

**DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNDE
GENELKURMAY BAŞKANLARI (1960-1980)**

Doğın İPEK

**Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ
2025
Her Hakkı Saklıdır.**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

Doğın İPEK

ORCID ID: 0009-0001-3330-8293

**DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNDE
GENELKURMAY BAŞKANLARI (1960-1980)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ**

ERZURUM – 2025

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNDE GENELKURMAY BAŞKANLARI (1960-1980)"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanın önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

17.03.2025

Aslı ıslak imzalıdır
Doğan İPEK

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ danışmanlığında Doğan İPEK tarafından hazırlanan “Darbe ve Darbe Girişimlerinde Genelkurmay Başkanları (1960-1980)” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 17.03.2025

Kabul / Ret – İmza

Jüri Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Yücel ÖZTÜRK <i>Milli Savunma Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
ÖNSÖZ.....	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELEDEN CUMHURİYETE ERKÂN-I HARBİYE

1.1. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ERKÂN-I HARBİYE.....	17
1.2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİNDE ERKÂN-I HARBİYE	21
1.3. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI	24
1.4. 1945'DEN 27 MAYIS 1960 DARBESİNE KADAR GENELKURMAY BAŞKANLIĞI	28
1.5. 27 MAYIS 1960 DARBESİNDEN 12 EYLÜL 1980'E GENELKURMAY BAŞKANLIĞI	32

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960'DAN 12 MART 1971'E KADAR

GENELKURMAY BAŞKANLARI

2.1. 10. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. MUSTAFA RÜŞTÜ ERDELHUN..	38
2.1.1. Org. Rüştü Erdelhun'un Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları	38
2.1.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Rüştü Erdelhun	41
2.1.3. 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yolda Org. Rüştü Erdelhun	44
2.1.3.1. Ordu İçerisindeki Kıpırdanmalar ve Cunta Oluşumları	44
2.1.3.2. Dokuz Subay Olayında Org. Rüştü Erdelhun.....	48
2.1.4. Org. Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı	50
2.1.4.1. Ankara ve İstanbul Olaylarında Org. Rüştü Erdelhun.....	53
2.1.4.2. 21 Mayıs Harbiye'nin Sessiz Yürüyüşü	57
2.1.4.3. 26 Mayıs Genelkurmay Başkanlığı Toplantısı	59
2.1.5. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde Org. Rüştü Erdelhun	61

2.1.6. Harp Okulu'ndan Yassıada'ya Org. Rüştü Erdelhun	67
2.1.6.1. Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'nda Org. Rüştü Erdelhun.....	69
2.1.6.2. İstanbul ve Ankara Olayları Davası'nda Org. Rüştü Erdelhun	71
2.2. 11. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. RAGIP GÜMÜŞPALA	75
2.2.1. Org. Ragıp Gümüşpala'nın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları	75
2.2.2. Org. Ragıp Gümüşpala'nın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi.....	78
2.2.3. Org. Ragıp Gümüşpala'nın Siyasete Girişi ve Adalet Partisi'nin Doğuşu.....	83
2.2.3.1. 15 Ekim 1961 Genel Seçimi Yolunda Org. Ragıp Gümüşpala	86
2.2.3.2. I. ve II. Koalisyon Dönemlerinde Org. Ragıp Gümüşpala	88
2.2.3.3. III. Koalisyon Dönemi'nde Org. Ragıp Gümüşpala.....	91
2.3. 12. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. AHMET CEVDET SUNAY	93
2.3.1. Org. Cevdet Sunay'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları.....	93
2.3.2. Org. Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi	96
2.3.2.1. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Cevdet Sunay	96
2.3.2.2. 21 ile 24 Ekim Protokollerinde Org. Cevdet Sunay	98
2.3.2.3. 19 Ocak Genelkurmay Başkanlığı Toplantısı'nda Org. Cevdet Sunay'a Yapılan Liderlik Teklifi.....	101
2.3.2.4. 9 Şubat Protokolü ve Genelkurmay Başkanlığı Toplantısı	103
2.3.2.5. 20 ve 21 Şubat 1962 Olaylarında Org. Cevdet Sunay	106
2.3.2.6. 22 Şubat Darbe Girişimi'nde Org. Cevdet Sunay	109
2.3.2.7. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi'nin Hazırlık Süreci	115
2.3.2.8. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişiminde Org. Cevdet Sunay	117
2.3.3. Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı Dönemi.....	122
2.3.3.1. 5. Cumhurbaşkanlığına Giden Süreçte Org. Cevdet Sunay'ın Uyarı Mektubu.....	122
2.3.3.2. Genelkurmay Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığına Org. Cevdet Sunay	124
2.4. 13. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. AHMET CEMAL TURAL.....	129
2.4.1. Org. Cemal Tural'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları	129
2.4.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Cemal Tural	132
2.4.3. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi	136
2.4.3.1. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına Getirilmesi.....	136

2.4.3.2. Org. Cemal Tural'ın Yurt İçi Gezileri ve Siyasiler ile Görüşmeleri	139
2.4.3.3. Org. Cemal Tural'ın Yurt Dışı Gezileri	144
2.4.3.4. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığının Sona Ermesi	146
2.4.4. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı Sonrası Siyasete Girişi	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971'DEN 12 EYLÜL 1980'E

GENELKURMAY BAŞKANLARI

3.1. 14. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. MEMDUH TAĞMAÇ	155
3.1.1. Org. Memduh Tağmaç'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları.....	155
3.1.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Memduh Tağmaç	158
3.1.3. Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi	162
3.1.3.1. Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanı Olması	162
3.1.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesinde Org. Memduh Tağmaç	163
3.1.4. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Org. Memduh Tağmaç	168
3.1.4.1. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Yaşanan Toplumsal Olaylar ..	168
3.1.4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesinde Ekonomik ve Askerî Nedenler	173
3.1.4.3. 12 Mart 1971 Muhtırası Sürecinde Org. Memduh Tağmaç	174
3.1.4.4. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesinde AP'ye Verilen İki Önemli Uyarı	179
3.1.4.5. 12 Mart 1971 Muhtırasının Verilmesi	183
3.1.5. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Org. Memduh Tağmaç	191
3.2. 15. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. ÖMER FARUK GÜRLER.....	198
3.2.1. Org. Faruk Gürler'in Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları	198
3.2.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Faruk Gürler.....	201
3.2.3. Org. Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığı Dönemi.....	205
3.2.3.1. Org. Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına Atanması.....	205
3.2.3.2. Org. Faruk Gürler'in Siyasilerle Görüşmeleri.....	211
3.2.3.3. Org. Faruk Gürler'in Yurt İçi ve Yurt Dışı Gezileri.....	214
3.2.4. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Org. Faruk Gürler	216
3.2.4.1. Cumhurbaşkanlığı Yolunda Org. Faruk Gürler.....	216
3.2.4.2. Org. Gürler'in Cumhurbaşkanı Adayı Olması	220
3.3. 16. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. SEMİH SANCAR.....	226
3.3.1. Org. Semih Sancar'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları	226

3.3.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Semih Sancar	230
3.3.3. Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi	237
3.3.3.1. Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığına Atanması	237
3.3.3.2. Org. Semih Sancar'ın Siyasilerle Görüşmeleri.....	239
3.3.3.3. Kıbrıs Barış Harekatı'nda Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar.....	249
3.3.3.4. Org. Semih Sancar'ın Yurt İçi Gezileri	254
3.3.3.5. Org. Semih Sancar'ın Yurt Dışı Gezileri	259
3.4. 17. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. AHMET KENAN EVREN	265
3.4.1. Org. Kenan Evren'in Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları	265
3.4.1.1. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Kenan Evren.....	271
3.4.2. Org. Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanlığı Dönemi.....	277
3.4.2.1. Org. Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanı Olması	277
3.4.2.2. Org. Kenan Evren'in Yurt İçi Gezileri	280
3.4.2.3. Org. Kenan Evren'in Yurt Dışı Gezileri.....	290
3.4.2.4. 12 Eylül 1980 Öncesinde Türkiye'de Genel Durum	299
3.4.2.4.1. 1973-1978 Yılları Arasında Kurulan Koalisyon Hükümetleri	299
3.4.2.4.2. 1978-1980 Yılları Arasında Yaşanan Anarşik Olaylar ve Ülkedeki Genel Durum	306
3.4.3. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi ve Org. Kenan Evren	318
3.4.3.1. Uyarı Mektubunun Verilmesi	318
3.4.3.2. Askerî Darbe Fikrinin Doğması ve Harekâtın Ertelenmesi.....	321
3.4.3.3. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin Gerçekleşmesi	325
3.4.4. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi Sonrası Türkiye'de Genel Durum.....	329
3.4.4.1. Bayrak Harekâtı'ndan Referanduma Türkiye.....	329
3.4.4.2. Org. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı Oluşu ve Demokrasiye Geri Dönüş.....	334
SONUÇ.....	340
KAYNAKÇA	356
EKLER.....	407
ÖZ GEÇMİŞ.....	426

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNDE GENELKURMAY BAŞKANLARI****(1960-1980)****Doğan İPEK****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ****2025, Sayfa: 426+XII****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR (Başkan)****Doç. Dr. Yücel ÖZTÜRK****Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ**

Türklerin, ilk çağlardan itibaren savaşçı bir toplum olduğu ve göçebe yaşam tarzını benimseyerek hayatlarını idame ettirdikleri bilinmektedir. Türkler, kurdukları devletlerde zamanla çeşitli ıslahatlar yapmışlar ve bu ıslahatlarda orduya ayrı bir önem vermişlerdir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde birçok alanda ıslahat hareketine girişilmiş ve ordu ön planda tutulmuştur. 1845'e gelindiğinde Avrupalı tarzda kurmay subay yetiştirmek amacıyla Erkân-ı Harp sınıfları açılmış ve Avrupa'dan getirilen uzmanlarla ordu modernize edilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise Harp Akademilerinden kurmay subaylar yetiştirilmiş ve bu subaylar ülkenin çeşitli bölgelerinde görevlendirilmişlerdir. Diğer taraftan cumhuriyetin ilk yıllarında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin kaldırılmasıyla yerine kurulan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) 1980 yılına kadar büyük bir gelişme göstermiş ve ülke yönetiminde etkin bir rol üstlenmiştir. Özellikle sivil-asker ilişkilerinin adeta iç içe geçtiği 1960-1980 yılları arasında önemli bir karar mekanizması olarak gelişmelere yön vermiştir.

27 Mayıs 1960 Darbesinin gerçekleştirildiği dönemde Genelkurmay Başkanı olan Org. Rüştü Erdelhun, iktidar ile iyi ilişkiler kurmuş ve özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ordu içerisinde en güvendiği kişi olmuştur. Org. Erdelhun'un iktidar yanlısı siyaseti ve özellikle ordudaki huzursuzluğun farkında olmayışı 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesine önemli ölçüde etki etmiştir. Org. Erdelhun'un iktidar yanlısı tavırları ve iktidar partisinin orduyu değersiz kılmasına göz yumması onun adeta iktidarın bir üyesi gibi gözükmeye neden olmuştur. Yapılan darbe ile birlikte siyasiler gibi kendisi de Yassıada Mahkemelerinde yargılanmıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra Org. Erdelhun'un yerine getirilen Org. Ragıp Gümüşpala ise görev süresi boyunca ordunun ihtiyaçları ve gelişimi için çaba göstermiştir. Ordu ile iyi ilişkiler kuran Org. Gümüşpala, ülke yönetiminin ele alındığı önemli toplantılarda da yer almış ve TSK'yı en iyi şekilde temsil etmiştir. Kısa süren genelkurmay başkanlığından sonra parti kurarak siyasete atılmış ve bu süre zarfında da ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda emek sarf

etmiştir. Kedisinden sonra genelkurmay başkanlığına atanan Org. Cevdet Sunay ise ordu ile iyi ilişkiler kurmuş ve Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 darbe girişimlerinin engellenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Ordu ile iyi ilişkiler içerisinde olması ve iktidarda bulunan İsmet İnönü yanlı tavırları o dönemde dikkat çekmiştir. Org. Sunay, genelkurmay başkanlığı görevinden sonra Cumhurbaşkanı olmuş ve siyaset içerisinde yer almıştır. Kendisinin cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte yerine Org. Cemal Tural atanmış ve Org. Tural'ın askerî personel olmasına rağmen bir siyasi lider gibi bazı kurumlara ziyarette bulunması kamuoyunda yankı yaratmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra siyasete atılmış ve umduğunu burada da bulamamıştır.

Org. Cemal Tural'ın ardından Org. Memduh Tağmaç genelkurmay başkanlığına atanmış ve ilk zamanlarda demokrasinin savunucusu olmuştur. Org. Tağmaç, 12 Mart 1971 Muhtırası gerçekleşmeden önce ordu ile siyasiler arasında dengeyi kurmaya çalışmış fakat ülkede yaşanan sorunlar karşısında huzursuz olan orduya daha fazla duyarsız kalamamış ve kuvvet komutanlarıyla birlikte 12 Mart 1971 Muhtırasına imza atmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırasının verilmesiyle birlikte hükümet istifa ettirilmiş ve öne atılan reformlarla birlikte ülkenin huzurlu bir hâl alması için çalışmalar başlatılmıştır. Org. Memduh Tağmaç'tan sonra göreve atanan Org. Faruk Gürler ise ordu içerisinde sevilen bir komutan olmuş, yurt içi ve yurt dışı gezilerinde ülkeyi en iyi şekilde temsil etmiştir. Hedefi olan Genelkurmay Başkanlığı makamına oturduktan sonra siyasette yer almak isteyen Org. Gürler, cumhurbaşkanlığına aday olmuştu. Ancak milletvekillerinden beklediği desteği alamamış ve hedefine ulaşamamıştır. Org. Faruk Gürler'den sonra genelkurmay başkanı olan Org. Semih Sancar, Org. Gürler'in cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecinde siyasiler ile ordu arasında bir köprü görevi görmüş ve kendisine destek olmaya çalışmıştır. Ordu tarafından sevilen ve başarılı bir lider olan Org. Sancar, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başarıyla sonuçlanmasında da oldukça etkili olmuştur. Org. Semih Sancar'ın ardından genelkurmay başkanlığına atanan Org. Kenan Evren, orduda önemli görevlerde yer almış ve onu en iyi şekilde temsil etmiştir. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesinden önce ülkede yaşanan anarşik olayları yakinen takip eden Org. Evren, zamanla orduda meydana gelen huzursuzluğu fark etmiş ve çeşitli raporlarla durumun boyutunu tespit etmeye çalışmıştır. O dönemde kimin cumhurbaşkanı olacağı yönünde meydana gelen bunalım, ülkede çıkabilecek ayaklanma korkusu ve Süleyman Demirel'in ordudaki komutanlardan bazılarında değişiklik yapma isteği, durumu daha vahim bir hale getirmiştir. Bu kaos dolu günlerden kurtulmanın yolunun hiyerarşik bir müdahaleden geçtiği düşüncesine sahip olan Org. Evren, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesini çıkış yolu olarak görmüştür. 12 Eylül'de emir-komuta zinciri içerisinde ülke yönetimine el konulmuş ve ülkenin huzura kavuşması için çalışmalar yapılmıştır. Önceki müdahalelerden farklı olarak askerî yönetim dönemi üç yıl gibi uzun bir süre devam etmiş ve 6 Kasım 1983 genel seçimi ile demokrasiye geri dönmüştür. Org. Kenan Evren ise 9 Kasım 1989'a kadar Cumhurbaşkanlığı görevini devam ettirmiştir. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi ile klasik darbe geleneği artık sona ermiş, bundan sonra darbe ve darbe girişimleri yapısal değişime uğramışlardır.

Çalışmada 1960'tan 1980'e kadar geçen süreçte görev alan 8 genelkurmay başkanı ile onların darbe ve darbe girişimlerindeki rolleri, ordu-siyaset ilişkileri ve bunların ülke siyasetine yansımaları dönemin basınına, arşiv belgelerine, kaynaklarına ve yapılan çalışmalara dayandırılarak objektif bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Genelkurmay Başkanı, Kurmay, Muhtıra, Ordu, Siyaset.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****CHIEFS OF GENERAL STAFF IN THE COUP AND COUP ATTEMPTS****(1960-1980)****Doğan İPEK****Advisor: Assist. Prof. Dr. Elif AKTAŞ****2025, Pages: 426+XII****Jury: Assist. Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR (Chairman)****Assoc. Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK****Assist. Prof. Dr. Elif AKTAŞ**

It is known that Turks from the early ages, were a warrior society and maintained their lives by adopting a nomadic lifestyle. The Turks made various reforms in the states they established, and they gave special importance to the army in these reforms. Especially in the Ottoman Empire, reform movements were initiated in many areas, and the army was kept in the forefront. In 1845, Staff Officer classes were opened to train staff officers in the European style, and efforts were made to modernize the army with experts brought from Europe. In the Republican era, staff officers were trained from the War Academies, and these officers were assigned to various regions of the country. On the other hand, with the abolition of the Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti (Ministry of the General Staff) in the early years of the republic, the Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (General Staff Headquarters), which was established in its place, showed great development until 1980 and assumed an active role in the administration of the country. Especially between 1960-1980, when civil-military relations were intertwined, it developed as an important decision mechanism and directed the developments.

During the period when the May 27, 1960 Coup was carried out, Chief of General Staff Org. Rüşti Erdelhun established good relations with the government and was the person that the President of the period, Celal Bayar, trusted the most within the army. Org. Erdelhun's pro-government policy and especially his unawareness of the unrest in the army significantly influenced the realization of the May 27 Coup. Org. Erdelhun's pro-government attitudes and his overlooking of the ruling party's devaluation of the army caused him to appear almost like a member of the government. Like the politicians, he was tried in the Yassıada Courts with the coup. After the May 27, 1960 Coup, Org. Ragıp Gümüşpala, who was appointed in place of Org. Erdelhun, strived for the needs and development of the army during his tenure. Establishing good relations with the army, Org. Gümüşpala also took part in important meetings where the administration of the country was discussed and represented the TSK (Turkish Armed Forces) in the best way. After a short term as Chief of General Staff, he entered politics by establishing a party

and made efforts in line with the needs of the country during this period. Org. Cevdet Sunay, who was appointed as Chief of General Staff after him, also established good relations with the army and played an important role in preventing the February 22, 1962, and May 21, 1963 coup attempts of Colonel Talat Aydemir. His good relations with the army and his pro-İsmet İnönü stance, who was in power, attracted attention at that time. Org. Sunay became President after his position as Chief of General Staff and took part in politics. With his election as president, Org. Cemal Tural was appointed in his place, and Org. Tural's visits to some institutions like a political leader, despite being a military personnel, created repercussions in the public. After retiring, he entered politics but could not find what he expected here either.

Following Org. Cemal Tural, Org. Memduh Tağmaç was appointed as Chief of General Staff and initially became a defender of democracy. Org. Tağmaç tried to balance between the army and politicians before the March 12, 1971 Memorandum, but he could not remain indifferent to the army, which was disturbed by the problems experienced in the country, and signed the March 12, 1971 Memorandum with the force commanders. With the issuance of the March 12, 1971 Memorandum, the government was forced to resign, and efforts were initiated to bring peace to the country with the reforms put forward. Org. Faruk Gürler, who was appointed after Org. Memduh Tağmaç, became a beloved commander within the army and represented the country in the best way in his domestic and international trips. After assuming the position of Chief of General Staff, which was his goal, Org. Gürler wanted to take part in politics and ran for president. However, he could not get the support he expected from the deputies and could not reach his goal. Org. Semih Sancar, who became Chief of General Staff after Org. Faruk Gürler, acted as a bridge between the politicians and the army during Org. Gürler's presidential candidacy process and tried to support him. Org. Sancar, who was a beloved and successful leader by the army, was also very effective in the successful conclusion of the Cyprus Peace Operation. Following Org. Semih Sancar, Org. Kenan Evren, who was appointed as Chief of General Staff, took important positions in the army and represented it in the best way. Org. Evren, who closely followed the anarchic events in the country before the September 12, 1980 Military Coup, gradually became aware of the unrest in the army and tried to determine the extent of the situation with various reports. The crisis over who would be president at that time, the fear of a possible uprising in the country, and Süleyman Demirel's desire to make changes in some of the commanders in the army made the situation even worse. Org. Evren, who believed that the way to get rid of these chaotic days was through a hierarchical intervention, saw the September 12, 1980 Military Coup as a way out. On September 12, the administration of the country was taken over within the chain of command, and efforts were made to bring peace to the country. Unlike previous interventions, the military administration period lasted for a long time, about three years, and democracy was restored with the general election on November 6, 1983. Org. Kenan Evren continued his presidency until November 9, 1989. With the September 12, 1980 Military Coup, the classical coup tradition came to an end, and from then on, coups and coup attempts underwent structural changes.

In this study, the roles of the 8 Chiefs of General Staff who served between 1960 and 1980 in coups and coup attempts, army-politics relations, and their reflections on the country's politics were tried to be presented objectively based on the press, archival documents, sources, and studies of the period.

Keywords: Coup, Chief of General Staff, Staff, Memorandum, Army, Politics.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, yıkılış sürecine girdiği dönem içerisinde kurtuluş yolu aramaya başlamış ve batıya yönelerek askerî, sosyal, kültürel, ekonomik çeşitli yöntemler örnek alınmıştır. Özellikle askerî alanda yapılan yenilik çalışmaları, döneme damga vurmuş ve devletin kurtuluş yollarından biri olarak görülmüştü. Ordunun ıslah çalışmalarına başlanmış ve II. Mahmut döneminde Harp Okulları daha sonra ise Erkân-ı Harbiye sınıfları açılmıştı. Kurmay sınıfının oluşmasıyla birlikte ordu içerisindeki hiyerarşi daha net bir şekilde ortaya çıkmış ve lider konumunda bulunan genelkurmay başkanları orduya yön vermede önemli bir rol üstlenmiştir. İttihat ve Terakki ile başlayan askerî siyasete dahil olma isteği Cumhuriyet Dönemi'nde de aynen devam etmiş ve Cumhuriyetin kurucu kadrosu siyasete dahil olmak için çabalamıştı. Ordunun siyasete dahil olma isteği zamanla farklı boyutlara ulaşmış ve ülke içerisindeki sorunların çözüme kavuşturulmasında ordu adeta bir kurtuluş yolu olarak görülmüştü. Bu doğrultuda silahlı gücü elinde bulunduran ordu, 1960-1980 yılları içerisinde gerçekleşen darbe, muhtıra ve darbe girişimlerinde ülkeyi kaotik günlerden kurtaran bir role bürünmüştü. Bu olayların gerçekleşmesiyle birlikte ordu içerisinde ast-üst, iktidar-muhalefet ve ordu-siyaset ilişkileri farklı bir boyuta ulaştı. Böylece ordunun siyasete etkisi her geçen gün artarak devam etti.

Çalışmada dönemi en iyi şekilde yansıtan süreli yayınlar, arşiv kaynakları, kitap, hatıra, tez ve makaleler incelenmiş ve bu kaynaklarla birlikte darbe ve darbe girişimlerinde yaşanan gelişmeler, bu gelişmelerde önemli bir yere sahip olan genelkurmay başkanlarının ordu- siyaset ilişkileri ile darbeler üzerindeki etkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma, giriş ve sonuç bölümü hariç üç bölümden oluşmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, cumhuriyet döneminde ordunun nasıl modernize edilmeye çalışıldığına ve zamanla kurmay sınıflarının nasıl bir süreç geçirdiğine bakılmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı makamının temellerinin nasıl atıldığı ve geçirdiği aşamalar ile birlikte 1980'e kadarki tarihsel gelişimi incelenmiştir.

İkinci bölümde, dört genelkurmay başkanı ele alınarak bu genelkurmay başkanlarının ordu-siyaset ilişkileri ve dönem içi faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Özellikle 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde ve 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963 tarihlerindeki

darbe girişimlerinde genelkurmay başkanlığı görevinde bulunan generallerin darbe ve darbe girişimlerine yaklaşımları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise geriye kalan dört genelkurmay başkanının ordu-siyaset ilişkileri ile ülke yönetimindeki etkileri ele alınmıştır. Ayrıca dönemin kamuoyunda büyük yankı yaratan 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Askerî Darbesinde genelkurmay başkanlığı görevinde bulunan generallerin yapılan bu müdahalelere yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Başta çalışmam olmak üzere her türlü konuda bana destek olan, en küçük meselelerde dahi yardımlarını esirgemeyen ve her daim doğru yolda ilerlememi sağlayan kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ'a çok teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmamda kıymetli vakitlerini harcayarak bu süreçte değerli görüş ve önerilerde bulunan değerli hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR ile Doç. Dr. Yücel ÖZTÜRK'e şükranlarımı sunuyorum. Tez sürecinde bana her daim destek veren anneme, babama kardeşlerime ve sevgili arkadaşlarıma ise teşekkürü borç bilirim. Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Vatanını En Çok Seven, Görevini En İyi Yapandır*" sözünden hareketle hazırlamış olduğum bu tez çalışmasının akademik literatüre katkı sağlaması ve araştırmacılara yol göstermesi temennisiyle...

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi
ATASE	: Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CKP	: Cumhuriyetçi Köylü Partisi
CSTD	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
ET	: Erişim Tarihi
HP	: Halkçı Partisi
Korg.	: Korgeneral
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Org.	: Orgeneral
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Tuğg.	: Tuğgeneral
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayi Anonim Genel Müdürlüğü
Tümng.	: Tümgeneral
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
Çev.	: Çeviri
Haz.	: Hazırlayan
Ed.	: Editör

GİRİŞ

Türk ordusunun tarihsel gelişimi incelediğinde, ilk çağlardan itibaren kurulan Türk devletlerinin, askerî teşkilatlanmaya önem verdikleri görülmüş ve bu konu hakkındaki bilgilere Çin kaynaklarından ulaşılmıştır. Söz konusu kaynaklara göre eski Türklerde halk-ordu ayrımı yapılmamış ve bir bütün olarak teşkil edilmiştir. Özellikle Hun devlet teşkilatında halk-ordu ayrımı olmadan her an gerçekleşebilecek saldırılara ailelerle birlikte hazırlıklı olunmuştur.¹ Nitekim büyük başarılar elde eden Türk devletlerinin güçlü bir askeri teşkilata sahip olmalarındaki en büyük pay, küçük yaşta verilen eğitimlerden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar savaş alanlarında erkekler savaşmış olsalar da kız-erkek ayrımı yapılmadan herkese at binme ve at üzerinde savaş aletleri kullanabilme eğitimi verilmiştir. Hun devlet teşkilatından alınan örnekler, askerlikle alakalı terimler ve rütbeler diğer Türk devletlerinde de kullanılarak günümüze kadar ulaşmıştır.² Hatta Metehan'ın M.Ö. 209'da kurmuş olduğu düzenli ordu, günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) kuruluşu olarak kabul edilmiştir. Unutmamak gerekir ki ordu, devletleri kuran ve hayatta kalmasını sağlayan önemli unsurlardan biri olmuştur.

Askerî teşkilatlanmanın İslam öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi Türk-İslam devletlerinde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Türk-İslam devletleri arasında bulunan Karahanlılar ve Gaznelilerin uygulamış olduğu “*Gulâm*”³ sistemini zaman sonra Anadolu'da yurt tutmuş olan Selçuklular da benimsemiştir. Selçuklu ordusunda bulunan gulâmlar, başta Türkler olmak üzere çeşitli milletlerden seçilmiş ve daha sonra saraydaki Gulâmhane adındaki okulda özel eğitim almışlardır. Adı geçen okul sayesinde ordunun subay ihtiyacı büyük oranda karşılanmıştır.⁴ Türk devletlerinin birçok konuda birbirlerini örnek alarak hareket etmeleri zaman sonra Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatına da yansımıştır.

Osmanlı, beylikten devlete geçiş döneminde, Anadolu'daki beylikler gibi askeri teşkilata büyük önem vermişti. Osman Gazi döneminde atlı birlikler, kendine tabi

¹ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991, 1.

² Ali Güler, *Türk'ün Tarihi Asya'nın Efendileri*, Halk Kitapevi, İstanbul 2021, 90-91.

³ Gulâm sözlükte “erkek çocuk, delikanlı; âzat edilmiş köle, genç hizmetkâr; efendisine bağlı muhafız” anlamlarına gelen Arapça bir isimdir. Bkz. Mustafa Zeki Terzi, “GULÂM”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, Ankara 1996, 178.

⁴ Ali Güler, *Türk'ün Tarihi Kartalın Pençesinde*, Halk Kitapevi, İstanbul 2021, 56-57.

bulunan Türk aşiretleri ve iktâ denilen bir teşkilat yapısıyla idare edilmişti. Orhan Bey döneminde ise aşiret kuvvetlerinin yanında Yaya ve Müsellem adında süvari birlikleri oluşturularak ordu güçlendirilmişti. Diğer taraftan I. Murat zamanında fetihlerin giderek hızlanması ve yeterli sayıda asker ihtiyacının karşılanması amacıyla “*Acemi Ocağı*” kurulmuştu.⁵ Yapılan savaşlarda esir düşen ve askerliğe elverişli olan Hristiyanların, Türk terbiyesi aldıktan sonra ocağa kaydedilmesi yeni bir sistemi oluşturmuştu. Fakat eldeki asker yetersizliği ve burada bulunan askerlerin firar ederek memleketlerine dönmeleri Yeniçeri Ocağı’nın kurulmasında rol oynamış ve 1362-1363 yıllarında ocak kurulmuştur.⁶ Diğer taraftan II. Murad zamanında teşkil edilmiş olan ancak gerçek anlamda II. Mehmet zamanında açıldığı düşünülen Enderun Mektebi, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medrese dışında önemli bir resmi eğitim kurumu haline gelmişti.⁷ Garplılaştırma anlamındaki yeniliklere I. Mahmut döneminde de devam edilmiş ve bazı ıslahatçıların çabalarıyla teknik ve askeri bir okul olan Hendeshâne açılmıştır.⁸

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra batılı tarzda askerî okullar açılmaya başlamış ve Avrupalı bazı isimlerden destek alınmıştır. Yeniliklere açık olan III. Mustafa’nın tahta çıkmasıyla Avrupa’daki gelişmeler daha yakından incelenmeye başlanmış ve topçu askerlerinden Sürat Topçuları oluşturulmuştu. Daha sonra 1773’te gerçek anlamda batılı tarzda deniz subayı ve mühendis yetiştiren Mühendishane-i Bahri-i Hümayun kurulmuştu.⁹ III. Selim döneminde yapılacak yenilikler arasında Nizam-ı Cedid Ordunun kurulması, mevcut askeri ocakların ıslahı, Avrupa usulünün ön planda tutulması gibi birçok değişiklik göze çarpmıştı.¹⁰ III. Selim aynı zamanda Avrupa’dan birçok mühendis, öğretmen ve çeşitli subaylar getirtmiş, bu kişilerden yararlanarak

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, 1-2.

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, 145.

⁷ Enderun Mektebi ile birlikte askerî ve mülki idareciler yetiştirilmeye başlanmış ve 1909’da çıkarılan bir kararname ile faaliyetine son verilmiştir. Bkz. Muhammed Enes Simit, “Kapatılış Sürecinde Enderun-ı Hümayun ve Enderun Mektebi”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, 2019, 332-338.

⁸ Mehmet Karagöz, “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 6, 1995, 182-183.

⁹ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 38.

¹⁰ Karagöz, “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)” 187-188.

Mühendishane-i Sultani¹¹ adında bir okul açmıştı. Yeni açılan bu okul sayesinde kara, topçu ve istihkâm¹² subayları ve mühendisler yetiştirilmişti.¹³

II. Mahmut'un tahta geçmesiyle birlikte yeni bir döneme adım atılmıştı. Kabakçı Mustafa isyanı ile kaldırılan Nizam-ı Cedid Ordusunun yerine Sekban-ı Cedid adında kısa ömürlü bir ordu kurulmuştu. 1825'de ise Eşkinici isminde yeni bir birlik oluşturulmuş ve Et Meydanındaki kışlaya yerleştirilmişti. Yeniçerilerin, yapılan yeniliklere sürekli karşı çıkmaları, memleketin huzurunu bozacak hareketlerde bulunmaları, ocak içerisinde iç çekişmelere neden olmaları, zaman zaman payitahtta karşı isyanlarda bulunmaları ve ülke içerisindeki ekonomik sorunların giderek artması modernleşme yolunda büyük engel oluşturmuştu.¹⁴ Bu nedenler doğrultusunda II. Mahmut'un emriyle 17 Haziran 1826'da İstanbul'daki Yeniçeri kışlaları topa tutularak ocaklar kapatılmıştı.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar huzurunu kaçıran Yeniçeri Ocağına son verilmesiyle modernleşme yolundaki engel yok edilmiş ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye isminde düzenli bir ordu kurulmuştu. Yeni ordunun komutanına "Serasker" ünvanı verilmiş ve bu ordu 1827'de çeşitli bölümlere ayrılmıştı. Ayrıca alaylara (Miralay), taburlara (Binbaşı), bölüklere ise (Yüzbaşı) ünvanlarıyla komutanlar tayin edilmişti.¹⁶ Dönem içerisinde meydana gelen 1828-1829 Osmanlı-Rus harbi ve yaşanan isyanlar Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanmasını zayıflatmıştı. Ayrıca 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinde, düzenli ve eğitimli bir ordunun gerekliliği anlaşılmıştı. Ordu içerisindeki subay yetersizliğinin de gözler önüne serilmesi Osmanlı Devleti'ni Avrupalı tarz eğitime yönlendirmişti.¹⁷ II. Mahmut ilk askerî yenilikler yapmaya başladığında Türk ve Müslüman öğretmenlerden faydalanmak istemişti. Bu doğrultuda ilk olarak Mısır'da bulunan subay ve öğretmenler tercih edilmişti. Fakat dönemin Mısır Valisi Kavalalı

¹¹ Mühendishâne-i Bahrî Hûmayun'dan sonra devletin ikinci mühendishanesi olarak kurulmuştur. Kurulmasındaki amaç göz önüne alındığında Nizâm-ı Cedîd ordusunun teşkil edilmesiyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Detaylı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "MÜHENDİSHÂNE-İ BERRÎ HÜMÂYUN", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, Ankara 2020, 515-516.

¹² İstihkâm: metin ve muhkem olan. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (Latin Harfleriyle) (Altıncı Baskı), (Haz: Gündoğdu Raşit – Niyazi Adıgüzel- Ebul Faruk Önal), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, 80.

¹³ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 40-41.

¹⁴ İhsan Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, Genelkurmay Basımevi, İstanbul 1952, 21.

¹⁵ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 45.

¹⁶ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 22.

¹⁷ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 45.

Mehmet Ali Paşa'nın giderek artan nüfuzu ile çıkarmış olduğu isyan Bab-ı Ali'yi oldukça tedirgin etmiş ve II. Mahmut istenileni elde edememişti. Kavalalı, Avrupa'ya öğrenciler göndermiş ve Avrupa kültürü ile yetişen bu subaylar, Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı karşısında başarılı olmasında etkili olmuştu. Osmanlı Devleti ordu içerisinde 1830'dan sonra Avrupa'ya öğrenci göndermişti. Daha sonra II. Mahmut, Mühendishane-i Berri-i Hümayun öğrencilerini Avrupa'ya göndermiş ve eğitim alan öğrenciler içerisinde Harp Okulu açılışında büyük paya sahip olan Namık Paşa'da yer almıştır.¹⁸

Osmanlı Devleti, iç ve dış siyasette zor zamanlar geçirmişti. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı başta olmak üzere, özellikle 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinde ordunun hazır olmayışı ve genelkurmay teşkilatının bulunmaması gibi faktörler büyük kayıplara neden olmuştu.¹⁹ Yaşanan bu durum karşısında II. Mahmut, Mabeyn-i Hümayun ve Hassa Ordusu Kumandanı olan Müşir Ahmet Fevzi Paşa'ya emir vererek subay yetiştirecek bir okulun kurulmasını istemiş ve 1831'de "Sübyan Bölükleri" oluşturulmuştu.²⁰ Sübyan Bölükleri içerisindekilere askeri eğitim ve okuma-yazma öğretilmeye çalışılmıştı. Okuldan mezun olan öğrencilere çeşitli rütbelere (onbaşı, çavuş, teğmen) verildiği gibi üst rütbelere de yükselme hakkı tanınmıştı. Sübyan Bölükleri içerisindeki tedris²¹ metodu başta olmak üzere, sınav ve mezuniyet şekilleri ileride kurulmuş olan Harp Okuluna aktarılmıştı. Nitekim bu geçiş ile birlikte Sübyan Bölükleri, Harp okulunun temelini oluşturmuştu.²²

II. Mahmut, Avrupai tarzda bir okulun açılması konusundaki kararlılığını Kütahya Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da devam ettirmiş ve Hassa ordusunda albaylık görevinde bulunan Namık Paşa'yı huzuruna çağırarak "son hadiselerden sonra kanat-ı tamme hasıl ettim ki, bir milletin bekası, ulûmu fenniye tahsil etmiş, harb-u kîlât bilgilerini kavramış zabitanın ve bu zabitanın talim ve taallümleri ile yetişmiş bir âsakirin kuvvetine ve kudretine vabestedir. Bu misillu âdemler yetiştirecek bir Mekteb-i Harbiye'nin açılmasını tefekkür ederim ne dersiniz?" diye sormuştur.²³ Namık Paşa ise II. Mahmut'a cevaben Sübyan Bölükleri ile talimhanenin aslında mektep olmadığından

¹⁸ Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2001, 9.

¹⁹ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 23.

²⁰ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 48.

²¹ Tedris: Ders verme, Ders öğretme; Bkz. Gündoğdu-Adıgüzel-Önal (Hz), Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)* (Altıncı Baskı), 308.

²² Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, 10.

²³ Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, 15.

bahsetmiş ve mektep binası başta olmak üzere, ders programlarının da Avrupai tarzda hazırlanması gerektiğini dile getirmiştir. II. Mahmut'un Harp Okulu'nun açılması konusundaki kesin kararı sonucunda Namık Paşa ile Ahmet Paşa'ya çeşitli görevler verilmişti. Böylece Harp Okulu'nun açılması için harekete geçilmiş ve Maçka Kışlası okul şeklinde dizayn edilmişti.²⁴ Okul için gerekli olan ihtiyaçların temin edilmesinden sonra modern tarzda sınıflar oluşturulmaya çalışılmış ve okulun kapısının üstüne bir kitabe yazılmıştı. Kitabenin yazıldığı tarih 1834 olmasına rağmen bu tarihte okul resmen açılmamıştır. 1834'te okulun tamir işleri gerçekleştirilmiş ve Selimiye'deki askerler buraya nakledilerek derslerine devam etmeleri sağlanmıştır. Okulun resmî açılışı ise 1 Temmuz 1835 tarihinde II. Mahmut tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁵

Böylelikle resmî açılış töreni gerçekleşmiş, 1831'den 1835'e kadar "*Ecole Militarie*", "*Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye*", "*Mekteb-i Hassa*" gibi çeşitli isimlerle anılan okula "*Mekteb-i Harbiye*," öğrencilerine ise "*Harbiyeli*" denilmiştir.²⁶ Açılan Harp Okulu, Osmanlı'da bulunan askerî eğitim kurumlarına göre modern tarza sahip olsa da ilk zamanlarda batılı bir eğitim ve öğretim sistemine sahip değildir. Bu durumun farkında olan II. Mahmut, okula ziyaretlerde bulunmuş, 1835-1836 yıllarında ise mülâzım ve yüzbaşı rütbesindeki 12 subayı eğitim amaçlı, örnek aldığı Avrupa'ya göndermişti. Eğitimlerini alan bu subaylar daha sonra Harp Okulu'nda görevlendirilmişti.²⁷ Diğer taraftan ordunun teşkili için Fransa'dan uzman subaylar istenmiş ve Hüsrev Paşa'nın 1835 sonlarına doğru Prusya elçisinden öğretmen subaylar gönderilmesi için yaptığı girişim sonucunda Moltke'nin Türkiye serüveni başlamıştı.²⁸ 20 Kasım 1835'de İstanbul'a gelen Moltke, 24 Kasım'da Serasker Mehmet Hüsrev Paşa'yı ziyaret etmişti.²⁹

²⁴ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", (Ed. Ali Güler-Suat Akgül), *Türk Tarihinde Harbiye*, (ss.152-158), Kara Harp Okulu Yayınevi, Ankara 1999, 153.

²⁵ Tahsin Ünal, "Harp Okulu Tarihi (1834-1964) ve Mustafa Kemal", (Ed. Ali Güler-Suat Akgül), *Türk Tarihinde Harbiye*, (ss.166-176), Kara Harp Okulu Yayınevi, Ankara, 1999, 166-167; Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 51.

²⁶ Zekeriya Türkmen, "Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredatına Dair Bir Değerlendirme", *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt III, 1561.

²⁷ Fahri Çöker, "Kara Harp Okulu", (Ed. Ali Güler-Suat Akgül), *Türk Tarihinde Harbiye*, (ss.56-63), Kara Harp Okulu Yayınevi, Ankara 1999, 58.

²⁸ Kemal Beydilli, "MOLTKE, Helmuth von (1800-1891)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, Ankara 2020, 268.

²⁹ Feldmareşal Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev: Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi, Ankara 1993, 8-30.

Görevine başlayan Moltke, Prusya Redif (eyalet askerleri) teşkilatı ile ilgi askeri raporlar hazırlamış ve haritalar çizmişti. Daha sonra bu raporlar diğer subaylarında hazırladıkları raporlarla beraber Hüsrev Paşa'ya teslim edilmişti. Prusya ekolüne sahip olan Moltke ile birlikte diğer subaylar Osmanlı kalelerindeki istihkâmlar, Balkan geçitlerindeki durum, bazı bölge ve kaleler hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardı.³⁰ Osmanlı Devleti için çalışmaya başladığı günden itibaren başarılı çalışmalar yürüten Moltke ve Prusya'dan gelen diğer subayların, Osmanlı'daki hizmetleri kalıcı olmamış ve istenilen tam anlamıyla elde edilememiştir.

Yenilikçi bir yapıya sahip olan II. Mahmut'un tahta çıkmasıyla Harp Okulu dönem içerisinde modern bir yapıya kavuşturulmak istenmiş ve ilk dönemlerde Batılı tarzda bir askerî eğitim sistemi oluşturmak için çaba gösterilmişti.³¹ 1841 yılına gelindiğinde ise Harp Okulu'nun eğitim-öğretim seviyesini yükseltme çabalarına devam edilmiş ve okulun yeni komutanı olan Emin Paşa göreve getirilmişti. Emin Paşa görev süresince subayların halen yeterli bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmiş ve talebelerin Harp Okuluna "*İdadi*" yani hazırlık aldıkları bir okuldan gelmeleri gerektiğine inanmıştı. Emin Paşa Harp Okulu ile ilgili fikirlerini Seraskerlik makamına iletmış ve dönemin padişahı Abdülmecit 1845'te Meclis-i Valâ'da devlet erkânını toplamıştı.³² Bu doğrultuda haftada iki kez toplanan ve Harp Okulu komutanı ile bazı devlet erkânı mensuplarının katılımıyla gerçekleşen maarif komisyonunda çeşitli kararlar alınmıştı. Alınan bu kararlar Harp Okulu bünyesinde önemli değişikliklere neden olmuştu. Komisyonda, Harp Okulu bünyesinde Erkân-ı Harbiye sınıflarının açılmasına, dokuz yıl olan Harp Okulu tahsiline dört yıl daha eklenerek on üç yıla çıkarılmasına ve idadiler bünyesinde de yenilikler yapılmasına karar verilmişti. Böylelikle Emin Paşa hem subay olmayan talebeleri hem de Harp Okulu bünyesinde bulunan ilk, orta ve lise tahsilini okuldan ayırarak, Avrupa tarzı Harp Okulları seviyesine çıkarmak için girişimlerde bulunmuştu. Bu maksatla 1845'te Harp Okulu, Mekteb-i Ulûm-u Harbiye, Mekteb-i Ulûm-u İdadiye ve İhtiyat sınıfları şeklinde üçe ayrılmış ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin kuruluşu hakkında ilk karar

³⁰ Beydilli, "MOLTKE, Helmuth von (1800-1891)", 268.

³¹ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 52.

³² Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 55.

verilmişti.³³ Böylece 1845'te Osmanlı Devleti içerisinde ilk defa “*Erkân-ı Harp*” (Kurmay Subaylık) ve teşkilâtı ortaya çıkmıştı.³⁴

Kurmaylık sınıfının oluşturulmasına karar verilmesiyle birlikte Avrupa’da eğitim görmüş ve başarılı olacağı düşünülen Abdülkerim Paşa, kurmay sınıflarını oluşturmak üzere görevlendirilmişti. Ayrıca kurmay sınıflarının oluşturulması ve Harp Okulu’nun düzenlenmesine destek sağlayacak olan Ahmet Bey, Erkân-ı Harp (Kurmay) tuğgeneralliği rütbesiyle okulun ikinci müdürlüğüne atanmıştı. O dönem de geçici olarak Dolmabahçe Çinili Köşk’te bulunan Harp Okulu kadrosu, 1846’da yeni kurulmuş olan Erkân-ı Harp sınıfıyla birlikte Pangaltı’daki yeni binaya taşınmıştı.³⁵ Yeni binasına taşınan Harbiye, artık orta eğitim düzeyinin üzerinde müstakil bir kurum haline gelmiş ve 1847’den itibaren de düzenli bir programa sahip olmuştu.³⁶ Harp Okulu yeni bir boyut kazanmış ve okul içerisinde eğitim-öğretim alanında iyileştirme sürecine girilmişti. Nitekim subay adaylarına uygun bir kıyafetin belirlenmesi, öğrencilerin artan ihtiyaçlarının karşılanması yönünde iyileştirmeler yapılmış ve maaşlarda artış gerçekleşmişti. Ayrıca 1847-1848 yılı eğitim- öğretim yılı sonunda 24 subay öğrenci sınava girmiş ve altı üsteğmenden beş tanesi Erkân-ı Harp (Kurmay) yüzbaşılığa terfi etmişti.³⁷ 1848’den itibaren Harp Okulu’ndan kurmay subaylar çıkmaya başlamış ve yaklaşık on yıl içerisinde kurmay subay sayısı 41’e ulaşmıştı. Aynı yıl içerisinde mirlivalığa (tuğgeneralliğe) yükseltilen Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa³⁸, “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine*” (Genelkurmay Başkanlığına) tayin edilmişti. Böylece 1848 yılı, Türk ordusunda ilk Genelkurmay Başkanı’nın göreve getirildiği ve okuyarak yetişen ilk kurmay subayların çıktığı yıl olmuştu.³⁹ Ayrıca o dönemde kurmaylık sınıfına geçen subaylardan farklı olarak padişah tarafından Avrupa’ya gönderilen ve üstün başarı gösteren subaylara da kurmaylık bir ünvan olarak verilmişti. Hatta Harp Okulu’ndaki

³³ Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, 38-41.

³⁴ *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, 3.

³⁵ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991, 7.

³⁶ Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*, (İkinci Baskı), Genelkurmay Basımevi, Cilt:1 Ankara 1966, 5.

³⁷ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 57.

³⁸ Bulgaristan’ın Zağra şehrinde dünyaya gelen Abdülkerim Nadir Paşa, İstanbul’a geldikten sonra Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusuna katılmıştı. Harbiyenin kuruluşundan sonra ise subay olarak Viyana’da görev yapmış ve belli bir süre sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine atanmıştı. Detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Abdülkerim Nâdir Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:1, Ankara 1988, 253-254.

³⁹ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay’ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 28.

öğretmenlerin bazıları da padişah tarafından kurmaylığa terfi ettirilmiş ve bu duruma “*Tevcih Kurmaylığı*” denilmiştir.⁴⁰

1850’ye gelindiğinde ikinci dönem talebelerinden itibaren mezun olan öğrencilere mülazım (teğmen), Erkân-ı Harbiye birinci sınıfa geçenlere mülazım-ı evvel (üsteğmen), ikinci sınıfa geçenlere kurmay yüzbaşı ve okul bitiren talebelere kolağası (kurmay kıdemli yüzbaşı) rütbeleri verilmişti. Erkân-ı Harbiye sınıfına geçiş yapan talebelerin, başarı oranlarının dikkate alınarak özenle seçildiği dikkat çekmişti⁴¹ Mekteb-i Harbiyenin kuruluşuyla orduyu Batılı tarzda modernize etmek isteyen Osmanlı Devleti, Erkân-ı Harbiyenin açılışıyla birlikte bu yolda önemli bir adım atmış ve 1860 yılı ile birlikte, seraskerliğe bağlı bir şube olarak Erkân-ı Harbiye (Genelkurmay) Dairesi kurulmuştu.⁴² Sultan Abdülaziz, Avrupa’daki eğitim öğretimin örnek alınması gerektiğini düşünmüş ve Viyana’da Harp Okulu eğitimi almış olan Galip Paşa’yı Mekteb-i Harbiye’nin başına getirmişti.⁴³ Okul kumandanlığına getirilen Galip Paşa, 1863, 1871-1875 yılları arasında eğitim-öğretim yönünde çeşitli yeniliklere başvurmuştu.⁴⁴

1877-1878 Osmanlı Rus harbinin yenilgiyle sonuçlanmasının ardından ise ordu içerisinde yenilik yapılması gerekliliği doğmuştu. Bu doğrultuda II. Abdülhamit 11 Mayıs 1880’de Alman Büyükelçi Graf von Hatzfeld’e haber göndermiş ve askerî ve sivillerden oluşan bir heyetin Osmanlı Devleti’ne gönderilmesini istemişti.⁴⁵ Görüşmeler sonucunda Osmanlı ordusunda görev yapması kabul edilen subaylardan, Albay Kaehler, Piyade Yüzbaşı Kamphövener, Topçu Yüzbaşı Hobe ve Yüzbaşı Ristoui 1882 yılı içerisinde Türkiye’ye ulaşmışlardı. Böylece Osmanlı askeri yapısı içerisinde bazı ülkelerden alınmış olan karma teşkilat modeli terk edilmeye başlanmış ve Prusya tarzı

⁴⁰ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 8.

⁴¹ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 9.

⁴² *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, 3.

⁴³ Türkmen, “Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredatına Dair Bir Değerlendirme”, 1565.

⁴⁴ Avrupa tarzı eğitim- öğretim doğrultusunda verilen derslerde düzenlemeye gidilmiş ve Matematik dersinin her sınıfta okutulmasına karar verilmişti. Diğer taraftan kuruluşundan beri devam eden sözlü sınav uygulamasından vazgeçilmiş ve yazılı sınav sistemine geçilmişti. Ayrıca önemli yeniliklerden biri olan Harp Okulu talebelerinin piyade, istihkâm, süvari ve kurmay sınıflarına nasıl dağıtılacağı ve nasıl eğitim verileceği şeklinde kararlar alınmıştı. Detaylı bilgi için bkz. Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 58; Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, 63.

⁴⁵ Salih Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Eklü. Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, Palet Yayınları, Konya 2017, 23-38.

eğitim ile teşkilat usulüne yönelinmişti.⁴⁶ Osmanlı ordusunun ıslahı konusunda görevlendirilen subaylar arasında bulunan Otto von Kaehler, çeşitli incelemeler gerçekleştirmiş ve bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor doğrultusunda Kaehler, askerî okulların çoğu yönden elverişsiz olduğunu, ordu yapısının ülke ihtiyaçlarıyla örtüşmediğini, subay eğitiminin yetersiz olduğunu ve subayların öğrendikleri bilgileri uygulamada eksik olduklarından bahsetmişti.⁴⁷ Almanlar kısa süre içerisinde bu durumu değerlendirmiş ve görev için Binbaşı Baron Colmar von der Goltz seçilmişti. Böylelikle geçici izin verilen von der Goltz 18 Haziran 1883'te İstanbul'a gitmiş ve resmen göreve başlamıştı. Kaehler ile gelen subaylara uygulandığı gibi Goltz Paşa için de bir kontrat hazırlanmış ve üç yıllık bir antlaşma imzalanarak II. Abdülhamit tarafından kendisine “*Askeri Okullar Genel Müfettişliği*” görevi verilmişti. Göreve getirilen Goltz Paşa öncülüğünde çeşitli yenilikler yapılmış ve modernleşme yolundaki Osmanlı ordusunun ıslahı Alman subaylara bırakılmıştı.⁴⁸ Böylece askerî alanda çeşitli reform hareketlerine girişilmiş ve 1870-1871'de yapılan Fransız-Alman Savaşı sonucunda büyük başarılar elde eden Prusya'nın Erkân-ı Harp sistemi Osmanlı Devleti tarafından örnek alınmıştı. Diğer taraftan 1880'den sonra Erkân-ı Harbiye Dairesi yeniden teşkilatlandırılarak yedi şubeye ayrılmış ve bağımsız bir şekilde çalışması kararlaştırılarak doğrudan doğruya başkomutanlığın emrine verilmişti. Ayrıca bir reis ve ikinci reisi bulunan Erkân-ı Harbiye Dairesi'nde yedi şube vazifeleriyle birlikte belirtilmişti.

“Birinci Şube: Seferberlik ve teşkilat

İkinci Şube: İstihbarat

Üçüncü Şube: Harekât

Dördüncü Şube: Demiryolları

Beşinci Şube: Fen ve harita

Altıncı Şube: Kanunlar

⁴⁶ Türkmen, “Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredatına Dair Bir Değerlendirme”, 1569-1570.

⁴⁷ Gökhan Savaş, “Osmanlı Devleti'nde Askerî Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19. Yüzyıl)”, *Harp Tarihi Dergisi*, Haziran 2023, 127-128.

⁴⁸ Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, 23-38.

Yedinci Şube: Zat İşleri (Personel) ”⁴⁹

Çeşitli şubelerin oluşturulduğu Erkân-ı Harbiye Dairesi’nde modernleşmeye fazlasıyla önem verilmiş ve bu doğrultuda tecrübeli ve iyi eğitim verebilecek subaylar Osmanlı ordusuna katılmışlardı. 1882’de Kaehler önderliğinde beş Alman subaydan oluşan heyet İstanbul’a gelmiş ve Osmanlı ordusunun ıslahı hususunda çalışmalar yapmışlardı. Özellikle Erkân-ı Harbiye’nin yeniden teşkilatlanması planlanmış ve bu doğrultuda öncelikle şube sayısı azaltılarak şube isimlerinde değişiklik yapılmıştı.

“Birinci Şube: Tanzimat Şubesi

İkinci Şube: İstatistik Şubesi

Üçüncü Şube: Harekât Şubesi

Dördüncü Şube: Menzil ve Konaklar Şubesi

Beşinci Şube: Fen Şubesi

Altıncı Şube: Muharebe Şubesi ”⁵⁰

Nitekim şube sayısında ve isimlerinde değişikliklerin yapılması ve Goltz Paşa’nın askerî okulların modernleşmesi için getirilmesi, mekteplerde esaslı olarak değişikliklerin başlamasını sağlamıştı. Ayrıca o dönemde askerî okullar nazırlığı yapan Zeki Paşa, Goltz Paşanın askerî ve ilmi gücünü beğenmiş ve takdir etmişti. Goltz Paşa’nın göreve başlamasıyla birlikte diğer mekteplerde ve özellikle Erkân-ı Harbiye sınıflarında modernleşme çabaları gözle görülür derecede hız kazanmıştı.⁵¹

⁴⁹ Muharrem Mazlum İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)*, Harp Akademisi Matbaası, Ankara, 1944, 13.

⁵⁰Yavuz Özgüldür, “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 5 Sayı 10 Ağustos 2007, 42.

⁵¹ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*, 20; Goltz Paşa’nın bazı çalışmaları: Goltz Paşa 1883’te ilk olarak Osmanlı Sultanına askerî okullarda verilen derslerin ıslahı hususunda çeşitli görüşler sunmuş ve ele aldığı üç temel sorun üzerine yoğunlaşmıştı. İlk olarak askerî okullarda okutulan derslerin sayısının azaltılmasını ve ihtiyaç duyulan askerlikle alakalı olan ders sayılarının artırılmasını önermişti. Diğer taraftan Goltz Paşa, sabah saatlerinde yapılan talim sonrasında talebelerin yorgun derse girdiklerini belirtmiş ve askerlerin önce derslere girmelerini daha sonra talim yapmalarını istemişti. Talebeleri en ince ayrıntısına kadar düşünen Goltz Paşa, sabah derse girip ardından talim yapan öğrencilere çay ve kahve verilmesini de tavsiye etmişti. Bu öneriler Osmanlı sultanına iletdikten sonra kabul edilmiş ve askerlikle ilgili olan ders saatleri arttırılmıştı. Ayrıca her Erkân-ı Harbiye sınıfına bir ders daha eklenmiş ve talebelere çay ile kahve verilmesi kabul edilmişti. Osmanlı Devleti’nde yeniliklerin yapıldığı alan sadece okullar olmamış, askerî makamlarda da bir düzenlemeye gidilmişti. Yapılan düzenlemeyle askerî bakımdan söz sahibi olan Seraskerlik, Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye Reis-i Umumiliği kendi içerisinde bağımsız olurken son kararı verme açısından Babıâli’ye bağımlı bir pozisyonda yer almıştı. Bkz. Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü. Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, 110-115.

1884 yılında ise kurmay sınıfları fenni ve askerî olarak iki kısma ayrılmış ve böylece askeri eğitimin yanı sıra mühendis, matematikçi yetiştirilmesi de amaçlanmıştı. Goltz Paşa her ne kadar sadece askerî yönde ders verilmesini istemiş olsa da askerî derslerin haricinde verilen fenni kısımda, ekonomi, matematik, geometri, inşaat gibi teknik dersler de yer almıştı. Ayrıca 1886'dan itibaren askerî ve fenni diye ayrılan bölümlerde istihkâm⁵², kurmay hizmeti, kuşatma ve müdafaa, silah fenni ve Fransızca gibi ortak dersler görülmüştü.⁵³ Diğer taraftan Goltz Paşa, erkân-ı harp subaylarının daha kıdemli olmalarından dolayı eğitimlerinin üst düzeyde verilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu duruma göre hareket etmişti. Harp Okulu içerisinde oluşturulan Erkân-ı Harbiye sınıfları için yeni bir ders programı hazırlanmış ve Erkân-ı Harbiye için üç yıllık bir eğitim süreci planlanmıştı. Birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıfta öğretilecek olan dersler ayarlanmış ve yeni bir ders programı oluşturulmuştu. Goltz Paşa'nın değişiklikleriyle birlikte talebelerin aldıkları eğitimde ilerlemeler kaydedilmiş ve bu gelişmelerin devamlılığı için ise ders ile ders kitapları konusunda bir komisyon kurulması Seraskerliğe bildirilmişti. Böylelikle bir komisyon oluşturulması kararlaştırılmış ve Erkân-ı Umumiye Reisi Ferik Mahmud Şakir Paşa, Erkân-ı Umumiye Reisi Saniliğine getirilen Goltz Paşa ve Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa komisyonda görevlendirilmişti.⁵⁴

Goltz Paşa'nın askerî alandaki ıslahatıyla beraber Osmanlı subaylarının niteliklerinde değişiklikler yaşanmış ve özellikle vasıflı kurmay subaylar yetiştirilmişti. Diğer taraftan Goltz Paşa'nın görev süresi boyunca İstanbul'daki askerî okullarda talebe sayısı 453'ten 1750'ye yükselmiş ve aday erkân-ı harp subaylarının sayısı 35'ten 55'e çıkmıştı.⁵⁵ Goltz Paşa Osmanlı Devleti'ndeki on yılı aşkın görev süresi boyunca Fransız etkisi altında kalmış olan Türk askerini ıslah etmiş ve teorik eğitim sisteminin yerine uygulamalı eğitim sistemine geçişi sağlamıştı. 1895'te görev süresi dolan Goltz Paşa'nın ülkesine geri dönmesiyle birlikte Askeri Mektepler Müfettişliğine İsmail Paşa getirilmişti.⁵⁶ Alman eğitim sisteminin başarılı bir şekilde uygulanması, Osmanlı Ordusuna büyük kazançlar sağlamış ve Osmanlı-Yunan savaşında zafer elde edilmişti.

⁵² İstihkâm: metin ve muhkem olan. Bkz. Gündoğdu Raşit-Niyazı Adıgüzel-Ebul Faruk Önal (Hz), Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* 84. Bkz. İstihkâm: Düşmana karşı hücumları savmak için hazırlanmış bulunan siper, askeri yapılar. İstihkâm işiyle uğraşan askeri sınıf.

⁵³ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 14-15.

⁵⁴ Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü. Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, 118-135.

⁵⁵ Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü. Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, 141.

⁵⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), H. 09-05-1313/130-94, 1-2.

1899’da Harp Okulu’nun öğretim başkanlığına getirilen Mehmet Esat ile birlikte ders programlarında bazı değişikliklere gidilmiş, Fransa, Almanya ve Belçika’dan getirilen ders müfredatlarıyla yeni programlar hazırlanmıştı. Diğer taraftan sınavların yapılışı ile ilgili değişiklikler yapılmış ve o dönemde Harp Okulundan Erkân-ı Harbiye sınıflarına geçiş yapan talebelere “*erkân-ı harp*” (kurmay) denilmiştii. Fakat Mehmet Esat’ın göreve başlamasıyla bu tabir de değişiklik olmuş ve geçiş yapan talebelere “*erkân-ı harp namzedi*” yani kurmay adayı denilmiştii.⁵⁷ Ayrıca 1899’da Erkân-ı Harbiye sınıflarına geçiş yapan başarılı subayların yakalarına arma takılmış ve daha sonra sekiz ay topçu, piyade, süvari bölüklerinde staj görmüşlerdi. Stajını bitiren ve iki seneyi tamamlamış olan kurmay adayları, Kolağası (Kurmay Kıdemli Yüzbaşı) rütbesini alarak mezun olmuşlardı. Erkân-ı harp olamayan subaylar ise mümtaz namıyla yakalarında bulunan yıldızı taşımaya devam etmiş ve kendi sınıflarına geçiş yapmışlardı. II. Meşrutiyet sonrasında ise mümtaz subayların bir kısmına kurmaylık görevi verilmiştii.⁵⁸

Kurmay sınıfları içerisindeki yenilik çalışmaları devam ederken, seraskerliğin etkinliği II. Abdülhamit döneminde kısıtlanmaya çalışılmıştı. Nitekim padişahın sergilediği otoriter tutum ve Sultan Abdülaziz’in şüpheli ölümünde Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın ön plana çıkması, seraskerlik makamının etkinliğinin azaltılmasında büyük rol oynamıştı. II. Abdülhamit benzer bir olayın yaşanmasından çekinmiş ve seraskerliğin siyasete karışmasına engel olmuştu. Bu doğrultuda Maiyyet-i Erkân-ı Harbiye (Padişah Genelkurmayı) dairesi kurulmuş, geniş hafiye teşkilatı ve jurnalcilik sayesinde askerî kurumlar kontrol altına alınmıştı.⁵⁹ Bu dairenin amacı aynı zamanda muhtelif hizmetlerde bulunmak, bazı askerî alandaki kararlara dahil olmak ve Abdülhamit’in askerî alanda danışmanlığını yürütmektii. Hiyerarşide ise Seraskerliğin altında bir konuma sahip olmaktii. Ayrıca Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye içerisinde zamanla ferik (General), mirliva (Tuğgeneral-Tümgeneral), miralay (Albay), binbaşı, vb. rütbelere sahip personeller görev almıştı.⁶⁰ Bu dairenin kurulması dönem içerisinde bağımsız olan Erkân-ı Harbiye teşkilatının gelişmesine mâni olmuş ve yeniden Harbiye Nezaretine bağlanmıştı. 1908’de ise özel bir teşkilat olan Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiyesi, 23

⁵⁷ Kurtcephe-Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 60.

⁵⁸ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, 32.

⁵⁹ Yüksel Çelik, “SERASKER”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:36, Ankara 2009, 549.

⁶⁰ Zafer Tansoy, *II. Abdülhamid Dönemi Stratejik Savunma Yöntemi: Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye Dairesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, Şubat 2022, 14-23.

Temmuz 1908’de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle dağılmıştı.⁶¹ Ayrıca Erkân-ı Harbiye Mektebi Nizamname-i Dahiliyesi adında bir yönetmelik yayınlamış ve çeşitli değişikliklere başvurulmuştu. Özellikle bu döneme kadar Harp Okulu içerisinde varlığını devam ettiren Erkân-ı Harbiye, 1908’den itibaren Erkân-ı Harbiye Mektebi ismini almış ve doğrudan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) emrine verilmişti. Böylece Erkân-ı Harbiye Mektebi bağımsızlığını kazanmış ve idare edilme tarzından öğrenci giriş usulüne kadar birçok yönden değişiklikler yapılmıştı.⁶² Alınan karar ile birlikte 1908’de okuldan mezun olan kurmay adayları kıt’alara gönderilmiş ve bu nedenden ötürü Erkân-ı Harbiye’de birinci sınıf boş kalmıştı.

Dönem içerisinde Erkân-ı Harbiye’nin de söz sahibi olduğu bir komisyon oluşturulmuş ve çeşitli kararlar alınmıştı. Sadrazamlık yapan Kâmil Paşa, vekiller heyetiyle bir toplantı gerçekleştirmiş ve Harbiye Nezareti’nde Meclis-i Meham-ı Harbiye (Askerî Şûra) ismiyle bir komisyon oluşturulmasına karar vermiştir. Komisyonun kurulmasıyla beraber, Osmanlı Devleti’nin savunma ve korunması sağlanacak, silahlı kuvvetlerin gereksinimleri tamamlanacak ve silahlı kuvvetler için hazırlanan layihalar incelenecekti. Ancak hedeflenen bu faaliyetlerin bir kısmı uygulanmaya çalışılmış olsa da fayda sağlayacak bir sonuca ulaşamamıştı. Bu durum üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Ahmet İzzet Paşa, Askerî Şûra’nın faaliyetlerini değiştirmek üzere harekete geçmişti. Bu doğrultuda 20 maddeden oluşan Askerî Şûra Taslağı hazırlanmış ve padişahın da onayını aldıktan sonra 14 Ağustos 1909’da uygulanmak üzere yürürlüğe konmuştu. Askerî Şûra, genel olarak Harbiye Nezareti ile Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenen önemli kararları ve savaş hazırlıklarında meydana gelen sorunları inceleyerek alınan kararları bildirmekle görevlendirilmişti. Daha sonra bu komisyonu gereksiz gören Enver Paşa, her işin kendisi tarafından yürütülmesi gerektiğini düşünmüş ve Askerî Şûrayı kapatmıştı.⁶³ Diğer taraftan Erkân-ı Harbiye’nin bağımsız olması yönünde adım atılmış ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Harbiye Nezareti binasından çıkartılarak Mercan’da bulunan bir konağa taşınmıştı. Fakat Ahmet İzzet Paşa’nın Yemen’de çıkan isyan için görevlendirilmesi yapılan bu girişimlerin

⁶¹ Mithat Aydın, “II. Meşrutiyet’in İlanı ve İngiltere”, *Belgi Dergisi*, 2011, Sayı 1, 15-20; Özgüldür, “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına”, 42-43.

⁶² *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 21-22.

⁶³ Selâhattin Karatamu, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6. Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, 126-129.

kısmen durmasına neden olmuştu.⁶⁴ Ancak modern bir ordu sistemi oluşturmaya kararlı olan Osmanlı Devleti, bu dönem içerisinde de çeşitli girişimlere başvurmuş ve 1885'ten beri devam eden Almanya'ya öğrenci gönderimi 1910 yılında da gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda 2 Eylül 1910'da Harp okulu öğrencisi olan Abdür-rauf Bey ve arkadaşları eğitim amacıyla Berlin'e doğru yola çıkmışlardı. Kısa bir süre sonra Almanya'ya ulaşan Abdür-rauf Bey, Piyade Subayı olarak çeşitli eğitimler görmüş ve iki yıl süren görev süresi sonunda yurda geri dönmüştü.⁶⁵

O dönem içerisinde Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkanlarda meydana gelen sorunlarla karşı karşıya kalmış ve Türk ordusu Balkan Harbine iyi bir vaziyette girmemişti. Balkan Harbi'nden önce beş şubeye indirilmiş olan Erkân-ı Harbiye Dairesi, savaşa girmeden tekrar değişikliğe uğramış ve bir reis (Genelkurmay Başkanı), bir reisi sani (Genelkurmay İkinci Başkanı) ile yedi önemli şubenin içinde bulunduğu bir teşkilat oluşturulmuştu. Ayrıca teşkilatın yenilenmesiyle birlikte Balkan Harbi'nden sonra ilk defa ordu müfettişlikleri de kurulmuştu.⁶⁶ Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin kötü durumu, Türk ordusunun yeniden yapılandırılması gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Bu amaç doğrultusunda gelen Alman askerî heyetleri teşkilatın yapısında yeniden değişikliğe gitmiş ve teşkilat beş şubeye indirilerek I. Dünya Savaşı boyunca böyle kalmıştı.⁶⁷

Balkan Savaşları'ndaki yenilgide ordunun siyasete karışması, komutanların ve kurmay subayların görevlerini birçok yerde başaramadığı göze çarpmış, özellikle kurmay subayların iyi bir şekilde yetiştirilmesi gerektiği düşünülmüştü. Bu doğrultuda Almanların kapısı yeniden çalınmış, görevinde başarılı olan ve iyi bir eğitim verecek Alman bir general gönderilmesi rica edilmişti. Aynı zaman da gönderilecek generalin yetkilerinin geniş olacağı hatta seferberlikler ve harekâtlarda bu generalin tekliflerinin göz önüne alınacağı belirtilmişti. Bu şartlara uygun olarak görülen General Otto Liman von Sanders'e teklif sunulmuş ve kabul etmesiyle birlikte Türk hükümeti ile müzakerelere başlanmıştı. Gerekli görüşmeleri gerçekleştiren Otto Liman von Sanders

⁶⁴ İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)*, 35.

⁶⁵ *Binbaşı Abdür-rauf'un Harp Günlükleri Osmanlı Genelkurmayı Alman Komutanların Emrinde*, (Haz. Mesut Uyar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022, 14-16.

⁶⁶ İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)*, 36-37.

⁶⁷ *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, 4.

heyet ile birlikte yola çıkmış ve 14 Aralık günü İstanbul'a ulaşmıştı.⁶⁸ İstanbul'a gelen Liman von Sanders, ilk önce Harbiye Nezaretine uğramış daha sonra padişah tarafından kabul edilmişti. İstanbul'a geldiği ilk hafta Cemal Paşa'yla da tanışmış ve I. Kolordu Komutanlığı görevini ondan devralmıştı. 1914'e girilmesiyle rütbesi tuğgeneralliğe yükseltilen Enver Paşa 3 Ocak 1914'te Harbiye Nazırlığına ve Genelkurmay Başkanlığına getirilmişti. Enver Paşa, görevde bulunduğu süreçte İstanbul'a gelen Almanların tavsiyelerine uymaya dikkat etmiş ve Genelkurmay Başkanlığı teşkilatında değişiklik yapmıştı.⁶⁹ Alman Heyeti'nin devreye girmesi Erkân-ı Harbiye üzerinde çeşitli faaliyetlerin başlamasına ve bir canlılık meydana gelmesine neden olmuştu. Nitekim Enver Paşa, büyük tasfiyeler gerçekleştirmiş ve orduyu gençleştirerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye içerisine İsmet (İnönü) gibi kıymetli genç kurmay subayları getirmişti. Ayrıca önceden kararlaştırılan nizamnameye tam anlamıyla uyulmadığına dikkat çekilmiş ve Almanların oluşturduğu "*Hidematı Erkân-ı Harbiye Talimatnamesi*" hazırlanmıştı. Bu talimatname Erkân-ı Harbiye üzerinde fayda sağlamış ve olumlu etkileri I. Dünya Savaşı'nda görülmüştü.⁷⁰

Osmanlı ordusundaki ıslah çalışmaları devam ederken I. Dünya Savaşı patlak vermiş ve dünya devletlerinin büyük mücadeleler sonucunda ağır kayıplar yaşadığı bu dönem resmen başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde seferberlik çalışmalarına girilmiş ve 3 Ağustos 1914'te Başkomutanlık Vekâleti kurulmuştu. Özellikle bu dönemde Alman heyetinin tavsiyelerine uyan bir Erkân-ı Harbiye teşkilatı meydana getirilmişti. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine Bronzart von Schellendorf atandığı gibi Harekât ve Şimendifer şubelerinin müdürleri de Almanlardan seçilmişti.⁷¹ I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti önemli ölçüde Almanlardan yardım almış olsa da çoğu cephede yenilgiyle karşılaşmıştı. Savaş sonunda sadece Osmanlı Devleti değil İttifak içerisinde bulunan diğer devletlerde yenilgiler almış ve ağır maddeleri olan antlaşmalar imzalamak zorunda kalmışlardı. Savaş İttifak Grubundaki diğer devletler için bitmiş olsa da Türkler için bitmemiş, adeta bağımsızlık destanının yazıldığı Millî Mücadele verilmiştir. Erkân-ı

⁶⁸ *Türkiye'de Beş Yıl Liman Von Sanders*, (Haz. Resul Bozyel), Kesit Yayınevi, İstanbul 2006, 13-15.

⁶⁹ Karatamu, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6. Kısım (1908-1920)*, 134.

⁷⁰ İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)*, 37-38.

⁷¹ Özgüldür, "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına", 43.

Harbiye'nin Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemindeki tarihsel gelişimine ise birinci bölümde detaylı bir şekilde değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELEDEN CUMHURİYETE ERKÂN-I HARBİYE

1.1. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ERKÂN-I HARBİYE

İttifak Devletleri, I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede yenilgiler yaşamış ve savaşın sona ermesiyle birlikte bazı antlaşmalar imzalamak zorunda kalmışlardı. Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918'de ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve İtilaf Devletleri'nin isteklerine boyun eğmişti. Diğer taraftan devlet kademelerinde değişiklikler meydana gelmiş ve özellikle Başkumandan Vekili olan Enver Paşa, mütarekenin imzalanmasından iki gün sonra ülkeyi terk etmişti.⁷² Böylece Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti makamı boş kalmış ve 1918 Ekim- Aralık aylarında Ahmet İzzet Paşa (Furgaç) ile Ferik Cevat Paşa (Çobanlı) kısa süreliğine göreve getirilmişlerdi.⁷³ Cephelerde zorlu mücadeleler veren Osmanlı Devleti, çok sayıda vatandaşını kaybetmiş ve ülkede acı dolu günler yaşanmıştı. Ülkenin bu zor durumunda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti boş kalmış ve hasta olmasına rağmen Fevzi Paşa (Çakmak), bu görevi 1918 sonlarına doğru tereddütsüz kabul etmişti. Fevzi Paşa, göreve gelmesiyle birlikte mütareke şartlarına göre teslim edilecek olan silah ve cephaneleri teslim etmemek için çaba harcamıştı. Ayrıca Fevzi Paşa'nın ardından tekrar göreve getirilen Cevat Paşa'da Osmanlı vatandaşlarının silah ile cephanelere ihtiyaç duyacağını düşünmüş ve ülkenin menfaatleri için çaba göstermişti.⁷⁴

Fevzi Paşa ile Cevat Paşa'nın Genelkurmay Başkanlıkları esnasında Erkân-ı Harbiye'de çeşitli düzenlemeler yapılmıştı. Harbiye Nezaretine bağlı olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti içerisinde değişiklikler yaşanmış ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi (Genelkurmay İkinci Başkanı) emrinde bulunan şube sayısı yediye çıkarılmış ve şu şekilde yapılanmıştı:

“Birinci Şube: Harekât

İkinci Şube: İstihbarat

⁷² Karatamu, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6. Kısım (1908-1920)*, 135.

⁷³ *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, 9.

⁷⁴ Rahmi Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, Dorlion Yayınevi, Eskişehir 2021, 91-92.

Üçüncü Şube: Demir Yolları

Dördüncü Şube: Eğitim

Beşinci Şube: Harp Tarihi

Altıncı Şube: Personel

Yedinci Şube: Evrak’’⁷⁵

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Fevzi Paşa, I. Dünya Savaşı’ndan ders çıkarmış ve Erkân-ı Harbiye Mektebi içerisinde çeşitli değişiklikler yapmıştı. Bu değişiklikle birlikte Taksim-i Arazi dersi kaldırılmış ve Askerî dersler içerisinde Mevzî Harbi dersi eklenmişti. Ayrıca lisan derslerine önem verilmiş ve subayların değerlendirme usullerinde değişikliğe gidilmişti. Özetle üç yıllık eğitim sürecinde Erkân-ı Harbiye’de haftada 4 gün beşer saat ders verildiği gibi haftanın iki günü de üçer saat ders verilmişti. Diğer taraftan Erkân-ı Harbiye Mektebinde ders gören talebelerin ileride Erkân-ı Harbiye (Kurmaylık) mesleğine geçebilmeleri için derslerden yedi ve üzeri puan almış olmaları gerektiği kararlaştırılmıştı.⁷⁶

Dönem içerisinde Erkân-ı Harbiye Mektebinde değişiklikler yaşanmaya devam ederken, İzmir’in 15 Mayıs 1919’da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, ülke genelinde huzursuzluk yaratmıştı. Ülkenin düşman devletlerce işgal edilmesine göz yummayan Anadolu halkı, kurtuluş yolları aramaya başlamıştı. Bu doğrultuda harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919’da Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Samsun’a çıkmış ve Anadolu’ya ayak basarak Türk siyasal hayatında yeni bir devrin başlangıcını yapmıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçmesiyle birlikte ülkenin çeşitli bölgelerinde kongreler ve mitingler düzenlenmiş, ayrıca düşmanla doğrudan mücadele edilerek ülkenin kesin olarak bağımsızlığa kavuşabileceğine inanılmıştı.⁷⁷ Diğer taraftan I. Dünya Savaşı’nda tecrübe kazanmış kurmay subayların Millî Mücadele dönemi içerisinde yapılan savaşlarda ve diplomatik girişimlerde görev almış olmaları ülkenin kurtuluşunda büyük avantajlar sağlamıştı. Fakat Mondros Mütarekesi sonrasında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği yapan Fevzi Paşa ile Cevat Paşaların Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşayla iş birliği halinde olmaları İtilaf Devletlerince hoş

⁷⁵ Özgüldür, “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına”, 43-44.

⁷⁶ İskora, *Harb Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*, 71-72.

⁷⁷ Osman Metin Öztürk, *Ordu ve Politika, (İkinci Baskı)*, Gündoğan Yayınevi, Ankara 2000, 47-48.

karşılanmamış ve mevkilerini sarsmıştı. Bu durum üzerine her iki paşanın da kurtuluş mücadelesi döneminde görevde kalmaları için birbirlerine telkinde bulundukları görülmüştü. Cevat Paşa'nın Harbiye Nazırlığından çekildiği bir dönemde Fevzi Paşa'ya görevde kalmasının öneminden bahsettiği gibi Mustafa Kemal Paşa da hükümet tarafından farklı bir göreve verilmek istenilen Fevzi Paşa'nın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinde kalması yönünde çaba sarf etmesini istemişti.⁷⁸ Fakat bulundukları görevden ayrılmak zorunda kalan Fevzi Paşa Anadolu'ya katılmış olsa da Cevat Paşa İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmişti.⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurtuluş mücadelesi verilirken, Erkân-ı Harbiye Mektebi 28 Ocak 1919'dan sonra eğitim-öğretim hayatına İstanbul'daki Şerif Paşa Konağında devam etmişti. Fakat daha sonra yönetici ve öğrencilerinin kurtuluş mücadelesine katılmaları sonucunda geçici olarak kapatılmıştı.⁸⁰ Ayrıca Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Erkân-ı Harbiye dört şubeye indirilmiş ve para sıkıntısı çeken İstanbul Hükümeti bazı şubeleri de kapatmak zorunda kalmıştı. Diğer taraftan Anadolu'da başlatılan Millî Mücadeleyle birlikte 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılmıştı. Böylece İstanbul Hükümeti'ne karşı Ankara Hükümeti kurulmuş ve ülkede ikili yönetim meydana gelmiştir. TBMM açıldıktan sonra ise 2 Mayıs 1920'de Ankara Hükümeti tarafından önemli kararların verildiği Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kurulmuştu.⁸¹ Ankara Hükümeti tarafından kurulmuş olan Genelkurmay Başkanlığı eskiden olduğu gibi Harbiye Nezaretine bağlanmamış ve bir bakanlık oluşturularak kabine içerisine dahil edilmişti. Böylelikle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti TBMM'ye karşı sorumlu bir duruma gelmiş ve Anadolu'da hizmet vermeye başlamıştı.⁸²

2 Mayıs 1920'de 30 Sayılı Kanun neticesinde kurulmuş olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine Albay İsmet Bey (İnönü) getirilmiş⁸³ ve önemli karar alımlarda büyük rol oynamıştı. Millî Mücadele dönemine büyük katkı sağlamış olan Erkân-ı

⁷⁸ Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, 93.

⁷⁹ Karatamu, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt VI. Kısım (1908-1920)*, 135.

⁸⁰ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 30.

⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), 02 Mayıs 1920, Cilt 1, Devre I, İçtima 9, 185; Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 104.

⁸² Karatamu, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt VI. Kısım (1908-1920)*, 136.

⁸³ TBMMZC, 03 Mayıs 1920, Cilt 1, Devre I, İçtima 10, 198.

Harbiye-i Umumiye Vekâleti, sekiz şube ile idare ve muhafız kıtalarında görevli olan komutanlardan oluşturulmuştu. Şubeler şunlardı:

“Birinci Şube: Harekât

İkinci Şube: İstihbarat

Üçüncü Şube: Umuru Fenniye (Fen İşleri)

Dördüncü Şube: Talim Terbiye (Eğitim)

Beşinci Şube: Menzil ve İkmal

Altıncı Şube: Harita Matbaa

Yedinci Şube: Personel

Sekizinci Şube: Şifre ve Evrak”⁸⁴

Sekiz şubenin içerisinde yer aldığı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin bulunduğu bina içerisinde önemli kararlar alınmış, hatta bu bina Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye’nin Ankara’ya geldiği zamanda da kullanılmıştı. Millî Mücadele dönemi içerisinde adeta bir karargâh gibi kullanılmış olan bu binada, İstanbul’daki Erkân-ı Harbiye’ye göre elektrik, nakil araçları ve malzeme yetersizliği yaşanmıştı. Diğer taraftan karargâh içerisinde güvenliğine fazlasıyla önem verilmiş ve bu doğrultuda sekizinci şubede (Evrak ve Şifre) her gün bir nöbetçi bırakılmıştı. Ayrıca karargâh içerisinde bulunan şubeler arasındaki bütün evrak taşıma işlerinde bir subay görevlendirilmiş ve belgelerin elden teslimi gerçekleştirilmişti.⁸⁵

Millî Mücadele döneminde etkin olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, öncelikle Kuvayı Milliye birliklerini daha sonra ise savaşın kazanılmasında büyük rol oynayan düzenli orduyu komuta etmişti. Kurtuluş mücadelesi içerisinde gerçekleşen zaferler Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletince mutlulukla karşılanmış ve çeşitli telgraflar çekilmişti. Özellikle İkinci İnönü Muharebelerinde başarı sağlayan Türk ordusu ve komutanlığını yapan İsmet Paşa’ya Fevzi Paşa’dan tebrik telgrafi gönderilmişti.⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa’nın TBMM tarafından başkomutanlığa getirilmesinin ardından kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmeye devam eden karargâh,

⁸⁴ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay’ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 104-105.

⁸⁵ Özgüldür, “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına”, 45.

⁸⁶ Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, 180.

ülkedeki düşman birliklerinin temizlenmesi yolunda büyük çaba göstermişti. Karargâh, mücadele sürecinde yapılacak olan harekâtın planlı ve kontrollü olmasını sağladığı gibi emir-komuta zincirinin de sağlıklı bir şekilde uygulanmasında etkili olmuştu. Ayrıca oluşturulan şubelerle birlikte ordu içerisindeki düzen ve iletişim daha başarılı şekilde sağlanmıştı. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasıyla birlikte 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, ülke yeni bir rejime ve döneme adım atmıştı. Bu yeni dönemde birçok kurum ve yapılanmada olduğu gibi ilerleyen yıllarda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinde de değişimler ve dönüşümler yaşanacaktı.

1.2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİNDE ERKÂN-I HARBİYE

Millî Mücadelenin ardından zafere ulaşan Türk Milleti, arzu ettiği özgürlüğe kavuşmuş ve Cumhuriyet rejimine geçiş yapmıştı. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde birçok yenilik hareketine girilmiş ve özellikle askerî alana yoğunlaşmıştı. Nitekim düzenli ordunun avantajlarını düşman karşısında gören Millî Mücadele Komutanları tarafından Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte karargâh olarak kullandıkları Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinde ve Erkân-ı Harbiye Mektebinde bazı değişiklikler yapılmıştı.

Millî Mücadelede, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Meclise karşı sorumluyken, Sakarya muharebesiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık verilmiş ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi hem Meclise hem de Başkomutana karşı mesul olmuştu. Daha sonra ise bir değişiklik ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi hükümete karşı sorumlu olmaya başlamıştı.⁸⁷ Yeniliklerine devam eden Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından, 3 Mart 1924'te 429 Numaralı Kanunun 8. Maddesince Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılmış ve yerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) kurulmuştu.⁸⁸ Vazifelerinde bağımsız olan Genelkurmay Başkanlığı yüksek bir makam olarak yerini almış ve hizmet vermeye başlamıştı. Ayrıca Türk ordusunun temel yapısını oluşturan kara, deniz ve hava teşkilatının komutasını barış

⁸⁷ İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)*, 68-69.

⁸⁸ Resmî Gazete, *Şer'iyye ve Ef'kâf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umumiye Vekâletinin İlğasına Dair Kanun*, Sayı 63, 6 Mart 1924, Kanun No: 429, 6.

zamanlarında Genelkurmay Başkanı üstlenmişti.⁸⁹ Diğer taraftan o dönem de ordunun siyasetten uzak durması amaçlanmış ve bu doğrultuda hareket edilmişti.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin kaldırılmasının ardından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuş ve bu dönemden itibaren hükümete karşı sorumlu bir şekilde planlama organı olarak kısımlara ayrılmıştı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti içerisinde toplam on iki şube oluşturulmuş ve daha kapsamlı hizmetler verilmesi amaçlanmıştı. Ayrıca Harekât ve Eğitim Dairesi olarak iki kısma ayrılmış olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti içerisinde bulunan şubelere bazı görevler verilmişti.

“Harekât Dairesi:

Birinci Şube: Müstahkem Mevkiler

İkinci Şube: Seferberlik ve Teşkilat

Üçüncü Şube: Harekât

Dördüncü Şube: Milli Seferberlik

Beşinci Şube: Nakliyat ve Ulaştırma

Altıncı Şube: Deniz ve Hava Harekât

Eğitim Dairesi:

Yedinci Şube: Eğitim

Sekizinci Şube: Okullar

Dokuzuncu Şube: Deniz ve Hava

Onuncu Şube: Yayın

On Birinci Şube: İstihbarat

On İkinci Şube: Personel”⁹⁰

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti üzerinde yapılan çeşitli değişiklikler, Erkân-ı Harbiye-i Mektebi içerisine de yansımıştı. 13 Ekim 1923’te Beyazıt’a taşınmış olan Erkân-ı Harbiye Mektebi, “*Mekteb-i Ali-i Askerî*” ismiyle eğitim öğretime devam etmişti. Ancak 24 Mart 1924 tarihine gelindiğinde Yıldız Sarayı’ndaki yeni yerine taşınmış ve “*Erkân-ı Harbiye Mektebi*” adıyla eğitime başlamıştı.⁹¹ Nitekim kurmay subaylara verilen önem bu dönem içerisinde aynen devam etmiş ve eğitimleri sıkı tutulmuştu.

1924 yılı içerisinde yenilik çalışmaları sürerken Millî Mücadelede büyük faydalar sağlamış ve Meclisin kuruluşundan beri doğal üye konumunda olan Osmanlı Paşalarının (Rauf Orbay, Refet Bele, Kâzım Karabekir, Ali Fuat) askerî görevlerinden ayrılışları başlamıştı. İlk olarak Rauf Orbay ile İsmet İnönü arasında başlayan sürtüşme öne çıkmış ve daha sonra diğer paşalara da bu durum yansımıştı. Nitekim Kâzım Karabekir Paşa,

⁸⁹ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay’ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 109.

⁹⁰ *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, 5-6.

⁹¹ Turgut Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar 1975*, Harp Akademileri Komutanlığı, Ankara 1975, 8.

dönem içerisinde kaleme aldığı bir dilekçede asker-sivil ayrımına gidildiğinden ve astın üsten hesap sorması durumunun askerlik için olumsuzluk yarattığından bahsetmişti. 26 Ekim 1924'te istifa mektubunu Genelkurmay Başkanlığı'na veren Kâzım Karabekir Paşa, üzerine düşen görevleri milletvekili olarak en iyi şekilde yerine getireceğini belirtmişti. Kâzım Karabekir Paşa'dan sonra Ali Fuat Paşa'nın da İkinci Ordu Müfettişliğinden istifa etmesiyle birlikte ömürlerini askerliğe veren kurmay subaylar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası isminde bir parti kurarak siyasete atılmışlardı.⁹² Fakat bu parti amacına ulaşmadan kısa süre içerisinde kapatılmıştı. Aynı zamanda ordu içerisinde aktif görevi bulunan askerlerin siyasetten uzak durması sağlanmıştı.

1927 yılına gelindiğinde ise kurmay subayların yetiştiği Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin ismi değişerek "*Harp Akademisi Müdürlüğü*" olmuş ve daha sonra müdürlük ünvanı komutanlığa çevrilmişti.⁹³ Harp Akademisi sınıfları içerisinde bulunan Piyade, Topçu ve Süvari kurmay subaylarının kıt'alarındaki staj süreleri değiştirilerek 2,5 ile 3,5 ay olmuştu. Ayrıca ilk kez İstanbul'da Harp Akademisine bağlı Yüksek Levazım Okulu (Araç-Gereç) ve üst rütbeli subaylara da Yüksek Komuta Kursu açılmıştı. 27 Mart 1927'de ise Askerî Akademiler Talimatı yayınlanmış ve yeni eğitim ile idare sistemi uygulamaya konulmuştu. Böylece bazı değişiklikler yapılmış ve okula "*Askerî Akademiler Komutanlığı*" denilmişti. Fakat bu isim 1928'de değişikliğe uğrayarak "*Harp Akademisi Komutanlığına*" geri çevrilmişti.⁹⁴ 26 Ocak 1928'de ise Bahriye Vekâletinin ve Bahriye Erkân-ı Harbiye-i Riyasetinin kaldırılmasıyla birlikte Genelkurmay Başkanlığı teşkilatında değişiklikler meydana gelmişti. Yapılan değişikliklerle birlikte teşkilatta Harekât ve Eğitim Muavinliği oluşturulmuş ve şube sayısı on dörde çıkarılmıştı. Ayrıca teşkilatta Hava Müşavirliği ile Deniz Muavinliği gibi çeşitli kısımlarda yer almıştı. 1 Kasım 1928'de gerçekleşen harf inkılabının ardından 1935 yılında rütbe ve birliklerin öz Türkçe isimleri belirlendiği gibi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti adında da değişiklik yapılmış ve "*Genelkurmay*" ismi kullanılmaya başlanmıştı. Ayrıca Erkân-ı Harbiye Reisine, "*Genelkurmay Başkanı*", Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisine "*Genelkurmay İkinci Başkanı*" ve Erkân-ı Harp Zabitine "*Kurmay Subay*" ismi verilmişti.⁹⁵ Diğer taraftan harf inkılabından sonra İcra Vekilleri

⁹² Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, 231-234.

⁹³ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 8.

⁹⁴ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 39.

⁹⁵ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 109-110.

kararıyla bazı değişiklikler yapılmış ve ordu içerisinde bulunan okul ve kursların müfettişler vasıtasıyla Genelkurmay Başkanlığı emri altına alındığı görülmüştür.

Dönem içerisinde Harp Akademilerine öğrenci alımı gerçekleşmiş, çalışkan ve tertipli subayların seçilmesine dikkat edilmişti. Çünkü akademi için disiplinli, başarılı ve uygulanan program doğrultusunda açık fikirlere sahip öğrencilere ihtiyaç vardı. Bu doğrultuda akademiye giriş için bazı önemli şartlar belirlenmiş ve uygun olan öğrenciler yazılı olarak da sınava tabi tutulmuştu. Yazılı sınava girmeye hak kazanan öğrenciler, sınıfların tabiyesine ait sorular, sahra tahkimatı, harp silah ve araçları gibi birden fazla dersten sorumlu olmuşlardı. Sınava girecek adayların açıklanmasıyla birlikte öğrenciler belirlenmiş olan merkezlerde sınavlara girmişlerdi. Öğrencilerin her bir dersten aldıkları 0-100 arasında bir not ile başarılı olup olmadıkları belirlenmiş ve ona göre okula kayıt işlemleri gerçekleştirilmişti. Eğitim öğretim sürecini başarılı bir şekilde tamamlayan öğrenciler, daha sonra görev yerlerine kurmay subay olarak atanmışlardı.⁹⁶

2 Kasım 1930 tarihinde “*Deniz Harp Akademisi Müfettişliği*”, 1937’de ise “*Hava Akademisi Müdürlüğü*” kurulmuş ve bu iki kuvvet de Genelkurmay Başkanlığı emrinde öğretime başlamıştı.⁹⁷ Genelkurmay Başkanlığı altında Kara, Hava ve Deniz subayları yetiştirilmeye devam ederken 1939 yılı içerisinde dünya resmen iki ayrı kutba ayrılmış ve her an patlak verecek olan II. Dünya Savaşı için ittifak grupları oluşmaya başlamıştı.

1.3. II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

Mustafa Kemal Atatürk’ün hastalığının ilerlemeye başladığı ve vefatına günler kaldığı dönemde, cumhurbaşkanının kim olacağı kulislerde tartışılmaya başlanmıştı. Aday adaylarının konuşulduğu bu dönemde öne çıkan isimler arasında Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın ismi de yer almıştı. Fevzi Paşa’nın Türk ordusu içerisinde en kıdemli olması, temiz ahlakı ve çalışkanlığı dikkat çekmişti. Ayrıca Millî Mücadele döneminde Sakarya ve Kütahya Savaşları’nda Genelkurmay Başkanlığında bulunması onu cumhurbaşkanlığına layık bir aday yapmıştı. Fakat Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Paşa, mebus olmadığından Cumhurbaşkanı adayı olamamıştı. Atatürk’e yakın olan isimlerin ısrarlarına rağmen askerliği seven Fevzi Paşa, kendisine teklif edilen

⁹⁶ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 40-41.

⁹⁷ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 8.

Cumhurbaşkanlığını reddetmişti. Diğer taraftan dönem içerisinde Celal Bayar, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın nabzını yoklamış, Çakmak ise politikadan uzak kalacağını söylemişti. O günlerde bir de Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya arasında ilginç bir konuşma gerçekleşmişti. Kaya, Fevzi Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı seçimine ordunun ağırlığını koyup koymayacağını merak etmişti. Fevzi Paşa, Kaya'nın bu sorusundan hoşlanmamış ve sert bir şekilde Meclis kimi Cumhurbaşkanlığı seçerse o kişiye itaat edeceğini dile getirmişti.⁹⁸ Böylece Fevzi Paşa, politikadan uzak durmuş ve Meclisin kararını beklemişti.

10 Kasım 1938 tarihinde ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk hayatını kaybetmiş ve ülke derin bir sessizliğe bürünmüştü. Yeni bir Cumhurbaşkanı seçilmesi için Meclis toplanmış ve Fevzi Paşa ile Celal Bayar'ın desteğini almış olan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuştu. Böylece yeni Cumhurbaşkanı seçilmiş ve devlet-parti ilişkileri yeniden gözden geçirilmeye başlanmıştı. Ayrıca bu dönem içerisinde dünya adeta bir felaketin eşiğine gelmiş ve II. Dünya Savaşı'nın çıkacağı gün için hazırlık yapan devlet liderleri, çıkarları doğrultusunda ittifak görüşmelerine başlamışlardı. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmayan Türkiye, savaş ekonomisi politikasına adım atmış ve her an savaşa girecekmiş gibi hazırlıklar gerçekleştirmişti.⁹⁹

1 Eylül 1939'da Almanya resmen harekete geçmiş ve hedef aldığı Polonya'yı işgal etmişti. Böylelikle Fransa ile İngiltere'nin Almanya'ya karşı mücadeleye girmesi ve bazı devletlerinde bu duruma karşılık vermesiyle II. Dünya Savaşı resmen başlamıştı. II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine fiilen savaşa katılmayan Türkiye, bazı yönlerden zor durumda kalmıştı. Nitekim 1880'den beri kademeli bir şekilde Almanya'dan getirilen eğitimciler II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ülkelerine geri dönmüşlerdi. Bu durum askerî teşkilatta bulunan eğitimci subayların azalmasına neden olmuştu. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı nedeniyle Kara Harp Akademisinde, kurmay subay ihtiyacının doğacağı düşünülmüş ve bu doğrultuda o zamana kadar ki en yüksek subay öğrenci alımı gerçekleştirilmişti.¹⁰⁰

Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Genelkurmay Başkanlığı şube sayısı on ikiye indirilmiş ve Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay İkinci Başkanı,

⁹⁸ Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, 263-268.

⁹⁹ Öztürk, *Ordu ve Politika*, 62.

¹⁰⁰ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 47-48.

Deniz Müşavirliği, Hava Müşavirliği, Hukuk İşleri ve Yargılama, Harekât Yar Başkanlığı şeklinde teşkilatlanmıştı. On iki şube ise şu şekilde sıralanmıştı:

<i>“Birinci Şube: Müstahkem Mevkiler</i>	<i>Yedinci Şube: Eğitim</i>
<i>İkinci Şube: Teşkilat ve Seferberlik</i>	<i>Sekizinci Şube: Okullar, Kurslar ve Millî Eğitim</i>
<i>Üçüncü Şube: Harekât</i>	<i>Dokuzuncu Şube: Deniz Eğitimi</i>
<i>Dördüncü Şube: Milli Seferberlik</i>	<i>Onuncu Şube: Yayın ve Kitaplık</i>
<i>Beşinci Şube: Demiryolu ve Deniz Nakliyatı</i>	<i>On Birinci Şube: İstihbarat</i>
<i>Altıncı Şube: Deniz Harekâtı</i>	<i>On İkinci Şube: Personel İşleri”¹⁰¹</i>

II. Dünya Savaşı’nın ortalarına doğru Genelkurmay Başkanlığı yeni bir karar almış ve bütün Askerî okulların İç Anadolu’ya taşınması için harekete geçilmişti. 1936’da Harbiye’nin Ankara’ya taşınmasının ardından 1941’de alınan bir kararla Gülhane Askerî Tıp Akademisi’nin ve Hastanesi’nin bulunduğu bina ayarlanmış ve 18 Nisan 1941 tarihinde taşınma işlemi kademeli olarak gerçekleşmişti.¹⁰² Ayrıca öğrencilerin staj günleri göz önünde bulundurularak Harp Akademileri birinci sınıf, ikinci sınıf ve üçüncü sınıf öğrencilerinin boş vakitlerinin değerlendirilmesi amacıyla kademeli olarak 3-4 aylık oryantasyon kursları açılmıştı. 1942 yılıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) savaşlarda başarılı mücadeleler vermesi ve İngiltere’nin başlangıçta Türkiye için silah, araç-gereç malzemeleri bakımından yardım etmesi üzerine, Harp Akademilerine Amerikalı ve İngiliz uzman subaylar getirtilmişti. Geçmiş dönemlerde askerî eğitimler için Prusya, Fransa ve Alman uzman subaylardan yardım alan Türkiye, II. Dünya Savaşıyla birlikte artık yönünü ABD ve İngiltere’ye çevirmişti. Harp Akademisi’nde subaylara eğitim veren uzmanlar arasında ders paylaşımı yapılmış, Genel Taktik, Kurmay Görevleri ve Strateji dersleri Türk uzmanlar tarafından, Zırhlı Birlikler, Tank, Uçaksavar ve Tanksavar Taktiği dersleri ise Amerikalı ve İngilizler tarafından verilmişti.¹⁰³

II. Dünya Savaşı yaşanırken genelkurmay teşkilatı içerisinde bazı değişiklikler yapılmaya devam edilmişti. 14 Ağustos 1942’de yapılan bir değişiklikle Hava

¹⁰¹ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay’ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 111.

¹⁰² Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 9.

¹⁰³ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 48.

Müşavirliği, Hava Harekât Yar Başkanlığına çevrilmiş, 1944'te ise bu isim tekrar değişerek Hava Kurmay Başkanlığı adını almış ve emri altına Hava Harekât ile Hava Eğitim şubeleri verilmişti. Aynı yıl içerisinde Deniz Müşavirliği adında da değişiklik yapılmış ve Deniz Kurmay Başkanlığı ismini almıştı. Ayrıca Sınıf Müfettişliklerinde Erkân Başkanlıkları kaldırılmış ve bunların yerine Müfettiş Muavini verilmişti. Diğer taraftan Veteriner ve Nakliye Müfettişliklerinde değişiklik yapılmış ve Veterinerlik Müfettişliği yeniden teşkil edilirken Nakliye Müfettişliğinin ismi Nakliye ve Zırhlı Birlikler Müfettişliğine çevrilmişti.¹⁰⁴

Harbin en buhranlı günleri devam ederken İngiltere Başbakanı Winston Churchill Türkiye'ye ziyarete gelmiş ve Türkiye'yi Mihver Devletlerine karşı savaşa sokarak Balkan Cephesi oluşturmak istemişti. Müttefik Devletlerin amacı doğrultusunda Adana Konferansına katılan Churchill, İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte konferansı gerçekleştirmişti. Görüşmeler esnasında Türkiye'yi savaşa sokmak için yoğun bir çapa harcayan Churchill'e karşı İsmet İnönü gerekli açıklamayı yapmıştı. Daha sonra söz alan Fevzi Çakmak ise çeşitli ihtiyaçların karşılanması gerektiğinden bahsetmiş ve Türkiye'nin düşmanla eşit şartlarda olmadığı takdirde savaşa girmeyeceğini belirtmişti. Bu görüşmenin ardından İngiltere'ye geri dönen Churchill, şartları parlamentoya bildireceğini söylemişti.¹⁰⁵ O dönemde Türkiye'ye karşı güven sorunu yaşanmış ve bunalımlı günlerde Genelkurmay Başkanlığı görevini yapan Fevzi Çakmak, yaş haddinden 12 Ocak 1944'te emekliye sevk edilmişti.¹⁰⁶ Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılması iç politikada olduğu gibi dış politika açısından da dikkat çekmişti. Nitekim Müttefikler gözünde Mareşal Fevzi Çakmak, modernleşme çalışmalarına karşı hareket eden ve Türkiye'nin Almanlarla iyi ilişkiler kurmasını isteyen biri olarak tanınmıştı. Böylelikle Alman yanlısı olarak görülen Çakmak'ın emekliye ayrılması ve yerine gelen yönetimle Türkiye'nin de Müttefiklere doğru yöneleceği düşünülmüştü.¹⁰⁷

Ordu içerisinde gerçekleşen bu önemli değişiklikle birlikte İsmet İnönü'ye bağlılığıyla bilinen Orgeneral (Org) Kazım Orbay, Genelkurmay Başkanlığına tayin

¹⁰⁴ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 112.

¹⁰⁵ Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, 277-278.

¹⁰⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı*, 30-11-1-0/165-2-8, 1-5.

¹⁰⁷ Akbaş, *Mareşal Fevzi Çakmak*, 278.

olmuş ve Orbay döneminde de Genelkurmayda önemli değişiklikler yapılmıştı.¹⁰⁸ Öyle ki II. Dünya Savaşının devam ettiği dönemde Türkiye'nin ve Genelkurmayın harbe hazırlanması için bütün devlet teşkilatının faaliyetleriyle ilgili teknik bir uzman (İhtisas) kurulu ile makamın oluşturulması düşünülmüştü. Daha sonra bu makam oluşturulmuş ve 5 Haziran 1944'te 4580 Sayılı Kanun'la TBMM'ye karşı sorumlu olan Başbakanlığa bağlanmıştı.¹⁰⁹ Bu kanun 13 Haziran 1944'te yayımlanmış ve 7 önemli madde üzerinden Genelkurmay Başkanlığı hakkında bazı kararlar alınmıştı. Kanunun Birinci Maddesinde *"Harp kuvvetlerinin hazarda emir ve komutasına memur en büyük askerî makam Genelkurmay Başkanlığıdır. Hazarda Genelkurmay Başkanlığı Başvekile bağlı ve emir ve komutadan ve Genelkurmay işlerinden ona karşı mesuldür. Hazarda Genelkurmay işlerinden ve hazar ve seferde harp kuvvetlerinin emir ve komutası işlerinden Büyük Millet Meclisine karşı Başvekil mesuldür."* İkinci Maddesinde ise *"Genelkurmay Başkanı Başvekilin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur."*¹¹⁰ şeklindeki maddeler harp zamanında Genelkurmay Başkanlığınca önem arz etmişti.

Yapılan bu değişikliklerle birlikte Genelkurmay Başkanlığı, Başbakanlığa bağlanmış ve artık sivil bir otoritenin denetimine tabi olmuştu. Türkiye'nin II. Dünya savaşı boyunca fiilen savaşa girmemesi ve Sovyet Rusya tehlikesine karşı Batıya yönelmesi, dış politika açısından önemli olmuşsa da iç ve dış siyasette Batı'nın özellikle ABD'nin nüfuzu altında kalmıştı. Diğer taraftan tarihler 14 Ağustos 1945'i gösterdiğinde Japonya teslim olmayı kabul etmiş ve tarihte yaşanan en yıkıcı savaş böylelikle sona ermişti.¹¹¹

1.4. 1945'DEN 27 MAYIS 1960 DARBESİNE KADAR GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

Türkiye II. Dünya Savaşı boyunca fiilen savaşa katılmama hedefini başarıyla uygulamış ve Batı yönlü bir siyaset izlemişti. 1 Ağustos 1946'da Genelkurmay Başkanlığına Org. Salih Omurtak'ın getirilmesiyle birlikte kurumda yeni bir dönem

¹⁰⁸ BCA, 30-11-1-0/165-2-9, 1.

¹⁰⁹ *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, 6.

¹¹⁰ Resmî Gazete, *Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun*, Sayı 5729, 13 Haziran 1944, Kanun No: 4580, 7113.

¹¹¹ Süleyman Seydi, "II. Dünya Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:36, Ankara 2020, 634.

başlamıştı.¹¹² II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Amerikalıların savaş esnasındaki başarıları ve olumlu etkisi Harp Akademilerine de yansımıştı. Diğer taraftan savaşın başlaması üzerine Anadolu'ya nakledilen Harp Akademisi, 1946'da Genelkurmay Başkanlığınca daha elverişli bir öğretimin yapılacağı düşünülen Yıldız Sarayı'ndaki binasına geri taşınmıştı. İstanbul'a geri dönen Harp Akademisi, 13 Kasım 1946'da yeni öğretim yılına girmiş ve 1947 yılı itibariyle de akademi öğretmeni yetiştirilmesi amacıyla İngiltere ile Amerika'ya kurmay subay gönderimi başlamıştı. Ayrıca bazı subaylarında Fransa, İran, Almanya, Pakistan ve Kanada'da ki Harp Akademilerine gönderimi yapılmıştı.¹¹³

1948 yılı ile birlikte eğitimde ABD sistemi kabul edilmiş ve bazı büyük değişimler yapılmaya başlanmıştı. Bu dönemde Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda başarılar elde eden ABD'den yararlanmak istenmiş ve bu doğrultuda Amerikalı subayların tecrübelerine başvurulmuştu. Ayrıca Harp Akademileri uzmanlaşmaya önem vermiş ve bu doğrultuda adım atarak Harekât Kurmayı ile İkmal Kurmayı yetiştirilmeye başlanmıştı. Bu yetiştirme usulü iki yıl denenmiş ancak istenilen verim alınamayınca vaz geçilmişti.¹¹⁴ Genelkurmay Başkanı Org. Kâzım Orbay zamanında askerî alanda yeni bir Harp Okulu Talimatı çıkarılmış ve daha sonra Salih Omurtak döneminde uygulanarak çeşitli değişiklikler yapılmıştı. Böylece Harp Okuluna gelen öğrencilerin başlangıçta yaptıkları stajın kaldırıldığı, Harp Okulu eğitiminin iki yıl olacağı ve askeri derslerle birlikte teknik ile kültür derslerinin de okutulacağı kararı verilmişti. Diğer taraftan 1948-1949 yılında eğitim öğretimin ilk yılının meslek hazırlama sınıfı olması kararlaştırılmış ve böylece eğitim üç yıla çıkarılmıştı.¹¹⁵

Harp Okulu içerisinde değişimler yaşanırken, 1949 Mart ayında Akademiye “*Harp Akademileri Komutanlığı*” ismi verilmiş ve 30 Mayıs 1949'da 5398, 5399, 5400 Sayılı Kanunların kabul edilmesiyle birlikte genelkurmay teşkilatı tamamıyla değiştirilmişti. Nitekim bu tarihte Genelkurmay Başkanlığı doğrudan Millî Savunma Bakanlığına bağlanmış ve teşkilatın şube sayısında artış yaşanmıştı. Böylece teşkilatta, Harekât Şubesi, Eğitim Yarbaşkanlığı, Deniz Kurmay Başkanlığı, Hava Kurmay Başkanlığı,

¹¹² BCA, *Kararlar Daire Başkanlığı*, 30-18-1-2 /111-52-18, 1.

¹¹³ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 50.

¹¹⁴ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 9.

¹¹⁵ Kurtcephe- Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 83-84.

Evrak ve Şifre Amirliği, Harp Tarihi ve Coğrafya Encümenliği, Adli Müşavirlik, Haber Alma Dairesi, çeşitli müdürlük ve müfettişliklerin yanı sıra on yedi şubenin de eklenmesiyle yeni bir düzen oluşmuştu.¹¹⁶

Dönem içerisinde değişiklikler yapılırken 10 Haziran 1949'da Org. Abdurrahman Nafiz Gürman Genelkurmay Başkanlığına atanmıştı.¹¹⁷ Daha sonra uzun yıllardır iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 1950 genel seçiminde iktidarı Demokrat Parti'ye (DP) kaptırmış ve kurumlarda çeşitli değişiklikler yapılmıştı. 1949'da Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilen A.Nafiz Gürman DP'nin iktidara gelmesiyle görevden alınmış ve yerine DP'ye yakın bir isim olan Org. Mehmet Nuri Yamut getirilmişti.¹¹⁸ Org. Yamut döneminde de Genelkurmay içerisinde çeşitli değişiklikler yapılmaya çalışılmıştı. 1949-1950 ile 1950-1951 öğretim yılları içerisinde Komuta Kursu açılmış ve bu kurslarda Amerikan savaş doktrinleri ile çeşitli metotlar öğretilmişti. 1952-1953 yılları arasında ise bazı kurslar açılmış ve bu kurslara Doktrin Kursu denilmişti. Askerî alandaki değişimlerin devam ettiği bu dönemde Millî Savunma Akademisi kurulmuş, 2 Aralık 1952'de eğitim vermeye başlamıştı. Diğer taraftan 20 Ocak 1953'te Harp Akademilerindeki eğitim süresi, öğretmen mevzuatı ve idari hizmetlerle alakalı çeşitli prensipler yayımlanmıştı.¹¹⁹ Ayrıca bu yıllarda NATO'ya üye olan Türkiye, ABD-NATO ekseninde ikili görüşmelerde gerçekleşmiş ve Batı yönlü siyaset izlemeye başlamıştı.

1950'de iktidara gelmiş olan DP, dönem içerisinde yürüttüğü başarılı siyasetiyle halkın ilgisini çekmiş ve 1954'te yapılan seçimlerde yüksek bir oy oranıyla tekrar iktidarı elde etmişti. Daha sonra Adnan Menderes tarafından yeni kabine kurulmuş ve çeşitli kurumlarda değişiklik yapılırken 1954 Mayıs ayı içerisinde Genelkurmay Başkanlığı görevine Org. Ahmet Nurettin Baransel atanmıştı.¹²⁰ Baransel'in döneminde Müşterek Harp Akademisi (Silahlı Kuvvetler Akademisi) öğretime başlamıştı. Diğer taraftan dönem içerisinde Harp Akademi öğrencileri bir yıllık öğrenim almış fakat yeteri derecede başarı elde edilemediğinden ikişer dönemli öğrenime başlanmıştı. Ayrıca 18 Eylül 1954'te Millî Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığının kararıyla kıt'a ve

¹¹⁶ Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, 109-110.

¹¹⁷ BCA, 30-18-1-2/119-41-19, 1.

¹¹⁸ BCA, 30-18-1-2/122-46-7, 1.

¹¹⁹ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 51.

¹²⁰ BCA, 30-18-1-2/136-47-6, 1.

karargahlarda bulunan subaylar arasından ikinci sınıfa geçmeye hak kazanamayan 197 öğrenci gruplara ayrılmış ve sınavsız bir şekilde normal öğrencilerle okumalarına izin verilmişti. 1954-1955 öğretim yılı içerisinde Harp Akademisinden mezun olan öğrencilere ilk ve son defaya mahsus olmak üzere kurmay stajını yapmadan kurmay ünvanı verilmiş ve üniformalarına kurmay işaretleri takılarak mezun edilmişlerdi. Genelkurmayın hareketli bir dönem geçirdiği günlerde Genelkurmay Başkanı Baransel, 25 Ağustos 1955'te Genelkurmay Başkanlığından alınarak Yüksek Askerî Şûra Üyeliğine atanmıştı.¹²¹

Baransel'in görevden alınmasıyla Genelkurmay Başkanlığına 25 Ağustos 1955'te Org. İsmail Hakkı Tunaboğlu getirilmişti.¹²² Tunaboğlu dönemi içerisinde Müşterek Harp Akademisinin ismi değiştirilerek Yüksek Komuta Akademisi adını almıştı. Ayrıca DP'ye yakın bir isim olan Tunaboğlu, 1957 genel seçiminden önce kendi isteğiyle emekliye ayrılmış ve seçimlerde DP Yozgat Milletvekili adayı olmuştu. DP, 1957 genel seçimi sonrasında yeniden iktidara gelmiş ve Yozgat adayları arasında bulunan Tunaboğlu, DP Milletvekili seçilmişti. DP Yozgat vekili seçilen Tunaboğlu daha sonra Mecliste yemin etmiş ve göreve resmen başlamıştı.¹²³ Fakat DP, 1954 genel seçimindeki büyük başarısını devam ettirememiş ve 1957 genel seçiminde umduğu oy oranına ulaşamamıştı. Seçimler öncesinde Tunaboğlu'nun kendi isteğiyle emekliye ayrılması ve vekil olması sonucunda boş kalan Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna kısa bir süreliğine vekaleten, Askerî Yargıtay Başkanlığı yapan Org. İbrahim Feyzi Mengüç getirilmişti. Mengüç, on ay gibi bir süre vekaleten Genelkurmay Başkanlığında kalmış ve yerine 27 Mayıs 1960 Darbesi dönemine kadar görevini devam ettirmiş olan Org. Mustafa Rüşdü Erdelhun atanmıştı. Diğer taraftan 1958-1960 yılları arasında askerî alanda birden fazla kurs açılmış ve hizmet vermeye başlamıştı. Nitekim muharip ve yardımcı sınıf albayları için Özel Komuta Kursu açılmıştı. Ayrıca Ankara'da 1954'den beri Hava Kuvvetleri Komutanlığı emri altında açılmış olan Kara- Hava-Deniz İş birliği Kursu, 1959'da İstanbul'a taşınmış ve Ocak 1960'ta öğretime başlamıştı.¹²⁴

¹²¹ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 52.

¹²² BCA, 30-18-1-2/140-79-18, 1.

¹²³ TBMMZC, 01 Kasım 1957, Cilt 1, Devre XI, İçtima 1, 5-6.

¹²⁴ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 9-10.

1954'ten sonra ülke içerisinde giderek artmaya başlayan bunalımlı günler durdurulamayacak bir hal almıştı. Ordu içerisinde huzursuzluklar artmış ve bu duruma hâkim olmak isteyen Genelkurmay Başkanlığı, dönem içerisinde yoğun bir çaba harcamıştı. Fakat ordudaki alt rütbeli subayların cuntalaşmasına engel olunamamıştı. 27 Mayıs Darbesi yolunda Harp Okulu öğrencileri de önemli bir rol oynamış ve darbeciler tarafından Harbiyelilerin darbe öncesinde gençlik yürüyüşlerinde yer alması sağlanmıştı.¹²⁵

1.5. 27 MAYIS 1960 DARBESİNDEN 12 EYLÜL 1980'E GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

27 Mayıs 1960'ta ordu tarafından yönetime el konulmuş ve Türkiye yeni bir döneme adım atmıştı. Alt rütbeli subaylar tarafından yapılan darbe sonrasında sivil-asker birçok kişi tutuklanmıştı. Başta hükümet yetkilileri olmak üzere Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'da görevden alınmış ve yerine 3 Haziran 1960'ta Org. Ragıp Gümüşpala atanmıştı. Fakat yaklaşık iki ay kadar görevde kalan Gümüşpala emekliye ayırt edilmiş ve 4 Ağustos'ta Org. Cevdet Sunay yeni Genelkurmay Başkanı olmuştu. Diğer taraftan 28 Mayıs 1960'ta Millî Birlik Komitesi (MBK) ülkenin başına geçmişti. Ayrıca MBK'nin yönetimi döneminde ülkede birçok önemli kurumun başına askerî personel görevlendirilmiş ve ordu her alanda yönetime hâkim olmaya çalışmıştı. Yönetimi ele geçiren ordu, kısa süre içerisinde ülkenin yönetimini sivil idareye bırakmak istemişti fakat bu durumun aksini düşünen bazı darbeci subaylar (14'ler) sorun çıkarmıştı. Ancak daha sonra ülkenin sivil idareye bırakılmasını istemeyen bu grup etkisiz hale getirilmiş ve çeşitli hazırlıklar gerçekleştirilerek toplumu etkileyecek kalıcı değişiklikler yapılmıştı.¹²⁶ 9 Ocak 1961 tarihinde Anayasa Komisyonu oluşturulmuş ve yeni bir anayasa hazırlama çalışmalarına girişilmişti. Çalışmalar sonucunda hazırlanan anayasa tasarısının kontrolleri yapılarak Kurucu Meclise gönderilmiş ve yeni anayasa maddeleri kabul edilerek halk oylamasına sunulmuştu.¹²⁷ 9 Temmuz 1961'de oylamaya sunulan Anayasa halk tarafından kabul edilmiş ve 20 Temmuz 1961'de yürürlüğe girmişti.¹²⁸

¹²⁵ Kurtcephe- Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, 84.

¹²⁶ Öztürk, *Ordu ve Politika*, 71.

¹²⁷ Bilal Tunç, "Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasa'sının Yeri ve Önemi" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 67, 2020, 669.

¹²⁸ Resmî Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Kanunu*, Sayı 10859, 20 Temmuz 1961, Kanun No: 334, 4655.

Askerlerin yoğun isteğiyle gerçekleştirilen bu yeni anayasayla birlikte sivil bir idareye geçiş sağlanmak istenmiş ve 15 Ekim 1961’de yapılan genel seçim sonucunda geçiş gerçekleşmişti.

15 Ekim 1961’de genel seçim yapıldığı gibi Millî Savunma Bakanlığına bağlanmış olan Genelkurmay Başkanlığı tekrar Başbakanlığın emri altına girmişti. Ayrıca bu dönemde Genelkurmay Başkanlığı bir kısım değişikliğe tabi tutulmuş ve teşkilatta değişiklikler yapılmıştı. Yapılan değişiklikle birlikte altı tane J Başkanlığı ile bir tane Harp Tarihi Dairesinden oluşan Genelkurmay Başkanlığı şu şekilde teşkilatlanmıştı.

“J-1 Personel Başkanlığı

J-2 İstihbarat Başkanlığı

J-3 Harekât Başkanlığı

J-4 Lojistik Başkanlığı

J-5 Genel Plan ve Prensip Başkanlığı

J-6 Muharebe Elektronik ve Nalla Başkanlığı

Harp Tarihi Dairesi”¹²⁹

Genelkurmay Başkanlığı teşkilatı yeniden düzenlendiği gibi 1962 Nisan-Temmuz ayları arasında Silahlı Kuvvetler Akademisi’nde 195 kurmay subay öğrenim görememişti. Bu öğrencilerin öğrenim görmesi için çaba gösterilmiş fakat dershanelerin yetersizliği ve subayların çalıştıkları bölgelerden ayrılamamalarından ötürü yeni bir usule başvurulmak zorunda kalınmıştı. Böylelikle subaylar için üç ay süreli Mektupla Öğretim usulü belirlenmiş, ilk ve son kez uygulanmıştı. 7 Ağustos 1964’e gelindiğinde ise Harp Akademileri Komutanlığının emri ile Yüksek Komuta Akademisi’nin ismi değiştirilmiş ve daha sonra Silahlı Kuvvetler Akademisine dönüştürülmüştü. Ayrıca 1 Ekim’de başlayan eğitim-öğretim süresi dokuz aya indirilmiş ve aynı yıl içerisinde Millî Savunma Akademisi ismi Millî Güvenlik Akademisine çevrilmişti.¹³⁰

1966 Mart ayında Genelkurmay Başkanlığına Org. Ahmet Cemal Tural atanmış ve Genelkurmay’da yeni bir dönem başlamıştı. Aynı yıl içerisinde Araştırma ve Geliştirme

¹²⁹ *Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi*, 7-8.

¹³⁰ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 52-53.

Kurulu, Harp Akademileri Komutanlığı Karargahı'nın bir bölümü olmuştu. 1969 yılına gelindiğinde Silahlı Kuvvetler içerisindeki eğitim ve öğretimin ortak bir yapıya kavuşturulması ve eğitim binalarının tek bir kampüste yer alması için çaba sarf edilmişti. Bu doğrultuda döneme uygun modern binaların yapılması için harekete geçilmiş ve eğitimin devam ettiği İstanbul- Ayazağa'da 12 Mart 1969 tarihinde Harp Akademileri Sitesinin temelleri atılmıştı.¹³¹ Böylece modern bir yapı için harekete geçilmiş ve eğitim verilen binalar bir araya getirilerek kampüs ortamı oluşturulmak istenmişti. 1968-1969 öğretim yılında Harp Akademileri'nde, yeni bir genel öğretim planı hazırlanmış ve içeriğine genel kültür konuları dahil olmak üzere eğitimi üst düzeylere taşıyacak olan konu grupları da eklenmişti. Ayrıca Harp Akademileri için uygulanacak olan öğretim metotları yeniden belirlenmiş ve eğitim süresi ile seviyesi yeniden düzenlenmişti.¹³²

16 Mart 1969 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı makamında değişiklik yaşanmış ve Org. Cemal Tural'ın yerine Org. Memduh Tağmaç yeni Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştı. 1969 yılı içerisinde çeşitli değişiklikler yaşandığı gibi ilk kez 29 Haziran 1969 tarihi de Harp Akademileri Günü olarak ilan edilmiş ve yıl dönümü 21 Haziran 1970, 4 Temmuz 1971 ve 2 Temmuz 1972 tarihlerinde kutlanmıştı. Bu durumun yanı sıra 1970 yılı içerisinde Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç ile Kuvvet Komutanlarınca Harp Akademileri'nin Tanıtılması ve Öğretmen-Öğrenci Geleceği hakkında brifing verilmişti.

12 Mart 1971'e gelindiğinde ise TSK tarafından Muhtıra verilmiş ve hükümet istifa ettirilmişti. Diğer taraftan 11 Ağustos 1971'de yürürlüğe girmiş olan Harp Akademileri kanunu, Genelkurmay Başkanlığının direktifleri doğrultusunda, Harp Akademileri Komutanlığınca hazırlanmıştı.¹³³ Çıkarılan bu kanun ile birlikte Harp Akademileriyle ilgili bir konu karara bağlanmış ve yürürlüğe konulmuştu. Ayrıca Harp Akademileri; Harp Akademileri Komutanlığı, Akademiler Kurulu, Harp Akademileri, Akdemiler İnceleme-Araştırma Kurulu ve son olarak da ihtiyaç doğrultusunda akademik seviyede teşkil edilecek olan bazı kuruluşlardan oluşmuştu. Diğer taraftan kanun içeriğinde bu kuruluşların hangi görevleri yerine getirdiği ve Harp Akademilerine giriş şartları da yer almıştı. Bunun yanı sıra eğitim-öğretim süresi ve yabancı uyruklu subayların Harp

¹³¹ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 10.

¹³² *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 54.

¹³³ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 10-11.

Akademilerine katılabilmeleri hakkında ki karar da kabul edilmişti. Genel anlamda 1467 Sayılı Kanun ile birlikte özellikle Harp Akademisi içerisindeki eğitimi ve öğretimi ilgilendiren konular tek tek ele alınmıştı.¹³⁴ 3 Ağustos 1972’de çok iyi, iyi derecede Kara, Hava, Deniz ve Harp Akademisini başarıyla bitiren öğrencilerin kurmaylıkları onaylanmış ve diplomaları verilmişti. 1972 yılı içerisinde Genelkurmay Başkanlığına Org. Ömer Faruk Gürler atanmış ve Genelkurmay Başkanlığı görevini yedi ay gibi bir süre boyunca yürütmüştü. Daha sonra göreve gelen Org. Semih Sancar döneminde Harp Akademileri Yönetmeliğinde değişiklik yapıldığı gibi emri üzerine 27 Şubat 1971’de kapatılan Silahlı Kuvvetler Akademisi’nin de yeniden açılması kararlaştırılmıştı.¹³⁵

Dönem içerisinde Harp Akademileri hakkında çeşitli değişiklikler yapılırken, 19 Haziran 1975’te Harp Akademisinin önerisi üzerine bazı konular hakkında kararlar alınmıştı. Askerî eğitim ve öğretim ile ilgili konuların da içerisinde bulunduğu bu kararlarla birlikte Harp Akademisinin başarısının artacağı düşünülmüştü. Ağustos 1975’den sonra ise yüzbaşılığa geçişte beklenen sürenin dokuz yıla çıkarılmasıyla birlikte, subayların Harp Akademilerine girişte yüzbaşı, kıdemli yüzbaşı rütbesine sahip olmaları kabul edilmiş ve altı yıl içinde toplam dört kez sınava girme hakkı verilmişti. 24 Ağustos 1975’ten itibaren de bir taşınma işlemi gerçekleştirmeye başlamış ve Harp Akademileri Yenilevent’deki binaya geçiş yapmıştı. Taşınma işlemi 12 Eylül 1975’te gerçekleşmiş ve böylece Harp Akademileri Komutanlık Karargâhı ile Harp Akademileri yeni öğretime 1 Ekim 1975’te başlamıştı. Diğer taraftan Millî Güvenlik Akademisi, Genelkurmay Askerî Tarih Başkanlığı’nın İstanbul Kurulu ve Kurslar Komutanlığı, Yıldız Sarayı’nda bırakılmıştı.¹³⁶

29 Haziran 1969 tarihi ile başlayan ve eski mezunların hatırlatılmasını, emekli kurmay subaylar ile subay öğrencileri bir araya getirerek kaynaşmasını sağlayan Harp Akademileri Günü her yıl kutlanmaya başlamıştı. Fakat 1978’de bu önemli günü kutlama merasimleri kaldırılmış ve 1987’de tekrar geri getirilmişti. Böylece o anlamlı günlerin kutlanmasına devam edilmiş ve katılanlar arasında şeref konuğu olan kişilere günün anısına özel plaket verilmişti.¹³⁷ Bazı yıllarda olduğu gibi 1975 yılı içerisinde de dönemin

¹³⁴ Resmî Gazete, *Harp Akademileri Kanunu*, Sayı 13927, 15 Ağustos 1971, Kanun No: 1467, 5-6.

¹³⁵ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar*, 12.

¹³⁶ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 61-62.

¹³⁷ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 77.

Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ve Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Eşref Akıncı gibi komutanlar okula ziyaretlerde bulunmuşlardı. Aynı yıl içerisinde Harp Akademisini, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı olan Org. Kenan Evren ve bazı üst rütbeli subaylarda ziyaret etmişlerdi. 1976'da da Harp Akademisine bazı kurmay subaylar gibi Askerî Şûra Üyeleri de ziyarette bulunmuşlardı. Gerçekleşen ziyaretlerin yanı sıra ülke içinden ve dışından gelen kurmay subaylar çeşitli konferanslar vermişlerdi.¹³⁸

1975'te Harp Akademileri, Yıldız Sarayı'ndan Yenilevent'deki binasına taşınırken, Silahlı Kuvvetler Akademisi Yıldız Sarayı'nda bırakılmıştı. Ayrıca Silahlı Kuvvetler Akademisi 1976-1977 eğitim öğretim yılına başladığında, öğretimin amacında değişiklik yapılmış ve milletlerarası yüksek askerî karargâh seviyesine çıkarılmıştı. Silahlı Kuvvetler Akademisinin öğretiminin daha da geliştirilmesi amacıyla üç kuvvete mensup kurmay subaylar içerisinde iş birliği ve fikir birliği sağlanacak biçimde konferans, okuma, tartışma, grup çalışması, plan tatbikatları, panel ile seminer çalışması, harp oyunu, brifing ve tetkik gezilerin yapılması planlanmıştı. Aynı zamanda Silahlı Kuvvetler Akademisinde, 1976-1977 eğitim öğretim yılında ders konularında ve ders saatlerinde değişiklik yapılmıştı. Yapılan değişiklikle birlikte öğretimi uygulanan Strateji 381, Sevk ve İdare 166, Taktik 488 ve Genel hususlar 217 saat olmak üzere toplam ders saati 1252'ye ulaşmıştır.¹³⁹

Harp Akademileri yeni binasına taşınırken Ekim 1976'da yeniden öğrenime açılmış olan Silahlı Kuvvetler Akademisi, Yıldız Sarayındaki binasında faaliyetlerine devam etmişti. Ancak Ocak 1977'ye gelindiğinde Silahlı Kuvvetler Akademisi Yenilevent'de bulunan kampüse taşınmış ve öğrenimini sürdürmeye başlamıştı. Aynı ay içerisinde Milli Güvenlik Akademisi'nin de Yenilevent'deki kampüse taşınmasıyla birlikte akademiler bir araya toplanmıştı. Diğer taraftan 1977 yılı içerisinde Yenilevent'deki kampüste bulunan Harp Akademilerine yoğun ziyaretler gerçekleşmiş ve özellikle dış ülkelerden de önemli katılımlar olmuştu. Bu katılımlar 1978 ile 1979 yıllarında da aynen devam etmişti.¹⁴⁰ Ayrıca 7 Mart 1978'e gelindiğinde Genelkurmay Başkanı olan Org. Semih

¹³⁸ Turgut Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar 1980*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1980, 12-13.

¹³⁹ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 239.

¹⁴⁰ Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar 1980*, 14-15.

Sancar emekli olmuş ve yerine Org. Ahmet Kenan Evren getirilerek TSK'nın on yedinci Genelkurmay Başkanı olmuştu.

Genelkurmay Başkanının değişmesinin ardından Harp Akademilerinde de bazı değişiklikler meydana gelmiş ve 1978-1979 ve 1979-1980 eğitim öğretim yıllarında I. ve II. sınıflara genel öğrenim planı hazırlanarak okulda okutulan derslerin yüzdeleri yeniden belirlenmişti. Böylelikle Temel Askeri Bilimler, Taktik Konular, Harp Tarihi, Genel Kültür ve diğer faaliyetlerin de içinde bulunduğu derslerin öğrenciye daha iyi bir şekilde aktarılması amaçlanmıştı.¹⁴¹ 1979 ile 1980 yıllarında ülke içerisinde birçok konferans gerçekleşmiş ve aynı zamanda bazı yenilikler yapılmıştı. Genelkurmay Başkanlığının emri üzerine 20 Ağustos 1980'de Milli Güvenlik Akademisi ve Silahlı Kuvvetler Akademisi birleştirilerek tek bir komutanlık şeklinde Harp Akademileri Komutanlığına bağlanmıştı. Ayrıca komutanlığa bağlı olan Yüksek Askerî Bilimler Enstitüsü, bu dönem içerisinde Kurmay Başkanlığı emri altına girmiştir. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi yolunda askerî sınıflar üzerinde birçok değişiklik yapıldığı gibi çeşitli atamalarda gerçekleşmişti. 12 Eylül gününde de önemli atamalar yapılmış ve o gün içerisinde Bayrak Harekâtı ile TSK emir-komuta zinciri içerisinde yönetime el koymuştu. 12 Eylül Harekâtı sonucunda Harp Akademileri öğretime ara verilmiş ve Harp Akademileri yöneticileri, öğretmenleri ile II. sınıf öğrencileri yurdun çeşitli bölgelerinde sivil yönetimlerde görev almışlardı. Darbe sonrası eğitime ara verilen akademilerden Harp Akademisine giren I sınıf öğrencileri, 6 Ekim 1980'de normal eğitime başlarken II. sınıf öğrencileri çeşitli devlet kademelerinde görevde bulunduklarından ötürü 5 Ocak 1981'de öğrenime başlamışlardı.¹⁴²

Böylece 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi gerçekleşmiş ve ülke içerisinde yeni bir döneme adım atılmıştı. Öyle ki sivil ve askerî alanlarda önemli kararlar alınmış ve ülke kaotik günlerinden kısmen kurtarılmaya çalışılmıştı.

¹⁴¹ *Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, 216.

¹⁴² Yurdabak, *Harp Akademilerinin 132. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar 1980*, 20-21.

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960'DAN 12 MART 1971'E KADAR GENELKURMAY BAŞKANLARI

2.1. 10. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. MUSTAFA RÜŞTÜ ERDELHUN

2.1.1. Org. Rüştü Erdelhun'un Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

1894'de Edirne'de dünyaya gelen Mustafa Rüştü'nün (Erdelhun) annesinin ismi Fatma, babasının ismi ise Yakup Kamildir.¹⁴³ Rüştü'nün (Erdelhun) soyunun Romanya'da yaşamlarını sürdüren Erdel Beyliğine dayandırıldığı ve bu yüzden 1934'de Soyadı Kanunu'nun kabulüyle Erdelhun soy ismini aldığı kanısına varılmıştır. Nitekim babası Yakup Kamil'in Romanya'da doğmuş olması ve 1878'de bağımsızlığını kazanan Romanya'dan eşi ile birlikte Edirne'ye göç etmesi bu durumun doğruluğunu arttırmıştır.¹⁴⁴ Mehmet Cavit Bey isminde bir abisi bulunan Rüştü, (Erdelhun) abisi gibi askerlik mesleğini tercih etmiş ve iyi bir konuma gelebilmek için çaba göstermişti. Soyadı Kanunu sonrasında Mehmet Cavit Bey, kardeşi Mustafa Rüştü'den (Erdelhun) farklı olarak Erdel soy ismini almıştı. Ayrıca Mehmet Cavit Bey, aileden ayrı bir şekilde dayısının yanında büyümüş ve askerliği tercih ederek bu doğrultuda eğitim almaya başlamıştı. Cavit Bey, 1905'de Harp Akademisini tamamlamış, daha sonra 1910-1911 yıllarında Fransa'da da eğitim görmüştü. İyi bir eğitim alan Cavit Bey, Balkan savaşları gibi I. Dünya Savaşı'nda açılan birçok cephede görev almış, hatta Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Kafkas Cephesinde bulunmuştu.¹⁴⁵ Abisini örnek alarak askerlik mesleğini seçen Rüştü (Erdelhun) ise ilköğretim ve ortaöğretimi Edirne'de okumuş daha sonra 1911'de Mektebi Harbiye'ye başlamıştı. 1914'e gelindiğinde topçu asteğmen olarak Harp Okulu'ndan mezun olan Rüştü Bey, yeterli derecede tecrübesi olmadığı halde I. Dünya Savaşında görev almıştı. 3. Ordu 47. Tümede göreve başlamış ve abisi Cavit Bey gibi Kafkasya Cephesinde hizmet vermiş, iki yıl boyunca da 47. Batarya Komutanlığı görevini başarılı bir şekilde yürütmüştü. Girdiği bir çatışmada yaralanan Rüştü Bey, gazi olduğu

¹⁴³ BCA, 30-11-1-0/307-30-14, 8.

¹⁴⁴ Fatih Uğur-Mustafa Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri (İkinci Baskı)*, Zaman Kitap, İstanbul 2012, 24.

¹⁴⁵ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, XVI.Dizi, Sayı 69, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, 126.

gibi 1917’de göstermiş olduğu fedakârlık ile birlikte ilk terfisini alarak üsteğmenliğe yükselmişti.¹⁴⁶ Savaşın sona ermesiyle birlikte mütareke gereği İstanbul’a dönüş yapmış ve İzmir Silah Komisyonunda görev alarak Osmanlı Ordusu temsilcisi olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin eğitim sistemiyle yetişmiş olan Mustafa Rüştü Bey, kurmaylık yıllarında başarılı bir dönem geçirmiştir. I. Dünya Savaşı’nda tecrübe kazanan Rüştü Bey, savaş sonunda İzmir’de görevlendirilmiş, fakat Anadolu’nun işgal altına girmesi sonucunda görevinden ayrılarak Millî Mücadeleye katılmıştır. Millî ordu ile birlikte düşmana karşı mücadele veren Rüştü Bey, Büyük Taarruza katılmış ve Batı Cephesinde görev almıştır. Yaşanan bu savaş dönemi içerisinde Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık görevini yürütmüş, Fevzi Paşa (Çakmak) ise Genelkurmay Başkanı sıfatıyla Genelkurmayın başında yer almıştır.¹⁴⁷ Başarılı bir mücadele sonucunda ülke yeni bir döneme adım atmış ve bu yolda çeşitli yenilik çalışmalarına girişilmiştir. 1923’de Harp Akademilerine girmiş olan Rüştü Bey, yetmişinci sınıf öğrencilerinden biri olarak mezun olmuş ve 12 Eylül 1926’da kurmay yüzbaşı rütbesini almaya hak kazanmıştır.¹⁴⁸ Kurmay ünvanına sahip olan Rüştü Bey, yeni görev yeri olan 8. Tümen Kurmay Başkanlığına atanmış ve Muhafız Bölük Komutanlığı, Harp Akademisinde öğretmen, Genelkurmay içerisinde Şube Müdürlüğü, 61. Sahra Topçu Alayında Tabur Komutanlığı ve Tokyo Askerî Ataşeliği gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1932 yılına gelindiğinde ise Rüştü Bey, Japonya Topçu Alayında staj yapmaya başlamış ve yaptığı uluslararası temas sonucunda bilgi tecrübe yönünden olduğu gibi askerî rütbe bakımından da ilerleme kat etmeye başlamıştır.¹⁴⁹ 15 Kasım 1939 tarihinde ise İngiltere’de Londra Ateşemiliterliği’ne tayin edilmiş olan Mustafa Rüştü Erdelhun, 30 Ağustos 1943 tarihine kadar Kurmay albay rütbesiyle yurt dışı görevini sürdürmüştü. Ayrıca Roma Ateşemiliterliği¹⁵⁰ görevinde de bulunmuş ve yapmış olduğu bu yurt dışı görevlerde ülkelerin dillerini öğrenmeye çaba göstermişti. Erdelhun, İngilizce, Almanca, Japonca, Fransızca, Rusça

¹⁴⁶ Yavuz Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun 27 Mayıs’tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre* (Birinci Baskı), İkinci Adam Yayınları, İstanbul 2018, 15.

¹⁴⁷ Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, 289.

¹⁴⁸ İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*, 259.

¹⁴⁹ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun’un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 26.

¹⁵⁰ Rüştü Erdelhun’un 1939 yılında Roma Ateşemiliterliğine başladığını gösteren belge. Bkz. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 44203- 209760- 48.

ve Arapça olmak üzere 6 dil öğrenmeyi başarmıştı.¹⁵¹ Yabancı devlet görevlileri ile siyasi ve askerî yönde kurduğu temaslar onu bir adım öne çıkarmış ve II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945'te tuğgeneralliğe yükselmişti.¹⁵² Tuğgeneral (Tuğg) Rüştü Erdelhun, almış olduğu bu yeni rütbe ile birlikte Genelkurmay Eğitim Yarbaskanlığı ve 15. Tugay Komutanlığı görevlerine layık görülmüştü.¹⁵³ 1948 yılı ile birlikte Erdelhun'un da içinde bulunduğu 9 tuğgeneralin tümgeneralliğe terfisine karar verilmişti.¹⁵⁴ Erdelhun bu terfiden sonra Genelkurmay Eğitim Daire Başkanlığı,¹⁵⁵ 6. ve 51. Tümen Komutanlığı ile MSB İstanbul Tetkik Kurulu Üyeliği gibi çeşitli görevlerde hizmet etmişti. 1950 yılına gelindiğinde ise yapılan genel seçimler sonucunda DP iktidar olmuş ve birçok alanda olduğu gibi askerî alanda da değişiklikler yapılmaya başlanmıştı. DP iktidarı döneminde birçok yerde görev almış olan Erdelhun, eğitimine daha da önem vermiş ve yabancı dillerini geliştirmişti. Ayrıca yurt dışı görevlerde de bulunan Erdelhun, gittiği her ülkenin sevgisini kazanmış ve çocuk sevgisini bu ülkelere de yansıtmıştı. Öyle ki eşi Vasfiye Hanım'ın yeğeni olan Turgut Sayarer, çocukları olmayan Erdelhun çiftinin, resmi olarak üzerine almadığı manevi çocuklarının bulunduğunu ve bunlara her konuda destekçi olduğunu dile getirmişti. Aynı zamanda Japonya'da görev yaparken, bir Japon çocukla ilgilendiği gibi kimsesiz olan çocukların da eğitimlerine destek verdiğini belirtmişti. Yardımsever olan Erdelhun, eşinin Japonya'da at binerken geçirdiği kaza sonucu rahatsızlanmasının ardından her zaman destekçisi olmuştu. Eşi Vasfiye Hanımın da Rüştü Erdelhun gibi yardımsever oluşu dönem içerisinde dikkat çekmişti. Vasfiye Hanımın, geçirdiği kaza sonucu yatalak olması onu yardımseverlikten uzak tutmamış ve Körler ve Dilsizler Derneği'nin başkanlığını yürütmüştü.¹⁵⁶

DP ülke içerisindeki hizmetlerine devam ederken Rüştü Erdelhun, dönem içerisinde çeşitli görevlerde bulunmuş ve rütbesinde yükselmeler yaşanmıştı. Dönemin

¹⁵¹ Suat Güder, *10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un Hayatı ve Genelkurmay Başkanlığı Döneminde Demokrat Parti-Ordu İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, 31.

¹⁵² BCA, 30-11-1-0 /177-24-4, 5.

¹⁵³ BCA, 30-11-1-0/187-39-17, 3.

¹⁵⁴ Org. Rüştü Erdelhun anılarının içerisinde yer aldığı "50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri" kitabında 1947'de tümgeneralliğe terfi ettiği belirtmiş ancak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yer alan resmi belgede terfi yılının 1948 olduğu görülmüştür. Bkz. BCA, 30-11-1-0/199-18-19, 1-5.

¹⁵⁵ BCA, 30-11-1-0/206-18-13, 4.

¹⁵⁶ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 177.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile sıkı ilişkiler içerisinde olan Erdelhun'un bu durumdan faydalandığı ve bu şekilde Genelkurmay Başkanlığına yükseldiği söylentileri kamuoyuna yansımıştı. Her ne kadar hızlı bir yükselme yaşamış olsa da 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin gerçekleşmesiyle Genelkurmay Başkanlığı görevini 2 yıl kadar sürdüremeden tutuklanmış ve yaklaşık 4 yıl, 4 ay hapse mahkûm olmuştu. 25 Eylül 1964'te hapisten çıkan Org. Erdelhun, eşiyle birlikte kendilerine ait evde yaşamlarına devam etmişlerdi. 1960 ile 1980 arasında gerçekleşen darbe ve darbe girişimlerine şahit olan Erdelhun, geçirdiği ağır hastalık sonucu 9 Kasım 1983'te Ankara'da hayatını kaybetmiş ve isteği üzerine naaşı Devlet Mezarlığına değil Cebeci Asri Mezarlığına defnedilmişti. Kendisinin ardından 5 yıl daha hayatta kalan eşi Vasfiye Hanım ise 31 Ağustos 1988'de vefat etmişti.¹⁵⁷

2.1.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Rüştü Erdelhun

CHP 14 Mayıs 1950'deki genel seçim sonucunda 27 yıllık iktidarını 1946'da kurulmuş olan ve ülkeye gerçek anlamda demokrasiyi getirebileceğini savunan DP'ye kaptırmıştı. CHP'nin genel seçimi kaybetmesi üzerine kamuoyunda ordunun seçimlerin sonucuna müdahalede bulunacağı söylentileri yayılmıştır. Nitekim bazı komutanların İsmet İnönü'nün evine gittiği ve müdahale yapıp yapılmaması konusunda fikir alışverişinin yaşandığı öne sürülmüştü. Fakat bu konu ne İsmet İnönü tarafından doğrulanmış ne de DP kesimince kanıtlanabilmişti. Haziran 1950'de ise Adnan Menderes Hükümeti yayınlanan bir kararname ile dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Abdurrahman Nafiz Gürman başta olmak üzere Hava Kuvvetleri Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Jandarma Genel Komutanı gibi üst düzey komutanların içinde yer aldığı 15 general ile 150 albay emekliye sevk edilmişti.¹⁵⁸ Askerî alanda değişimlerin yaşandığı bu kaotik günlerde emekliliğe sevk edilmeyen ve olumsuzluklar karşısında ödüllendirilen tek kişi Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nuri Yamut olmuştu. Hatta çoğu üst düzey komutanın emekli olmasına rağmen kendisi Genelkurmay Başkanlığına layık görülmüş ve DP'nin atadığı ilk Genelkurmay Başkanı olmuştu.¹⁵⁹ İktidar tarafından TSK

¹⁵⁷ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 161.

¹⁵⁸ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 29-30.

¹⁵⁹ Resmî Gazete, *Bakanlar Kurulu Kararı*, 8 Haziran 1950, Sayı 7527, Kanun No: 11308, 1.

içerisinde değişimler yapılmaya devam ederken 1950 Ağustos ayı itibariyle 14 olan general sayısı 8'e düşürülmüş ve dönem içerisinde bu durum dikkatleri üzerine çekmişti.

Diğer taraftan 1950 yılı içerisinde çoğu ülkeyi etkilemiş olan Kore Savaşı başlamış ve ilerleyen zamanlarda ABD ve Çin'in dahil olması savaşın seyrini değiştirmişti. Adı geçen devletlerin katımlıyla beraber savaş uluslararası bir boyuta ulaşmış ve Türkiye'de asker göndererek bu harekât içerisinde fiilen yer almıştı. Savaşa sadece asker göndermekle kalmayan Türkiye, diplomatik yönden de sıkı temaslarda bulunmuştu. Bu dönem içerisinde Rüştü Erdelhun da tümgeneral rütbesiyle İstanbul'daki Tedkik Kuruluna tayin edilmiş¹⁶⁰ ve sonrasında Tokyo'daki Uzakdoğu Birleşmiş Milletlerin ordu karargâhına atanmıştı.¹⁶¹ Rüştü Erdelhun, aynı yılın Ağustos ayında korgeneralliğe terfi etmiş¹⁶² ve 18. Kolordu Komutanlığı'na görevlendirilmişti. Daha sonra 1953 yılının Eylül ayında Kara Kuvvetleri Kumandanlığının Kurmay Başkanlığına tayin edilmiş ve her geçen gün hızla yükselmeye başlamıştı.¹⁶³ Diğer taraftan Org. Erdelhun'un Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile yurt dışı seyahatlere katılması onun daha yakından tanınmasını sağlamıştı. Nitekim iktidar partisiyle kurulan bu yakınlık Kara Kuvvetleri Komutanı olan daha sonra ise Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Org. Nurettin Baransel'in de hızlı bir şekilde yükselmesinde etkili olmuştu. Fakat bu hızlı yükseliş kısa sürmüştü ve Baransel, tam 1 yılı doldurmadan görevinden ayrılmıştı. Bu durum dönemin kamuoyunda yankı uyandırmış ve Baransel'in görevden alınmasındaki gerekçe açıklanmadığı gibi iktidar ile aralarında bir sorun olduğu düşünülmüştü. Görünen odur ki dönem içerisinde iktidar partisi, ordunun üst kademesinde yaptığı görevlendirmeleri liyakat, terfi durumu veya rütbeyi baz alarak değil, kendi güvenliği ve çıkarlarını dikkate alarak yapmıştı. Böylelikle iktidar partisi ordunun içerisine kendi istediği subayları tayin etmiş ve bu şekilde orduya hâkim olmayı amaçlamıştı.¹⁶⁴

¹⁶⁰ BCA, 30-11-1-0/228-45-6, 2.

¹⁶¹ Mustafa Rüştü Erdelhun'un Tokyo'da Uzak Doğu Birleşmiş Milletler Komutanlığında yapmış olduğu görev sonrasında kendisine "*Legion Of Merit*" nişanı takılmıştır. Bkz. EK 1 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 547/44874- 216232- 42, 1-5, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 547/ 44874- 216232- 43, 1.

¹⁶² Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi, ATASE, 110-9-1-15/ 79- 0- 75, 2; *Milliyet*, 27 Ağustos 1952, Sayı 827, 1.

¹⁶³ BCA, 30-11-1-0/238-16-13, 2.

¹⁶⁴ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 34.

Her geçen gün Genelkurmay Başkanlığına bir adım daha yaklaşan Rüştü Erdelhun, 1954’de ise korgeneral rütbesiyle Genelkurmay İkinci Başkanlığı’na¹⁶⁵ getirilmişti. Daha sonra 1956 Ağustos ayında orgeneralliğe terfi etmiş ve bu terfi üzerine 2. Ordu Kumandanlığı vazifesine tayin edilmişti. Diğer taraftan 25 Ağustos 1955’de vekaleten Genelkurmay Başkanlığına getirilen Org. İsmail Tunaboğlu 6 Haziran 1956’da aslen bu göreve atanmıştı. Fakat Tunaboğlu 1957 seçimlerinin yaklaşması üzerine emekli olmuş ve daha sonra milletvekilliğine adaylığını koyarak DP Yozgat milletvekili olmuştu. Böylece boş kalan Genelkurmay Başkanlığı makamına kimin getirileceği kamuoyunca merakla beklenmişti. Bu sırada Millî Savunma Bakanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. İbrahim Necati Tacan’ı makama getirilecek en kıdemli kişi olarak görmüş ve kararnameyi hazırlayarak Cumhurbaşkanlığına iletmışti. Fakat bu konu hakkında farklı düşünen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bu atamayı reddetmişti. Çünkü Bayar, yakından tanıdığı ve güvendiği bir kişinin yani Org. Rüştü Erdelhun’un Genelkurmay Başkanı olmasını arzu etmişti. Fakat böyle bir atamanın yapılması hem geçmişten gelen kurallara aykırı olması nedeniyle hem de Silahlı Kuvvetler içerisinde yaşanabilecek huzursuzluk bakımından gerçekleşmemişti.¹⁶⁶Böylece resmi bir atamanın yapılmamasıyla Askerî Yargıtay Başkanı Org. İbrahim Feyzi Mengüç, Genelkurmay Başkanlığına vekâleten atanmış ve geçici bir çözüm bulunmuştu.

Tarihler 28 Temmuz 1958’i gösterdiğinde Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Necati Tacan kalp krizi geçirmiş ve beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetmişti. Böylece Kara Kuvvetleri Komutanlığı koltuğu boş kalmış ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Genelkurmay Başkanlığı koltuğunda görmek istediği Org. Rüştü Erdelhun’un önündeki kıdem sorunu ortadan kalkmıştı. Bu durum üzerine Millî Savunma Bakanlığı harekete geçmiş ve Bayar’ın isteği doğrultusunda hazırlanan kararnameyle birlikte 2. Ordu’nun başında yer alan Org. Erdelhun, 1 Ağustos 1958’de Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştı.¹⁶⁷ Böylelikle yeni Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Rüştü Erdelhun olmuş ve

¹⁶⁵ Org. Erdelhun’un anılarının içerisinde yer aldığı “50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun’un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri” kitabında Org. Rüştü Erdelhun’a Genelkurmay İkinci Başkanlığının orgeneral rütbesini aldıktan hemen sonra verildiği yazmaktadır. Ancak bu durum böyle değildir. Org. Erdelhun orgeneralliğe terfi ettikten sonra 2. Ordunun başına getirilmiştir. Bkz. TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Mustafa Rüştü Erdelhun, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=RustuErdelhun>, Erişim Tarihi (ET): 10 Ocak 2024; Cumhuriyet, 2 Ağustos 1958, Sayı 12.218, 5.

¹⁶⁶ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun 27 Mayıs’tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 36-37.

¹⁶⁷ BCA, 30-18-1-2/149-41-10, 1; Cumhuriyet, 2 Ağustos 1958, Sayı 12.218, 5.

istenilen hedefe ulaşmaya sadece bir adım kalmıştı. 20 gün gibi kısa bir süre Kara Kuvvetleri Komutanlığında bulunan Org. Mustafa Rüştü Erdelhun hızlı bir şekilde, Genelkurmay Başkanlığı görevinde vekâleten bulunan Org. Feyzi Mengüç'ün yerine atanmıştı.¹⁶⁸ Yapılan bu atama ile birlikte 1955 yılından beri vekâlet yoluyla yürütülmeye çalışılan Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna artık resmî bir başkan ataması yapılmış ve 22 Ağustos 1958'de Org. Erdelhun'dan boş kalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına da Org. Cemal Gürsel getirilmişti.¹⁶⁹ Org. Erdelhun'un emekliliğine 1 yıl gibi kısa bir süre kala hızlı bir şekilde bu makama getirilmesindeki etmene bakıldığında askerî ihtiyaçtan çok siyasi tercihlerin ön planda tutulduğu görülmüştü. Nitekim Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bu ısrarının iktidar tarafından uygulanmaya koyulması Silahlı Kuvvetler içerisinde bir huzursuzluk oluşturmuştu. Bu huzursuzluk kendi içerisinde büyümeye devam etmiş ve belli bir süre sonra açığa çıkmıştı.

2.1.3. 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yolda Org. Rüştü Erdelhun

2.1.3.1. Ordu İçerisindeki Kıpırdanmalar ve Cunta Oluşumları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet istekleri sonucunda ordu içerisinde yığılmalar yaşanmış ve özellikle maaş konusu sorun oluşturmuştu. Bu sorunu düzeltmek için hükümet tarafından çalışmalar yapılmış olsa da başarı elde edilememiş ve birtakım sorunlarla birlikte ordudaki huzursuzluk artmıştı. Çok partili hayata geçilmesinin ardından da bazı subayların siyasetle ilgilenmesi, CHP yanlısı gazetelerde DP'nin darbe istemekle suçlandığı makaleler yazılması ve CHP hükümetinin başarısız uygulamaları subayları etkileyen faktörlerden bazıları olmuştu. Nitekim 1946 genel seçimi sonucunda yaşanan olaylarında etkisiyle CHP'yi hedef alan oluşumlar meydana gelmiş ve bu oluşumlardan biri İstanbul'da Albay Cavit Çevik tarafından kurulmuştu. Çevik, örgütün başına yüksek rütbeli birini getirmek istemiş ve yapmış olduğu arayışlar neticesinde Gelibolu'da Kolordu Komutanı Fahri Belen'e teklifte bulunmuştu. Fakat Belen, teklifi kabul etmemiş ve hatta 1950 genel seçimi öncesinde Celal Bayar'a giderek hükümetin

¹⁶⁸ BCA, 30-18-1-2/150-43-12, 1. Bkz. EK 2.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1958, Sayı 12.239, 1.

yapılacak olan genel seçime hile karıştırması sonucunda ordunun harekete geçeceğini bildirmişti.¹⁷⁰

1950 yılının Mayıs ayına gelindiğinde ise Türkiye’de gerçekleşen genel seçim yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu. Bu genel seçim sonucunda DP, iktidara gelmiş ve demokrasinin her zaman ön planda tutulacağını vurgulamıştı. İktidar değişikliğiyle birlikte ordu içerisinde bir hareketlilik olabileceği şeklinde söylentiler çıkmıştı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman, seçim sonuçlarına ordunun saygı duyacağından söz etmişti. Fakat seçimlerin ardından komutanların Mayıs’ta bir araya gelmeleri DP’liler tarafından endişe ile karşılanmıştı. Çünkü normal şartlarda Askerî Şûra toplantısı için yılda iki kez (Şubat-Temmuz) toplanan generallerin Mayıs ayında Ankara’ya gelmeleri DP tarafından olağan dışı bir durum olarak karşılanmıştı. Ayrıca generallerin, İsmet İnönü’ye ziyarette bulunmaları da dikkatleri üzerine çekmiş ve DP tarafını daha fazla tedirgin etmişti.¹⁷¹ Yaşanan bu olaylarla birlikte bir darbe yapılacağını düşünmeye başlayan Adnan Menderes, kendisini ziyaret eden bir albayın, komuta kademesinin darbe yapacağı ihbarı üzerine harekete geçmişti. Böylece geçmiş dönemlerde ordu içerisinde yaşanmamış olan tasfiye hareketi başlamış ve birçok general ile albayın emekliye ayrılması sağlanmıştı.¹⁷² Bu olayların gerçekleşmesi ordu içerisinde çeşitli önemler alınmasına neden olduğu gibi bu tür kalkışmalara karşı otoritenin ve kontrolün elde tutulması amaçlanmıştı.

Diğer taraftan Arapça ezan okuma yasağının siyasi nedenlerce kaldırılması, laiklik ilkesinden ödün verilmesi, İnönü şahsında paşalara hücum edilmesi, ordu içerisinde ikilik yaratma gibi durumların yaşanması bazı subayların DP’ye karşı hoşnutsuzluk duymasına neden olmuştu. Ayrıca geçmiş dönemlerden beri ülke içerisinde yaşanan (ekonomik, hukuki) sorunların subaylar arasında tartışılması hatta Harp Akademilerine gelen öğrencilerin dahi bu sorunlara çözüm bulacak kişilerin ileride kendileri olduklarını düşünmeleri onları böyle durumlarda gruplaşmalara itmişti.¹⁷³ DP tarafından elde

¹⁷⁰ Öztürk, *Ordu ve Politika*, 64-65.

¹⁷¹ Levent Börklüoğlu, *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi (1960-1965)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2010, 67.

¹⁷² Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs’tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 39.

¹⁷³ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası* (Üçüncü Baskı), (Haz: Ergin Konuksever), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021, 74-76.

tutulmaya çalışılan ordu, hükümetçe yönetilip yönlendirilmek konusunda rahatsızlık duymaya başlamıştı. Bunun yanı sıra Menderes'in zamanla antidemokratik tavırlar sergilemesi ve orduya karşı istenmeyen davranışlarda bulunması cuntaların oluşmaya başlamasına neden olmuştu.

DP döneminde, ordu içerisinde kurulan ilk gizli örgütlerin hangi tarihte ve kimler tarafından oluşturulduğu bilinmemektedir; ancak yapılan tespitlere göre ilk örgütlenme çalışmaları 1951 yılında Kurmay Yarbay Faruk Ateşdağlı tarafından başlatılmıştır. Nitekim 1952'de de Muzaffer Özdağ ve arkadaşları da bir araya gelerek gizli bir örgüt oluşturmuşlardı. Fakat bu örgüt DP'ye yönelik değil, uzun vadede sivil iktidarlara karşı kurulmuştu. Örgütler gizli bir şekilde yayılmaya devam ederken, 1954 genel seçimi yolunda iktidar partisi yaptırımlarına devam etmişti. Aynı zamanda iktidar partisi, Halkevlerinin faaliyetlerine son vermiş, CHP'nin mallarına el koymuş, Millet Partisini kapatmış ve Üniversite Kanununda değişiklik yapmıştı. 1954 genel seçiminden sonra ise büyük zafer kazanan DP, muhalefet kesimi karşısında ezici bir üstünlük sağlamıştı. Bu galibiyetin sevincine kapılan Menderes, orduyu sıkı bir denetim altına almış ve küçümsediğini açıkça belli etmişti. Nitekim Menderes'in "*Battalgazi Ordusu*" "*ben bu orduyu ast subaylarla da yönetirim*" şeklindeki söylemleri ordu içerisinde dikkat çekmişti.¹⁷⁴

DP'nin 1954 genel seçiminden zaferle ayrılmasının ardından Yüzbaşı Orhan Kabibay ile Yüzbaşı Dünder Seyhan tarafından Tuzla Uçaksavar Topçu okulunda gizli bir örgütün temelleri atılmıştı. Akşamüstü bir yemek esnasında kurulan örgüt, DP iktidarına karşı harekete geçmiş ve 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştiren kadronun temelini oluşturmuştu. Zamanla taraftar toplamaya başlayan bu örgüte Yüzbaşı Turan Orkan, Yüzbaşı Süreyya Yüksel ve Kurmay Yüzbaşı Nejat Kumuşçuoğlu gibi isimler katılmıştı. Adı geçen kişilerin örgüte dahil olmasıyla birlikte ilk toplantı yapılmış, Dünder Seyhan ise genel sekreter seçilmiş ve örgüt hızla çalışmalara başlamıştı.¹⁷⁵ Diğer taraftan 1955'de Harp Akademisine başlamış olan Dünder Seyhan, okuldan dikkatini çeken Binbaşı Faruk Güventürk ile tanışma fırsatı bulmuş ve ülke içerisinde darbe

¹⁷⁴ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, (İkinci Baskı), Boyut Yayınları, İstanbul 2004, 52.

¹⁷⁵ M. Hakan Özçelik-Mustafa Güneş, *Bir 27 Mayıs Tahlili Silahlı Kuvvetler Birliği 1960-1963*, Sokak Yayınları, İstanbul 2018, 49.

koşullarının oluştuğunu dile getirerek bir örgüt kurma teklifinde bulunmuştu. Bu teklifi kabul eden Faruk Güventürk ise daha sonra Orhan Kabibay ile tanışmış ve Harp Akademisi Örgütü üç kişi olmuştu. Zamanla çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve kısa süre içerisinde Binbaşı Nuri Hazer, Binbaşı Rauf Gökçe, Binbaşı Şükrü İlkin, Binbaşı, İhsan Gürkan, Binbaşı Necmi Bek, Binbaşı Necdet Üruğ gibi bazı subayların katılımlarıyla örgüt daha da genişlemişti. Örgütün daha sonra ismi Atatürk Cemiyeti olarak değiştirilmiş ve çalışmalarına bu şekilde devam etmişti.¹⁷⁶

İstanbul'da Seyhan'ın genel sekreterliğini yürüttüğü bu gizli örgüt çalışmalarını sürdürürken, 1956'da Ankara'da Kurmay Binbaşı Sezai Okan ile Kurmay Binbaşı Talat Aydemir tarafından ülkenin durumu değerlendirilmiş ve yeni bir örgüt kurma konusu gündeme gelmişti. Yapılan değerlendirmeler neticesinde örgüt, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak, orduyu donatmak ve iktidarın ihanetine karşı harekete geçmek gibi amaçlar belirlemişti. Bu amaçlar doğrultusunda Sezai Okan'ın evinde bir toplantı gerçekleşmiş ve gizli bir örgüt kurulmuştu. Örgüte daha sonra Savunma Bakanı'nın yaveri Kurmay Binbaşı Adnan Çelikoğlu ve Kurmay Binbaşı Osman Kösal'da katılmışlardı.¹⁷⁷ Yine aynı günlerde Ankara'nın başka bir bölgesinde bazı subaylar bir araya gelmiş ve ülkenin durumu hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Genelkurmay Başkanlığının Protokol Dairesinde bir araya gelen Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş, Albay Kenan Esengin ve onlar gibi düşünen Baha Vefa Karatay ile birlikte kuracakları teşkilat hakkında planlar yapmışlardı. Daha sonra tekrar Sadi Koçaş'ın evinde toplanan üç arkadaş ele geçirilecek yerler hakkında ortak kararlar almışlardı.¹⁷⁸ Diğer taraftan 1956'da Talat Aydemir, Yüksek Kumanda Akademisi'ne başlamış ve orada karşılaştığı Dünder Seyhan ile ülkedeki durum karşısında bir örgütün kurulması gerekliliğinden bahsetmişti. Seyhan, teşkilat oluşturanların sadece kendileri olmadığını anlamış ve başından geçenleri Orhan Kabibay'a anlatmıştı. Bu durum üzerine bir toplantı yapan Kabibay ile Seyhan gerekli değerlendirmeler sonrasında Aydemir'in Yüksek Kumanda Heyeti Örgütü ile birleşme kararı almıştı.¹⁷⁹ Dönem içerisinde alınan bu önemli karar ile birlikte iki grubun üye sayılarında artış yaşanmış ve böylelikle daha etkili bir konuma ulaşılmıştı. Bu dönemde

¹⁷⁶ Mustafa Ekincikli-Alpaslan Şahin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan İhtilal Örgütleri ve Dokuz Subay Olayı", *Akademik Bakış Dergisi*, (70), 2018, 42.

¹⁷⁷ Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, 77.

¹⁷⁸ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, (Birinci Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, 25-26.

¹⁷⁹ Hüseyin Yürük, *27 Mayıs Darbe, Esaret ve Ölüm*, (Birinci Baskı), Okul Yayınları, İstanbul 2004, 48.

TSK içerisinde birçok örgütlenme başlamasına rağmen gizlilik esnasından ötürü bir bütünlük sağlanamamış ve gruplar içerisinde parçalanmışlık söz konusu olmuştur.

2.1.3.2.Dokuz Subay Olayında Org. Rüştü Erdelhun

1957 genel seçimi öncesinde kurulmuş olan örgütlerden ikisinin 1957’de birleşmesi sonucunda yeni bir darbe teşkilatı oluşturulmuştu. Bu teşkilatın başına Faruk Güventürk getirilmiş ve DP’yi devirme planları yapılmaya başlanmıştı.¹⁸⁰ Ancak örgüt üyeleri tarafından DP iktidarına son vermek için haklı gerekçelerin olması gerektiği düşünülmüş ve bu doğrultuda çeşitli sorunların yaşanabileceği seçim günü beklenmişti. Böylelikle DP iktidarının seçim esnasındaki tutumu gerekçe gösterilecek ve Cumhuriyet Bayramı törenlerinde darbe gerçekleştirilecekti. Fakat 27 Ekim 1957’de yapılmış olan genel seçimde DP yeniden iktidar olmuş ve darbecilerin beklediği düzeyde kanlı olaylar meydana gelmemişti. Ayrıca darbeyi gerçekleştirecek yüksek mevkii sahibi biri bulunamamıştı.¹⁸¹ Bu durum üzerine ilk önce İsmet İnönü düşünülmüş fakat Paşa görüşmeyi kabul etmediğinden Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin’e yönelinmişti. Sezai Okan’ın karargahında belirlenmiş olan bu yeni isme teklifi örgüt başkanı sıfatıyla Faruk Güventürk götürmeye karar vermişti. Her durumu göze alan Güventürk, Şemi Ergin’nin emir subayı Adnan Çelikoğlu’nun görüşmeyi ayarlamasıyla bakanla bir araya gelmişti. Durumu açıkça beyan eden Güventürk, “İsterseniz Yapın” cevabını almıştı.¹⁸² Diğer taraftan Güventürk örgütün başına Şemi Ergin’i getirmeye çalışırken Adnan Menderes acilen Ergin’i İstanbul’a çağırılmıştı. Menderes, darbe yapmak için hazırlıklar yürüten örgütün varlığını öğrenmiş ve bu duruma engel olmak için harekete geçmişti.

Şemi Ergin, İstanbul’a gitmeden önce Şale Köşkü’nde Cumhurbaşkanı ile görüşmüş ve Köşkten ayrıldıktan sonra emir subayı Çelikoğlu’nun ne oldu sorusuna, “*Samet bir ihbar yapmış*” cevabını vermişti. Yaşanan bu ihbar olayı Binbaşı Samet Kuşçu’nun dönem içerisinde darbe hazırlığı yapanlar arasında bulunan ve İstanbul’daki Kolordu Kurmay Başkanlığını yürüten Kurmay Albay İlhami Barut ile bir araya gelmesinin ardından yaşanmıştı. Yapılan bu görüşmede İlhami Barut, darbe yolunda

¹⁸⁰ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, (Yedinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, 64.

¹⁸¹ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun 27 Mayıstan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 40-41.

¹⁸² Mehmet Ali Birand-Can Dünder-Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, (On altıncı Baskı) Doğan Yayıncılık, İstanbul 2007, 97.

Samet Kuşçu'dan faydalanılabileceğini düşünmüş ve çeşitli hazırlıklardan bahsetmişti. Fakat Samet Kuşçu'nun hazırlıkları gerçekleştiren kişilerin isimlerini ısrarla sorması üzerine İlhami Barut şüphelenip konuyu kapatmayı tercih etmişti. Barut'un bu güvensiz tavrından tedirgin olan ve korku duyan Kuşçu, böylece örgütü ihbar etme yoluna başvurmuştu. Bu doğrultuda DP Milletvekili olan Mithat Perin'i aramış ve önemli bir konu hakkında görüşmesi gerektiğini belirtmişti. Fakat Perin'in rahatsız olmasından ötürü görüşme gerçekleşmemiş ve Kuşçu, emekli eski İstanbul Merkez Kumandanı Tümgeneral (Tümğ.) Kâzım Demirkan ile temas kurarak darbeci subayları ihbar etmişti.¹⁸³ Samet Kuşçu, Demirkan'a bu durumu anlattıktan sonra tekrar Mithat Perin'in yanına gitmiş ve konuyu ona da anlatmıştı. Perin ise Samet Kuşçu'nun bu ihbarını İçişleri Bakanı Namık Gedik'e bildirmişti. İçişleri Bakanı'nın olaya el atmasıyla birlikte çeşitli araştırmalar yapılmış ve daha sonra Samet Kuşçu'nun verdiği isimler tutuklanmıştı. Olayın yaşandığı günden sonra yayın yasağı getirilmiş ve ancak 16 Ocak 1958'de Millî Müdafaa Vekâleti Temsil Başkanlığından yayınlanan tebliğ ile durum kamuoyuna bildirilmişti.¹⁸⁴ Samet Kuşçu'nun bu ihbarıyla darbeci gruplar sessizliğe bürünmüş, olayla alakası olmayan diğer grup üyeleri ise tedirgin olmuşlardı.

Tahkikat sürecinin devam ettiği günlerde ise ordu, bu konu hakkında sessizliğini korumuş ve yaşananları uzaktan seyretmişti. Fakat o dönemde sadece, İkinci Ordu Komutanlığı görevini yürüten Org. Rüştü Erdelhun sessiz kalmamıştı. Org. Erdelhun, Adnan Menderes'e gönderdiği telgrafta konuyu radyodan öğrendiğini ve olaya neden olan 9 subayın bu üzücü hareketi karşısında İkinci Ordu personeliyle birlikte nefret duyduklarını dile getirmişti. Ayrıca hükümete sağlam bir şekilde bağlılığını bildiren Org. Erdelhun, her an verilebilecek emirlere hazır olduğunu da belirtmişti.¹⁸⁵ Org. Erdelhun'un bu tavrı onu zamanla Genelkurmay Başkanlığına taşımış ve iktidar partisinin en güvendiği general olmasını sağlamıştır.

Yaşanan hadiseyle birlikte tutuklanan 9 subayın ifadeleri alınmış ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştı. 26 Mayıs 1958'e gelindiğinde ise tutuklanan 9 subaydan 8'i beraat etmiş, ihbarda bulunan Samet Kuşçu ise iki yıl hapse mahkûm edilmişti.¹⁸⁶

¹⁸³ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, 57-59.

¹⁸⁴ *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1958, Sayı 12026, 1,5; *Tercüman*, 17 Ocak 1958, Sayı 941, 1,5.

¹⁸⁵ Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar Cilt 1*, (Birinci Baskı), Cem-May Yayınları, İstanbul 1977, 394.

¹⁸⁶ Ekincikli-Şahin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan İhtilal Örgütleri ve Dokuz Subay Olayı", 49-50.

2.1.4. Org. Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı

1957'de yaşanan dokuz subay olayı sonucunda darbeci gruplar sessizliğe bürünmüşken Neşriyat Müdürlüğü görevini yürüten Sadi Koçaş, darbe için yeni bir girişim hazırlığı içerisinde girmişti. Koçaş, gerçek darbenin yüksek rütbeli ve kabiliyetli bir kişi tarafından başarılabileceğini ve bu şartlara en uygun kişinin de Kara Kuvvetleri Komutanı Org. İbrahim Necati Tacan olduğunu düşünmüştü. Sık sık Tacan ile görüşen Koçaş, aklındakileri imkân buldukça anlatmış ve olumlu bir geri dönüş almıştı.¹⁸⁷ İstedikini elde eden Koçaş, yeniden sağlam bir şekilde teşkilatı oluşturmaya karar vermiş ve bu doğrultuda hareket etmişti. Ordu içerisinde kilit noktalara yerleştirmek istediği kişiler hakkında bir karara varırken olumsuz bir durum yaşanmış ve Org. Tacan, ani bir kalp kriziyle hayatını kaybetmişti.¹⁸⁸ Böylece düşünülen lider hayatını kaybetmiş ve Kara Kuvvetleri Komutanlığına Org. Mustafa Rüştü Erdelhun atanmıştı. Org. Erdelhun'un bu makama atanması istenilen bir durum değildi. Çünkü Org. Erdelhun, iktidar ile arası iyi olan ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın beğenisini kazanmış bir komutandı. Ayrıca dokuz subay olayında da iktidar yanlısı olduğunu açıkça göstermiş ve bu duruşu onu iktidarın gözünde yüceltmışti.

Org. Erdelhun'un Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmasıyla birlikte üst üste gelen olumsuzluklar darbecilerin hiçte hoşuna gitmemişti. Fakat Org. Erdelhun'un kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanlığına atanması ve yerine Org. Cemal Gürsel'in getirilmesi, Koçaş ile birlikte darbeci subaylar için ideal bir fırsat oluşturmuştu. Böylelikle istenilen lider bulunmuş ve teklif için uygun zaman beklenmişti.¹⁸⁹ Diğer taraftan Org. Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığına atanması ve göreve başlaması ordu içerisinde pek hoş karşılanmamıştı. Bunun en büyük nedeni hızlı bir şekilde Cumhurbaşkanı'nın desteğini alarak Genelkurmay Başkanlığı makamına getirilmesi ve Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes gibi siyasilerle yakın ilişkiler içerisinde bulunmasıydı. Ordu mensupları gibi Org. Gürsel'de Org. Erdelhun'un iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olmasından rahatsız olmuştu. Ayrıca Org. Gürsel, Org. Erdelhun'un kendisini değil 1. Ordu Komutanlığı makamında bulunan Org. Fazıl Bilgeyi desteklediğini farkındaydı. Bir de Org. Gürsel, Sadi Koçaş aracılığıyla darbeci subaylar

¹⁸⁷ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, 78.

¹⁸⁸ *Zafer*, 29 Temmuz 1958, 1.

¹⁸⁹ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, 79.

ile görüşmüş ve zamanı geldiğinde darbecilerin lideri olarak hareket edeceğini bildiğinden ötürü bu ikili arasındaki ilişkinin istenildiği gibi olması beklenemezdi.¹⁹⁰ Org. Erdelhun, her ne kadar dönem içerisinde beklediği desteği ordu içerisinde alamamış olsa da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile ilişkilerini günden güne artırmıştı. Bununda etkisiyle 1959 Temmuz ayında yaş haddinden dolayı emekli olması beklenirken 3 Temmuz 1959'da hükümet tarafından hazırlanan ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan bir kararnameyle emeklilik süresi 1 yıl uzatılmıştı.¹⁹¹ İleri bir tarihte ise orduda yeniden yaş hadleri belirlenmiş ve Bakanlar Kurulu kararınca Genelkurmay Başkanının emeklilik süresinin üç yıl daha uzatılabilmesi kamuoyuna duyurulmuştu.¹⁹²

Org. Erdelhun, Genelkurmay Başkanlığı döneminde yabancı devlet adamları ve üst düzey komutanlar ile yakından ilgilenmişti. Dönem içerisinde Ankara'ya resmî ziyaretlerde bulunan ve daha sonra İstanbul'a gelen yabancı misafirler gezi programlarına Davut Paşa Kışlasını da eklemişlerdi. Kışlayı ziyaret edecek olan yabancı misafirlere eşlik eden Org. Erdelhun, gerçek mermi ile atışlı tatbikat gösterisini seyrettirmiş ve misafirlerle yakından ilgilenmişti. Tatbikatın bitmesi ve yabancı misafirlerin ayrılmasıyla birlikte Org. Erdelhun, subayları gazinoya toplamış ve birkaç söz söyledikten sonra iktidar partisinin icraatlarından bahsederek siyasi alana geçiş yapmıştı. Bu şekilde subayları etkilemeye çalışan Org. Erdelhun, istediğini tam anlamıyla elde edememişti. Çünkü toplanan subaylar, Org. Erdelhun'un aslında iktidarın emrinde hareket eden bir siyasetçi gibi davrandığını hissetmişlerdi.¹⁹³ Gelen misafirle oldukça iyi bir şekilde ilgilenen Org. Erdelhun, yabancı ülkelerde vazifede bulunduğu dönemde de aynen bu sıcaakkanlılığı sergilemişti. Aynı zamanda Türkiye'de vazifelendirilmiş olan yabancı diplomatlarla da iyi ilişkiler kurmuş, onların saygılarını kazanmış ve birçok ülke temsilcisinden mektup almıştı. Yurt dışı ilişkilerinin gayet iyi olması ve Avrupa ile dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesi onu çoğu zaman ön plana çıkarmıştı. Dönemin Başbakanı Menderes'te bu durumu fark ettiğinden çıktığı yurt dışı gezilerine genellikle Org. Erdelhun'u da davet etmişti. Davetlerin sürdüğü bu dönem içerisinde Org.

¹⁹⁰ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 52.

¹⁹¹ BCA, 30-18-1-2/152-35-2, 1, Bkz. EK 3.

¹⁹² *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1960, Sayı 12756, 1.

¹⁹³ Mehmet Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, (Birinci Baskı), İleri Yayınları, İstanbul 2005, 46.

Erdelhun, Paris, Napoli, Londra vb. gibi şehirlerde de toplantılara katılmış¹⁹⁴ ve ülkeyi en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştı.

1960'a gelindiğinde ise özellikle siyasi, ekonomik açıdan zor zamanlar geçiren hükümet, ordu içerisinde hakimiyeti sağlamayı amaçlamış ve bu doğrultuda güvendiği Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun'u görevinde tutarak orduyu adeta kontrol altında tutulabileceğini düşünmüştü. Başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, Org. Erdelhun'un orduda tam bir hakimiyet kurduğu kanaatine varmışlardı. Ancak bu durum tamda böyle değildi. Org. Erdelhun, vermiş olduğu emirlerin orduda en alt kademeye ulaşip ulaşmadığından emin olmadığı gibi zorunlu durumlar haricinde Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'le de görüşmekten kaçınıyordu. Hatta bazı zamanlarda doğrudan muhatap olmadan işleri Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Cevdet Sunay aracılığıyla hallettiyordu.¹⁹⁵ Yaşanan bu anlaşmazlık tek taraflı olmadığı gibi Org. Gürsel'de Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun'dan, Adnan Menderes 'den ve Ethem Menderes 'den gelen davetlere katılmamak için bucak bucak kaçtığı kamuoyunda yer almıştı.¹⁹⁶ Dönemin şahitlerinden olan Kurmay Binbaşı Avni Elevli'de Org. Erdelhun ile Org. Gürsel arasında yaşanan çekişmeye değinmiş ve Gürsel'in hükümet reisini sevmediğinden Org. Erdelhun gibi ona sıkı sıkıya bağlı olanlardan da nefret ettiğinden bahsetmişti. Elevli, görevli olduğu bir tatbikat sonrasında Org. Gürsel'e rapor vermeye gitmiş ve zaruri olan ihtiyaçların karşılanması gerektiğini arz etmişti. Bu durum üzerine Org. Gürsel, *"Oğlum her fırsatta Ethem Menderes'e ordunun dertlerini anlattım. Fakat ya anlamak istemiyor yahut da hükümetçe orduyu işe yaramaz hale getirmeye bizzat çalışıyorlar. Bu böyle devam etmeyecektir."* şeklinde söylemde bulunmuştu.¹⁹⁷ Şayet dönemin şahitlerinden Avni Elevli ile Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürsel arasında geçen bu sohbette ordunun ihtiyaçlarını dahi karşılamak istemeyen bir hükümetin bulunduğu ileri sürülmüştü. Ordu'nun yok sayılmaya ve etkisiz hale getirilmeye çalışıldığını hisseden Org. Cemal Gürsel, bu sözleriyle bir müdahalede bulunulacağını sinyallerini vermişti.

¹⁹⁴ BCA, 30-18-1-2/150-51-7, 1; BCA, 30-18-1-2/152-62-5, 1; BCA, 30-18-1-2/151-67-9, 1.

¹⁹⁵ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 54-57.

¹⁹⁶ Akis, 5 Haziran, 1960, Cilt XVIII, Sayı 302, 29.

¹⁹⁷ Kurmay Binbaşı Avni Elevli, *Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Yeni Desen Yayınevi, Ankara 1960, 29.

2.1.4.1. Ankara ve İstanbul Olaylarında Org. Rüşti Erdelhun

1960 Nisan ayına yaklaştıkça iktidar partisinin her geçen gün artan antidemokratik yollara başvurması, muhalefet başta olmak üzere çeşitli basın yayın organlarının da rahatsızlık duymasına neden olmuştu. İktidar partisinin sergilediği bu tutum dönemin Meclis oturumlarına da yansımış ve muhalefet ile iktidar vekilleri arasında kavgaların çıkmasına sebebiyet vermişti. Hatta Meclis içerisinde hâkim olan bu olumsuz hava zamanla kamuoyuna yansımış ve olaylar giderek büyümüşü. Nisan ayına gelindiğinde ise CHP lideri İsmet İnönü'nün kendisini ziyaret eden üniversite öğrencilerine “önümüzdeki günlerde sizleri önemli vazifeler bekliyor”, “gençlere güveniyoruz” şeklinde cümleler kullanması dönem içerisinde dikkat çekmişti.¹⁹⁸ Sadece iki gün sonra Kayseri ve Yeşilhisar olaylarının yaşanarak İnönü'nün şehre sokulmak istenmemesi, ülke içerisinde yaşanacak olan kaosun bir bölümünü oluşturmuştu. Yaşanan bu olaylar ile birlikte muhalefet ile iktidar kesimi arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve her iki taraf birbirini suçlar hale gelmişti. DP'liler CHP'nin fesat çıkardığını, halkı isyana teşvik ettiğini öne sürerken, CHP tarafı özellikle DP'nin antidemokratik tavırlar sergilemesine değinmişti. Dönem içerisinde yaşanan bu olaylarla birlikte CHP'nin işini bitirmeyi hedefleyen ve kaybettiği otoritesini yeniden kazanmayı amaçlayan DP, 7 Nisan 1960'da radyoda yayınladığı bir tebliğ ile CHP için tahkikat açılacağını belirtmişti.¹⁹⁹ 18 Nisan'a gelindiğinde ise TBMM'nin 2247 Sayılı Kararıyla CHP ile basın için tahkikat açılmış ve oluşturulan komisyon derhal çalışmalara başlamıştı.²⁰⁰ İktidar partisi Tahkikat Komisyonunun oluşturulmasıyla birlikte kendi aleyhinde konuşanları susturmuş ve kurumların faaliyetlerini istediği gibi kontrol altına almıştı. Uyguladığı bu sert tedbirlerle Meclis içerisindeki muhalefeti susturmuş olsa da sokaklara yansıyan ve giderek büyüyen muhalefetin tepkilerine engel olamamıştı. Ayrıca iktidarın antidemokratik tavırlarına karşı çıkan üniversite öğrencileri çeşitli protestolar yaparak tepkilerini göstermeye başlamışlardı.

Tahkikat Komisyonunun yürürlüğe girmesiyle birlikte olaylar daha da büyümüş ve üniversitelere yansımıştı. İlk olaylar İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde bazı

¹⁹⁸ Cemil Koçak, *Darbeler Tarihi 27 Mayıs 22 Şubat 21 Mayıs ve 12 Mart*, (Üçüncü Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 88.

¹⁹⁹ *Tercüman*, 8 Nisan 1960, Sayı 1736, 1.

²⁰⁰ Resmî Gazete, *TBMM Kararı*, 19 Nisan 1960, Sayı 2247, Karar No: 2247, 1178; *Tercüman*, 19 Nisan 1960, Sayı 1747, 1,5.

hocaların derslerde hükümet aleyhinde konuşmalar yapması üzerine başlamış ve cesaretlenen öğrenciler eylem yapmak üzerine 28 Nisan 1960'da harekete geçmişlerdi. Öğrencilerin bu eylem yapma fikri CHP Gençlik Kolları'nın tahrikleriyle daha da alevlenmiş ve hükümete muhalif olan öğrenciler “*kahrolsun diktatörler, hürriyet isteriz*” sloganlarıyla sokaklara çıkmışlardı. Ayrıca CHP lideri İnönü'nün dönem içerisinde yasaklanan bir konuşmasında “*Türk gençliği Kore gençliğinden daha az haysiyetli değildir*” sözü de öğrencileri kışkırtmıştı.²⁰¹ Dönemin şahitlerinden olan ve CHP Beyazıt İlçe Başkanlığı görevini yürüten Orhan Birgit ise öğrenci olaylarını kendisinin organize ettiğini ve öğrencilerin gelip kendisinden ne yapacakları konusunda bilgi aldığından söz etmişti. Birgit, öğrencilerden sadece üniversite bahçesinde oturup direnç göstererek tahkikat komisyonuna karşı miting yapmalarını istemiş, ancak olayların bir anda kontrolden çıktığını ve büyüdüğünü belirtmişti.²⁰²

İstanbul'da olayların çığırından çıkmasından bir gün sonra Ankara'da da aynı sahneler yaşanmış ve Hukuk Fakülteleri önünde gösteriler yapılmıştı. Bu durum karşısında adeta şok yaşayan hükümet, derhal örfi idare ilan etmiş ve üniversite olaylarının bastırılması için aşırı sert tedbirlere başvurmuştu. Örfi idarenin ilan edilmesiyle her iki şehirde yeni bir emre kadar tüm toplantılar yasaklanmış, Ankara Örfi İdare Komutanlığına Korgeneral (Korg) Namık Argüç, İstanbul Örfi İdare Komutanlığına ise Org. Fahri Özdilek getirilmişti. Yapılan tebliğlerle çeşitli önlemler alınmaya çalışılmış ve vatandaşların bu konuda duyarlı olmaları istenmişti.²⁰³ Diğer taraftan iktidar ile Cumhurbaşkanlığı sıkıyönetim ilanından sonra İstanbul Örfi İdare Komutanlığına getirilen Org. Fahri Özdilek'e güvenmemiş, hatta olayları kasıtlı olarak yatıştırmadığını dahi düşünmeye başlamışlardı. Bu durum üzerine ordu içerisinde en güvendikleri isim olan ve ordunun başında bulunan Org. Erdelhun'u İstanbul'a gönderme kararı alınmıştı. Millî Savunma Bakanlığı'nın görevi tebliğ etmesiyle harekete geçen Org. Erdelhun, 29 Nisan akşamı İstanbul'a gitmişti. Hükümet, bu durumun Sıkıyönetim Kanununa ters düştüğünü bildiği halde Org. Erdelhun'u bölgeye göndererek tedbir almak istemişti. Fakat sıkıyönetim komutanları sadece hükümet ve görevde bulundukları şehrin valilerine

²⁰¹ Müslüm İnce, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, (Birinci Baskı), Ozan Yayıncılık, İstanbul 2016, 98.

²⁰² İdris Gürsoy, *Darbenin Şahitleri 1997 1980 1971 1960*, (Birinci Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, 59.

²⁰³ *Tercüman*, 29 Nisan 1960, Sayı 1757, 1.

bağlı hareket edebilirlerdi. Bu nedenden ötürü Genelkurmay Başkanı'nın İstanbul'a gönderilmesi pek de normal ve kanuni bir işlem değildir.²⁰⁴

Org. Erdelhun'un İstanbul'a gönderilmesindeki başka bir neden ise 2 Mayıs 1960'ta İstanbul'da gerçekleşecek olan NATO bakanlar toplantısına kadar şehirde asayiş temininin sağlanmasıydı. Çünkü 20-21 Nisan günlerinde alınan karar doğrultusunda NATO Konseyi'nin programı belli olduğu gibi toplantının İstanbul Yeni Belediye Sarayında yapılması kararlaştırılmış ve yurt dışından birçok diplomat gibi 200 yabancı gazetecinin de geleceği tahmin edilmişti.²⁰⁵ Bu durum Org. Erdelhun'u tedirgin ettiği gibi Bayar'ın ve Menderes'in de endişe duymasına neden olmuştu. 29 Nisan'da İstanbul'a varmasıyla harekete geçen Org. Erdelhun, olayları helikopter ile takip etmiş ve gece saatlerinde göstericilerin serbest bırakıldığını belirtmişti. Aynı zamanda yeniden salıverilen bu öğrencilerin tekrar gruplar oluşturarak Örfi İdare Karargahını bastıklarını ve Belediye Sarayını tahrip etmek için miting düzenlemek istediklerinden söz etmişti. Bu durumu gören Org. Erdelhun, sarayın emniyetiyle sorumlu olan Binbaşı Orhan Erkanlı'nın emrinde olan Tank Taburunun tembel davranışlarından rahatsız olmuş ve ikaz için uyarıda bulunmuştu. Helikopterden Zırhlı Tugay Komutanına torba içerisinde attığı emir ile Belediye Sarayı çevresinde bulunan bayraklı gruba, tanklarla müdahale edilmesini istemişti. Fakat Zırhlı Tugay'ın göstericilere müdahalede bulunmak yerine tahrik ettiğini belirten Org. Erdelhun, diğer yandan tanklara bazı göstericilerin bindirilmeye çalışıldığını ve bir göstericinin de bindirilirken tankın altında kaldığından da bahsetmişti.²⁰⁶

Olaylar devam ederken dönemin şahitlerinden olan Kurmay Mehmet Şükran Özkaya, Beyazıt Meydan'ında görevini yaparken üniversite bahçesine girmiş ve öğrencilerden Ankara'daki olayların devam ettiğini, Sıkıyönetim Komutanı Korg. Namık Argüç'ün sert tedbirler alarak öğrenciler üzerine ateş açtığını duymuştu. Yaşanan olayların giderek büyüdüğüne şahit olan Özkaya, Beyazıt Meydan'ında DP'nin yasal olmayan emirlerine uymamaları neticesinde öğrencilere ateş açılıp birçok kişinin hayatını

²⁰⁴ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 91.

²⁰⁵ *Tercüman*, 21 Nisan 1960, Sayı 1749, 1.

²⁰⁶ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 136.

kaybedeceğinden söz etmiş ve bu duruma engel olduğu gibi askere mermi dağıtma emrini de yerine getirmemişti.²⁰⁷

Örfi İdare Komutanlığı yeni tebliğler yayınlamaya devam ederken 29 Nisan 1960 tarihinden itibaren üniversitelerin 1 ay süresince kapalı kalmasına karar verilmiş ve yurtlarda kalan öğrencilerin memleketlerine dönmeleri gerektiği bildirilmişti. Önemli kararlar alınmasının yanı sıra 29 Nisan'da Menderes, radyoda yaşanan hadiseler hakkında konuşma yapmıştı. Başbakan, özetle ülke içerisinde yaşanan olayları çıkaranların ve memleketi karışıklığa sürükleyenlerin memleket düşmanlarıyla elele olduklarından, yalan haberler yayarak gayelerine ulaşmak istediklerinden söz etmişti. Ayrıca Başbakan, Ankara ve İstanbul'da çıkarılan olayları memleketin asayişine, huzuruna ve selametine karşı girişilmiş bir suikast olarak değerlendirmişti.²⁰⁸

İstanbul ve Ankara olaylarının kontrol altına alınması için iktidar tarafından sert tedbirlere başvurulmasına rağmen Mayıs ayına yine hararetli girilmişti. İstanbul-Ankara olaylarında yaptığı gibi hem olayların yatıştırılması hem de 1 Mayıs İşçi Bayramı dolayısıyla bir konuşma gerçekleştiren Menderes, seçim konuşması gibi başladığı cümlelerin ardından vatandaşlara ülke içerisindeki bu kinin, bu husumetin, bu ihtirasın ve bu kıskançlığın neden memleket üzerinde devam ettirilmek istendiğini sormuştu. Ayrıca “*Bu mu İhtilal?*” sorusunu vatandaşlara yönelten Menderes, İstanbul sokaklarında çıkan olayların yapmacık, uydurma ve göstermelik olduğunu belirtmişti.²⁰⁹ 2 Mayıs günü NATO toplantısı öncesinde herhangi bir aksiliğin çıkmaması için çaba sarf eden iktidar ve Org. Erdelhun, çeşitli önlemler alınmasını sağlamıştı. Ayrıca 2 Mayıs'ta askerî bir merasimle NATO toplantısının başlamasının ardından bir grup protesto girişiminde bulunmuş ve bizzat Org. Erdelhun'un emri ile gruba müdahale edilmişti.

Bir olayın bitip diğer olayın başladığı o günlerde Ankara'da yeni bir olay meydana gelmiş ve Atatürk Lisesi öğrencileri sessiz bir yürüyüş gerçekleştirerek Kızılay'a doğru yönelmişti. Ordu evinin önünden geçen kalabalık “*Türk Ordusu Çok Yaşa*” sözlerini söyleyerek ilerlemişler ve bu olayın ardından 4 Mayıs gecesi 7 kişinin bir araya gelmesiyle 555K için hazırlıklar yapılmıştı. 5 Mayıs sabahı Kızılay'da hareketlilik başlamış, saat 17.30 sularında Bayar, Menderes ve Koraltan Çankaya'ya doğru harekete

²⁰⁷ Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, 115-120.

²⁰⁸ *Tercüman*, 30 Nisan 1960, Sayı 1759, 1,5; *BCA, Yassıada Mahkemesi Kararları*, 10-9-0-0/119-375-2, 1-2.

²⁰⁹ *Tercüman*, 2 Mayıs 1960, Sayı 1761, 1,5.

geçmişlerdi. DP il binası önüne gelindiğine bir taraftan “*Yaşa Menderes!*” tezahüratları atılırken diğer taraftan kaldırımlar üzerinde bulunan eylemciler “*Yuuuh! Menderes istifa*” şeklinde bağırırmaya başlamışlardı. Kalabalık arasında arabadan inen Menderes, eylemciler içerisinde hırpalanmış ve ağır sözlere maruz kalmıştı. Ayrıca olay yerinde bulunan bir subaya “*çekil önümden*” demesi üzerine subay, “*Millet bana değil sana çekil diyor*” şeklinde Menderes’e cevap vermişti.²¹⁰ Kargaşanın yaşandığı bu ortamdan hızlı bir şekilde uzaklaşan Menderes, Başvekâlet binasına getirilmiş ve Bayar’ın emri üzerine Kızılay’da bulunan kalabalığın dağıtılması istenmişti. Emir üzerine Kızılay’a doğru harekete geçilmiş ancak saat 20.00 civarlarında olay yerinin kendiliğinden boşalmasıyla herhangi bir müdahaleye gerek kalmamıştı. Dönemin şahitlerinden olan Kurmay Subay Avni Elevli ise olayların yaşandığı gün Org. Erdelhun’un da sert önemler aldığını dile getirmiş ve 5 Mayıs 1960’da yayınladığı emirlerin Org. Erdelhun’un idamına yeterli olacağını dahi düşünmüştü. Org. Erdelhun tarafından yayınlanan emirlerin içerisinde yer alan bazı maddeler ise durumun ciddiyetini tam anlamıyla ortaya koymuştu.

“5- Sokak ortasında, yol ortasında 4 kişiden fazla topluluk olunca dağıtılacaktır.

6-Hükümete karşı tezahürat yapanlar olursa, bunlar derhal dağıtılacak, dağılmazlarsa sırası ile tüfek dipçığı ile, süngü ile veya ateşle müdahale ile tevkif edileceklerdir.

7-Devriyeler elindeki silahını kapmamak için her türlü mukabele imkânını kullanacaktır.”²¹¹

Org. Erdelhun, yaşanan bu olay sonrasında aldığı önlemlerle iktidara destek olmak istemiş ve her defasında yaptığı gibi iktidara bağlılığını göstermişti.

2.1.4.2. 21 Mayıs Harbiye’nin Sessiz Yürüyüşü

28 Nisan 1960’da İstanbul’da başlamış olan ve daha sonra Ankara’ya da yansıyan öğrenci gruplarının gerçekleştirdiği gösteriler dönem içerisinde kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştı. Hükümeti protesto eden ve Menderes’i istifaya davet eden bu grupların 5 Mayıs’ta Kızılay’da sokağa dökülmesi darbeci subayları harekete geçirmişti. Darbeciler 18 Mayıs’ta bir araya gelmiş ve hızlı bir şekilde müdahalenin

²¹⁰ Elif Aktaş, “27 Mayıs Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K” *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 2020, 234-235.

²¹¹ Elevli, *Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi*, 31.

gerçekleştirilmesi konusunda tartışmalara başlamışlardı. Yapılan tartışmalardan iki gün önce Org. Erdelhun, Sıkıyönetim Komutanlığında bulunan ve emniyet kıtalarında görev yapan subayları Sarıkışla'da toplamıştı. Bir araya topladığı subaylara demokrat bir rejimin demokrat ordusuyuz diyen Org. Erdelhun, seçimlerde millet hangi partiyi iktidara getirirse ordu onun emrinde amadedir sözlerini söyleyerek çeşitli tavsiyelerde bulunmuştu.²¹²

Bu toplantı üzerinden kısa süre sonra Başbakan Menderes, Ankara'ya gelecek olan Hindistan Başbakanı Nehru'yu karşılamak için İzmir'den Ankara'ya dönmüştü. İzmir gezisinden moralli bir şekilde dönen Menderes, 21 Mayıs'ta gerçekleşen Harbiyelilerin yürüyüşü sonrası tekrar moral bozukluğu yaşamıştı. İstanbul- Ankara olaylarından beri huzursuzluk yaşayan Harbiye, okul komutanı Sıtkı Ulay'ın bazı subayları odasına çağırmasıyla harekete geçmişti. Odaya giren Ulay, etrafında bulunan subaylara etkili bir konuşma yapmış, memleketin uçuruma sürüklendiğinden bahsetmişti. Ayrıca Org. Cemal Gürsel'le de görüşen Ulay, artık harekete geçilmesi gerektiğini belirterek, Harp Okulu'nun emrinde olduğunu söylemişti. Org. Gürsel ise bu durum karşısında sakin olunmasını ve zamanı geldiğinde gereğinin yapılacağını dile getirmişti.²¹³

Nehru'nun Ankara'ya geleceği gün yollara dizilen Harbiyelilere, randevu noktasını söyleyen Fuat Noras, olayı anlatırken 13.30'da ordu evinde buluştuklarını, pek az grup oluştuğunu fakat saat 14.00 sularında her tarafın Harbiyelilerle dolduğundan bahsetmişti. Ayrıca Noras'ın anlattıklarına göre Harbiyeliler Zafer Anıtı'na kadar yürümüşler ve İstiklal Marşı ile Harbiye Marşını okuduktan sonra dağılmışlardı. Harbiyelilerin bu şekilde ayaklanmasıyla birlikte ordu resmen iktidara meydan okumuştur.²¹⁴ Harbiyelilerin bu yürüyüşünden haberdar olan Org. Erdelhun o sırada Nehru için verilen öğle yemeğindeydi ve daha sonra Genelkurmay'a geçmişti. Org. Erdelhun, Genelkurmay'a geçtikten sonra Harp Okulu talebelerinin yürüyüşü hakkında telefon gelmiş ve sonrasında derhal Örfi İdare Komutanı'nı, Garnizon Komutanı'nı ve Merkez Komutanı'nı aramıştı. Ayrıca Org. Erdelhun, Harp Okulu Komutanı'nı Tuğ. Sıtkı Ulay'a da ulaşmaya çalışmıştı. O sırada iktidardan çeşitli telefonlar gelmiş ve Org. Erdelhun'dan durum hakkında bilgi

²¹² Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 118-119.

²¹³ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, 134-135.

²¹⁴ Birand-Dündar-Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, 122-123; *Hürriyet*, 21 Mayıs 1960, Sayı 4333, 1,5.

alınmıştı. Yassıada Mahkemesi'ndeki beyanında ise 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin gerçekleştirdiği sessiz yürüyüşü önemsedğini ve olayları yakından takip ettiğini ifade eden Org. Erdelhun, Harp Okulu öğrencilerinin 400-500 kişi olduğunu ileri sürmüştü.²¹⁵ Fakat darbe sonrasında gazeteci Emin Karakuş tarafından kaleme alınan bir köşe yazısında, Harp Okulu öğrencilerinin 1500 kişi olduğu belirtilmiştir. Bu kalabalık öğrenci grubuna sivil kişilerin katıldığı yönünde de bilgi veren Karakuş, yürüyüş sırasında genç yaşlı demeden tüm Ankaralıların Harp Okulu öğrencilerini alkışladıklarını ve destek verdiklerini ifade etmişti.²¹⁶ Dönemin Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay ise 21 Mayıs'ta dışarıya çıkan öğrencilere *"Sırası gelince vazifemizi yapacağız"* demiş ve kendisini omuzlarına alan öğrencilerle birlikte Çankaya istikametine doğru ilerlemişti.²¹⁷ Harp Okulu, yapmış olduğu sessiz yürüyüş sonrasında herhangi bir olay yaratmadan geri dönmüş ve iktidara mesajını vermişti. İktidar her ne kadar bu durumdan rahatsız olmuş olsa da bazı konulara kulaklarını tıkamış, gittiği yerlerde halkın coşkulu karşılamaları, Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'un kendisine sadık olması ve bunu her fırsatta beyan etmesi abartılacak bir şeylerin olmadığı kanısına varırmıştı. Diğer taraftan yapılan bu yürüyüş o günlerde kamuoyunda büyük yankı uyandırmış olmasına rağmen 27 Mayıs öncesinde bu olay için uygulanan sansürden dolayı basında yer almamıştı.

2.1.4.3. 26 Mayıs Genelkurmay Başkanlığı Toplantısı

Başbakan Menderes'in Eskişehir'e gitmesiyle birlikte sıkıyönetim ve onun emrindeki kuvvetlere doğrudan emir verme yetkisini elde eden Org. Erdelhun, 26 Mayıs'ta Genelkurmayın sinema salonunda yüksek rütbeli subaylarla genel bir değerlendirme yapmak amacıyla toplanmıştı. O günlerde Ankara sessizliğe bürünmüş ve Org. Erdelhun'un toplantı düzenlemesi cuntacı subaylara sürpriz olmuştu.²¹⁸ Toplantı yapmadan son hazırlıkları gerçekleştiren Org. Erdelhun, konuşma metni üzerinde incelemeleri yapmış ve kendi emrindeki subayların hükümeti devirme planları yaptığı konusundaki istihbarat haberini değerlendirmişti. Askerlerin siyasete karışmasından son derece rahatsız olan Org. Erdelhun, bu konuyu konuşmak ve rahatsızlığını dile getirmek

²¹⁵ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 126-127.

²¹⁶ Emin Karakuş, "Harbiyelilerin Yürüyüşü", *Hürriyet*, 31 Mayıs 1960, Sayı 4344, 3.

²¹⁷ BCA, 10-9-0-0/128-402-2, 80. Bkz. EK 4.

²¹⁸ Özçelik-Güneş, *Bir 27 Mayıs Tahlili Silahlı Kuvvetler Birliği 1960-1963*, 69.

için toplantı salonuna gitmişti. Toplantıda Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Gürsel hariç,²¹⁹ Hava, Deniz ve Jandarma Komutanları ile diğer subaylar yer almıştı. Org. Erdelhun'un toplantı salonuna girmesiyle salonda hâkim olan uğultu bir anda kesilmişti. Salondaki yerine oturan Org. Erdelhun, bir taraftan kendisine ulaşan istihbaratı düşünürken diğer taraftan cuntacı yapının içerisinde kimlerin olduğu yönünde tahminler yürütmüştü. Askerlerin siyasete bulaşması durumunda ülkenin bir anda karışıklığa sürükleneceğini düşünen Org. Erdelhun, bu toplantıda darbe düşüncesi olan subayları çeşitli örnekler vererek uyarmak istemişti.²²⁰

Kürsüye çıkan Org. Erdelhun, askerlerinin siyasete müdahalesiyle ilgili çeşitli analizler yapmış ve siyasete ordunun karışması sonucunda oluşan problemleri ifade etmeye çalışmıştı. Ciddi bir tavır takınan Org. Erdelhun toplantıya başlanmadan önce herkes için kalem ile not defteri dağıttırılmış ve söze başlamıştı. Söylediklerinin not edilmesini istemiş ve toplantıda bulunan subaylara buradan ayrılarak kendi anlattıklarını birliklerindeki personellere anlatmalarını emretmişti. Toplantının ilk yarım saatinde genellikle ordunun siyasete karışmaması gerektiğinden söz etmişti. Sözlerine devam eden Org. Erdelhun, herhangi bir siyasi partiyi desteklemeden tarafsız bir şekilde en üst kademedен en alt kademeye kadar iktidarda hangi parti varsa ordunun da onun emrinde olduğunu belirtmişti. Yakın zamanda Kızılay'da yaşanmış olaylar içerisinde örnek veren Org. Erdelhun, bir üsteğmenin yüksek bir yere çıkarak tabancasını çekip maskaralık yaptığını da ifade etmişti.²²¹ Yaşanan olaylardan rahatsızlık duyduğunu toplantıdaki subaylara anlatmaya çalışan Org. Erdelhun, kulağına gelen bazı haberlerde 60 kadar subayın Cumhurbaşkanlığı Köşkünü veya Millet Meclisini ele geçireceğinden söz etmişti. Bu tarz bir davranışın demokrasiye ve seçime bir darbe olacağını ve vatandaşların çoğu karşısında tutunamayacağını belirtmişti. Kızılay Meydanı örneğinden sonra 21

²¹⁹ Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Gürsel, hem iktidar yanlısı olarak gördüğü Org. Erdelhun ile bir araya gelmek istemediğinden hem de Genelkurmay Başkanı olması yönündeki teklifin Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından kabul edilmemesinden ötürü emekliliğini istemiş ve karargâhtaki görevinden ayrılarak İzmir'e yerleşmişti.

²²⁰ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 95-96.

²²¹ Yürük, *27 Mayıs Darbe, Esaret ve Ölüm*, 83-84.

Mayıs'ta gerçekleşen Harbiyelilerin sessiz yürüyüşünün de üzücü bir durum olduğunu ve okulun itibarını da zedelediği yönünde söylemlerde bulunmuştu.²²²

Ordunun siyasete karışması yönündeki örneklerle devam eden Org. Erdelhun, Osmanlı Devleti başta olmak üzere farklı ülkelerde de ordunun siyasete müdahalesiyle ilgili çeşitli örnekler vermişti. Silahlı Kuvvetlerin siyasete müdahalesinden bahseden Org. Erdelhun, bu durumun iç, dış ve mali-iktisadi siyasete müdahale olarak üç çeşit olduğunu dile getirmişti. Birinci örneğinde II. Dünya Savaşı'ndaki Japonların durumu ele alan Org. Erdelhun, Japonların ABD ile siyasi bir hata neticesinde Amerikalılarla anlaşmaya çalışırken Silahlı Kuvvetlerin zorlaması ile Pearl Harbor baskını yaptığını ve sonrasında ABD ile savaşa tutuşarak mağlup olduklarından bahsetmişti. İkinci örneğinde ise Yunan Silahlı Kuvvetleri'nin Gounaris Hükümetine müdahalesi sonucunda mağlup olduğundan söz eden Org. Erdelhun, İtalyan ordusunun da Mussolini ile beraber faşizme kaydığını ve bunun üzerine Silahlı Kuvvetleri'nde siyasete girdiğini ifade etmişti. Bir başka örneğini de Japonlar üzerinden veren Org. Erdelhun, 1935'te Japonya Silahlı Kuvvetleri bütçesinin yeteri derecede tutulamamasından ötürü askerî silah ve malzemelerin temininin yapılamadığını belirterek Maliye Bakanı'nın öldürülmesiyle Japonya'nın mali sorunlar yaşamasına neden olduğundan söz etmişti. Son olarak 1912'de yapılmış olan Balkan Savaşı'nda Silahlı Kuvvetlerin ittifakçı ve itilafçı şeklinde iki kısma ayrılarak emir-komuta ve idarenin bozulmuş olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin parçalandığından bahsetmişti. Org. Erdelhun verdiği bu örnekler sonucunda askerlerin meslekleri haricinde bilmedikleri ve kendilerine verilmeyen hakları zorla alarak kullanmalarını aşırı milliyetperverlik ya da yüksek mevkilere sahip olmak için yaptıkları bir hareket olarak ifade etmişti.²²³

2.1.5. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde Org. Rüştü Erdelhun

1954 genel seçiminden darbe gününe kadar Türkiye'de birçok karışıklık meydana gelmiş ve istenmeyen olaylar ardı ardına yaşanmaya başlamıştı. DP iktidara geldiği ilk yıllardan beri öne çıkardığı demokrasi vurgusunu son zamanlarda kaybetmiş ve bu durum

²²² Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 97.

²²³ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 151-152.

kamuoyuna yansımıştı. İktidar partisinin antidemokratik tavırlarının her geçen gün artması, toplumsal olayların yaşanmaya başlaması ve ülkenin ekonomik durumunun kötüye gitmesi, ordu içerisinde kıpırdanmaların temelini oluşturmuştu. Ordu'nun alt kademesinde gizli örgütlerin oluşmaya başlaması ve DP'yi iktidardan indirme planlarının yavaş yavaş olgunlaşması ile 27 Mayıs 1960 Darbesinin yolu açılmıştı.

Lider arayışı içerisinde olan örgüt üyeleri Sadi Koçaş'ın Org. Cemal Gürsel'e örgütün başına geçme teklifini sunmuş ve Org. Gürsel teklifi kabul etmişti. Fakat 3 Mayıs günü lidersiz kalma korkusu yaşamış olan darbeciler, Org. Gürsel'in aniden izne ayrılması ve İzmir'e gitmesiyle lider arayışına tekrardan girişmişlerdi.²²⁴ Derhal Org. Gürsel'den boşalmış olan liderlik koltuğuna en uygun adaylar sıralanmış ve Örfi İdare Komutanı Org. Fahri Özdilek, Genelkurmay İkinci Balkanı Org. Cevdet Sunay ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lojistik Başkanı Tümğ. Cemal Madanoğlu ile görüşülebileceği kararı verilmişti. İlk olarak Org. Özdilek ile görüşülmüş ve teklif sunulmuştu. Ancak Org. Özdilek, darbenin tehlikeli bir yol olduğunu ve zaten yakın zamanda Menderes hükümetinin iktidarda kalamayacağını söyleyerek teklifi reddetmişti. Bu durum üzerine ikinci aday olan Tümğ. Madanoğlu'na sıra gelmiş ve bu teklifi Yarbay Orhan Kabibay'ın yapması kararlaştırılmıştı. Tümğ. Madanoğlu ile Kore'den tanışan Kabibay, teklifi iletmış ve lider olması konusunda telkinlerde bulunmuştu. Hatta Kabibay, ikna etmek amacıyla Org. Gürsel'in teşkilatta bulunduğunu ve İzmir'e giderken yokluğunu Madanoğlu'nun kapatacağından bahsetmişti. Böylelikle teklifi kabul eden Tümğ. Madanoğlu, darbecilerin yeni liderleri olmuş ve 26 Mayıs saat 23.00'da darbeciler Harp Okulu'nda toplanmışlardı. Bazı darbeciler, Tümğ. Madanoğlu ile bu yola çıkmanın doğru olmayacağını düşünmüşler ve Albay Bekir Ecevit'in aracılığıyla Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Cevdet Sunay'a teklif götürmüşlerdi. Ancak Org. Sunay, yapılmak istenilen bu hareketin tehlikeli olduğunu ifade etmiş ve vazgeçmelerini isteyerek zaten hükümetin yakın zamanda istifa edeceğini dile getirmişti.²²⁵ Alınan bu cevap darbecilerin hoşuna gitmemiş ve liderliği üstlenen Tümğ. Madanoğlu gerekli direktifleri vererek karargâhta bulunan darbecilere yemin ettirmişti. Radyo'da bir anonsun yapılması gerektiği konusu da tartışılmış ve Alparslan Türkeş'in hazırladığı bildirinin harekât sabahı radyodan okunmasına karar verilmişti. Yapılan harekât TSK'ya mal edilmiş ve parola “*İnkılap*”

²²⁴ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İcyüzü*, 115-116.

²²⁵ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İcyüzü*, 121-123.

olarak belirlenmişti. Harp Okulu'nda darbecilere yemin ettirilmesinden sonra gece saatlerinde harekete geçilmişti. Darbecilerin harekete geçtiği saatlerde Başbakan Menderes Eskişehir'de Cumhurbaşkanı Bayar ile Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun Ankara'da uykuya çekilmişlerdi.²²⁶

Tüm hazırlıkların tamamlanması üzerine gece 02.15 sularında İstanbul'daki zırhlı birlikler hareketlenmiş ve bir saat içerisinde hedeflerini ele geçirmişlerdi. İstanbul'daki belirlenen yerlerin darbeciler tarafından ele geçirilmesi üzerine kaleme alınan bildiri metni İstanbul Radyosu'nda okunmuş ve gözler Ankara Radyosuna çevrilmişti. Ankara'daki darbeci subaylara da emirlerin verilmesiyle birlikte 03.00'da hedeflere doğru harekât başlamıştı.²²⁷ Darbeciler ilk olarak merkez komutanlığını ele geçirip ve kendilerine karşı direnişin yaşanacağı bu yeri etkisiz hale getirmek istemişlerdi. Bu doğrultuda hareket eden darbeciler, merkez komutanlığını alarak rahatlamışlardı. Daha sonra ise çatışmanın ve direnişin yaşandığı ordu evindeki subaylar teslim alınmıştı.²²⁸ Sabaha karşı İstanbul'da Ahmet Yıldız tarafından okunan bildiriyle Silahlı Kuvvetlerin 27 Mayıs 03.00'dan itibaren yönetime el koyduğu ve ikinci bir bildiriye kadar sokağa çıkma yasağı konulduğu ifade edilmiştir.²²⁹ Daha sonra hızlı bir şekilde hareket eden darbeci subaylar bir buçuk saat gibi bir süre içerisinde kilit noktaları ele geçirmişler ve en önemli hedef olan Çankaya'ya doğru yönelmişlerdi. Ankara'da bu olaylar yaşanırken Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı eşi Reşide Bayar uykusundan uyandırmış ve Yaver Mustafa Tayyar'ın anlattıklarını kendisine iletmişti. Kentte silah seslerinin duyulduğunu ve bir hareketliliğin olduğunu öğrenen Bayar, çekmecedan tabancasını almış ve köşkün alt katına inmişti. Bayar, askerlerin alarm halinde olduğunu duyduktan sonra Çankaya Köşkü'nün önünde tankların sıralandığını fark etmiş ve General Burhanettin Uluç'un içerisinde yer aldığı darbeci grup kendisiyle görüşmek istemişti. Yapılan görüşme sonucunda Harp Okulu'na götürülmeyi kabul etmeyen Bayar, darbecilere daha fazla direnememiş ve otomobile bindirilerek köşkten ayrılmıştı.²³⁰ Darbe gecesinde Köşk'te babasının yanında olan Nilüfer Gürsoy, yaşanan bu olayların bir kısmına şahit olmuştu.

²²⁶ Birand-Dündar-Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, 128-129.

²²⁷ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, (Birinci Baskı), (Haz: Erhan Çifci), Kronik Yayınları, İstanbul 2020, 78-79.

²²⁸ İnce, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, 103.

²²⁹ Detaylı bildiri metni için bkz. Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler*, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001, 174-175.

²³⁰ Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, (Birinci Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1984, 267-271.

Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, duyduğu bir ses üzerine pencereye koştuğunu ve Atatürk'ün eski evinin önünde bir tankın namlusunun kendilerine doğru çevrildiğini görmüştü. Bu durum üzerine babasının yanına inen Gürsoy, Köşk'e Berrin Menderes'in ve oğlu Aydın Menderes'in geldiğini belirtmişti. Ayrıca darbecilerin Köşk'e girdiğini ve daha sonra babasının Harbiye'ye götürüldüğünü duyan Gürsoy, o anlarda korku ile birlikte endişe yaşamıştı.²³¹ Gürsoy, Bayar'ı almaya gelen Uluç'a "*babamı öldürecek misiniz?*" sorusunu yöneltmiş, Uluç ise kendisine şeref sözü vererek kılına zarar gelmeyeceğini belirtmişti.²³²

Darbe havası yavaş yavaş ülke içerisine yayılmaya başlarken, havacı subaylar Menderes'i yakalamak için çoktan harekete geçmişlerdi. Celal Bayar'ın Harp Okulu'na götürülmesinin ardından, sıra Eskişehir'de bulunan Başbakan Menderes'in alınmasına gelmişti. Ayrıca darbeciler tarafından yapılan plan doğrultusunda P.T.T ile Ankara Radyosu ele geçirilmiş ve karşı koyanlara müdahale edilmişti. O sırada Ankara'da darbeyi duyurmak için vatandaşlar radyonun başına çağırılmış ve radyoevinde bulunan Albay Alparslan Türkeş, tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerinin ilk bildirisini okumuştur. Türkeş, özetle vatandaşlara hitaben demokrasinin buhran içerisinde olduğunu, ülke de yaşanan kötü olaylar nedeniyle kardeş kavgasının meydana gelmemesi amacıyla TSK'nın yönetimi ele aldığını ve partiler üstü tarafsız bir şekilde adil seçimlerin yapıp, yönetimin sivillere devredileceğini duyurmuştur.²³³ Alparslan Türkeş'in darbe anonsu ile harekete geçen Albay Muhsin Batur, Eskişehir'den Kütahya'ya doğru yola çıkan Menderes'in yerini tespit etmek amacıyla uçaklar kaldırmıştı. Sadece hava subayları değil, karadan da Menderes'in peşine düşülmüş ve yakalanarak Ankara'ya götürülmüştü.²³⁴

DP iktidarının kadrosu yavaş yavaş darbeci subaylar tarafından yakalanıp Harp Okulu'na götürülürken, dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun da o gece saat 03.30 sularında Çankaya Köşk'ünden Cumhurbaşkanı Yaveri Mustafa Tayyar'ın telefonuyla uykusundan uyandırılmıştı. Tayyar, köşkün etrafından tank seslerinin geldiğini haberdar etmiş ve neler olduğunu öğrenmek istemişti. O günlerde Vasfiye Hanım'ın Almanya'da tedavi görmesinden dolayı evde tek olan Org. Erdelhun'a Emir

²³¹ Nilüfer Gürsoy, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler, (Birinci Baskı)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, 31-33.

²³² *Tercüman*, 3 Haziran 1960, Sayı 1791, 5.

²³³ Detaylı bildiri metni için bkz. Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler*, 174-175.

²³⁴ Yürük, *27 Mayıs Darbe, Esaret ve Ölüm*, 86-87.

Subayı Binbaşı Abidin Serpil, 21 Mayıs'ta yaşandığı gibi Harp Okulu öğrencilerinin harekete geçtiğinden bahsetmişti. Aynı zamanda Genelkurmay dahil olmak üzere, tüm binalara Harp Okulu'ndan subaylar yerleştirildiğini ve kurumun otomobillerinin dahi çıkışına izin verilmediğinden de söz etmişti. Yaşananları Köşk'e bildirmek üzere telefon eden Org. Erdelhun, durumu izah etmiş ve Muhafız Alayı Komutanı Albay Osman Köksal'a savunma için emir vermişti. Telefonda konuşurken saat 04.30 gibi General Burhanettin Uluç bir Harp Okulu talebesiyle birlikte kendisini evden almak için gelmiş ve kendisinin Harp Okulu'na götürüleceği söylenmişti.²³⁵ Org. Erdelhun almaya gelen Uluç, defalarca kapıyı çalmış ve teslim ol şeklinde çeşitli uyarılarda bulunmuştu. Org. Erdelhun'un ses vermemesi üzerine harekete geçmiş ve aşağıdan bir asker çağırarak kapıyı kırdırtmıştı. Kapı açıldıktan sonra Org. Erdelhun'a teslim ol çağırısı yapılmış, ancak o silahına sarılarak karşı koymaya çalışmıştı. Bu durum üzerine Uluç'un yanında bulunan Teğmen Özdemir Çakmaklı derhal müdahale için Org. Erdelhun'un eline sarılmış ve etkisiz hale getirmişti.²³⁶ Harp Okulu'na gitmek üzere jeepe bindirilen Org. Erdelhun, Harp Okulu'na götürülürken Uluç'un "*Dün Genelkurmay'da konuştuk ne idi, neler söyledin?*" demesinin ardından Harbiye öğrencisini işaret etmiş ve "*Bunları mı vuracaktın*" diyerek tepki göstermişti. Ardından Teğmen Çakmaklı, Org. Erdelhun'un hükümete destek ve imara yardımcı olmaları konusundaki telkinlerini hatırlatmış, daha sonra teğmen, General Uluç tarafından susturulmuştu. Org. Erdelhun kendisine müdahalede bulunan teğmene tepki göstermiş ve "*Sen bir teğmensin, ben bir orgeneralim. Bana müdahale edemezsin.*" sözünü söylemesi üzerine Teğmen Çakmaklı, "*Şu anda benim teğmenliğim sizin orgeneralliğinizden değerlidir. Çünkü siz üniformanızın şerefini korumasını bilmediniz.*" demiştir.²³⁷ Harp Okulu'na götürülünceye kadar sert sözlere maruz kalan Org. Erdelhun, okul önüne geldiğinde Okul Komutanı Tuğg. Sıtkı Ulay tarafından karşılanmış ve Uluç'un koluna girmesine tepki göstermişti. Tuğg. Ulay'a dönerek "*Okul Kumandanı! Bu ne demek!*" cümlesini kurmuş ve bu durum üzerine Tuğg. Ulay, General Uluç'a kolunun bırakılması emrini

²³⁵ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 85-86.

²³⁶ *Akşam*, 3 Haziran 1960, 6; *Tercüman*, 3 Haziran 1960, Sayı 1793, 1,5. Bkz. EK 5.

²³⁷ *Tercüman*, 3 Haziran 1960, Sayı 1793, 5.

vermişti. Böylelikle Org. Erdelhun, diğerleri gibi Harp Okulu'na getirilmiş ve şeref salonuna alınarak, üstündeki tüm kıymetli eşyalara el konulmuştu.²³⁸

Diğer taraftan Org. Gürsel darbecilerin başına geçmeden önce daha üst rütbeli bir lider arayışına girilmiş ve darbeciler Kurmay Albay M. Emin Aytekin'in önerisi üzerine Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Cevdet Sunay'a teklif sunmuşlardı. Org. Sunay'ın mükemmel bir aday olduğunu dile getiren M. Emin Aytekin, bizzat kendisi arabaya atlayarak Org. Sunay'ı ikna etmek için evine gitmişti. Org. Sunay ile görüşme gerçekleştiren Kurmay Albay Aytekin, Org. Sunay'ı ihtilal karargahına götürmüştü. Karargâha geldikten sonra Tümğ. Madanoğlu tarafından karşılanan Org. Sunay, selam verip çalışma masasına oturmuştu. Tümğ. Madanoğlu "*ilk önce 3. Ordu Paşam*" demiş ve Org. Sunay, Org. Ragıp Gümüşpala ile telefonda görüşmüştü. Org. Sunay, Türkiye'de her tarafta darbenin başarıya ulaştığını 3. Ordu Kumandanının darbeyi destekleyip desteklemediğini sordu. İlk anlarda bu duruma olumlu bakmayan Org. Ragıp Gümüşpala, Org. Sunay'ın "*Sayın orgeneralim bendeniz Genelkurmay Başkan Vekili olarak sizlere arzı tebligat ediyorum*" demiş ve sorduğu sorunun cevabını almak istemişti. Bu durum üzerine Org. Ragıp Gümüşpala, üst rütbeliden aldığı telkinler ile hemen gerekeni yapmak üzere harekete geçmişti. Böylece Silahlı Kuvvetlerin ortalama yarısının hiyerarşik olarak desteği alınmıştı.²³⁹

Org. Erdelhun, kaleme aldığı anılarda darbeci subayların 27 Mayıs öğlene doğru yanına geldiklerini ve darbenin kendisi tarafından yapılmasının doğru olacağı konusunda isteklerde bulunduklarını belirtmişti. Ayrıca darbeci subaylar, Org. Erdelhun'a hükümetin yanında yer almasının yanlış olduğunu, 15-20 subayı yanına alarak radyoda darbe lehinde konuşma yapması gerektiğini ve hatta darbenin başına geçebileceğini ifade etmişlerdi. Org. Erdelhun darbeciler tarafından yapılan bu teklifi ne pahasına olursa olsun kabul etmeyeceğini ve döneklik yapmayacağını dile getirmişti.²⁴⁰ Org. Erdelhun anılarında darbeciler tarafından darbenin başına geç teklifinin geldiğini yazmış olsa da bu durumun gerçekleşmesi pek mümkün görülmemektedir. Çünkü Org. Erdelhun, Genelkurmay Başkanlığına geldiğinden beri ordu içerisinde sevilmemiş, iktidar yanlısı

²³⁸ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 158-159.

²³⁹ Mehmet Emin Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı*, Dünya Yayınevi, İstanbul 1967, 46-48.

²⁴⁰ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 91-92.

olduğunu her zaman belli etmişti. Org. Erdelhun'un bu tavrından hoşlanmayan darbeci subayların böyle bir teklifte bulunması o dönemin şartlarında gerçekleşebilecek bir durum değildi. Aynı zamanda darbe gecesi General Burhanettin Uluç ile iki Harbiyeli öğrenci teğmen tarafından evinden alınırken kendisine tepkili olan öğrenci grubunun ve darbeci subayların liderlik teklifi yapmaları pek de beklenilemezdi.

Sonuç olarak 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleşmesiyle birlikte 1950'den beri iktidarda olan DP'nin sonu gelmiş ve ordunun müdahalesi bazı vatandaşlar tarafından sevinçle karşılanmıştır. Gerçekleşen darbe ile başta hükümet yetkilileri, bazı DP'liler ve iktidarın ordu içerisindeki en güvenilen ismi Org. Rüştü Erdelhun tutuklanmıştır. Böylece tutuklular için yargılama dönemi başlamış ve bu süreç Yassıda içerisinde gerçekleşmişti.

2.1.6. Harp Okulu'ndan Yassıda'ya Org. Rüştü Erdelhun

Darbecilerin gece saatlerinde gerçekleştirmiş oldukları müdahale ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun ve birçok DP'li tutuklanarak Harp Okuluna götürülmüştü. Org. Erdelhun Harp Okulu'na götürüldükten sonra ilk geceyi Okul Komutanı'nın odasında geçirmiş ve bir gün sonra diğer tutuklu generallerin kaldığı nezarethaneye nakledilmişti. Harp Okulu'ndaki tutukluluğu döneminde bazı üst rütbeli kurmay subaylar ile birlikte 5434 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. Maddesinin B fıkrasını²⁴¹ tadil eden 7242 Sayılı Kanun doğrultusunda, Milli Müdafaa Vekili Org. Fahri Özdilek tarafından emekliliğe sevk edilmiş ve Yassıda yolculuğu başlamıştı.

Diğer taraftan İzmir'den gelerek komitenin başına geçen Org. Cemal Gürsel, yaşanan olaylar hakkında kamuoyuna önemli açıklamalarda bulunmuştu. Org. Gürsel, ülke içerisinde yaşanan ve milleti kaos ortamına sürükleyen hadiselerle son vermek amacıyla devlet idaresine el koyduğunu ifade etmiş ve halkın kendisine güvenmesini istemişti.²⁴² Ayrıca yaptığı başka bir konuşmada Yassıda'nın boşaltılarak yargılanacak kişilerin oraya nakledilmesi yönünde telkinlerde bulunmuştu. Nitekim Yassıda boşaltılmış ve Harp Okulu'ndaki tutukluların Mayıs ayının sonuna doğru adaya nakilleri yapılmaya başlanmıştı. Yassıda'ya kabileler şeklinde nakiller yapılmaya başlanmış ve

²⁴¹ Resmî Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu*, Sayı 7235, 17 Haziran 1949, 16398.

²⁴² *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1960, Sayı 12867, 1,5.

ilk olarak milletvekillerinin götürülmesi kararlaştırılmıştı. Tutuklu milletvekillerine hazırlanmaları yönünde haber verilmiş ve Askeri Havaalanı'ndan Yassıada'ya yolculuk başlamıştı. Nereye gittikleri hakkında fikirleri olmayan vekiller, Yeşilyurt'ta Vaniköy vapuruna bindirilerek Yassıada'ya ulaşmışlardı. Bir sonraki nakilde ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Adnan Menderes'in içerisinde bulunduğu katile Yassıada'ya nakledilmiş ve sıra son katileye gelmişti. Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun'un, bakanların ve yüksek rütbeli subayların içerisinde bulunduğu son katile ise diğer katileler gibi havayoluyla yolculuk yapmıştı.²⁴³ Son kafilenin havaalanına inmesiyle birlikte bazı bakanlara karşı olumsuz kelimeler kullanılmış ve bu durum morallerin bozulmasına neden olmuştu.²⁴⁴ Böyle bir ortamda Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan'ın, bakanların, milletvekillerinin ve kurmay subayların içerisinde yer aldığı tüm DP kadrosu Yassıada'ya nakledilmişti.

Yassıada'ya geçişi sırasında yaşadığı olumsuz durumu anlatan Org. Erdelhun, MBK idarecilerinin nakil esnasında kendisinin ve tutukluların hırpalanması yönünde emir verdiğinden bahsetmişti. Org. Erdelhun'u tanıyan ve bu durumdan zarar görmesini engellemek isteyen bazı komiteciler, nakil esnasında yanında bulunan Fazıl Akkoyunlu'yu görevlendirmişlerdi. Böylelikle Org. Erdelhun, nakil boyunca korunmuş ancak önünde bulunan bazı subayların hırpalandığına şahit olmuştu. Ayrıca Yassıada'ya ayak bastıklarında isimleri okundukça çevreden ağır ithamlarda bulunulmuş ve general arkadaşları tarafından kendisine *"Kaç yumruk veya tekme yedin"* sorusu sorulmasına şaşırmıştı.²⁴⁵ Dönemin şahitlerinden olan Abdülmelik Fırat da kendisine ve arkadaşına yapılan muameleden rahatsızlık duymuş ve yaşananlar kendisinde derin izler bırakmıştı. Fırat, Yassıada'ya götürüldükleri zaman askerler tarafından tekmelendiklerini ve *"büyük hayvan, küçük hayvan"* şeklinde bağırılarak hakarete uğradıklarını belirtmişti. Aynı zamanda 1955-1957 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Org. İsmail Hakkı Tunaboğlu'nun da 22 yaşında bir teğmen tarafından tekmelenerek hakaretlere uğradığını ifade etmişti.²⁴⁶

Yassıada'da bu olaylar yaşanırken dışarıda önemli değişiklikler yapılmış ve darbecilerin yasaları yavaş yavaş çıkmaya başlamıştı. MBK ilk olarak darbenin hukuki

²⁴³ Milliyet, 18 Haziran 1960, Sayı 3615, 1.

²⁴⁴ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, 237-239.

²⁴⁵ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 93.

²⁴⁶ Yürük, *27 Mayıs Darbe, Esaret ve Ölüm*, 150.

zeminini hazırlamış ve bu doğrultuda Ordu İç Hizmet Kanunu'ndaki 33. Madde²⁴⁷ dayanak olarak gösterilmişti. Böylece gerçekleşen darbeye meşruiyet kazandırılmış ve yargılama süreci hazırlıklarına girişilmişti.²⁴⁸

Kafileler halinde Yassıada'ya nakledilen sanıklar için bir mahkeme kurulması kararlaştırılmış ve bir an önce çalışmalara başlanmıştı. Daha sonra Yüksek Adalet Divanı oluşturulmuş²⁴⁹ ve Yassıada mahkemelerinin başına Salim Başol getirilmişti.²⁵⁰ Duruşmaların uzun süreceği konusunda endişeleri olan Org. Cemal Gürsel komite içerisinde yer alan Orhan Erkanlı'ya Yassıada davaları sonucunda ağır cezaların verileceğinden bahsetmişti. Ayrıca memleketin yeniden kana bulanmasını istemediğini ve MBK'nın vazifesinin kardeşliği yeniden tesis etmek olduğunu dile getirmişti.²⁵¹ 14 Ekim 1960 tarihinde ise sanıkların davaları görülmeye başlanmış ve toplam 592 sanık 19 ayrı davadan yargılanmıştı.

Yüksek Adalet Divanı'nın harcadığı yoğun bir mesai sonrasında davalar görülmüş ve olaylarla yakından alakalı olan 1068 tanık dinlenmişti. Davalar 15 Eylül 1961 tarihine kadar sürmüş ve toplam 150.000 kişi duruşmaları izlemişti. Org. Rüştü Erdelhun bu süreç içerisinde “*Gayrimeşru Servet İktisabı Davası*” ile “*İstanbul- Ankara Olayları Davası'ndan*” suçlu bulunmuş ve yargılanmıştı. Org. Erdelhun, Yüksek Adalet Divanı'nın kararıyla Gayrimeşru Servet İktisabı Davası sonucunda beraat etmiş, İstanbul-Ankara Olayları Davasındaki²⁵² yargılama sonucunda ise ölüm cezasına çarptırılmıştı. Ancak verilen bu idam cezası daha sonra MBK tarafından müebbet hapse çevrilmişti.

2.1.6.1. Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'nda Org. Rüştü Erdelhun

Yassıada Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından, Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na gönderilen yazıda; Eski Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun'un 14/5/1950 ile 27/5/1960 tarihleri arasında gayrimeşru olarak kazandığı 47.355 liranın

²⁴⁷ TSK Ordu İç Hizmet Kanun'daki 35. Madde; Türk Ordusu, Türkiye Cumhuriyeti'ni Korumak ve Kollamakla Mesuldür.

²⁴⁸ Birand-Dündar-Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, 170.

²⁴⁹ Resmi Gazete, *Yüksek Adalet Divanı'nın Muhakeme Usulüne Ait Geçici Kanun*, 18 Haziran 1960, Sayı 10529 Kanun No. 3, 1565-1566.

²⁵⁰ İnce, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, 122.

²⁵¹ Börklüoğlu, *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'de Ordu- Siyaset İlişkisi (1960-1965)*, 165-166; *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1960, Sayı 13004, 1.

²⁵² İstanbul-Ankara Olayları, daha sonra Anayasa İhlâl Davası ile birleştirilmiş ve Anayasayı ihlâl suçundan ölüm cezasına çarptırılmıştı.

alınması yönünde bir dava dosyası hazırlamıştı.²⁵³ Bu durum üzerine Yüksek Soruşturma Kurulu önlem amaçlı Org. Erdelhun'un ve yakınlarının banka hesaplarına, taşınır-taşınmaz mallarına ihtiyati tedbir koydurmuştu. Diğer taraftan dava ile alakalı yurt dışı dahil olmak üzere birçok kurum ve kuruluşlarla iletişime geçilmişti. Yapılan bu araştırmalar çerçevesinde bilir kişi görevlendirilmiş ve Org. Erdelhun'a ait tapu kayıtları, mal beyannamesi, kooperatif hisseleri, ev eşyaları, Osmanlı Bankası, İş Bankası, Ziraat Bankası, Akbank hesapları, Türk Ticaret Bankası ve Millî Savunma Bakanlığından aldığı maaşının detaylı araştırması yapılmıştı.²⁵⁴

Org. Erdelhun'a ait gayrimenkullerin kıymetleri hakkında ekspertiz raporu oluşturulmuş ve ev ile arsanın metrekaresi dahil olmak üzere belirtilmişti. Ayrıca arsa üzerine yapılan binanın inşa tarihindeki maaliyeti ile dava günündeki değeri ön planda tutularak belirlenmesi gerektiği raporda yer almıştı. Bilirkişilerin hâkime sundukları incelemeler doğrultusunda arsa içerisinde bulunan evin ahşap olduğu ve 50 veya 60 yıl önce yapıldığı ve bu binada halen mal sahiplerinin oturduğu rapor edilmişti. Arsa üzerinde bulunan ev hakkındaki genel bilgiler aktarıldıktan sonra satış bedeli olarak 7.902,50 TL değer biçilmişti.²⁵⁵ Bilirkişi Maliye Müfettişi tarafından 20 Ekim 1960 tarihinde ev içerisindeki eşyaların da tespit edilip ve bu eşyalar hakkında ekspertiz raporu oluşturulması yönündeki talep 22 Ekim 1960'ta kabul edilmişti.²⁵⁶ Bu karar doğrultusunda ev eşyaları hakkında da incelemeler yapılmış ve raporlar tutulmuştu.

Diğer taraftan dönem içerisinde Org. Erdelhun'un yurt dışında banka hesaplarının bulunup bulunmadığı konusunda da araştırmalar yapılmış ve Londra Deniz Ateşesi Emekli Kurmay Albay F. Selim Albatros bu yönde bazı ifadelerde bulunmuştu. Albatros, Erdelhun'un Londra'daki Osmanlı Bankası'nda hesabı olduğunu ancak içerisinde ne miktarda para bulunduğunu bilmediğini belirtmişti. Org. Erdelhun tarafından kendisine mektup içerisinde gönderilen 191 sterlin 1 şilin ve 9 peni Osmanlı Bankasına yatırmıştı. Org. Erdelhun adına hesabına yatırdığını ifade eden Albatros, öyle bir hesabın olmaması durumunda parayı yatıramayacağını ve bankanın da bunu kabul etmeyeceğini ifade etmişti. Ayrıca parayı yatırdığına dair 19 Şubat 1959'da mektup gönderen Albatros, Org. Erdelhun'a ve hasta olan eşine de iyi dileklerde bulunmuştu.²⁵⁷ Görüldüğü üzere sadece

²⁵³ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 24-25.

²⁵⁴ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 1.

²⁵⁵ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 229-230.

²⁵⁶ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 210-211.

²⁵⁷ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 200,201,202.

yurt içi değil aynı zamanda yurt dışında da gerekli araştırmalar yapılmış ve yargılama sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi sağlanmıştı.

Bilirkişi heyeti tarafından yürütülen bu incelemeler sonucunda Org. Rüştü Erdelhun'un gayrimeşru bir servetine rastlanmamış ve Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından istenilen 47.355 liranın alınmamasına karar verilmişti. Böylece *“Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından Org. Rüştü Erdelhun'un emval ve emlaki ile sair kıymetleri üzerine konulmuş olan ihtiyati tedbir ve haczin kaldırılmasına karar suretinin kendisine tebliğine, muktezası yapılmak üzere keyfiyetin Divan Başsavcılığına bildirilmesine 27.11.1961 tarihinde ittifakla karar verildi.”*²⁵⁸ Bu karar doğrultusunda Org. Rüştü Erdelhun Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan aklanmıştır.

Yüksek Adalet Divan'ı tarafından alınan karar Org. Erdelhun'a tebliğ edilmek istenmiş ancak yanlış adrese gönderilmesinden ötürü bir gecikme yaşanmıştı. O dönem Anayasayı İhlal suçundan yargılanan Org. Erdelhun'un Adana Cezaevinde olduğu düşünülmüş ve tebliğ oraya gönderilmişti.²⁵⁹ Daha sonra bu yanlış düzeltilmiş ve tebliğ Kayseri Cezaevine yönlendirilerek geçte olsa Org. Erdelhun'a bildirilmişti. Bu karar sadece Org. Erdelhun'a değil aynı zamanda eşi ve vasisi olan Vasfiye Erdelhun'a da tebliğ edilmişti. Gelişmelerden geç haberdar olan Vasfiye Erdelhun, bu durumu Yüksek Adalet Divanı'na yazmış olduğu ve eşinin Yassıada'daki yargılama sürecinde avukatlara ödenen 10.000 liranın mevduatlarından alınabilmesi yönündeki isteği sonucunda ihtiyati tedbirlerin kalktığını öğrenmişti.²⁶⁰

2.1.6.2.İstanbul ve Ankara Olayları Davası'nda Org. Rüştü Erdelhun

27 Mayıs 1960 Darbesi öncesinde kamuoyunda büyük yankı uyandıran ve Yassıada yargılamalarının en önemlilerinden olan *“İstanbul-Ankara Olayları Davası”* 28 Nisan 1960'dan 27 Mayıs 1960'a kadar İstanbul ve Ankara'da yaşanan olayları ele almıştı. İstanbul ve Ankara'daki olaylar içerisinde adam öldürüldüğü, öldürmeye kalkışıldığı gibi iddialar neticesinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun, iki general, Emniyet Kuvvetleri, bürokratlar ve sivil vatandaşlar dahil olmak üzere toplam 117 kişi hakkında dava açılmıştı.²⁶¹

²⁵⁸ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 19.

²⁵⁹ BCA, 10-9-0-0/254-780-2, 16, 10, 11.

²⁶⁰ BCA, 10-9-0-0/ 254-780-2, 7.

²⁶¹ Emine Gürsoy Naskali, *İstanbul-Ankara Olayları Davası -1-*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2008, XII.

Dava süreci 6 Ekim 1960'da Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından Yüksek Adalet Divanı'na gönderilen rapor doğrultusunda açılmış ve ilk duruşma 2 Şubat 1961'de saat 09.30'da başlamıştı.²⁶² Toplam 54 oturum halinde süren İstanbul-Ankara Olayları Davası, 27 Temmuz 1961'de son oturumunda yapılmasıyla sonuçlanmış ve bu dava 960/1 esas sayıda kayıtlı olan Anayasa'yı İhlal Davasıyla birleştirilmişti. Yassıada Yüksek Adalet Divanı tarafından yürütülen İstanbul-Ankara Olayları Davası'nın İkinci Oturumunun Birinci Celsesi'nde Org. Rüştü Erdelhun'un olaylarla alakalı bağlantısı sorgulanmıştı. Nitekim Divan Başkanı, Org. Erdelhun'a Ankara'dan kalkıp İstanbul'a giderek neden Sıkıyönetim Komutanı'nın görevine müdahale ettiğini sormuş ve Org. Erdelhun'da bu soruya cevaben ilk önce İstanbul'a gelmesindeki iki nedeni açıklamıştı.

“Birincisi, 2 Mayıs günü toplanacak olan NATO Konseyinde Türk Genelkurmay Başkanı namına bulunmak. Ayrıca da 15 devletin Genelkurmay başkanlarının bulunduğu askeri komitenin NATO Genel sekreterinin yanında askeri müşavir olarak bulunmak ve aynı zamanda bu NATO toplantısının ehemmiyetini temin etmek idi.

*Diğer bir mesele de; 29 günü akşam üzeri İstanbul'da Galata'da Bankalar caddesi istikametinden geleceği haber verilen sabotajcı nümayiş meselesi ve bu nümayiş esnasında örfi idare kumandanının bulunmaması”*²⁶³

Daha sonra sözlerine devam eden Org. Erdelhun, özetle 29 Nisan akşamüzeri kendisinin Milli Müdafaa Vekâletine çağırıldığını, orada Cumhurbaşkanı ve Başbakanla görüştüğünü 6-7 Eylül olaylarına benzeyen bir hadisenin yaşanacağını, hükümetin ise bu durumdan endişe duyduğunu belirtmişti. Ayrıca Örfi İdare Komutanı'nın arandığı halde bulunamadığını, kendisinin zaten 2 Mayıs'ta gerçekleşecek olan toplantı için İstanbul'a gideceğini bu yüzden erkenden hareket etmesinde herhangi bir sakınca görülmediğini dile getirmişti. Bu durum üzerine İstanbul'a hareket ettiğini söyleyen Org. Erdelhun, olayların yatıştırılmasıyla Başbakan'a gerekli bilgileri aktardığını ve ardından Örfi İdare Komutan General Fahri Özdilek'in de geniş bir rapor hazırlayarak hükümete verdiğini Mahkeme Başkanı'na anlatmıştı. Aynı zamanda Org. Erdelhun hükümete kendisi tarafından yazılmış bir şeyin olmadığından da bahsetmişti.²⁶⁴

²⁶² Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları İstanbul-Ankara Olayları Davası, TBMM Yayınevi, Ankara 1960, 1.

²⁶³ Gürsoy Naskali, İstanbul-Ankara Olayları Davası -1-, 144.

²⁶⁴ Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları İstanbul-Ankara Olayları Davası, 118-119.

Diğer taraftan Mahkeme Başkanı, Org. Erdelhun'a "*Örfi İdare Kumandanı Fahri Özdilek olduğuna göre orada size bir vazife düşer mi? Üniversite bahçesine gitmeniz size düşer mi, bu vazife resmen ona verilmiştir?*" diye sormuş ve Sanık Org. Erdelhun da: "*Bir defa gerek Ankara'dan ayrılmadan evvel, söylenmiş olan şey şu idi: Örfi İdare Kumandanını sık sık arıyoruz, fakat bulamıyoruz ve hatta İstanbul içerisinde de nerede olduğunu bilmiyoruz dendi. Ben Fahri Özdilek Paşa'ya yani Örfi idare Kumandanına bunu söyledim. Kendisi bizzat, Kıt'alara sık sık teftiş vaziyetini arzı ettiğini, daima makamında bulunmayacağını ve bunun için sık sık ayrılacağını söyledi. Ben de kendisine; O halde sizin bulunmadığınız zaman ben Karargâhta bulunurum; 2 Mayıs'a kadar zaten burada kalmak vaziyetim vardır. Bu suretle sizin bulunmadığınız zamanlarda ben cevap veririm, dedim.*"²⁶⁵

Org. Erdelhun'un bu ifadesi üzerine Mahkeme Başkanı Salim Başol, "*Bu olabilir mi? Bu şekilde teklifiniz doğru mu?*" sorusunu yöneltmişti. Org. Erdelhun bu soru üzerine NATO toplantısının gerçekleşeceği İstanbul'da asayişin sağlanması ve yaşanan olaylar karşısında gerekirse yardım edebilme isteğini tekrarlamıştı. Org. Erdelhun'un bu davranışı Sıkıyönetim Kanunu'na aykırı bir durumdu, çünkü sıkıyönetim komutanı doğrudan hükümete ve görev yaptıkları ilin Valilerine bağlı olduğundan Org. Erdelhun'un Org. Fahri Özdilek'in görevine doğrudan veya dolaylı müdahalede bulunması kanuna aykırı bir durumdu. Ancak Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı tarafından görevlendirilen Org. Erdelhun, güvenilmeyen Örfi İdare Komutanı Org. Fahri Özdilek'in yaşanan olaylara karşı tutumunu incelemenin ve gerekli müdahaleleri anında yapmanın bir sorun teşkil edeceğini düşünmemişti.²⁶⁶

Org. Erdelhun'un İstanbul-Ankara Olaylarında almaya çalıştığı tedbirlerin ve Örfi İdare'nin işine karışarak asayiş sağlamaya istemesi suç olarak kabul edilmişti. Ayrıca olaylar esnasında Örfi İdare Karargahında düzenlenen bir toplantıda Org. Erdelhun'un Ankara'daki öğrenciler üzerine ateş açtığı ve bu şekilde asayiş sağladığı iddiaları öne çıkmıştı. Org. Erdelhun'un bavulundan çıkan mahkeme kararlarının yanına yazdığı notlarda kendisinin bu tür ifadeler kullanmadığını belirtmiş ve birçok itirazda bulunmuştu. Yassıada tutanaklarında bulunan iddia ve ifadelerin yanına not düşen Org.

²⁶⁵ Gürsoy Naskali, *İstanbul-Ankara Olayları Davası -1-*, 145.

²⁶⁶ Özgüldür, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi- Asker Ekseninde İlginç Bir Portre*, 174.

Erdelhun, kendisinin böyle bir ifade de bulunmadığını bu ifadelerin Ethem Menderes'e ait olduğunu da belirtmişti.²⁶⁷

Duruşmalar devam ettiği dönem içerisinde Org. Erdelhun'un avukatı tarafından hazırlanan savunmalar mahkemeye sunulmuş ve özellikle müvekkilinin Cumhurbaşkanı, Başbakan, Milli Savunma Bakanı tarafından 29 Nisan 1960'da İstanbul'a gönderildiğini tekrarlamıştı. Şahitlerin ifadelerine de değinerek olayları ele alan Avukat Gültekin Malkoç, müvekkilinin yaşadıklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı.²⁶⁸ Malkoç'un, detaylı bir şekilde ele aldığı olayların dışında İstanbul'da 2 Mayıs 1960'da NATO toplantısının gerçekleştiği günlerde yaşanan hadiseleri de Avukat Şemseddin Talip Diler ele almış ve müvekkilinin savunmasını yapmıştı.²⁶⁹ Diğer taraftan duruşmalarda birçok konu çerçevesinde sıkıştırılmaya çalışılan Org. Erdelhun, 17 Haziran 1961'de kendi el yazısıyla Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı'na savunmalarını göndermişti. İstanbul-Ankara olayları olmak üzere birçok konuda kendini savunmaya çabalayan Org. Erdelhun, İstanbul'a gitmesindeki nedeni duruşmada açıkladığı gibi tekrar açık bir şekilde ifade etmişti.²⁷⁰

Dava süreci boyunca Org. Erdelhun'un ve avukatlarının savunmaları Yüksek Adalet Divanı Başkanlığınca incelenerek dava sonunda değerlendirilmişti. Yüksek Adalet Divanı'nın 15 Eylül 1961'de açıkladığı kararlar neticesinde Org. Rüştü Erdelhun'un da içerisinde bulunduğu 15 sanığa "*Anayasayı İhlal*" suçundan Türk Ceza Kanunu'nun 146/1 hükmü doğrultusunda idam kararı verilmişti.²⁷¹ 15 Eylül 1961'de 15 sanık hakkında verilen ölüm cezası aynı gün içerisinde Org. Cemal Gürsel Başkanlığında toplanan MBK tarafından da ele alınmış ve karara bağlanarak 16 Eylül 1961'de Resmî Gazetede yayınlanmıştı. Resmî Gazete 'ye göre Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezaları kabul edilmiş, ancak Celal Bayar'ın 65 yaş üzerinde olmasından ötürü idam cezası müebbet hapse çevrilmişti. Org. Rüştü Erdelhun'un da içerisinde bulunduğu 12 kişinin ölüm cezası ise müebbet hapse çevrilmiş ve idam sayısı 3'e düşürülmüştü.²⁷² Böylece 43 müebbet hapse mahkûm edilmiş

²⁶⁷ Uğur-Gürlek, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri*, 152.

²⁶⁸ BCA, 10-9-0-0/128-402-2, 43.

²⁶⁹ BCA, 10-9-0-0/128-402-2, 28.

²⁷⁰ BCA, 10-9-0-0/128-402-2, 4.

²⁷¹ BCA, 30-11-1-0/298-13-3, 52; *Hürriyet*, 16 Eylül 1961, Sayı 4805, 1,5.

²⁷² Resmî Gazete, *Yüksek Adalet Divanınca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında Millî Birlik Komitesi Kararı*, 16 Eylül 1961, Sayı 10908, Kanun No: 75, 5161, *Hürriyet*, 16 Eylül 1961, Sayı 4805, 1.

hükümlüler İmralı Adası'na, 297 eski Milletvekili Kayseri'ye geriye kalan diğer suçlular ise Adana'ya gönderilmişti. Daha sonra Hasan Polatkan'ın, Fatin Rüştü Zorlu'nun ve Adnan Menderes'in idamları gerçekleşince diğer müebbet hapse mahkûm olmuş hükümlülerde Kayseri'ye nakledilmişti.

2.2. 11. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. RAGIP GÜMÜŞPALA

2.2.1. Org. Ragıp Gümüşpala'nın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemiyle yetişen ve iyi bir öğrenim gören Ragıp, (Gümüşpala) 1897'de Edirne'de dünyaya gelmiştir. Hem baba tarafı hem de anne tarafı içerisinde askerlik mesleğini icra eden kişilerin olması ve babası Cemal Bey'in de bizzat bu meslek içerisinde yer alması Ragıp'ı (Gümüşpala) asker olma konusunda etkilemişti. Balkan Savaşları'nın yaşandığı ve I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bu dönemlerde Harp Okulu'nda öğrenim gören Ragıp, (Gümüşpala) 1916 yılına gelindiğinde mezun olmuştu. Mezun olduğu yıllarda devam eden I. Dünya Savaşı içerisinde yer almış ve asteğmen rütbesiyle orduya katılarak Galiçya Cephesi'nde görevlendirilmişti. 1918'de ise Galiçya Cephesi'nden ayrılmış ve yeni görev yeri olan Filistin Cephesine teğmen olarak gönderilmişti.²⁷³ O dönemlerde 63'üncü Alay'ın 12'nci Bölük Komutan Vekili olan Ragıp Bey, talihsiz bir olay yaşamış ve 2 Ekim 1918'de İngilizler tarafından esir edilmişti.²⁷⁴

I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru esir düşen Ragıp Bey, 1920 Ekim ayının ilk haftasına kadar İskenderiye'de esaret altında kalmış ve kurtulduktan sonra İstanbul'a dönmüştü. O dönemde Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde başlatılan Millî Mücadele hareketine katılmak istemiş ve zaman kaybetmeden Ankara'ya giderek orduda yer almıştı. Daha sonra üsteğmenlik rütbesiyle Millî Müdafaa Muhafız Bölük Komutanlığı görevine getirilen Ragıp Bey, vazifelendirildiği cepheye intikal etmişti. Kurtuluş Savaşı'nın geçtiği ve yoğun muharebelerin yaşandığı Kütahya Cephesi ile Sakarya

²⁷³ Cüneyt Arcayürek, "Gümüşpala'nın Hayatı", *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782, 10; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ragıp Gümüşpala, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=RagipGumuspala>, ET: 10 Şubat 2024.

²⁷⁴ TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ragıp Gümüşpala, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=RagipGumuspala>, ET: 11 Şubat 2024.

Savaşı'nda yer alan Ragıp Bey, Büyük Taarruz'a da fiilen katılmıştı.²⁷⁵ Askerî hayatı süresince günlük 12 saat çalışan Ragıp Bey, hayatını cephelerde geçirmiş ve Kurtuluş Savaşı sonlarına doğru bölük komutanıyken Hereke'ye gitmişti. Burada Eşi Hanife Hanım ile tanışan Ragıp Bey, yapısı gereği kararlılıkla eşinin karşısına çıkmış ve evlenmek istediğini belirterek 25 yaşında evlenmişti.²⁷⁶

Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan galibiyet sonucunda Türk Milleti galip gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Harp Akademileri'nde eğitim gören Ragıp Bey, 1931'de başarılı bir şekilde mezun olmuş ve kurmaylık ünvanını almaya hak kazanmıştı. 1934'de ise kurmay binbaşı rütbesini alan Ragıp Bey, 3 yıl sonra Erzincan İkinci Alay Tabur Komutanı olmuştu. Erzincan'da görev yaptığı sırada yaşanan Tunceli isyanını bastırmada görev almış ve aynı yıl içerisinde Yarbay rütbesine yükselmişti. Ayrıca 4. Umumi Müfettişliği ile Tunceli'de Vali Kumandanlığı görevinde bulunmuş ve Askeri Müşavir Vekili de olmuştu. Dönemin şahitlerinden olan emekli emniyet amiri Mehmet Ali Doğaner, Dersim Harekatı'na katılmış ve Yarbay Gümüşpala'nın emrinde 7 yıl gibi bir süre çalışmıştı. Doğaner, bu süre zarfı içerisinde Gümüşpala'nın aşiret liderleri ile devlet ileri gelenleri arasındaki durumu düzeltmek için çalışmalar yaptığından da söz etmiştir. Ayrıca Yarbay Gümüşpala'nın kendisine bir emir vererek, aşiret reislerini Dersimden alıp Elazığ'a götürmesi yönünde bir istekte bulunduğunu da belirtmiştir. Diğer taraftan bölgenin isyancılardan temizlenmesi konusunda görev alan Yarbay Ragıp Gümüşpala, 3. Ordu ile 1 hafta içerisinde Tunceli'yi temizlemiş ancak Dersim Harekâtı sırasında bazı kişiler tarafından çeşitli iddialar ortaya atılmıştı. Bu iddialardan birinde Yarbay Gümüşpala'nın öldüğü düşünülmüş, hatta bu düşünceye o kadar inanılmış ki gıyabı cenaze namazı dahi kılınmıştı. Bir diğer iddiaya göre ise Yarbay Gümüşpala yaralı vaziyette bulunmuş ve köylüler tarafından iyileştirilerek görevine geri dönmüştü. Tabi bu anlatılanların içerisinde çeşitli rivayetler olsa da Yarbay Gümüşpala o dönem Dersim Harekâtına katılmıştır.²⁷⁷ 1940'da ise İstanbul Boğaz Nakliyat Komutanlığına getirilen Yarbay Gümüşpala, 1941'de 261.

²⁷⁵ *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 14312, 1,7.

²⁷⁶ Cüneyt Arcayürek, "Gümüşpala'nın Hayatı", *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782, 10.

²⁷⁷ Levent Odabaş, "Ragıp Gümüşpala", (Haz: Mete Kaan Kaynar), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, 520-521.

Alay'ın komutanı olmuştu. İki yıl sonra ise albay rütbesine yükselmiş ve Bolayır 422. Alay komutanlığını yürütmüştü.²⁷⁸

1948 yılında terfi almış olan Albay Gümüşpala, tuğgeneral olmuş²⁷⁹ ve bu rütbeyle birlikte 2. Ordu Kurmay Başkan Yardımcılığı, Motorlu Birlikler Okul Komutanlığı ve 9. Tümen Komutan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştu. 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle ordu içerisinde bir tasfiye gerçekleşmiş ve üst rütbeli subayların çoğu emekliye sevk edilmişti. 1951'de tümgeneralliğe yükselmiş olan Tuğg. Gümüşpala, 1952'de tümgeneral rütbesiyle 65. Tümen komutanlığı, 1954'de ise 2. Kolordu Komutanı vekilliğine getirilmişti.²⁸⁰ Bir yıl sonra ise korgeneralliğe²⁸¹ yükselen Tümğ. Gümüşpala, Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı²⁸² ile 1958'de Erzurum 3. Ordu Müfettiş Vekilliği²⁸³ görevlerinde bulunmuştu. 1959 Ağustos ayında ordu içerisinde çeşitli terfiler gerçekleşmiş, terfi alan kişiler arasında bulunan Korg. Gümüşpala ise orgeneral olmuş ve 3. Ordu Komutanlığı görevine atanmıştı.²⁸⁴

27 Mayıs 1960 Darbesinin yaşanmasıyla birlikte hükümet yetkilileri başta olmak üzere Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun da tutuklanmış ve Genelkurmay Başkanlığı makamı boş kalmıştı. Kısa süre boş kalan Genelkurmay Başkanlığı makamına 6 Haziran 1960'da Org. Ragıp Gümüşpala getirilmişti. Ordu içerisinde Genelkurmay Başkanlığı gibi birçok makamda değişikliğe gidilmişti. Millî Savunma Bakanlığına Org. Fahri Özdilek, Kara Kuvvetleri Komutanlığına Org. Cevdet Sunay, Birinci Ordu Komutanlığına Korg. Muzaffer Alankuş gibi önemli isimler atanmışlardı. 2 ay gibi kısa bir süre Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten Org. Gümüşpala da 4 Ağustos'ta emekliye sevk edilmişti. Ordu'dan ayrıldıktan sonra parti kurma çalışmalarına başlayan Ragıp Gümüşpala, 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi'nin kurulmasıyla sivil siyasete adım atmıştı. Daha sonra parti genel başkanı olan Gümüşpala, 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında koalisyon hükümetinde yer almıştı.²⁸⁵ Böylece ordudayken siyasi hayatın içerisinde yer almayı düşünmeyen Ragıp Gümüşpala, tam anlamıyla siyasi hayatın

²⁷⁸ Ersoy Zengin, "Binbaşı Ragıp Gümüşpala'nın Tunceli Raporu (1936-1937)", *Belgi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 20, 2020, 2555-2556.

²⁷⁹ *BCA*, 30-11-1-0/200-23-16, 7-8.

²⁸⁰ *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 14312, 7.

²⁸¹ *BCA*, 30-11-1-0/253-34-9, 4,5.

²⁸² *BCA*, 30-11-1-0/253-33-16, 1-3.

²⁸³ *BCA*, 30-18-1-2/150-45-7, 1.

²⁸⁴ *Demokrat Erzurum*, 31 Ağustos 1959, Sayı 2880, 1; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1959, Sayı 12606, 1.

²⁸⁵ Odabaş, "Ragıp Gümüşpala", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, 523-525.

içerisine girmişti. Ölümünden kısa bir süre önce Cüneyt Arcayürek ile röportaj yapmış ve aile hayatından bahsetmişti. 6 çocuk babası olan Org. Gümüşpala, hayatta iki şeye bağlılığının fazla olduğunu dile getirmiş ve askerlik ile toprağın önemini belirtmişti. İki oğlu ile üç damadının ordu hizmetinde olmasından gurur duyan Gümüşpala, diğer oğlunu ise Ziraat Fakültesine yazdırmıştı. Mutlu bir aile hayatına sahip olan Gümüşpala, kendisine yöneltilen politika sorularını cevaplamış ve partisinin geniş kitlelere ulaştığından da söz etmişti.²⁸⁶

1965 genel seçimine giden süreçte oldukça yoğun çalışan Ragıp Gümüşpala, 5 Haziran 1964 tarihinde İstanbul'a miting için gelmiş ve dinlenmek için gece kalacağı otele geçmişti. Gerçekleştireceği miting için gece saatlerine kadar çalışan Gümüşpala, saat 23.00 sularında bir garsona rahatsızlık duyduğunu söylemişti. Garson bu durumu Adalet Partisi (AP) yetkililerine bildirmiş ve bunun üzerine yetkililer odaya çıkarak Gümüşpala'nın durumunun iyi olmadığına şahit olmuşlardı. Acil bir şekilde kendi doktoru çağırılan Gümüşpala'ya müdahale edilmiş ancak tüm müdahalelere rağmen hayatını kaybetmiştir.²⁸⁷ 9 Haziran 1964'te askeri cenaze töreni düzenlenmiş ve Teşvikiye Camiinde kılınan cenaze namazının ardından kalabalık eşliğinde aile mezarlığına defnedilmiştir.²⁸⁸

Ragıp Gümüşpala'nın vefatının ardından Org. Cemal Gürsel gibi çeşitli siyasiler başsağlığı dilemiş, dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay ise Gümüşpala'nın ani vefatı sonrasında yaptığı açıklamada büyük üzüntü duyduğunu, Gümüşpala'nın daima takdir ve hayranlıkla anılacağından söz etmiştir.²⁸⁹

2.2.2. Org. Ragıp Gümüşpala'nın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

1960 Nisan ayına gelindiğinde ülke içerisinde yaşanan karışıklıklar kontrol edilemez hâle gelmiş ve DP döneminde oluşan gizli örgütler 27 Mayıs 1960 gecesi iktidara karşı harekete geçmişlerdi. Darbeciler Tümg. Madanoğlu öncülüğünde İstanbul ve Ankara'daki birlikleri ele geçirdikten sonra darbenin başarıya ulaştığını Anadolu'ya bildirmek için harekete geçmişlerdi. Bu doğrultuda ilk önce 2. Ordu Komutanıyla

²⁸⁶ Cüneyt Arcayürek, "Gümüşpala'nın Hayatı", *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782, 10.

²⁸⁷ *Hürriyet*, 6 Haziran 1964, Sayı 5781, 1.

²⁸⁸ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1964, Sayı 14315, 1; *Hürriyet*, 9 Haziran 1964, Sayı 5784, 1-7.

²⁸⁹ *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782, 1.

iletişime geçilmiş ve durum izah edildikten sonra herhangi bir karşı çıkış yaşanmamıştı. Daha sonra 3. Ordu Komutanı Org. Ragıp Gümüşpala'yla iletişim kurulmuş, ancak Org. Gümüşpala darbecilerin bu hareketine temkinli bir cevap vermişti. Org. Gümüşpala'nın ordusuyla birlikte Ankara'ya hareket edip kendilerine engel olmasından korkan Madanoğlu, başlarında Org. Cemal Gürsel'in olduğunu ifade etmişti. Madanoğlu, bu cevabı verdikten sonra Org. Gümüşpala'nın ses tonunda bir yumuşama gerçekleştiğini ve *"Peki, peki tasalanma, dedi. Sizi destekliyoruz."* diyerek müdahale gecesi darbecilere destek verdiğini belirtmişti.²⁹⁰ Böylece alt subayların yaptığı darbe, Anadolu'da yer alan ordular tarafından da desteklenmiş ve özellikle 3. Ordu'nun başında yer alan Org. Ragıp Gümüşpala'nın da onayıyla darbecilerin içi rahatlamıştı.

Org. Cemal Gürsel'in darbenin başında²⁹¹ olduğunun bildirilmesi Org. Gümüşpala'nın yumuşamasına neden olduğu gibi harekâtın başarısızlığa uğramasını da engellemişti. Hiç şüphesiz 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesi Org. Gümüşpala'yı Türk siyaseti içerisinde önemli bir aktör haline getirmişti. Nitekim darbe sonrası Org. Erdelhun tutuklanmış ve boş kalan Genelkurmay Başkanlığı makamına Org. Ragıp Gümüşpala getirilmişti. Bazı anlatılanlara göre Org. Gümüşpala'nın darbe girişimine karşı olduğu söylenmiş olsa da bu durumu çürütür nitelikte bir açıklamada bulunan Cüneyt Arcayürek, Org. Gümüşpala'nın darbecilere karşı bir direnişi olsaydı sonradan Genelkurmay Başkanı olamayacağını belirtmişti.²⁹² Darbe gerçekleştikten sonra darbecilerin başına Org. Cemal Gürsel'in geçmesi Anadolu'da da etkili olmuş ve bu etki darbecilerin başarısını kalıcı hale getirmişti.

6 Haziran 1960'da Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Genelkurmay Başkanı Org. Ragıp Gümüşpala göreve başladığı gibi darbe sonrasında tutuklanan eski Genelkurmay Başkanı Org. Erdelhun ve bazı subaylar da emekliye sevk edilmişlerdi.²⁹³ Org. Gümüşpala, görevine başlamasından kısa bir süre sonra yedek subay okulunda düzenlenen diploma törenine katılmış ve subayları tebrik etmişti. Hükümet yetkililerinin de katıldığı diploma

²⁹⁰ Birand-Dündar-Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, 134-135.

²⁹¹ Alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilen 27 Mayıs Darbesi'nin hiyerarşiye uygun olması gerektiği düşünüldüğünden, İzmir'de emekliliğini bekleyen Org. Cemal Gürsel'e liderlik teklifi yapılmış ve darbenin başına getirilmişti.

²⁹² Odabaş, "Ragıp Gümüşpala", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, 522.

²⁹³ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1960, Sayı 12875, 1; *Ulus*, 7 Haziran 1960, Sayı 13210, 1,7; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ragıp Gümüşpala, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=RagipGumuspala>, ET: 15 Şubat 2024. Bkz. EK 7.

töreninde asteğmenlere hitaben bir konuşma yapan Yedek Subay Okulu Komutanı Kurmay Albay Faruk Ulukan, bu diploma töreninin 27 Mayıs'ın getirdiği tatlı bir hürriyet havası içerisinde kutlandığını belirtmişti. Tören sonrasında gelen misafirlere çeşitli ikramlarda bulunulmuş ardından tören sona ermişti.²⁹⁴ Ordu içerisinde aktif bir şekilde görevini sürdüren Org. Gümüşpala, Erzincan'da yapıma aşamasında olan subay-astsubay lojmanları ile askeri hastane inşaatını bizzat yerinde görmek istemiş ve Erzincan'a gitmişti. İnşaatları yakından inceleyen Org. Gümüşpala, yetkililerden çeşitli bilgiler almış ve gerekli direktiflerde bulunmuştu.²⁹⁵ Diğer taraftan Org. Gümüşpala, Genelkurmay Başkanlığı dönemi içerisinde NATO ile alakalı toplantılarda da yer almıştı.

Alt ve orta rütbeli subayların gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından orduda 27 Mayıs ruhuna sahip subayların ön planda olduğu bir ordu yapısı düşünülmüştü. Bu amaçla ordu içerisinde çeşitli tasfiyeler yapılması gerektiğine karar verilmiş ve uygulanmak için doğru zaman beklenmişti. Ayrıca ordu içerisindeki kadronun artık gençleştirilmesi gerektiği düşünülmüş ve bu yönde planlar yapılmıştı. 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olması sonrasında ABD-NATO ekseninde ikili görüşmeler gerçekleşmişti. NATO, Türk ordusunun NATO standartlarında olması için sık sık telkinlerde bulunmuş ve kontrol edemeyeceği subayların tasfiyesinin yapılmasını istemişti. Böylelikle NATO ile ABD kendilerine itirazda bulunmayan ve belirlenen sınırların dışında hareket etmeyen bir ordunun tarifini yapmışlardı.²⁹⁶ 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında ise NATO devletlerinin bir araya geldiği toplantılar gerçekleşmiş ve yeni Genelkurmay Başkanı Org. Ragıp Gümüşpala da bu toplantılara katılmıştı. Hatta Paris'te NATO devletleri komutanlarının bulunduğu CPX tatbikatına Türkiye'den de katılımlar gerçekleşmişti. 17 Haziran 1960'da yola çıkan Genelkurmay Başkanı Org. Ragıp Gümüşpala, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cevdet Sunay, Deniz Kuvvet Komutanı Oramiral Fahri Korutürk ve Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İhsan Ergin'in de içerisinde bulunduğu üst düzey komutanlar Paris'e gitmişlerdi. Paris'te yapılan tatbikat yakından takip edilmiş ve gerekli incelemeler yapıldıktan sonra 26 Haziran 1960 tarihinde komutanlar Türkiye'ye geri dönmüşlerdi.²⁹⁷

²⁹⁴ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1960, Sayı 12884, 1,5; *Ulus*, 17 Haziran 1960, Sayı 13216, 1,3. Bkz. EK 8.

²⁹⁵ *Ulus*, 25 Temmuz, 1960, Sayı 13254, 1,5.

²⁹⁶ Odabaş, "Ragıp Gümüşpala", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, 522-523.

²⁹⁷ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1960, Sayı 12894, 3; *Ulus*, 27 Haziran 1960, Sayı 13226, 1-3.

Temmuz ayına gelindiğinde NATO Başkomutanı Amerikalı Org. Lauris Norstadt Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Org. Cemal Gürsel, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Genelkurmay Başkanı Org. Gümüşpala ile bazı hükümet yetkilileriyle bir araya gelmişti. Org. Norstadt, Türk makamlarıyla NATO'nun askeri konuları hakkında görüşmeler yapmıştı. Dönemin şahitlerinden olan Kurmay Albay Sami Küçük ise Sarper'in düzenlediği yemekte orduda yapılacak olan gençleştirme çalışmaları konusunda konuşmalar yapıldığından söz etmişti.²⁹⁸ Org. Cemal Gürsel toplantıda kendisiyle bir araya gelen Org. Norstadt'a, subay kadrolarında tasfiyeye gidileceğinden bahsetmiş ve bu tasfiye sonucunda oluşacak maddi yükün karşılanması için ABD hükümetinden kredi talebinde bulunmuştu. Org. Norstadt bu talep için gerekli sivil yetkililer ile görüşülmesi gerektiğini belirtmiş ve kendisinin gerekli girişimleri yapacağını ifade etmişti.²⁹⁹ Org. Gürsel ile görüşükten sonra Genelkurmay Başkanı Org. Gümüşpala'nın kendisi adına düzenlediği kokteyl partiye katılmıştı. Parti de çeşitli MBK üyeleri, bazı bakanlar, üst düzey komutanlar ve NATO ile CENTO askerî temsilcileri hazır bulunmuşlardı. Gerekli görüşmeleri yapan Org. Norstadt, akşam saatlerinde Türkiye'den ayrılmıştı.³⁰⁰

Ordu içerisinde yapılacak olan tasfiye girişimi gizli tutulmuş ve herhangi bir şüphe çekmemek için çaba harcanmıştı. 28 Temmuz günü Karaman, Seyhan, Orel ve Kurmay Yarbay Sencer tarafından emekliye sevk işlemleri için hazırlıklar yapılmış ve son karar için komitenin cevabı beklenmişti. Verilen karar doğrultusunda emeklilik listeleri hazırlanmış ve Org. Gürsel'e imzalatılmak için başbakanlığa götürülmüştü. Böylece karar alınmış ve subayların emekliye sevk edilecekleri gün beklenmeye başlanmıştı. Temmuz'un 31. günün de ise düzenlenecek olan Harp Akademileri törenlerine katılmak için üst rütbeli subaylar İstanbul'a gitmişti. Üst rütbeli subayların İstanbul'da olduğunu bilen Seyhan harekete geçmiş ve Genelkurmay Başkanı Org. Ragıp Gümüşpala'nın emeklilik zarfını cebine koyarak Orhan Kabibay ile birlikte İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Seyhan, İstanbul'a ulaştıktan sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanacak olan Muzaffer Alankuş'u ziyaret etmiş ve Alankuş'tan Genelkurmay Başkanı'nın nerede olduğu konusunda bilgi almıştı. Org. Gümüşpala ile iletişime geçen Alankuş ise Org. Gümüşpala'nın ailesi ile birlikte olduğunu ve İstanbul'a geleceğini bildirmişti. Diğer

²⁹⁸ Kurmay Albay Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, (Birinci Baskı) Mikado Yayınları, İstanbul 2008, 113.

²⁹⁹ Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, 302.

³⁰⁰ *Ulus*, 26 Temmuz, 1960, Sayı 13253, 1,5; *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1960, Sayı 12923, 1,5.

tarafından Alankuş, Org. Gümüşpala'ya önemli bir yazının tebliğ edildiğini söylemiş ve Org. Gümüşpala ise zarfın nöbetçi subaya bırakılmasını emretmişti. Böylece tebliğ Seyhan tarafından, Alankuş'a teslim edilmiş ve daha sonra Ankara'ya geri dönmüştü.³⁰¹

2 Ağustos 1960 tarihinde ise her şeyden habersiz olan Genelkurmay Başkanı Org. Ragıp Gümüşpala ve çoğu devlet adamı uçakla İstanbul'a gelmişti. Yıldız'da bulunan Harp Akademileri'nde düzenlenen törende konuşma yapan Devlet Başkanı Org. Cemal Gürsel, günün anlam ve önemi vurgu yapmış, öğrencilere hitaben “Sizlerden ricam ... yalnız ordu için, yalnız memleket müdafaası için çalışmanızdır” diyerek mezun subayları selamlayarak sözlerini bitirmişti.³⁰² Bir sonraki gün ise Ankara'daki emekliye sevk işlemleri başlamış ve Ankara'da görev yapan generallere telgraflar Ankara Merkez Komutanlığı'nın oluşturduğu subay grupları tarafından götürülmüştü. Emeklilik tebliğlerinin ulaştırılamadığı yerlerde ise devreye Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile Hava Kuvvetleri Komutanlığı girmiş ve ordu karargâhları tarafından tebliğler iletilmişti. Böylece TSK'nın üst kadrosunda değişiklikler meydana gelmiş ve 235 general ile amiral resmen emekliye ayrılmıştı. Emekliye sevk edilen generallerin yerine ise daha genç ve rütbeleri atandıkları komutanlıklara göre düşük olan subaylar getirilmişti.³⁰³ Bu düşüncenin yeni bir düşünce olmadığı dönemin önemli dergilerinden olan Akis'de yer almıştı.³⁰⁴ Milli Savunma Bakanı Org. Fahri Özdilek basına açıklamalarda bulunmuş ve Türk Ordusu'nun gençleştirilme hareketine fiilen başladığını ifade etmişti. Kendisinin de emekliye ayrıldığını bildiren Org. Özdilek, artık sivil elbiselerle görevine geleceğini belirtmiş ve orduya yeni tayin olanları açıklamıştı.³⁰⁵

Emekliye sevk edilenler kamuoyuna bildirilmiş ve resmen baştan aşağıya birçok kademedен tasfiyeler gerçekleşmişti. Öyle ki Genelkurmay Başkanlığı'nda neredeyse 2 ay kadar kalan Org. Ragıp Gümüşpala da bu tasfiye içerisinde yer almış ve 2 Ağustos 1960 tarihli 42 sayılı yasa gereğince emekliye sevk edilmişti.³⁰⁶ Böylece 27 Mayıs

³⁰¹ Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, 302-305.

³⁰² *Ulus*, 03 Ağustos 1960, Sayı 13263, 1,3; Erol Dalli, “Harp Akademileri Diploma Töreninde Org. Gürsel'in Hitabesi, *Cumhuriyet*, 03 Ağustos 1960, Sayı 12931, 1,5.

³⁰³ Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, 307.

³⁰⁴ Akis, 10 Ağustos 1960, Cilt XVIII, Sayı 312, 9.

³⁰⁵ *Cumhuriyet*, 04 Ağustos 1960, Sayı 12932, 1,5; *Ulus*, 04, Ağustos 1960, Sayı 13264, 1,5.

³⁰⁶ Resmî Gazete, 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Ek Geçici Kanun, 05 Ağustos 1960, Sayı 10570, 1893; *Ulus*, 05 Ağustos 1960, Sayı 13265, 1,3.

Darbesine karşı direnmeyen, ancak pekte sempatik davranmayan Org. Gümüşpala, emekliliğiyle birlikte yavaş yavaş siyasete yönelmeye başlamıştı.

2.2.3.Org. Ragıp Gümüşpala'nın Siyasete Girişi ve Adalet Partisi'nin Doğuşu

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında MBK, iktidara el koymuş ve alınan karar sonucunda partilerin siyasi faaliyetleri tatil edilmişti. MBK'nin kurulmasının ardından TBMM'nin tüm hak ve yetkileri 1 Sayılı Kanun ile MBK'ye verilmişti.³⁰⁷ Ayrıca darbe sonrasında Anayasa'yı ihlalle suçlanan DP'nin, aynı isimle siyasete atılması yasaklanmış ve DP'li siyasetçilerin siyaset yapmaları engellenmişti. Fakat kısa süre içerisinde sivil hayata döneceği şeklinde açıklamalarda bulunan MBK yetkilileri, bu konuda hızlıca çalışmalara başlamışlardı.

1961 yılına girildiğinde kamuoyu tarafından Türkiye'de neler olacağı merakla beklenirken, 13 Ocak 1961'de İçişleri Bakanlığı'nın bir tebliği ile siyasal parti faaliyetlerinin şartlı olarak başlamasına karar verilmişti. Bu karara göre yeni kurulacak partiler, 04 Temmuz 1960 tarihli ve 8 Sayılı Kanun hükümleri gereğince, tüzüklerini bir ay içerisinde ilgili makamlara verecekler ve örgütlenme ile tüzük değişiklikleri sırasında propaganda çalışmalarında bulunmayacaklardı.³⁰⁸ Böylelikle bir aylık parti kurma süreci resmen başlamış ve yeni parti kurma girişimlerinde bulunulmuştu. İlk olarak eski Maliye Bakanı olan Ekrem Alican, parti kurma çalışmalarına girişmişti. İkinci girişim ise Alican ile zamanında birlikte olan ve fikir ayrılıkları dolayısıyla yanından ayrılan Emekli Kurmay Albay Nuri Bozkurt'tan gelmişti.

Dönemin şahitlerinden olan siyasetçi Gıyaseddin Karaca'da, yasakların kaldırılmasıyla birlikte DP'nin oylarının ne olacağı ve kime miras kalacağı konusunun merak edildiğinden söz etmişti. Ayrıca Karaca, DP çatısı altında siyasete atılan Alican'ın Yeni Türkiye Partisi (YTP) isminde yeni bir siyasi parti kurma çalışmaları içerisinde olduğunu ve basında bu tür haberlerin yer aldığını da ifade etmişti. Alican o dönemde salt gücünü DP'den almadığını dile getirmiş olsa da bu sözler, Gıyaseddin Karaca

³⁰⁷ Resmî Gazete, 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun, 14 Haziran 1960, Sayı 10525, Kanun No: 1, 1533-1534.

³⁰⁸ Filiz Demirci Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, (Birinci Baskı), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, 54; *Milliyet*, 14 Ocak 1961, Sayı 3822, 1,5.

tarafından ilginç bulunmuştu. Alican'ın partisine daha sonra Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes'in de katılmasıyla DP seçmeninin oylarının Alican'da toplanacağı söylentileri daha da yaygınlaşmıştı. Fakat DP'nin bu bereketli oylarına o dönemde bir talip daha çıkmıştı. Bu isim darbe sonrasında Genelkurmay Başkanlığında bulunan Org. Ragıp Gümüşpala'ydı.³⁰⁹

27 Mayıs 1960 Darbesi sırasında 3. Ordu Komutanı olan Org. Gümüşpala, darbe sonrasında kısa süreliğine Genelkurmay Başkanlığına getirilmiş, yaklaşık 2 ay kadar görevini sürdürdükten sonra emekliye sevk edilmişti. Emekliye ayrıldıktan sonra İzmir'e giden Gümüşpala, 27 Mayıs esnasında yaşanan memlekette kardeş küskünlüğünü kaldırmak, kardeş kanının dökülmesine mâni olmak ve ulvi maksatların giderek unutulduğu günlerde ayırıcı hareketler karşısında bir parti kurarak büyük bir kitle toplamayı düşünmüştü. Ayrıca Gümüşpala, Eylül ve Ekim 1960'da Ege tarafındaki iller ve bu illerin dışında kalan bazı illerden heyetlerin geldiğini belirtmişti. Aynı zamanda aldığı mektuplardan bahseden Gümüşpala, eski DP'nin bazı mensuplarının da kendisini teşvik ettiğini ifade etmişti.³¹⁰ Diğer yandan basında kendisine siyasi hayata atılıp atılmayacağı sorusu sorulmuş, kendisi ise “*Memleketime hizmet edebileceğime kani olduğum taktirde, parti tüzüğünü de tetkik ettikten sonra buna karar verebilirim*” cevabını vermiş ve bazı şahısların bu yönde taleplerde bulunduklarını belirtmişti.³¹¹ Dönemin önemli süreli yayınlarından olan Akis Dergisi'nin muhabirleri İzmir'de bulunan Gümüşpala'yı ziyaret etmiş ve bir röportaj yapmışlardı. Siyasi hayat konusunda konuşan Ragıp Gümüşpala, “*Siyasi hayata atılmam bahis konusu olursa, büyük İnönü'nün partisi saflarında bulunmayı tercih ederim.*” demiş ve yeni parti kurma konusunda batı bölgesinden olduğu gibi doğu bölgesinden de tekliflerin geldiğini ifade etmişti.³¹²

Parti kuruluş sürecinde istenmeyen anlar da yaşayan Gümüşpala, isim vermeden başından geçen bir olayı ölümünden kısa bir süre önce Cüneyt Arcayürek'e anlatmıştı. Gümüşpala, MBK'dan bir kişinin kendisine gönderdiği haberde “*parti kuracağını haber aldım, böyle bir işe teşebbüs edersen Mareşal'den beter ederim.*” sözleri üzerine parti

³⁰⁹ İrem Barutçu, *Gıyaseddin Karaca Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, Destek Yayınları, İstanbul 2023, 44.

³¹⁰ Cüneyt Arcayürek, “Gümüşpala'nın Hayatı”, *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782, 10.

³¹¹ *Milliyet*, 6 Eylül 1960, Sayı 3695, 5.

³¹² Akis, 24 Ekim 1960, Cilt XIX, Sayı 324, 19-20.

kurma çalışmalarında daha da faal olduğunu ve yaşananların azmini arttırdığını belirtmişti.³¹³

Ragıp Gümüşpala, İzmir'deyken siyasi parti kurma konusundaki fikrini emekli Kurmay Albay Şinasi Osma ile paylaşmış ve çalışmalar yapılmasını istemişti. Yeni kurulacak olan partinin çalışmaları devam ederken, Org. Cemal Gürsel'in görüş ve düşünceleri öğrenilmek istenmişti. *"Egeliler yakında arzularına kavuşacak"* sözüyle yeni partinin kuruluş çalışmalarını başlatmış ve İzmir'den Ankara'ya geçerek Org. Gürsel ile görüşmüştü.³¹⁴ Görüşme sonrasında açıklamalarda bulunan Ragıp Gümüşpala, hiçbir parti temsilcisi ile bir araya gelmediğini ve bu partilere katılmayı düşünmediğini açıklamıştı. Çankaya görüşmesinin ardından yeni bir parti kurulması konusunda bir nevi icazet alan Gümüşpala, yakın arkadaşı Kurmay Albay Şinasi Osma ile birlikte kaldıkları otelde çalışmalara başlamışlardı. Ankara'dan hemen sonra İstanbul'a geçen Ragıp Gümüşpala'ya yolculukta eşlik eden Kurmay Albay Şinasi Osma, hareket etmeden önce Gümüşpala'nın Bolu'da ikamet eden eski demokratlarla konuştuğunu ve *"Bekleyin biz parti kurmak istiyoruz. Onun için acele etmeyin"* diyerek telkinde bulunduğundan söz etmişti. Ayrıca Adapazarı'na geçerken benzin istasyonunda da eski DP'lilerle toplantı yapan Gümüşpala'nın, *"Acele etmeyin, biz parti kuruyoruz, yakında haber vereceğiz"* şeklinde cümleler kullandığını da ifade etmişti.³¹⁵

Ragıp Gümüşpala, Ankara'dan İstanbul'a geçmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştu. Yassıada yargılamalarının sürdüğü dönem içerisinde partinin isminin *"Adalet"* olması kamuoyunda dikkat çekmiş ve anlamlı bir mesaj olarak algılanmıştı. Kuruluş gününe kadar AP'nin oluşumunda kimlerin olduğu pek açıklanmamış olsa da 11 Şubat 1961'de parti tüzüğünün valiliğe teslim edilmesiyle parti kurucu listeleri açıklanmıştı. Tüzüğün teslim edilmesiyle birlikte AP kurulmuş ve parti resmi bir kimlik kazanarak siyasette yerini almıştı. DP'nin kapatılmasıyla ortaya çıkan boşluğun doldurulması hedeflenmiş ancak bu alanda tek parti AP olmamıştı. Rakipleri olan Yeni Türkiye Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Partisi 'de (CKP) bu konuda etkin olmuşlardı.³¹⁶ Parti tüzüğünün teslim edilmesinden sonra AP grubu bir araya gelmiş ve parti Genel Başkanlığı

³¹³ Cüneyt Arcayürek, "Gümüşpala'nın Hayatı", *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782, 10.

³¹⁴ *Milliyet*, 30 Ocak 1961, Sayı 3838, 1; *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1961, Sayı 13108, 5.

³¹⁵ *Tercüman*, 27 Mayıs 1988, Sayı 9432, 9.

³¹⁶ Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, 56-57.

konusunda bir toplantı yapılmıştı. Adaylar arasında bulunan Rauf Orbay ile Ali Fuat Cebesoy'a teklifler sunulmuş ancak bahsi geçen isimler bu teklifi kabul etmemişlerdi. Sonra Kurmay Albay Şinasi Osma tarafından liderliğe Ragıp Gümüşpala önerilmiş ve çeşitli tartışmalara rağmen oy çokluğuyla kabul edilmişti. Böylece Genelkurmay Başkanlığından emekli olduktan sonra siyasete geçiş yapan Gümüşpala, parti başkanlığına adım atmış ve 15 Ekim 1961 genel seçiminde iktidara gelmek için çalışmalara başlamıştı.

2.2.3.1. 15 Ekim 1961 Genel Seçimi Yolunda Org. Ragıp Gümüşpala

AP'nin Genel Başkanı olan Ragıp Gümüşpala, partisinin görev dağılımını yapmış ve AP Genel Merkez üyelerini il teşkilatlarını kurmak üzere Anadolu'nun dört bir yanına göndermişti. Yoğun çalışmalar sürdüren Gümüşpala, 27 Şubat 1961'de AP'nin ilk il teşkilatını İzmir'de kurmuş ve basına açıklamalarda bulunmuştu.³¹⁷ İzmir'den sonra İstanbul teşkilatını kurmak için İstanbul'a gitmiş olan Ragıp Gümüşpala, 3 Mart 1961'de İstanbul İl İdare Heyetini açıklamıştı.³¹⁸ Kuruluş sürecinden beri Ankara, İstanbul ve İzmir arasında git gel yapan Gümüşpala, partisinin il teşkilatlarının kuruluşlarını tamamlamış ve yurt gezilerine çıkmaya başlamıştı.

Ragıp Gümüşpala bir yandan yurt içi geziler düzenlerken diğer yandan kendisine muhalif olan kişilerle uğraşıyordu. AP'ye hukuken girememiş olan Osman Kibar'ın Ege bölgesinde AP'yi fiilen yönetmeye çalışması ve. Gümüşpala hakkında sert sözler söylemesi dönemin Akis Dergisine yansımıştı. Kibar, çoğu zaman Gümüşpala'ya "*acemi bir politikacı*" şeklinde ithamlarda bulunmuştu.³¹⁹ Diğer taraftan DP tabanından gelen Mehmet Yorgancıoğlu hadisesi Gümüşpala'yı derinden etkilemiş ve AP kapatılma eşiğine gelmişti. Ragıp Gümüşpala'nın görev vermesi üzerine İzmir'e doğru yola çıkan Yorgancıoğlu, DP'yi yücelten sözler söylemiş ve yanında giden gazeteciler kendisini şikâyet etmişti. Bu durum üzerine Yorgancıoğlu tutuklanmış ve bu haber yurt içerisinde büyük yankı uyandırmıştı. Gümüşpala ise bu durum karşısında partiyi kapatma kararı dahi almıştı. Daha sonra bu karara parti içerisinde karşı çıkan kişiler olmuş ve Gümüşpala ikna edilerek kararından vazgeçmesi sağlanmıştı. Yaşanan bu olay sonrasında Cemal

³¹⁷ *Milliyet*, 28 Şubat 1961, Sayı 3867, 1,5; *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1961, Sayı 13137, 1,5.

³¹⁸ *Cumhuriyet*, 4 Mart 1961, Sayı 13141, 5; *Milliyet*, 4 Mart 1961, Sayı 3871, 1,5.

³¹⁹ *Akis*, 20 Mart 1961, Cilt XX, Sayı 351, 9-10.

Gürsel ile bir araya gelen Gümüşpala, görüşme sonrasında partisinin kapatılmayacağını açıklamış ve hiçbir partinin devamı olmadığını ifade etmişti.³²⁰ Böyle bir ortamda seçimler için çalışmalarını sürdüren AP lideri hedefinden şaşmamış ve iktidar olma yolunda ilerlemişti.

1 Nisan 1961 tarihi itibarıyla siyasi faaliyetler başlayacak olmasına rağmen Gümüşpala, yurt içi gezileri için çalışmalarını önceden yapmış ve hız kaybetmeden başlamıştı. 24 Mart'ta Bursa'ya giderek bazı görüşmeler yapan AP lideri, 25 Mart'ta Sakarya ile Bolu üzerinden Ankara'ya geri dönmüş ve sonra Güney ve Güneydoğu Anadolu'ya hareket etmişti.³²¹ Adana, Mersin, Hatay ve Gaziantep,³²² ziyaretleri sonrasında yönünü Karadeniz'e çevirmiş ve Çorum üzerinden Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin'e geçmişti.³²³ Gezilerine devam eden Gümüşpala, Artvin'den Erzurum'a geçerek oradan da Kars, Ağrı ve Erzincan'a daha sonra ise Ankara'ya geri dönmüştü.³²⁴ Mayıs ayının ilk haftasında da Trakya gezisine çıkan Ragıp Gümüşpala, Bolu'dan geziye başlamış ve sırasıyla İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Gelibolu ve Çanakkale'yi dolaşarak gezisini tamamlayacağı yönündeki haberler basına yansımıştı.³²⁵ Temmuz ayına gelindiğinde ise siyasiler arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmeye başlamış ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in "*AP kötü yoldadır*" sözü kamuoyunda yayılmıştı. İzmir'de basın toplantısı yapan Gümüşpala ise bu söylemi reddetmiş ve AP'nin gayet iyi yolda olduğunu belirtmiştir.³²⁶ Cemal Gürsel ile Ragıp Gümüşpala arasında geçen sert tartışmalar dönem içerisinde büyük yankı uyandırmıştı. Gürsel, AP'yi eleştirmiş ve memleketi kötü yollara sürükleyeceğinden bahsetmişti. AP'nin tasfiyelere ihtiyacı olduğunu ifade eden Cemal Gürsel, Gümüşpala'ya bu konuda uyarılarda bulunmuştu.³²⁷ Seçimler yaklaşırken partiler vaatlerini tek tek açıklamaya başlamış ve AP Komisyonu tarafından açıklanan vaatler halka her şehirde anlatılmaya başlanmıştı.³²⁸

³²⁰ Ahmet Gürkan, *50. Yıl Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler, Başbakanlar 27 Mayıs-12 Mart*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1973, 227.

³²¹ *Milliyet*, 25 Mart 1961, Sayı 3889, 1.

³²² Akis, 3 Nisan 1961, Cilt XXI, Sayı 353, 12.

³²³ *Milliyet*, 9 Nisan 1961, Sayı 3904, 1,7.

³²⁴ *Milliyet*, 15 Nisan 1961, Sayı 3910, 5.

³²⁵ *Milliyet*, 5 Mayıs 1961, Sayı 3931, 1.

³²⁶ *Hürriyet*, 9 Temmuz 1961, Sayı 4736, 1,5.

³²⁷ *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1961, Sayı 13279, 1,5.

³²⁸ *Hürriyet*, 26 Ağustos 1961, Sayı 4794, 1,5.

30 Eylül 1961’de ise Yüksek Seçim Kurulu tarafından 15 Ekim’de yapılacak olan Senato seçimleri ile Milletvekilleri seçimleri için gösterilen adayların listeleri ilan edilmişti.³²⁹ Böylece 15 Ekim’de yapılacak olan seçimlerdeki adayları belli olmuş ve liderler çalışmalarına ara vermeden devam etmişlerdi. Vaatlerini yurt gezilerinde dile getiren Ragıp Gümüşpala, Manisa’da yaptığı bir açık hava toplantısında memlekete birlik ve beraberliği sağlayacaklarını, küskünlükleri yok edeceklerini çoğu zaman dile getirmişti.³³⁰ Partiler tarafından seçim beyannameleri yayınlanarak partilerin temel amaçları ortaya konulmuş ve seçim günü beklenmiştir. Yoğun bir tempo ile seçimlere hazırlanan partiler, 15 Ekim günü oy kullanacak olan yurttaşların hangi partiyi iktidara taşıyacağını sabırsızlıkla beklemişlerdi. 27 Mayıs Darbesi sonrasında yeniden demokrasiye kavuşan Türkiye, sandıktan çıkan oylar sonucunda tek bir partiyi iktidara taşıyamamıştı.³³¹ Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez koalisyon hükümetiyle tanışmıştı.

2.2.3.2. I. ve II. Koalisyon Dönemlerinde Org. Ragıp Gümüşpala

15 Ekim’de yapılan seçim sonuçlarına göre Türkiye, koalisyon dönemine adım atmış ve hangi partilerin bir araya gelerek koalisyon yapacağı merakla beklenmişti. DP’nin devamı niteliğinde olan AP ile YTP’nin seçim sonuçları dikkat çekmişti. CHP %36.7 oy oranıyla birinci parti olurken, AP %34.8 oy ile ikinci parti olmuş ve DP’nin seçmenine ulaşma konusunda başarı sağlamıştı. DP’nin devamı olarak nitelendirilen YTP ise %13,7 oy oranıyla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin (CKMP) altında kalmıştı. Bir taraftan alınan bu sonuçlar neticesinde kimin iktidar olacağı düşünülürken diğer taraftan cumhurbaşkanlığı makamına Cemal Gürsel’in getirildiği ve parti liderlerinin de katıldığı bir toplantı düzenlenmişti. Toplantı sonucunda siyasi parti liderlerinin onayı alınmış ve 24 Ekim 1961’de Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığına getirilmişti.³³²

10 Kasım 1961’de ise İsmet İnönü’ye ilk koalisyon hükümeti kurma görevi verilmiş ve AP ile CHP koalisyon yolunda yan yana gelmişlerdi. İş birliği yapmaya karar veren iki parti 20 Kasım’da yeni hükümeti ilan etmiş ve bakanlıklar iki parti arasında eşitçe

³²⁹ Resmî Gazete, *Yüksek Seçim Kurulu Kararları*, 30 Eylül 1961, Sayı 10920, 5262-5290.

³³⁰ *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1961, Sayı 13347, 1,5.

³³¹ *Hürriyet*, 16 Ekim 1961, Sayı 4835, 1.

³³² Güler, *Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, 59-60; *Hürriyet*, 24 Ekim 1961, Sayı 4843, 1.

bölünmüştü. Böylece 27 Mayıs Darbesi sonrasında Türkiye, yeni sivil hükümetiyle demokrasiye kavuşmuştu.³³³ Fakat bu koalisyon hükümeti Ragıp Gümüşpala açısından pek iyi olmamıştı. Çünkü Gümüşpala'nın partisi kendi içerisinde bölünmeler yaşayan bir parti konumunda olduğundan, parti içerisindeki huzuru sağlamak oldukça zor olmuştu. Bu koalisyon sadece AP tarafında değil CHP tarafında da çeşitli huzursuzlukların yaşanmasına neden olmuş ve parti tabanlarından sert tepkiler gelmişti. Özellikle CHP tabanı DP'nin devamı olarak görülen bir parti ile birlikte koalisyon ortağı olmaktan rahatsızlık duymuştu. AP ise DP'lilerin toplu halde aldıkları hapis cezalarından, idamlardan ve yaşanan olaylardan CHP'yi sorumlu tutmuştu.³³⁴ Ayrıca AP ile CHP arasında 30 Mayıs 1962'de planlı ekonomi ile DP'lilere af çıkartılması konusunda yaşanan anlaşmazlık iki parti arasında büyük sorunlar yaratmıştı. Böyle bir ortamda hükümeti yönetmek her iki parti içinde oldukça zor olmuş ve CHP-AP arasında yaşanan anlaşmazlıklar koalisyonun dağılmasında etkili olmuştu. 7 ay gibi kısa bir süre sonunda ise İsmet İnönü'nü istifa etmiş ve koalisyon hükümeti dağılmıştı. Koalisyon hükümeti dönemi sona erdikten sonra her iki parti lideri çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardı. AP lideri Gümüşpala 10 Haziran 1962'de il temsilcileri toplantısında her iki partinin küs olmasına rağmen koalisyonda bulunduğunu, AP'nin demokratik nizamın gelişmesi için fedakârlık yaptığını belirtmiş ve bu yüzden koalisyonda yer aldıklarını dile getirmişti.³³⁵ Ayrıca Gümüşpala, koalisyonun bozulmasında İsmet İnönü'nün siyasi affı sonraya bırakmasının da etkisi olduğundan bahsetmişti. Diğer taraftan CHP lideri İsmet İnönü Mecliste yaptığı bir konuşmada koalisyon hükümetinin siyasi af konusunda yaşanan tartışmalara ortak bir çözüm yolu bulamadığından dolayı dağıldığını ifade etmişti.³³⁶ Gazeteci Orhan Seyfi Orhon ise İsmet İnönü'nün istifa etmesinin siyasi af ile alakalı olmadığını, yaşı ve tecrübesi itibarıyla af konusunu en iyi İnönü'nün anlayacağından söz etmişti. Aynı zamanda Orhon, İnönü'nün istifasının nedenini yaşlılığına ve yorgunluğuna bağlamıştı.³³⁷

³³³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1981, 263-264.

³³⁴ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeolojisi ve Politika*, (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, 35.

³³⁵ *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1962, Sayı 13595, 1,5.

³³⁶ TBMMZC, 20 Şubat 1962, Cilt 13, Devre I, İçtima 1, 577.

³³⁷ Mustafa Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, (Birinci Baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, 392.

Birinci Koalisyon Hükümeti'nin dağılmasından sonra Cemal Gürsel, yeniden hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye vermişti. İnönü liderliğinde CHP, CKMP, YTP ve bağımsızların içerisinde bulunduğu ikinci koalisyon hükümeti kurulmuştu.³³⁸ O dönem de AP içerisinde parti içi muhalefet artmış, Gümüşpala'nın karşısına yeni adaylar çıkmıştı. Birinci Büyük Genel Kongre öncesindeki artan parti içi muhalefet, her ne kadar yeni bir lider arayışı içerisinde olmuşa da Ragıp Gümüşpala, tek başına genel başkanlığa adaylığını koymuş ve seçilmişti.³³⁹ 17 Kasım 1963'de yerel seçim sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte 1961 genel seçimine nazaran AP'nin oyunu artırdığı dikkat çekmişti. Koalisyon dışında kalmak AP'ye yaradığı gibi yüksek oy oranıyla birinci parti olmuştu. Diğer taraftan Koalisyon Hükümeti'nin içerisinde bulunan CKMP ile YTP, oy kaybı yaşamış ve seçmenler bu sonuçlarla iki partiyi uyarmıştı. İki küçük partinin yerel seçimlerde gerileme yaşaması, partileri içerisinde huzursuzluk yaratmış ve koalisyondan çekilmeye karar vermişlerdi. Bu karar sonucunda İsmet İnönü 2 Aralık 1963'te istifa etmiş ve ikinci koalisyonda istenilene vermemişti.³⁴⁰

Seçim sonuçları sonrasında YTP ile CKMP gibi CHP'de oy kaybı yaşamış ve birinci parti konumundan düşerek iki yıl içerisinde ikinci parti olmuştu. Koalisyon partileri karşısında büyük üstünlük kuran AP ise kamuoyunda dikkatleri üzerinde toplamıştı. İkinci koalisyon hükümetinin de dağılmasıyla birlikte artık CHP'siz yeni bir koalisyon oluşturma çabasına girişilmişti. Cemal Gürsel hükümet kurma görevini bu defa Gümüşpala'ya vermiş ve AP diğer partilerle temas kurmaya başlamıştı. Ancak Gümüşpala'nın küçük partiler ile yaptığı temaslar sonucunda olumlu bir sonuca varılamamış ve bu durum 14 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e bildirilmişti.³⁴¹ Ragıp Gümüşpala, hükümeti kuramamasının nedenlerini Cumhurbaşkanı Gürsel'e tek tek açıklamış ve YTP'nin saygı yönünden ve samimiyetten uzak olduğunu belirtmişti. CKMP'nin ise tutumunu ve verdiği cevabı beğenmeyen Gümüşpala, partinin istikrarlı bir hükümet kurma amacının olmadığından bahsetmiş ve CHP'nin de kurulacak olan koalisyon hükümetinin dışında kalma konusundaki ısrarını sürdürdüğünü ifade etmişti.³⁴²

³³⁸ Cemal Fedayi, "Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971" *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Sayı 57, 126.

³³⁹ Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, 64.

³⁴⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, 274.

³⁴¹ Rıfık Salim Burçak, *Türkiye'de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1994, 198.

³⁴² Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, 64.

Ragıp Gümüşpala, her ne kadar hükümeti kuramamış olsa da AP içerisinde saygınlık kazanmış ve özellikle yerel seçimlerdeki başarısı onun acemi bir siyasetçi olmadığını göstermiştir. Diğer taraftan 2 Ocak 1964'de İsmet İnönü tarafından Mecliste yapılan bir konuşmada hükümet kuramamakla suçlanan Gümüşpala, CHP liderine gerekli açıklamayı yapmıştı. Ragıp Gümüşpala, verilen hükümet kurma görevinin bir millî vazife olduğunu, yaptığı temaslara sonucunda başarılı olamadığını ve bu durumu Cemal Gürsel'e bildirdiğini ifade etmişti. Ayrıca Ragıp Gümüşpala, bu durumun aksini söylemiş olsaydı kendisini Türk Milletine ve Meclise karşı suçlu hissedeceğini bu nedenden ötürü hükümeti kuramayacağını arz ettiğini belirtmişti.³⁴³

2.2.3.3. III. Koalisyon Dönemi'nde Org. Ragıp Gümüşpala

Ragıp Gümüşpala'nın da hükümeti kuramaması sonrasında gözler yeniden İsmet İnönü'ye çevrilmiş ve CHP lideri İnönü çalışmalarına başlamıştı. İnönü, ilk önce YTP ile görüşmüş ve partinin şartlı kabulünün ardından CKMP'nin kapısını çalmıştı. CKMP'nin hükümete katılmama kararını açıklaması üzerine İnönü, yönünü bağımsızlara çevirmişti. Nihayet bağımsızların desteğini alan İnönü, 25 Aralık 1963'de Üçüncü Koalisyon Hükümetini kurmuştu.³⁴⁴ CHP lideri İnönü, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra devletlerarası sorun haline gelen Kıbrıs meselesiyle karşı karşıya kalmıştı. Kıbrıs içerisinde şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve büyük katliamlar yaşanmıştı. Bu katliamlara dur demek amacıyla Türk jetleri harekete geçmiş ve ihtar uçuşu yaparak yaşananları önlemeye çalışmıştı. Kıbrıs'ta yaşananlara sessiz kalmayan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile Başbakan İsmet İnönü'ye mektup göndermiş ve AP'nin yaşananlar karşısında duracağı konumdan bahsetmişti. Ragıp Gümüşpala, Cemal Gürsel'e dış politikada hükümeti desteklediklerini ancak Kıbrıs'ta yaşananlar konusunda ana muhalefet olarak bilgilendirilmediklerini belirtmiş ve Türk jetlerinin yaptıkları ihtar uçuşunun yeterli olmadığını ifade etmişti. İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta ise hükümetin Kıbrıs konusunda kararlı olduğu takdirde destekleyeceğini ve ana muhalefet olarak konu hakkında karşılıklı fikir alışverişinde bulunmayı beklediklerinden söz etmişti. Aynı zamanda Gümüşpala, hükümetin kararlı olmasını ve çekingen davranmaması gerektiğini

³⁴³ TBMMZC, 2 Ocak 1964, Cilt 24, Dönem 1, 129.

³⁴⁴ Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 480.

de dile getirmişti.³⁴⁵ Başbakan İsmet İnönü ise Ragıp Gümüşpala'nın mektubuna cevaben, Kıbrıs hakkında topladığı bilgileri ve hükümetin aldığı kararı Meclis'te bildireceklerini ifade etmişti.³⁴⁶

5 Mayıs 1964'de Kıbrıs meselesinin konuşulduğu Meclis'te AP adına sözü alan Faruk Sükan, Kıbrıs meselesinin Millî bir dava olduğunu, Türk-Yunan davası bakımından Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi ilgilendirdiğini belirtmişti. Ayrıca Sükan, hükümetin başarısız politikaları doğrultusunda Kıbrıs meselesinin devletlerarası alana taşındığını ve bu durumun Türk Milletini üzdüğünden söz etmişti. Hükümete verdikleri uyarıların dinlenmediğinden de yakınan Sükan, yaptığı konuşma da hükümeti eleştirmişti.³⁴⁷ Faruk Sükan'ın Meclisteki eleştirisine bir gün sonra cevap veren İsmet İnönü, hükümetin Kıbrıs konusunda aktif bir politika izlediğini, Birleşmiş Milletlerin adaya gelmek üzere olduğunu ve bu yüzden müdahalenin yapılamadığını ancak Kıbrıs'ta bulunan Türklerin ciddi anlamda tehlike içerisinde olduklarında müdahalenin vazifeleri olduğundan söz etmişti. Aynı zamanda AP'yi eleştiren Başbakan İnönü, Kıbrıs meselesi hakkında detaylı açıklamalarda bulunmuştur.³⁴⁸

Kıbrıs'ta durumun giderek kontrol edilemez hale gelmesi üzerine Bakanlar Kurulu çıkarma kararı almış, ancak ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye yazdığı mektup sonrasında Kıbrıs'a müdahalede bulunulmaması ihtar edilmişti. Ayrıca meselenin detaylı konuşulması için ABD'ye davet edilen İsmet İnönü, Kıbrıs meselesi hakkında görüşmeler yapmıştı. Çeşitli görüş ve önerilerin tartışılmasına rağmen Kıbrıs için müdahalede bulunulmuştu. 7 Ağustos 1964'de Dilligra bölgesine ihtar uçuşu yapılmış ve 8 Ağustos günü Kıbrıs Rum mevzileri vurulmuştur. 9 Ağustos'ta ise tüm Yunan- Rum mevzileri etkisiz hale getirilmiş ve Makarios Hükümeti Türkiye'nin bütün koşullarını kabul etmişti.³⁴⁹ Fakat sorun o dönemde kısmen çözülmüş olsa da ileriki tarihlerde Kıbrıs meselesi Türkiye'nin gündeminde yeniden yer almıştır.

³⁴⁵ *Adalet Partisi*, Doğu Matbaası, Ankara, 42-45.

³⁴⁶ *Adalet Partisi*, 46.

³⁴⁷ TBMMZC, 5 Mayıs 1964, Cilt 30, Dönem 1, 229-234.

³⁴⁸ TBMMZC, 6 Mayıs 1964, Cilt 30, Dönem 1, 298-300.

³⁴⁹ Suavi Aydın-Yüksek Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, (Üçüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, 127-128.

2.3. 12. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. AHMET CEVDET SUNAY

2.3.1. Org. Cevdet Sunay'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüş olan Cevdet (Sunay) 10 Şubat 1899'da Erzurum'da doğmuştur.³⁵⁰ Babası Osmanlı Devleti'nde Alay Müftüsü görevini icra eden İslam Sabri Efendi, annesi ise Hatice Hanımdır. Çocukluk yıllarını Erzurum'da geçiren Cevdet, (Sunay) ilk ve orta öğretimini burada tamamlamıştır. Genellikle okul ile ev arasında hayatını geçiren Cevdet, (Sunay) çocukluk yıllarında askerlik mesleğine ilgi duymuştur. Bu ilgi onu Kuleli Askerî Lisesi'nde okumaya yöneltmiş ve 1915 ila 1918 yılları arasında burada öğrenim görmüştü. 1917 yılının künye defterindeki kayıtlara göre Cevdet, (Sunay) Hikmet (Felsefe), Topokrafya ameliyatı (Uygulamalı Haritacılık), Hendese-i Resmiye (Teknik Resim), İlmi Ahlak, Kozmografya (Astronomi) ve Tarih gibi çeşitli dersler görmüş ve derslerdeki başarısına göre notlar almıştı.

Cevdet'in (Sunay) Kuleli Askerî Lisesi'nde öğrenim gördüğü dönemde patlak veren I. Dünya Savaşı, tüm dünyayı etkisi altına almış ve Osmanlı Devleti'ni de derinden etkilemişti. Osmanlı Devleti'nin yoğun mücadeleler verdiği ve subay ihtiyacının arttığı yıllarda Harp Okulu'na gidemeyen Cevdet, (Sunay) subay adayı olarak eğitim kampına gönderilmişti. Topçu subay olarak orduda göreve başlayan Cevdet Bey, görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştı. Filistin Cephesi'ndeki başarılarından dolayı ise çeşitli madalyalar almaya hak kazanan Cevdet Bey, teğmen rütbesine yükselmişti.³⁵¹ Özellikle Kudüs savaşlarında büyük yararlılıklar gösteren Cevdet Bey, 1918'de Filistin'in Türkeren bölgesinde Ablaktepe'de gerçekleşen gece baskını sonrasında yaralanmış ve İngiliz askerlerine esir düşmüştü.³⁵² Babasıyla birlikte bir yıl esir hayatı yaşayan Cevdet Bey, o dönem de yaşadığı zorlukları arkadaşı olan Sefer Ulusoy'a anlatmıştı. Ulusoy, Cevdet Bey'in kendisine Yemen'de aç susuz kaldıklarını, ağır sefalet içerisinde olduklarını

³⁵⁰ Org. Cevdet Sunay'ın bazı kaynaklarda doğum yeri olarak Trabzon yazılmış olsa da nüfus cüzdanında ve TSK'nın resmi sitesinde Erzurum olarak yer almaktadır. Bkz. TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Cevdet Sunay, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CevdetSuna>, ET: 25 Şubat 2024; Şerafettin Can Erdem, "Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 123, Sayı 242, Ekim 2019, 1. Dipnot.

³⁵¹ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cevdet_sunay/ ET: 28 Şubat 2024.

³⁵² *Hürriyet*, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257, 6; Cüneyt Arcayürek, "Dört Yıldızlar Cevdet Sunay Babam da Askerdi", *Hürriyet*, 14 Haziran 1964, Sayı 5789, 1.

ve yaralı bir şekilde kaldıklarından bahsetmişti. Ayrıca şans eseri atının bastığı yerde su çıkmasıyla hayatta kaldığını arkadaşına anlatan Cevdet Bey, Yemen’de yaşadığı anıların fazlalığından da söz etmiştir. Filistin’de esir düştüğü günleri arkadaşı gibi Kızı Aysel Önel’e de anlatan Cevdet Bey, özellikle babası İslam Sabri Efendiyle birlikte yaşadığı zor anları dile getirmişti.³⁵³ 1919’da esir hayatından kurtulan Cevdet Bey, geri döndüğünde Anadolu’da başlatılan Millî Mücadele harekâtına katılmış ve Mustafa Kemal Paşa’ya bağlı birlikler içerisinde görev almıştı. Cevdet Bey, Maraş ve Gaziantep bölgelerinde Fransızlara karşı mücadelelerde bulunmuş, burada gösterdiği yararlılık sonrasında takdimname kazanmıştı. Anadolu’nun güneyinde görevini başarılı bir şekilde yerine getiren Cevdet Bey, daha sonra Batı Cephesine gönderilmiş ve teğmen rütbesiyle 41. Tümen Topçu Alayı içerisinde hizmet vermişti. Yoğun savaşların yaşandığı Batı Cephesi’nde de hizmetlerde bulunan Cevdet Bey, savaşlar sonrasında İstiklal Madalyası almıştı.³⁵⁴

Millî Mücadele döneminde kazanılan zafer sonrasında yüzbaşı olarak 1926 yılına kadar yarım bırakmak zorunda kaldığı Harp Okulu eğitimine devam etmişti. Çok okumayı, kendini geliştirmeyi seven Cevdet Bey, ordu içerisindeki kahramanlıkları hem mesleki hem de genel kültürde göstermişti. 1922-1927 yılları arasında ise kıtalarda hizmet etmiş ve kendini iyi bir şekilde yetiştirmeye çalışmıştı. 1927’ye gelindiğinde kurmay subay olmak isteyen Cevdet Bey, Harp Akademisi sınavlarında başarılı olmuş ve okula girmeye hak kazanmıştı. Eğitiminin devam ettiği Ağustos 1929’da Adapazarı’nda asker bir ailenin kızı olan Atıfet Hanım ile evlenmişti.³⁵⁵ 1930’da iyi bir dereceyle Harp Akademisini bitiren Cevdet Bey, bürolarda kurmay yüzbaşı olarak çalışmak yerine kıt’alarda hizmet vermeyi tercih etmiş ve tecrübe kazanmak istemişti.³⁵⁶ Cevdet Bey, Harp Akademisini bitirdikten sonra Edremit’e atanmış ve 11. Kolordu 4. Tümen Topçu Alayı 3. Batarya Komutanlığında görev yapmıştı. 1933’de ise Genelkurmay Harekât Başkanlığı’na atanmış, 1 yıl sonra ise binbaşılığa yükselerek 4. Kolordu Harekât Şubesinde yeni görevine başlamıştı. 1935’de 1. Süvari Tümeni Kurmay Başkanı olan Cevdet Sunay, Süvari Tümeni Kurmay Başkanı olarak Karaköşe’ye gönderilmişti. Sunay,

³⁵³ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cevdet_sunay/ ET: 28 Şubat 2024.

³⁵⁴ *Milliyet*, 28 Mart 1966, Sayı 6588, 3.

³⁵⁵ Erdem, “Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay”, 158; https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cevdet_sunay/ ET: 29 Şubat 2024.

³⁵⁶ Faik Türkmen, “Türkiye’nin Beşinci Devlet Başkanı” *Akşam*, 29 Mart 1966, 3.

1938’de 5. Topçu Alayı 3. Tabur Komutanlığına, 1939’da ise 4. Kolordu Harekât Şubesi Müdürlüğüne atanmıştı.³⁵⁷

Binbaşı rütbesiyle bazı görevlerde bulunan Sunay, 1940’da yarbaylığa terfi etmiş ve 1942 yılında Harp Akademisi’nde Tâbiye³⁵⁸ Öğretmen Yardımcısı olarak göreve başlamıştı. Bir yıl sonra ise 72. Topçu Alay Komutanlığına tayin edilmiş ve aynı yıl içerisinde yani 1943’de albay rütbesine yükselmişti. Aldığı terfi sonrasında tekrardan Harp Akademisine görevlendirilmiş ve üçüncü sınıfta 3 yıl boyunca Tabiye Başöğretmenliği yapmıştı. Diğer taraftan 1947’de Zırhlı Topçu Alay Komutanlığına, 1948’de ise Amerikan ekipmanlarıyla kurulmuş olan ilk Zırhlı Tugay’a tayin edilmişti.³⁵⁹ 1949’da tuğgeneral³⁶⁰ rütbesine terfi etmiş olan Sunay, 1950 yılında Genelkurmay Başkanlığı Harekât Dairesine atanmış³⁶¹ ve aynı zamanda Mısır gezisine katılmıştı. Mısır’da neler yaptığını tek tek anlatan Cevdet Sunay, önemli isimlere ziyaretlerde bulunmuş ve Mısır’a yapılan gezinin çok dostane geçtiğinden söz etmişti.³⁶²

Tuğg. Sunay, 1952’de tümgeneralliğe terfi etmiş ve 1953 yılında 33. Tümen Kumandanlığına görevlendirilmişti. Mayıs 1955’de ise yeni görev yeri olan 9. Kolorduya tayin olmuş ve aynı yıl içerisinde korgeneral rütbesine yükselmişti.³⁶³ 2 yıl sonra ise Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanlığına getirilen Sunay, Ağustos 1958’de ordu içerisinde yapılan bazı tayinlerle beraber Genelkurmay II. Başkanı olmuştu. 1959’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın tasdiki ile ordu içerisinde terfiler gerçekleşmiş ve orgeneralliğe yükseltmişti. 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinin ardından kısa süreliğine Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilen Sunay, 2 ay sonra Genelkurmay Başkanı olmuştu. 1966 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığı görevini başarıyla yürüten Org. Cevdet Sunay, 28 Mart 1966’da ise Türkiye Cumhuriyeti’nin 5. Cumhurbaşkanı

³⁵⁷ *Milliyet*, 28 Mart 1966, Sayı 6588, 3.

³⁵⁸ Tabiye: (Askerî) yerli yerine koyup hazırlama. Tabiyetü’l-ceyş: Askerin fenn-i harp iktizâsınca tertibatından bahseden ilim. Bkz. (Haz: Gündoğdu-Adıgüzel- Önal), Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (Latin Harfleriyle), 326.

³⁵⁹ Türkmen, “Türkiye’nin Beşinci Devlet Başkanı” *Akşam*, 29 Mart 1966, 3, TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Cevdet Sunay, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CevdetSuna>, ET: 28 Şubat 2024.

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1949, Sayı 8998, 1; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Cevdet Sunay, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CevdetSuna>, ET: 28 Şubat 2024.

³⁶¹ *Hürriyet*, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257, 6.

³⁶² *BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*, 30-1-0-0125-801-4, 1,8.

³⁶³ TSK’nın resmî sitesinde Org. Cevdet Sunay’ın korgeneral rütbesine yükseldikten sonra 9. Kolorduya tayin edildiği belirtilmiştir. Fakat dönemin basınında yer alan bilgilere göre Org. Cevdet Sunay’ın Mayıs 1955’de 9. Kolorduya tayin edildiği ve bu tayinden yaklaşık 3 ay sonra korgeneralliğe terfi ettiğine yer verilmiştir. Bkz. *Milliyet*, 28 Mart 1966, Sayı 6588, 3; *Akşam* 29 Mart 1966, 3.

seçilmişti. Devlet Başkanlığı görevine başlayan Sunay, 7 yıllık Cumhurbaşkanlığı görevinin ardından emekliye ayrılmıştı. Evinde eşi Atıf Hanım, çocukları ve torunlarıyla mütevazı bir hayat süren Org. Sunay, 1982 yılı içerisinde geçirdiği akciğer rahatsızlığı sonrasında hastaneye kaldırılmıştı. İyileşip evine geri dönen Org. Sunay, 22 Mayıs 1982’de aniden rahatsızlanmış ve hastaneye kaldırıldıktan sonra yapılan müdahalelere rağmen vefat etmişti.³⁶⁴ Vefatından 3 gün sonra Bakanlar Kurulu’nun kararı ile 28 Mayıs 1982 tarihinde Devlet Protokolü düzeyinde askeri cenaze töreninin yapılmasına karar verilmişti.³⁶⁵

Org. Sunay’ın ölümünün ardından birçok isim eşi Atıf Hanım’a taziye ziyaretlerinde bulunmuştu. Başta dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren başsağlığı mesajı yayınlamış ve *“Mümtaz bir komutan, dirayetli bir devlet adamı...”* diyerek üzüntüsünü dile getirmişti. Diğer taraftan Atıf Hanım ile yüz yüze görüşme yapan Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Org. Haydar Saltık, *“Cevdet Paşa çok sevdiğimiz ve saydığımız bir komutanımızdı. Onu asla unutmayacağız.”* demiş ve başsağlığı dilemişti.³⁶⁶

Org. Sunay’ın vefatı sonrasında cenazesi hastaneden alınmış ve Harp Akademisinde yapılan tören sonrasında İstanbul’dan Ankara’ya nakledilmişti. 27 Mayıs 1982’de ise TBMM’de tören yapılmış ve 28 Mayıs sabahı top arabasına konularak kalabalık eşliğinde Maltepe Camii’ne götürülmüştü.³⁶⁷ Burada kılınan cenaze namazının ardından Cebeci Şehitliğinde toprağa verilmişti. Daha sonra Org. Cevdet Sunay’ın naaşı Devlet Mezarlığına nakledilmişti.

2.3.2. Org Cevdet Sunay’ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

2.3.2.1.Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Cevdet Sunay

Osmanlı eğitiminden yetişmiş olan Cevdet Bey, çalışkanlığı ve başarısını Cumhuriyet Döneminde de devam ettirmişti. Eğitime önem veren Cevdet Bey, Harp Akademileri’ndeki başarılı eğitimi sonrasında kurmay ünvanını almış ve ülke için hizmet vermeye devam etmişti. 1943’de albay rütbesine yükselmiş ve Harp Akademisi’nde 3 yıl

³⁶⁴ *Milliyet*, 23 Mayıs 1982, Sayı 12415, 1,8; *Günaydın*, 24 Mayıs 1982, 1.

³⁶⁵ *BCA*, 30-18-1-2/451-474-10, 2.

³⁶⁶ *Hürriyet*, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257, 1.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1982, Sayı 20769, 1.

gibi bir süre öğretmenlik yapmıştı. İlerleyen yıllarda general olmuş ve tuğgeneral rütbesiyle yurt dışına göreve gönderilmişti. DP dönemi içerisinde Mısır'a gönderilen Cevdet Sunay, Harekât Dairesi Başkanı sıfatıyla çeşitli ziyaretlerde bulunmuştu. Gün gün neler yaptığını raporda anlatan Sunay, 4 Mayıs 1951'de Ankara'dan İstanbul'a hareket etmiş ve 5 Mayıs günü Mısır hava yollarına ait uçak ile Kahire'ye gitmişti. Kendisini Türk elçiliğinde bulunan görevliler ve Mısır Silahlı Kuvvetlerinden görevliler karşılamıştı. Mısır'da yaptığı ziyaretlerden raporunda bahseden Sunay, 11 Mayıs günü Türkiye'ye geri dönmek için yola çıkmıştı. Ziyareti sırasında sıcakkanlı davranışlarla karşılaşan Cevdet Sunay, yazdığı raporunda Akdeniz çevresinde zengin, Müslüman ve kardeş bir memleket olan Mısır ile sıkı bir dostluk kurulduğu takdirde Türkiye için faydalı olabileceğini de önermişti.³⁶⁸

DP döneminde de görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan Org. Sunay, hak ettiği rütbeleri almış ve mesleğinde yükselmişti. 1958'de Genelkurmay II. Başkanlığına³⁶⁹ tayin olan Org. Sunay, DP'nin son dönemlerde sergilediği sert yaptırımlara yakından şahit olmuştu. Ayrıca Org. Sunay'ın Genelkurmay İkinci Başkanlığı döneminde Kıbrıs'ta bulunan mücahitler teşkilatlanmalarını tamamlamış ve direniş bilinçli bir hale gelmişti. Bu dönemde NATO Genelkurmay Başkanı'nın Türkiye'ye ziyaretleri gerçekleşmiş ve Genelkurmay Şeref Salonu'nda Org. Cevdet Sunay'a liyakat nişanı takılmıştı.³⁷⁰ O dönemde ülke içerisinde yaşanan istenmeyen olayların etkisi ordu içerisine de yansımış ve alt rütbeli subayların harekete geçerek 27 Mayıs 1960'da darbeyi gerçekleştirmişlerdi. Böylece DP iktidarının sonu gelmiş ve askerlerin yönetimde hâkim olacağı günler başlamıştı. 27 Mayıs gecesinde İstanbul ve Ankara gerçekleşen darbenin başarıya ulaşmasıyla birlikte bu girişimin Anadolu'da desteklenmesi için harekete geçilmişti. Öncelikle Birinci Ordu ve Üçüncü Ordu ile iletişime geçilmiş ve darbenin gerçekleştiği bildirilmişti. Darbecilerin başına Org. Gürsel'in geçmesiyle birlikte darbe tam anlamıyla başarıya ulaşmıştı. 27 Mayıs 1960 sabahında yaşanan bir olayı dile getiren Bahtiyar Yalta, Org. Sunay'ın sabah saatlerinde ihtilal karargahına geldiğini ve Madanoğlu'nun kendisini iyi karşıladığından bahsetmişti. O dönem Madanoğlu'nun, Org. Sunay'a “*Paşam siz odanıza, Genelkurmay*

³⁶⁸ BCA, 30-1-0-0/125-801-4, 1-8.

³⁶⁹ *Milliyet*, 30 Ağustos 1958, Sayı 2981, 1; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1958, Sayı 12247, 1.

³⁷⁰ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cevdet_sunay/ ET: 29 Şubat 2024.

Başkanlığı'na gidebilirsiniz” sözleri Yalta'ya Genelkurmay Başkanlığı'na en uygun adayın Org. Sunay olduğu izlenimini vermişti. Ayrıca Yalta, Org. Sunay'ın darbecilerin aradığı ve kolay kolay bulamayacağı bir aday olduğunu düşünmüştü.³⁷¹ Ancak boş kalan Genelkurmay Başkanlığına Üçüncü Ordu Komutanı Org. Ragıp Gümüşpala getirilmiş. Org. Cevdet Sunay ise Kara Kuvvetleri Komutanı olmuştu. Org. Gümüşpala'nın 2 ay gibi bir kısa süre görevde kalmasının ardından ordu içerisinde büyük bir tasfiye süreci başlamış ve kendisi de emekliye sevk edilmişti. Böylece Org. Ragıp Gümüşpala'nın kısa Genelkurmay Başkanlığı sonrasında bu makama Org. Cevdet Sunay tayin edilmişti.³⁷² 1966 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığı makamında görev yapacak olan Org. Sunay, ülke içerisinde yaşanan birçok olay içerisinde yer almıştı.

2.3.2.2. 21 ile 24 Ekim Protokollerinde Org. Cevdet Sunay

15 Ekim 1961 genel seçimi sonrasında ülke yeniden demokratik düzene geçiş yapmış ancak seçim sonuçları Silahlı Kuvvetler Birliğini (SKB) memnun etmemişti. Sonuçlar neticesinde AP ile CHP'nin arasındaki denge ve iktidara gelebilecek partiler hakkındaki çeşitli tahminler ordu mensuplarını kutuplaştırmaya itmişti. Bir grup üst rütbeli subaylar eğer koalisyon kurulacaksa İsmet İnönü tarafından kurulup ve bu şekilde demokrasiye geçişin denenmesini savunurken, diğer bir grup subaylar ise koalisyonun AP tarafından kurulmasının doğru olacağını ve CHP'nin ise muhalefette kalmasının gerektiği kanaatine varmışlardı. Bu düşünceye sahip olanlar daha sonra ikiye ayrılmışlar ve azınlık olan bir taraf AP'nin derhal sorumluluk altına girerek kendi içerisinde zorunlu tasfiyelerde bulunacağını düşünmüşlerdi. Diğer bir kısımda yer alan genç subaylar ise AP'nin hatalarına aynen devam ederek düzeltme çabasına girmeyeceğini ve böylece bir müdahale ortamı oluşturacağını tahmin etmişlerdi. Yüksek rütbeli ve orta kuşakta yer alan bazı subaylar da CHP'nin öncülüğünde AP'nin de katılımıyla kurulacak olan bir koalisyonun halk arasındaki düşmanlığı ortadan kaldıracağını öne sürmüşlerdi.³⁷³ Ayrıca dönemin şahitlerinden olan Albay Dünder Seyhan'ın yaşadığı bir olay gruplaşmayı açıkça ortaya çıkarmıştı. Seyhan, seçim sonuçlarının kesin olarak açıklanmasından bir gün sonra Genelkurmay İstihbarat Başkanı Tuğg. Refik Kurtekin'in odasında otururken

³⁷¹ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 152-153.

³⁷² *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, 3634, 1; Türkmen, “Türkiye'nin Beşinci Devlet Başkanı” *Akşam*, 29 Mart 1966, 3; *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1960, 12932, 1. Bkz. EK 9.

³⁷³ Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı*, 124-125.

odaya Jandarma Genel Komutanı Tuğg. Abdurrahman Doruk'un geldiğini ve bir kâğıda Türkiye'de durumun yürüyebilmesi için bazı şartların gerektiğini yazdığını belirtmişti. Doruk'a göre Org. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün ise Başbakan olması gerekiyordu. Fakat Seyhan, böyle düşünmediğini ve demokratik nizamın tabiatını zorlamadan her türlü sorumluluğu kabullenip silahlı kuvvetlerin iktidara el koyması gerektiğini savunmuştu.³⁷⁴ Albay Dünder Seyhan gibi düşünen Talat Aydemir'de 1961'de yapılan seçimlerin millî iradeyi tam anlamıyla gerçekleştirmediğini ve yol yakinken idareye el koyarak harekete geçilmesi gerektiğini belirtmişti. SKB'de yapılan toplantıda ise genel seçimlerin iptal edilmesi gerektiğinin görüşüldüğünü ve bu konunun toplantıda olumlu karşılandığını ifade eden Sıtkı Ulay, seçim sonuçlarından memnun olmayan ordu kesiminin tavrından bahsetmişti.³⁷⁵

Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, hükümet kurma çalışmalarının zora girmesiyle ve ordu içerisindeki durumu fark etmeye başlayınca İstanbul'a hareket etmişti. Org. Sunay İstanbul'a indikten sonra Harp Akademileri'nde profesörlerle kriz hakkında görüşme yapmış ve profesörler, *"siyasi partiler dışında kalan tarafsızlarla iş birliği yapılarak krizin çözüleceği"* yönünde önerilerde bulunmuşlardı. Bu cevap ile birlikte İstanbul'dan ayrılan Org. Sunay, Org. Gürsel ve İnönü ile görüşmeler yapmıştı. Diğer taraftan Org. Sunay'ın İstanbul'dan ayrılmasıyla birlikte General Faruk Gürler'in emrindeki Harp Akademileri'nde 10 general ve amiral 28 albay bir araya gelmişlerdi. Toplam 38 kişinin bulunduğu bu toplantıda askerî yönetimin devamını sağlayarak ülkeyi huzura kavuşturmak amaçlanmış ve yönetime en geç 25 Ekim 1961 tarihine kadar el konulması gerektiğine karar verilmişti.³⁷⁶

21 Ekim protokolünün imzalanmasından sonra Ankara'da bulunan Talat Aydemir ve bazı subaylar İstanbul'a çağırılmıştı. Albaylar cuntası temsilcileri İstanbul'a ulaştıktan sonra protokolü kabul ettiklerini ve Ankara'da benzer protokolün imzalanacağını beyan etmişlerdi. Böylece Ankara'da da Mürted Protokolü imzalanmış³⁷⁷ ve Org. Sunay generalleri 23 Ekim 1961'de toplantıya çağırılmıştı. İstanbul'dan toplantıya çağırılan komutanlar birliklerine, *"Ankara'ya çağırıldık. Oraya hazırlıklı ve kararlı gidiyoruz,*

³⁷⁴ Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980*, (Beşinci Baskı) Milliyet Yayınları, İstanbul 1987, 335-336.

³⁷⁵ Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 318.

³⁷⁶ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 225-226.

³⁷⁷ Öymen, *Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980*, 338.

Ankara’da bulunduğumuz sırada ihtilal kararını verebiliriz. Sizler hazırlıklı bulunun...” şeklinde açıklamalar yapmışlar ve toplantıya katılmışlardı.³⁷⁸

23 Ekim günü toplantı başlamış ve Org. Sunay, sözü uzatmadan özetle siyasi durumun kötü olduğunu, Org. Gürsel’in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü’nün ise Başbakan seçilmesi halinde herhangi bir müdahaleye gerek duyulmayacağından söz etmişti. Ayrıca Org. Sunay, parti liderleriyle bir toplantı yapılmasının faydalı olacağını ve şimdi Org. Gürsel’in Cumhurbaşkanı, İnönü’nün ise Başbakan olması için çabalayacaklarını belirtmişti. DP’lilerin affı konusunun ele alınmayacağını ve EMİNSU’ların orduya tekrardan katılmayacaklarını da dile getiren Org. Sunay, bu konuda ısrarcı olduklarını ifade etmişti.³⁷⁹ Toplantı sonunda kendisinden herhangi bir emir alınmadan bir şeylere kalkışılmaması gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuş ve 23 Ekim 1961’de yaptığı toplantıda bazı generallerinde desteğiyle 21 Ekim Protokolünü engellemiştir. O gün Ankara’da Genelkurmay’da olduğu gibi Başbakanlıkta ve Çankaya’da da çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay’ın çağrısı üzerine Ankara’ya gelen komutanlar zorda olsa ikna edilmiş ve İstanbul’a geri dönmüşlerdi.³⁸⁰

23 Ekim günü aynı zamanda Org. Gürsel, parti liderleriyle bir araya gelmiş ve son yaşanan gelişmeler hakkında görüşmeler yapmıştı. 24 Ekim’de ise Çankaya’da başta parti liderleri, Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay ve SKB mensupları Yuvarlak Masa Toplantısında bir araya gelmişlerdi. Toplantıda 3 madde üzerinde sıkı bir görüşme yapılmış ve gerekli kararlar üzerinde anlaşıldıktan sonra ordu tarafından da bir tebliğ yayınlanmıştı. Org. Sunay’ın adının geçtiği bu bildiride özellikle “*Artık kardeşlik hisleri ile bütün gayretlerin memleketin kalkınması uğrunda harcanacağı muhakkaktır...*”³⁸¹ şeklinde bir açıklamada bulunulmuştu. Protokoldeki maddelere genel anlamda bakıldığında Cumhurbaşkanlığı için Org. Gürsel’in destekleneceği, 27 Mayıs’a sadık kalınarak ordu ile ilgili kanunların yürürlükte kalacağı, Yassıda kararlarının ve bundan sonra verilen kararların da aynen infazına devam edileceği kararlaştırılmıştı.³⁸²

Çankaya Protokolü’nün imzalanmasıyla birlikte 25 Ekim’de Meclis toplanmış ve sıra Cumhurbaşkanı seçmeye gelmişti. Org. Cemal Gürsel’e karşı AP tarafından Ali

³⁷⁸ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 234.

³⁷⁹ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 235.

³⁸⁰ Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 323; Erdem, “Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay”, 167-168.

³⁸¹ *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1961, Sayı, 13371, 5.

³⁸² *Milliyet*, 25 Ekim 1961, Sayı 4099, 1; *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1961, Sayı, 13371, 1.

Fuat Başgil aday gösterilmiş ancak askeri kanadın baskıları sonucunda seçimden çekilmek zorunda kalmıştı. 26 Ekim’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde darbenin lideri Org. Gürsel ilk oylamada 607 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmişti. Org. Gürsel Cumhurbaşkanı olduktan sonra hükümeti kurma görevini seçimlerde de en yüksek oy oranına sahip olan CHP lideri İsmet İnönü’ye vermişti.³⁸³

2.3.2.3. 19 Ocak Genelkurmay Başkanlığı Toplantısı’nda Org. Cevdet Sunay’a Yapılan Liderlik Teklifi

Org. Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından ülke içerisindeki genç rütbeli subayların yavaş yavaş hareketlenmeye başlaması, Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay’ın ve özellikle İsmet İnönü’nün dikkatini çekmişti. İnönü, 17 Ocak 1962’de bir radyo konuşmasında ülkenin buhranlı günlerden geçtiğini anlatmış ve “*Demokrasinden vazgeçen kapalı sisteme müsaade etmeyeceğim. Onun karşısında mücadele edeceğim.*” diyerek ağırlığını koymuştu.³⁸⁴ Fakat İnönü’nün bu tavır ordu içerisindeki huzursuzluğu yatıştırmaya yetmemiş ve Org. Sunay, sessizliğe bürünmüş olan garnizonlardan haber almak için 19 Ocak 1962’de Genelkurmay Salonunda kuvvet komutanları da dahil olmak üzere 72 komutanla bir araya gelmişti.

Komutanlara yönelik açık bir dille konuşan Org. Sunay, ülkede kötümser bir durum olmadığını, İnönü’nün ordu tarafından desteklenmesi gerektiğini ifade etmişti. Ayrıca Org. Sunay, İnönü’nün başbakanlığındaki bir hükümette çözüm yollarına ulaşmanın kolay olduğunu belirtmişti. Genelkurmay Başkanı’nın bu konuşmalarına destek veren Kuvvet Komutanı Muhittin Önür’de bir konuşma gerçekleştirmişti. Bazı subaylar Genelkurmay Başkanı’nın görüşüne katılmadığı gibi sözü alan Kurmay Albay Emin Arat, İnönü’nün haklı olduğunu ve askerinin gerçekten huzursuzluk yaşadığını dile getirmiş ve tartışmaların başlamasına neden olmuştu. Diğer taraftan Kurmay Albay Necati Ünsalan, ordu içerisinde müdahale isteyenlerin her geçen gün giderek arttığını, ülke içerisindeki siyasi durumdan memnun olunmadığını ve 80 yaşına gelmiş olan İnönü’nün ülkeyi bu sıkıntılı süreçten kurtaramayacağını dile getirmişti.³⁸⁵ Son olarak söz alan Kurmay

³⁸³ Aydın- Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 101-102.

³⁸⁴ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, (Üçüncü Baskı), Milli Ülkü Yayınevi, Konya 1974, 193.

³⁸⁵ Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 346-347; Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 252.

Albay Talat Aydemir ise Org. Sunay’a Temmuz başında bu durum hakkındaki söylediği ifadeleri hatırlatmış ve ülkenin ikinci bir darbeye sürüklendiğinden bahsetmişti. Aynı zamanda Aydemir, Org. Sunay’ın hareketin başına geçmesiyle tehlikesiz bir girişimin olacağından söz etmişti. Org. Sunay ise Aydemir’in bu sözleri üzerine “*Böyle bir hareketi tasvip etmiyorum*” diyerek tavrını açıkça belli etmişti.³⁸⁶

Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, Aydemir’in hiyerarşik bir teklifte bulunmasına karşı çıkmış ve “*yok diyerek böyle bir mesuliyetin altına beni sokma*” diyerek cevap vermişti. Aydemir, ordu içerisinde bir parçalanmanın yaşandığını ve en iyi çarenin darbe yapmak olduğunu belirtmesine rağmen Org. Sunay ben yokum diyerek İnönü’nün yanında demokrasiyi tercih etmişti. Fakat toplantıda bulunan albaylar Aydemir’e destek çıkmış ve 28. Tümen Komutanı Kurmay Albay Kemal Güner’de destekleyici bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmanın ardından sözü alan Genelkurmay Başkanı Org. Sunay, “*Evet mesele anlaşılmıştır arkadaşlar. Ben şimdi Başbakan İnönü’ye gidip, ordunun kendisini yüzde yüz desteklediğini bildireceğim*” sözüyle toplantıya son vermişti.³⁸⁷ Son cümlelerinde de İnönü’ye destek verilmesi gerektiğini hatırlatmış ancak komutanları ikna edememişti. Böylece Aydemir’in içerisinde bulunduğu albaylar birkaç gün sonra bir araya gelmişler ve Silahlı Kuvvetlerin hiçbir siyasi partiyi desteklemeyeceğini bu durumun Anayasa’ya aykırı olduğunu belirtmişlerdi. Ayrıca CHP’nin desteklenmesine devam edildiği taktirde Silahlı Kuvvetlerin siyaset içerisinde kalacağını bildirmişler ve Atatürk İlkeleri etrafında bir görüşün belirlenmesi gerektiğini de ifade etmişlerdi. Silahlı Kuvvetler içerisindeki bu anlaşmazlıklar ABD’nin de gözünden kaçmamış ve ABD Büyükelçisi Hare, ABD Dışişleri Bakanlığına bir telgraf çekmişti. Telgrafta ordu içerisinde bulunan bir kesimin sivil idareye karşı olduğunu ve bu durumun 27 Mayıs gerekçelerinin tam anlamıyla yerine getirilmediğinden kaynaklandığını söz etmişti.³⁸⁸

Görüldüğü üzere Silahlı Kuvvetler içerisinde tansiyon artmış ve grupların oluştuğu Genelkurmay Başkanlığı toplantısında açıkça ortaya çıkmıştı. Özellikle albayların askeri bir yönetim istemeleri, hükümeti çeşitli girişimlere yönlendirmişti. Albaylar her ne kadar

³⁸⁶ Can Kaya İsen, *22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, (Birinci Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010, 41-42.

³⁸⁷ Öymen, *Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980*, 346; Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 196.

³⁸⁸ Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 347.

başlarında hiyerarşiye uygun birini görmek istemiş olsalar da Org. Sunay bu teklif karşısında demokrasiyi ve İnönü'yü tercih etmişti.

2.3.2.4. 9 Şubat Protokolü ve Genelkurmay Başkanlığı Toplantısı

19 Ocak'ta gerçekleşen Genelkurmay Başkanlığı toplantısında bazı subayların nabzı ölçülmüş ve Org. Sunay tarafından İsmet İnönü'ye destek verilmesi istenmişti. Ancak bu isteğe karşı çıkan bazı komutanlar, Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koymasının en doğru yol olduğunu savunmuşlardı. Hiyerarşiye önem veren genç subaylar, liderliğe Org. Sunay'ın geçmesi için çabalamış olsalar da bunu başaramamışlardı. Org. Sunay, ülke içerisinde yaşanan ordu ile siyasiler arasındaki huzursuzluğu yatıştırmaya çalışırken AP Milletvekili Nuri Beşer'in yaptığı olumsuz davranışlar darbe düşüncesi olan subayları tahrik etmişti. AP kurucularından olan Nuri Beşer, 27 Ocak 1962'de bazı arkadaşlarıyla birlikte bir eğlence kulübüne gitmiş ve eğlenirken subay ailelerine yönelik küfür içerikli konuşmalar yapmıştı. Bu durum ertesi gün basına yansımış ve büyük yankı uyandırmıştı.³⁸⁹ Ayrıca Nuri Beşer hakkında basına açıklamalarda bulunan Genelkurmay Başkanı Org. Sunay, *"Milletin sinesinden çıkmış insanlara karşı bu şekilde konuşmak için namus mefhumundan yoksun olmak lazımdır. Namusu tanımayan bir kişinin namuslulara dil uzatmasını doğru bulmadık..."*³⁹⁰ şeklindeki açıklamasıyla yaşanan olaya tepkisini göstermişti. Bu olay ordu çevresince büyük tepki toplamış ve artık politikacılar işi subayların ailelerini katacak kadar ileri götürmüşlerdi. Genelkurmay Başkanı ve hükümet yetkilileri her ne kadar bu durumu yatıştırmaya çabalamışsalar da işler düzeleceğine daha da kötüye gitmişti. Ordu içerisindeki durumun ciddiyetinin farkına varan İnönü, Beşer olayının sonuçlarının neler olabileceğini tahmin etmişti. Yaşanan olayın etkisini daha iyi tespit etmek ve yatıştırmak amacıyla son bir çareye başvurmuş ve İstanbul ile Ankara'daki askeri birlikleri ziyaret ederek durumun ciddiyetini gözleriyle görmek istemişti.³⁹¹

İsmet İnönü ilk önce 12 yıldan beri ziyaret etmediği askeri birlikleri ziyaret etmiş, daha sonra Harp Akademilerine geçerek Kısım Kumandanları ile gizli bir toplantı yapmıştı. Harp Akademileri Komutanı olan Tuğg. Faruk Gürler tarafından karşılanan

³⁸⁹ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1962, Sayı 13470, 1,5; *Milliyet*, 1 Şubat 1962, Sayı 4198, 1,5.

³⁹⁰ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1962, Sayı 13471, 5.

³⁹¹ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 198-199.

İnönü, akademide teftişlerinin ardından okuldan ayrılmıştı.³⁹² Daha sonra ise İsmet İnönü'nün Harp Okulu'na da ziyarette bulunacağını Okul Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir'e bildiren Org. Sunay, *"Başbakan İnönü KHO'a gelecek. Okul normal çalışmasına devam edecek, Paşa öğle yemeğini öğrencilerle yiyecek. Paşa'yı iyi karşılayın."*³⁹³ demiş ve gerekli uyarılarda bulunmuştu. 5 Şubat 1962'de ise Kurmay Albay Talat Aydemir'in komutasındaki Harp Okulu'nu ziyaret eden İsmet İnönü, törenle karşılanmış ve öğrenciler ile yakından ilgilenmişti. Basın mensuplarının sorularına cevap veren İnönü, Harbiye ve Erkân-ı Harbiye'deki yıllarını hatırladığından söz ederek tüm subayların elini sıktıktan sonra okuldan ayrılmıştı.³⁹⁴ Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir, ziyaret esnasında İnönü'ye soğuk davranmış ve İnönü yaptığı bu ziyaretlerinde işe yaramadığını farkına varmıştı. İnönü'nün askeri birlik ziyaretlerini bitirmesinin ardından SKB'nin Ankara ve İstanbul'dan toplam 54 rütbeli subayı bir araya gelmişti. 9 Şubat 1962'de İstanbul Valisi Korg. Refik Tulga liderliğinde bir toplantı düzenlenmiş ve toplantı gergin bir havada geçmişti. Korg. Tulga, ilk sözü Ankara grubuna vermiş ve sözü alan Dündar Seyhan, ordu içerisinde yaşanan huzursuzluklara değinmişti. Ayrıca SKB'nin dağılmak üzere olduğundan ve hiyerarşik bir müdahalede bulunmanın tek çare olduğundan söz etmişti. Faruk Güventürk'ün de etkili bir konuşma yapmasının ardından, konu havacıların harekâta dahil edilmesine gelmişti.³⁹⁵

Toplantıda Korg. Tulga'nın Ankara'ya giderek Hava Kuvvetleri Komutanıyla görüşmesi, yapılacak olan harekât için hiyerarşik bir sistemin kabul edilmesi ve bu girişimi desteklemeyen en üst subayın yerine onun bir altındaki subayın dahil edilmesi kararlaştırılmıştı. Aynı zamanda açıklanacak olan kararların ortak verilmesi gerektiği kanaatine varılmış ve 54 kişi içerisinde 37'sinin onayıyla 9 Şubat Protokolü imzalanmıştı. 9 Şubat Protokolü'nün imzalanmasının ardından İnönü, Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ile görüşmüş ve orduyu darbeye sürüklemeye çalışan subayların cezalandırılması gerektiğini belirtmişti. Böylece Ankara'da hareketlilik başlamış ve 18 Şubat 1962'de Org. Sunay tarafından Korg. Refik Tulga, Harp Akademileri Komutanı Faruk Güventürk ve Birinci Orduya bağlı olan kolordu komutanları Ankara'ya

³⁹² *Hürriyet*, 1 Şubat 1962, Sayı 4943, 1,5.

³⁹³ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 272.

³⁹⁴ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1962, Sayı 13475, 1,5.

³⁹⁵ Öymen, *Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980*, 349-350; Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 202-203.

çağırılmıştı.³⁹⁶ Toplantıyı başlatan Org. Sunay, ülke içerisindeki durumun iyi olmadığını, koalisyon sonucunda TBMM’de de sıkıntıların oluştuğunu kabullenmiş ve İnönü’nün bu durumu düzeltmek için çabaladığından bahsetmişti. Komutanların sabırla beklemelerini istedikten sonra 9 Şubat’ta imzalanan protokole karşı olduğunu ifade etmiş ve İnönü’den yana bir tavır takınarak darbe düşünülmemesi gerektiğini belirtmişti. 9 Şubat Protokolüne karşı olduğunu tekrarlayan Org. Sunay, darbe düşüncesi olan birliklerin kontrol altına alınması gerektiğini ve Aydemir grubunun da tasfiye edilmesi gerektiğini dile getirmişti. Bu istekler generaller tarafından kabul edildiği gibi toplantıda tek suçlu Aydemir grubu olarak görülmüştü.³⁹⁷

19 Şubat’ta ise darbeci olarak görülen Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir, Jandarma Okulu Komutanı Necati Ünsalan ve Merkez Komutanı Selçuk Atakan gibi subaylar ile Genelkurmay Başkanlığında bir toplantı gerçekleştirilmişti. Org. Sunay, gündemdeki konuları ele almış ve ordu içerisinde hiyerarşiye uyulması gerektiğini yeniden belirtmişti. Bu durumun aksini gerçekleştirenlerin ise karşısında olacağını söyleyen Org. Sunay, mutlaka direktiflerine uyulması gerektiğinden söz etmişti.³⁹⁸ Ancak Talat Aydemir, kaleme aldığı anılarında Org. Sunay’ın İnönü ölürse veya çekilirse bu işin yapılabileceğinden söz ettiğini dile getirmiş ve bu durum üzerine Selçuk Atakan bir teklif sunmuştu. Atakan, *“Biz ihtilalin hiyerarşik düzende yapılmasını uygun görüyoruz. Mademki kendinizi kifayetsiz buluyorsunuz, denecek bir şey yok...”* demiş ve sözlerine devam ederek kendilerinin sonradan suçlu kabul edilerek ordudan uzaklaştırılma durumundan bahsetmişti. Aydemir anılarında, Org. Sunay’ın *“Böyle bir şey düşünmüyorum. Size şeref sözü veriyorum. Benim vücudum çiğnenmedikten sonra sizin kılınıza kimse dokunamaz”*³⁹⁹ şeklinde açıklamalarda bulunduğunu ileri sürmüştü. Aynı zamanda Org. Sunay, albaylara *“Siz benim, kolum kanadım, en güvendiğim arkadaşlarımsınız”* demiş ve albayları inandırmaya çalışmıştı.⁴⁰⁰

Toplantı sonrasında ise Org. Sunay darbenin gerçekleşmeyeceğine dair Org. Gürsel ile İnönü’ye bilgi vermiş olsa da albaylar cuntası yönetime el koyma fikrinden

³⁹⁶ Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 353,355.

³⁹⁷ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 297.

³⁹⁸ Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, 182; Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 355.

³⁹⁹ Albay Talat Aydemir, *Hatıratım*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, 96.

⁴⁰⁰ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 310.

sapmamışlardı. Hükümet, darbe fikrine sahip olan subayları ordudan tasfiye etme kararının duyulmasının ardından hızlıca harekete geçmek istemişti. Darbeci subaylar ise Org. Sunay'ın darbe düşüncesine olumlu bakmaması ve İsmet İnönü'den yana tavır takınmasına çok fazla sinirlenmişlerdi.⁴⁰¹ Böylece darbe yapmayı kafaya koyan Aydemir ve arkadaşları harekete geçmek için uygun zamanı beklemişlerdi.

2.3.2.5. 20 ve 21 Şubat 1962 Olaylarında Org. Cevdet Sunay

20 Şubat 1962'ye gelindiğinde Başkent'te hem siyasi hem de askeri anlamda yaşanan hareketlilik giderek artmaya başlamıştı. Rahatsız edici konuların kamuoyunda konuşulması bir yandan siyasileri diğer yandan da ordu mensuplarını etkilenmişti. Nitekim kamuoyunda, Harp Okulu tarafından gerçekleştirilecek olan darbeye karşı durma teklifi yapıldığı, Aydemir'in evine tutuklanacağına dair bir notun bırakıldığı, 27 Mayıs yargılaması sonrasındaki idamların baş sorumlularının Aydemir ile arkadaşlarının olduğu ve albayların bir araya gelmesiyle oluşan cuntanın İnönü tarafından dağıtılacağı gibi söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Bu söylentiler Aydemir'i tedirgin etmemiş aksine daha da kıskırtmıştı.⁴⁰² Başbakanlıkta çalışan bir arkadaşı tarafından evinin kapısına not bırakıldığını anlatan Aydemir, arkadaşının *"Talat yarın tevkif edileceksin. Ankara'da bulunan Albaylar Cuntası İnönü tarafından dağıtılacak..."* şeklindeki uyarılarından bahsetmişti. Ayrıca Milliyet Gazetesinde çalışan Mete Akyol'da Aydemir'e tevkif edileceği konusunda soru sormuş ve bilgi almak istemişti.⁴⁰³ Üniversiteli bir gencinde Aydemir'e gelerek havacıların bir hareket içerisinde olduğunu ve başlarında Kurmay Albay Mithat Ceylan'ın bulunduğunu söylemesi olayları iyice çıkmaza sürüklemişti. Yaşananlar üzerine Aydemir, yanına Kurmay Albay Selçuk Atakan'ı çağırması ve duyduğu haberleri Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'a iletmesini istemişti. Org. Sunay'ın yanına giden Atakan, söylenenleri tek tek anlatmış, ancak olumlu veya olumsuz hiçbir tepkiyle karşılaşmamıştı. Konuyu geçiştirmeye çalıştığını düşünen Atakan, Org. Sunay'ında bu işlerin içerisinde olduğu kanısına varmıştı. Daha sonra Merkez

⁴⁰¹ Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 355.

⁴⁰² Özçelik- Güneş, *Bir 27 Mayıs Tahlili Silahlı Kuvvetler Birliği 1960-1963*, 225.

⁴⁰³ Aydemir, *Hatıratım*, 96-97.

Komutanlığına geri dönem Atakan’a bir subayın “*Albayım, Havacılar bu gece alârma geçiyorlar, bilginize*” demesi ile durum daha detaylı araştırılmaya başlanmıştı.⁴⁰⁴

Diğer taraftan Aydemir, sıkı emniyet önlemleri alınmasına karar vermiş ve saat 23.30’da Harp Okulu’na gitmişti. Talat Aydemir’in yönetime el koyacağı yönündeki haberler gittikçe yayılmaya başlamış ve Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Hüsnü Özkan tarafından İsmet İnönü’nün, Bakanların, Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının evlerinin etrafında çeşitli önlemler alınmıştı. İstanbul’da bulunan üst rütbeli komutanlar ise bir araya gelmiş ve olaylar hakkında yoğun bir tartışma süreci başlamıştı. Aydemir’in darbe yapacağı yönündeki haberlerin aslını öğrenmek isteyen komutanlar, Aydemir ile telefonda görüşmeye karar vermişlerdi.⁴⁰⁵ O saatlerde Harp Okulu’nda bulunan Aydemir’e İstanbul’dan arandığı ve telefonda 15. Kolordu Komutanı General Fikret Esen olduğu söylenmişti. Telefona cevap veren Aydemir, kendini tanıttıktan sonra, General Esen, “*Ne var ne yok? Bu gece harekâta geçeceğinizi duydum. Doğru mu?*” sorusunu yöneltmişti. Aydemir, bu soru karşısında adeta hazır bir cevap ile “*Kim söyledi? Yok öyle bir şey Paşam!.. Biz kumandanlarımızın tasvip etmediği bir harekâta girişmeyiz. Org. Cevdet Sunay’a şeref sözü verdik*” demişti. General Esen ise Aydemir’in bu cevabının ardından komutanlar ile toplantıda olduklarını katiiyen böyle bir harekete kalkılmaması gerektiğini ve böyle durumları desteklemeyeceklerini söyleyerek telefonu kapatmıştı.⁴⁰⁶

Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ise söylentilerin en başından beri durumu ciddiyetle takip etmiş ve emri ile birlikte Hava Kuvvetleri alarma geçmişti. Org. Sunay’ın emri ile birlikte Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat, Hava Kuvvetleri Karargâhına geçmişlerdi. Daha sonra aralarına Ekrem Acuner’in de katılmasıyla alarm durumu idare edilmeye başlanmış ve Meclis Muhafız taburunun da alarma geçmesi emri verilmişti. O sırada Harp Okulu’nda bulunan Aydemir, İstanbul’dan Albay Emin Aytekin’i aramış ve şu an herhangi bir harekete girişilmemesi gerektiğini belirtmişti.⁴⁰⁷ Gece saatlerinde Aydemir’e 229. Piyade Alayından bir yüzbaşı telefon etmiş ve Kara, Hava ve Deniz

⁴⁰⁴ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 315.

⁴⁰⁵ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 211-212.

⁴⁰⁶ İsen, *22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, 46-47; Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 329.

⁴⁰⁷ Yeşim Demir, *Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, (Birinci Baskı), Andaç Yayınları, Ankara 2017, 74.

Kuvvetleri Kurmay Başkanlarının geldiğini belirtmişti. Kurmay Başkanlarının darbe yapılıp yapılmayacağı konusunda kontrol yaptıklarını ileten yüzbaşı, Alay komutanın merkeze çağırıldığını ifade etmiş ve alarm verilir verilmemesi gerektiğini sormuştu. Aydemir ise herhangi bir alarm verilmemesi gerektiğini belirtmiş ve sonra Selçuk Atakan'ı arayarak bu gece harekât yapılmayacağını bildirmişti.⁴⁰⁸

Aydemir, gerekli yerlere harekete geçilmeyeceği yönünde haberler vermesinden kısa bir süre sonra 229. Piyade Alayından aranmış ve havacıların alarma geçtiği haber verilmişti. Bu haberi alan Aydemir, telaşa kapılmış ve yaşananların doğruluğunu araştırmıştı. Dönemin şahitlerinden olan Bahtiyar Yalta ise gece saatlerinde odasına devre arkadaşının geldiğini ve tankların alarma geçtiği yönünde haber verdiğini belirtmişti. Yalta, bu haber üzerine Albay Talat Aydemir'in odasına gitmiş ve durumu bildirmişti. Daha sonra zaman kaybetmeden harekete geçtiğini söyleyen, Yalta, İnönü Bulvarına çıktığında tankların palet seslerinin yeri göğü inlettiğinden bahsetmişti. Tankların yanına yaklaşıp ilerlemesine engel olan Yalta, daha sonra piyadelerin hareketlendiği haberini almış ve Piyade Alayına doğru yönelmişti. Nizamiyeden içeri giren Yalta, erlerin kamyonlara bindiklerini görmüş ve daha sonra tanıdık bir subaya neden harekete geçtiklerini sormuştu. Subay ise havacılar harekete geçince bizde geçtik cevabını vermişti. Daha sonra erlerin kamyonlardan indirilmesini ve istirahate geçmesi gerektiğini belirtmişti.⁴⁰⁹ Böylece 20 Şubat gecesini Aydemir'in haberi olmadan harekete geçen tanklar ve askerler Binbaşı Yalta tarafından engellenmişti. Son günlerde yaşanan olaylar üzerine 21 Şubat sabahı Hava Kuvvetlerinden General Hüsnü Özkan'ında içinde bulunduğu bazı subaylar kendi aralarında bir görüşme yapmışlar ve Org. Sunay'a bir rapor verilmişti. Raporda Albaylar cuntasında bulunan Kurmay Albay Talat Aydemir, Selçuk Atakan ve Necati Ünsalan yaşanan olaylarda suçlu görülmüştü. Aydemir ve arkadaşlarının emekliliğe sevk edilmesi gerektiği hususu belirtilmişti. İstanbul'da bulunan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'inde onayı alındıktan sonra bu karar Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'a bildirilmişti. Org. Sunay Kara Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı ile yaptığı görüşmeler sonrasında albayların emekli edilmesini değil görevlerinin değiştirilmesi kararını uygun bulmuşlardı. Bu karar alındıktan sonra ise

⁴⁰⁸ İsen, *22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, 47.

⁴⁰⁹ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 326-328.

Aydemir, Ünsalan ve Atakan'ın çağırılmasını ve durumun yüz yüze değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁰

Albaylar, Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ın emri üzerine 21 Şubat sabahı saat 11.00'de toplantıya katılmışlardı. Org. Sunay, Hava Kuvvetlerinin bir ultiatom verdiğini ve akşam saatlerinde Kara Kuvvetlerinde yaşananların emrinin ise Aydemir tarafından verildiğini ifade etmişti. Aynı zamanda Org. Sunay, albaylara yerlerinin değiştirileceğini eğer bu durumu kabullenmezlerse istifa etmeleri gerektiğini de belirtmişti. Daha sonra sözü alan Aydemir, *"Paşam biz iki gün önce burada istifa etmedik mi? Şimdi kalkmış naklimizi ve istifa etmemizi bekliyorsunuz? Bizim bu olaylarda alakamız yok"* demişti.⁴¹¹ Org. Sunay'ın suçlamaları karşısında kendini tutamayan ve ast üst ilişkisini adeta hiçe sayan Aydemir, yaşananlardan kendi anılarında bahsetmişti. Aydemir, *"Allahtan başka kimsenin himayesi altına girmem, ben suçlu değilim, suçlu olan Hava Kuvvetleri ve sizlersiniz."* diyerek sert çıkmıştı. Org. Sunay'a MBK'nın ve CHP'nin oyununa geldiğini söyleyen Aydemir, tabancasını çıkarıp masanın üstüne koyarak olayın suçlusu olmadığını öyle bir şey varsa çekip vurmalarını istemişti.⁴¹² Olayların ateşli geçmesi sonucunda salondan çıkarılan Aydemir ve arkadaşları kendileri hakkında verilecek olan kararı beklemişlerdi.

Aydemir ve arkadaşlarına hiçbir subayın yerinin değiştirilmeyeceği ve emekliye sevk edilmeyeceği söylenmişti. Bu haberi aldıktan sonra Genelkurmaydan ayrılan Aydemir, Harp Okulu'na gitmiş ve orada Albay Selçuk Atakan'ın göz altına alındığını Şükrü İlkin'in ise görevinden alındığını öğrenmişti. Aydemir nakillerinin gerçekleşeceği haberlerini alması üzerine 22 Şubat Harekâtını başlatma kararını almıştı.⁴¹³

2.3.2.6. 22 Şubat Darbe Girişimi'nde Org. Cevdet Sunay

21 Şubat'ta yaşanan olaylar sonrasında tayin haberini almış olan Aydemir'in yerine vekaleten Tuğg. Semih Sancar atanmış ve daha sonra rahatsızlanınca evine gitmişti. Aydemir, o sırada okulun konferans salonunda 600 kadar asteğmene hitap etmiş ve

⁴¹⁰ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 217-218.

⁴¹¹ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 343.

⁴¹² Aydemir, *Hatıratım*, 96-97.

⁴¹³ İsen, *22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, 54, Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 80.

kendisine destek istemişti.⁴¹⁴ Anılarında ise asteğmenler tarafından olayların öğrenildiğini ve galeyana geldiklerini belirten Aydemir, bu durum üzerine subayları sinema salonuna topladığından bahsetmektedir. Sinema salonunda asteğmenlerin kendisini teslim etmeyeceklerini duyması üzerine okulu ve çevredeki kıtaları alarma geçirdiğini ifade etmektedir.⁴¹⁵ Salona Dünder Seyhan ile beraber giden Aydemir, etkili bir konuşma yapmış ve bu olaylara şahit olan Binbaşı Kadir Çıtak, öğrencilerin merak dolu heyecanlı bakışlarını görmüştür. Alarmin verilmesiyle birlikte Tank Okulu, Süvari Grubu, İstihbarat, Yabancı Dil ve Spor okulları ve Mamak'taki Muharebe Alayı hemen alarm havasına girmişti.⁴¹⁶ Kısa süre içerisinde genç subaylar silahlanmış ve harekete geçmek için emir beklemeye başlamışlardı. İlk önce Tank Taburu ardından Jandarma Subay Okulu ve Zırhlı Muharebe Eğitim Merkezine bağlı olan birlikler harekete geçmişti. 229. Piyade Alayı ise yeni komutanının alaya hâkim olmasından ötürü Aydemir'e destek verememişti. Olaylar yaşanırken Harp Okulu'na yeni atanan Tuğg. Semih Sancar gelmiş ve vazifeyi devralmayı istemişti. Ancak general tutuklanarak nezarete atılmış ve daha sonra kalp hastası olduğu için serbest bırakılmıştı.⁴¹⁷

Diğer taraftan Genelkurmay İkinci Başkanı olan General Memduh Tağmaç'ın Harp Okulu'na taarruz emri üzerine 230. Piyade Alayı Komutanı Albay Cahit Aksoy, Aydemir'in karşısına çıkmıştı. Aksoy, emir komutaya uymamış ve Aydemir'e "*Yuvamız olan Harbiye'ye taarruz edemem. Başta ben olmak üzere emrinizdeyim.*" diyerek bağlılığını göstermişti. 230. Piyade Alayının da darbecilerin yanında yer almasıyla birlikte Aydemir, daha özgüvenli bir şekilde hareket etmiş ve Cumhurbaşkanından çeşitli isteklerde bulunmuştu.⁴¹⁸ Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel öncülüğünde hemen bir araya gelen İnönü, Parti liderleri, Bakanlar, Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ve Kuvvet Komutanları durum hakkında görüşmelere başlamışlardı. Görüşmeler sonucunda bazı kararlar alındığı gibi Harp Okulu'na taarruz edilmesine karar verilmişti. Diğer yandan Harp Okulu'na ait tanklar ile Harp Okulu öğrencileri tarafından Dikmen yolu kesilmişti. Dikmen yoluna kadar uzanan Akasyalı yol üzerinde 4 kademeye ayrılmış olan Harp Okulu öğrencileri, gerekli bilgilendirmeler sonrasında harekete

⁴¹⁴ Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 81.

⁴¹⁵ Aydemir, *Hatıratım*, 103.

⁴¹⁶ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 377-379.

⁴¹⁷ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 226-227.

⁴¹⁸ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 397.

geçmişlerdi. Yapılan plana göre yavaş bir şekilde harekete geçilecek, Meclis, Radyoevi, Genelkurmay, Bakanlıklar, PTT ve Telefon müdürlükleri gibi önemli merkezlere hâkim olunacaktı. Harp Okulu bu plan doğrultusunda ayaklandığı gibi Jandarma Subay Okulu'nda da aynı anda hareketlilik başlamıştı. Komutanı değiştirilmiş olan 229. Piyade Alayı ise hükümetin yanında yer almış ve Harp Okulu'nun arkasında mevzilenmişti. Harp Okulu'nun harekete geçtiğini haber alan Hava Kuvvetleri Komutanı General İrfan Tansel ise ilerlemekte olan Harp Okulu'na ultimatoma vermiş ve karşılarında Hava Kuvvetlerinin olduğunu hatırlatmıştı.⁴¹⁹

TBMM ise Harp Okulu'nun harekete geçtiği haberini bütçe görüşmeleri sırasında öğrenmiş ve alınan haber üzerine birçok Milletvekili ile Senatör Ankara'dan ayrılmıştı. Milletvekili ve senatörlerin Ankara'dan ayrılışlarında 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında yaşanan olumsuz durumların etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü darbe sonrasında tüm vekiller tutuklanmış ve bazıları cezaevine gönderilmiştir. Ayrıca dönemin başbakanı ile birlikte 2 bakanı idam edilmiştir. 27 Mayıs 1960 sonrasında yaşanan olaylardan etkilenen vekillerde, Aydemir'in darbe girişiminin başarıyla sonuçlanmasının ardından aynı olaylar ile karşılaşacakları yönündeki düşünce gün yüzüne çıkmış olabilir. O dönem bütçe komisyonunda görevli olan Kurmay Albay Sami Küçük, komisyonda müzakereyi seyrederken Aydemir'in Harp Okulu öğrencilerini harekete geçirdiği haberini almış ve komisyondan ayrılarak Harp Okuluna doğru gitmişti. Harp Okulu yolu üzerinde ki kavşağa varan Küçük, Harp Okulu öğrencilerinin Meclis'e doğru yürüdüklerini görmüş ve geriye dönerek haber vermişti.⁴²⁰ Hareketin başlamasıyla Harp Okulu'na giden Dündar Seyhan ise Aydemir'in ne yapalım sorusu karşısında protokolün beşinci maddesine uyulması gerektiğini söylemişti. Bu durum üzerine hareket resmen başlamış ve parola “*Halaskar*”, işaret ise “*Fedailer*” olarak belirlenmişti. Yaşanan olaylar hükümet ve Genelkurmay Başkanı Org. Sunay tarafından yakinen takip edilmiş ve saat 16.00 civarlarında olaylar ile ilgili toplantı yapılırken Çankaya Köşkü'nü koruyan Muhafız Alayı el değiştirerek darbeciler etrafta mevzilenmişlerdi.⁴²¹ Bu olay sonrasında Üsteğmen Erol Dinçer, Binbaşı Fethi Gürcan'a ulaşır ve köşkte toplantı halinde bulunan Cemal Gürsel'in İnönü'nün, Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ın, bakanların ve Kuvvet

⁴¹⁹ Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 82-83.

⁴²⁰ Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, 130.

⁴²¹ Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 84.

Komutanları'nın çıkmak istediklerinden bahsetmiştir. Bu durum karşısında kimsenin dışarıya bırakılmamasını isteyen Gürcan, Aydemir ile görüşmüş, köşkü sardığını bildirmiş ve emir verdiği takdirde gözaltına alacağını ifade etmişti. Dönemin şahitlerinden olan Bahtiyar Yalta' ise Gürcan'ın bu haberi karşısında Aydemir'e öneride bulunduğunu ileri sürerek Çankaya'daki askerî ve sivil erkâna dokunulmaması gerektiğinden söz etmişti. Yalta, bu öneriyi sunduktan sonra Aydemir'in anında Fethi Gürcan'a "*Dokunmayın, bırakın çıksınlar*" emrini verdiğini belirtmişti.⁴²² Aydemir ise anılarında köşktekilerin serbest bırakılması emrini verdiğinden bahsetmiş ancak Bahtiyar Yalta'nın öneride bulunduğu yönünde bir bilgi vermemiştir.

Aydemir verdiği bu emir sonucunda hem kendisinin hem hükümet tarafının hem de harekâtın adeta kaderini değiştirmişti. Hükümet yanlıları Çankaya'dan Hava Kuvvetlerine doğru gitmeye başlarken İsmet İnönü, "*İşte şimdi kaybettiler*" demiş ve tebessüm etmişti.⁴²³ Hava Kuvvetlerine geçen Başbakan İsmet İnönü burada yönetimi ele almış ve Aydemir ile pazarlıklara başlamıştı. Diğer taraftan Köşkten ayrılan Org. Cemal Gürsel, Genelkurmay Başkanlığına gitmişti. Org. Gürsel, Genelkurmay'ın kalabalık olduğunu, İstanbul'a gideceğini ve İsmet İnönü'nün ise duruma göre Eskişehir'e gidip meşru hükümeti oradan yönetebileceği konusunda Org. Sunay ile bilgi alışverişinde bulunmuştu. Daha sonra İstanbul'a gitmekten vazgeçen Org. Gürsel, Hava Kuvvetleri Mürted Üssü'ne gitmişti. Albaylar cuntası karşısında yer alanların Çankaya'dan çıkmalarına izin verilmesiyle birlikte bir adım öne geçilmişti. Çankaya'dan çıkmalarına izin verilmesindeki nedeni açıklayan Bahtiyar Yalta, iç savaş felaketini önlemek amacıyla bu kararı verdiklerini belirtmişti.⁴²⁴

Diğer taraftan Aydemir ile iletişim kurulmak istenmiş ve akrabası olan Ekrem Alican üzerinden pazarlık yapılmasına karar verilmişti. İnönü, Aydemir'in yanına giden Alican'dan teslim olmaları doğrultusunda hepsini emekliye sevk edeceğini ve divanı harbe vermeyeceğini iletmesini söylemişti. Görüşmek için Harp Okulu'na giden Alican'a bazı şartlar sunan Aydemir, şartların kabul edilmesini istemiş ancak İsmet İnönü reddetmişti. Taviz vermeyen İnönü, gerekli tedbirlerin alınmasını emrettiği gibi Genelkurmayda gerektiğinde ateş emri verildiğini belirtmişti. Ayrıca Çankaya'da yapılan

⁴²² Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 417.

⁴²³ Yazgülü Aldoğan, "22 Şubat Hareketi", *Hürriyet*, 25 Mayıs 1986, Sayı 13693, 5.

⁴²⁴ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 419-420.

görüşmelerde alınan tedbirler uygulanmaya başlanmış, saat 19.30'dan itibaren Cumhurbaşkanı Org. Gürsel'in ve Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ın banda alınan sesleri radyodalar da yayınlanmaya başlamıştı.⁴²⁵

İlk olarak Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel, vatandaşlara yönelik yapmış olduğu gibi Türk subayına ve Türk Ordusuna da hitap etmişti. Org. Gürsel, bu hitabında “*Seni aldatmak ve yanlış yollara sevk etmek isteyenler vardır. Onlara uyma... Bizzat Şerefli Ordunun, yüksek haysiyetini korumasını bil...*” ifadelerini kullanmıştı. Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay ise mesajında TSK'nın başı olarak hitap etmiş ve özetle yabancı radyolarda çıkan haberlerin yalan olduğundan, Türk vatanını parçalayarak milletin kardeş kavgasına sürüklenmeye çalışıldığından söz etmişti. Ayrıca ordunun, Cumhuriyetin koruyucusu, Anayasanın ve demokratik nizamın bekçisi olduğunu belirtmişti. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti ve demokrasiyi her türlü iç ve dış tehlikelerden de koruyacağını da ifade etmişti.⁴²⁶ Son olarak Başbakan İsmet İnönü konuşmasını gerçekleştirmek istemiş ancak darbecilerin radyo vericisini kesmesiyle konuşma 2 saat sonrasına ertelenmişti. Geçte olsa radyoda açıklamalarda bulunan İnönü, Türk Ordusu'nun Anayasa'yı çiğnemeye izin vermeyeceğini, TSK'nın görevinin başında ve duruma hâkim olduğunu vurgulamıştı. Gece yarısına yaklaşırken Eskişehir Hava Üssü Komutanı Muhsin Batur'un yanında bulunan İrfan Tansel'de Harp Okulu üzerinden jetleri uçurmaya başlamıştı. Bu durumdan rahatsız olan Albaylar cuntası kendi içerisinde tedirgin olmuş ve ne yapmaları gerektiği hakkında düşünmeye başlamışlardı.⁴²⁷ Yapılan radyo konuşmaları, havada uçan jetlerin tehdidi ve Ankara sokaklarında gezen silahlı birlikler karşısında çatışmayı göze alamayan darbeciler, saat 01.00'da genelkurmaydan kendilerine gelen bir heyet ile görüşmek istemişlerdi. Heyet genelkurmayın teklifini iletmiş, kanlı çarpışmalara neden olacaklarını söylemiş ve bu işten vazgeçmeleri sonucunda genelkurmayın alarmı durduracağını belirtmişti. Aynı zamanda darbecilerin birliklerine geri döndükleri takdirde hiçbir cezai işlem uygulamayacakları yönünde de teminat verilmişti. Aydemir ve arkadaşları bu durum karşısında çaresiz kalmışlar ve İnönü ile Org. Sunay'dan yazılı bir teminat istemişlerdi. Org. Sunay'ın teminat mektubunda “*Derhal herkesin normal vazifelerine dönmeleri şartıyla şimdiye kadar kan*

⁴²⁵ Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 86-88.

⁴²⁶ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1962, Sayı 13492, 1,5. Bkz. EK 10.

⁴²⁷ Öymen, *Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980*, 378.

dökülmesine meydan verilmediğinden dolayı hadiselere katılanlar hakkında kanuni tatbikat yapılmayacağına hükümet ve Devlet Başkanlığından aldığım teminata dayanarak bende söz veriyorum.” demiş ve TSK’nın en üst subayı söz vermişti. Diğer taraftan Hükümet Başkanı sıfatıyla İsmet İnönü tarafından da yazılı bir teminat iletilmiş ve Aydemir bu teminatı cebine koyarak kendisine bağlı olan birliklere verilen emirin kaldıracağını ifade etmişti. Alarm vaziyetinde bulunan Harp Okulu öğrencilerine Türk askerinin hiçbir zaman birbirine silah kullanmadığını belirten Aydemir, *“Silahlı bir çatışmaya sebebiyet vermemek için harekâttan vazgeçilmiştir. Hepiniz silahlarınızı bırakınız, koğuşunuza çekiniz.”* diyerek saat 03.00’te harekât tamamen durdurulmuştu.⁴²⁸

Harekâtın 23 Şubat 1962’de son bulmasıyla birlikte ülke içerisinde Cumhurbaşkanı Org. Gürsel’e Başbakan İsmet İnönü’ye ve Org. Sunay’a bağlılık telgrafları gelmişti. Basına yansıyan bu telgrafların birinde *“Başkanı bulunduğum Tıp Fakültesi öğrencileri adına beyanat ve tutumlarınızı tamamen benimsediğimizi 27 Mayıs’ın ve devrimlerin korunmasında şanlı ordumuzla yan yana olduğumuzu bildirir, hürmetlerimi sunarım. Emrinizdeyiz.”*⁴²⁹ diyerek Org. Sunay’a bağlılıklarını göstermişlerdi. 24 Şubat 1962 tarihinde İsmet İnönü Başbakanlıktaki makamında Genelkurmay Başkanı Org. Sunay’ında içinde bulunduğu hükümet yetkileri ve bazı komutanları kabul etmişti. Demokratik kuvvetlerin yardımıyla yaşanan bu olayın engellendiğini ifade eden İnönü, 20 yüksek rütbeli subayın emekliliğe ayrılmasıyla sorunların ortadan kalktığını belirtmişti. 22 Şubat sonrasında Albaylar cuntasının lideri olan Albay Talat Aydemir gözaltına alınmış ve 26 Şubat 1962’de serbest bırakılmıştı. Aynı gün içerisinde 22 Şubat’tan çıkarılan dersi anlatan İnönü, genç ve orta rütbeli subay kadrosunun Harp Okulu öğrencilerini aldattığından bahsetmişti. Bu söz üzerine birçok şehirde Atatürk anıtları üzerine *“Harbiyeli Aldanmaz”* yazılı çelenkler bırakılmıştı.⁴³⁰ Böylece 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra alt ve orta rütbeli subayların gerçekleştirmeye çalıştığı darbe girişimi başarısız olmuştu. Aydemir, askerlik mesleğinden uzaklaşmış olsa da hükümete

⁴²⁸ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 241-243; Aydemir, *Hatıratım*, 104.

⁴²⁹ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1962, Sayı 13493, 3.

⁴³⁰ Dilşen İnce Erdoğan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Darbeler*, (İkinci Baskı), “Talat Aydemir’in Başarısız Darbe Girişimlerinin Ulusal Basına Yansımaları”, Cevdet Kırpık-Can Devci-Tekin Aycan Taşçı (Ed.), *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 2023, 378-379.

el koyma fikirlerinden uzak kalamamış ve aklındaki planları uygulamak için uygun zamanı kollamıştı.

2.3.2.7. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi'nin Hazırlık Süreci

22 Şubat 1962'de yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından emekliye sevk edilen darbeciler, hedeflerinden vazgeçmemişlerdi. Bu bağlamda hareket eden Talat Aydemir, emekliye sevkinin ardından arayış içerisinde olmuş ve çeşitli yollarla düşüncelerini anlatmaya başlamıştı. 22 Şubat sonrasında basında sık sık yer verilen Aydemir, idealleri peşinde olduğunu açıkça yansıtmaya başlamıştı. Aydemir ve arkadaşları 22 Şubat girişiminin yarım kaldığını düşünmüşler ve bu girişimi tamamlama yoluna başvurmuşlardı. 22 Şubat girişiminin ardından evine dönen Aydemir, ilk olarak eşine “*Şadan! İlk önce şerefli elbisemi çıkarayım. Bu iş bitmedi, bir gün gelecek muvaffak olacağım, üzülme en kısa zamanda bile halledebilirim.*” demiş ve kararlılığını açıkça ortaya koymuştu.⁴³¹ Ayrıca Aydemir, darbe girişimi sonrasında dönemin şahitlerinden olan M. Emin Aytekin ile görüşmüş, Aytekin'in artık Silahlı Kuvvetlerin kurcalanmaması gerektiği yönündeki uyarısını dikkatte almamıştı. Siyasilerle de söz düellosuna giren Aydemir, AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın “*22 Şubat bedbahtır.*” sözünden rahatsız olmuş ve asıl bedbahtın kendisi olduğunu açıkça beyan etmişti.⁴³² 22 Şubat sonrasında daha çok asileşen Aydemir, darbe fikrinden vazgeçmemiş ve demokrasinin Silahlı Kuvvetler tarafından getirileceğine inanmıştı.

Darbe girişiminin bastırılmasından sonra özellikle Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ın gözü halen Aydemir'in üzerindeydi. Org. Sunay, başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişiminden iki ay sonra Harp Okulları Spor Bayramı dolayısıyla okulu ziyaret etmiş ve belki de bu ziyaret ile öğrencilerin nabzını yoklamak istemişti.⁴³³ Aydemir'in sakın durmayacağını düşünen Org. Sunay, bu konuda haklı olduğunu ileri de görmüştü. Çünkü 22 Şubat 1962 tarihi üzerinden nerdeyse 3 ay geçmiş ve Aydemir yeni taşındığı evinde küçük bir toplantı düzenlemişti. Toplantıda ilk olarak Ankara ve İstanbul'daki faaliyetlerin nasıl yürütüleceği konuşulmuş ve Ankara'nın merkez kabul edilmesine karar verilmişti. Her şeyin Ankara'da başlayıp Ankara'da bittiği kanaatinde olan darbeciler,

⁴³¹ Özçelik- Güneş, *Bir 27 Mayıs Tahlili Silahlı Kuvvetler Birliği 1960-1963*, 234.

⁴³² Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 371-372.

⁴³³ M. Halistin Kukul, *Darbelerde Harbiyeli Olmak*, (Birinci Baskı), Pankuş Yayınları, Ankara 2021, 113.

Ankara'nın kuvvetlerin yığınağı yapılmasına karar vermişlerdi. İstanbul'un da Ankara'daki başarıyı desteklemede görevli olacağı düşünülmüş, Türkiye'de geriye kalan illerin ise Ankara'dan çıkacak karara uyacağı ve buralarda küçük ünitelerin bulunmasının yeterli olacağı ifade edilmişti. Bu kararların kabul edilmesiyle birlikte İstanbul'da Adnan Çelikoğlu, Osman Deniz ve iki kişinin daha faaliyetleri organize etmeleri kabul edilmişti. Ankara'da ise organizasyonu sağlayanların başında lider Talat Aydemir, Emin Arat, Mustafa Ok, Bahtiyar Yalta, Dünder Seyhan, Fethi Gürcan, Necati Ünsalan ve Aydemir'e komşu olan Turgut Alpagut vardı. Bu isimler öncülüğünde İstanbul ve Ankara'da örgütlenme çalışmaları başlamıştı.⁴³⁴

Diğer taraftan siyasi yönde koalisyonlar oluşturulmaya çalışılmış ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 22 Haziran 1962'deki çağrısı üzerine CHP lideri İsmet İnönü yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. Bir gün sonra CHP-YTP-CKMP partileri hükümeti kurma konusunda anlaşmışlar ve daha sonra yeni koalisyon kurulmuştu. O dönemde yeniden teşkilatlanma sürecinde olan Aydemir, kendisine Silahlı Kuvvetler tarafından teklifler geldiğini ve çeşitli ısrarlar neticesinde güveniler bir şekilde teşkilatı organize etmeye çalıştıklarından bahsetmişti. Diğer taraftan AP'nin Ankara'da saldırıya uğramasının ardından çevre illerden gelen partililer de Aydemir'in evinde görüşmeler yapmışlar ve CHP'ye karşı bir hareket istediklerini belirtmişlerdi.⁴³⁵ Aynı zamanda örgüt içerisinde bulunan Turgut Alpagut, 22 Şubat sonrasında birçok kişinin 22 Şubatçılarla görüşmek için sıraya girdiğinden söz etmiş hatta CIA ajanlarının dahi ziyarette bulunduğundan bahsetmişti.⁴³⁶ Ekim 1962'de ise darbecilerden bir iki kişi Emin Arat'ın arkadaşı olan Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanı Kurmay Albay Rumi Ahıskalı'yı ziyarete gitmişler ve çok önemli bir mesele hakkında görüşeceklerinden bahsetmişlerdi. Ahıskalı'nın evine giden Emin Arat ve Turgut Alpagut meseleyi açık bir şekilde anlatarak yardım istemişlerdi. Ahıskalı ise bu durumun karşısında fırsat buldukça üst rütbeli subaylarla temasa geçeceğini ve taraftar bulmaya çalışacağını ifade etmişti. Aralarında görev paylaşımı yapan darbeciler görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeye özen göstermişlerdi. Talat Aydemir ile Turgut Alpagut'un özellikle Harp Okulu öğrencileri üzerinde etkin olması kararlaştırılmış ve bu yönde girişimlerde

⁴³⁴ Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, (İkinci Baskı), (Haz: Yasemin Bradley), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, 119.

⁴³⁵ Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 101-103.

⁴³⁶ Emin Çölaşan, "Turgut Alpagut Anlatıyor", *Hürriyet*, 18 Mayıs 1986, Sayı 13686, 1,5.

bulunmuşlardı.⁴³⁷ Nitekim Aydemir emekli olmasına rağmen çeşitli yollarla Harp Okulu öğrencileriyle bağlantı kurmaya çabalamıştı. Dönemin şahitlerinden olan Sami Küçük, Aydemir'in Sıhhiye Orduevi'nin karşısında açık hava çay evinin önünde oturduğunu ve Harp Okulu öğrencilerinin önünden geçtiklerinde ona selam verdiklerinden bahsetmişti.⁴³⁸

Gizlice yürütülen bu ilişkiler dışında çeşitli toplantılar düzenleyen Aydemir ve darbeciler, bu yolda birçok kişiyle iletişim kurmuşlardı. Özellikle 3 Şubat 1963 tarihinde Ankara'da Lale Apartmanı'nda bir dairede 11'ler ile 22 Şubat taraftarları toplantı yapmışlardı. Her iki tarafta hükümetin ortadan kaldırılması, birlik ve beraberliğin sağlanması yoluyla ordu bütünlüğünün oluşabileceği yönünde anlaşmışlardı. Ancak uygulama yönünde iki tarafta birleşme sağlayamamıştı. Tarihler 9 Nisan 1963'ü gösterdiğinde ise 22 Şubat darbecileri 14'ler ve 11'ler ile birleşme doğrultusunda bir talepleri olmuştu. Böylece bir toplantı düzenlenmiş ve Talat Aydemir öncülüğündeki 22 Şubatçılar, Kadri Kaplan'ın katıldığı 14'ler ile Halim Menteş'in temsil ettiği 11'ler toplantıda bir araya gelmişlerdi. Bu toplantıda liderlik konusunda anlaşamayan örgütler toplantıdan ayrılmışlar 6 gün sonra ise tekrar bir araya gelmelerine rağmen bir sonuca varamamışlardı. Daha sonra 14'ler ile yapılan bir başka toplantıda da Talat Aydemir'in ve Alparslan Türkeş'in liderlik konusundaki anlaşmazlıkları bir sonuca varılmasını engellemişti. Ancak Türkeş, her şeye rağmen 22 Şubatçıları destekleyeceğinden söz etmişti. 27 Nisan 1963'te ise bir diğer toplantıda bir araya gelen örgüt grupları liderlik konusu dışında anlaşmışlar, ancak Aydemir'in karar sonuçlarını öğrenmesiyle liderlik mücadelesinde durum daha da kızışmıştı.⁴³⁹ Böylece kendisinin liderlikten saf dışı edileceğini ve 14'lerin kendi darbeci ekibinden bazılarına el atması nedeniyle zayıf düşeceğini düşünen Aydemir, hızlıca 21 Mayıs 1963'te darbe girişimine kalkışmıştı.

2.3.2.8. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişiminde Org. Cevdet Sunay

Mayıs 1963'e gelindiğinde Aydemir, bu yolda tek başına yürümeye karar vermiş ve 10 Mayıs günü arkadaşlarını evine davet ederek darbe planlarını görüşmüştü. Hava Kuvvetlerinden taraftar toplaması için görevlendirdiği Emekli Hava Binbaşı İzzet Köz,

⁴³⁷ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 303.

⁴³⁸ Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, 131.

⁴³⁹ Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 121-124.

Mürtet, Bandırma ve Merzifon üslerinin hareketine destek olacağını bildirmişti. Etrafındaki desteklerini artırmaya çalışan Aydemir, harekât için en doğru zamanın hangi gün olabileceğini düşünmeye başlamıştı.⁴⁴⁰ Aydemir duruşmalar sırasında darbe günü için 19 Mayıs'ı düşündüğünü dile getirmiş, ancak o günün Atatürk ile yarışa çıkmış gibi yorumlanabileceğinden dolayı o günden vazgeçtiğini ve 21 Mayıs gününün en uygun gün olduğunu belirtmişti. Darbe gününün kararlaştırılmasından sonra Aydemir ile Gürcan arasında 19 Mayıs'a kadar gizli tutulmasına karar verilmişti. Bu karar alındıktan sonra İstanbul'a giden Fethi Gürcan, yaptığı toplantıda Ankara'daki durumu anlatmış ve darbenin 20 Mayıs'ı 21 Mayıs'a bağlayan gece yapılacağını bildirmişti. 19 Mayıs günü Galip Gültekin'in evinde toplanan Aydemir, Emin Arat ve Galip Gültekin tarafından radyoda okunması gereken bildiri ayarlanmış ve bildirinin altına Aydemir'in imzasının konulmasına karar verilmişti.⁴⁴¹ Aynı gün içerisinde Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay ile beraber 19 Mayıs gösterilerini izleyen İsmet İnönü sessizce yaklaşan tehlikenin farkına varmıştı.⁴⁴² Üç- dört gün önce Meclis'te bir konuşma yapmış ve vaziyetin kritik olduğundan söz etmişti. İnönü'nün damadı Metin Toker ise İsmet İnönü'nün Talat Aydemir'in yapacağı girişimden haberi olduğunu belirtmiş ve İsmet İnönü'nün ordu içerisinde istihbarat kaynaklarının bulunduğunu da ifade etmişti.⁴⁴³

O dönem Harp Okulu öğrencisi olan M. Halistin Kukul, ikinci sınıfa geçtiğini ve zaman zaman darbe laflarının edildiğinden söz etmişti. Ayrıca yanına şahsen tanımadığı bir öğrencinin sorduğu “*Sen, Erol E. 'nin grubunda mısın?*” sorusuna şaşırarak Kukul, ilk anlarda ne grubu olduğunu anlamadığını belirtmişti. Ardından yanına gelen öğrenci Talat Aydemir'den bahsetmiş ve kendisinin de içinde bulunduğu 5 kişilik bir grup olduğunu ifade etmişti. Daha sonra biraz düşünen Kukul, kendisine çengel atıldığını fark etmiş ve yanına gelen öğrenciyi tersleyerek yanından ayrılmıştı. Kukul, Harp Okulu içerisinde de hareketliliğin yaşandığını fark etmiş ve dikkat etmesi gerektiğini kendisine sıkça hatırlatmıştı.⁴⁴⁴ 20 Mayıs günü gece yarısı olmadan başlanacak olan harekât için Ankara'daki birliklere haber edilmişti. Talat Aydemir, tüm planlarını hazırlamış ve

⁴⁴⁰ Erdoğan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler*, “Talat Aydemir'in Başarısız Darbe Girişimlerinin Ulusal Basına Yansımaları”, 371.

⁴⁴¹ Örtülü, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, 356-360.

⁴⁴² *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1963, Sayı 13933, 1,7.

⁴⁴³ Mehmet Ali Birand-Can Dünder-Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Can Yayınları, İstanbul 2016, 101-102.

⁴⁴⁴ Kukul, *Darbelerde Harbiyeli Olmak*, 123-124.

darbenin ana gücü olan Harp Okulu'ndan darbeyi yöneteceğine karar vermişti. 22 Şubatçılar için neredeyse her şey hazır olmuş ve Aydemir son kez öğlene doğru Turgut Alpagut ile beraber darbeye vazife alacak olan birliklerin yerlerini gezmişti. Öğlenden sonra ise orduevinin karşısında bulunan çay bahçesinde darbecilere son talimatları veren Aydemir, yeniden Albay üniformasını giymişti. 20 Mayıs günü akşam saatlerinde darbenin başlayacağını haber alan Alparslan Türkeş, CMKP milletvekillerinden olan Fuat Uluç ile görüşmüş ve Talat Aydemir'in darbe yapacağını bildirmişti. Bu haberi alan Uluç, durumu CMKP Genel Başkanı Hasan Dinçer'e iletmişti. Dinçer ise İsmet İnönü arayarak gelen istihbaratı bildirmişti.⁴⁴⁵ Böylece İnönü'nün darbe girişimini haber almasından yaklaşık üç saat sonra "*Harbiyeli Aldanmaz*" parolasıyla harekât başlamıştı. Öncelikle Turgut Alpagut, Harp Okulu'nu alarma geçirecek olan grubu üçe ayırmış ve çeşitli görevler vermişti. Aydemir harekât öncesinde Kızılay'da dolaşmış ve ailesiyle vakit geçirmişti. Daha sonra damadı Atilla Altugan, Aydemir ile helalleşerek radyo evine doğru gitmişti. Üç tank şeklinde radyo evine doğru yola koyulan Altugan, Ankara sokaklarında dolaşırken, Aydemir evinde sabırsızca beklemişti. Radyo evine ulaşan tanklardan inen Harbiyeliler, ellerinde silahlarıyla içeriye girmişlerdi. Tüm darbeciler radyodan gelecek haberi beklerken Üsteğmen İlhan Baş mikrofona başına geçmiş ve bildiriye okumuştur. Bildirinin sonunda Halaskâr Fedailer sözünü söyleyen Baş, tüm birlikleri harekete geçirmişti.⁴⁴⁶

Bildirinin okunmasından sonra evinden ayrılan Aydemir, arzu ettiği darbeyi başardığına inanmış bir şekilde Harp Okulu'na doğru hareket etmişti. Aydemir anılarında Harbiye'ye döndüğünde sevinçle karşılandığını ve nizamiyenin önünde ilk karşılayanların Turgut Alpagut ve Bahtiyar Yalta'nın olduğunu ifade etmişti.⁴⁴⁷ O anlarda İsmet Paşa uykusundan uyanmış ve darbe girişiminin Aydemir tarafından yapıldığını öğrenmişti. İnönü, daha sonra damadı Metin Toker'den Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ı aramasını istemişti. Org. Sunay'ın gayet sakin bir şekilde cevap verdiğini anlatan Toker, Sunay'ın "*Paşa hiç rahatsız olmasın biz bu işi hallederiz*" sözünden sonra telefonu kapatmıştı. Radyo'da darbe bildirisi ard arda okunurken 28. Tümen Komutanı Ali Elverdi radyo istasyonunu ele geçirmiş ve yapılan beyanların yalan olduğunu açıkça

⁴⁴⁵ İsen, 22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal, 185-186.

⁴⁴⁶ Birand-Dündar-Çaplı, 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 103-105.

⁴⁴⁷ Aydemir, *Hatıratım*, 173.

belirtmişti. Elverdi'nin bu anonsu ile Talat Aydemir ve darbeciler için her şey tersine dönmüştü. Gece saat 02.00'de yeniden radyo el değiştirmiş ve herkes durumun ne olacağını merakla beklemişti. O sırada Genelkurmay Başkanı Org. Sunay, derhal üç ordunun komutanlarını aramış ve hükümete bağlılıklarını teyit etmişti. Bu durumdan emin olan Org. Sunay, radyoyu ele geçirmek için birlik gönderdiği gibi Kızılay'a da Muhafız Alayından iki bölüğü sevk etmişti.⁴⁴⁸

Radyo'nun ellerinden çıkmasından sonraki durumdan bahseden Bahtiyar Yalta, Talat Aydemir'in odasında karamsar bir şekilde oturan komutanlara uyarılarda bulunmuş ve hareket etmelerini istemişti. Ayrıca Yalta, Aydemir'e hangi birliklerin ellerinde olduğunu ve Genelkurmay Kışla Komutanlığı'nın kendilerinden yana olup olmadığını sormuştu. İlk anlardaki neşesini kaybeden Aydemir bu soruya, *"Yalta! Bana bir şey sorma! Koş bir şeyler yap"* demiş ve bu konuşmanın ardından odadan ayrılan Yalta, yeniden birlikleri ateşlemek istemişti. Ancak her ne kadar harekete geçilmek istenmiş olsa da birlikler panik içinde kışlalarına dönmeye başlamışlardı.⁴⁴⁹

Rüzgârın tersine esmeye başladığını fark eden darbecilerden bazıları yakalanmış, radyo, Yenişehir ve Bakanlıklar civarında bulunan Harbiyeliler ise emekli subayların teşviki ile direnmeye devam etmişlerdi. Saatler 03.00'ü geçtikten sonra radyoda Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'ın sesi duyulmuştu. Org. Sunay, *"Aziz vatandaşlarım, şerefli silah arkadaşlarım; Silahlı Kuvvelerimiz vatan ve milletin selameti yolunda ananevi ve müstesna vazife şuuruyla ve büyük milletin itimat ve sevgisine layık olarak görevi başındadır. Azimlidir ve güçlüdür."*⁴⁵⁰ şeklinde açıklamada bulunmuştu. Ankara radyosunun ardından İstanbul radyosu yayına başlamış ve Birinci Ordu Komutanı Korg. Refik Yılmaz, vatandaşlara uyarılarda bulunmuştu. Ayrıca saat 05.45'te Org. Sunay'ın yayınlanan şu tebliğinde *"Yolunu sapıtmış bir kısım Harbiyelilerin ve azınlığın derhal kışlalarına çekilmelerini ve silahlarını bırakmalarını emrederim. Aksi takdirde büyük Silahlı Kuvvetlerle, Hava Kuvvetleri yarım saat içinde ateş edecektir."* denilmişti.⁴⁵¹ Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen bu ultimatolar sonrasında Harp Okulu iyice karışmıştı. Bakanlıklar ile Genelkurmay civarında bulunan

⁴⁴⁸ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 106-108.

⁴⁴⁹ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 560.

⁴⁵⁰ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 110.

⁴⁵¹ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963, Sayı 4661, 7.

Harbiyelilerle hükümet yanlısı olan askerler arasında ateşli mücadeleler yaşanmaya devam etmişti. Havada uçan jetler korku uyandırmış, radyonun tamamıyla ele geçirilmesiyle ümitler kesilmeye başlamıştı. Hava aydınlanmaya başlamış, jetlerin açtığı ateş sonucunda ölenler olmuş ve Harbiyeliler okula dönmüşlerdi.⁴⁵²

Aydemir bu yaşananları görünce kaybettiğini anlamış, aynı zamanda Org. Sunay'ın radyo konuşmasıyla birlikte kıta kumandanlarında bir çözülme yaşandığını belirtmişti. Subayların tankları ve bölüklerini bırakıp kaçtıklarından da bahseden Aydemir, radyonun çok önemli bir tesir olduğunu anlamıştı. Ayrıca başarısızlığının tek sebebinin radyo olduğunu ifade eden Aydemir, İstanbul'dan da hiçbir haber alamadığından söz etmişti.⁴⁵³ Yaşanan bu olaylardan sonra Talat Aydemir, kalıp teslim olmayı veya hükümet yanlılarına karşı direnmeyi seçmemiş, başka bir yola başvurarak Harp Okulu'ndan kaçmayı başarmıştı. Sabah olduğunda ise isyan tamamıyla bastırılmış ve bu olaylar dönemin basınına yansımıştı. Ankara'da darbeciler ile Hükümet Kuvvetlerinin arasında silahlı çatışmaların olduğu ve darbecilerin üç askeri şehit ettikleri yer almıştı. Sabah saatlerinde Yenişehir'de bulunan bir apartmana 300-400 kadar Harbiyelinin saklandığı yönündeki haber doğrultusunda çevredeki apartmanlar aranmıştı. Gece saatlerinde yaşanan olayların sona ermesinin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel'de orduya teşekkür etmiş ve TSK'nın kanun dışı hiçbir harekete müsamaha göstermemelerini istemişti.⁴⁵⁴ Dönemin basınında ise “*Aydemir Kaçtı*” manşetleri atıldığı gibi İstanbul radyosuna yapılan baskında neler yaşandığı anlatılmış ve Harbiyelilerin 08.30'dan sonra teslim olmaya başladıklarından bahsedilmişti. Ayrıca Talat Aydemir siyah bir otomobil ile Harp Okulu'ndan kaçmış ancak daha sonra emekli bir yarbayın evinde yakalanmıştı.⁴⁵⁵ Böylece darbeci lider Talat Aydemir'in yakalanmasıyla birlikte 21 Mayıs darbe girişimi son bulmuş ve Harp Okulu öğrencilerinin de içinde bulunduğu birçok kişi yargılanmıştı. 1459 Harbiyeli okuldan atılmış ve idam edilmesi kararlaştırılan Talat Aydemir ile Fethi Gürcan 1964'te idam edilmişlerdi.⁴⁵⁶

⁴⁵² Demir, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, 155-157.

⁴⁵³ Aydemir, *Hatıratım*, 177.

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1963, Sayı 13934, 1,5.

⁴⁵⁵ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963, Sayı 4661, 7; *Milliyet*, 22 Mayıs 1963, Sayı 4662, 1.

⁴⁵⁶ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 113.

2.3.3.Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı Dönemi

2.3.3.1. 5. Cumhurbaşkanlığına Giden Süreçte Org. Cevdet Sunay'ın Uyarı Mektubu

22 Şubat ve 21 Mayıs'ta gerçekleşen darbe girişimlerinin ardından ordu içerisinde birçok subay yaşananlardan ders çıkarmıştı. Ordu personelleri emir-komut zincirine boyun eğmiş ve hiyerarşiye uymayan eğilimlerden uzak durmaya başlamışlardı. Özellikle 21 Mayıs 1963'den sonra SKB örgütü başkaldıran kesim içerisinde uzaklaşmış ve baş eğin çoğunluk içerisinde yer almıştı. Ayrıca isminden Birlik ibaresi kaldırılmış ve TSK ile bütünleşmişti. Alt ve orta rütbeli subayların gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra gerileyen emir-komuta zinciri, yaşanan bu olayların ardından tekrar ortalama seviyesine ulaşmıştı.⁴⁵⁷

Haziran 1964'e gelindiğinde Türkiye'de kısmi Senato Seçimlerinin yapılmasına bir gün kala AP'nin lideri Ragıp Gümüşpala ani bir şekilde hayatını kaybetmişti. Seçimlere lidersiz giren AP, oyların %50'sini almış ve sandıktan zaferle ayrılmıştı. Lidersiz olan AP'nin başına vekaleten Sadettin Bilgiç geçmiş ve kongre gününe kadar partinin başında kalmıştı. Daha sonra Genel Başkanlığa adaylığını koyan Süleyman Demirel ile sıkı bir yarışa giren Bilgiç, halka açık bir radyo konuşmasında Kıbrıs ile alakalı yazılı metni düzgün okuyamamış ve var olan destekçilerini de kaybetmeye başlamıştı. Bu olay sonrasında genel başkanlık yolunda bir adım öne geçen Süleyman Demirel, genç ve dinamik yapısının da sağladığı avantajla birlikte çalışmalarına hız vermişti.⁴⁵⁸ Diğer taraftan AP Gaziantep İl Kongresinde askerlere küfredildiği yönünde basında bir haber çıkmış, ancak bu iddia Bilgiç tarafından yalanlanmıştı. Bu iddianın AP'nin gerçekleştireceği büyük kongre öncesinde yapılmasındaki amacın kafalarda karışıklık yaratmak olduğunu ileri süren Bilgiç, aynı zamanda basın, CHP, MBK, TSK ve Cumhurbaşkanı'nın ittifak içerisinde olduğunu ifade etmişti. Yapılan AP il kongrelerinde ordunun hoşuna gitmeyecek konuşmaların yapılması üzerine fatura Bilgiç'e kesilmiş ve Genelkurmay Başkanı Org. Sunay sert bir şekilde uyarı yapmıştı. Org. Sunay'ın 12 Kasım 1964'te Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel, Başbakan İsmet İnönü, Meclis Başkanı Fuat

⁴⁵⁷ Özçelik-Güneş, *Bir 27 Mayıs Tahlili Silahlı Kuvvetler Birliği 1960-1963*, 244.

⁴⁵⁸ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 128-131.

Sirmen ve parti liderlerine gönderdiği bu uyarı mektubu ile çeşitli ikazlarda bulunmuştu. Org. Sunay bu mektubunda orduyu eleştirenlerin Anayasa'yı ihlal ettiğinden, memlekette karışıklık çıkarılmak istendiğinden ve ordu ile halkın karşı karşıya getirilmeye çalışıldığından bahsetmişti. Özellikle mektupta AP'li senatör ve milletvekillerinden bazılarının ordunun haysiyetini, şerefini küçük düşürmeye çalıştığından söz etmişti. Ayrıca Org. Sunay, Anayasa'yı sonuna kadar koruyacağını ve ordunun bir eseri olan Anayasa'ya küfür ettirilmeyeceğini ifade etmişti.⁴⁵⁹

Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ın 12 Kasım 1964'teki uyarı mektubu sonrasında özellikle AP, orduya ve komutanlara karşı daha dikkatli adımlar atmaya başlamıştı. Nitekim Org. Sunay'ın uyarısı sonrasında bir araya gelen siyasi parti yöneticileri Huzur Komisyonu'nun kurulmasına karar vermişlerdi. Böylece Fahri Özdilek başkanlığındaki 9 kişilik komisyon çalışmalara başlamıştı. 19 Kasım 1964'de ise çalışmalar tamamlanmış ve rapor hazırlanarak komisyonun tespit ettiği tedbirler parti liderlerine sunulmuştu. Çalışmalarını sürdüren komisyon alınacak tedbirleri üç kısma ayırmış ve gerekli koşullar belirlenmişti.⁴⁶⁰ Aynı zamanda 22 Kasım ile 8 Aralık 1964 tarihleri arasında ülke içerisinde çıkan huzursuzlukların nedenlerinin ve çözüm yollarının tartışıldığı huzur toplantıları yapılmıştı. Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel başkanlığında yapılmış birçok devlet görevlisinin bulunduğu bu toplantılara siyasi parti liderleri de katılmıştı. 9 Aralık'ta ise bir tebliğ yayınlanarak önemli kararlar alınmış ve Siyasi Partiler Kanunu'nun hızlı bir şekilde çıkarılması yönünde görüş birliği sağlanmıştı.⁴⁶¹ İsmet İnönü toplantı sonrasında tam anlamıyla her yönden anlaşmanın yapıldığını belirtirken, liderler toplantısı sözcüsü Sadi Koçaş, 22 Kasım'da gerçekleşen birinci toplantıdan bahsetmiş ve şimdiki toplantıda ise parti liderlerinin tam anlamıyla anlaştıklarını dile getirmişti. Aynı gün içerisinde ise NATO Genelkurmay Başkanları toplantısı için Paris'e giden Genelkurmay Başkanı Org. Sunay, havaalanında gazetecilerin liderler toplantısı ile ilgili yönelttikleri sorulara cevap vermemiş ve konu ile ilgili haberleri okumadığını belirtmişti.⁴⁶²

⁴⁵⁹ *Milliyet*, 17 Kasım 1964, Sayı 6999, 1,7; Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 498.

⁴⁶⁰ *Milliyet* 18 Kasım 1964, Sayı 7000, 1,7; *Milliyet* 19 Kasım 1964, Sayı 7001, 1,7; *Milliyet* 20 Kasım 1964, Sayı 7002, 1,7.

⁴⁶¹ Kurtul Altuğ, *Genelkurmay'ın Işıkları Söndü*, (Birinci Baskı), İsim Yayınları, Ankara 2010, 41; Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 502-503.

⁴⁶² *Milliyet*, 9 Aralık 1964, Sayı 6121, 1,7; *Milliyet*, 10 Aralık 1964, Sayı 6122, 1.

Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'ın uyarı mektubu sonrasında başlatılan huzur toplantıları ile birlikte siyasiler kontrol altında tutulmak istenmiş ve ordunun hoşuna gitmeyecek durumlar hakkında çözüm aranmıştı.

2.3.3.2. Genelkurmay Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığına Org. Cevdet Sunay

27 Mayıs 1960 Darbesinden yaklaşık 2 ay sonra Genelkurmay Başkanlığına getirilen Org. Sunay, ordu içerisinde etkili olmuş ve bu etkinliğini 22 Şubat ile 21 Mayıs darbe girişimlerinde de göstermişti. Ayrıca demokrasinin her zaman savunucu olan Org. Sunay, İsmet İnönü ile sıkı ilişkiler içerisinde olmuştu. Kurmuş olduğu bu iyi ilişkilerin yanı sıra ordu içerisinde etkin oluşu ve en güvenilir kişi olarak görülmesi Org. Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı görev süresinin uzatılmasında etkili olmuştu. Böylece normal şartlarda yaş haddinden emekli olması beklenen Org. Sunay'ın 1964'te emeklilik süresi uzatılmış ve Genelkurmay Başkanı olarak görevine devam etmişti.⁴⁶³ Aynı yıl içerisinde Türkiye'de yaşanan gergin hava aynen devam etmiş ve Org. Sunay'ın uyarı mektubu ile birlikte siyasi durum daha ciddi bir hal almaya başlamıştı. 1965'e gelindiğinde ise partiler tarafından seçim hazırlıklarına hız verilmiş ve çekişmeli mücadeleler yaşanmıştı. Diğer taraftan ordunun başında bulunan Org. Sunay'ın büyük bir liyakat ve feragatle sürdürdüğü Genelkurmay Başkanlık vazifesinin devamı için yaş haddinin bir yıl daha uzatılması Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştı. Başbakanlık tarafınca gönderilen bu belgede yaş haddi ile ilgili karar alınırken Org. Sunay'ın güven ve saygı duyulan biri olduğuna vurgu yapılmış ve görevinde başarılar dilenmişti.⁴⁶⁴

Yaş haddinden dolayı emeklilik süresi iki defa uzatılan Org. Sunay, 1966 yılına gelindiğinde hiç beklemediği bir göreve adım atmaya yaklaşmıştı. 1966 Ocak ayı içerisinde bir rahatsızlık geçiren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in görevinden istifa edeceği yönündeki haberler basına yansımıştı. İstifa edeceğini Cumhurbaşkanı Genel Sekreterine bildiren Cumhurbaşkanı Gürsel, Süleyman Demirel ve hükümet yetkililerinin ısrarı sonucunda istifa etmekten vazgeçmişti.⁴⁶⁵ Ancak Şubat ayına gelindiğinde rahatsızlığı nedeniyle sol yanına felç inmiş ve artık görevini yürütemez hale gelmişti.

⁴⁶³ BCA, 30-18-1-2/176-14-11, 1.

⁴⁶⁴ BCA, 30-1-0-0/40-236-21, 2.

⁴⁶⁵ *Akşam*, 13 Ocak 1966, 1.

Doktorların önerisiyle tedavisinin yurtdışında yapılmasına karar verilmiş ve ABD'ye doğru yola çıkmıştı. Gitmeden önce veda mesajı yayınlayan Gürsel, birkaç seneden beri rahatsızlığının devam ettiğini ve tedavisi için yeni bulunan yöntemlerden faydalanmak amacıyla ABD'ye gitmeye karar verdiğini ifade etmişti. Johnson'un özel uçağıyla ABD'ye hareket eden Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, kendisini yolcu etmeye gelenlere arabasından el sallamış ve herhangi bir fotoğraf çekilmeden yola çıkmıştır. Gürsel'i yolcu edenler arasında siyasiler olduğu gibi Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'da yer almış ve arabanın camından veda etmişti.⁴⁶⁶ ABD'ye büyük umutlar içerisinde tedavi olmak için giden Gürsel'in durumu giderek ağırlaşmış ve komaya girmişti. Cemal Gürsel'in durumunun ağırlaşması sonrasında ülke içerisinde yeni cumhurbaşkanının kim olacağı tartışılmaya başlanmış ve basında Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ismi yer almıştı. 12 Şubat'ta gazetecilerin sorularını cevaplayan Org. Sunay'a *"Türk Milletinin size vermek üzere bulunduğu büyük ve milli vazifeyi kabul edecek misiniz?"* sorusu sorulmuş ve Genelkurmay Başkanı Org. Sunay, *"Bahsetmek istediğiniz büyük ve milli vazife ama, Sayın Reiscumhurumuzun durumu böyle iken ve kendisini seven bir yakını olarak en çok müteessir olan ben Cumhurbaşkanlığı konusunda konuşabilir miyim?"* cevabını vermişti.⁴⁶⁷ Ayrıca basında yer alan bir haberde Başbakan Süleyman Demirel'e *"AP'nin Cumhurbaşkanı adayı Org. Cevdet Sunay mıdır?"* sorusu yöneltilmiş ve *"Türkiye'nin Cumhurbaşkanı henüz sağdır."* yönünde bir cevap alınmıştı. Demirel'in bu cevabına rağmen tüm partilerin ileri gelenleri tarafından Org. Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesinin uygun olacağı belirtilmişti.⁴⁶⁸

O dönem tek aday olarak görülen Org. Sunay'ın cumhurbaşkanlığına getirilmesi için Ragıp Üner senatörlükten istifa etmiş ve Org. Sunay boş bırakılan koltuğun sahibi olmuştu.⁴⁶⁹ Org. Sunay'ın Cumhurbaşkanı olması fikrini İsmet İnönü ile de paylaşan Süleyman Demirel, Paşanın da onayını aldıktan sonra gizlice Org. Sunay'ın evine gitmiş ve cumhurbaşkanlığı için teklifte bulunmuştu. Süleyman Demirel, İnönü'ye yakınlığıyla bilinen Org. Sunay'a cumhurbaşkanlığını teklif etmesinin nedenlerini açıklamıştı. Org. Sunay'ın demokrasinin savunucusu olduğunu ve henüz asker-halk kucaklaşmasının istenildiği düzeyde olmamasından söz eden Demirel, bu nedenlerden ötürü en uygun

⁴⁶⁶ *Hürriyet*, 3 Şubat 1966, Sayı 6381, 1; *Milliyet*, 3 Şubat 1966, Sayı 6535, 1,7.

⁴⁶⁷ *Hürriyet*, 12 Şubat 1966, Sayı 6390, 1,7.

⁴⁶⁸ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1966, Sayı 14921, 1.

⁴⁶⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)*, 15.03.1966, Dönem 1, Cilt 35, Toplantı 5, 1,3.

adayın Org. Sunay olduğunu ifade etmişti.⁴⁷⁰ O dönemde Sadi Koçaş, kendisinin İsmet İnönü tarafından Org. Sunay’a gönderildiğini ve bazı konular hakkında konuştuklarını anılarında yazmıştır. Koçaş, İnönü’nün cumhurbaşkanlarının partiler üstü olması gerektiğini, seçilmesine yardımcı olacağını ve başarı dileklerini Org. Sunay’a iletmesini istemişti. Org. Sunay, Koçaş ile sohbet ederken, CHP ve özellikle İsmet İnönü’nün adayı olmayı tercih ettiğini, Paşa’nın ellerinden öperek, bağlılığını ve saygılarını iletmesini rica etmişti.⁴⁷¹ Org. Sunay’ın, İsmet İnönü’ye bağlılığı dönem içerisinde de dikkatleri üzerine çekmiş ve özellikle İnönü ile iyi ilişkiler içerisinde olması onu cumhurbaşkanlığı yolunda bir adım öne taşımıştı.

Siyasilerinde onayından sonra Cumhurbaşkanı Vekili Atasagun ile görüşme yapan Org. Sunay, gazetecilerin senato üyeliği “*Teklifi Kabul ettiniz mi?*” sorusuna “*Teklifi kabul ettim*” cevabını vermiş ve Genelkurmay Başkanlığından istifa edip etmeyeceği konusunda ise çekimser kalmıştı. Ancak senatör üyesi olan Org. Sunay, 14 Mart 1966’da emekliye sevk edilmiş⁴⁷² ve 15 Mart 1966’da Genelkurmayda bir tören düzenlenerek Genelkurmay Başkanlığına veda etmişti.⁴⁷³ Veda sonrasında Silahlı Kuvvetlere mesaj gönderen Org. Sunay, ruhen ve bedenen kaynaşmış olduğu ordudan ayrılmanın zor olduğundan söz ederek duygularını ifade etmeye çalışmıştı.

O günlerde Cumhurbaşkanı Gürsel’in durumunun daha da kötüye gitmesi sonucunda Ankara’da bir karar alınmış ve 52 gün boyunca ABD’de kalan cumhurbaşkanı, alınan karar ile Türkiye’ye geri getirilmişti. Türkiye’de tedavisine devam edilen Cumhurbaşkanı Gürsel’in artık görev yapamayacağı kamuoyunda tartışılmaya başlanmış ve 38 doktorun imzasıyla görev yapamaz raporu verilmişti. Görev yapamaz raporunun ardından gözler Cevdet Sunay’a çevrilmişti. 28 Mart 1966’ya gelindiğinde artık görev yapamaz olan Cemal Gürsel’in yerine yeni cumhurbaşkanı seçimi yapılmış ve AP, CHP, YTP, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile senatörleri temsil eden bir grubun adayı olan Cevdet Sunay, 532 üye içerisinde 461’inin oyunu almış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin 5. Cumhurbaşkanı olmuştu.⁴⁷⁴ Böylece fark edilmeden de olsa Türkiye Cumhuriyeti için

⁴⁷⁰ Kurtul Altuğ, *Genelkurmay’ın Işıkları Yanyordu*, (Birinci Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul 2007, 149-150; Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 156-158.

⁴⁷¹ Sadi Koçaş, *Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar 4. Cilt*, Cem- May Yayınevi, İstanbul 1977, 1625-1627.

⁴⁷² BCA, 30-18-1-2/193-17-10, 1.

⁴⁷³ *Hürriyet*, 15 Mart 1966, Sayı 6421, 1; *Hürriyet*, 16 Mart 1966, Sayı 6422, 1.

⁴⁷⁴ Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 568; *Akşam*, 29 Mart 1966, 1; *Cumhuriyet*, 29 Mart 1966, Sayı 14965, 1; *Hürriyet*, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257, 6.

yeni bir gelenek başlamıştı. Öyle ki Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesinden sonra Genelkurmay Başkanları'nın bir sonraki görev yeri artık Cumhurbaşkanlığı makamı olarak görülmeye başlanmış ve bu durum 25 yıl kadar sürmüştü.

Sunay yeni görevine başladıktan 4 ay sonra cezaevinde bulunan ve sağlık durumunun bozuk olduğu söylenen Celal Bayar'ın cezasını affetmişti. Celal Bayar'ın hapis cezasına af getirilmiş ancak siyasi hayata atılmasına engel olunmuştu. Eylül ayına gelindiğinde ise yaşam mücadelesi veren 4. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hayatını kaybetmişti. Diğer taraftan cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca birçok yurt içi ve yurt dışı gezisinde bulunan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a, çıktığı gezilerde genellikle bir heyet de eşlik etmişti. 12 Temmuz 1966'da Muş'ta meydana gelen deprem felaketi sonrasında ziyaretlerde bulunan Cumhurbaşkanı Sunay, Ekim ayında ise Erzurum'a ve 1 gün sonra Hınıs'a gitmişti. Aynı yıl içerisinde Tunus'a da bir gezi düzenleyen Sunay, çeşitli ziyaretlerde bulunmuş Türkiye ile Tunus arasında önemli bir ticaret anlaşması imzalanmıştı. Ocak 1967'de ise Batman- İskenderun petrol boru hattının açılışına katılan Sunay, bu açılıştan 2 ay sonra Zonguldak'ta kömür işletmelerini ziyaret etmiş ve incelemeler yapmıştı.⁴⁷⁵ Nisan 1967'de ise ABD'yi ziyaret eden Sunay'a kalabalık bir heyet eşlik etmiş⁴⁷⁶ ve yaklaşık 200 bin kişi tarafından karşılanmıştı. Daha sonra 1-7 Kasım 1967 tarihleri arasında İngiltere'yi ziyaret eden Sunay'a yine bir heyet eşlik etmiş ve o dönemde İngiliz gazetelerinin bazılarında “*Kraliçe bir savaş esirini kabul edecek*” başlığı atılırken 17 Ekim 1971'de ise Kraliçe iadeyi ziyaret etmiş ve bu defa İngiliz gazetelerinde “*Kraliçe bir savaş esirinin ayağına gitti...*” başlıkları atılmıştı.⁴⁷⁷

1968 yılına gelindiğinde ise Cevdet Sunay bir taraftan yurt içi ve yurt dışı ziyaretlerini sürdürmeye devam etmiş diğer taraftan ülkede meydana gelen öğrenci olaylarını yakinen takip etmeye çalışmıştı. Öyle ki ilk başlarda siyasi bir amaç gütmeyen öğrenci olaylarının 6. Amerikan Filosu'nun İstanbul'u ziyareti sonrasında siyasi bir boyut kazanması yaşananları farklı bir yöne itmişti. Bu dönemde cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan Sunay, olayların çözüme kavuşması için her ne kadar çaba göstermiş olsa da 12

⁴⁷⁵ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cevdet_sunay/ ET: 29 Şubat 2024.

⁴⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/204-22-04, 1.

⁴⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin 82. Yılı, *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005 Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2005, 202.

Mart 1971 muhtırası verilmiş ve hükümet istifa etmişti. Cumhurbaşkanı Sunay, muhtıra sonrasında Çankaya’da açıklamalarda bulunmuş ve ülkenin son zamanlarda aldığı durumdan bahsetmişti. Anarşist hareketlerin arttığını ve milletin huzurunu kaçırdığını dile getiren Sunay, muhtıradan sonra Hükümet’in istifa etmesinin demokratik bir davranış olduğunu vurgulamıştı.⁴⁷⁸ Cevdet Sunay Genelkurmay Başkanlığı dönemi içerisinde ön planda tuttuğu demokrasi anlayışını bu dönemde de devam ettirmiş olsa da muhtıra sonrasında hükümetin istifa etmesini demokratik bir davranış olarak görmesi bir tezat oluşturmuştu.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, ordu içerisindeki başarılarından sonra cumhurbaşkanlığı görevinde de Silahlı Kuvvetlerin ve demokrasinin koruyup kollayıcısı olmuştu. 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart olaylarında etkin olan Cumhurbaşkanı Sunay, orduyu hiyerarşik düzen içerisinde tutmaya çaba göstermişti. Sanata ve spora önem veren Cumhurbaşkanı Sunay, çalışkanlığıyla da ön plana çıkmıştı. Ocak 1973’e gelindiğinde kamuoyunda kimin yeni Cumhurbaşkanı olacağı merakla beklenmişti. Hürriyet gazetesinde “*Cumhurbaşkanlığı için aday aranıyor*” başlığı atılmış ve zaman zaman kimin Cumhurbaşkanı olacağından ziyade kimin ne kadar oy alacağı sorusu sorulmaya başlamıştı.⁴⁷⁹ Cumhurbaşkanlığı seçimine 11 gün kala Cumhurbaşkanı Sunay, siyasi parti liderleriyle yaptığı toplantı sonrasında “*Partilerin üzerinde mutabık kaldıkları Parlamento dışından bir aday olursa, bu şahsı Parlamento’ya sokmaya kendisinin hazır olduğunu*” açıklamıştı.⁴⁸⁰ Yaptığı bu açıklamada da demokrasiyi savunduğunu açıkça gösteren Cumhurbaşkanı Sunay’ın 28 Mart 1973’e gelindiğinde yedi yıllık Cumhurbaşkanlığı görev süresi sona ermiş ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi olmuştu.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Salep, *Türkiye’de Demokrasi’nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 834.

⁴⁷⁹ *Hürriyet*, 20 Ocak 1973, Sayı 8886, 1,7.

⁴⁸⁰ *Hürriyet*, 2 Mart 1973, Sayı 8927, 1.

⁴⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti’nin 82. Yılı, *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005 Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, 201.

2.4. 13. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. AHMET CEMAL TURAL

2.4.1. Org. Cemal Tural'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Genelkurmay Başkanlığını yapan Ahmet Cemal, (Tural) Akis dergisinde verilen bilgiye göre 1905'de Erzincan'ın Kırışağ Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.⁴⁸² Babası Piyade Binbaşı Ahmet Refik Bey,⁴⁸³ annesi ise Asiye Hanımdır. Kadriye isminde bir kız kardeşi olan Cemal, (Tural) ilk ve orta okulu tamamladıktan sonra babasının izinden giderek asker olmak istemişti. Bu doğrultuda Kuleli Askerî Lisesine başlayan ve eğitimini başarıyla tamamlayan Cemal, (Tural) 1923'te mezun olmuştu. Lise eğitiminin ardından Harp Okulu'na başlamış ve burayı da 1925 yılında piyade teğmen olarak başarıyla bitirmişti. Teğmen rütbesini aldıktan sonra ilk görev yeri olan 4. Ağır Makineli Tüfek Bölüğüne atanmıştı.⁴⁸⁴

Harbiyedekeyken birçok sporsal etkinlikte yer almış olan Cemal Bey, derslerine verdiği önemi spora da vermiş ve 19 yaşındayken Ankara'da düzenlenen Atletizm Birinciliklerinde uzun atlama dalında ilk Türkiye Şampiyonu olmuştu. Bu başarısını 1927'de de devam ettirmiş ve 2. Türkiye Atletizm Birinciliklerinde üç adım uzun atlama müsabakasında 12.87 metreyle Türkiye Şampiyonluğunu kazanmıştı. Futbol dalında da başarılar ede eden Cemal Bey, aynı yıl içerisinde Harbiye ile Muhafızgücü takımlarında attığı gollerle bu iki takımın Türkiye Birincisi olmasında etkili olmuştu. Futboldaki başarısı onun 1928 Olimpiyat oyunları için hazırlanan Türk Millî Futbol Takımı'nın kadrosuna çağırılmasını sağlamıştı. Millî maçlarda da görev alan Cemal Bey, Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi takımlarla yapılan hazırlık maçlarına götürülmüştü. Ayrıca Türkiye- Romanya milli maçının rövanşında forvet mevkiinde oynamış ve takımına katkı sağlamıştı. Fakat bu maç F.İ.F.A tarafından millî olarak tescillenmediğinden Cemal Bey, ne yazık ki millî oyuncu sayılmamıştı. Görüldüğü üzere sadece askerlik mesleği ile ilgilenmeyen Cemal Bey, Atletizm, atıcılık, güreş, futbol gibi spor dallarıyla yakından ilgilenmiş ve Türk spor tarihine katkı sağlamıştı.⁴⁸⁵

⁴⁸² BCA, 30-11-1-0/300-25-15, 4; Akis, 7 Ağustos 1961, Cilt XXII, Sayı 371, 19.

⁴⁸³ Org. Cemal Tural'ın babasının ismi dönemin Akis Dergisinde Vefik olarak geçmektedir. Fakat Atatürk Ansiklopedisi ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinde yer alan belgede Refik olarak kayda geçmiştir. Bkz. BCA, 30-11-1-0/300-25-15, 4.

⁴⁸⁴ Akis, 7 Ağustos 1961, Cilt XXII, Sayı 371, 19.

⁴⁸⁵ Haluk San, "Sporcu Asker Cemal Tural", *Milliyet*, 19 Mart 1966, Sayı 6579, 8.

1930 yılına kadar Takım Kumandanlıklarında görev yapmış olan Cemal Bey, genç bir teğmen olarak Çankaya’da Muhafız Alayı bünyesinde çalışmış ve M. Kemal Paşa ile tanışma fırsatını bulmuştu. Kurmay olmayı da isteyen Cemal Bey, Harp Akademisi sınavlarını kazanmış ve 1933’de kurmay subay olarak yeni görev yerine tayin olmuştu.⁴⁸⁶ Kurmay ünvanı ile sırasıyla 1933’den 1934’ e kadar 39. Piyade Alayında Takım Komutanlığı, 1934’den 1936’ya kadar Genelkurmay’da Proje Subaylığı, 1936’dan 1938’e kadar 1. Tümen Şube Müdürlüğü⁴⁸⁷, 1938’den 1939’a kadar Harp Akademileri Öğretmeni, 1939-1941 yılları arasında Müstahkem Mevki Komutanlığında Bölük Komutanı, 1941’den 1944’e kadar 3. Ordu İkmal Şube Müdürlüğü daha sonra 1 yıl kadar Genelkurmay Başkanlığı 3. Şube’de görev yapmıştı. Ayrıca 1945’den 1946’ya kadar Harp Okulu 1. Tabur Komutanlığı, 1946’dan 1950’ye kadar Genelkurmay Karargâhında Şube Müdürlüğü, 1950-1952 yılları arasında 221. Piyade Alay Komutanlığında hizmet etmişti.⁴⁸⁸ 1954 yılına gelindiğinde ise tuğgeneralliğe terfi eden Cemal Tural, 57. Tümen Komutanlığında ve 1. Ordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunmuştu. Tural 2 yıl sonra tümgeneralliğe yükselmiş ve Genelkurmay Umumiye Plan ve Harekât Daire Başkanlığına daha sonra ise 66. Tümen Komutanlığına atanmıştı.⁴⁸⁹

Cemal Tural, 1958’de arkadaşının evinde, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olan Fatma Suna Hanım ile tanışmış ve evlenmişti.⁴⁹⁰ Yeni bir hayat kuran Tural, 1959 yılı içerisinde korgeneralliğe terfi etmiş ve 2. Kolordu Komutan Vekilliği, 7. Kolordu Komutanlığı ile 1. Ordu Komutan Vekilliğinde hizmetlerine devam etmişti.⁴⁹¹ 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra 1. Ordu Komutan Vekilliği ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı yapmıştı. 1962’de ise Cemal Tural, Konya’da bulunan 2. Ordu komutanlığına atanmış ve halkla iyi ilişkiler kurmuştu. Konyalılar tarafından benimsenen Tural, daha sonra fahri hemşehri ilan edilmiş ve hatta bu sevgi bazı okulların, sokakların ismine yansımıştır.⁴⁹²

⁴⁸⁶ Osman Akandere, “Cemal Tural 1905-1981”, *Atatürk Ansiklopedisi*, 1.

⁴⁸⁷ TSK’nın resmî sitesinde Org. Cemal Tural’ın 1936-1938 yılları arasında 5. Tümen’de hizmet ettiği yazmaktadır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinde bulunan belgede o tarihler arasında 1. Tümen’de görev yaptığı yer almaktadır. Bkz. BCA, 30-11-1-0/553-60-16, 4- 6.

⁴⁸⁸ BCA, 30-11-1-0/553-60-16, 4- 6.

⁴⁸⁹ *Milliyet*, 28 Ağustos 1954, Sayı 1545, 1-2; BCA, 30-11-1-0/268-5-16, 2, TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Cemal Tural, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CemalTural>, ET: 15 Mart 2024.

⁴⁹⁰ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1969, Sayı 16196, 7.

⁴⁹¹ BCA, 30-11-1-0/278-27-3,2; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Cemal Tural, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CemalTural>, ET: 15 Mart 2024.

⁴⁹² Akandere, “Cemal Tural 1905-1981”, *Atatürk Ansiklopedisi*, 2.

1963’de ise orgeneral⁴⁹³ rütbesine terfi etmiş olan Org. Tural, 1964’e kadar bu görevi yürütmüş ve bir sonraki görevi Kara Kuvvetleri Komutanlığı olmuştur. 22 Ağustos 1964’de Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevine başlayan Org. Tural, 15 Mart 1966 tarihine kadar bu makamda hizmetlerine devam etmişti. 16 Mart 1966’da ise dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay’ın emekliye sevk edilmesiyle görevi devralmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni Genelkurmay Başkanı olmuştu.

Genelkurmay Başkanı Org. Tural, görevine başlamasıyla orduda gelebileceği en üst makama ulaşmıştı. Bu makamda hizmetlerine 3 yıl kadar devam eden Genelkurmay Başkanı Org. Tural, 12 Mart 1966’da yapılan bir tören ile görevini Org. Memduh Tağmaç’a teslim etmişti.⁴⁹⁴ Ancak Org. Cemal Tural’ın resen emekliye sevk işlemi 16 Ağustos 1969’da gerçekleşmiş ve Yüksek Askerî Şûra Üyeliğinden emekli olmuştu. Emekliliği sonrasında siyasete atılan Tural, 1973 seçimlerinin sonuna kadar politikada aktif kalmış, daha sonra 25 Eylül 1978’de Bakanlar Kurulu kararınca Türk Uçak Sanayi Anonim Genel Müdürlüğü (TUSAŞ) Yönetim Kurulu Üyeliğine atanmıştı.⁴⁹⁵ Bu görevde aktif iş yaşamına devam eden Tural’ın Eylül 1981’de TUSAŞ görev süresi sona ermişse de yeniden aynı göreve atanmıştı.⁴⁹⁶ 76 yaşında görevine yeniden atanan Cemal Tural, 3 ay sonra Ankara’da vefat etmiş ve naaşı Genelkurmay Başkanlığında yapılan tören sonrasında İstanbul’a götürülmüştü. 18 Aralık’ta Genelkurmay Başkanlığı’nda düzenlenen törene başta Devlet Başkanı Org. Kenan Evren gibi komuta kademesinden birçok isim katılmış ve eşi Fatma Suna Tural’a başsağlığı dilemişlerdi. Tural’ın naaşı İstanbul’a getirildikten sonra askeri bir tören sonrasında Şişli Camii’nde kılınan cenaze namazına müteakip Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verilmişti. ⁴⁹⁷ Cemal Tural’ın ölümünden sonra eşi Fatma Suna Tural ise 19 Mayıs 2005 tarihinde hayatını kaybetmişti.⁴⁹⁸

⁴⁹³ TSK’nın resmî sitesinde Org. Cemal Tural’ın 1961’de orgeneralliğe terfi ettiği yazmaktadır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığındaki resmî belgede Cemal Tural’ın 1963’de orgeneralliğe terfi ettiği yer almaktadır. Bkz. BCA, 30-11-1-0/300-25-15, 2.

⁴⁹⁴ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1969, Sayı 16027, 1.

⁴⁹⁵ BCA, 30-18-1-2/376-184-8, 1.

⁴⁹⁶ BCA, 30-11-1-0/553-60-16, 2.

⁴⁹⁷ *Milliyet*, 18 Aralık 1981, Sayı 12259, 9; *Millî Gazete*, 19 Aralık 1981, Sayı 7139, 1; *Hürriyet*, 19 Aralık 1981, Sayı 12102, 1,9.

⁴⁹⁸ *TBMM Albümü 1920-2010*, 2. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Cilt 2, Ankara 2010, 907.

2.4.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Cemal Tural

DP'nin 1950'de iktidara gelmesiyle birlikte ordu içerisindeki pozisyonlarda birçok değişikliğe gidilmiş hatta çoğu üst rütbeli subay emekliye sevk edilmişti. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden DP iktidarı, orduyu elinde tutmaya çabalamış ancak bu konuda başarılı olamamıştı. Alt ve orta rütbeli subayların gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında ise Türkiye yeni bir döneme adım atmıştı. Org. Cemal Gürsel'in liderliğinde ülke içerisinde birtakım düzenlemelere gidilmiş ve bazı sorunlar ele alınmıştı. MBK ilk olarak Silahlı Kuvvetler içerisinde bir tasfiye yapılmasına karar vermiş ve DP taraftarı olan komutanlar ordudan uzaklaştırılmıştı. Tasfiye sonrası boş kalan kademelere yeniden atama yapılmış ve Cemal Tural'da 1. Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına getirilmişti.⁴⁹⁹ Org. Gürsel ve ekibiyle uyum içerisinde çalışan Tural, dönem içerisinde kaleme aldığı bir makalede 27 Mayıs Darbesi'nden övgüyle söz etmişti. Tural, makalesinin bir bölümünde 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin şuurulu bir darbe olduğunu, milletin ordu içerisinde kendisini kurtaran kuvveti bulduğunu, ülkede dize getirilmek istenilen ilmin ve kaybedilmiş olan gerçek değerlerin yeniden layık oldukları yere çıkarılmasında 27 Mayıs'ın önemli bir tarih olduğunu ifade etmişti. Ayrıca 27 Mayıs Darbesi'yle birlikte yok edilmek istenilen gençliğin sonsuza kadar var olacağı ispat edilmiş ve hakiki olan ilmin, ahlakın gerçek değerlerine 27 Mayıs ile ulaşıldığından söz etmişti.⁵⁰⁰

Tural darbe sonrasında vazifelendirildiği İstanbul Örfi İdare Komutanlığı görevinde “*çatık kaşlı, sert bakışlı*” ciddi bir yapıyla çalışan, gerekli teftişleri zamanında yapan ve İstanbul'un emniyetini sağlamaya çabalayan bir komutan olarak ün yapmıştı.⁵⁰¹ İstanbul Örfi İdare Komutanı olarak görev yapan Tural, 1961 genel seçimi yolunda DP'yi yeniden canlandırmaya çalışanlara karşı mücadele etmişti. Cemal Tural, Sıkıyönetim Komutanı olarak ülke siyasetinde önemli olaylarda görev almış ve MBK içerisinde yaşanan fikir ayrılıkları sonucunda 14'ler olarak bilinen komite üyelerinin ülkeden uzaklaştırılmasında rol almıştı. Org. Gürsel, MBK içerisindeki bu sorunu çözmek istemiş ve 6 Kasım'da Zonguldak'ta yaptığı konuşmada kara kuvvete⁵⁰² karşı mücadele edilmesinden söz etmiş

⁴⁹⁹ *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, Sayı 3662, 1.

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1967, Sayı 15271, 1,7.

⁵⁰¹ *Akis*, 7 Ağustos 1961, Cilt XXII, Sayı 371, 19.

⁵⁰² O dönemde basında bu ifade irtica-i ya da dinsel gruplara karşı kullanılan bir ifadedir.

ve de bu konuşmada MBK içerisinde bir tasfiye yoluna girildiğini göstermişti.⁵⁰³ Zonguldak gezisinden sonra İstanbul'a geri dönen Org. Gürsel, İstanbul Valisi ve 1. Ordu Komutanlığında bulunan Cemal Tural ile bir toplantı yaparak MBK içerisinde yapılması planlanan tasfiye hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemişti. Tural'ın da olumlu cevabı üzerine Ankara'da Madanoğlu ile görüşen Org. Gürsel, 14 kişinin tasfiye edilmesine karar vermişti. Komite içerisinde kimlerin tasfiye edileceği ve bu tasfiyenin ne zaman yapılacağı 11 Kasım'da Çankaya'da düzenlenen bir toplantıda belirlenmişti. Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanlarının destekleri alınmış ve 14'lerin listesi⁵⁰⁴ hazırlanarak 13 Kasım'da tasfiyenin yapılmasına karar verilmişti.⁵⁰⁵ Harekât Org. Gürsel öncülüğünde Ankara Kumandanlığınca yürütülürken İstanbul tarafında ise 1. Ordu Komutanı Cemal Tural harekâtın başında yer almıştı.⁵⁰⁶ 13 Kasım günü ise MBK'nın feshedildiği ve hizmetlerinden dolayı teşekkür edilen 14'ler yurt dışına görevlendirildiklerine dair mektup almışlardı. Böylece tasfiyesine karar verilen 14 kişinin yurt dışında görev yapacakları yerler belirlenmiş ve bu isimler her ne kadar resmi görevlendirme ile ülke dışına gönderilmiş olsalar da resmen sürgün edilmişlerdi.

Diğer taraftan Korg. Tural, 1960 Kasım ayı içerisinde orduda bozulan birlik ve beraberliğin yeniden oluşturulması ve ordunun daha fazla zarar görmesini engellemek için Ekim 1961'de SKB içerisinde yer almıştı. 1. Ordu ve İstanbul Örfi İdare Komutanı Korg. Cemal Tural'ın bu teşkilat içerisinde olduğunu haber alan Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ise meseleyi tam anlamıyla öğrenmek amacıyla İstanbul'a gitmişti. Burada öncelikle Örfi İdare Kurmay Başkanlığı yapan Emin Aytekin ile görüşmüş ve Korg. Cemal Tural'ın bu teşkilatta yer alıp almadığını öğrenmek istemişti. Aytekin bu konu hakkında bilgisinin olmadığını dile getirmiş ve bu durum üzerine Org. Sunay, Korg. Tural'ın diğer Kurmay Subayı olan Emin Arat ile görüşmüştü. Org. Sunay, bu görüşmede

⁵⁰³ *Milliyet*, 8 Kasım 1960, Sayı 3758, 1,5.

⁵⁰⁴ Tasfiye kararı verilen 14 isim; Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Yarbey Orhan Kabibay, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Kurmay Yarbey Mustafa Kaplan, Deniz Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu, Tank Binbaşı Muzaffer Karan, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Piyade Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Kurmay Binbaşı Dündar Taşer, Deniz Kıdemli Yüzbaşı Rıfat Baykal, Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Kurmay Yüzbaşı İrfan Solmazer, Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Kurmay Yüzbaşı Ahmet Er.

⁵⁰⁵ 27 Mayıs Darbesi sonrasında ülke yönetimini ele alan MBK içerisinde zamanla gruplaşmalar meydana gelmiş ve komite içerisinde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Nitekim bir an önce hükümeti sivillere devretmek isteyen Cemal Gürsel ve ekibine karşı askerî bir yönetimin devam etmesi gerektiğini düşünen Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının sivilleşmeye müsaade etmemeleri, MBK içerisinde ikileme neden olmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Cemal Gürsel ve ekibi sivilleşmeye karşı olan 14 kişinin tasfiye edilmesine karar vererek onları yurt dışı görevlendirmeleri ile uzaklaştırmışlardır.

⁵⁰⁶ İpekçi-Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, 492-496.

böyle bir teşkilatın olduğunu ve Korg. Tural'ında teşkilatta yer aldığını öğrenmişti. Daha sonra Ankara'ya geri dönmüş ve belli bir süre sessiz kalmayı tercih etmişti. Org. Sunay'ın böyle bir soruşturma içerisinde olduğunu bilen Org. Tural ise SKB'den uzak durmaya çalışmıştı. Ancak daha sonra SKB'ye fiilen katılmış olan Korg. Tural'ın ne zaman katıldığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konu hakkında bir fikir beyan eden İstanbul Örfi Kurmay Başkanı Mehmet Emin Aytekin, Korg. Tural'ın 19 Ekim 1961'de fiilen katıldığından söz etmiştir. Ayrıca Aytekin 66. Tümen Komutanı olan Faruk Güventürk 'den Korg. Tural'ın SKB'ye katıldığını öğrenmiş ve Org. Sunay'ı arayarak bilgi vermiştir. Aynı zamanda Korg. Tural'ın SKB'ye katıldığına dair haberler teşkilatın kilit mevkiinde bulunan isimlerin yer aldığı Erzurum, Ankara, Konya gibi her şehire bildirilmiş ve bu haber sevinçle karşılanmıştı. Aytekin, Korg. Tural'ın fiilen teşkilata katılmasından kısa bir süre sonra ise ayrıldığını ve bir daha asla girmediğini de belirtmiştir.⁵⁰⁷

21 Ekim 1961'e gelindiğinde ise ülke içerisindeki siyasi durumu gözden geçirmek isteyen SKB, Harp Akademisi'nde bir araya gelmişti. Harp Akademisi'nde yapılan toplantı bir anda darbe toplantısına dönüşmüş ve 10 general 28 albayın imzasıyla hükümete karşı müdahale kararı alınmıştı. 22 Ekim 1961'de ise darbe düşüncesinde olanlar İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Korg. Cemal Tural'ın da onayını almak için yanına gitmişlerdi. Dönemin şahitlerinden olan Bahtiyar Yalta, yaşananlardan bahsederken Korg. Cemal Tural'ın eline kâğıdı alıp maddeleri yüksek sesle okuduğunu ve sonrasında imzalara bakarak bütün imzaların üstüne kendi imzasını attığını ifade etmişti.⁵⁰⁸ Korg. Tural'ın Kurmay Başkanlarından olan Mehmet Emin Aytekin ise Korg. Tural'ın protokolü imzalamadığı konusunda bir kanıt sunmamıştır. Protokol daha sonra Ankara'nın SKB temsilcileri tarafından da imzalanmış ve uygulanmak üzere 25 Ekim beklenmişti. Ancak durumdan haberdar olan dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, 23 Ekim'de bir toplantı düzenleyerek duruma müdahale etmişti. 24 Ekim günü ise Çankaya'da Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve parti liderlerinin bulunduğu yeni bir toplantı yapılmıştı. Toplantıya Korg. Cemal Tural'da katılmış ve önemli kararlar

⁵⁰⁷ Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı*, 121-123.

⁵⁰⁸ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 231-232.

alındığı gibi Org. Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün ise başbakan seçilmesine karar verilmişti.⁵⁰⁹

Ordu'nun iki ayrı kutba ayrıldığı bu dönemde albaylardan oluşan bir grup subay 22 Şubat 1962'de hükümete karşı bir darbe girişiminde bulunmuştu. Bu girişim İsmet İnönü tarafından haber alınmış ve Genelkurmay Başkanlığının da yardımıyla darbe girişimi engellenmişti. Korg. Tural 22 Şubat Darbe Girişimi'nde Başbakan İsmet İnönü'ye destek vermiş ve Albaylar cuntasına karşı tarafını belli etmişti. Talat Aydemir'in ilk darbe girişiminin üzerinden 7 ay geçmiş ve Korg. Cemal Tural, Konya'da bulunan 2. Ordu Komutanlığına atanmıştı.⁵¹⁰ Bu olayların yaşanmasından sonra Talat Aydemir, yeni darbe planları yapmaya başlamış ve 22 Şubatçılar ile toplantılar düzenlemişti. Hükümeti ele geçirme isteğinden hiçbir zaman vazgeçmemiş olan Talat Aydemir, 21 Mayıs 1963'e gelindiğinde tekrar darbe girişiminde bulunmuştu. Ancak bu girişimi de sonuçsuz kalmış ve kendisi gibi bu darbe girişimine destek verenlerde tutuklanmıştı. Bakanlar Kurulu ise 21 Mayıs 1963 tarihinde öğleden sonra İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmişti. Ankara'da 23:00 ile 05:00, İstanbul'da 24:00 ile 05:00, İzmir'de de 24:00 ile 06:00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı konulmuştu. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına 2. Ordu Komutanı Korg. Cemal Tural getirilmiş ve başkentte sıkı önlemler alınmıştı. İstanbul ve İzmir'e ise Sıkıyönetim Komutanı olarak Korg. Refik Yılmaz ile Tümamiral Ferit Denizmen atanmış ve bu şehirlerde sıkı denetim altına alınmıştı.⁵¹¹

Aynı gün görevine başlayan 2. Ordu Komutanı Korg. Tural, bir tebliğ yayınlamış ve göreve başladığını halka duyurmuştu. Yayımlanan tebliğde Talat Aydemir ve yandaşlarının kanun önüne çıkarılarak sorgulanacaklarını ve yaptıklarının hesaplarını vereceklerinden bahsetmişti. Ayrıca bu yapılan darbe girişiminin çirkin bir hareket olduğunu da belirten Korg. Tural, suçluların tarafsız ve adil bir mahkeme karşısında yargılanacaklarından da söz etmişti.⁵¹² Sıkıyönetim bölgelerinde alınan tedbirlerin yanı sıra basına yönelik de önemli kararlar alınmış ve Korg. Tural, yüksek sesle gazete satışını Ankara'da yasaklamıştı. Ayrıca Yön ve Barış Dünyası dergileri ile Zafer gazetesinin

⁵⁰⁹ Seyhan, *Gölgedeki Adam*, 157-158.

⁵¹⁰ BCA, 30-18-1-2/166-41-14, 1; *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1962, Sayı 13690, 1.

⁵¹¹ BCA, 30-11-1-0/298-15-9, 2; *Milliyet*, 22 Mayıs 1963, Sayı 4665, 1.

⁵¹² Akis, 8 Haziran 1963, Cilt XXVII, Sayı 467, 8.

süresiz olarak kapatılmasına karar verilmişti.⁵¹³ İstanbul, Ankara ve İzmir'deki durum her geçen gün kontrol altında tutulmaya çalışılmış ve 20 Temmuz 1964'e gelindiğinde sıkıyönetim sona ermişti.⁵¹⁴ Org. Tural, 27 Mayıs Darbesi sonrasında kısa bir süre Talat Aydemir ile aynı yolda yürümüş, ancak ilerleyen zamanlarda iktidarın yanında yer almayı tercih etmişti. Nitekim cuntacılar ile anlaşma yoluna girmemiş ve bu yönde tavrını koymuştu. Sergilediği bu tavır Genelkurmay Başkanlığı yolunda kısmen de olsa avantaj sağlamıştı. Org. Tural, Örfi İdare Komutanlığı görevinin sona ermesinden yaklaşık bir ay sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmış⁵¹⁵ ve Genelkurmay Başkanlığına bir adım daha yaklaşmıştı.

2.4.3. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

2.4.3.1. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına Getirilmesi

15 Ekim 1961 genel seçiminin ardından ülkede koalisyon hükümetleri kurulmaya başlamış ve bu durum Ekim 1965'e kadar sürmüştü. Şubat 1965'de ülke yönetimine İsmet İnönü liderliğinde hâkim olan Üçüncü Koalisyon Hükümeti, bütçe oylaması sonuncunda düşürülmüş ve Suat Hayri Ürgüplü tarafından yeni bir hükümet kurulmuştu. Diğer taraftan 1965'te yapılacak olan genel seçim için partiler hazırlıklar yapmaya başlamışlardı.⁵¹⁶ Ürgüplü döneminde genel af konusu gündeme geldiği gibi seçim kanununun değişikliği konusunda da tartışmalar yaşanmıştı. 10 Ekim 1965'te ise genel seçim yapılmış ve koalisyon hükümeti sona ererek seçimden birinci parti olarak çıkan AP tek başına iktidara gelmişti.⁵¹⁷ Çalışmalarına hemen başlayan AP, af tasarısı üzerine yoğunlaşmış ve Adalet Bakanlığınca bir tasarı hazırlanmıştı. Yetkililerin hazırlamış olduğu Af Kanunu içerisinde komünizm propagandası, devlet güvenliği ve rejimiyle ilgili suçların yer almayacağı belirtilmişti.⁵¹⁸ Bu kararların basında yer almasının ardından dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Tural, belirtilen bu af kanunun içerisine 22 Şubat ile 21 Mayıs olaylarındaki suçluların da dahil edilmesine tepki göstermiş ve 24

⁵¹³ *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1963, Sayı 13935, 1,5; *Milliyet*, 11 Haziran 1963, Sayı 4679, 1; *Milliyet*, 12 Haziran 1963, Sayı 4680, 1.

⁵¹⁴ *Milliyet*, 21 Temmuz 1964, Sayı 5080, 1; *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1964, Sayı 14356, 1,7.

⁵¹⁵ *Milliyet*, 21 Ağustos 1964, Sayı 6011, 1.

⁵¹⁶ Salep, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, 535.

⁵¹⁷ *Milliyet*, 11 Ekim 1965, Sayı 6422, 1.

⁵¹⁸ *Milliyet*, 8 Kasım 1965, Sayı 6450, 1.

Kasım 1965’de AP hükümetine bir mektup yazmıştı.⁵¹⁹ Kamuoyunda bu mektup olayından sıkça bahsedilmiş ve basında yer almıştır.⁵²⁰ Org. Tural’ın basına sızdırılan mektubuna bazı 22 Şubatçılar ile 21 Mayısçılardan tepki gelmiş ve sert bir bildiri yayımlamışlardır. Emekli Kurmay Albay Selçuk Atalay ile Emekli Kurmay Yarbay Talât Turhan’ın imzalarını taşıyan bu bildiride özetle Org. Tural’ın ordu içerisindeki hiyerarşiyi hiçe saydığını ve hükümetin kanunu demokratik bir şekilde ele alarak kanun yapma görevinin Meclise ait olduğunu hatırlatarak tepki göstermişlerdir. Ayrıca silahlı kuvvetlere mensup birinin siyasetle uğraşmasının ve demeç vermelerinin Askerî Ceza Kanunu’nun 148. Maddesine yasak olduğu hatırlatılarak Org. Tural’ın suç işlediği ifade edilmiştir. O günlerde Eski Harbiyeliler Cemiyeti de bir bildiri yayımlayarak Org. Tural’ın sözlerini kınadıklarını ve TSK adına konuşacak olan yetkili kişinin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olduğunu belirtilmişlerdir. Aynı zamanda bu bildiride Org. Tural’ın kendi fikirlerinin bütün orduyu kapsadığı kanısını nereden çıkardığı da sorgulanmış ve Org. Tural istifaya çağırılmıştır.⁵²¹ Başbakan Demirel ise Org. Tural’ın mektubu sonrasında açıklamalarda bulunmuş ve öncelikle TSK’nın politikanın içerisinde gibi gösterilmesinin doğru olmadığını belirtmişti. Ayrıca Org. Tural’ın mektubu konusunda konuşan Demirel, “*Bir vazifeli vekiline fikir beyan ederse, ki bu, her gün olabilmektedir, bunun neresi önemlidir.*” demiş ve devlet içerisinde 4-5 milyon kadar mektubun yazıldığından söz etmişti. Görüldüğü üzere Demirel, Org. Tural’ın kendisine göndermiş olduğu mektubu sıradanlaştırmış ve bu durumun normal karşılanması gerektiğini belirterek ordunun kendisine ancak fikir beyan edebileceğini vurgulamak istemiştir. Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel’de Org. Tural tarafından gönderilen mektup hakkında açıklamalarda bulunmuş ve konu hakkında konuştuğu takdirde hadiselerin yanlış istikamete yöneleceğini belirtmişti. Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ise Org. Tural’ın 20-21 Mayıs olaylarındaki suçluların affedilmemesi

⁵¹⁹ Org. Cemal Tural’ın AP Hükümetine karşı yazmış olduğu mektup ile ilgili bazı haberler dönemin basınına yansımış ve bu durum büyük tartışmalara neden olmuştur. Daha sonra bu konu TBMM’nin gündemine alınmış ve özellikle mektubun basına sızdırılması konusunda ciddi bir şekilde tartışmalar yaşanmıştır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14 Ocak 1966, Cilt 2, Dönem 2, Birleşim 35, 385-400.

⁵²⁰ Akşam gazetesinde, sızdırılan mektupla alakalı olarak Org. Tural’ın, 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimlerindeki suçluların bu affa dahil edilmesinin ordu düzenindeki disiplini sarsacağı yönünde sözleri ileri sürülmüştür. Ayrıca basına sızdırılan mektupta Org. Tural, “*Bu fiiller siyasi suç değildir. Devletin silahlı ile harekete geçilmiş, kumandanlarla devlet idaresine silah ile müdahale edilmiştir. Devlete karşı gelenler affedilemez*” demiştir. Bkz. Akşam, 6 Aralık 1965, 1,7.

⁵²¹ Akşam, 6 Aralık 1965, 1,7; Akşam, 7 Aralık 1965, 7

hususunda yazdığı mektubu değerlendirmiş ve “*bir vazifelinin görüş ve mütaalasıdır.*” demiştir.⁵²²

Org. Tural’ın yazmış olduğu bu mektup, dönemin politik havasını değiştirmiş ve bazı siyasi çevrelerde Org. Tural’ın istifa etmesi gerektiği konuşulur olmuştur. 1966 Ocak ayına gelindiğinde ise ülke içerisinde büyük üzüntüye neden olan bir durum yaşanmış ve Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel rahatsızlanmıştı. Dönemin şahitlerinden olan Sadi Koçaş, bu haberi bir gece yarısı önemli bir mesaj alması üzerine köşkü aramış ve öğrenmişti. Telefon görüşmesi yapan Koçaş, Cumhurbaşkanı’nın rahatsızlandığından haberdar olmuş ve Başbakan’a bu durumun bildirilmesi gerektiğini düşünmüştü. Ancak sabah olduğunda ilk olarak Cemal Gürsel’e en bağlı ve yakın kişi olan Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Tural’ı aramış ve iletişim kurulmaya çalışılmıştı. Ardından Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel için bir doktor heyeti toplanmış ve sağlığı hakkında gerekli karar verilmişti. Heyet içerisinde Org. Gürsel’in ABD’de en iyi şekilde tedavisinin yapılacağı üzerinde karar kılınmıştı. Verilen bu karar sonrasında Sadi Koçaş, Org. Tural’ı ziyarete gitmiş ve üzgün olduğuna şahit olmuştu. Ayrıca Org. Tural, Org. Cemal Gürsel’in tedavi için ABD’ye gitmesine sıcak bakmadığını belirtmiş ve hatta gitmemesi gerektiğini bizzat dile getirmişti.⁵²³

Org. Tural gibi Sadi Koçaş’da Cumhurbaşkanı’nın ABD’ye gitmemesini istemiş, ancak hastalığı ilerleyen Org. Cemal Gürsel, doktorların verdiği karara güvenerek Johnson’un özel uçağıyla ABD’ye gitmişti.⁵²⁴ Koçaş, Org. Gürsel’in ABD’ye gitmeden önce kendisine bir şifre kodu verildiğini ve bu kod ile Org. Gürsel’in hastalığı hakkında bilgi alınacağından bahsetmişti. İlk beş gün bu şifre yoluyla iyi haberler alan Koçaş, 6. gününde yani 8 Şubat günü kötü haber almıştı. Aldığı şifreli haberde Org. Gürsel’in hastalığının ne derecede olduğu, iyileşme veya ne kadar süre ABD’de kalacağının belli olmadığı bilgisi verilmişti. Koçaş bu haberi alır almaz Org. Tural’a bildirmiş ve Org. Tural “*Ah Koçaş korktuğum bu idi*” şeklinde tepki vermişti. Koçaş, daha sonra ise haberi Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay’a verdiğini belirtmişti.⁵²⁵ Org. Gürsel’in Şubat ayı içerisinde hastalığının giderek kötüye gitmesi dönemin basınına da yansıması ve

⁵²² *Milliyet*, 5 Aralık 1965, Sayı 6477, 1.

⁵²³ Koçaş, *Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar 4. Cilt*, 1619-1621.

⁵²⁴ *Akşam*, 3 Şubat 1966, 1; *Hürriyet*, 3 Şubat 1966, Sayı 6381, 1.

⁵²⁵ Koçaş, *Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar 4. Cilt*, 1623.

yapılan doktor kontrollerinden sonra son durum yetkililere bildirilmişti. Ayrıca Org. Gürsel'in durumunun kötüye gitmesiyle birlikte Radyo'da çalan neşeli şarkı ve türküler program akışından çıkarılmıştı.⁵²⁶ Diğer yandan kamuoyunda Cumhurbaşkanlığına en uygun adayın Org. Cevdet Sunay olacağı düşünülmüş ve boş kalan Genelkurmay Başkanlığına da Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Tural'ın getirileceği yer almıştı.⁵²⁷ 1966 Şubat ayının içerisinde Org. Gürsel'in durumu daha da ağırlaşmış ve koma hali devam etmişti. Mart ayına gelindiğinde ise Org. Gürsel'den ümitler iyice kesilmeye başlamış ve Org. Sunay, senatör seçilmeyi kabul etmişti. Aynı günlerde Genelkurmay Başkanlığı konusu da ülkenin gündeminde yer almış ve Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu yaptığı açıklamada Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanı olmasının gayet normal olduğundan söz etmişti. Ayrıca Org. Tural'ın o dönem tek tek birlikleri gezerek vedalaştığı söylentileri de basına yansımış ve bu duruma Topaloğlu, *"Kıdem sırası Tural Paşa'nındır, onun olması normaldir"* cevabını vermişti.⁵²⁸ 16 Mart 1966'da ise Org. Cevdet Sunay, orduya veda etmiş ve Cumhurbaşkanı olacağı günü beklemeye başlamıştı. Boş kalan koltuğuna ise Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Tural getirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Genelkurmay Başkanı olmuştu.⁵²⁹ Org. Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına atanmasından sonra çeşitli tebrik mesajları yayınlanmış, Org. Sunay ise görevini devralan Org. Tural'a bir mesaj göndererek başarılar dilemişti.

2.4.3.2. Org. Cemal Tural'ın Yurt İçi Gezileri ve Siyasiler ile Görüşmeleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Genelkurmay Başkanı olan Org. Tural, görevine başladıktan bir gün sonra Başbakanlıkta Süleyman Demirel'i ziyaret etmişti. Neredeyse 40 dakika kadar süren bu görüşme sonrasında gazetecilere açıklamalarda bulunan Org. Tural, yaptığı ziyaretin nezaket ziyareti olduğunu belirtmişti. Süleyman Demirel ise yaptığı açıklamada Genelkurmay Başkanı'nın Başbakanı ziyaretinin normal bir durum olduğunu ifade etmişti. Org. Tural daha sonra görevi devraldığı Org. Sunay'ın şerefine bir yemek vermiş ve Başbakan, Bakanlar gibi ordu kademesindeki önemli isimlerde bu

⁵²⁶ *Milliyet*, 11 Şubat 1966, Sayı 6543, 1.

⁵²⁷ *Akşam*, 12 Şubat 1966, 1, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1966, Sayı 14921, 1.

⁵²⁸ *Akşam*, 15 Mart 1966, 1,7, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1966, Sayı 14951, 1,7.

⁵²⁹ *BCA*, 30-18-1-2/193-17-11, 1; *Cumhuriyet*, 16 Mart 1966, Sayı 14952, 1; *Akşam*, 16 Mart 1966, 1. Bkz. EK 11.

yemeğe katılmışlardı.⁵³⁰ 18 Mart'ta ise Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural'ında katıldığı Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve toplantıda Fransa'nın NATO'nun ortak savunma düzeninden çekilme konusundaki kararı ile ilgili Türkiye'ye verdiği muhtıra hakkında görüşülmüştü. Bu durum toplantıda tartışılmış ve Türkiye'nin NATO'nun mevcut hali ile devamı konusundaki karar teyit edilmişti. Ayrıca Kuzey Atlantik İttifak Anlaşması'nın Türkiye'nin güvenliği bakımından önemli olduğu sonucuna varılmış ve Fransa'nın görüşleri benimsenmemiştir.⁵³¹

Genelkurmay Başkanı Org. Tural, iktidar ile bazı toplantılara katıldığı gibi ordu içerisinde de çeşitli ziyaretlerde bulunmuştu. Nitekim Mart ayının son günlerinde Hava Harp Okulu'nu ziyaret eden Org. Tural, samimi bir hava içerisinde karşılanmış ve kendisini karşılayan merasim kıtasını teftiş etmişti. Subaylarla tek tek tanışan Org. Tural, daha sonra Güzelyalı'daki Hava Harp Okuluna gitmiş ve oradaki törende Hava Harp Okulu öğrencilerine “*Çelik kanatlı çelik evlatlar!*” diyerek konuşmasına devam etmişti. Ayrıca öğrencilere, “*Sizler Türk istikbalinin müjdecisi olarak yetişiyorsunuz. Zafer, istikbalde göklerin, gökler de sizin olacaktır*” demiş ve gazetecilere İzmir'e geliş sebebinin Hava Harp Okulu'nu ziyaret etmek ve öğrencilerle birlikte komutanlarla tanışmak olduğunu da ifade etmişti.⁵³² Harp Okullarını denetlemeye devam eden Org. Tural daha sonra Heybeliada'daki Deniz Harp Okulu'nu ziyaret etmiş ve törenle karşılanmıştı. Burada da subaylara hitaben bir konuşma gerçekleştirmiş ve ardından ordunun işlerine bilen bilmeyen herkesin karışmasına tepki göstermişti. Gazetecilere hitaben konuşan Org. Tural, herkes kendi işini bilsin demiş ve “*Askerliği de bize bıraksınlar. Silah altına geldiğiniz zaman düşünürsünüz onun dışında askerliğin üzerinde durmayın*” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁵³³

Diğer taraftan Org. Tural, Kara Kuvvetleri Komutanlığı yaptığı dönemde birliklere gönderdiği komünizmle mücadele metotlarını kapsayan el kitabındaki konuların Kara Kuvvetleri içerisinde bulunan bütün birlik, kurum ve karargahlardaki ders planı içerisinde yer almasını istemiştir. Bu hususa çok dikkat eden Org. Tural, gerekli takipleri de yaparak işi sıkı tutmuştu.⁵³⁴ Harp Okulları'na ayrı bir önem veren Org. Tural, İkinci Ordu

⁵³⁰ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1966, Sayı 14953, 1,7.

⁵³¹ *Cumhuriyet*, 18 Mart 1966, Sayı 14954, 1.

⁵³² *Hürriyet*, 25 Mart 1966, Sayı 6431, 1,7.

⁵³³ *Hürriyet*, 26 Mart 1966, Sayı 6432, 1,7.

⁵³⁴ *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1966, Sayı 14993, 1.

Karargâhı tarafından düzenlenen Barbaros harp oyunlarını izlemek için Kuvvet Komutanları ve toplam 24 General ile birlikte Konya'ya gitmişti.⁵³⁵ Aynı zamanda birlikleri ziyarete devam etmiş ve Trakya'daki birliklerin denetiminin ardından Ankara'ya dönerek TSK'nın Anayasa'nın çizdiği yolda yürümekte olduğunu ifade etmişti. 19 Mayıs 1966 tarihine gelindiğinde ise 19 Mayıs törenlerinde görev almış olan kızların kıyafetleri konuşulmuş ve tutucu çevreler bu duruma tepki göstermişti. Ayrıca bu dönemde dini örgütlenmeler çoğalmış ve batılılaşmaya karşı bir cephe alınmıştı. Hatırlanacağı üzere Nisan ayı içerisinde İzmir'de bir Atatürk Heykeli'nin parçalanması laik kesimin de harekete geçip tepki göstermesine neden olmuştu. Bir AP milletvekilinin ise 19 Mayıs'ta kızların giydiği şorta karşı başlatılan kampanyaya katılması ülke içerisindeki durumu daha da kötü hale getirmiş ve gençler sokaklara dökülmüştü. Bu durum karşısında konuşan İsmet İnönü, sokağa çıkanların Nurcu olduğunu ifade etmiş, Genelkurmay Başkanı Org. Tural ise Nurculuğunda komünizm kadar tehlikeli olduğunu dile getirmişti. Org. Tural'ın bu açıklamasıyla birlikte Başbakan Demirel ile ordunun arası yeniden açılmaya başlarken, protestocu milletvekili AP'den ihraç edilmiş ve bu olay yatıştırılmıştı.⁵³⁶ Org. Tural komünizm gibi Nurculuk faaliyetlerine karşıda önlem almak gerektiğini düşünmüş ve Nurculuk tehlikesinin ordu kademelerinde anlatılması yönünde emir vermişti. Aşırı sağ ile sol davranışlardan da söz eden Genelkurmay Başkanı, bu tür davranışların Türkiye'yi ve Türk Milletini ilkel çağa götüreceğinden, egemenlik ve özgürlüğü de yok edeceğinden bahsetmiştir.⁵³⁷

Ordu içerisine hâkim olmak isteyen Org. Tural, birliklere ziyaretlerde bulunmaya devam etmiş ve Güney Kore Genelkurmay Başkanı'nın Liyakat Madalyası takdimi sonrasında Samsun'a gitmişti. Burada askeri birlikleri denetleyen Org. Tural, Sivas'a giderek denetlemelere devam etmişti.⁵³⁸ Daha sonra Ankara'ya dönen Org. Tural, 29 Haziran'da Çankaya Köşkü'nde yapılacak olan lojman hakkındaki tartışmalar içerisinde kendisini bulmuştu. Yüksek komuta heyeti için yapılacak olan lojmanların, Makbule Hanım Köşkü'nün önündeki boş yeşil alana yapılması kararlaştırılmış ve bu konu kamuoyuna yansımıştı. Ancak MP Erzurum Milletvekillerinden olan Necati Güven, bu lojman meselesi karşısında şiddetle durmuş ve sert ithamlarda bulunarak sorduğu soruları

⁵³⁵ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1966, Sayı 15004, 1.

⁵³⁶ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 160-161.

⁵³⁷ *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1966, Sayı 15037, 1.

⁵³⁸ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1966, Sayı 15047, 1; *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1966, Sayı 15048, 1.

Başbakan'dan cevaplamasını istemişti. Fakat ağır ithamlara ne Demirel ne de Cevdet Sunay cevap vermemişken, Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural bir gazetecinin sorusu üzerine lojmanlar hakkında bir açıklama yapmıştı. Org. Tural, yapılacak olan lojmanın devlet malı olduğunu ve kendisinin bir buçuk odalı bir evde kaldığını belirtmişti. Sözlerine devam eden Org. Tural Yunanistan'da bir kokteyle katıldığını ve oradaki lojman salonunda 350 kişinin misafir edildiğinden bahsetmişti. Kendilerine yapılacak lojmanın ise sadece 150 metrekare olduğunu ve buraya 100 kişinin dahi sığmayacağını ifade etmişti.⁵³⁹ MP Konya Milletvekillerinden İsmet Kapısız ise Org. Tural'ın verdiği cevaptan rahatsız olmuş ve ordunun başında bulunan bir zat şeklinde başlayan sözleriyle Org. Tural'ın Atatürk prensiplerinin yasakladığı siyasi konulara atılmasını pervasızca bulduğunu açıklamıştı. Ayrıca Org. Tural'ın ülke içerisinde tartışma konusu olan meselelerde AP'nin felsefesine uygun davrandığından bahsetmiş ve vazifesi olmayan işlere karışmakla suçlamıştı.⁵⁴⁰ Konunun uzaması sonrasında Millî Savunma Bakanlığı tarafından bir açıklama yapılmış ve bu lojmanların 1962'de planlandığı ve 1965'de ise inşasına kesin karar verildiği belirtilmişti. Aynı zamanda Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyaset içerisinde gösterilmesinin ülke hayrına olmayacağından da bahsedilmişti.⁵⁴¹

11 Ağustos 1966'ya gelindiğinde Cumhurbaşkanı Org. Sunay'ın daveti üzerine Milli Güvenlik Kurulu toplantısı yapılmıştı. Toplantıya Başbakan Süleyman Demirel öncülüğünde Bakanlar, Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural ve Kuvvet Komutanları katılmışlardı. Tahminlere göre yapılan toplantı Kıbrıs konusunda Yunanistan ile ikili görüşmelerin geliştirilmesi, af konusu ile ilgili genel durumlar, 21 Mayıs'ın affedilmemelerinin nedeninin komutanlar olduğu yönündeki iddiaların değerlendirilmesi ve bazı gazetelerde ordunun aleyhinde yapılan haberlerin incelenmesi şeklinde geçmiştir.⁵⁴² Milli güvenlik toplantılarında politikacılar ile bir araya gelen ordu mensupları ülke sorunlarının çözümünde büyük pay sahibi olmuşlardı. Her ne kadar orduyu siyasete karıştırmak istemeyen siyasetçiler var olsa da dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Tural, petrol boru hattı hisselerinin satılması konusuna müdahalede bulunmuştu. Öyle ki Org. Tural, Milli Savuma, Enerji Bakanlıkları ile Milli Güvenlik Kurulu, Türk Petrolleri ve Yardımlaşma Kurumuna mektup göndermişti. Org. Tural,

⁵³⁹ Akis, 9 Temmuz 1966, Cilt XXXVI, Sayı 629, 7-8.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1966, Sayı 15061, 1.

⁵⁴¹ *Milliyet*, 12 Temmuz, 1966, Sayı 6691, 1.

⁵⁴² *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1966, Sayı 15098, 1.

memleket savunması ile ekonomisi yönünden büyük öneme sahip olduğunu ve “*böyle bir satışla yabancı şirketlerin el altından müessiriyetlerinin kendi elimizle hazırlanmış olacağını*” belirtmişti. Ayrıca ordu için önemine de değinen Org. Tural, akaryakıtın TSK için stratejik bir madde ve büyük bir ikmal kaynağı olduğunu da ifade etmişti. Bu nedenlerden ötürü hisse senetleri satışı kararının yanlış olduğunu, eğer finansal yönden bir satma zorunluluğu varsa yabancıların eline geçme ihtimalini önlemek amacıyla hisse senetlerinin Ordu Yardımlaşma Kurumuna satılmasının doğru olacağından söz etmişti.⁵⁴³ Bu durum ordu ile iktidar arasında bir sorun yaratmış, ancak AP iktidarı konu hakkında araştırma önergesini kabul etmişti. 1968’e gelindiğinde petrol boru hattının satışı hususunda Meclis Araştırma Komisyonu 13 ay süren araştırmalarını tamamlamış ve 370 milyon TL’ye mal olan petrol boru hattının, ülkenin ekonomisine yılda 127 milyon TL kazandırdığı yönünde bir rapor hazırlamıştı.⁵⁴⁴ Raporla ilgili bir açıklama yapan Komisyon Başkanı AP Milletvekili Kemal Doğan Sungun, Türkiye’de boru hattı ve petrol naklinin devlet veya kamu iktisadi teşebbüslerine ait olması yönünde komisyonun karar verdiğini belirtmişti.⁵⁴⁵ Böylece petrol boru hattının özelleştirilmesi yönünde atılan adım Org. Tural tarafından engellenmiş ve AP Hükümeti’nin geri adım atması sağlamıştır.

1969’ yılında da çeşitli kurumlara ziyaretlerde bulunan Org. Cemal Tural’a tepkiler gösterilmiş hatta bu gezilerden dolayı MP Çankırı Milletvekillerinden olan Mehmet Ali Arsan ve MP Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar tarafından Cumhurbaşkanı Sunay’a muhtıra verilmişti. Muhtıroda Org Tural’ın hiyerarşik düzendeki yetkilerini aştığını ve demokrasiye uygun olmayan davranışlarda bulunarak demokratik hayatta yer alan halk kitlelerini endişeye düşürdüğünden söz edilmişti.⁵⁴⁶ Bu muhtıra sonrasında MP Genel Başkanlığı bir açıklama yapmış ve parti yetkililerine danışmadan hareket ederek Cumhurbaşkanıya muhtıra veren iki milletvekilinin cezalandırılmasına karar verilmişti.⁵⁴⁷ Bu davranışlarından ötürü Hilmi İşgüzarın kesin ihracı istenmiş, Mehmet

⁵⁴³ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1966, Sayı 15209, 1.

⁵⁴⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9 Nisan 1969, Cilt 35, Dönem 2, Birleşim 77, 539.

⁵⁴⁵ *Milliyet*, 13 Ocak 1968, Sayı 7232, 1.

⁵⁴⁶ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1969, Sayı 15996, 1,7.

⁵⁴⁷ *Akşam*, 8 Şubat 1969, 1,7.

Ali Arsan'ın ise bazı hafifletici sebeplerden dolayı kınama cezası ile cezalandırılmasının uygun olacağına kanaat getirilmişti.⁵⁴⁸

22 Şubat günü Başbakan Demirel, AP Senato grubuyla bir araya gelmiş ve 1969 seçimleri ve kabine değişikliği hakkında konuşmuştu. Demirel'in konuşmasından önce 15 AP Senatörü konuşmalarını gerçekleştirmiş ve bunlardan bazıları Org. Tural'ın yaptığı gezilerin piyasayı ürkütürük ekonomik durumu sarstığını iddia etmişlerdir. Demirel ise Genelkurmay Başkanı'nın durumunun ne olacağı yönündeki konuşmalar üzerine *"Bazı hadiseler vardır ki, evvelce söylersem mahzurludur. Sonra söylersem zararlıdır"* diyerek cevabını vermişti.⁵⁴⁹ Görüldüğü üzere Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı dönemi içerisinde orduyla alakalı olmayan konular ile uğraşması ve sık sık sivil kurumlara ziyaretlerde bulunması, bazı politikacıların rahatsızlık duymasına neden olmuştu.

2.4.3.3. Org. Cemal Tural'ın Yurt Dışı Gezileri

Org. Cemal Tural Genelkurmay Başkanlığı görevine geldiği günden itibaren Türk dış politikası açısından önemli konulara dahil olmuştu. Yurt dışında önemli toplantılara katılmış ve ülkenin çıkarları doğrultusunda en iyi kararları vermek için çaba göstermişti. Nisan ayında Tahran'da yapılan CENTO Genelkurmay Başkanları toplantısına katılmış ve burada önemli askeri meseleler üzerinde durmuştu. Toplantıda 30'dan fazla mesele üzerinde durulduğunu ve bütün meseleleri gözden geçirerek ortak bir noktada anlaştıklarını dile getiren Org. Tural, görüşmelerin anlayış içinde geçtiğinden de söz etmişti. 7 Nisan günü ise ülkeye geri dönen Org. Tural, Genelkurmay Başkanı sıfatı ile ilk CENTO toplantısına katıldığını ve diğer ülkelerin Genelkurmay Başkanlarıyla tanışmaktan memnun olduğunu ifade etmişti.⁵⁵⁰ Org. Tural, ülkeye döndükten 2 gün sonra Tahran'da yapılan CENTO toplantısı hakkında bilgi vermek amacıyla Cumhurbaşkanı Org. Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel ile görüşmüştü. Başbakan ile sabah 10.15'de Cumhurbaşkanı ile ise 12.45'de bir araya gelen Org. Tural, gazetecilere açıklamalarda bulunmuştu. Org. Tural, vazifesi çerçevesinde CENTO

⁵⁴⁸ *Akşam*, 11 Şubat, 1969, 1,7.

⁵⁴⁹ *Akşam*, 23 Şubat 1969, 1,7.

⁵⁵⁰ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1966, Sayı 14972, 1,7.

konferansında yaşananlar hakkında bilgi vermiş ve toplantıdaki neticeden Başbakan'ın ve Cumhurbaşkanı'nın da memnun olduğunu belirtmişti.⁵⁵¹

Org. Tural, özellikle ABD ile yapılan ikili anlaşmaların yenilenmesi ve Amerikan üslerinin taşınması konularının tartışıldığı hareketli bir dönemde göreve başlamıştı. Türkiye'nin üsleri kullanımı, ikili anlaşmalar ve Kıbrıs konusundaki tutumların konuşulduğu CENTO Bakanlar Konseyi Toplantısı 20 Nisan 1966'da ise Ankara'da başlamıştı. Toplantıya ABD, İngiltere ve Pakistan Dışişleri Bakanları katılmıştı.⁵⁵² Toplantı sonrasında açıklamalarda bulunan ABD Dışişleri Bakanı Rusk, ikili anlaşmalar konusunda tam bir anlaşmaya varıldığından söz etmişti. Ayrıca Rusk, ABD'ye hareket etmeden önce havaalanında verdiği bir demeçte Amerika'nın CENTO ile alakadar olmasının komünizm saldırısını önlemek ve bu konuda yardımcı olmak olduğunu da söylemiştir.⁵⁵³ Genelkurmay Başkanı Org. Tural 24-25 Mayıs 1966'da ise ekibiyle birlikte Roma'da Genelkurmay Başkanlarının da yer aldığı Güney Bölgesi Konferansına katılmıştı.⁵⁵⁴ Roma'ya hareket etmeden önce havaalanında açıklamalarda bulunana Org. Cemal Tural, bu konferansın Ankara'da yapılmayan bir konferans olduğunu NATO'nun Güney kısmını alakadar eden meselelerin konuşulacağını ifade etmişti.⁵⁵⁵

Genelkurmay Başkanlığı döneminde NATO'nun toplantılarına ve gezilerine yoğun bir şekilde katılmaya devam eden Org. Tural, Haziran ayında Paris'te düzenlenen NATO 36. Askeri toplantısına da katılmıştı. Katılım gerçekleşmeden önce ön hazırlıkların yapılması amacıyla önceden bir ekip Paris'e gönderilmiş ve gerekli hazırlıklar yapılmıştı.⁵⁵⁶ Temmuz ayında ise Almanya Genelkurmay Başkanı'nın daveti üzerine Almanya'ya hareket etmişti. Gitmeden önce havaalanında açıklamalarda bulunan Org. Tural, Türkiye'den ayrıldığı için üzgün olduğunu, bir görev için gittiğini ve yardım konularında görüşerek daha iyi faydalanma yollarını aramanın vazifesi olacağını

⁵⁵¹ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1966, Sayı 14974, 1,5.

⁵⁵² *Milliyet*, 20 Nisan 1966, Sayı 6608, 1.

⁵⁵³ *Milliyet*, 23 Nisan 1966, Sayı 6611, 1,7.

⁵⁵⁴ *BCA*, 30-18-1-2/196-37-12, 1.

⁵⁵⁵ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1966, Sayı 15017, 1.

⁵⁵⁶ *BCA*, 30-18-1-2/196-42-7, 1.

belirtmişti.⁵⁵⁷ Almanya seyahati sonrasında İtalya'yı ziyaret eden⁵⁵⁸ Org. Tural, NATO Askeri Komitesi gezisi için Eylül ayının son haftasında ABD ile Kanada'ya gitmişti.⁵⁵⁹

1967 yılına gelindiğinde yurt dışı gezilerine devam eden Org. Tural, Paris, Norveç Danimarka ve Brüksel'de NATO askeri toplantılarına katılmıştı.⁵⁶⁰ 5 Mart 1967'de ise Türkiye'yi ziyarete gelen Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye, Mustafa Kemal Atatürk'ü Anıtkabir'de ziyaret ettikten sonra Anıtkabir defterine “*Memleketi için yaptığı hizmetler bütün dünya için çok güzel bir örnek teşkil etmiştir.*” şeklinde bir yazı yazmıştır. Ayrıca Org. Cemal Tural ile de görüşme yapan imparator, uçları altın olan iki ok ile bir kalkan hediye etmiş ve “*İşte bizim jetlerimiz de bunlar*” demiştir.⁵⁶¹ 1968'e gelindiğinde ise Org. Tural başkanlığında bir heyetin 2-9 Mart günleri arasında İran'a ziyarette bulunmaları bakanlar kurulunca kararlaştırılmıştı.⁵⁶² Aynı ay içerisinde Londra'da yapılan CENTO Askeri Komitesi toplantısına da katılmış olan Org. Tural, Kasım ayında da NATO Bakanlar Konseyi ve diğer NATO toplantılarında bulunmuştu.

Org. Tural, 1969 Ocak ayında Brüksel'de yapılan 43. NATO Askerî Komitesi toplantısına katılmış⁵⁶³ ve burada da ülke çıkarları doğrultusunda görüşmeler yapmıştı. Diğer taraftan aynı ay içerisinde Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenecek olan Alman askeri yardım görüşmelerine Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu liderliğinde bir heyetin katılmasına bakanlar kurulunca karar verilmişti. Heyet içerisinde yer alan Genelkurmay Başkanı Org. Tural ise eşi Suna Tural ile beraber Almanya'da yapılan askeri yardım görüşmelerine katılmıştı. Ayrıca görüşmeler öncesinde bir demeç veren Topaloğlu, Alman askeri yardımının artacağı konusunda da kamuoyuna bilgi vermişti.⁵⁶⁴

2.4.3.4. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığının Sona Ermesi

1969'a gelindiğinde Org. Tural'ın 926 Sayılı TSK Personel Kanunu'nun 66. Maddesi gereğince emekliye ayrılıp ayrılmayacağı tartışmaları başlamıştı. Kanun maddesine göre Genelkurmay Başkanlığı makamında görev yapan kişinin yaş sınırı 68,

⁵⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/197-46-13, 1; Cumhuriyet, 23 Temmuz 1966, Sayı 15078, 1.

⁵⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/198-62-8, 1

⁵⁵⁹ Cumhuriyet, 29 Eylül 1966, Sayı 15146, 1.

⁵⁶⁰ BCA, 30-18-1-2/213-85- 10, 1.

⁵⁶¹ Milliyet, 5 Mart 1967, Sayı 6925, 1,7.

⁵⁶² BCA, 30-18-1-2/216-15-4, 1.

⁵⁶³ Milliyet, 13 Ocak 1969, Sayı 7593, 7.

⁵⁶⁴ BCA, 30-18-1-2/229-5-20, 1; Cumhuriyet, 21 Ocak 1969, Sayı 15959, 1.

görevde kalış süresi ise 3 yıldır. Ancak bu durum kanunda yer alan yaş sınırını aşmamak şartıyla ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla birer yıl sürelerle 3 yıl daha görev yapabilme avantajını sağlamaktadır.⁵⁶⁵ Bu düzenlenmeye göre Org. Tural'ın üçüncü yılı 15 Mart 1969'da dolacak ve normal şartlarda emekliye ayrılması gerekecekti. Bu nedenden ötürü Org. Tural'ın emekliliğine aylar kala kamuoyunda emekli olup olmayacağı konuşulmaya başlanmış ve 17 Eylül 1968 tarihli Ant dergisinde de bu durum gündeme gelmişti. Org. Tural'ın büyük ihtimalle emekliye sevk edileceğinin yer aldığı dergide, Genelkurmay Başkanlığına Org. Memduh Tağmaç'ın getirileceğinden de bahsedilmişti.⁵⁶⁶

Org. Cemal Tural'ın emeklilik konusu yavaş yavaş dönemin basınında yer almaya başlamış ve sonucunun ne olacağı merakla beklenir olmuştu. 18 Ocak 1969'da Başbakan Süleyman Demirel, düzenlediği basın toplantısında gazetecilerin kendisine yönelttiği birçok soru hakkında bilgi vermişti. Ayrıca Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural'ın görev süresinin Mart ayında dolacağı ve hizmet süresinde bir uzatma gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusu da kendisine özel olarak yöneltilmişti. Demirel, Mart ayına henüz 1,5 ay olduğunu ve zamanından önce yapılacak bir açıklamanın tartışmalara yol açacağından söz etmişti.⁵⁶⁷ Bu açıklama üzerinden kısa bir süre sonra basın mensupları tekrardan Başbakan Süleyman Demirel'e, Org. Tural'ın emekliye sevk edilip edilmeyeceği sorusunu yöneltmişlerdi. Demirel ise *"Bu nazik bir konudur. Mart'a kadar daha çok zaman var"* diyerek konuyu kapatmış ve gazetecileri geçiştirmişti.⁵⁶⁸ Org. Tural'ın görev süresi konusundaki belirsizlik Ant dergisine de yansımış ve birçok konuda olduğu gibi *"Demirel'in bu kritik konuda da ABD'den fikir alması gerekebilir"* kanısına varılmıştır.⁵⁶⁹ 4 Şubat 1969'da çeşitli kuruluşları ziyaret eden Org. Tural, emekliliği istediği yönünde çıkan haberler hakkındaki bir soruya *"Ne talebimiz var ne de talep isteyen. Gülerim böyle şeylere. Siz neden böyle şeylere inanıyorsunuz."* diyerek Başbakan Demirel'den daha açık bir şekilde konuşmuştu. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı basın ve halkla ilişkiler dairesi bir açıklama yapmış ve Org. Tural'ın emekliliğini istediği yönünde çıkan haberleri yalanlamıştı.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Resmî Gazete, *Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu*, Sayı 12670, Kanun No: 926, 10 Ağustos 1967, 8.

⁵⁶⁶ Ant, 28 Ocak 1969, Sayı 109, 4.

⁵⁶⁷ Cumhuriyet, 19 Ocak 1969, Sayı 15977, 7.

⁵⁶⁸ Cumhuriyet, 26 Ocak 1969, Sayı 15984, 1.

⁵⁶⁹ Ant, 28 Ocak 1969, Sayı 109, 5.

⁵⁷⁰ Cumhuriyet, 5 Şubat 1969, Sayı 15994, 1,7.

Görevine ilk başladığı günden itibaren sıkı çalışmalar içerisinde olan Org. Tural, 1969'da da aynı özveriyle görevine devam etmişti. Ancak çeşitli sivil kurumların ordu birliklerini denetlemeye çalışmaları Cumhurbaşkanı Org. Cevdet Sunay'ı, Başbakan Süleyman Demirel'i, CHP lideri İsmet İnönü'yü ve bazı politikacıları rahatsız etmişti. Fakat Org. Tural çeşitli özel ve resmî kurumları ziyaret etmeye devam etmişti. 6 Şubat 1969'da Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Hava Meydanları Genel Müdürlüğü ve Türk Hava Kurumunu ziyaret eden Org. Tural'a gerekli olan saygı gösterildiği gibi istediği bilgilere de rahatlıkla ulaşmıştı. TRT'deki ziyaretinde haberlerin ne şekilde değerlendirildiğini ve ne şekilde toplandığını merak etmiş ve aldığı cevap sonrasında radyo için *"İstemeyiz dinleriz, güleriz dinleriz, kızarız yine dinleriz"* diyerek duymak istemediği haberler dahi olsa radyoyu dinlemekte olduğunu belirtmişti.⁵⁷¹ O günlerde Cumhurbaşkanı Org. Cevdet Sunay ile görüşme yapan Demirel, Org. Tural ile ilgili kendisine yöneltilen soruları cevapsız bırakmış ve *"Bugün benden bir şey alamazsınız..."* demişti.⁵⁷²

Org. Tural'ın yaş haddinden dolayı emekliye sevk edileceği söylentilerinin basında yer almasıyla birlikte Niğdeli esnaf harekete geçmiş ve bu durumun durdurulması için yetkililere bir mazbata göndermişti. Esnaf ve sanatkârlardan oluşan 250 kişinin imzasının yer aldığı bu mazbata, Cumhurbaşkanlığına, Başbakana ve Senato Başkanına hitaben düzenlenmişti. Ayrıca Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevini sürdürmesini isteyen Niğdeli esnaf ve sanatkârlar, Ankara'ya bir heyet göndererek Org. Tural'a Niğde'nin fahri hemşeriliğini teklif etmek istemişlerdi.⁵⁷³ 27 Şubat 1969'da basına yansıyan bir haberde Ankara'da toplanan Askerî Şûra'da Başbakan Süleyman Demirel'e Org. Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı süresinin uzatılmasının Silahlı Kuvvetler içerisinde hiçbir huzursuzluk yaratmayacağı yönünde bir teminat verildiği yer almıştı. Ayrıca Askerî Şûra üyelerinin politikadan tamamen çekilmiş olduklarını ve Anayasa'nın kendilerine verdiği görevlerin dışına çıkmayacakları belirtilmişti. Şûra toplantılarının dışında bir araya gelerek görüşme yapan bazı üyelerin ise *"Genelkurmay*

⁵⁷¹ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1969, Sayı 15995, 1.

⁵⁷² *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1969, Sayı 15996, 1.

⁵⁷³ *Akşam*, 10 Şubat 1969, 1,7.

Başkanlığının bizim işimiz değildir. Hükümet ne yapar bilemeyiz...” şeklindeki konuşulanların önemli kaynaklardan öğrenildiği gazete haberinde ifade edilmiştir.⁵⁷⁴

Org. Tural’ın Genelkurmay Başkanlığı görevinin uzatılıp uzatılmayacağı yönündeki tartışmalar yaşanırken, bazı kurumlara ziyarette bulunmaya devam etmesi dönem içerisinde dikkatleri üzerine çekmişti. Org. Tural’ın bu tutumu siyasilere tarafından sıkça eleştirilmiş ve sonunda herkesin merakla beklediği emekliliğe sevk tartışması 8 Mart 1969 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla sonuca ulaşmıştı.⁵⁷⁵ Verilen karara göre Org. Tural, Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atanmış ve Genelkurmay Başkanlığı görevi son bulmuştu. 12 Mart 1969 tarihinde ise Org. Tural’ın Askerî Şûra üyeliğine atandığına dair haberler basına yansımıştı.⁵⁷⁶ Org. Cemal Tural’ın görev süresinin uzatılmamasının nedenleri tartışılmaya başlanmış ve çeşitli yorumlar yapılmıştı. Nitekim Org. Tural’ın askerî üniformanın verdiği özgüven ile adeta bir siyasi lider gibi sivil kurumlara ziyaretlerde bulunması bu nedenlerden en önemlisi olarak görülmüştür. Dönemin köşe yazarlarından Abdi İpekçi ise Org. Tural’ın bazı demeçlerinin, davranışlarının ve bazı emirlerinin siyasi nitelik taşımasının görev süresinin uzamamasına neden olduğunu belirtmişti. Ayrıca Org. Tural’ın görevi kapsamında olmayan resmî veya özel kuruluşları ziyaret etmesinin de bir tedirginlik yaratarak bu konuda etkili olduğunu dile getirmişti.⁵⁷⁷ Başbakan Demirel, ise yıllar sonra verdiği bir röportajda Genelkurmay Başkanlığı yapan Org. Tural’ın görevinin dışına çıkarak gidip sivil kurumları denetlediğini ve yapılan uyarılara rağmen söylenenlere uymadığını belirtmişti. Bu durum üzerine Cumhurbaşkanı’nın da imzasının bulunduğu kararname ile görevinden alınmış ve Askerî Şûra’ya atanmıştı.⁵⁷⁸ 5 Ay kadar Askerî Şûra üyeliğinde bulunan Org. Tural 16 Ağustos 1969’da resen emekliye sevk edilmişti.⁵⁷⁹ Böylece Org. Tural’ın Ağustos 1969’da askeri görevi sona ermiş ve AP iktidarı ile arasında yaşanan sorunlar kısmen de olsa çözüme kavuşmuştu.

⁵⁷⁴ *Akşam*, 27 Şubat 1969, 1,7.

⁵⁷⁵ *BCA*, 30-18-1-2/231-16- 20, 1.

⁵⁷⁶ *Milliyet*, 12 Mart 1969, Sayı 7648, 1; *Akşam*, 12 Mart 1969, 1; *Cumhuriyet*, 12 Mart 1969, Sayı 16026, 1.

⁵⁷⁷ Abdi İpekçi, “Nazik mesele sona ererken”, *Milliyet*, 12 Mart 1969, Sayı 7648, 1.

⁵⁷⁸ Güneri Cıvaoglu, “Ben Komutan Görevden Aldım”, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/guneri-civaoglu/ben-komutan-gorevden-aldim-1160103>, ET: 18 Mart 2024.

⁵⁷⁹ *BCA*, 30-11-1-0/347-36- 2, 1.

Cemal Tural, Genelkurmay Başkanlığı döneminde ordu ile alakadar olduğu gibi görevi dışında bulunan sivil kurumlarla da yakından ilgilenmişti. Genelkurmay Başkanlığı döneminde sergilediği bu davranışların sonraki dönemde kendisinin siyasete atılmasına kısmen ön ayak olduğunu söylemek mümkündür.

2.4.4. Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı Sonrası Siyasete Girişi

Cemal Tural emekliye sevk edilmesinden sonra bu duruma tepki göstermemiş ve karargâha giderek bir veda mesajı yayınlamıştı. Çalışma arkadaşlarının öz verili bir şekilde çalıştığından ve vazifelerini gayretle yaptıklarından söz eden Tural, en kıdemlisinden en kıdemsizine kadar herkese teşekkür etmişti. Ayrıca ileri yıllarda Silahlı Kuvvetlerin yaptığı hizmetlerin kendi dönemini gölgede bırakacağını belirtmiş ve Silahlı Kuvvetlerin tüm personeline büyük şans dilemişti.⁵⁸⁰ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da Tural'ın emekliliği konusunda bir mesaj gönderdiği gibi birçok siyasi isimde açıklamalarda bulunmuştu. Özellikle MP lideri Osman Bölükbaşı, Org. Tural'a bir telgraf göndererek kendisine hayatının geri kalan kısmında sağlık, sıhhat dilemiş ve bir yakınlık göstermişti.⁵⁸¹ 17 Ağustos 1969'da gazeteciler tarafından Tuzla Piyade Okulu Kampında tatil yapan Tural'a politika sahnesinde bundan sonra ne şekilde bulunacaksınız sorusu sorulmuş ve Tural da askeri bir kampta bulunduğunu bu nedenle ötürü böyle şeyler konuşamayacağını ifade etmişti.⁵⁸²

28 Ağustos 1969'a gelindiğinde ise artık siyasete adım atacağı yönünde izlenimler veren Tural, MP Genel Merkezini ziyaret etmiş ve parti yöneticileriyle görüşmüştü. Görüşme sonrasında bir zamanlar konuşmaya çekinen komutan, emeklilik sonrasında rahatça gazetecilerin sorularını yanıtlamış ve siyasetin içerisinde olduğunu fakat kendisinin değil eşinin milletvekili adayı olduğunu belirtmişti. Aynı zamanda ordudan kendi isteğiyle ayrılmadığını açık açık söyleyen Tural, Genelkurmay Başkanlığı döneminde yaptığı gibi siyasi konular hakkında da konuşmaktan kendini alıkoyamamıştı.⁵⁸³ O dönemde Cemal Tural'ın eşi Suna Tural haber ajansı muhabirine bir röportaj vermiş ve politikaya atılabileceğinden söz etmişti. Cemal Tural'ın ise

⁵⁸⁰ *Milliyet*, 13 Mart 1969, Sayı 7649, 7.

⁵⁸¹ *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1969, Sayı 16185, 1.

⁵⁸² *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1969, Sayı 16184, 1.

⁵⁸³ *Milliyet*, 29 Ağustos 1969, Sayı 7818, 1,11.

politikaya atılıp atılmayacağı sorulduğunda paşanın dinleneceğini, onun partiler üstünde bir insan olduğunu ve bu nedenden ötürü politikaya atılmasının söz konusu olmadığını ifade etmişti.⁵⁸⁴ Bu ifadelerden bir iki gün sonra ise Tural, politika içerisinde olmayacağını ve hiçbir partiye gitmeyeceğini belirtmişti. Ancak seçimlere bir ay kala fikrini değiştiren Cemal Tural, MP'ye katılmış ve eşi ile birlikte meydanlardan oy toplamaya başlamıştı.⁵⁸⁵

Siyasete atılan Suna Tural ise MP'den yana seçimini yapmış ve partinin seçim gezilerinde AP'ye karşı yıpratıcı sözler kullanmıştı. Eşi Cemal Tural ile birlikte seçim gezilerine çıkan Suna Tural, 22 Eylül'de Kırşehir'de yapılan mitinge katılmıştı. Bu mitingde bulunan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Tural'ı halka takdim etmiş ve partisinin seçim kampanyalarını başlatmıştı. Siyasi hayata fiilen Kırşehir'de başlayan Cemal Tural, kendisinin siyasi hayata atılmasını kötü bulanlara karşı *“Onlar kendilerine ortak istemiyorlar. Akli, vicdani, imanı olanlar dışarıda kalsın da istedikleri gibi at oynatsınlar diyorlar. Hayır, meydanı onlara bırakmayacağız. Beraber çalışacağız...”* şeklinde cevap vermişti. Kırşehir halkı tarafından büyük ilgi gösterilen Cemal Tural'a ve Osman Bölükbaşı'na sevgi gösterisi yapılarak miting sonrasında omuzlara alınmıştı.⁵⁸⁶ 12 Ekim 1969'da ise Eşi Suna Tural, Ankara Milletvekili olmuş ve Cemal Tural siyaset içerisinde daha fazla yer almaya başlamıştı. Suna Tural, asker eşi olmasının da etkisiyle milletvekilliği döneminde daha çok askeri konular üzerinde söz almış ve bu konularda önemli konuşmalar yapmıştı.

Seçimlerin ardından kendi içerisinde sorunlar yaşamaya başlayan MP, Bölükbaşı taraftarları ve Bölükbaşı karşıtları olarak ikiye ayrılmıştı. 2-3 Mayıs 1970'de toplanan kongrede iki grup arasında ki sürtüşme başkanlık divanı seçimi ile alevlenmiş ve temas içeren tartışmalar yaşanmıştı. Bu tartışmalara şahit olan Suna Tural ve yanındaki vekil arkadaşları yaşanan kavgayı ayırmak istemişse de başarılı olamamışlardı. Öğleden sonraki toplantıda bir açıklama yapan Osman Bölükbaşı, siyasal yaşam içerisinde hiçbir mevki için koşmadığını ve kendisine teklif geldiğini belirtmişti. Ayrıca maddi ve manevi bir çöküntü içerisinde olduğunu dile getiren Bölükbaşı, hiçbir parti için oy istemediğini,

⁵⁸⁴ Dinçer Güner, “Bayan Tural Konuştu: Politikaya Atılmamam Söz Konusudur”, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1969, Sayı 16196, 1,7.

⁵⁸⁵ Adem Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, (Birinci Baskı), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, 550.

⁵⁸⁶ *Milliyet*, 23 Eylül 1969, Sayı 7843, 1,11.

artık partinin neferi olacağını ifade etmişti. Son toplantıda ise aday olmak istememesine rağmen, kongre üyeleri tarafından yeniden MP liderliğine getirilmişti. Genel idare kurulunda ise birçok isim gibi Cemal Tural'ın eşi Suna Tural'da yer almıştı.⁵⁸⁷ Fakat sonraki yıllarda Cemal Tural, eşi Suna Tural ve bazı parti ileri gelenleri Osman Bölükbaşı'na karşı tavır almışlardı. 20 Kasım 1972'de MP'nin Beşinci Büyük Kongresi'nde sağlık sorunlarını öne süren Bölükbaşı, bir kez daha başkanlığa seçildiğinde istifa edeceğini belirtmiş, ancak yapılan seçimler sonucunda 625 oy alarak tekrardan başkan seçilmişti. Bu durum karşısında şaşkın olan Bölükbaşı, MP Genel Merkezine bir mektup göndermiş ve kendisinin sağlık sorunlarının olduğunu, tekrardan başkan seçilmek istemediğini, eğer genel başkan seçilirse istifa edeceğini Beşinci Büyük Kongrede ifade etmişti. Mektubunun son satırlarında MP Genel Başkanlığından istifa ettiğini ve bu saatten sonra önceden söylediği gibi partinin bir neferi olmak istediğini, partinin ideallerinin emirinde ve hizmetinde olacağını belirtmişti.⁵⁸⁸ Böylece uzun yıllar parti genel başkanlığı yapan Osman Bölükbaşı görevinden ayrılmış ve yeni başkan seçilinceye kadar genel başkanlığa emekli Kurmay Albay Server Özışık getirilmişti.

Osman Bölükbaşı genel başkanlıktan istifa ettikten 5-6 gün sonra trafik kazası geçiren Tural, kazadan hafif yaralı kurtulmuş ve tedavisi sonrasında taburcu olmuştu.⁵⁸⁹ Yaşanan olumsuzluk sonrasında sağlığına kavuşan Cemal Tural, siyaset içerisinde olmaya devam etmiş ve 23 Mayıs 1973'de bir tören ile resmen MP'ye katılmıştı. Partiye giriş beyannamesini imzalamış ve MP Genel Başkanlığına aday olacağı da bildirilmişti. MP Genel Sekreteri törende yaptığı konuşmada Tural'ın asker ve sivil kişiliği hakkında övgü dolu sözler söylemişti. Tural ise bildiriği imzaladıktan sonra menfaat beklemeden çalışan insanların MP'de daha çok olduğunu belirtmiş ve bir gazetecinin "*MP Genel Başkanlığına aday olacak mısınız?*" sorusuna cevaben "*...Ben çok büyük koltuklardan geçtim. Her birine beni beğendiniz mi diye sordum. Hiçbir cevap alamadım*" demiştir.⁵⁹⁰ MP'ye resmen katılan Tural, 10 Haziran 1973'de düzenlenen kongrede 575 delege içerisinde 571 üyenin oyunu almış ve genel başkan olmuştu. Aynı zamanda kongrede eski Genel Başkan Osman Bölükbaşı fahri genel başkan seçilmiş ve salonda konuşan Tural, Mareşal Fevzi Çakmak ile Osman Bölükbaşı'yı saygıyla anarak konuşmasını

⁵⁸⁷ Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, 552-555.

⁵⁸⁸ *Milliyet*, 23 Kasım 1972, Sayı 8999, 1,9.

⁵⁸⁹ *Milliyet*, 28 Kasım 1972, Sayı 9004, 9.

⁵⁹⁰ *Milliyet*, 24 Mayıs 1973, Sayı 9178, 1,11.

gerçekleştirmişti.⁵⁹¹ Cemal Tural, MP Genel Başkanı olduktan sonra eşi Suna Tural partinin genel sekreter yardımcısı olmuş ve 1973 seçimlerine hız kaybetmeden hazırlık yapılmaya başlanmıştı. Bu bağlamda MP Genel Başkanı ve parti yetkilileri çeşitli illere giderek konuşmalar yapmışlardı. Öyle ki Tural 22 Haziran'da Konya'ya gitmiş ve burada yaptığı konuşmada genel affa değindiği gibi fikir ve basın suçları hakkında da söylemlerde bulunmuştu.⁵⁹² Seçim çalışmalarına devam eden Tural, 15 Temmuz'da İzmir'e gitmiş ve buradan halka seslenerek kendisinin iki kez kasıtlı olarak saldırı tehlikesi geçirdiğinden bahsetmişti. Ayrıca seçim gezisi yapan MP yetkililerinin köylere giderken engellemelerle karşı karşıya kaldıklarını da ifade etmiş ve *"Bizim gibi kendini millete adanmış olan kimseler, daima ayakta kalacaktır."* diyerek sözlerini tamamlamıştı.⁵⁹³

1973 genel seçimleri sürecinde diğer parti liderleri gibi seçim çalışmaları yapan Tural, 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde CHP, AP, MHP ve MSP gibi partilerle yarış içerisinde olmuştu. 7 Eylül 1973'de diğer partiler gibi MP'nin de aday listeleri belirlenmiş ve Tural İstanbul'dan aday olmuştu.⁵⁹⁴ Eski Genel Başkan Osman Bölükbaşı aday listelerinin açıklanmasından 2 gün sonra uzun yıllar hizmet ettiği MP'den istifa etmiş ve parti içerisinde bulunan kendisine karşı tahrik edici girişimlerin olduğundan söz etmişti. Aynı zamanda Cemal Tural'ın MP'nin bir ailenin mensuplarını ve bir iki akrabayı milletvekili yapmak dışında bir gayesi olmadığını da ifade etmişti. Nitekim bu yaşananların kendisini siyasetten soğuttuğunu da dile getirmiş ve partisinin milletvekilliğinden ayrılmıştı.⁵⁹⁵ Osman Bölükbaşı seçimleri beklemeden partisinden ayrılmış ve bu konu seçimler öncesinde kamuoyunda yankı uyandırmıştı. Seçim günü geldiğinde halkın %66,8'i sandığa gitmiş ve Türkiye'nin kaderinde pay sahibi olmuştu. Seçim sonuçları açıklandığında MP istediği oy oranını yakalayamamış ve Cemal Tural'da dahil olmak üzere hiçbir milletvekili çıkarılamamıştı.⁵⁹⁶ Bu başarısızlık sonrasında parti içi konumu sarsılan Tural, 8 Şubat 1974'de Genel Başkan Vekili Sebahattin Dinçer'e bir mektup göndermişti. MP'nin seçimlerde başarısız sonuç almasının ve meclis dışı bir muhalefet yürütemeyecek durumda olmasını gerekçe göstererek Genel Başkanlıktan

⁵⁹¹ *Milliyet*, 11 Haziran 1973, Sayı 9196, 1,11.

⁵⁹² *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1973, Sayı 17560, 7.

⁵⁹³ *Milliyet*, 16 Temmuz 1973, Sayı 9231, 9.

⁵⁹⁴ *Milliyet*, 7 Eylül 1973, Sayı 9284, 1,9.

⁵⁹⁵ Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, 563.

⁵⁹⁶ *Milliyet*, 16 Ekim 1973, Sayı 9323, 11.

ayrıldığını belirtmişti. Dinçer, istifa mektubu aldıktan sonra şok yaşamış ve böyle bir karara hazır olmadıklarını ifade etmişti. Tural'ın verdiği bu karara üzülen Dinçer, istifayı kabul etmişti.⁵⁹⁷ Cemal Tural'ın kısa süren MP Genel Başkanlığı, başarısızlıkla sonuçlanmış ve askeri başarısını siyasi hayatta gösterememişti. 21 Haziran 1975'de ise MP 6. Büyük Kongresi'nde Celal Kargılı yeni genel başkan seçilmiş ancak parti ilk zamanlardaki gücüne kavuşamamış ve 1977 genel seçimine gitmeden önce kendini feshetmişti.

Böylelikle Genelkurmay Başkanlığı döneminde siyasetle iç içe olmaya çabalayan Org. Tural, Genelkurmay Başkanlığından emekli olduktan sonra siyasette var olmak istemiş ve şansını MP içerisinde denemişti. Her ne kadar Genelkurmay Başkanlığı döneminde MP ve bazı milletvekilleri tarafından eleştiri yağmuruna tutulmuş olsa da bu durum kararını etkilememiş ve MP içerisinde siyasi faaliyetlerde bulunmuştu. Ancak tüm çabalara rağmen siyasi hayatta umduğunu bulamayan Org. Cemal Tural, daha sonra Türk Uçak Sanayi Anonim Genel Müdürlüğü (TUSAŞ) Yönetim Kurulu Üyeliğine atanmış ve siyasetten uzak bir şekilde hayatına devam etmiştir.

⁵⁹⁷ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1974, Sayı 17789, 1,7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971'DEN 12 EYLÜL 1980'E GENELKURMAY BAŞKANLARI

3.1. 14. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. MEMDUH TAĞMAÇ

3.1.1. Org. Memduh Tağmaç'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 14. Genelkurmay Başkanı olan Memduh Tağmaç, 1904 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Askerlik mesleğini icra etmek isteyen Memduh, (Tağmaç) 1928'de Kara Harp Okulunu birincilikle bitirmiş ve ordu saflarında yerini almıştı. 1930'da ise Topçu Okulu'ndan mezun olmuş ve 1935 yılına kadar Kara Kuvvetleri içerisinde çeşitli birliklerde Takım Komutanlığı görevini yürütmüştü. Başarılı bir öğrenci olan Memduh, (Tağmaç) eğitim hayatına devam etmiş ve Harp Akademilerine kayıt yaptırmıştı. Burada aldığı eğitimi de başarıyla tamamlamış ve 1938'de Harp Akademilerini de birincilikle bitirip kurmay yüzbaşı ünvanını almıştı. Tağmaç, topçu kurmay yüzbaşı olduğu dönemde Genelkurmay Başkanlığı tarafından sırasıyla 41. ve 54. Topçu Alaylarında Batarya Komutanı, Genelkurmay Karargâhında Proje Subaylığı, 3. Tümen Personel Şube Müdürlüğü, 3. Tümen Topçu Alayında Bölük Komutanlığı, 9. Kolordu Personel Şube Müdürlüğü, Harp Akademilerinde Öğretim Üyeliği, 30. Topçu Alayında Tabur Komutanlığı ve 6. Tümen Topçu Alay Komutanlığı görevlerine atanmıştı.⁵⁹⁸

1954'ün Ağustos'unda ordu içerisindeki subayların terfileri basına yansımış ve kurmay yarbay rütbesine sahip olan Memduh Tağmaç, albaylığa terfi etmişti.⁵⁹⁹ Ordu içerisindeki hizmetlerine başarılı bir şekilde devam etmiş ve 29 Ağustos 1957'de Askeri Tasdik Toplantısı sonuncunda tuğgeneralliğe⁶⁰⁰ yükselmişti. Tuğgeneral rütbesine sahip olan Tağmaç, Jandarma Subay Tatbikat ve Astsubay Okulu Komutanlığı, 23. Tümen Komutan Yardımcılığı, 3. Jandarma Tugay Komutanlığı ve 1. Ordu Kurmay Başkan Vekilliği görevlerini yürütmüştü.⁶⁰¹ 27 Mayıs 1960 Darbesinden yaklaşık 3 ay sonra

⁵⁹⁸ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1969, Sayı 16026, 7, TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Memduh Tağmaç, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 24 Mart 2024.

⁵⁹⁹ *Milliyet*, 28 Ağustos 1954, Sayı 1545, 2.

⁶⁰⁰ TSK'nın resmi sitesinde Org. Memduh Tağmaç'ın tuğgeneralliğe 1956 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1957'de gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 29 Ağustos 1957, Sayı 2620, 5, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1957, Sayı 11885, 1.

⁶⁰¹ Org. Memduh Tağmaç, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 24 Mart 2024.

tümgeneralliğe terfi etmiş⁶⁰² ve 3 Ağustos 1960 tarihinde ordu içerisinde gerçekleşen büyük tasfiye sonrasında Kara Kuvvetleri Kurmay Başkan Vekilliği görevine getirilmişti.⁶⁰³ Tümgeneral rütbesinde bulunan Memduh Tağmaç, 28 Ağustos 1961’de ise Millî Savunma Bakanlığı kararıyla yeni görevi olan Genelkurmay İkinci Başkan Vekilliğine atanmıştı.⁶⁰⁴ Bu görevi 28 Ağustos 1962’ye kadar yürüten Memduh Tağmaç, Askerî Şûranın verdiği karar sonucunda korgeneralliğe yükselmiş⁶⁰⁵ ve bu rütbede Genelkurmay İkinci Başkanlığı ve 1. Ordu Komutan Vekilliği görevlerinde bulunmuştur.⁶⁰⁶ Daha sonra 3. Ordu Komutan Vekilliğine⁶⁰⁷ atanan Tağmaç, Genelkurmay İkinci Başkanlığıyla birlikte yaklaşık 2 yıl boyunca bu görevi yürütmüştü. 29 Haziran 1966 tarihinde ise 3. Ordu Komutan Vekilliği görevinden 1. Ordu Komutan Vekilliğine⁶⁰⁸ atanan Memduh Tağmaç, 27 Ağustos 1966’da orgeneral rütbesine terfi etmişti. Orgeneral rütbesine sahip olan Org. Memduh Tağmaç 5 Eylül 1966 tarihinde Cumhurbaşkanının imzasının yer aldığı Bakanlar Kurulu Kararınca 1. Ordu Komutan Vekilliği’nden 1. Ordu Komutanlığı görevine getirilmişti.⁶⁰⁹

1968 yılına gelindiğinde Org. Memduh Tağmaç’ın vekâleten Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmasıyla ilgili olarak dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural, Erzurum orduvinde bir röportaj vermişti. Kara Kuvvetleri Komutanı’nın senatoya seçileceğini ve yerine 1. Ordu Komutanlığını yürüten Org. Memduh Tağmaç’ın vekâlet edeceğini belirtmişti.⁶¹⁰ Ağustos ayında Kara Kuvvetleri Komutanı olan Org. Refik Yılmaz, son anda senatoya girmekten vaz geçmiş ve emekli olmuştu. Bu durum üzerine aylardır Org. Memduh Tağmaç’ın Kara Kuvvetleri Komutanlığının başına geçeceği söylentileri gerçek olmuş ve Tağmaç, 18 Ağustos 1968’de bu göreve atanmıştı. 23 Ağustos’ta ise yapılan törende Org. Refik Yılmaz gözyaşları içerisinde görevi resmen Org. Memduh Tağmaç’a devretmişti. Bu görev dağılımı sonrasında Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural, ayrılan komutanlar için sonraki yaşamlarında sağlık ve başarı

⁶⁰² TSK’nın resmî sitesinde Org. Memduh Tağmaç’ın tümgeneralliğe 1959 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1960’da gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 30 Ağustos 1960, Sayı 1547, 1; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1960, Sayı 12958, 5.

⁶⁰³ *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1960, Sayı 12932, 5; *Milliyet*, 4 Ağustos 1960, Sayı 3662, 5.

⁶⁰⁴ *BCA*, 30-11-1-0/287-24-1, 1- 4.

⁶⁰⁵ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1962, Sayı 13674, 1; *Milliyet*, 29 Ağustos 1962, Sayı 4402, 1.

⁶⁰⁶ Org. Memduh Tağmaç, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr) ,ET: 25 Mart 2024.

⁶⁰⁷ *Milliyet*, 21 Ağustos 1964, Sayı 6011, 7.

⁶⁰⁸ *Milliyet*, 30 Haziran 1966, Sayı 6679, 1.

⁶⁰⁹ *BCA*, 30-18-1-2/198-62-12, 1.

⁶¹⁰ *Milliyet*, 21 Mart 1968, Sayı 7297, 1,9.

temennisinde bulunmuştu. Yeni atanan komutanlara ise büyük sorumluluk taşıyan görevlere geldiklerini söylemiş ve başarılar dilemişti.⁶¹¹

1969 yılı başlarında Ordu kademesi içerisinde değişiklikler yapılmaya başlanmış ve Genelkurmay Başkanlığı için Org. Memduh Tağmaç'ın ismi konuşulmaya başlanmıştı. 8 Mart 1969'da ise Bakanlar Kurulunca Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığına atanması yönünde cumhurbaşkanlığına bir teklifte bulunulmuştu. Cumhurbaşkanının onayının ardından Askerî Şûra toplanmış ve Genelkurmay Başkanlığına Org. Memduh Tağmaç tayin edilmişti. 17 Mart 1969'da Genelkurmay Başkanlığında yapılan resmî törenle göreve başlamış ve kendisinden boşalan koltuğa Org. Fikret Esen atanmıştı. Göreve başladıktan yaklaşık 10 ay sonra kalp damarlarının yetersizliği nedeniyle rahatsızlık geçiren Org. Tağmaç, İstanbul'da tedavi altına alınmış yerine Kara Kuvvetlerine atanan Org. Nazmi Karakoç vekâlet etmişti.⁶¹² Daha sonra tedavi için ABD'ye giden Org. Tağmaç, gerekli tedaviyi gördükten sonra Ankara'ya geri dönmüş ve 15 Şubat 1970'de Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde kalın bağırsak ameliyatı olmuştu.⁶¹³ O dönemde kamuoyunda göreve devam edemeyeceği yönünde haberler çıkmasına rağmen sağlık durumunun iyiye gitmesi ve Mart ayı başında sağlığına kavuşarak görevine yeniden başlaması, yapılan bu yorumları çürütür nitelikte olmuştu.

Org. Tağmaç görevde bulunduğu dönemde ordu ve siyasetle alakalı konularla sık sık karşı karşıya kalmıştı. Genelkurmay Başkanlığı döneminde ülke içerisinde artan sorunlar karşısında çözüm yolu olarak gördüğü 12 Mart 1971 Muhtırasını vermiş ve hükümetin istifa etmesini sağlamıştı. Başarılı bir Genelkurmay Başkanlığı geçiren Org. Tağmaç 19 Ağustos 1972'de emekliye ayrılma isteğini Başbakanlığa bildirmişti. Devlet Bakanı İsmail Arar, Org. Memduh Tağmaç'ın 21 Ağustos'tan itibaren izinli sayılmak istediğini ve 29 Ağustos günü emeklilik işlemlerinin başlatılmasını arzu ettiğini ifade etmişti.⁶¹⁴ Bakanlar Kurulu kararınca Org. Tağmaç'ın istediği üzere 29 Ağustos 1972 tarihinde geçerli olacak olan emekliye ayrılma isteği 19 Ağustos 1972'de kabul edilmişti.⁶¹⁵ Böylece 29 Ağustos 1972 tarihinde düzenlenen törenle görevini devretmiş ve

⁶¹¹ *Milliyet*, 18 Ağustos 1968, Sayı 7447, 1; *Milliyet*, 24 Ağustos 1968, Sayı 7453, 3; *Cumhuriyet*, 12 Mart 1969, Sayı 16026, 7.

⁶¹² *Milliyet*, 22 Ocak 1970, Sayı 7962, 1,11.

⁶¹³ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1970, Sayı 16368, 1.

⁶¹⁴ *Milliyet*, 20 Ağustos 1972, Sayı 8906, 1,9.

⁶¹⁵ *BCA*, 30-18-1-2/286-62-5, 1.

kendisine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından altın şeref madalyası verilmiştir. Törende heyecanlı olan Org. Tağmaç, veda konuşmasında *“Yaşlı bir askerin bütün anılarını sizlerden koparmasına imkân yok, bundan sonra sizin başarılarınızı köşemde duyup okudukça bahtiyar olacağım”* şeklinde açıklamalarda bulunmuştu.⁶¹⁶ Emeklilik sonrasında kendisine bir ev satın alan Memduh Tağmaç, burada mütevazı bir hayat sürmeye çalışmıştı. Ayrıca emeklilik sonrasında dönemin iş adamlarından Vehbi Koç kendisiyle görüşüp, ülkeye yaptığı faydalardan ötürü otomobil hediye etmek istemişti. Bu teklifi reddeden Tağmaç, günlük hayatı içerisinde toplu taşıma araçlarına bindiğini ve kendisini tanıyan kişilerin yer verdiğini, tanımayanlar tarafından ise itilip kakıldığını belirtmişti. Normal bir vatandaş gibi hayatını devam ettirmeye çalışan Tağmaç, Koç’a bu teklifinden dolayı teşekkür etmiştir.⁶¹⁷

Evli ve iki çocuk babası olan Memduh Tağmaç, 44 yıllık subay hayatı sonunda geçirdiği bir hastalık neticesinde 30 Mart 1978’de Gülhane Askeri Hastanesi’nde hayatını kaybetmiştir.⁶¹⁸ 1 Nisan günü Şişli Camii’nde öğlen namazının ardından kılınan cenaze namazı sonrasında bayrağa sarılı tabutu top arabasına konulmuş ve Zincirlikuyu Mezarlığında toprağa verilmiştir.⁶¹⁹

3.1.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Memduh Tağmaç

27 Mayıs 1960 Darbesinin ardından ordunun gençleştirilmesi için harekete geçilmiş ve 235 general ve amiral emekliye sevk edilmişti. Bu dönemde Org. Cevdet Sunay Genelkurmay Başkanı olmuş, Kara Kuvvetleri Kurmay Başkan Vekilliğine ise Memduh Tağmaç getirilmişti. Daha sonra Org. Cevdet Sunay özelliklerini iyi bildiği ve Harp Akademilerinde öğrencisi olan Tağmaç’ın Genelkurmay İkinci Başkanlığına atanmasında büyük rol oynamıştı. Org. Sunay, karakterini ve inatçı mücadeleci tavrını iyi bildiği Memduh Tağmaç ile birlik de Albay Talat Aydemir’in darbe girişimlerinde en büyük yardımcılarından olmuştu. Nitekim SKB’nin İstanbul grubu, 21 Ekim Protokolünü imzalayıp Ankara’ya yola çıktığında karşılarında Org. Cevdet Sunay, İrfan Tansel ve Memduh Tağmaç’ın içerisinde olduğu bu grup ile karşılaşmışlardı. Üç kişiden oluşan bu grup darbe düşünen subayların karşısında durmuşlar ve müdahaleye hayır demişlerdi.

⁶¹⁶ *Hürriyet*, 29 Ağustos 1972, Sayı 8747, 1,9.

⁶¹⁷ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/org-tagmac-otomobil-teklifini-reddetti-261006>, ET: 27 Mart 2024.

⁶¹⁸ *Milliyet*, 31 Mart 1978, Sayı 10922, 1.

⁶¹⁹ *Hürriyet*, 2 Nisan 1978, Sayı 10766, 1,7.

Dönemin şahitlerinden Kurmay Albay Mehmet Emin Aytekin' 9 Şubat Protokolü öncesinde Tağmaç'ın keşif amaçlı sık sık İstanbul'u ziyaret ettiğini ve karşılarında Sunay, Tansel ve Tağmaç üçlüsünün olduğunu gayet iyi anladıklarını ifade etmişti.⁶²⁰

Harp Okulu'nda 1961-1962 eğitim öğretim yılı için okulun çeşitli birimlerine atamalar yapan Albay Talat Aydemir, haberi olmadan Memduh Tağmaç'a sıkı sıkıya bağlı subayları seçmişti. Tağmaç'a bağlı olan bu subaylar 19 Şubat 1962'de yapılan toplantıda gün ışığına çıkmış ve Aydemir yaptığı seçimlerin isabetsiz olduğunu anlamıştı. Ancak Memduh Tağmaç'a bağlı olan bu subaylar deşifre olana kadar çekinmeden faaliyetlerini sürdürmüşlerdi.⁶²¹ Memduh Tağmaç bu dönem içerisinde Ankara'da ayaklanan birliklere karşı bütün gücüyle direnerek hükümete güven vermiş ve görevini en iyi şekilde icra etmeye çalışmıştı. Tağmaç'ın hükümet ile Genelkurmay Başkanı Org. Sunay'a sadık oluşu ve darbe karşısındaki azmi onu ön plana çıkartarak millete tanıtmıştı.⁶²²

Tağmaç, Genelkurmay İkinci Başkanlığını yürüttüğü bu dönemde sadece askerî alanda değil siyasi ve sosyal alanda da birçok faaliyette bulunmuştu. Örneğin 1961'de Kara Kuvvetleri Komutanı iken profesyonel asker futbolcuların kendi kulüplerinde oynayabilmeleri için çaba göstermişti.⁶²³ Ayrıca o dönemlerde TBMM'de tartışmalara neden olan siyasi af konusundaki tartışmalar neticesinde Ankara'da öğrenciler olaylar çıkarmaya başlamıştı. 4 Ekim 1962'de Ankara Kızılay'da yine af tartışmalarından ötürü üniversite öğrencileri gösteriler düzenlemiş ve Tağmaç lider konumunda olan 15 kişiyi Genelkurmay Başkanlığına davet etmişti. Burada öğrenciler ile konuşmalar yapmış ve gösteri yapmamaları yönünde çeşitli nasihatlerde bulunmuştu.⁶²⁴ Memduh Tağmaç öğrencilere karşı gerçekleştirdiği bu davranışını 1963 yılı içerisinde de tekrarlamıştı. 26 Mart 1963'de Başkent'te yapılan gösteriler sonrasında olaya karışan bazı öğrencileri Genelkurmay Başkanlığına davet etmiş ve ilk görüşmeden yaklaşık 5 ay sonra çeşitli tavsiyelerde bulunmuştu.⁶²⁵

⁶²⁰ Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı*, 207-208.

⁶²¹ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 386.

⁶²² Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı*, 209.

⁶²³ *Milliyet*, 9 Haziran 1961, Sayı 3962, 6.

⁶²⁴ *Milliyet*, 5 Ekim 1962, Sayı 4439, 1,7.

⁶²⁵ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1963, Sayı 13882, 1,5.

O dönem içerisinde Memduh Tağmaç'ın görevli olduğu Kıbrıs Meselesi konusunda toplantılar düzenlenmiş ve görüşleri alınmıştı. Ayrıca 12 Nisan 1963'de Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç, bir haftalık ziyarette bulunmak için Kıbrıs'a gitmişti. Türkiye Büyükelçiliğinde bulunan bir sözcü, Tağmaç'ın Kıbrıs'ta bir Türk birliğini ziyaret edeceğinden bahsetmişti. Bazı Rum siyasi gözlemciler ise Tağmaç'ın Türk ve Rum cemaatleri arasında mevcut olan gergin durumu yerinde görmek için ziyarette bulunduğundan söz etmişlerdi.⁶²⁶ Kıbrıs'taki görüşmeler sonrasında ülkeye geri dönem Tağmaç, Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e durum hakkında bilgi vermişti.⁶²⁷ Genelkurmay İkinci Başkanlığı dönemi içerisinde ülke adına sıkça toplantılara katılmış ve önemli kararlar veren heyetler içerisinde yer almıştı. Ayrıca Tağmaç, TBMM'de TSK ile ilgili görüşülen konuları da yakından takip etmiş ve ordu isminin geçtiği her yerde bulunmaya çalışmıştı. 20-21 Mayıs 1963'de Albay Talat Aydemir'in ikinci kez gerçekleştirmek istediği darbe girişiminde de Harp Okulu'nda toplanan kuvvetlere karşı vazifesinin başında olmuş ve Genelkurmay Başkanını korumak için Millî Savunma Bakanlığının köşesinde bir manga askerle mücadeleye girişmişti. Dönemin şahitlerinden olan Mehmet Emin Aytekin bu mücadele sırasında Tağmaç'ın vurulan askeri kucaklayarak kurtarmaya çalıştığından söz etmişti.⁶²⁸ Aydemir'in 21 Mayıs'ta gerçekleştirmeye çalıştığı darbe girişimi sonrasında Başbakan İsmet İnönü sık sık toplantılar düzenlemiş ve Genelkurmay Başkanlığına ziyaretlerde bulunmuştu. 4 Haziran 1963'te Memduh Tağmaç'ın da içerisinde bulunduğu komutanlarla toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda son olaylar görüşülmüştü.⁶²⁹ 20-21 Mayıs olayları sonrasında sorumluların yargılama süreci başlamış ve Tağmaç, Temmuz ayının başında Harp Okulu öğrencilerinin yargılandığı mahkemeye tanık olarak katılmıştı. 3 Temmuz 1963'te Mamak Muharebe Okulu'ndaki 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki duruşmada söz alan Tağmaç, harekâtın başlaması üzerine tedbirler aldığını ve olay günü Genelkurmay Başkanının evine giderken yolda askeri bir aracın etrafında toplanan kalabalığın olduğundan söz etmişti. Ayrıca Tağmaç, karşısına bir Harbiyelinin çıktığını, parola sorduğunu ve cevap vermeden yoluna devam ettiğini belirtmişti. Genelkurmay Başkanlığına gittiğinde yol kavşağının tanklar tarafından tutulduğunu, bir kısım

⁶²⁶ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1963, Sayı 13900, 1; *Milliyet*, 14 Nisan 1963, Sayı 4627, 1.

⁶²⁷ *Milliyet*, 27 Nisan 1963, Sayı 4640, 1.

⁶²⁸ Aytekin, *İhtilâl Çıkmazı*, 209.

⁶²⁹ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1963, Sayı 13948, 1,5.

Harbiyelinin şehre indiklerini gördüğünü ifade etmişti. Bu durum üzerine 229. Piyade Alayına ve 28. Tümene bağlı birliklere hazırlıklarını bitirmeleri yönünde emir verdiğinden söz etmişti.⁶³⁰ Bu durum üzerine hâkim Tağmaç'a karşılaştığı Harbiyeliyi tanıyıp tanımadığını sormuş ve *"ortalık loştu, esasen karşılaşmamız pek ani oldu. Tanıyamadım. Yalnız, bu öğrenci ile mücadele eden emir subayım, öğrenciyi sonradan bana gösterdi."* cevabını vermişti. Ayrıca sanık avukatlardan birisi ve Sanık Talat Aydemir tarafından 31 Mart'ta yaşanan olaylar hakkında çeşitli sorular yöneltilmişti. Tağmaç ise gerekli açıklamaları yapmış ve devletin iç ve dışta korunması için görevli olduklarını, herhangi bir tehlike anında alarm vererek tedbir aldıklarını ifade etmişti.⁶³¹ Görüldüğü üzere Tağmaç, hem 31 Mart'ta hem de 20-21 Mayıs'ta yapılması planlanan darbe girişimlerine yakından şahit olmuş ve olaylarda önemli tanıklar içerisinde yer almıştı.

Memduh Tağmaç, 1964 yılı içerisinde ise Türkiye'nin gündeminde olan Kıbrıs meselesiyle alakalı yürütülen neredeyse tüm siyasi ve askerî toplantılara katılmıştı. Genelkurmay İkinci Başkanı sıfatıyla Kıbrıs meselesi dahilinde yapılan askeri çalışmaları ihmal etmemiş ve bu yönde yapılan çalışmalar içerisinde de dahil olmuştu. Örneğin 9 Mart 1964'de Kıbrıs meselesinin gündeme alındığı Askerî Şûra toplantısı düzenlenmiş ve izlenecek yol hakkında görüşlere başvurulmuştu.⁶³² Kıbrıs meselesinin yanı sıra o dönem içerisinde ordu kademesinde bazı değişikliklere gidilmiş ve Tağmaç'ta bu değişikliklerle birlikte 20 Ağustos 1964'de 3. Ordu Komutan Vekilliğine getirilerek bu görevi Genelkurmay İkinci Başkanlığıyla birlikte yaklaşık iki yıl yürütmüştü.⁶³³ Yavaş yavaş ülke içerisinde tanınmaya başlayan Tağmaç, 27 Ağustos 1966'da orgeneralliğe terfi etmiş⁶³⁴ ve daha sonra Eylül ayında 1. Ordu Komutanlığına atanmıştı. Bu görevde ilk olarak 30 Ağustos Zafer Bayramı⁶³⁵ kutlamalarına katıldığı gibi Türkiye'yi ziyaret eden Suudi Arabistan Kralı Faysal'da düzenlenen törende de yer almış ve 30 Ağustos törenlerini bizzat seyretmişti.⁶³⁶

⁶³⁰ *Milliyet*, 4 Temmuz 1963, Sayı 4702, 1,7.

⁶³¹ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1963, Sayı 13978, 1,4.

⁶³² *Milliyet*, 7 Mart 1964, Sayı 4947, 1,7; *Milliyet*, 8 Mart 1964, Sayı 4948, 1,7.

⁶³³ *Milliyet*, 21 Ağustos 1964, Sayı 6011, 7.

⁶³⁴ TSK'nın resmî sitesinde Org. Memduh Tağmaç'ın orgeneralliğe 1964 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1966'de gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 28 Ağustos 1966, Sayı 6738, 1; *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1966, Sayı 15114, 1.

⁶³⁵ *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1966, Sayı 15116, 1.

⁶³⁶ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1966, Sayı 15117, 1,7.

1968 yılına girildiğinde ordu içerisinde Kara Kuvvetleri Komutanlığına vekâleten Org. Memduh Tağmaç'ın atanması yönünde tartışmalar başlamıştı. Aynı yılın Ağustos ayına gelindiğinde görevde bulunan Org. Refik Yılmaz'ın emekliye ayrılması sonucunda Org. Tağmaç Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilmişti.⁶³⁷ Böylelikle Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna bir adım daha yaklaşmış ve yaklaşık 6-7 aylık görev süreci boyunca çeşitli askeri toplantılara katılmış ancak yürüttüğü önemli bir faaliyeti olmamıştı.

3.1.3. Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

3.1.3.1. Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanı Olması

Org. Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevinde yaklaşık 6-7 ay hizmet etmiş ve 1969 yılının başlarında Genelkurmay Başkanlığına getirileceği şeklinde kamuoyunda tartışmalar başlamıştı. Özellikle, Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Org. Cemal Tural'ın, emekliliğini istediği yönünde çıkan haberler Org. Tağmaç'ı ön plana çıkarmıştı. Kamuoyunda çıkan bu haberlere karşı tepki gösteren Org. Cemal Tural, basına verdiği bir demeçte kendisinin bu yönde talepte bulunmadığını ve böyle bir talep isteyeninde olmadığını ifade etmişti. Ayrıca o dönem de gergin olan ve bir siyasi lider gibi gezilerde bulunan Org. Tural, bir gazetecinin “*bende bir soru sorabilir miyim?*” demesi üzerine “*Siz soru soru sorasınız diye gezmeyorum.*” şeklinde cevap vermişti.⁶³⁸ 6 Şubat günü Cumhurbaşkanı Org. Sunay ile Başbakan Süleyman Demirel bir toplantı yapmış ve Org. Cemal Tural'ı gündemlerine almışlardı. Org. Tural'ın kamu ve özel kurumlara yaptığı ziyaretlerin ele alındığı yönünde haberler basına yansımış ve Org. Tural'ın emekliye ayrılması neticesinde Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Tağmaç'ın yeni Genelkurmay Başkanı olacağı öne sürülmüştü.⁶³⁹

Org. Cemal Tural'ın emekliye ayrılıp ayrılmayacağı merakla beklenirken Mart ayının ilk günlerinde bu konu daha fazla gündem olmaya başlamıştı. Org. Tural'ın görev süresinin bir yıl uzatılması yönünde de bekleyişler olmuş ancak 8 Mart 1969'da Bakanlar Kurulu kararınca Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi

⁶³⁷ *Milliyet*, 18 Ağustos 1968, Sayı 7447, 1; *Milliyet*, 24 Ağustos 1968, Sayı 7453, 3; *Cumhuriyet*, 12 Mart 1969, Sayı 16026, 7.

⁶³⁸ *Milliyet*, 5 Şubat 1969, Sayı 7616, 1,7.

⁶³⁹ *Milliyet*, 7 Şubat 1969, Sayı 7618, 1,7.

yönünde Cumhurbaşkanlığına teklifte bulunulmuştu.⁶⁴⁰ 11 Mart 1969'da ise Askerî Şûra kararıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç olmuştu. Başbakan Süleyman Demirel, Bakanlar Kurulunun kararını açıklamış ve uzun yıllardır hizmetlerde bulunan Org. Tural'ın görev süresinin 15 Mart 1969'da dolduğuna değinmişti. Ayrıca Yüksek Askerî Şûra Üyeliğine atanan Org. Tural'a hizmetlerinden dolayı teşekkür etmiş ve Genelkurmay Başkanlığına Org. Memduh Tağmaç'ın tayin edilmesine karar verildiğini belirtmişti. Boş kalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına kimin geçeceği konusu da gündeme gelmiş ve Başbakan Demirel'e soru yöneltilmişti. Demirel bu konu hakkında *"Onları da size şu anda açıklamaya mecbur değilim. O kadar aceleci olmayın diye size her zaman söylüyorum ama ne siz huyunuzdan vazgeçersiniz ne de ben..."* şeklinde açıklamada bulunmuştu.⁶⁴¹ Verilen bu karardan bir gün sonra Org. Tağmaç, ilk önce Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Org. Cevdet Sunayla sonrasında ise Başbakan Süleyman Demirel ile görüşme yapmıştı. Görüşme sonrasında Başbakanlıktan ayrılan Org. Tağmaç, gazetecilerin sorularını yanıtsız bırakmış ve yapılan toplantı hakkında basında TSK'nın üst kademlerinde yapılması planlanan değişiklikler hakkında konuşulduğu öne sürülmüştü.⁶⁴²

Böylece Org. Cemal Tural'ın emekli olup olmayacağı yönündeki meraklı bekleyiş sonuçlanmış ve Org. Tağmaç, 17 Mart 1969'da Genelkurmay Başkanlığında yapılan resmî törenle görevi devralmıştı.⁶⁴³ Resmen göreve başlayan Org. Tağmaç, törenden sonra makamına gitmiş ve TSK'ya bir mesaj yayınlamıştı. Mesajında TSK'da geçmiş dönemlerde görev yapan Genelkurmay Başkanları hakkında iyi dileklerde bulunmuş ve yeni görevinde Silahlı Kuvvetlerin çok modern ve etkili bir konuma ulaşması yönünde çalışmalar yapacağından söz etmişti. Sözlerini bitirirken ise Silahlı Kuvvetlerin mensuplarına sağlık, mutluluk ve başarılar dilemişti.⁶⁴⁴

3.1.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesinde Org. Memduh Tağmaç

Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığı makamına atanması üzerine boş kalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına Org. Fikret Esen tayin edilirken Genelkurmay

⁶⁴⁰ BCA, 30-18-1-2/231-17-1, 1.

⁶⁴¹ Cumhuriyet, 12 Mart 1969, Sayı 16026, 1,7; Milliyet, 12 Mart 1969, Sayı 7648, 1,7.

⁶⁴² Milliyet, 13 Mart 1969, Sayı 7649, 1,7.

⁶⁴³ Milliyet, 18 Mart 1969, Sayı 7454, 1; Cumhuriyet, 18 Mart 1969, Sayı 13032, 1,7. Bkz. EK 12.

⁶⁴⁴ Cumhuriyet, 18 Mart 1969, Sayı 13032, 1,7.

İkinci Başkanlığına ise Org. Faruk Gürler atanmıştı.⁶⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığına getirildikten sonra devlet kademelerine ziyaretlerde bulunmaya başlayan Org. Tağmaç, 20 Mart 1969'da önce Milli Savunma Bakanıyla daha sonra da Kuvvet Komutanları ile görüşmüştü.⁶⁴⁶ 27 Mart'ta ise Ankara Belediye Başkanı Ekrem Barlas'ı makamında ziyaret etmiş ve yarım saatlik görüşmeden sonra belediyeden ayrılmıştı.⁶⁴⁷ Nisan ayına gelindiğinde yurt içi gezilerine başlayan Org. Tağmaç, birlikleri ziyaret etmeye başlamış ve kendisine eşlik eden Kuvvet Komutanlarıyla birlikte sırasıyla Diyarbakır, Malatya ve Erzincan'a ziyaretlerde bulunmuştu. Daha sonra İzmir'e hareket eden Genelkurmay Başkanı, Valiyi, Belediye Başkanını ve birlikleri ziyaret etmişti. İzmir'in ardından Konya'ya geçmiş ve burada İkinci Ordu Komutanı Org. Nazmi Karakoç ile bir toplantı yapmıştı.⁶⁴⁸ Toplantının ardından Kayseri ve bazı illerde de denetlemelerine devam eden Org. Tağmaç, Mayıs ayının başında Brüksel'de düzenlenecek olan harp oyunları için yurt dışına çıkmıştı.⁶⁴⁹

Dönem içerisinde yapılan Yüksek Askerî Şûra toplantılarında da aktif bir rol oynayan Org. Memduh Tağmaç, 18 Ağustos 1969'da başlayan sonuç ve değerlendirme toplantısında yer almıştı. Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı ve Başbakanında katıldığı bu toplantıda kritik kararlar alındığı gibi bazı komutanların terfii durumları da ele alınmıştı. Daha sonra terfiler açıklanmış ve Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç, bir tebrik mesajı yayımlayarak, görevinde yükselen general, albay ve amiralleri kutlamıştı. Ayrıca kadro yetersizliğinden dolayı TSK'dan ayrılan komutanlara da hizmetlerinden dolayı teşekkür etmiş ve sonraki hayatlarına dair iyi dileklerde bulunmuştu.⁶⁵⁰ Org. Tağmaç, o dönem bir yetkilinin görevinden alınacağı yönünde çıkarttığı asılsız haberleri de yalanlamış ve iki yıl daha hizmet süresinin bulunduğunu ifade etmişti.⁶⁵¹ Yüksek Askerî Şûra toplantılarından kısa süre sonra Başbakan Demirel ile yarım saatlik görüşme yapan Org. Tağmaç, görüşme sonunda herhangi bir açıklama yapmamıştı. 14 Eylül'de ise 14-22 Eylül arasında düzenlenecek olan NATO Genelkurmay Başkanları toplantısı için

⁶⁴⁵ BCA, 30-11-1-0/342-11-15, 4,5.

⁶⁴⁶ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1969, Sayı 16035, 1.

⁶⁴⁷ *Akşam*, 28 Akşam 1969, 7.

⁶⁴⁸ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1969, Sayı 16069, 1,7.

⁶⁴⁹ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1969, Sayı 16077, 1.

⁶⁵⁰ Org. Tağmaç o dönem yapılan terfi işlemlerinden sonra gazetede bir mesaj yayımlamış ve terfi alamayan komutanlarında kadro yetersizliğinden dolayı emekli olduklarından söz etmiştir. Bkz. *Milliyet*, 26 Ağustos 1969, Sayı 7815, 11.

⁶⁵¹ *Milliyet*, 24 Ağustos 1969, Sayı 7813, 3; *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1969, Sayı 16187, 1,7.

Almanya'ya gitmiş ve aynı zamanda Almanya ile Hollanda'da bulunan askerî tesisleri gezmişti.⁶⁵² Bakanlar Kurulunca kendisine bu gezide Özel Kalem Müdürü Kurmay Albay Doğan Kromörs'ün eşlik etmesine karar verilmişti.⁶⁵³ 7-9 Ekim 1969'a gelindiğinde Org. Tağmaç'a yeni bir görev verilmiş ve Hükümeti temsilen NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı Oramiral Rivero'yu ziyaret etmişti. Kendisine önceki seyahatlerinde yanında bulunan bazı isimler ve eşi Nezahat Hanım eşlik etmişti.⁶⁵⁴ Org. Tağmaç, Kasım ayında da yine hükümeti temsilen bir heyet ile Roma'da yapılacak olan NATO 1969 4. Güney Bölge Konferansına eşi Nezahat Hanım ile birlikte katılmıştı.⁶⁵⁵ Genelkurmay Başkanı sıfatıyla 2 Aralık 1969'da Brüksel'de yapılmış olan 45. NATO Askeri Komite Toplantısı'na katılan Org. Tağmaç, burada da hükümeti en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştı.⁶⁵⁶

1969 yılının sonlarına doğru ülke içerisinde 69 subay siyasi kaynaklı toplumsal olaylardan dolayı beyanname dağıtmış ve bu durum kamuoyuna yansımıştı. Org. Tağmaç, ordu mensuplarının siyasi olaylara karışmasına tepki göstermiş ve Silahlı Kuvvetlere bir açıklama yaparak, *“Nizamsız ve uygunsuz hareketlere yeltenen ve Silahlı Kuvvetleri hiçbir surette temsil etmeye bu gibi kişilerin layık oldukları kanuni işleme tabi tutulacaklarını”* belirtmişti. Ayrıca Silahlı Kuvvetlerin en üst kademesinden en ast kademesine kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün yolunda ilerlediğini, her türlü politik davranışın dışında ve aşırı cereyanların karşısında olduğunu ifade etmişti.⁶⁵⁷ Bu olayın yaşandığı günlerde Yüksek Askerî Şûra toplantısı yapılmış ve Org. Memduh Tağmaç'ın öncülüğünde askerlik süresinin 20 aya indirilmesi konusunda teklifler görüşülmeye başlanmıştı. Ayrıca 21 Aralık gününe kadar çalışmalarına devam etmesi düşünülen Yüksek Askerî Şûra'nın, TSK'nın eğitim ve öğretim sistemi hakkında da çeşitli fikirleri ele alacağı öne sürülmüştü.⁶⁵⁸ 20 Aralık 1969 tarihine kadar devam eden Yüksek Askerî Şûra toplantısı sonucunda açıklama yapan Org. Tağmaç, toplantıda konuşulan konulardan bahsetmişti. Kamuoyunda merakla beklenen askerlik süresinin düşürülmesiyle⁶⁵⁹ ilgi kararın Şubat toplantısına kaldığını ve bu süre zarfında çalışmaların sürdürüleceğini dile

⁶⁵² *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1969, Sayı 16208, 1; *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1969, Sayı 16213, 1.

⁶⁵³ *BCA*, 30-18-1-2/ 240-65-12, 1.

⁶⁵⁴ *BCA*, 30-18-1-2/ 240-69-17, 1-2.

⁶⁵⁵ *BCA*, 30-18-1-2/ 242-77-19, 1-2.

⁶⁵⁶ *BCA*, 30-18-1-2/ 243-82-18, 1-2.

⁶⁵⁷ *Milliyet*, 18 Aralık 1969, Sayı 7927, 1,11.

⁶⁵⁸ *Milliyet*, 19 Aralık 1969, Sayı 7928, 1.

⁶⁵⁹ Askerliğin 20 aya düşürülmesi ilgili karar 26 Mart 1970'de verilmiştir.

getirmişti. Aynı zamanda 6 kanun tasarısı üzerinde çalışmaların tamamlandığını ve Meclise sevk edileceği yönünde de açıklama yapmıştı.⁶⁶⁰

1970 yılının başlarına gelindiğinde Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın iki oğlunun ismi gündeme gelmişti. O dönemde siyasi nedenlerden ötürü deniz subayları tarafından yayımlanan bildiride Org. Tağmaç'ın oğullarının da imzalarının yer aldığı yönünde söylentiler kamuoyuna yansımıştı. Bu söylentiler üzerine bir açıklamada bulunma ihtiyacı duyan Genelkurmay Başkanlığı konu hakkında bilgilendirme yapmıştı. Org. Tağmaç'ın Mehmet ve Ahmet isimindeki oğullarının halen Deniz Harp Okulu'nda öğrenci oldukları ve konu ile yakından uzaktan ilgilerinin olmadığı ifade edilmişti.⁶⁶¹ Ayrıca o dönemde ağır bir grip geçiren Org. Tağmaç, günden güne daha da kötüye gitmişti. Diğer taraftan kalp damarlarının yetersiz olması nedeniyle ciddi sağlık sorunları yaşayan Org. Tağmaç, 21 Ocak 1970'de tedavi amacıyla doktoru Saim Bostancıoğlu ile birlikte İstanbul'a gitmişti. Org. Tağmaç, tedavi süreci boyunca Kalender Ordu Evi'nde kalmış ve bu süre zarfında Genelkurmay Başkanlığı görevini vekâleten Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nazmi Karakoç yürütmüştü. Aynı zamanda o günlerde Genelkurmay Başkanlığı adına önemli kararların alındığı bir kanun tasarısı gündeme gelmişti. İleri bir tarihte yürürlüğe girmesi düşünülen bu tasarı⁶⁶² ile birlikte Genelkurmay Başkanının görev ve yetkileri açısından Başbakan'a karşı sorumlu olması hakkındaki konunun ele alınacağı kamuoyunda yer almıştı.⁶⁶³

Şubat ayının başına gelindiğinde Org. Memduh Tağmaç'ın durumunun ciddileştiği ve spazm geçirdiği basına yansımıştı. Bir yetkili kişi ise Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın geçirdiği hastalığın tedavisinin Amerika'da yapılabildiği ve bu nedenden ötürü Amerika'ya gönderilmesinin ihtimaller içerisinde olduğunu ifade etmişti. Bu haberin basına yansımından çok kısa bir süre sonra Org. Tağmaç'ın tedavi amacıyla Amerika'ya gideceği ve burada bir de check-up yaptırması yönünde tavsiyelerde bulunulduğu belirtilmişti.⁶⁶⁴ 3 Şubat sabahı ise yola çıkan Org. Tağmaç'ın, Amerika'da

⁶⁶⁰ *Milliyet*, 21 Aralık 1969, Sayı 7930, 11.

⁶⁶¹ *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1970, Sayı 16335, 7.

⁶⁶² O dönem sözü geçen Genelkurmay Başkanlarının görev ve yetkilerinin de içerisinde bulunduğu tasarı 31.07.1970'de kanunlaşmıştır. 07.08.1970'de ise Resmî Gazetede yayımlanmış ve kanunun 7. maddesinde Genelkurmay Başkanının görev ve yetkiler bakımından Başbakana bağlı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Resmî Gazete, *Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Dair Kanun*, Sayı 13572, Kanun No 1324, 07.08.1970, 2.

⁶⁶³ *Milliyet*, 22 Ocak 1970, Sayı 7962, 1,11.

⁶⁶⁴ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1970, Sayı 16350, 1; *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1970, Sayı 16351, 7.

Washington Walter Reed Askeri Hastanesinde tedavi görmesine ve burada hastalığının teşhisi yönünde çalışmalar yapılmasına karar verilmişti. Hastaneye yatan Org. Tağmaç'ın tedavisine başlanmış ve Türk Büyükelçiliği sözcülerinden birinin yaptığı açıklamada genel bir muayeneden geçtiği belirtilmişti.⁶⁶⁵ Amerika'da yapılan tetkikler sonunda Ankara'ya geri dönen Org. Tağmaç, 15 Şubat'ta Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde kalın bağırsak ameliyatı geçirmişti. Bu operasyon üzerinden 5-6 gün geçtikten sonra tekrar kalın bağırsaktan ameliyat olmuş ve durumunun iyi olduğu bildirilmişti.⁶⁶⁶ Geçirdiği ikinci ameliyat sonrasında açıklamalarda bulunan Gülhane Askeri Tıp Akademisi Komutanı Prof. Dr. Necmi Ayanoğlu, ikinci ameliyat sonrasında Org. Tağmaç'ın sağlık durumunun gayet iyi olduğunu, hatta sağlık durumunun fevkalade olduğunu belirtmişti.⁶⁶⁷

Mart ayına girildiğinde halen hastanede tedavi altında olan Org. Tağmaç'ın durumunun kötüye gittiği ve taburcu olsa dahi 5-6 ay kadar görev yapamayacağı yönünde haberler basında yer almıştı. Hatta Org. Tağmaç'ın 30 Ağustos'ta emekliye ayrılacağını ve Org. Nazmi Karakoç'un vekâleten görev süresinin sona ermesi üzerine yeni Genelkurmay Başkanı tayin edileceğinden bahsedilmişti. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığınca yapılan açıklamada, son 36 saatten beri sağlık durumunun iyi gittiği ve hastanede gezintiye çıktığı bildirilmişti.⁶⁶⁸ O dönem kamuoyunda Org. Tağmaç'ın tedavisi ile ilgili açıklama yapan askeri doktorlar, yapılan muayenenin laubali olduğunu ileri sürmüşlerdi. Ayrıca yazdıkları mektupta Org. Cemal Gürsel'i örnek vererek şahsi çıkarlar doğrultusunda Org. Tağmaç'ın da sağlık ve hayatı ile oynadıkları yönünde iddialarda bulunmuşlardı. Askeri doktorlar tarafından gazetelere gönderilen ve Genelkurmay Başkanı'nın tedavisinin eksik ve laubali yapıldığının yazılı olduğu bu bildiri için soruşturma açılmıştı.⁶⁶⁹

8 Mart'ta ise uygulanan tedavilerin başarıya ulaşması sonucunda taburcu olan Org. Tağmaç, evine dönmüş ve tamamen iyileştğine dair Genelkurmay Başkanlığı tarafından bildiri yayınlanmıştı.⁶⁷⁰ Sağlığına kavuşan Org. Tağmaç, kamuoyunda artık görev

⁶⁶⁵ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1970, Sayı 16353, 1; *Milliyet*, 6 Şubat 1970, Sayı 7977, 1,11.

⁶⁶⁶ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1970, Sayı 16368, 1.

⁶⁶⁷ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1970, Sayı 16369, 1.

⁶⁶⁸ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1970, Sayı 16377, 1,7.

⁶⁶⁹ *Cumhuriyet*, 4 Mart 1970, Sayı 16378, 1; *Cumhuriyet*, 6 Mart 1970, Sayı 16380, 1.

⁶⁷⁰ *Cumhuriyet*, 9 Mart 1970, Sayı 16383, 1,7.

yapamaz söylentilerine karşın görevinin başına dönmüş ve hastalığı sırasında kendisini ziyaret eden İsmet İnönü ve Süleyman Demirel'e iadeyi ziyarette bulunmuştu. Demirel ile Başbakanlıkta yarım saat kadar görüşme yapan Org. Tağmaç, akşamüzeri ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü ile de yarım saat kadar görüşme yapmış ve İnönü'nün evinden ayrılmıştı.⁶⁷¹ Büyük sorunlar yaşadığı ayları geride bırakan Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, göreve başlamış ve 7-8 Nisan'da Tahran'da düzenlenmiş olan Askeri Komite Toplantısına yanındaki heyetle birlikte katılmıştı.⁶⁷² 12-15 Mayıs tarihine gelindiğinde ise Brüksel'de düzenlenmiş olan NATO Askeri Komitesi'nin toplantısında yer almış ve ardından SHA-PEX-70 tatbikatına katılmıştı. Önceki yurt dışı toplantıların bazılarında olduğu gibi bu toplantıda da eşi Nezahat Hanım kendisine refakat etmişti.⁶⁷³

Türkiye'yi en iyi şekilde temsil etmeye çalışan Org. Tağmaç, yurt dışı ziyaretlere devam ettiği gibi yurt içinde de önemli ziyaretler gerçekleştirmişti. Öyle ki Haziran ayına gelindiğinde Kuvvet Komutanları dahil olmak üzere, çeşitli birlikleri ve 3. Ordu birliklerini de denetlemişti. Anadolu içlerine kadar da gitmiş olan Org. Tağmaç, Sivas'tan başlamış ve Erzincan ile Erzurum'daki birlikleri de denetledikten sonra Ankara'ya geri dönmüştü.⁶⁷⁴ Denetlemelere devam eden Org. Tağmaç, İzmir'deki birliklere de ziyaretlerde bulunmuş ve sonrasında Konya'ya⁶⁷⁵ 19 Haziran'da ise Eskişehir'e gitmişti. Kuvvet Komutanlarının da eşlik ettiği bu ziyaretin ardından Ankara'ya geri dönmüştü.⁶⁷⁶ 12 Mart 1971 Muhtırası öncesinde Anadolu'daki birlikleri ziyaret etmeye devam eden Org. Tağmaç, ordu içerisindeki durumlardan yakinen haberdar olmak istemişti.

3.1.4. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Org. Memduh Tağmaç

3.1.4.1. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Yaşanan Toplumsal Olaylar

12 Mart 1971 Muhtırası yolunda ülkede birçok gelişme meydana gelmiş ve muhtıranın verilmesinde pek çok faktör rol oynamıştı. 1961 genel seçimi sonrasında

⁶⁷¹ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1960, Sayı 16401, 7.

⁶⁷² *BCA*, 30-18-1-2/ 248-25-6, 1-2.

⁶⁷³ *BCA*, 30-18-1-2/ 249-28-10, 1-2.

⁶⁷⁴ *Milliyet*, 12 Haziran 1970, Sayı 8100, 11.

⁶⁷⁵ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, Sayı 16482, 7.

⁶⁷⁶ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1970, Sayı 16486, 1.

başlayan, 1965'te yoğunlaşan sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler bu yolda etkili olmuş ve yaşanan sendikal hareketler ile öğrenci olayları ülke içerisindeki durumu daha da ciddi hale getirmişti. İşçiler o dönem haklarını aramak amacıyla meydanlara çıkmış, çeşitli yürüyüşler yapmış ve devlet güçleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. Dünyada 1960 sonrasında yaşanan gelişime paralel olarak Türkiye'de de sosyalist akımın yayılması, özgürlüklere yol açan 1961 Anayasası'nın etkisi, sendikalar ve grev yasalarının uygulanmaya başlanması, işçi sınıfının sayısal ve nitelik bakımından artmasını sağlamıştı.⁶⁷⁷

12 Mart'a giden süreçte sendikal hareketlerin önemli bir katkısı olmuştu. Her ne kadar Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasi partiler ile bazı konularda ilişkiler kurmasını engelliyor olsa da sendikalar, siyasal alanda özellikle iktidar üzerinde önemli baskı grupları arasında yer almıştı. Öyle ki Türkiye'nin eski konfederasyonu olan Türk-İş, partiler üstü anlayışla hareket ederken, bu anlayışı benimsemeyenlerin kurduğu DİSK ise işçilerin menfaatleri doğrultusunda demokratik düzenin elverdiği şekilde aktif olmaya çalışmıştı. DİSK kurulmuş olduğu 1967'den itibaren siyasal yaşamda kendisini göstermiş ve sol hareketler ile meydana gelen eylemlere verdiği destekle siyasal mücadelede etkin bir yol izlemişti.⁶⁷⁸ Türk-İş'in ise uygulamaya çalıştığı partiler üstü politikaya karşı gelişen yeni sendikaların, kitle oluşumlarında ve siyasal mücadelede aktif olmaları 12 Mart yolunda önemli olmuştu. Nitekim 1970'de 274 sayılı Sendikalar Kanununda yapılan değişikliğe DİSK büyük tepki göstermişti. Bu tepkiyle birlikte değiştirilen yasa protesto edilmek istenmiş ve bunun sonucunda 15-16 Haziran 1970'deki olaylar yaşanmıştı.⁶⁷⁹

12 Mart'a giden süreçte hiç şüphesiz işçi sınıfı kendi ideolojisi olarak gördüğü sosyalizme sahip çıkmaya ve yaymaya çabalamıştı. O dönemki tutucu düzen yapısı işçinin bu gelişimine cevap vermediğinden, işçi yeni hedeflere yönelmeye başlamıştı. Sosyalist hareketler, ekonomik ve demokratik gelişmeler ve Sosyalist Parti'nin faaliyetleri işçi sınıfını yeni bir hareketin içine doğru itmişti. Ayrıca yaşanan işçi grevleri, direnişler, işyeri işgalleri ve sendikal müdahaleler bu durumun hızlanmasına neden

⁶⁷⁷ Ömer Lütfü Erol, *Asker-Devrim Darbe I. Cilt*, (Birinci Baskı), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, 227.

⁶⁷⁸ İnce, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, 150.

⁶⁷⁹ Davut Dursun, *12 Mart Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, (Birinci Baskı), Şehir Yayınları, İstanbul 2003, 28.

olmuştu. Başta İstanbul olmak üzere Kocaeli gibi sanayi şehirlerinde işçi hareketleri artmaya başlamış ve 15-16 Haziran 1970’de büyük işçi hareketi gerçekleşmişti.⁶⁸⁰ AP hükümetinin Sendikalar Yasası üzerinde yaptığı değişiklik sonucunda yüksek işçi sayısına sahip olmayan sendikaların hizmetlerine son verilmesi yönündeki düzenleme ile DİSK kapatılmak istenmiş ve bu karar ülke içerisinde şiddetli çatışmaları başlatmıştı. Süleyman Demirel Hükümeti’nin bu kararı karşısında DİSK direnişe geçerek yaşanan eylemlerin örgütleyicisi ve yönlendiricisi olmuştu. 15 Haziran sabahında DİSK’in örgütlü bulunduğu işyerlerinde sayısının 70 bin civarında olduğu ileri sürülen işçiler, fiilen greve gitmişler ve Ankara Asfaltı olarak bilinen yol üzerinden yürüyüşe başlamışlardı. Bazı gruplar ise Kadıköy’den Kartal’a, Eyüp’ten Topkapı’ya ve son bir grup ise Bakırköy’den Londra Asfaltına doğru harekete geçmişti. Diğer taraftan İzmit’te bulunan işçilerde yürüyüşlere katılmışlar ve eylemlerini sürdürmüşlerdi. Bu eylemlerde itiş kalkışlar ve huzursuzluklar yaşanmasına rağmen, güvenlik görevlileri müdahalede bulunmamış ve böylelikle 15 Haziran günü olaylar kontrol altında geçirtilmişti. 16 Haziran gününe gelindiğinde ise olaylar daha da alevlenmiş ve tahminlere göre 100 bin kadar işçi harekete geçmişti. Gruplara ayrılan işçiler birçok bölgede etkin olmaya çalışmışlar, özellikle Kadıköy’den Üsküdar ve Kartal’a doğru yapılan yürüyüşte polis ile karşılaşmıştı. Burada yaşanan mücadelede silahlar patlamış, daha sonra barikatları aşan işçilerden bir grup Kadıköy Yoğurtçu Parkı civarında yeniden çatışmaya girmişti. Burada bir polis şehit olurken Kadıköy kaymakamlık binası yakılmış, AP’ye ait olan binalar tahrip edilmiş ve bu büyük olaylarda üç işçi ile bir esnaf hayatını kaybederken, 200 civarında insan yaralanmıştı.⁶⁸¹

Bu olaylar sonrasında İstanbul ve İzmit’te sıkıyönetim ilan edilmiş ve birçok kişi tutuklanarak davalar açılmıştı. İşçilerin yaptığı bu eylemler karışığında açıklamalarda bulunan DİSK yöneticileri, yaşananları tasvip etmediklerini ve her sendikayı kendi eylemini yapmada serbest bıraktıklarını ifade etmişlerdi.⁶⁸² Olaylardan bir veya iki gün sonra Ankara’da 40-50 kişilik grup Maden İş ve DİSK binalarını tahrip ettiği gibi “*Kahrolsun komünistler, Yaşasın Türk-İş. Yaşasın Türkes*” şeklinde sloganlar atmışlardı.⁶⁸³ Ayrıca İzmit’te işçilerin barikatları aşıp sonra kolordu komutanlığı önüne gelerek 27

⁶⁸⁰ Erol, *Asker-Devrim Darbe I. Cilt*, 229-230.

⁶⁸¹ Koçak, *Darbeler Tarihi 27 Mayıs 22 Şubat 21 Mayıs ve 12 Mart*, 158-161.

⁶⁸² Abdi İpekçi, “Sosyal Gerçekleri Tanımadıkça”, *Milliyet*, 19 Haziran 1970, Sayı 8107, 1,11.

⁶⁸³ *Milliyet*, 19 Haziran 1970, Sayı 8107, 1.

Mayıs döneminde söylenen “*ordu-geçlik el ele*” sloganının yanı sıra “*işçi-ordu el ele*” sloganı atılmaya başlamıştı.⁶⁸⁴ Görüldüğü üzere işçi olayları ülkeyi resmen iki ayrı gruba ayırmış ve 12 Mart yolunda yaşanan bu olayların yanı sıra meydana gelen öğrenci olaylarıyla birlikte durum daha da vahim bir hale gelmişti.

1960’lı yıllarda dünya üzerinde yaşanan gençlik olayları zaman kaybetmeden Türkiye’ye de ulaşmış ve 200 bin kadar üniversite öğrencisi özgür bir eğitim sistemi için örgütlenmeye başlamıştı. Boykot ve işgaller 1971’in Mart ayına kadar artarak devam etmiş ve İstanbul Teknik Üniversitesi’ndeki olaylarla birlikte bir öğrenci hayatını kaybetmişti. 1968 Temmuz ayı içerisinde ABD Deniz Kuvvetlerine bağlı 6. Filo gemilerinin İstanbul’u ziyaret edeceği söylentileri kamuoyunda yayılmıştı.⁶⁸⁵ 17 Temmuz 1968’de karaya çıkacak olan Amerika askerleri için üniversitelerde Amerikan aleyhtarı hazırlıklar yapılmış ve çeşitli sloganlar hazırlanmıştı. Amerikan askerlerinin karaya çıkmasından sonra daha da gergin olan üniversite öğrencileri polisin müdahalesine rağmen bazı denizcileri döverek denize atmışlardı. Dönemin şahitlerinden olan Ergin Konuksever, bir Amerikan askerinin sırtında golf takımının olduğunu ve öğrencilere selam verdiğini bu durum üzerine olayların daha da gerginleştiğini belirtmişti. Ayrıca bir öğrencinin golf sopasını alarak Amerikan askerine vurduğunu, daha sonra denize atıldığını da ifade etmişti. Bu olay yaşanmadan önce Türk Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığını uyarmış olsa da Filonun Türkiye’yi ziyaret etmesi görüşü belirlenmiş ve Türk askerinin görüşüne önem verilmemişti. 1969’a gelindiğinde ilk eylemler Orta Doğu Teknik Üniversitesinde (ODTÜ) gerçekleşmiş ve ABD Türkiye Büyükelçisi Robert Komer, ODTÜ Rektörünü ziyarete gitmişti. Bu olay gergin olan üniversite öğrencilerinin harekete geçmesine neden olmuş ve Büyükelçinin arabası yakılarak adeta ABD’ye tepki gösterilmişti. Arabayı yakan öğrenciler ise okuldan atılmış ve gergin hava kampüs dışına çıkmıştı.⁶⁸⁶

12 Mart 1971 Muhtırasına adım adım yaklaşılırken her geçen gün üniversitelerde olaylar yaşanmaya devam etmişti. Dönemin süreli yayınlarından olan Bugün gazetesi adeta Müslümanları cihada çağırmış ve 6. Filoya karşı çıkan komünistlere gereken dersin

⁶⁸⁴ Koçak, *Darbeler Tarihi 27 Mayıs 22 Şubat 21 Mayıs ve 12 Mart*, 162.

⁶⁸⁵ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, (İkinci Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 2000, 198.

⁶⁸⁶ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 176-179.

verilmesi yönünde telkinlerde bulunmuştu. Bugün Gazetesi aynı zamanda 16 Şubat günü Dolmabahçe Camiinde namaz kılınması yönünde çağrıda bulunmuş ve buna kulak veren bereli, gözleri dönük adamlar Dolmabahçe'ye gitmişlerdi. Fakat müze olarak kullanılan cami de namaz kılınmasına izin verilmemiş ve gelen kişiler Dolmabahçe'deki çimlerde görevlerini yapmaya koyulmuşlardı. Diğer taraftan aynı saatlerde devrimci gençlik çeşitli pankartlar, bayraklar hazırlamış ve 6. Filo için Taksim'e yürüyüş gerçekleştirmişti. O sırada üniversitede sağ grubun liderleri olan ülkücüler Taksim meydanına doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu grubun içerisinde gençler gibi Dolmabahçe'de namaz kılmaya çalışan kişilerde yer alıyordu. Elllerinde sopalar, bıçaklar ve tabancalar ile “*Gidin Komünistler*” sloganlarıyla ilerleyen bu grup diğer guruba karşı koymaya çalışıyordu. Taksim meydanında karşı karşıya gelen bu iki grup birbirine girmiş ve gözleri dönmüş bir şekilde saldırmışlardı. Polis bu duruma karşı ne yapacağına şaşırılmış bir vaziyette olanları seyretmişti. Saatler sonra olaylar yatıştırılmış ancak ölümler ve yaralıların bulunduğu bu olaylar tarihe Kanlı Pazar olarak geçmişti.⁶⁸⁷

Kanlı Pazar olayının yaşanmasının ardından üniversite öğrencileri arasındaki silahlı mücadeleler artmış ve tüm Türkiye'yi derinden etkilemişti. 19 Eylül 1969'da sömürdüklerini ileri süren bir grup solcu öğrenci Beşiktaş Işık Mimarlık ve Mühendislik Özel Yüksek Okuluna saldırı düzenlenmişti. Bu saldırıda karşı karşıya gelen sağcı ve solcu öğrencilerden birisi hayatını kaybederken yedi öğrenci yaralanmıştı. Solculardan taraf olan bir öğrenci ise okulun devletleştirilmesini istediğini ve fakir insanların paralarının yenildiğini ifade etmişti.⁶⁸⁸ 21 Eylül'de ise Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) spor salonunda bir patlama gerçekleşmiş ve bir öğrenci vefat etmişti. 23 Eylül 1969'da bir başka olay da İstanbul Beyazıt'ta meydana gelmiş ve İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğine katılmak için İstanbul'a gelen ODTÜ'lü öğrenci Mustafa Taylan Özgür sırtından vurularak hayatını kaybetmişti.⁶⁸⁹ Haziran 1968 sonrasında neredeyse üniversitelerin tamamına yapılan boykot ve işgaller 12 Mart Muhtırasına kadar yoğunlaşarak devam etmişti. 1970 yılına gelindiği zaman öğrenci hareketleri değişime uğramış ve reform taleplerinden ziyade ideolojik bir duruma dönüşerek silahlı çatışmalar zirveye ulaşmıştı.

⁶⁸⁷ Mehmet Öksüz, *Muhtıradan İşkenceye*, (Birinci Baskı), Nisan Yayınları, İstanbul 1974, 51-55.

⁶⁸⁸ *Milliyet*, 20 Eylül 1969, Sayı 7840, 1.

⁶⁸⁹ *Milliyet*, 24 Eylül 1969, Sayı 7844, 1,11.

1971 yılıyla birlikte olaylar farklı boyutlara ulaşmış ve 11 Ocak'ta İş Bankası'nın Emek Şubesi, Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Sinan Cemgil ve Hüseyin İnanc tarafından soyulmuştu. 12 Şubat'ta Ziraat Bankası'nın Küçükçekirten Şubesi soyulurken 4 Mart'ta Ankara Gölbaşı'nda ABD üssünde görevli olan dört er kaçırılmıştı.⁶⁹⁰ Bu tür olaylarla birlikte ülke içinden çıkılmaz bir hale gelmiş ve hükümet üzerine düşen görevi yapmadığından TSK olaylara el atmak zorunda kalmıştı.

3.1.4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesinde Ekonomik ve Askerî Nedenler

Türkiye Cumhuriyeti 1965 seçimleri sonrasında tek başına bir iktidara kavuşmuş olsa da o dönemlerde yaşanan işçi ve öğrenci olayları ülkeyi kaosa sürüklemişti. Özellikle 1969 seçimleri sonrasında artan pahalılık, dış ticaret tıkanıklığı ve siyasi anlamda ortaya çıkan olumsuz gelişmeler orduya adeta göz kırpmaya başlamıştı. Daha önceki dönemlerde de yaşandığı gibi 1970'de de ülkeyi zor duruma sokan devalüasyon, Türkiye'nin kapısını yeniden çalmış ve hükümete karşı memnuniyetsizlik giderek artmıştı.⁶⁹¹ Hükümet tarafından önlemler alınmaya çalışılmışsa da istenilen başarı sağlanamamış ve bu durum üzerine bir de yavaş yavaş petrol krizinin kendini göstermesiyle ekonomik sorunlar tahmin edilemeyecek kadar artmıştı. Yaşanılanlar AP hükümetini sarstığı gibi ülkenin bu kötü durumunun nasıl düzeltileceği yönünde çeşitli tartışmalar yaşanmaya başlamış ve ülke adeta içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Türkiye'yi 12 Mart'a iten bu nedenlerin haricinde farkı olaylarında etki ettiği görülmüştü. Nitekim 1968 Ağustos ayında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlarının değişimi ile Cumhurbaşkanı Org. Sunay'ın tavrı 12 Mart'a götüren bir neden olarak görülmüştü. Yapılan bu değişiklikte hükümete bağlı olan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel emekliye ayrılmış ve yerine Korg. Muhsin Batur getirilmişti. Korg. Batur'un, İrfan Tansel'i tenkit edici bir raporu sonucunda Hava Kuvvetlerinin başına geçen Korg. Muhsin Batur amacına ulaşmıştı. Korg. Muhsin Batur gibi iktidar hırsına kapılan bir diğer general ise Org. Faruk Gürler olmuştu. 1969'da Org. Kemalettin Atalay 1. Ordu Komutanlığı görevinde bulunurken Org. Faruk Gürler 2. Ordu Komutanlığı görevini yürütmekteydi. Alışagelmış usullere göre Kara Kuvvetleri Komutanlığına 1. Ordu Komutanı'nın getirilmiş olması lazımdı. Fakat Cevdet Sunay'ın ısrarı üzerine bu makama

⁶⁹⁰ İnce, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, 158.

⁶⁹¹ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 200.

Org. Faruk Gürler getirilmişti. Bu iki paşa 12 Mart Muhtırasının mimarları olmuş ve ülke adına önemli kararlar almışlardı.⁶⁹²

Bu nedenlerin yanı sıra dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç emrivaki davranış sergileyerek Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a eğer siyasal haklar yasası⁶⁹³ senatodan geçerse kendisinin ve komutan arkadaşlarının istifa edeceğinden söz etmişti. Ayrıca ordunun alt kademelerinde bir rahatsızlığın olduğunu belirten Org. Tağmaç, bir olayın patlak vermesini göze alamayacağını da belirtmişti. 12 Mart Muhtırası yolunda dikkat çeken bir diğer husus ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın saf değiştirerek olayların yönünü değiştirmesiydi. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay'ın destek ve güvencesiyle karşısında yer alan komutanlara karşı başarılı olacağını düşünmüştü. Fakat Şubat 1971'de komutanlar ile toplantı yapan Sunay, Demirel'e ordunun yüksek kademesinin birleştiğini söylemiş ve bugünden sonra yönünü değiştirmişti.⁶⁹⁴

Bu tür nedenler sonucunda halk, bir kurtuluş yolu olarak gördüğü ordunun yeniden ne zaman harekete geçeceğini merakla beklemişti. Ordu içerisinde bulunan ve kurtuluş yolunun kendilerinden geçtiğini düşünen komutanlar, eski bir asker olan ve dönemin cumhurbaşkanını ikna ettikten sonra amaçlarına ulaşmakta başarılı olmuşlardı.

3.1.4.3. 12 Mart 1971 Muhtırası Sürecinde Org. Memduh Tağmaç

1965-1971 yılları arasında Süleyman Demirel Hükümetine karşı TSK içerisinde bazı cuntacı oluşumların başladığı görülmüştü. 1967'den sonra özellikle ülke içerisindeki kötü gidişat, cuntacı örgütlenmelerin daha etkin olmasını sağlamıştı. Ayrıca Hava ve Deniz Kuvvetlerindeki genç subayların başlatmış olduğu muhalefet, ülkenin yaşadığı olumsuzluklardan etkilenmişti. 27 Mayıs'taki geleneği sürdüren bu subaylar, silahlı kuvvetlerdeki hiyerarşik düzeni yok sayacak kadar güçlü olmadıklarından emir komuta zincirinin üstünde yer alan Org. Muhsin Batur ve Org. Faruk Gürler tarafından 1970'lere kadar yönlendirilmişlerdi.⁶⁹⁵ Bu dönemde 1940'lı ve 1950'li yıllardan farklı olarak sivil

⁶⁹² Mustafa İnal, *Askerî İsyanlar Darbeler ve Ara Dönemin Perde Arkası 3. Cilt*, (Birinci Baskı), Ensar Yayınları, İstanbul 2022, 163.

⁶⁹³ Org. Memduh Tağmaç, 1969 genel seçimi öncesinde eski DP'li siyasilere siyasi haklarının geri verilmesini ön gören bir anayasa tasarısı hazırlığından rahatsız olmuş ve bu konu hakkında tepkisini ortaya koymuştu.

⁶⁹⁴ İnal, *Askerî İsyanlar Darbeler ve Ara Dönemin Perde Arkası 3. Cilt*, 164-169.

⁶⁹⁵ Şaban İba, *Ordu Devlet Siyaset*, (Birinci Baskı), Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998, 207.

cuntalar da devreye girmişti. 27 Mayıs döneminde ordu içerisinde bulunan bazı isimlerde sivil cuntalar içerisinde yer almıştı. Öyle ki sivil kanadın farklı bir kanalında Harbiyeliler arasında da taraftar kitlesine sahip olan Mihri Belli, Hikmet Kıvılcım gibi isimler bulunmaktaydı. Mihri Belli 1965’de Cemal Madanoğlu’nun içerisinde bulunduğu cunta grubu ile temaslar kurmuş ve görüldüğü üzere sivil cuntalarda o dönemde etkin olmaya çalışmışlardı.⁶⁹⁶ Sivil cuntalar faaliyetleri çerçevesinde olabildiğince kendi saflarına subay çekmeye çalışmışlar ve ordu içerisindeki örgütlenme sürecinde de bazı konularda etkili olmuşlardı. O dönem sivil grup dışında bir de gizli bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeye çalışan askeri cuntada bulunmaktaydı. Hükümete karşı darbe hazırlığında olan cuntalar her ne kadar faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmeye çalışmışlarsa da cumhurbaşkanı ve başbakan bu oluşumlardan haberdar olmuşlardı. Cuntalar ile doğrudan olmasa da dolaylı yoldan temas kuran üst rütbeli subaylarda mevcuttu. Özellikle Kara Kuvvetlerinin başına geçecek olan Org. Faruk Gürler’in ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapacak olan Org. Muhsin Batur’un da gerçekleşecek olan bir harekâta destek verecekleri düşünülmüştü.

1969 Mayıs ayına gelindiğinde CHP lideri İnönü, DP’nin Cumhurbaşkanlığını yapmış olan Celal Bayar ile ani bir görüşme kararı almıştı. Görüşmenin yapılacağı gün Mecliste siyasi af kanunu oylanmış ve kabul edilmişti. Ancak bu kararın alındığı sırada Meclis Başkanı Faruk Bozbeyli’ye bir haber gelmiş ve Org. Faruk Gürler’in İnönü’nün yapacağı konuşma metnini istediği bildirilmişti. Tüm bu olaylar yaşanırken ordunun yüksek kademesi Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç’ın önderliğinde Genelkurmay Başkanlığında bir araya gelmişti.⁶⁹⁷ Önemli görüşmelerin yapıldığı bu toplantının ardından 15 Mayıs sabahında Org. Memduh Tağmaç, Çankaya’ya gitmiş ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmüştü. Daha sonra saat 11.00’ de Genelkurmay Başkanlığına giden Cevdet Sunay, komutanlarla bir toplantı yapmıştı. Aynı gün Meclis Başkanıyla da bir araya gelen Cevdet Sunay, ordunun yüksek kademesinin Org. Memduh Tağmaç başkanlığında bir araya geldiğini ve bu af kanununun çıkmasına karşı olduklarını kendisine ifade ettiklerini söylemişti. Meclis Başkanı Bozbeyli, görüşme sonrasında Süleyman Demirel’in yanına gitmiş ve cumhurbaşkanının söylediklerini bir bir

⁶⁹⁶ Ali Haydar Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetler*, (Birinci Baskı), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, 99-101.

⁶⁹⁷ *Milliyet*, 15 Mayıs 1969, Sayı 7712, 1.

anlatmıştı. Demirel, kurmaylarıyla bir toplantı yapmış ve siyasi af kanununun seçimlere kadar senatonun gündeminde kalmasına karar vermişti. Ayrıca seçimler sonucunda AP yeniden iktidar olmayı başarırrsa kanunun çıkarılması kabul edilmişti. O gün içerisinde Başbakan Demirel, “*Silahlı kuvvetleri görevleri dışında göstermek Anayasaya saygısızlıktır.*” sözünü söylemiş ve bu söz basında yankı bulmuştu.⁶⁹⁸

16 Mayıs 1969 tarihine gelindiğinde ise ordunun siyasi affa karşı olduğu herkes tarafından anlaşılmış, hatta gazete manşetlerinde yer almıştı. Aynı gün içerisinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Çankaya’da bir toplantı yaparak İsmet İnönü, Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ve komutanları bir araya getirmişti. Bu görüşmede komutanlar bir kez daha siyasi af kanununa karşı olduklarını dile getirmişlerdi. AP’li Bakan Topaloğlu bu durumu Başbakan Demirel’e anlatmış ve sonrasında Cevdet Sunay ve Org. Tağmaç ile görüşen Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay’ın kendisine Genelkurmay Başkanlığının alarında olduğunu Org. Tağmaç’ın ise alt kademeye söz geçiremediğini ifade etmişti. Süleyman Demirel Bakanlar Kurulu toplantısının ardından kararını vermiş ve 21 Mayıs günü Mecliste af kanununun iadesini istemişti. Böylece af kanunu seçimler sonrasına kalmış ve daha sonra yürürlüğe girmişti.⁶⁹⁹ Demirel bu kararı verirken 27 Mayıs gününü hatırlamış ve memleketin başına yeni badirelerin açılmasını önlemek istemişti.

1969 yılı yoğun olarak ordu ile siyasiler arasındaki gelişmelere sahne olan ve darbe düşüncesi olan bazı cuntaların birbirleriyle iletişim kurdukları bir yıl olmuştu. Aynı zamanda 1969 genel seçiminden sonra ülke içerisinde müdahale arayışları hızlanmış, Ekrem Acuner, Orhan Kabibay, Mucip Ataklı ve Cemal Madanoğlu gibi cuntacılar çeşitli faaliyetlerde bulunmak istemişlerdi. Nitekim Ekrem Acuner tarafından bir plan hazırlanmış ve bu plana Balon Harekâtı bir diğer adıyla Ankara’yı basma planı denilmişti. Cemal Madanoğlu grubu Ankara’yı basma planı ile ilgili çalışmaları gizli bir şekilde yürütmeye çalışmış ancak 25 Mayıs 1970’e gelindiğinde plan ele geçirilmişti.⁷⁰⁰ Aynı zamanda Mayıs 1970’de dönemin basını cunta girişimlerinden ilk kez söz etmeye başlamıştı. Öyle ki 2 Mayıs günü 21 Mayısçı iki albay tutuklanmış, 10 Haziran’da ise bazı gazetelere Devrimci Ordu Gücü imzalı bildiri gönderilmişti. 15-16 Haziran’da

⁶⁹⁸ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 183-190; *Milliyet*, 16 Mayıs 1969, Sayı 7713, 1,11.

⁶⁹⁹ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 183-190.

⁷⁰⁰ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, (Üçüncü Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, 353.

yaşanan işçi olayları sonrasında ise gazetelere Org. Muhsin Batur'un Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Süleyman Demirel'e muhtıra verdiği haberleri yansımıştı. Ayrıca bu günlerde bazı cuntacı basın, Org. Gürler ile Org. Batur'u devrimci liderler olarak lanse etmeye başlamıştı.⁷⁰¹

Diğer taraftan dönemin şahitlerinden Celil Gürkan, Temmuz 1970'de Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın da içerisinde bulunduğu bir ekibin ülke içerisinde yaşanan son olaylar hakkında subaylarla hizmete özel bir görüşme yapmak için toplandıklarını belirtmişti. Aynı zamanda 15'inci Kolordu ve Gölçük Bölgesinde de görüşmeler yapılmış ve görüşme akşamında Donanma Komutanı bir yemek vermişti. Gürkan yemek sonrası çoğu davetlinin sofradan kalkıp balkona geçtiğini ve masada sadece Tümamiral Necmettin Sönmez'in ve Tümg. Hayri Yalçiner'in kaldığını belirtmişti. Celil Gürkan masada kalan kişilerle sohbet etmiş ve Org. Tağmaç'ın kara kutusu olarak görülen Tümg. Hayri Yalçiner'den bazı gerçekleri öğrenmek istemişti. Öyle ki Org. Faruk Gürler, Org. Muhsin Batur ve Oramiral Kemal Kayacan'ın içinde ve başında oldukları söylenen akım karşısında Org. Tağmaç'ın gerçek tutumunu merak etmişti. Tümamiral Necmettin Sönmez gelişen durumlar karşısında komuta kademesinin pasif ve âtil davranışını eleştirmişti. Tümg. Yalçiner ise kendi açısından bir değerlendirme yaparak *"Haklısınız, Tağmaç da kararlı ama hep şöyle diyor. Meclis'e kilit asmak işten bile değil... Benim düşündüğüm kilit asıldıktan sonraki gün ve müteakip günlerde devleti kim ve nasıl idare edecek. Bunu biz askerler asla yapamayız"* demiştir. Celil Gürkan Org. Gürler ile yaptığı bir sohbette kendisine *"Celil tahmin edemezsin, biz devrimcilerin içinde isek Memduh Paşa ta merkezinde, Adam o derece hızlı ve kararlı, bu itibarla zamanla, hadisatın gelişmesiyle yerini alacak"* şeklinde cümleler sarf ettiğini belirtmişti.⁷⁰² Gürkan'ın anlattıklarına göre Org. Tağmaç bu oluşumu desteklemiş ve hadiselerin gerçekleşmesi sonucunda ise bu oluşumda yerini alacağından söz etmişti.

Celil Gürkan 1970 Ağustos sonralarına doğru Ankara'ya yeni görevine tayin olmuş ve burada Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ı ziyaret etmişti. Org. Tağmaç yapılan görüşmede yeni görevinden dolayı başarılar dilemiş ve kulağına hoş karşılamadığı bazı haberlerin geldiğini belirtmişti. Bunlardan açık açık bahseden Org.

⁷⁰¹ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, 207-208.

⁷⁰² Nazlı Ilıcak, *12 Mart Cuntaları Demokrasi'nin Sırtındaki Hançer*, (İkinci Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2001, 41-42.

Tağmaç, İstanbul'da görevde bulunan birkaç levazım subayının etrafta şöyle yapacağız, böyle edeceğiz, vuracağız, Celil Gürkan Paşa, tümeni emrimizde gibi beyanlarda bulunduğunu belirtmişti. Sitem etmeye devam eden Org. Tağmaç, ordunun aşiret ordusu olmadığını, her binbaşının veya yarbayın lider olmaya çalışmasının yanlış olduğunu ve politikacıların milletsever hislerinin bulunmadığını ifade etmişti. Ayrıca politikacıların kendi şahsi ve parti çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinden de bahsetmişti.⁷⁰³

Ülke içerisinde olduğu gibi ordu içerisinde de gerilim her geçen gün artmaya devam etmişti. 1970 yazında Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç ve beraberinde bulunan Kuvvet Komutanları, belirledikleri karargahları dolaşıp Türk toplumunu ilgilendiren konularda kendi görüşleri doğrultusunda komutanlar ile subayları uyarmaya çalışmıştı. O dönemde Ankara'da, hükümeti eleştiren toplantılar yapılmaya devam edilmiş ve Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı sosyo-politik bunalımlar için de çözüm yolunun komutanlar üzerinden geçtiği düşünülmüştü. Dönemin şahitlerinden Celil Gürkan ise Org. Tağmaç'ın düzenlediği bu toplantılarda klasik sözler ettiğini yedek subayından orgeneral rütbesine kadar kendi düşüncesine çekmeğe çalıştığını ifade etmişti.⁷⁰⁴

30 Ağustos 1970 tarihine gelindiğinde ise Kara Kuvvetleri Komutanlığı önünde bir tören yapılmış ve aylardır hazırlık yapan cuntaların sabırsızlıkla beklediği Org. Faruk Gürler Kara Kuvvetleri Komutanlığına tayin edilmişti. Daha sonra ara sıra sivil gruplarla yapılan toplantılara devam edilmiş ve bu toplantıların birinde Millî Savunma Bakanlığı Hukuk Müşaviri Emin Değer, Org. Faruk Gürler'e bir soru yönetmişti. Değer, ülkenin gidişatının iyi olmadığını ve bu hareketin içerisine dahil olup olmaması konusunda Org. Gürler'den tavsiye istemişti. Sorulan bu soruyla birlikte Org. Gürler'in olaylar karşısındaki tavrı ortaya çıkmış ve bu hareketin böyle gitmeyeceğini öne süren Org. Gürler, darbe için aranan bir lider olmuştu. Her ne kadar Org. Gürler, ülke sorunlarının bir darbe ile çözülebileceğini düşünmüş olsa da Genelkurmay'ın başında bulunan Org. Tağmaç, ordunun siyasete karışmasını istememişti. Hatta ordunun yönetime el koyma konusundaki isteklerine karşı son ana kadar direnmeye çalışmıştı. Dönemin şahitlerinden Celil Gürkan, Org. Tağmaç'ın yanına ziyarete gittiğinde ülkenin durumu hakkında sohbet ettiklerini, Org. Tağmaç'ın ülkenin durumunun farkında olduğunu ve bütün bu

⁷⁰³ Ilıcak, *12 Mart Cuntaları Demokrasi'nin Sırtındaki Hançer*, 46-47.

⁷⁰⁴ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, (İkinci Baskı), Tekin Yayınevi, Ankara 1986, 164-165.

olumsuzlukların dönemin politikacıları tarafından kaynaklandığını ifade ettiğini belirtmişti. Ayrıca bu politikacıların memleketi sevmediklerini ve onların içinde bulunduğu Meclisinde doğru kararlar almadığını düşünüyordu.⁷⁰⁵

Her ne kadar Org. Tağmaç, sorunların bir darbe ile çözülemeyeceğini düşünmüş olsa da özellikle komuta kademesinde bulunan Hava Kuvvetleri Muhsin Batur'da Org. Faruk Gürler gibi sorunların bir darbe ile çözülebileceğini düşünmekteydi. Org. Muhsin Batur'da ülkenin durumuyla yakından ilgilenmiş ve karargâhında birlikte görev yaptığı subaylarla toplantılar yapmıştı. Hatta 12 Mart 1971 Muhtırası yolunda hükümete ve cumhurbaşkanına uyarı mektubu vermişti. Komuta kademesinin önemli iki ismi Org. Faruk Gürler ile Org. Muhsin Batur, dönemin kamuoyunda çokça konuşulmuş ve ülkenin sorunlarını çözüme kavuşturmak için gerekli çalışmalar yapmışlardır.

3.1.4.4. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesinde AP'ye Verilen İki Önemli Uyarı

AP, 1965 genel seçiminin ardından tek başına iktidara gelmiş ve halka sundukları vaatleri gerçekleştirmek için kolları sıvamıştı. Ancak 1968'de başlayan öğrenci olayları ve işçi eylemleri iktidarı zor durumda bırakmıştı. Toplumsal olayları kontrol altına almak isteyen Demirel Hükümeti, toplum polisi örgütünü kurmak istemiş ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan'a bu görevi vermişti. Bir yandan toplum polisi örgütlenmeleri oluşturulurken diğer yandan Alparslan Türkeş'in ülkücüleri örgütlenmeye başlamış ve gizlice silahlandırılmıştı. O dönemde polis tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılan ülkücüler sağcı diye adlandırılırken, solcu diye adlandırılan genç kesim ile aralarında olumsuz olaylar yaşanmaya başlamıştı. Yaşanan bu olaylarla birlikte Faruk Sükan'ın toplum polisi oluşturma girişimleri, ordu içerisinde hoşnutsuzluklar yaşanmasına neden olmuş ve yüksek komuta kademesindeki komutanların dikkatini çekmeye başlamıştı.⁷⁰⁶ Nitekim dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı olan Org. Muhsin Batur, ülke içerisindeki huzursuzluklar karşısında askerin kendi işine bakmasının mümkün olmayacağını ve yaşananlara karşı kulaklarını tıkamayacağını dile getirmişti.

Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur, Ocak 1970 sonunda yapılması planlanan ve devlet büyüklerinin katılacağı önemli bir toplantının haberini almıştı.

⁷⁰⁵ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 202-204.

⁷⁰⁶ Öksüz, *Muhtıradan İşkenceye*, 83.

Yaşananları görmezden gelemeyen Org. Batur, 20-21 Ocak günlerinde karargâhında 27 generali toplantıya davet etmişti. Toplanan generallerin ülkenin iç durumu hakkında ne düşündüklerini öğrenmek isteyen Org. Batur, generalleri tek tek dinlemiştir. Genel olarak ülkede yaşanan ekonomik durum, sağ sol hareketlerin neden olduğu huzursuzluklar, siyasi af meselesinin komuta katına karşı itimadı sarstığı, anayasanın tam olarak uygulanmadığı, Atatürk ilkelerinden taviz verildiği, dış ve iç ticarete yolsuzlukların meydana geldiği gibi meseleler üzerinde durulmuştu. Bu toplantı sonrasında generallerin verdikleri görüşleri yazılı bir hale getiren Org. Batur, fırsat verildiği takdirde bunları dile getirmeyi amaçlamıştı.⁷⁰⁷ 25 Ocak 1970'de Org. Batur'un önceden haber aldığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) isteği üzerine bir toplantı düzenlenmişti. Toplantıda cumhurbaşkanı, başbakan, bazı bakanlar, MİT Başkanı Korg. Fuat Doğu, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve diğer Kuvvet Komutanları yer almıştı. Bu toplantıda rahatsızlığından dolayı Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç yer almamış ve toplantı bu katılımcılarla birlikte başlamıştı. Korg. Fuat Doğu'nun gerçekleştirdiği uzun konuşmasından sonra cumhurbaşkanından söz hakkı alan Org. Muhsin Batur, birkaç gün önce generaller ile yaptığı toplantıdan çıkardığı sonuçlara değinmiş ve çeşitli önerilerde bulunmuştu. Org. Batur beklenmedik bir şekilde hükümete karşı ilk uyarısını burada yapmış ve bu uyarı ordu içerisindeki durumu açıkça yansıtmıştı.⁷⁰⁸

Org. Batur'un bu uyarısı sonrasında Başbakan Demirel başta olmak üzere ortamda bulunan çoğu kişi şaşkına dönmüştü. Silahlı Kuvvetlerin görüşünü ortaya koyan bu 35 sayfalık uyarıyla birlikte özellikle hükümetin bazı konulardaki tutumunun desteklenmediği ve ordunun huzurunu kaçıran durumların ele alındığı belirtilmişti. Toplantıda gözler Demirel'e çevrildiğinde hiç renk vermeyen başbakan, Org. Batur'a dönerek metnin bir kopyasını istemişti. Org. Batur ise düşüncelerinin devlet arşivlerinde bulunduğunu oradan temin edebileceği yönünde bir açıklamada bulunmuştu. Bir süre sonra Org. Batur'un uyarısı basına yansımış ve kamuoyuna duyurulmuştu. Bu uyarıyla birlikte hükümetin sosyal ve ekonomik durumu eleştirilmiş ve ordu da kımıldanmaların olduğu tekrardan Başbakan Demirel'e hatırlatılmıştı.⁷⁰⁹ 1970 yılı içerisinde yaşanan

⁷⁰⁷ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, 148-156.

⁷⁰⁸ Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetler*, 112-114.

⁷⁰⁹ Öksüz, *Muhtıradan İşkenceye*, 84-85.

olaylar artık önü alınamaz bir duruma gelmiş ve ülkeyi uçuruma sürükleyen bu olaylara ordunun dur demekten başka bir çaresi kalmamıştı. Çarenin ordudan geleceğini düşünen siviller, neredeyse yaptıkları her gösteride ordu ile ele olmak istediklerini ifade etmişlerdi. Ülke içerisinde hazırlıklar yapan cuntalar 27 Mayıs'ın tam olarak hedefine ulaşmadığını düşünmüşler ve darbe sonrasındaki yapılacaklar hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardı. 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren önemli isimlerinden olan Cemal Madanoğlu'nun da içinde yer aldığı cuntanın MİT tarafından deşifre edilmesiyle cunta çökertilmişti. Ancak hükümet tarafından asıl engel olunması gereken cunta TSK içerisinde yer almıştı.

Org. Muhsin Batur'un ilk uyarı mektubu sonrasında Türkiye'de olumsuzluklar yaşanmaya devam etmiş ve 1970 yılı içerisinde orduda çeşitli toplantılar yapılmıştı. 1970 Mart ayı itibarıyla hastalığı iyileşen Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç, TSK'nin başına geçmişti. Ülkede yaşananları yakinen takip etmeye çalışan Org. Tağmaç, yaz aylarında kendisine eşlik eden Kuvvet Komutanlarıyla birlikte bazı karargahları gezmiş ve Silahlı Kuvvetlerin nabzını yoklamıştı. Yaptığı bu toplantılarda emir komuta zincirinin öneminden bahsetmiş ve üst kademedeki yer alan komutanların her şeyi düşündüklerini ifade etmişti.⁷¹⁰ O dönem hükümete karşı girişimlerde bulunmaya ve destekçilerini çoğaltmaya çalışan Org. Batur, Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevinde bulunan Org. Faruk Gürler'in toplantılarda suskun olmasına anlam verememişti.

1970 sonlarına yaklaşırken olaylar daha da büyümeye ve ordu içerisindeki kımıldamalar giderek belirgin olmaya başlamıştı. Bu duruma dur demek isteyen Org. Batur, çareyi yeni bir muhtıra vermekte görmüştü. Bu muhtıra metninde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu tehlikeli durumu ortaya koyduğu gibi Cumhurbaşkanlığı öncülüğünde Milli Güvenlik Kurulunun ve parti başkanlarının da katılacağı bir toplantının düzenlenmesi istenmişti. Muhtırayı Sunay'a vermeden önce tek başına kalmak istemeyen Org. Batur, Kara Kuvvetlerine yeni atanan Org. Gürler'e de bu muhtıradan söz etmiş ve bir araya geldikten sonra muhtırayı okumuştur. Muhtırayı dinleyen Org. Gürler, *"sizinle tamamen aynı fikirdeyim"* diyerek Org. Batur'un attığı bu adımda destek olmuştu. Kara Kuvvetleri Komutanı'ndan da aldığı desteğin ardından cumhurbaşkanından randevu istemiş ve 21 Kasım 1970 tarihli bu muhtırayı Milli Güvenlik Kuruluna değil devletin en yüksek makamına Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a

⁷¹⁰ Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, 164-165.

vermişti. Sunay, bu muhtırayı almış ve “*ordu böyle mi düşünüyor?*” şeklinde soru sorarak işin ciddiyetini anlamaya çalışmıştı. Bir kuvvet komutanının kendisine muhtıra vermesinden rahatsız olan Sunay, işlerin çığırından çıktığını anlamıştı. Muhtıranın anlamını en iyi bilen Sunay, bir süre başbakandan saklamaya çalışmış olsa da durum hemen başbakanın kulağına gitmişti.⁷¹¹

Org. Batur, muhtıra havasındaki bu mektupta ülke içerisindeki durumunun giderek kötüleştiğini, ordu içerisinde cuntaların var olduğunu ve herhangi bir önlem alınmadığı takdirde darbe yapılabileceğinden söz etmişti. Her ne kadar bu mektubun saklanması gerektiği düşünülmüşse de buna engel olunamamış ve kamuoyunda darbe söylentileri yayılmaya başlamıştı. Dönemin Başkanı Süleyman Demirel daha sonraları verdiği bir röportajda Org. Batur’un hiyerarşiyi hiçe saydığını normalde o mektubun ilk önce Org. Memduh Tağmaç’a verilmesi gerektiğini ve ardından Başbakanlığa bildirilmesinin doğru olacağından söz etmişti. Böyle bir krizin yaşanmasının ardından Org. Memduh Tağmaç, 10 Aralık’ta komutanları acil bir şekilde toplantıya çağırmişti. O gün komuta kademesinde önemli bir karar alınmış ve Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç’ta artık Süleyman Demirel’in gitmesi gerektiğine inanmıştı. Bu durumun nasıl yapılması konusunda bazı tartışmalar yaşanmış ve Org. Tağmaç, hükümete bir uyarı mektubu verilerek çözüme ulaşılabileceğinden söz etmişti. Ancak Org. Gürler ile Org. Batur komutanları gibi düşünmeyerek ordunun yönetime tamamıyla el koyması gerektiğini savunmuşlardı. Bu düşünceye sıcak bakmayan Org. Tağmaç, durumu kontrol altına almaya çalışmıştı.⁷¹²

Hava Kuvvetleri Komutanı’nın Sunay’a uyarı mektubunu göndermesinden sonra basına TSK’nın belirgin bir şekilde rahatsızlık duyduğu yansımıştı. Org. Batur Sunay’a verdiği bu mektubun kopyasını aynı zamanda Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç’a, Org. Faruk Gürler’e ve bazı komutanlara da vermişti. Cumhuriyet gazetesindeki habere göre Org. Batur ile bir araya gelen Org. Tağmaç’ın da yapılan görüşme sonunda Org. Batur’un görüşlerini benimsediği belirtilmişti. Aynı zamanda Org. Tağmaç’ın bu fikirler konusunda Org. Batur ile hem fikir olmasına rağmen mektuplaşma yerine başka yolların tercih edilmesi gerektiğini de işaret ettiğinden bahsedilmişti.⁷¹³

⁷¹¹ Öksüz, *Muhtıradan İşkenceye*, 86-88.

⁷¹² Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 208-210.

⁷¹³ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1970, Sayı 16659, 1,7.

3.1.4.5. 12 Mart 1971 Muhtırasının Verilmesi

1970 yılı özellikle ülkeyi kaosa sürükleyen olayların ve ordu ile iktidar arasında yoğun mücadelelerin yaşandığı bir yıl olmuştu. Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç'ın rahatsızlığı nedeniyle görevinden bir süre uzak kaldığı günlerde biraz daha fazla ön plana çıkan Org. Muhsin Batur ve Org. Faruk Gürler, iktidara karşı cephe almışlardı. Org. Muhsin Batur ülkenin sorunları karşısında hükümete karşı iki kez uyarı mektubu vermiş ancak Demirel Hükümetini devirmeyi başaramamıştı. 1971 yılına gelindiğinde ise iktidar partisi, kendi iç sorunlarından dolayı güç kaybetmeye başlamış ve ülkede yaşanan sorunlara istediği müdahaleyi yapamadığı gibi orduyu da kontrol altında tutamaz bir hale gelmişti. Aynı yıl içerisinde Türkiye, iktidara karşı oluşturulmuş cuntaların daha fazla taraftar topladığı, toplumsal olayların yaşanmaya devam ettiği ve her tarafta bir darbe planının yapıldığı olumsuzluklarla dolu bir ortama dönüşmüştü. 1971 yılının ilk günü yeni yıl mesajı yayınlayan Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Türk Ulusunun yeni yılını kutlarken, olaylardan ötürü ordunun çok endişeli olduğunu ve huzursuzluk duyduğunu ifade etmişti. Ayrıca TSK için yayınladığı bir diğer mesajda kahraman TSK'nın Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni koruyup kollama yolundaki hizmetlerinden ötürü kıvanç duyduğunu ifade etmişti. Genelkurmay Başkanı yaptığı açıklamalarla birlikte sürüp giden nizam dışı olaylar ve bölücü şekilde davranış sergileyenlere karşı sert uyarılarda bulunmuştu.⁷¹⁴ 1971 yılının ilk Milli Güvenlik toplantısı 22 Ocak'ta yapılmış ve ülkenin sorunları yeniden masaya yatırılmıştı. Ağırlıklı olarak hükümet kanadı görüşlerini dile getirdiği gibi komutanlar ise masaya yüzleri asık bir şekilde oturmuşlar ve sıkıyönetim ilan edilmesi yönünde öneride bulunmuşlardı. Toplantıdaki tansiyonu yükselten asıl konu Cevdet Sunay'ın ortak bildiri yayınlanması yönünde verdiği öneriydi. Sunay'a göre kamuoyunu tatmin için bir bildiri yayınlanacak ve hükümet ile anayasal kurumların parlamenter rejime sadık oldukları gösterilecekti. Hükümet tarafı bildirinin yayımlanmasını kabul etmiş ancak başta Org. Tağmaç olmak üzere diğer komutanlar bildiriye reddetmişlerdi.⁷¹⁵ Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ise toplantıda verilen ret cevabı üzerine devreye

⁷¹⁴ Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, 17-20, *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1971, Sayı 16679, 1,7.

⁷¹⁵ Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetler*, 123, Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 212-213.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın girdiğini ve kendilerini olumlu oy vermeye ikna ettiğini öne sürmüştü. Bildirinin kabul edilmesinin ardından Org. Tağmaç yeniden okunmasını istemiş ve gerekli yerlere değinmişti. Komutanların isteği üzerine metinden *“Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de tümüyle karşısında bulundukları bu durum ve davranışların hiçbir veçhile tecviz edilmeyeceği aşikardır.”* şeklindeki kısım çıkarılmış ve yayımlanmıştır. Bildiride özetle ülke içerisindeki kanun ve nizamlara karşı aykırı davranarak huzuru bozmaya çalışanların önlenmesi konusuna değinilmiştir. Ayrıca üniversitelerin özerkliğinin korunması konusunda uyarılar yapılmış ve demokratik rejimi bozmaya yönelik yapılan faaliyetlerin hızlı bir şekilde giderilmesine dikkat çekilmiştir. Bildirinin yayımlanması üzerine ise kamuoyunda ordunun hükümeti desteklediği yönünde yorumlar yapılmaya başlanmış ve bu tutum ordu içerisindeki bir kısım subayın hayal kırıklığı yaşamasına neden olmuştu.⁷¹⁶

27 Ocak 1971'de Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın çağrısı üzerine bir araya gelen komutanlar ile bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda ilk konuşmayı yapan Org. Tağmaç, şartların ve durumun kötüleştiğini bu duruma karşın ise Başbakanın, Cumhurbaşkanı tarafından istifa ettirilmesinin uygun olacağı yönündeki temel düşüncesini komutanlara aktarmıştı. Bu düşüncenin yanı sıra birkaç öneri daha ileri süren Org. Tağmaç, bu önerileri Cumhurbaşkanı'na 'da sunacağından söz etmiş ve sözü komutanlara bırakmıştı. Org. Gürler, Genelkurmay Başkanının söylediği bu hareketlerin Anayasaya uygun olmadığını belirtirken, Org. Batur, Genelkurmay Başkanının çok iyimser konuştuğunu ifade etmişti. Diğer taraftan toplantıda Org. Tağmaç ekonominin ne kadar kötü olduğunun farkında olduğunu fakat nasıl düzelteceğini bilmediklerinden bahsetmesi üzerine Oramiral Eyiceoğlu, bu konuda yeteri derecede bilgilendiklerini belirtmişti. Org. Tağmaç'ın Cumhurbaşkanı tarafından hükümetin istifa ettirilmesini ve TSK'nın bu işe karışmadan olayların çözüme kavuşmasını istemişti. Fakat Org. Gürler ile Org. Batur, Genelkurmay Başkanı gibi düşünmeyerek çözümün bir müdahaleyle gerçekleşeceğini savunmuşlardı.⁷¹⁷ Diğer taraftan 1971 yılının başında ordu kademelerinde müdahalenin nasıl yapılacağı yönünde tartışmalar yaşanırken çeşitli hazırlıklarda yapılmıştı. Ayrıca yönetime el koymayı planlayan sivil ve askerî kesim

⁷¹⁶ Bildirinin tam metni için bkz. Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 265-270.

⁷¹⁷ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 271-276.

hazırladıkları ortak bir projeyi Org. Batur'a sunmuşlardı. Org. Batur bu projenin içerisinde yer alan hususların bazılarını katıldığı gibi bazılarını da katılmamıştı.⁷¹⁸

29 Ocak'ta Genelkurmay Başkanlığında Org. Faruk Gürler hariç diğer Kuvvet Komutanları yeniden bir araya gelmişlerdi. O gün içerisinde Cumhurbaşkanı ile görüşecek olan Org. Tağmaç, ülkenin durumu hakkında komutanlarla birlikte bir yazı hazırlamıştı. Bu yazıda durumun vahim olduğu Silahlı Kuvvetlere karşı ağır sataşmaların olduğu ve bu gibi nedenler karşısında Silahlı Kuvvetlerin daha fazla hareketsiz kalmayacağı belirtilmişti. Fakat gerçekleşen ziyaret sonrasında yazılan bu yazı herhangi bir sonuç elde edilmesini sağlamamış ve Silahlı Kuvvetlerin huzursuzlukları devam etmişti.⁷¹⁹ Sunay ile Org. Tağmaç'ın yaptığı görüşme basında da yer almış ve bu görüşmeye önem veren siyasi çevreler çeşitli düşüncelere kapılmışlardı. Nitekim siyasiler Org. Tağmaç'ın bu görüşmede hükümetin olayları önleyici tedbirlerine karşı sessiz kaldığından yakındığını ve hükümeti bir defa daha uyararak acil tedbirler alması gerektiği yönünde isteklerde bulunduğunu tahmin etmişlerdir.⁷²⁰ Şubat ayına gelindiğinde Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç'ın basında yer alan sert demeçleri kamuoyunun dikkatini çekmiş ve birden fazla tartışmalara neden olmuştu. Org. Tağmaç, o günlerde artan şiddet olaylarından ve bazı grupların orduyu hedef almasından ötürü rahatsızlık duymuş hatta *"Hiç kimse orduya bugünkü kadar hayasızca dil uzatmamıştır."* diyerek tepkisini göstermiştir.⁷²¹ Bu tür mesajlardan birini de Kurban Bayramı münasebetiyle kamuoyuna duyuran Org. Tağmaç, özetle ülkeyi bir süredir karanlık çukuruna sürüklemek isteyen kişilerin bulunduğunu ve bunların şimdide Silahlı Kuvvetlerin itibarını yıkmak için çaba harcadıklarını belirtmişti. Aynı zamanda kurulduğu günden beri ülkenin namusunu, şerefini temsil eden ordunun değerli mensuplarına ve kışlaya karşı satılmışlar, faşistler, uşaklar gibi kelimelerin kullanıldığından söz etmişti. Bu kelimeleri kullanan satılmışların düşmanca saldırılarına karşı Silahlı Kuvvetlerin ne kadar daha sabredeceğini kestirmenin mümkün olmadığını da ifade etmişti.⁷²²

Org. Tağmaç'ın Kurban Bayramı'nda vermiş olduğu bu mesajın üzerinden 4-5 gün geçmiş ve Org. Tağmaç'ın Cumhurbaşkanı'na ilettiği görüş hakkında bir haber Cumhuriyet gazetesine yansımıştı. Şubat ayında Yüksek Askerî Şûra toplantısından önce

⁷¹⁸ Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, 261-263.

⁷¹⁹ Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetler*, 125.

⁷²⁰ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1971, Sayı 16710, 1,7.

⁷²¹ Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a 4. Cilt*, 1844.

⁷²² Erim, *12 Mart Anıları*, 58, *Milliyet*, 6 Şubat 1971, Sayı 8355, 1,11.

Sunay ile bir görüşme yapan Org. Tağmaç'ın, aşırı akımların ülkenin geleceğini tehlikeye düşürecek hale geldiğini belirttiği ve bu konuda tedbirler alınması yönünde istekte bulunduğu köşke yakın çevreler tarafından dile getirilmişti. Ayrıca Org. Tağmaç'ın huzursuzluk sebebiyle ülkenin durumunun 27 Mayıs öncesiyle aynı olduğu yönünde söylemlerde bulunduğu da değinilmişti.⁷²³ 11 Şubat günü Sabah gazetesine Sadık Albayrak adında bir şahsın gönderdiği açık bir mektup kamuoyunun ilgisini çekmişti. Albayrak, 1968'de bir yedek subayken tanışmış olduğu Org. Tağmaç'a duygularını ifade eden bir mektup göndermişti. Bu mektupta Albayrak, Türk Ordusuna açıkça cephe almış olan saldırganların düşman olduklarını ve onların ordunun azaltılmasını hatta askerliğinde kaldırılmasını istediklerini öne sürmüştü. Ayrıca dindar ve muhafazakâr memleket evladının hiçbir zaman orduya karşı olmayacağını da belirtmişti. İstiklalinin ve hayatiyetinin teminatının Türk Ordusu olduğunu bildiklerini ve son zamanlarda devam eden anarşistlerin bir gün derslerini alacaklarını da ifade eden Albayrak, mektubunun son satırında Org. Tağmaç'ı Türk Ordusu şahsında selamlamıştır.⁷²⁴

Görüldüğü üzere Şubat ayı itibariyle Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç'ın sesi daha fazla duyulmaya başlamıştı. 12 Mart'a tam bir ay kala Bursa'da açılacak olan Tofaş fabrikası için bir araya gelen Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve Org. Memduh Tağmaç'ın yüzlerinin asık bir vaziyette olduğu orada bulunanların dikkatlerini çekmişti. Açılış yapıldıktan sonra öğle yemeğine geçilmiş ve yemeğin ortasında acil bir şekilde masadan kalkan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve komutanlar Eskişehir'e gitmişlerdi. Bu durum Demirel tarafından kuşku ile karşılanmış ve Sunay ile komutanların takip edilmesi istenmişti. Aldığı bilgi doğrultusunda Sunay'ın komutanlar ile birlikte darbe planları yaptığı yönünde rapor verilmişti.⁷²⁵

Mart ayına girildiğinde ülkede her an bir askerî müdahalenin yapılacağı tüm kamuoyunca beklenir olmuştu. 3 Mart günü Org. Tağmaç, Türk Hava Kuvvetlerinde 300 kadar subay ve Kuvvet Komutanlarıyla önemli bir görüşme yapmıştı. Basında yer alan haberlere göre Org. Tağmaç'ın uzun süre görüşmeler yapmış ve son günlerde yurdun bazı bölgelerinde yaşanan sağ-sol olayları hakkında çeşitli uyarılarda bulunmuştu. TSK mensuplarının yaşanan olaylara karışmaması ve komuta zincirine uyarak verilen

⁷²³ Ümit Gürtuna, "Durum 27 Mayıs Öncesi Gibi", *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1971, Sayı 16716, 1,7.

⁷²⁴ *Sabah*, 11 Şubat 1971, Sayı 2047, 1,6.

⁷²⁵ Barutçu, *Gıyaseddin Karaca Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, 167.

görevleri yapmaları yönünde tavsiyelerde bulunmuştu.⁷²⁶ Dönemin şahitlerinden Celil Gürkan ise bu toplantının basından gizli bir şekilde yapılmaya çalışıldığını fakat geniş katılımlı olduğundan dolayı ister istemez duyulduğunu ifade etmişti. Bu toplantıdan bir gün sonra Ankara’da kaçırılan 4 Havacı Amerikan subayı için harekete geçilmişti.⁷²⁷ Amerikan subaylarının kaçırılmasını o dönem birçok olayda öne çıkan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu üstlenmiş ve olayı gerçekleştiren eylemciler dört yüz bin dolar fidye ile birlikte tüm eylemcilerin bırakılmasını istemişlerdi. Bu şartların ardından güvenlik güçleri ODTÜ’ye hareket etmişler ve Halk Kurtuluş Ordusu’nun lideri olan Deniz Gezmiş ile birlikte arkadaşları aranmaya başlanmıştı.⁷²⁸ Bu arayışlar süresince ODTÜ içerisinde şiddetli bir çatışma yaşanmış, 3 ölü ile 26 yaralı ile sonuçlanmıştı. Çeşitli kişilerinde gözetimine alındığı bu günlerde ODTÜ kapatılmış ancak aranmakta olan Deniz Gezmiş ve arkadaşları bulunamamıştı. Olaylardan 4 gün sonra ise Amerikan askerleri serbest bırakılmış ve olaylar neticesinde şehit olan asker için cenaze töreni düzenlenmişti.

Ülke içerisindeki olumsuzlukların üzerine birde bu olay eklenince ordudaki generallerin huzurları iyice bozulmuştu. Bu huzursuzluk içerisinde Org. Tağmaç, bütün ordu ve kuvvet komutanlarını toplantıya çağırmıştı. Org. Tağmaç’ın bir darbeye karşı olduğunu bilen cuntacılar, bu çağrıdan tedirgin olmuşlar ve harekete geçip artık son planları yapmaya koyulmuşlardı. Eski CHP Milletvekili Fakih Özfakih’in evinde bir araya gelen cuntacılar, Org. Faruk Gürler’in harekete geçmemesinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişler ve kendisini öldürmeyi dahi düşünmüşlerdi. O sırada konuşulanları ses kaydına alan Korg. Atıf Erçıkan, Org. Gürler’in yanına giderek durumu izah etmiş ve ses kaydını dinlettirmişti. Org. Gürler bu ses kaydına şaşırdığı gibi hemen Org. Tağmaç’ın yanına giderek durumu anlatmış ve onunda bu hareket içerisinde yer alması için teklifte bulunmuştu.⁷²⁹ Bu teklif Org. Tağmaç’a sunulurken darbecilerde müdahalede bulunacakları tarihi 9 Mart olarak belirlemişler ve gerekli hazırlıklara girişmişlerdi. Dönemin şahitlerinden Deniz Binbaşısı olan Erol Bilbilik o günü anlatırken tüm hazırlıkların yapıldığını ve ellerindeki güç ile on tane daha darbe yapılabileceğini ifade etmişti. Bilbilik 9 Mart günü saat 15.30-16.00 sularında Doğan Avcıoğlu ile görüşmüş ve kendisine Avcıoğlu’nun “*Ne düşünüyorsun?*” sorusunu sorduğunu dile

⁷²⁶ *Cumhuriyet*, 4 Mart 1971, Sayı 16738, 1.

⁷²⁷ Gürkan, *12 Mart’a Beş Kala*, 166-167.

⁷²⁸ Bülent Ruscuklu, *Demokrat Parti’den 12 Eylül’e*, (Birinci Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2008, 93.

⁷²⁹ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 227-230.

getirmişti. Bu soru üzerine “*Mahvolacağız*” cevabını veren Bilbilik, aynı soruyu düşüncesini merak ettiği Avcıoğlu’na yöneltmişti. Avcıoğlu ise olumsuzluk içerisinde “*Ben de öyle düşünüyorum*” cevabını vermiş ve darbenin gerçekleşeceği saati beklemeye başlamışlardı.⁷³⁰ Görüldüğü üzere olaylar içerisinde yer alan bazı kişilerin darbe girişiminin olumsuzlukla sonuçlanacağı yönündeki beklentileri ağır basmıştır.

9 Mart akşamında ise cuntacılar tarafından Hava Kuvvetleri Karargâhında, Org. Gürler ile Org. Batur’unda katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Batur bu toplantının Org. Gürler’in isteği üzerine düzenlediğini anlatırken dönemin önemli isimlerinden ve cuntanın belkemiğini oluşturanlar arasında yer alan Tümğ. Celil Gürkan ise çağırılan kişinin Org. Batur olduğundan bahsetmişti. Tümğ. Gürkan, toplantıda ilk sözü Org. Batur’un aldığını ve Org. Gürler’in Devlet Başkanlığına kendisinin de Başbakanlığa getirileceği yönünde ifadeler kullandığından söz etmişti.⁷³¹ Org. Batur’un odasında yapılan toplantı sonunda ülkenin bir darbe yoluna girdiği kanaatine varılmış ve Org. Gürler’in son kararı vermesi beklenmişti. O sıra Org. Gürler, müdahale sonrasında görev alacakların isimlerinin okunmasını istemiş ve okunduğu sırada bazı isimler üzerinde olumlu veya olumsuz yorumlar yapmıştı. Org. Gürler, böyle bir girişimi başlattığı takdirde Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç’ın ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın destek verip vermeyeceği konusunda tereddütler yaşamıştı.⁷³² O gün toplantıda yer alan Org. Batur, Kara Kuvvetlerine mensup olan komutanların darbeye hazır bir konumda beklediklerini ve sadece düğmeye basmanın yeterli olacağını belirtmişti. Ayrıca Org. Gürler’in sinirli ve heyecanlı bir şekilde hiçbir harekete girililmeyeceğini, eğer varsa durdurulacağını 10 Mart’ta yapılacak olan konseydeki kararın beklenmesi gerektiğini söyleyerek toplantıyı bitirdiğini ifade etmişti.⁷³³ Deniz Binbaşısı Erol Bilbilik ise öyle bir konseyin olmadığını ve Org. Faruk Gürler ile Org. Muhsin Batur’un darbeyi sattığını ifade etmişti. Ayrıca bu iki üst düzey komutanın Amerika cuntasına güç verdiğini ifade eden Bilbilik, bu destek ile birlikte kendilerini ezdiklerini ve yok ettiklerini belirtmişti.⁷³⁴ Böylece 9 Mart, 27 Mayıs 1960’la başlayan ve ordu içinde hiyerarşiyi hiçe sayarak kalıcı bir askerî yönetim kurma girişimlerinin son

⁷³⁰ Ertuğrul Alatl, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 “Antiparlamentarist- Baasçı” Darbe Girişimi*, (Birinci Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2002, 262.

⁷³¹ Soysüren, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetler*, 126-127.

⁷³² Gürkan, *12 Mart’a Beş Kala*, 249-251.

⁷³³ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 279.

⁷³⁴ Alatl, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 “Antiparlamentarist- Baasçı” Darbe Girişimi*, 262.

örneği olmuştu. Bu girişim ordunun yüksek komuta kademesindeki Org. Faruk Gürler ve Org. Muhsin Batur tarafından durdurulmuştu.

Ülkede ordu tarafından yapılan toplantılar Başbakan Demirel tarafından yakinen takip edilmiş ve gerekli istihbarat sağlanmaya çalışılmıştı. 9 Mart'ta yapılan toplantının ayrıntılarını öğrenen Demirel, MİT Müsteşarı Korg. Fuat Doğu'ya emir vermiş ve Cumhurbaşkanı Sunay ile görüşmesini istemişti. Sunay, görüşme sonrasında olayları takip ettiğini ve endişe edilmemesi gerektiği yönünde sözler söylemişti. Bu olayların yaşandığı gün Genelkurmay Başkanlığında Org. Memduh Tağmaç öncülüğünde ve Kuvvet Komutanlarının da katılımıyla bir toplantı yapılmıştı. Org. Tağmaç toplantıyı açtıktan sonra ODTÜ'de yaşanan olaylar hakkında konuşmaya başlamış ve durumun tehlikeli olduğunu dile getirmişti. Anarşik olayların yaşandığını ve bu olayların amacının ordunun sabrını taşımak olduğunu ifade eden Org. Tağmaç, görevlerinin rejimin devamını sağlamak olduğunu da hatırlatmıştı. Ayrıca TSK'nın anayasaya sadık kalarak üzerine düşen görevi yerine getirdiğini belirten Org. Tağmaç, Silahlı Kuvvetler mensuplarının birbirlerine ve komutanlarına güven içinde bağlı bulunmaları hakkında da sözler söylemişti.⁷³⁵ Toplantıda generallere de söz hakkı veren Org. Tağmaç, genellikle ülkenin bu bunalımlı havasından ordunun el atmasıyla kurtulabileceği yönünde önerilerde bulunulmuştu. Altı saat kadar süren bu toplantı sonrasında ordu müdahale yapılması konusunda kararını vermiş ve dört komutan bir araya gelerek Süleyman Demirel'in nasıl indirileceği konusunda tartışmaya başlamışlardı. Fakat Org. Tağmaç, henüz halen ikna olmamış ve rejimin devam etmesi gerektiğini savunarak 11 Mart'ta Genelkurmay'da düzenlenen generaller zirvesine katılmıştı. Burada ordunun harekete geçeceğini artık durdurulamayacağını savunan Org. Muhsin Batur, birtakım eylemlere girişilmesi gerektiğini belirtmişti. Org. Tağmaç ise Demirel'in düşürülmesiyle konunun çözüme kavuşacağını öne sürerek söz hakkını kullanmıştı. Fakat Org. Batur bu önerinin yanlış olduğunu Meclisten birkaç istekte bulunarak yarı müdahale yapılmasını ileri sürmüştü. Meclise gönderilecek mektubun içeriği üzerinde tartışılırken Genelkurmay Harekât Başkanı Korg. Kemal Taran'a bir örnek hazırlaması yönünde görev verilmişti. Daha sonra toplantı bitmiş ve Org. Memduh Tağmaç, bu durumun Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a da anlatılması için akşam saatlerinde MİT Müsteşarı Korg. Fuat Doğu'yu yanına

⁷³⁵ *Milliyet*, 11 Mart 1971, Sayı 8395, 1,9; *Cumhuriyet*, 11 Mart 1971, Sayı 16745, 1,7.

çağırmişti. Doğu, Org. Tağmaç'tan aldığı emir ile Sunay'a durumu anlatmış ve artık ülke adına önemli bir adım atılmıştı.⁷³⁶

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da yapılacak hareketten haberdar olmasının ardından gece saatlerinde tekrardan bir araya gelen komuta kademesi için artık karar vakti gelmişti. Bir gün öncesine kadar müdahaleyi kabul etmeyen Org. Tağmaç'da Sunay'ın sessiz kalmasıyla birlikte darbe olmasa da darbe ihtimalini içinde taşıyan bir hiyerarşik müdahaleye karar vermişti. 12 Mart sabah saatlerinde Cumhurbaşkanı Sunay, MİT Müsteşarı Korg. Fuat Doğu'yu arayarak gece saatlerinde alınan müdahale kararını Başbakan Demirel'e bildirmesini istemişti. Bu emir üzerine Demirel'i arayan Korg. Doğu, Cumhurbaşkanının kendisinden görevi bırakmasını istediğini ve Kuvvet Komutanlarının bu konuda bir muhtıra vereceğini bildirmişti. Demirel duyduğu sözler üzerine şaşkınlık yaşamış ve kendisinin seçimle geldiğini nasıl bir şey olduğunu sorgulamıştı. Demirel, haberi alır almaz Başbakanlığa hareket etmiş ve o sırada Genelkurmay Başkanlığında bir araya gelen Org. Tağmaç ile Kuvvet Komutanları verecekleri muhtıra üzerinde son dokunuşları yapmışlardı.⁷³⁷ Toplantı esnasında muhtıra metninin çok uzun ve istenilen içeriğe sahip olmadığını düşünen komutanlar, yeni bir muhtıra metni hazırlamışlardı. Org. Batur'un kaleme aldığı ve Org. Gürler ile Oramiral Eyiceoğlu'nun yardımda bulunduğu yeni metin hazırlanmıştı. Org. Batur kaleme aldığı anılarında o anları anlatırken Org. Tağmaç'ın uzun süre imzalamak istemediğini ve gözlerinin yaşardığını ifade etmişti. Org. Tağmaç'ın bu müdahale ile birlikte ülkenin sonunun nereye gideceğini düşündüğünü belirten Org. Batur, komutanına hak vermişti. Bu yaşananlardan sonra Org. Tağmaç Genelkurmay Başkanı sıfatıyla muhtırayı imzalamış ve sonrasında 13.00'da okunması için Tuğg. Musa Öğün başkanlığın da TRT'ye gönderilmişti.⁷³⁸ Diğer taraftan hazırlanan bu muhtıra metni Senato Başkanı Tekin Arıburun ve TBMM Başkanı Sabit Osman Avcı'nın o gün İstanbul'da bulunmasından ötürü Başkan Vekillerinden Fikret Turhangil'e verilmişti.⁷³⁹ Org. Memduh Tağmaç'ın ve Kuvvet Komutanlarının imzasını taşıyan muhtıra metninde özetle parlamento ve hükümetin ülke yönetiminde yetersiz kaldığı, Anayasanın ön görmüş olduğu reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alan yeni bir hükümet kurulmasının gerektiği

⁷³⁶ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 297-298, Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 238-240.

⁷³⁷ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, 211; Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 240-243.

⁷³⁸ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 299.

⁷³⁹ *Milliyet*, 13 Mart 1971, Sayı 8387, 9.

ifade edilmişti. Ayrıca hükümetin ülkeyi görüş ve icraatlarıyla anarşinin, kardeş kavgasının içerisine sürüklediğini ekonomik ve sosyal huzursuzluklara sebebiyet verdiği de belirtilmişti. Muhtıra metninde yer alan hususlara uyulmadığı takdirde ise kanunların verdiği yetkiye dayanarak TSK idareyi ele alacağını resmen bildirmişti.⁷⁴⁰

Süleyman Demirel gün içerisinde komutanların vermiş olduğu Muhtıranın yanlış olduğunu ve bu durumun Türkiye'nin onurunu zedelediğini Cumhurbaşkanı'na söylemiş olsa da Sunay, komutanları zapt edemediğini kendisine izah etmişti. Cumhurbaşkanı'ndan istemediği cevabı duyan Süleyman Demirel, Meclise giderek güven oyu alacağını düşünmüştü ancak daha öncesinde parti ileri gelenleriyle durumu değerlendirmek istemiş ve dört buçuk saat süren bir toplantı yapmıştı. Toplantı sonunda Meclisi açık tutmayı tercih eden Demirel, istifa mektubunu yazmış ve bakanlarında imzasının yer aldığı bu belge Devlet Bakanı Turhan Bilgin tarafından Başbakanlık kapısında bekleyen gazetecilere okunmuştu. Demirel istifa mektubunu "... *Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde Hükümetin istifasını saygı ile arz ederim.*" şeklindeki sözlerle tamamlamıştı.⁷⁴¹ Böylece ülkede 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra asker, 12 Mart bildirisiyle birlikte yeniden devreye girmiş ve ülkenin kaos dolu anlar yaşadığı günlerde ordu kurtarıcı rolüne kaldığı yerden devam etmişti.

3.1.5. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Org. Memduh Tağmaç

Komutanların 12 Mart 1971'de hükümete karşı vermiş oldukları muhtıra sonrasında ülke yeni döneme adım atmıştı. Generaller verdikleri muhtırayla birlikte hükümete karşı gerekli uyarıyı yapmışlar ve istediklerinin yapılmaması halinde yönetime el koyacaklarını açıkça ifade etmişlerdi. Hükümet yetkilileri ise bu muhtıra ile birlikte istifa etmenin en doğru yol olduğuna karar vermiş ve demokrasinin devamını sağlamışlardı. Türk halkı, 13 Mart günü basına yansıyan hükümet istifa etti haberleriyle karşı karşıya kalmış ve birçok kesim bu muhtıraya destek vermişti. Başta 15 devrimci kuruluş ortak bir bildiri yayımlayarak verilen muhtıra ile hükümetin istifası konusunda

⁷⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 300-301; *Sabah*, 13 Mart 1971, Sayı 2077, 1; *Milliyet*, 13 Mart 1971, Sayı 8387, 1; *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, Sayı 16747, 1. Bkz. EK 13.

⁷⁴¹ Ayşegül Komsuoğlu, *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, (Birinci Baskı), Bengi Yayınları, İstanbul 2008, 169.

görüşlerini bildirmişlerdi. Ülke içerisindeki bunalım sonucunda işçiler, köylüler ve emek veren halkın gün geçtikçe yoksullaştığını ifade eden kuruluşlar, yaşanan olumsuzlukların baş sorumlularının hükümet içerisinde bulunduklarını belirtmişlerdi.⁷⁴² Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu da (DİSK) bir bildiri yayımlayarak muhtıranın verilmesindeki nedenlere tam olarak katıldıklarını ve böyle bir düzene sahip olan parlamento içerisinde güçlü bir hükümetin çıkamayacağını savunmuşlardı.⁷⁴³ Muhtıranın verilmesi ve başbakanın istifa ettirilmesinin ardından bu durumun Anayasaya aykırı olduğunu ileri süren görüşler kamuoyunda yayılmaya başlamıştı. Bu konuda çıkan haberlere karşı konuşan Anayasa Profesörü Bülent Nuru Esen ile Prof. Bahri Savcı, verdikleri bir demeçte muhtıranın ve Demirel'in istifasının hukuka uygun olduğunu ifade etmişlerdi.⁷⁴⁴ Dönem içerisinde bu tür destekleyici haberler basında çokça yer aldığı gibi sol basındaki yazarların çoğu da generalleri destekler nitelikte yazılar yazmışlardı.

Muhtıra sonrasında ağırlıklı olarak olumlu yönde destekler basında yer alırken Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'da yaptığı açıklamada Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın ve üç Kuvvet Komutanının vermiş olduğu muhtırayla cumhuriyetin ve devletin sonunun karanlık bir çıkmaza girmesinin önleendiğinden söz etmişti. Dönemin ana muhalefet partisi CHP ise muhtıra konusunda ilk günlerde sessiz kalmış ve İsmet İnönü bu sessizliği Meclis grubunda yaptığı konuşmayla bozmuştu. İnönü yaptığı konuşmada muhtıra için “... Parlamento böyle baskı altında kaldıktan sonra artık görevini yapacak halde değildir. Kumandanların taktir edeceği veya tenkid edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak; böyle bir düzen demokratik düzen değildir.” diyerek biran önce seçimlere gidilmesi gerektiğini belirtmişti.⁷⁴⁵ İsmet İnönü'nün bu konuşması başta Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç'ın ve ordu mensuplarının huzurunu kaçırmıştı. İnönü'nün karşılarında yer almasını istemeyen Org. Tağmaç ve arkadaşları CHP Milletvekillerinden Sadi Koçaş'ı devreye sokarak paşayı kendi saflarına çekmeye ikna etmek istemişlerdi. Koçaş, Org. Tağmaç ile görüşmeye gitmeden evvel bir general arkadaşı kendisini aramış ve yeni kurulacak hükümette görev

⁷⁴² Bahsi geçen 15 devrimci kuruluş: T.Ö.S., Devrimci Avukatlar Derneği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, Türkiye Orman Yüksek Mühendisleri Sendikası, İnşaat Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunları Cemiyeti, Dev- Genç, Maden Mühendisleri Odası, Orman Mühendisleri Odası, bkz. *Cumhuriyet*, 14 Mart 1971, Sayı 16748, 1.

⁷⁴³ *Milliyet*, 12 Mart 1978, Sayı 10903, 5.

⁷⁴⁴ *Milliyet*, 15 Mart 1971, Sayı 8339, 1,11.

⁷⁴⁵ *Milliyet*, 16 Mart 1971, Sayı 8340, 1.

alacağından söz etmişti. Bu durum üzerine fikirlerini beğendiği ve yol gösterici olarak gördüğü İsmet İnönü'nün ziyaretine gitmişti. Ziyaret sırasında kendisine görev verileceği yönündeki duyumları anlatan Koçaş, İnönü'nün kendisine *“Sen onlarla görüşmeye çalışma. Ararlarsa görüş. Görev teklifini hemen reddetme.”* diyerek öneride bulunmuştu.⁷⁴⁶

İnönü'nün karşısında yer almasını istemeyen Org. Tağmaç, aracı olarak gördüğü Sadi Koçaş'ı aramış ve Genelkurmay Başkanlığına çağırmıştı. Koçaş, randevu saatinde Org. Tağmaç'ın odasına gitmiş ve Genelkurmay Başkanının İnönü'nün grup toplantısındaki sözlerine karşı sinirli olduğuna şahit olmuştu. Ayrıca Org. Tağmaç'ın *“Eğer o kadar demokrasi aşığı ise, neden şimdiye kadar olanlar karşısında susmuş”* diye serzenişte bulunduğundan, biraz da yaşananlarda İnönü'nün suçunun olduğundan ve ne konuşsa bir hadisenin meydana geldiğinden bahsetmişti. İnönü'ye kızgınlık duyan Org. Tağmaç, Koçaş'tan ordunun içerisindeki durumu Paşa'ya anlatmasını ve memleket uğruna sevdikleri insanları kaybettiklerini bu yolda bir de karşılarında Paşa'nın çıkmaması gerektiğini söylemesini istemişti. Aynı zamanda Org. Tağmaç, eğer 12 Mart'ta Muhtıra verilmemiş olsaydı bazı radikal subaylarında 9 Mart'ta yönetime el koyacaklarını ve bu subayların tasfiye edilmesi aşamasında olduklarını Paşa'ya bildirmesi yönünde de istekte bulunmuştu.⁷⁴⁷ Org. Tağmaç'ın İsmet İnönü'nün kendilerine destekçi olmasını istediğini Koçaş'a anlattıktan sonra Paşa'nın daha sert bir tutum almasını önleyip önleyemeyeceğini sormuştu. Koçaş ise açık ve net bir şekilde askerin Meclis, Anayasa ve seçim işlerine karışıp karışmayacağını öğrenmek istemişti. Org. Tağmaç, Koçaş'tan Paşa'ya sadece Meclis'in kapanmayacağı yönünde bilgi vermesini istemişti.⁷⁴⁸ Genelkurmay Başkanı'nın yanından ayrılan Koçaş, İsmet İnönü'nün yanına gitmiş ve Org. Tağmaç ile aralarında geçen meselelerden ve özellikle Meclisin kapatılmayacağından söz etmişti. Aralarında geçen konuşmalar sonunda Meclisin kapatılmayacağını öğrenen İsmet İnönü, bir gün sonra yaptığı konuşmayla çok önemli bir 24 saat geçirdik diyerek Silahlı Kuvvetleri desteklediğini açıklamıştı.⁷⁴⁹ Aynı zamanda Amerikan CBS televizyonuna konuşan İnönü, komutanların demokratik rejimin

⁷⁴⁶ “Sadi Koçaş 12 Mart'ı Anlatıyor”, *Milliyet* 12 Mart 1978, Sayı 10903, 5.

⁷⁴⁷ “Sadi Koçaş 12 Mart'ı Anlatıyor”, *Milliyet* 13 Mart 1978, Sayı 10904, 5.

⁷⁴⁸ “Sadi Koçaş 12 Mart'ı Anlatıyor”, *Milliyet* 14 Mart 1978, Sayı 10905, 5.

⁷⁴⁹ “Sadi Koçaş 12 Mart'ı Anlatıyor”, *Milliyet* 15 Mart 1978, Sayı 10906, 5.

devamını sağlamak istedikleri yönünde açıklamalarda bulunmuştu.⁷⁵⁰ Dönemin basınında da CHP'lilerin muhtıradan memnun oldukları yönünde bazı haberler yansımaya başlamıştı. CHP'li senatör Saffet Ural, senato başkanının yaptığı konuşmanın ordu ile milleti karşı karşıya getirdiğini ifade ederek parlamentonun tutum ve davranışlarıyla muhtırada yazanları hak ettiğinden bahsetmişti.⁷⁵¹ Böylece muhtıra sonrası kısa süreliğine de olsa bir kriz oluşturan İsmet İnönü ile Org. Tağmaç arasındaki mesele çözüme kavuşmuştu.

İsmet İnönü'nün yaptığı açıklamayla birlikte CHP'nin de desteğini alan komutanlar, daha sonra Tuğg. Celil Gürkan, Genelkurmay Başkanı'nın Özel Kalem Müdürü Tuğg. Mehmet Tuğcu ve diğer radikal subayları tasfiye etmişti.⁷⁵² 17 Mart 1971 tarihine gelindiğinde ülke henüz başbakanına kavuşmamış ve kamuoyunda komutanların bulacağı tarafsız başbakanın kim olacağı merakla beklenmişti. O gün Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın ve Kuvvet Komutanları Tümg. İzzet Atalay'ın cenaze namazına katılmışlardı. Bu cenaze namazına iştirak eden Nihat Erim, kendisinin Başbakan olacağını orada bulunan Kuvvet Komutanlarına sessizce açıklamıştı. Kuvvet Komutanları bu duruma şaşırdıkları gibi Org. Tağmaç'ın konudan haberdar olduğunu öğrenmeleriyle de kısmen saf dışı kaldıklarına şahit olmuşlardı.⁷⁵³ Org. Tağmaç ipleri eline almış ve ordu içerisi dahil olmak üzere kontrolü sağlama hususunda temkinli ilerlemek istemişti. Bu olaydan bir gün sonra bağımsız ve tarafsız bir başbakan olabilmesi için harekete geçen Erim, CHP'den istifa etmek üzere İsmet İnönü'nün yanına gitmişti. Fakat İnönü, yeni kurulacak hükümet kendisinden bakan istendiğinde Dışişleri Bakanı olarak görmek istediği Erim'in partiden istifa etmesini olumsuz karşılamıştı. Bu karar ile birlikte düşüneceğini ifade eden Erim, sabah saatlerinde istifa mektubunu göndermiş ve araya aracılarında girmesiyle İnönü ikna edilmişti.⁷⁵⁴

Böylece İsmet İnönü ile Nihat Erim arasındaki pürüz giderilmiş ve Çankaya Köşkü'nde düzenlenen bir tören ile hükümeti kurma görevi resmen Nihat Erime verilmişti. Daha sonra Meclis içerisinde yer alan siyasi partilerden destek istemiş ve 26

⁷⁵⁰ *Milliyet*, 18 Mart 1971, Sayı 8392, 1.

⁷⁵¹ *Sabah*, 15 Mart 1971, Sayı 2079, 1.

⁷⁵² *BCA*, 30-11-1-0/ 362-13-4, 1-5; *BCA*, 30-11-1-0/ 362-13-7, 1-3; *Milliyet*, 17 Mart 1971, Sayı 8391, 1; Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 255-256.

⁷⁵³ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 306; *Milliyet*, 20 Mart 1971, Sayı 8394, 1.

⁷⁵⁴ Erim, *12 Mart Anıları*, 175-176.

Mart'ta 25 kişilik kabine açıklanmıştı. 6 AP'li 4 CHP'li ve 1 de Milli Güven Partili (MGP) üyenin yer aldığı bu kabinede kalan 14 bakan TBMM dışından seçilmişti.⁷⁵⁵ Ortanın soluna karşı olarak da görülen Nihat Erim'in hükümetin başına geçmesiyle birlikte CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit partisinden istifa etmişti. Org. Tağmaç'ın ve Kuvvet Komutanlarının vermiş olduğu 12 Mart Muhtırasının aslında hükümete değil de ortanın solu hareketine karşı verildiğini savunmuştu.⁷⁵⁶ Nisan ayına girildiğinde ülkede yaşanan toplumsal olaylar yeniden patlak vermiş ve Nihat Erim'in kurmuş olduğu hükümet önü alınamaz bir hal alan sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Aşırı sağ ve sol grupların sergiledikleri davranışların karşısında dayanamayan hükümet, asayişin sağlanması doğrultusunda 26 Nisan 1971'de 11 il de sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştı.⁷⁵⁷ Org. Memduh Tağmaç, o dönemde bir yandan ülke içerisindeki sorunları takip etmeye çalışırken diğer yandan çeşitli birliklere ziyaretlerde bulunmuştu. 30 Nisan 1971'de Kuvvet Komutanlarını yanına alarak Erzincan'da 3. Ordu Komutanlığı tarafından düzenlenen toplantıya katılmış ve sonrasında Diyarbakır ile Adana'ya geçerek incelemelerde bulunmuştu.⁷⁵⁸ Bu ziyaretin ardından 4 Mayıs'ta Ankara'da Nihat Erim ile birlikte sıkıyönetim toplantısı yapan Org. Tağmaç, sıkıyönetim ilan edilen illerde koordinasyon sorunları hakkında genel durum değerlendirmesi yapmıştı.⁷⁵⁹ Ayrıca aynı ay içerisinde Genelkurmay Başkanları düzeyinde yapılan NATO Askeri Komitesi toplantılarında Türkiye'yi temsilen Brüksel'e gitmişti.

Org. Tağmaç'ın yapmış olduğu yurt içi ve yurt dışı gezilerin yanı sıra 1971 yılında önemli tatbikatlar düzenlenmişti. Kendisinin de bizzat bulunduğu ve 18 Haziran 1971'de Eskişehir'de başlatılan "*Porsuk 71*" adlı tatbikatına Kuvvet Komutanları da eşlik etmişlerdi.⁷⁶⁰ Temmuz ayında ise yine önemli bir askeri faaliyet düzenlenmiş ve Org. Memduh Tağmaç'ın katılımıyla "*Yıldız 71 Harp Oyunları*" adlı tatbikat yapılmıştı.⁷⁶¹ Hemen hemen aynı tarihlerde ülke içerisindeki sorunları yakından takip eden Org.

⁷⁵⁵ Ertuğrul Alatlı, *Müdahale*, Alfa Yayınları, (Birinci Baskı), İstanbul 2002, 23.

⁷⁵⁶ Hulusi Şentürk, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı Demokratik Mücadele Yöntemleri*, (Birinci Baskı), Okutan Yayınları, İstanbul 2007, 63; *Milliyet*, 22 Mart 1971, Sayı 8396, 1; *Milliyet* 27 Mart 1971, Sayı 8401, 1.

⁷⁵⁷ Zafer Üskül, *Siyaset ve Asker*, (İkinci Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 1997, 192; *Milliyet*, 27 Nisan 1971, Sayı 8432, 1.

⁷⁵⁸ *Milliyet*, 1 Mayıs 1971, Sayı 8436, 1,9.

⁷⁵⁹ *Milliyet*, 5 Mayıs 1971, Sayı 8440, 1,11.

⁷⁶⁰ *Sabah*, 18 Haziran 1971, Sayı 2454, 7; *Milliyet*, 18 Haziran 1971, Sayı 8483, 1.

⁷⁶¹ *Milliyet*, 1 Temmuz 1971, Sayı 8496, 1.

Tağmaç, üniversiteler konusunda hükümetten bazı taleplerde bulunmuş ve bu konuyla ilgili CHP lideri İsmet İnönü ile 2,5 saat süren bir görüşme yapmıştı. Org. Tağmaç'ın üniversitedeki anarşik olaylarla ilgili endişe yaşadığını bilen İnönü, CHP'nin bu konu hakkındaki görüşlerini Genelkurmay Başkanına anlatmıştı. Org. Tağmaç ise ülkeyi çıkmaza sokan ve 12 Mart Muhtırasının verilmesine neden olan anarşik örgütlenmelerin yarısının üniversitelerden kaynaklandığını ifade etmişti. Ayrıca önemli bazı noktalara da değinen Org. Tağmaç, bu konuda tedbirlerin alınması gerektiğinden ve bu tür olaylar nedeniyle Anayasa değişikliğinin yapılmasına lüzum görüldüğünden bahsetmişti.⁷⁶² Temmuz ile Ağustos ayında ise Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Erim ve Org. Tağmaç'ın birlikte olduğu çeşitli toplantılar yapılmıştı. 31 Temmuz'da Cevdet Sunay, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç ile görüşmüştü. Toplantı sonrasında gazetecilere bir demeç veren Erim, bir haftalık devlet işleri hakkında Sunay'a bilgi verdiklerini ve olağanüstü bir şeyin olmadığından söz etmişti.⁷⁶³ Yapılan görüşme sonrasında Ankara'ya dönen Erim ve Org. Tağmaç, 12 Ağustos'ta yeniden bir araya gelmişlerdi. Dört saat kadar süren bu toplantıda ise Cumhurbaşkanı Sunay'ın yanı sıra Kuvvet Komutanları ve Adalet Bakanı İsmail Arar'da yer almıştı. Sabah saatlerinde başlayan toplantıdan saat 14'de çıkış yapan Başbakan Nihat Erim, basın mensuplarının toplantı hakkındaki sorularına zaman zaman yapılan toplantılardan biri olduğunu dile getirerek bilgi vermişti. Adalet Bakanı ise sıkıyönetim ve asayiş hakkında konuşulduğunu ifade etmişti.⁷⁶⁴ Aynı ay içerisinde iki büyük zaferi kutlayan Türkiye'nin, Malazgirt Zaferi'nin 900. ve 26 Ağustos'un 49. yıl dönümü törenlerinde siyasiler gibi Org. Tağmaç'da günün anlam ve öneminden söz etmişti. Ayrıca Org. Tağmaç, Zafer Bayramı nedeniyle verdiği bir demeçte *"Aziz Atam, müsterih ol, her karış toprağı abideleşen güzel yurdumuzda 12 Mart öncesi ortamın bir kere daha tekrarına asla müsaade edilmeyecektir"* demiş ve TSK'nın bayramını kutlamıştı.⁷⁶⁵

11 Eylül 1971'e gelindiğinde Genelkurmay Başkanlığında, Org. Tağmaç, Kuvvet Komutanları yetkililerin ve Başbakan Nihat Erim'inde katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Beş saatten fazla süren bu toplantı sonrasında açıklamalarda bulunan Nihat Erim, 12 Mart Muhtırasında belirtilen reformları yapacaklarından ve ön tasarının ilk altı ay içerisinde

⁷⁶² *Milliyet*, 7 Temmuz 1971, Sayı 8502, 1,9.

⁷⁶³ *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1971, Sayı 16878, 1.

⁷⁶⁴ *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1971, Sayı 16889, 1.

⁷⁶⁵ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1971, Sayı 16908, 1.

hazırlanacağından söz etmişti.⁷⁶⁶ O dönem reformlar konusunda çeşitli tartışmalar kamuoyuna yansımış ve Kuvvet Komutanları verdikleri demeçlerde reformların mutlaka yapılması gerektiğini ifade etmişlerdi. Ayrıca Org. Batur, Yankı dergisine yaptığı açıklamada 12 Mart Muhtırasına bazı grupların karşı çıkma eğiliminin olduğunu ve belirtilen reformların yapılmayacağını söyleyenlere karşı *“Bu direniş nereden gelirse gelsin Türkiye’yi hızla ve sosyal adalet ilkeleri içinde kalkındıracak olan reformlar mutlaka yapılacaktır”* diyerek tavrını belirtmişti.⁷⁶⁷ Org. Batur gibi düşünen ve onu destekleyici nitelikte TRT’ye bir demeç veren Org. Faruk Gürler’de *“Biz komuta heyeti olarak reformların geciktirilmesi, oyalanması şu veya bu şekilde geçirilmesinin karşısındayız”* demiştir. Aynı zamanda komuta heyeti içerisinde bir ayrılığın olmadığından söz eden Org. Gürler, komuta heyetinin benimsemiş olduğu ve ısrarla takip ettiği ana prensiplerin olduğunu ifade etmişti.⁷⁶⁸ Diğer taraftan AP Milletvekillerinden Ahmet Çakmak, devlet memuru olan komutanların nasıl bu tarzda konuşabildikleri sorusunu Başbakan Nihat Erime yöneltmişti. Erim, Demirel’in de desteğini alan Çakmak’a karşı sert bir demeç vererek komutanları korumuş ve tepkisini göstermişti. Bu durum üzerine Demirel, kabine içerisinde yer alan 5 bakanını geri çekmişti. Olaylar giderek büyüdüktan sonra devreye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay girmiş ve komutanlarla birlikte Demirel’i köşke çağırmıştı. Toplantıyı başlatan Sunay, Demirel ile uzun zamandır görüşemediklerini belirtmiş ve konuya girerek ülkedeki sıkıntıların siviller tarafından çıkarıldığını bunların ise askerler tarafından düzeltilindiğinden söz etmişti. Demirel sözler karşısında sorumluların sadece siviller olmadığını dile getirmiş ve Cumhurbaşkanı ile Genelkurmay Başkanı Org. Tağmaç’ın da bu olayların yaşanmasında pay sahibi olduklarını belirtmişti.⁷⁶⁹

1972 yılına gelindiğinde ordu ve siyasiler arasında yaşanan olumsuzluklar devam ettiği gibi ülke çapında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararı konusu konuşulur olmuştı. İdam kararlarının verilmesinden sonra Meclisin onaylamasına sıra gelmiş ve o sırada Mecliste siyasi suçların cezasının idam olmaması yönünde İsmet İnönü görüş belirtmişti. Bu görüşe karşı çıkan AP lideri Süleyman Demirel, rejimi yıkmanın cezasının

⁷⁶⁶ Cumhuriyet, 12 Eylül 1971, Sayı 16919, 1,7.

⁷⁶⁷ Cumhuriyet, 28 Eylül 1971, Sayı 16936, 1,7.

⁷⁶⁸ Cumhuriyet, 29 Eylül 1971, Sayı 16937, 1,7.

⁷⁶⁹ Birand-Dündar-Çaplı, 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 275-276; Cumhuriyet, 29 Eylül 1971, Sayı 16937, 1.

idam olduğunu belirtmiş ve İnönü'ye karşı tavır almıştı. Ancak tüm baskılara rağmen Meclisten idam kararı çıkmış ve birçok olayda isimleri geçen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idamdan kurtulamamışlardı. Aynı yıl içerisinde gücünün zirvesinde olan Org. Tağmaç'ın görevine devam etmesi konusunda Bakanlar Kurulu toplanmış ve 16 Mart 1972'de bitecek olan görev süresi 926 sayılı TSK Personel Kanunu'nun 66. Maddesince 1 yıl daha uzatılmıştı.⁷⁷⁰ Görev süresinin uzatılmasının ardından yurt içi ve dışı faaliyetlerine devam eden Org. Tağmaç, birçok tatbikata katıldığı gibi NATO'nun düzenlediği toplantılarda da yer almıştı. 13 Temmuz 1972'de Org. Tağmaç ve Kuvvet Komutanları ile ilgili merak edilen bir konuya değinen Başbakan Ferit Melen, 12 Mart Muhtırasını imzalayan komutanların görev sürelerinin uzatılması konusunda teklifte bulunduğunu belirtmişti. Ancak bu teklife başta Org. Memduh Tağmaç'ın ve Kuvvet Komutanlarının sıcak bakmadığını ifade eden Melen, bu nedenden ötürü artık uzatma diye bir şeyin bahis konusu olmadığını dile getirmişti.⁷⁷¹ 7-12 Ağustos 1972'de Org. Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanı olarak katıldığı Askerî Şûra toplantısında Silahlı Kuvvetlerdeki terfi ve emeklilik konuları karara bağlanmıştı. 16 Ağustos'ta Genelkurmay Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Şubesinden yapılan açıklamaya göre 28 general ve amiralin üst rütbeye terfi edilmesine 38 albayın ise general ve amirallığe yükselmesine karar verilmişti. Ayrıca 39 general, amiral ile birlikte 130 albayın yolsuzluk nedeniyle emekliye sevk edilmesine karar verilirken Org. Tağmaç ve Org. Gürler hakkında bir açıklama yapılmamıştı.⁷⁷² 19 Ağustos 1972'de ise emekliye ayrılmak istediğini Başbakanlığa bildiren Org. Tağmaç, kendi isteği doğrultusunda emekli olmuştu.

3.2. 15. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. ÖMER FARUK GÜRLER

3.2.1. Org. Faruk Gürler'in Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Türkiye Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanları arasında önemli bir yere sahip olan Faruk Gürler 1913 yılında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. Babası Osmanlı subaylarından olan Binbaşı Nazmi Bey, çeşitli muharebelerde görev almış ve Kuleli

⁷⁷⁰ BCA, 30-18-1-2/ 277-9-10, 1.

⁷⁷¹ *Akşam*, 14 Temmuz 1972, 1,7.

⁷⁷² *Akşam*, 13 Ağustos 1972, 1,7; *Akşam*, 17 Ağustos 1972, 1,7.

Askerî Lisesinde de fizik öğretmenliği yapmıştır.⁷⁷³ Çocukluğunu savaş yıllarında geçiren Faruk, (Gürler) babası gibi subay olmak istediği için Harp Okuluna girmiş ve 24 Nisan 1931’de omzuna asteğmen rütbesini takarak mezun olmuştu. Aynı yıl içerisinde teğmen rütbesine yükselmiş ve iki yıl topçu okulunda okuduktan sonra kıtaya çıkmıştı. Daha sonra üsteğmen rütbesine terfi etmiş ve 1939 yılına kadar çeşitli topçu birliklerinde görev yapmıştı.⁷⁷⁴

1939’da Kara Harp Akademisine girmeyi başaran Faruk Gürler, üç yıllık eğitim sonrasında başarılı bir şekilde mezun olmuş ve 1942’de kurmay subay olmuştu. Bu ünvan ile birlikte çeşitli kurmay ve kıta görevlerinde hizmet eden Gürler, Genelkurmay Karargahında proje Subaylığı, 5. Kolordu Karargâh Subaylığı, Yüksek Savunma Meclisi Genel Sekreter Kurmaylığı, 105. Motorlu Topçu Alayında Batarya Komutanlığı gibi görevlerde bulunmuştu. 1947’de binbaşı rütbesine terfi etmiş ve İngiltere’de taktik kursuna gitmişti. Daha sonra ülkeye geri dönen Gürler, Harp Akademilerinde öğretim üyesi olarak tayin edilmiş ve 7 yıl gibi bir görev süresince birçok kurmay subay yetiştirmişti. Eğitime önem veren Faruk Gürler, 1950-1951 yılları arasında ABD Kumanda ve Kurmay Kolejini bitirmişti. 1954 tarihine gelindiğinde ise 2 yıl boyunca Napoli’de NATO Karargahında hizmet vermeye devam etmiş ve daha sonra terfi ettiği Albay rütbesiyle Kolordu Kurmay Başkanlığı, Tümen ve Kolordu Topçu Komutanlığı yapmıştı.⁷⁷⁵ 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden 3 ay sonra tuğgeneral rütbesine terfi eden Faruk Gürler, bu rütbe ile birlikte Harp Okulu ve Harp Akademileri Komutan Vekilliği görevlerinde hizmet etmişti. Eğitim ve öğretime her dönemde önem veren Gürler, ordu içerisinde de dikkatleri üzerine çeken bir kurmay subay olmuştu.

Tuğgeneral rütbesini iki yıl taşıyan Gürler, 1962 Ağustos sonunda Tümgeneralliğe layık görülmüş ve bir üst kademeye terfi edilmişti. Tümgeneral rütbesiyle ordu içerisinde Millî Savunma Bakanlığı (MSB) Müsteşarlığı⁷⁷⁶ ve 15. Kolordu Komutan Vekilliği görevlerinde bulunmuştu.⁷⁷⁷ 1965 yılının Ağustos ayına gelindiğinde ise korgeneral olan

⁷⁷³ TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ömer Faruk Gürler, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 24 Nisan 2024; *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 7.

⁷⁷⁴ *Milliyet*, 25 Ağustos 1972, Sayı 8911, 1.

⁷⁷⁵ *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 7; Org. Ömer Faruk Gürler, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 24 Nisan 2024.

⁷⁷⁶ *Milliyet*, 12 Temmuz 1962, Sayı 4354, 1,7.

⁷⁷⁷ *Hürriyet*, 24 Ağustos 1975, Sayı 9827, 1; Org. Ömer Faruk Gürler, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr) ET: 27 Nisan 2024.

Faruk Gürler, 5. Kolordu Komutanlığı, 1. Ordu Komutan Vekilliği ve Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüştü.⁷⁷⁸ 3 yıl sonra ise orgeneral rütbesine terfi etmiş ve basında MSB Müsteşarlığına getirileceği yönünde de bir tahminde bulunulmuştu. Daha sonra bu haberi doğrular nitelikte MSB Müsteşarlığına atanan Org. Faruk Gürler, 17 Ocak 1969 tarihinde Genelkurmay İkinci Başkanlığına⁷⁷⁹ getirilmiş ve bu görevinin ardından 2. Ordu Komutanlığında hizmetlerine devam etmişti. 27 Ağustos 1970'de ise Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmış ve Genelkurmay Başkanlığı makamına bir adım daha yaklaşmıştı.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı döneminde çok etkin olan Org. Gürler, her geçen gün saygınlığını arttırmış ve ordu içerisindeki düzene önem vermişti. Süleyman Demirel hükümetine karşı verilen muhtırada söz sahibi olmuş ve ismi geçen komutanlar arasında yer almıştı. 1972 yılına gelindiğinde Bakanlar Kurulunun 19 Ağustos 1972 tarihinde yaptığı toplantıda Org. Gürler'in 29 Ağustos 1972 tarihinde geçerli olmak üzere Genelkurmay Başkanlığına resmen atanmasına karar verilmişti. Böylece 27 Ağustos 1970 ile 28 Ağustos 1972 tarihleri arasından görev yaptığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan TSK içerisindeki en üst makama ulaşan Org. Gürler, Genelkurmay Başkanlığı görevini en iyi şekilde yürütmeye çalışmıştı. 5 Mart 1973 yılında ise kendi isteğiyle emekliye ayrılmış ve siyasi hayata atılarak cumhurbaşkanı olmak istemişti.⁷⁸⁰ Fakat arzu ettiği cumhurbaşkanlığı makamına Meclis tarafından seçilememiş ve siyasi hayatı istediği gibi gitmediğinden sivil hayata geri dönmüştü.

1975 yılına gelindiğinde rahatsızlanan Faruk Gürler, Ankara Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve Eğitim Hastanesine tedavi edilmek üzere yatırılmıştı. Fakat bir süre sonra rahatsızlığında artış yaşanan Gürler, yapılan müdahalelere rağmen 62 yaşında hayatını kaybetmişti. Hatice Mürşide Hanım ile evli olan Faruk Gürler'in Çetin ve Metin adında iki erkek bir de Tülin isminde kız çocuğu vardı. Oğlu Çetin'de babası gibi askerlik mesleğini tercih ettiği gibi kızı Tülin'de Kara Ordusunda bir teğmen ile evlenmişti. Gürler'in vefatıyla birlikte birçok isim taziye mesajı yayınlamıştı. Öyle ki Gürler yerine Genelkurmay Başkanlığına atanan Org. Semih Sancar'da komutanlarının vefatının

⁷⁷⁸ *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 7.

⁷⁷⁹ *BCA*, 30-11-1-0/ 342-11-15, 1-5; *Milliyet*, 12 Mart 1969, Sayı 7648, 7.

⁷⁸⁰ *Hürriyet*, 6 Mart 1973, Sayı 8931, 1; *Milliyet*, 6 Mart 1973, Sayı 9099, 1; Org. Ömer Faruk Gürler, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr) ET: 27 Nisan 2024.

ardından eşi Hatice Hanım'a başsağlığı dilemişti. Üzüntü duyduğunu ifade eden Org. Sancar, TSK'ya büyük hizmetlerinin dokunduğundan söz etmişti.⁷⁸¹ Daha önce Faruk Gürler'in cenazesinin İstanbul'daki Zincirlikuyu mezarlığına gömüleceği söylenmiş fakat sonrasında Cebeci Mezarlığı'ndaki Genelkurmay Başkanlarına ait kısma defnedilmesine karar verilmişti. 25 Ağustos 1975'de Genelkurmay Başkanlığı ve TBMM önünde düzenlenen tören sonrasında cenaze namazının kılınması için Maltepe camiine getirilmişti. Kılınan cenaze namazından sonra ise Faruk Gürler'in naaşı top arabasına konulmuş ve Cebeci Mezarlığına götürülerek defnedilmişti.⁷⁸²

3.2.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Faruk Gürler

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında 10 yıllık DP iktidarı dönemi sona ermiş ve Ağustos ayının başında ordu içerisinde tasfiyeler yapılmıştı. Bu tasfiyenin ardından 30 Ağustos 1960'da ordu içerisinde bazı subaylar gibi Faruk Gürler'de tuğgeneralliğe terfi etmişti.⁷⁸³ Tuğgeneral rütbesine yükselen Faruk Gürler, Harp Okulu Komutan Vekilliğine daha sonra da Harp Akademileri Komutan Vekilliğine tayin edilmişti.⁷⁸⁴ Bu görevi yürüttüğü dönemlerde ordu-siyaset ilişkilerinin seyrine yakından şahit olmuştu. 15 Ekim 1961 genel seçimi yaklaşırken ordu kendi içerisinde gruplara ayrılmış ve bir grup üst düzey komutan, İsmet İnönü'yü desteklerken albaylar cuntası diye anılan diğer bir grup ise köklü reformlar yapılmadan ordunun yönetimden çekilmemesi gerektiğini savunmuştu. İstanbul grubu ve Ankara grubu çeşitli toplantılar düzenlemişler ve bu toplantıların birine Harp Akademileri Komutanı olarak Faruk Gürler başkanlık yapmıştı. Toplantıda İnönü'nün albaylar cuntasını dağıtacağı yönünde tartışmalar yaşanırken Gürler, bu durumu yatıştırıcı bir konuşma yapmıştı. Dönemin şahitlerinden Bahtiyar Yalta, anılarında Faruk Gürler'in *"...SKB üyelerinin top gibi tek yumruk olacakları"* yönünde bir ifade kullandığını belirtmişti. Yatıştırıcı ve etkili bir konuşma yapan Gürler, hazırlanan protokole imzasını atmış ve genel seçimin sonucu beklenmeye başlamıştı.⁷⁸⁵

⁷⁸¹ *Milliyet*, 24 Ağustos 1975, Sayı 9988, 1,10.

⁷⁸² *Hürriyet*, 26 Ağustos 1975, Sayı 9829, 1,11.

⁷⁸³ TSK'nın resmi sitesinde Org. Faruk Gürler'in tuğgeneralliğe 1959 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1960'da gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1960, Sayı 12958, 1,5; *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 7.

⁷⁸⁴ *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 7, Org. Ömer Faruk Gürler, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr) ET: 24 Nisan 2024.

⁷⁸⁵ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 215.

15 Ekim 1961’de genel seçim yapılmış ve sonuçlara göre hiçbir parti tek başına iktidara gelmeyi başaramamıştı. Üç sağ partinin bir koalisyon oluşturması yönündeki görüşler öne çıkmış ve ordu bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmuştu. Ayrıca kamuoyunda o dönem kimin cumhurbaşkanı olacağı merakla beklenir olmuş ve 21 Ekim 1961’de Harp Akademileri’nde 10 general ile 28 albay bir araya gelerek bu konu hakkında görüşlerini ifade etmişlerdi. İstanbul cuntasının yaptığı bu toplantıda Gürler’de yer almış ve toplantıda bir müdahale yapılmasına karar verilmişti. Daha sonra bu protokol İstanbul Sıkı Yönetim Komutanı Korg. Cemal Tural’a imzalatılmış ve ardından protokol metni Ankara cuntasına gönderilmişti. Albaylar cuntasının da protokolü imzalaması üzerine hazırlıklara girişilmiş ancak İsmet İnönü’nün araya gitmesiyle birlikte Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, Silahlı Kuvvetlerin komuta kademesini toplantıya çağırması ve duruma el koymuştu. Böylece Harp Akademisi’nde alınan müdahale kararına engel olunmuş ve 25 Ekim 1961’de Meclis açılmıştı.⁷⁸⁶

Kısa süreliğine müdahale kararından vazgeçilmiş olsa da cuntacılar yeniden harekete geçilmesi gerektiğini savunarak 9 Şubat 1962’de Balmumcu Jandarma Tugayında bir toplantı gerçekleştirmişlerdi. Toplantıda hiyerarşik bir müdahalenin yapılması gerektiği öne sürülmüş ve 54 subayın imzasının yer aldığı protokol imzalanmıştı. Böylece Tümğ. rütbesiyle Faruk Gürler’inde imzasının bulunduğu 9 Şubat Protokolünün kabulüyle müdahale kararı alınmıştı. Dönemin şahitlerinden Osman Deniz, gerekli imzaların atıldığını sonrasında ise boşalan salonda Faruk Gürler, Dündar Seyhan ve Celal Baykam ile birlikte sobanın yanında oturduklarını ifade etmişti. Herkesin birbirini tebrik ettiğini belirten Deniz, Gürler’in bir anda *“Ben toplantıya geç katıldım. Eğer toplantının başında yetişseydim bu karara itiraz ederdim. Henüz zamansız bir karardır”* şeklinde sözler sarfettiğini belirtmişti. Faruk Gürler’in bu sözlerine şaşırان Deniz, Dündar ve Baykam bazı yorumlar yaparak artık işin bittiğini dile getirmişlerdi.⁷⁸⁷ Bu protokolün imzalanmasından bir süre sonra durumdan haberdar olan Genelkurmay Başkanı Org. Sunay duruma hâkim olmak için harekete geçmiş ve gerekli görüşmelere başlamıştı.

16 Şubat 1962’de ise Talat Aydemir’e yakınlığı ile bilinen Osman Deniz, Harp Akademileri Komutanı Tuğg. Faruk Gürler’in kendisini çağırarak Genelkurmay

⁷⁸⁶ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 27-42.

⁷⁸⁷ Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, 61-62.

Başkanı'nın protokolü imzalamadığını ve müdahaleden vazgeçilmesi gerektiğinden söz etmişti. 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk'ünde vazgeçtiğini ifade eden Gürler, kendisine Ankara'dan “*Siz kabul edin, bu işi bitirelim*” şeklinde isteklerde bulunulduğunu da belirtmişti. Fakat elinde bir birliğin bulunmadığını bu yüzden bir güce sahip olmadığını da dile getiren Faruk Gürler, Osman Deniz'in Faruk Güventürk ile görüşmesini istemişti. Yapılan görüşmede Güventürk, Genelkurmay Başkanı'nın ve İsmet İnönü'nün müdahaleye karşı olduğunu ve bu nedenden ötürü kendisinin de bir müdahaleye sıcak bakmadığını ifade etmişti. Yaşanılanlar üzerine Deniz, anılarında Faruk Gürler'in ve Faruk Güventürk'ün imzalarının bulunduğu protokole ihanet ettiklerini ve taraf değiştirdiklerini anladığını belirtmişti.⁷⁸⁸ Ayrıca o dönemde Hava Kuvvetleri herhangi bir müdahalede yer almayacağını açıklamış ve hükümetin yanında yer almıştı. Protokole imza atan bazı generallerinde müdahale kararından vaz geçmeleri üzerine Talat Aydemir hareketin başına geçmek zorunda kalmıştı. 22 Şubat 1962'de hükümete ve ordunun komuta kademesine karşı harekete geçmiş ancak yapmış olduğu darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Aydemir, 21 Mayıs 1963'de hazırlamış olduğu bir plan doğrultusunda yeniden darbe girişiminde bulunmuştu. Fakat bu girişimde başarısızlıkla sonuçlanmış ve çeşitli yargılanmalar sonucunda idam cezası ile cezalandırılmıştı.

1962 Ağustos ayının sonundan itibaren tümgenerallik rütbesiyle görevini devam ettiren Faruk Gürler, Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 yıllarındaki darbe girişimlerine yakından şahit olmuştu. 29 Ağustos 1965 tarihinde ise korgeneral⁷⁸⁹ rütbesine terfi etmiş ve kolordu komutanlığı gibi çeşitli görevlerde bulunmuştu. Bu terfi üzerinden 3 yıl geçmiş ve başarılı bir görev süresi geçiren Korg. Gürler, orgeneralliğe yükselmişti.⁷⁹⁰ 1969 Mayıs ayına gelindiğinde Celal Bayar ve arkadaşlarının siyasi yasaklarının kaldırılmasıyla ilgili konu kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştı. İsmet İnönü'nün de desteğini alan AP, yeni Anayasa değişikliğiyle sorunu çözeceğinden emin bir şekilde konuyu Meclise taşımıştı. Ancak oturum başladıktan kısa bir süre sonra Meclis

⁷⁸⁸ Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, 64-67.

⁷⁸⁹ TSK'nın resmî sitesinde Org. Faruk Gürler'in korgeneralliğe 1963 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1965'de gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 29 Ağustos 1965, Sayı 6379, 1; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1965, Sayı 14755, 7.

⁷⁹⁰ TSK'nın resmî sitesinde Org. Faruk Gürler'in orgeneralliğe 1966 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1968'de gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 30 Ağustos 1968, Sayı 7459, 1; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1968, Sayı 15837, 1,7.

Başkanı Ferruh Bozbeyli'ye bir haber gelmiş ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Faruk Gürler, İsmet İnönü'nün konuşmasının bir özetini istemişti. Bozbeyli, yaşananları AP lideri Süleyman Demirel'e bildirmiş ve daha sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, çıkarılması düşünülen kanun konusunda ordunun üst kademesinin rahatsız olduğunu ifade etmişti. Bu durum karşısında adeta çaresiz kalan Demirel, verdiği teklifin iadesini istemiş ve AP'liler tarafından verilen kanun teklifi yeniden AP'lilerin oylarıyla geri çekilmişti.⁷⁹¹

1970 yılına gelindiğinde hükümet ile ordu arasındaki gerilim dahada artmış ve ordunun huzursuz olduğu kamuoyuna yansımıştı. Diğer taraftan ordu içerisinde emekliye ayrılacak olan komutanlar ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Gürler hakkındaki haberler basına yansımıştı. 20 Temmuz 1970'de dönemin basınında Org. Gürler'in Kara Kuvvetleri komutanlığına getirileceği yönünde haberler çıkmaya başlamış ve 1. Ordu Komutanı Org. Kemal Atalay ile Org. Gürler arasında bir tercih yapılacağı ileri sürülmüştü.⁷⁹² 26 Ağustos günü ise Yüksek Askerî Şûra toplantısı yapılmış ve bu toplantıda ordu terfi kararları ile ilgili yapılacak olan değişiklikler ele alınmıştı. Ayrıca şûrada Kara Kuvvetleri Komutanlığına Org. Faruk Gürler'in tayin edilmesi yönünde ısrar edilmiş ve bu konu çeşitli tartışmalara neden olmuştu.⁷⁹³ 27 Ağustos günü sabah saatlerinde yeniden toplanan Askerî Şûrada üç saatlik süren bir toplantı yapılmış ve önemli kararlar alınmıştı. 26 Ağustos'ta yapılan toplantıda Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Org. Kemal Atalay'ın Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmasına karar verilmişken, 27 Ağustos günü karar değiştirilmişti. Bu kararın değişmesi üzerine Org. Atalay'ın NATO'da görevlendirilerek Brüksel'e gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Verilen bu görevi kabul etmeyen Org. Atalay, istifa ettiğini kamuoyuna bildirmiş ve 1. Ordu Komutanlığına giderek eşyalarını toplamıştır.⁷⁹⁴ Görünen o ki yapılan son Yüksek Askerî Şûra toplantısında Org. Kemal Atalay ile Org. Faruk Gürler arasında bir karar vermek zorunda kalınmış ve tercih Org. Gürler'den yana kullanılmıştı. Alınan bu karar ile birlikte Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevinde bulunan Org. Faruk Gürler, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Kara Kuvvetleri Komutanı olmuştu.⁷⁹⁵ 30 Ağustos 1970'de

⁷⁹¹ Birand-Dündar-Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 183-190.

⁷⁹² *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1970, Sayı 16516, 1,7.

⁷⁹³ *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1970, Sayı 16554, 1,7.

⁷⁹⁴ *Milliyet*, 28 Ağustos 1970, Sayı 8177, 1,9, *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1970, Sayı 16555, 1,7.

⁷⁹⁵ *BCA*, 30-11-1-0/ 357-35-6, 1,5; *Milliyet*, 30 Ağustos 1968, Sayı 7459, 7; *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 7.

Ankara’da Kara Kuvvetleri Komutanlığı önünde bir tören hazırlığı yapılmış ve karacı subaylar yeni komutanları Org. Faruk Gürler’i beklemişlerdi. Org. Gürler, yapılan tören sonrasında resmen yeni görevine başlamış ve Genelkurmay Başkanlığı makamına bir adım daha yaklaşmıştı.

3.2.3. Org. Faruk Gürler’in Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

3.2.3.1. Org. Faruk Gürler’in Genelkurmay Başkanlığına Atanması

Org. Faruk Gürler’in Kara Kuvvetleri Komutanlığına tayin edildiği dönemde ülke içerisindeki sorunlar giderek büyümüşü. Ayrıca yaşananlar karşısında ordunun huzursuzluğu giderek artmış ve Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürler, ülkenin içinde bulunduğu durumla yakından ilgilenmeye çalışmıştı. Diğer taraftan AP yönetimine son verip Anayasa’da yer alan reformları bir an önce yapmayı planlayan cuntalar, çalışmalarına hız vermişti. 1970 yılının sonu itibarıyla ordu içerisindeki hareketlilik artmış ve Genelkurmay Başkanlığı makamında bir araya gelen komutanlar yönetimin değişmesi konusunu konuşmaya başlamışlardı. 28 Aralık’ta toplanan Milli Güvenlik Kurulunda memleketin durumu göz önünde bulundurulmuş ve Cumhurbaşkanı Sunay’ın sıkıyönetim ilan edilmesi yönündeki fikrine Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürler karşı çıkmıştı. Çünkü Org. Gürler ve Org. Batur ordunun yönetime tümüyle el koyması gerektiğini ve bu şekilde sorunların çözüme kavuşacağını düşünmüşlerdir. Toplantı sonrasında basına net bir açıklama yapmayan Süleyman Demirel, gündemdeki konuların konuşulduğundan söz etmekle yetinmişti.⁷⁹⁶ 1971 yılına girildiğinde, ülkede başta gençlik olayları olmak üzere, yaşanan karışıklığın önü alınamaz olmuştu. Bu yılın ilk Milli Birlik Kurulu toplantısı yapılmış ve son öğrenci olayları ile ilgili tedbirlerin alınması konusu görüşülürken kamuoyuna ortak bir bildiri yayınlanması kabul edilmişti. Toplantı sonrasında gazetecilerin “*Paşam sizin bazı görüşleriniz varmış?*” şeklindeki sorusuna Org. Gürler, “*Herkesin bir görüşü vardır*” diyerek cevap vermiş ve sessizliğini korumuştur. Ayrıca dönemin gazetecilerinden Mehmet Ali Kışlalı, Org. Gürler’e “*Ordu Demirel’in yanında gibi gözüküyor?*” sorusunu yöneltmiş ve cevaben “*ordu hükümetin*

⁷⁹⁶ Birand-Dündar-Çaplı, 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 210-211; Milliyet, 29 Aralık 1970, Sayı 8316, 1,11.

veya başbakanın yanında olamaz, devletin ve milletin yanındadır” şeklinde ifadeler kullandığını belirtmişti.⁷⁹⁷

Diğer taraftan Org. Gürler ile Org. Batur’un emri altındaki alt kadrolar yapılması düşünülen müdahalenin planlarını bitirmişlerdi. Öyle ki müdahale sonrasında devlet başkanından bakanlar kurulunda yer alacak kişilerin kimler olacağına kadar kod adlarıyla belirlenmişti. Böylece o dönemki cuntalar arasından en güçlüsü olan Org. Gürler ve Org. Batur cuntası ülkenin kaderini belirlemede büyük rol oynamıştı. Org. Batur ise bu hazırlıklardan haberinin olmadığı ve bu cuntanın içerisinde olmadığını dile getirmişti. Ancak Kara Kuvvetlerinin de bu müdahaleye destek vermesi durumunda yer alacağı yönünde söylemlerde bulunmuştu. Org. Batur’un bu sözü üzerine cuntacıların hazırladığı dosya Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürler’in önüne götürülmüş ve tam anlamıyla olumlu cevap alınamamıştı.⁷⁹⁸ Bu olayların yaşandığı günlerde dönemin şahitlerinden Celil Gürkan, Org. Gürler’in bir sohbet anındaki söylemlerine dikkat çekmişti. Sohbet esnasında Org. Gürler, bazı kişilerin olası bir müdahale sonrasında görev dağılımı yaptığını ve kendisine devlet başkanlığı görevi verdikleri yönünde duyumlar aldığını dile getirmişti. Org. Gürler’in sözleri üzerine Celil Gürkan, bu durumu birkaç genç havacı subayın yakıştırması şeklinde görülebileceğini belirtmişti. Daha sonra ise Celil Gürkan, Org. Gürler’in “*Ben ne yapayım devlet başkanlığını, bana veriyorlar mı Genelkurmay Başkanlığını?*” dediğini ve güldüğünü ifade etmişti.⁷⁹⁹ Görüldüğü üzere ordudan kopmak istemeyen Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürler, bir numaralı hedefi olan Genelkurmay Başkanlığı makamına oturacağı günü sabırsızlıkla beklemekteydi.

Ülke içerisinde yaşanan olumsuz olayların her geçen gün arttığı günlerde artık harekete geçilmesini düşünen cuntacılar Eski CHP Milletvekili Fakih Özfakih’in evinde bir toplantı yapmışlardı. Özfakih, toplantıda hazırlıkların tamamlandığı ve Org. Gürler’in müdahaleyi başlatmaktaki korkaklığının tartışma konusu olduğunu belirtmişti. Celil Gürkan’a göre Özfakih, toplantıda bulunan komutanlara karşı eğer Org. Gürler engelini aşamayacaksanız gideyim ve vurayım dediğini ifade etmişti. Fakat Fakih Özfakih, olayın böyle olmadığını kamuoyuna anlatmak için Celil Gürkan’ın anılarını yayımlayan

⁷⁹⁷ Cumhuriyet, 23 Ocak 1971, Sayı 16701, 1,7; Birand-Dündar-Çaplı, 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 213.

⁷⁹⁸ Birand-Dündar-Çaplı, 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 216-217.

⁷⁹⁹ Ilıcak, 12 Mart Cuntaları Demokrasi’nin Sırtındaki Hançer, 53.

Cumhuriyet gazetesine bir yazı göndermiş ve toplantıdaki paşalara karşı Org. Gürler'i vurmayı değil onunla konuşmayı teklif ettiğini açıklamıştı.⁸⁰⁰ 9 Mart 1971'e gelindiğinde Org. Gürler'in liderliğinde bir toplantı düzenlenmiş ve Org. Muhsin Batur gibi önemli ordu komutanları bu toplantıda bir araya gelmişlerdi. Org. Batur, anılarında bazı birliklerin olası müdahale için hazır olduklarını ve hatta bir generalin “*artık ok yaydan çıktı, yalnız yönü belli değil*” şeklinde söylemlerde bulunduğunu ifade etmişti. Ayrıca toplantıda sinirli ve heyecanlı olan Org. Gürler, komutanlara emrederek bu gibi hareketlerin durdurulmasını istemişti. 10 Mart'ta yapılacak olan genişletilmiş Komuta Konseyi'nden çıkacak kararın beklenmesi gerektiğini söyleyerek toplantıya son vermişti.⁸⁰¹ 9 Mart'ta toplantıyla birlikte Org. Gürler, aylardır bir darbe planı içerisinde olan radikal subayları durdurmuş ve devre dışı bırakmıştı.

10 Mart 1971 tarihinde Komuta Konseyi'nin toplandığı gün gazeteci Cüneyt Arcayürek, Tercüman gazetesinde çıkan yazısında komutanların muhtıra yoluyla hükümetin çekilmesini isteyeceklerinden söz etmişti. Aynı zamanda bu tür müdahaleyle birlikte anayasanın çiğneneceğinden bahseden Arcayürek, kendisini Başbakan Demirel'in aradığını ve yanına çağırdığını belirtmişti. Demirel, Arcayürek'e istihbarat örgütünden aldığı haberlere dayanarak ordu içerisinde herhangi bir kalkışmanın olmadığını ifade etmişti. Fakat Arcayürek, bu konuda aldığı bilgilere dayanarak bir müdahalenin bugün yarın olacağını kararlılıkla vurgulamış ve Başbakan Demirel'in yanından ayrılmıştı. 12 Mart 1971'de ise Arcayürek'in istihbaratı doğru çıkmış ve radyoda muhtıra okunmuştu.⁸⁰² Böylece Genelkurmay Başkanı ile 3 generalin verdiği muhtırayla hükümet istifa ettirilmiş ve Demirel'in istifa ettiği yönündeki haberler basına yansımıştı.⁸⁰³ Muhtıra üzerinden bir hafta geçtikten sonra partiler üstü bir hükümet kurulmasına karar verilmiş ve CHP'den istifa ettirilen Nihat Erim'e Başbakanlık verilmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Başbakanı olan Nihat Erim, göreve başlamış ve tebrik ziyaretine gelen Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Gürler'e “*Paşam, orduda bir rahatsızlıktan bahsediliyor, nedir bu rahatsızlık*” diye merak ettiği bir soruyu sormuştu. Erim, kaleme aldığı anılarında Org. Gürler, “*Orduda orduya özel bir rahatsızlık yoktur. Toplum içerisindeki rahatsızlık ister istemez ordunun içine de gelmektedir. Benim genç*

⁸⁰⁰ Ilıcak, *12 Mart Cuntaları Demokrasi'nin Sırtındaki Hançer*, 106-107.

⁸⁰¹ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 279.

⁸⁰² Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, 365-366.

⁸⁰³ Cumhuriyet, 13 Mart 1971, Sayı 16747, 1.

*subaylarım, yaşlı subaylarım toplumla iç içe yaşıyorlar... Toplumun içerisindeki huzursuzluk, rahatsızlık doğal olarak orduya da geliyor” cevabını vermişti.*⁸⁰⁴

12 Mart Muhtırası üzerinden 6 ay gibi bir süre geçmiş ve komutanlar reformlar⁸⁰⁵ konusunu yeniden gündeme taşımışlardı. Org. Muhsin Batur gibi Org. Gürler’in de reformlar hakkında Yankı dergisine demeçler vermesi kamuoyunda tartışmalara neden olmuştu. Diğer taraftan başbakanlığa getirilen Nihat Erim, 11 Aralık 1971’de istifa etmiş fakat kendisine yeniden hükümeti kurma görevi verilmişti. 1972 yılına girildiğinde ise TSK içerisinde hareketlilik yaşanırken 25 Ocak’ta Org. Memduh Tağmaç’ın emri üzerine Kuvvet Komutanları ve 12 orgeneral bir araya gelmişlerdi. Org. Tağmaç toplantıda ülkede yaşanan anarşik olayların boyutunun giderek arttığını, ekonomik olarak sıkıntıların daha da belirginleştiğini, memleketin bu şekilde yönetilmesi konusunda rahatsızlığını dile getirmiş ve orada bulunan diğer komutanlarda söz haklarını kullanmışlardı. Org. Batur, durumun iyi olmadığını belirtmiş ve bir çözüm bulunması gerektiğini öne sürmüştü. Org. Batur’un sözlerine Oramiral Eyiceoğlu katılmış fakat Org. Gürler herhangi bir görüş bildirmemişti. Komutan Konseyi öğleden sonra bir araya gelmek üzere dağılmış ve 15.30’da dört komutan tekrardan bir araya gelmişlerdi. Toplantıda herhangi bir harekette bulunulup bulunulmaması konusu konuşulurken, Org. Faruk Gürler, bu konu hakkında tavrını belli etmiş ve bir harekette bulunulmamasını istemişti. Org. Tağmaç ise bir müdahalenin yapılması gerektiğini savunmuş ancak Org. Gürler ile Oramiral Eyiceoğlu’nun pasif tutumları karşısında kararını bayramdan sonra vereceğini ifade etmişti. Org. Batur, ülkenin durumu hakkında bir ara yol bulmak için deklarasyon yazdığını ve bunu Org. Memduh Tağmaç’ın yumuşak bulduğunu ifade etmişti. Ayrıca Org. Batur kaleme aldığı anılarında Org. Tağmaç’ın direkt partiler ile şahısları hedef alan bir bildiri hazırlayacağından söz etmişti, Kuvvet Komutanlarının da bu düşünceye olumlu bakmasının ardından konu kapanmıştı.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Erim, *12 Mart Anıları*, 181.

⁸⁰⁵ Komutanlar 12 Mart 1971 Muhtıra metninin 2. Maddesinde partilerüstü bir anlayış ile Meclis tarafından değerlendirilerek mevcut halde bulunan anarşik durumu düzeltebilecek reformların ele alınmasını istemişlerdi. Org. Muhsin Batur anılarında bu reformlardan bahsetmiş ve komutanların Toprak Reformu, Milli Eğitim Reformu, Mali Reformlar, Hukuk ve Adalet Reformu, İdari Reform ile Enerji ve Tabii Reformların yapılmasını istediklerinden söz etmiştir. Bkz, Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 314.

⁸⁰⁶ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 356-358.

1972 yılının ikinci yarısıyla birlikte bir yandan istenilen reformların mutlaka yapılmasını isteyen askerler, diğer yandan askerlerin politikaya karışmasının sona ermesini arzulayan siyasetçiler, her iki tarafta sıkı bir çekişme içerisine girmişti. 26 Haziran 1972’de Org. Tağmaç ve Kuvvet Komutanları bir araya gelerek toplantı yapmışlardı. Toplantıda bir anda konuyu emekliliğe getiren Org. Tağmaç, komutanlara 12 Mart Muhtırası döneminin tam anlamıyla sona ermediğini belirtmişti. Ayrıca Ağustos ayında hizmet süresinin dolacağını ifade etmiş ve Kuvvet Komutanları ile bu süreyi nasıl uzatabileceği konusunda fikir alışverişinde bulunmuştu. Org. Batur anılarında Temmuz ayı içerisinde komuta kademesinde önemli bir değişikliğin yapılacağı haberini almış ve bunun doğruluğunu araştırma gereği duymuştu.⁸⁰⁷ O dönem kimin Genelkurmay Başkanı olacağı tartışılırken Org. Batur’un emriyle Ankara’nın üstünde savaş uçakları gövde gösterisi yapmaya başlamıştı. Kendi aralarında ikiye bölünen komutanlar, kimin Genelkurmay Başkanlığı makamına getirileceği konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bir yanda Org. Gürler’in Genelkurmay Başkanı olmasını istemeyen Org. Memduh Tağmaç, Org. Faruk Türün ve Oramiral Celal Eyiceoğlu, diğer yanda ise Org. Faruk Gürler’i destekleyen ve ortak hareket eden Org. Muhsin Batur bulunmaktaydı.⁸⁰⁸ Normal şartlarda 1 Eylül 1972’de emekli olacak olan Org. Tağmaç’ın son ana kadar görevde kalması sonucunda 30 Ağustos günü yani bir gün önce Org. Faruk Gürler emekli oluyor ve arzu ettiği Genelkurmay Başkanlığı makamını elde edemiyordu. Bu durumun çözümü için harekete geçen Org. Gürler ile Org. Batur, ilk önce Cumhurbaşkanıyla daha sonra Başbakanla görüşmüşlerdi.⁸⁰⁹ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile bir araya gelen Org. Batur, Org. Gürler’in Genelkurmay Başkanı olması konusunda desteklerini istemişti. Ayrıca Org. Batur, anılarında Sunay’ın kendisine “*Yarın Ankara’ya git, benim selamlarımı söyle, Hükümet üyelerini Faruk Paşa’nın Genelkurmay Başkanlığı konusunda hazırlasın ve sonra kararname hazırlığına girişsin.*” dediğinden söz etmişti. Ankara’ya dönerek Sunay’ın anlattıklarını Başbakan’a iletmış ve gereğinin yapılacağı yönünde bilgi almıştı.⁸¹⁰

⁸⁰⁷ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 359-360.

⁸⁰⁸ Atilla Akar, *Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi*, (İkinci Baskı), Profil Yayıncılık, İstanbul 2012, 128.

⁸⁰⁹ Mehmet Ali Birand-Hikmet Bilâ-Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, (Beşinci Baskı), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2006, 15.

⁸¹⁰ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 361-362.

Ağustos ayına girildiğinde kimin Genelkurmay Başkanlığına atanacağı tartışma konusu olmuş ve bu durum dönemin basınına da yansımıştı. Aynı zamanda 7 Ağustos 1972’de başlayan ve 12 Ağustos’ta sona eren Yüksek Askerî Şûra toplantılarında bazı konular gibi Genelkurmay Başkanlığında yapılacak olan değişim hakkında da önemli görüşmeler yapılmıştı.⁸¹¹ 17 Ağustos’ta basına yansıyan bir haberde Genelkurmay Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Şubesinden yapılan açıklamaya göre TSK kadrosu içerisinde bazı değişiklikler yapılmış ancak Org. Tağmaç ile Org. Gürler’in durumları hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştı.⁸¹² Fakat 17 Ağustos’ta yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında emekliye ayrılacak olan Org. Tağmaç’ın yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler’in atanması konusu gündeme alınmıştı. Toplantı sonrasında bir demeç veren Başbakan Ferit Melen, Genelkurmay Başkanlığı konusunun pek yakında ele alınacağını ve Cumhurbaşkanı’nın onayına sunulacağını ifade etmişti.⁸¹³ 19 Ağustos 1972’de gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, 29 Ağustos 1972 tarihinden itibaren Genelkurmay Başkanlığına atanmış ve çok istediği aslanlı kapının yeni lideri olmuştu.⁸¹⁴ 20 Ağustos’ta ise basında Org. Tağmaç’ın bir haftalık izine ayrıldığı ve izin süresi sonunda emekliye ayrılacağı yer almıştı.⁸¹⁵ 24 Ağustos’ta ise Org. Faruk Gürler’in Genelkurmay Başkanı olduğu Resmî Gazetede yayımlanarak kamuoyuna resmen duyurulmuştu.⁸¹⁶ 29 Ağustos gününe gelindiğinde Kara Kuvvetlerinde yapılan bir törenle emekliye ayrılan Org. Memduh Tağmaç, görevini Org. Faruk Gürler’e teslim etmişti. Org. Gürler, yapılan törende Org. Tağmaç’a hitaben bir konuşmada *“Bıraktığınız eserler diğer komutanlarımızda olduğu gibi daima saygı ile anılacak, itina ile korunacak ve zamanın şartlarına göre geliştirilecektir.”* demiş ve bazı hediyeler takdim etmiştir.⁸¹⁷ Böylece TSK’nin yeni Genelkurmay Başkanı olan Org. Gürler’in, 7 ay kadar sürecek olan görevi başlamıştı.

⁸¹¹ *Akşam*, 7 Ağustos 1972, 1; *Akşam*, 9 Ağustos 1972; 1,7; *Akşam*, 13 Ağustos 1972; 1,7.

⁸¹² *Akşam*, 17 Ağustos 1972, 1,7.

⁸¹³ *Akşam*, 18 Ağustos 1972, 1,7.

⁸¹⁴ BCA, 30-18-1-2/ 286-62-6, 1. Bkz. EK 14.

⁸¹⁵ *Akşam*, 20 Ağustos 1972, 1,7.

⁸¹⁶ Resmî Gazete, *Kararnameler*, 24 Ağustos 1972, Sayı 14286, Karar No: 7/4866, 5.

⁸¹⁷ *Milliyet*, 30 Ağustos 1972, Sayı 8916, 1,9; *Akşam*, 30 Ağustos 1972, 1,7.

3.2.3.2. Org. Gürler'in Siyasilerle Görüşmeleri

Org. Gürler'in Genelkurmay Başkanlığı görevine başlamasından bir gün sonra Başbakan Ferit Melen, tebrik ziyaretini gerçekleştirmişti. Org. Gürler gibi yeni atanmış tüm komutanları makamlarında ziyaret etmiş ve görevlerinde başarılar dilemişti. Diğer taraftan Org. Gürler, Kara, Hava ve Deniz Harp Okullarını bitirerek orduda görev alan genç teğmenlere hitaben bir mesaj yayınlamıştı. Mesajında genç teğmenlere gerektiğinde Türkiye Cumhuriyeti'ni kanlarıyla korumak ve kollamak zorunda olduklarını hatırlatarak, büyük zaferin 50. yılına denk gelmesinden ötürü de ayrıca bir önem taşıdığını ifade etmişti.⁸¹⁸ Birgün sonra ise Başbakan Melen'in devlet erkanından bazı isimlerin ve Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'inde içerisinde bulunduğu bir grup ile Harp Okullarında diploma dağıtımı yapılmıştı.⁸¹⁹

TSK içerisindeki Org. Gürler ile birlikte yeni dönem başlamış ve yapılacak olan değişimler hem ordu tarafından hem de siyasetçiler tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmişti. 3 Eylül 1972'de Aksaray'da bir konuşma gerçekleştiren Başbakan Ferit Melen 12 Mart'ı hedeflerine ulaştırmaya ve anarşinin tekrar doğmasını önlemeye mecbur olduklarından bahsetmişti. Memleketin reformları beklediğini ve bu reformların bir an önce yapılması gerektiğini dile getiren Melen, siyasi partilerin el ele vererek bu reformları gerçekleştireceğinden emin olduğunu da ifade etmişti.⁸²⁰ Melen'in bu konuşmasının üzerinden 6 gün geçtikten sonra CHP'nin yeni Genel Başkanı Bülent Ecevit, CHP'nin 49. yıl dönümünde ilk basın toplantısını yapmıştı. Toplantıda 12 Mart 1971 Muhtırasının sınırlı bir müdahale olduğunu ve yapılan bu müdahaleyi tam bir askeri rejime çevirmek isteyenlere karşı Türk Ordusunun, tepkisini koyarak demokrasiye bağlılığını göstermesinin kıvanç verici olduğunu belirtmişti. Ayrıca Ecevit, yapılacak olan reformların gecikmesinden dolayı kaygı duyduklarından fakat orduya güvendiklerinden söz etmişti.⁸²¹ Türkiye'nin sorunlarının bir an önce çözüme kavuşturulması amacıyla harekete geçilmiş ve Org. Gürler'inde bulunduğu önemli toplantılar yapılmıştı. Bu toplantılara hazırlık olması mahiyetinde 14 Eylül'de Cevdet Sunay başkanlığında hükümet ve komutanların katıldığı bir ön toplantı yapılmıştı. Toplantılar hakkında

⁸¹⁸ *Milliyet*, 1 Eylül 1972, Sayı 8918, 1,9.

⁸¹⁹ *Milliyet*, 2 Eylül 1972, Sayı 8919, 1. Bkz. EK 15.

⁸²⁰ *Milliyet*, 4 Eylül 1972, Sayı 8921, 1,11.

⁸²¹ *Akşam*, 10 Eylül 1972, 1,7.

konuşan bir hükümet üyesi 5 gün sürecek olan bu toplantılarda Türkiye'nin tüm sorunlarının ele alınacağını ifade etmişti.⁸²² Org. Gürler'de Genelkurmay Başkanlığı döneminde Türkiye'nin sorunlarıyla yakından ilgilenmeye çalışmış ve 17 Eylül'de yapılan ilk toplantıda hükümete Sıkıyönetim Komutanlarıyla birlikte asayiş hakkında bilgi vermişti. Bir gün sonra yapılan toplantıda ise Org. Gürler ve komutanlar ile birlikte yapılması düşünülen reformlar hakkında fikir alışverişinde bulunulmuştu. Diğer toplantılarda ise Türkiye'nin genel durumu ve özellikle sıkıyönetim üzerinde durulmuştu.⁸²³

25 Ekim 1972'de Genelkurmay Başkanlığına giderek Org. Gürler ile bir görüşme gerçekleştiren CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, görüşme sonunda bir açıklamada bulunmuştu. Org. Gürler'i eskiden beri tanıdığını ifade eden Ecevit, genel olarak bütün memleket meselelerini görüştüklerini ve görüşme sonunda demokrasi yönündeki inancının daha da arttığını dile getirmişti.⁸²⁴ Diğer taraftan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Silahlı Kuvvetlere mesaj yayımlayan Genelkurmay Başkanı Org. Gürler, ülke içerisindeki demokrasi karşıtlarına hitap etmişti. Ordu'nun kendi içinde dahi demokratik cumhuriyeti yıkmaya yolunda olanlara karşı büyük tepki göstereceğini ve onları barındırmamakta kararlı olduğunu ifade etmişti.⁸²⁵

O dönem eski DP'lilerin siyasi affı konusu yeniden gündeme gelmiş ve Silahlı Kuvvetler Komuta Heyetinin 10 Aralık'ta gerçekleştirdiği toplantıda çeşitli kararlar alınmıştı. Toplantı sonrası yayımlanan bildiride meydana gelmesi düşünülen olayların Komuta Heyetini susturmayacağı açıklanmış ve ordunun eski DP'lilerin siyasi affına karşı olduğu belirtilmeye çalışılmıştı. Bu konu siyasiler arasında tartışmalara neden olduğu gibi Silahlı Kuvvetlerde net bir şekilde tavrını ortaya koymuştu.⁸²⁶ 12 Mart Muhtırası sonrasında yapılması yönünde çokça ısrarlarda bulunulan reform konusu 28 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay başkanlığında bir araya gelen Başbakan Ferit Melen, Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı, Senato Başkanı Tekin Arıburun ve Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'in katıldığı bir toplantıda ele alınmıştı. Toplantının

⁸²² *Milliyet*, 15 Eylül 1972, Sayı 8932, 1,11.

⁸²³ *Milliyet*, 18 Eylül 1972, Sayı 8935, 1; *Milliyet*, 19 Eylül 1972, Sayı 8935, 1,9; *Milliyet*, 20 Eylül 1972, Sayı 8937, 1,9; *Milliyet*, 21 Eylül 1972, Sayı 8938, 1,9.

⁸²⁴ *Milliyet*, 26 Ekim 1972, Sayı 8973, 1.

⁸²⁵ *Milliyet*, 28 Ekim 1972, Sayı 8975, 1.

⁸²⁶ *Milliyet*, 12 Aralık 1972, Sayı 9018, 1.

sonra ermesinin ardından açıklamalarda bulunan Melen, Mecliste bulunan reform tasarısı üzerinde görüşüldüğü ve bu tasarının kanunlaşması için gerekli olan çalışmaların yapıldığını ifade etmişti. Aynı zamanda reformlar konusunda ümidini kesmediğini belirten Melen, “...Başından beri söylüyorum, bu kanunlar çıkar, çıkacaktır” diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁸²⁷

Yeni yıla girilmesiyle birlikte 1973 yılında yapılacak olan seçimler siyasiler ve halk arasında çeşitli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştu. CHP lideri Bülent Ecevit, Özgür İnsan dergisine yazdığı bir yazıda bu yıl seçimlerin yapılacağından ve seçimler sonrasında demokrasi çarklarının yeniden döneceğinden söz etmişti. Ayrıca Ecevit, ne devrimcilerin bir daha orduyu siyasete iteceklerini ne de ordunun kolay kolay siyasete gireceğinden bahsetmişti.⁸²⁸ Bu sözler dönemin basınında yankı uyandırmış ve kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştı. 11 Ocak 1973’de ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Çankaya Köşkünde yeni yıla girilmesi sebebiyle bir resepsiyon düzenlemişti. Davete hükümet yetkilileri dahil olmak üzere siyasi parti liderleri, İsmet İnönü ve Org. Gürler’le birlikte Kuvvet Komutanları da katılmıştı. Düzenlenen bu resepsiyonda ikili görüşmeler göze çarptığı gibi yaşanan sohbette ilgi çekmişti. Kabul merasimi esnasında Cumhurbaşkanı Sunay, Senato ve Meclis başkanıyla ayaküstü sohbet ederken Org. Gürler, Başbakan Melen ile birlikte yan yana oturarak yarım saate yakın bir görüşme yapmıştı. Genelkurmay Başkanı Org. Gürler, Melen ile yaptığı görüşme sonrasında İsmet İnönü’nün yanına gitmiş ve elini sıkırmıştı. İnönü ise gel öpeyim diyerek Org. Gürler’i öpmüş ve “*Memleketin durumu bizim mesuliyet taşıdığımız devrelerden daha ağırdır*” demiştir. İnönü’nün bu sözüne karşı Org. Gürler gülümseyerek “*Merak etmeyin, paşam başımız ağırorsa size yine geliriz...*” sözünü söylemişti.⁸²⁹ Org. Gürler’in bu sözü ile birlikte İsmet İnönü’nün ordu içerisinde etkin konumda yer aldığı, saygınlığının devam ettiği ve alınacak kararlarda söz sahibi olduğu öne çıkmaktadır.

21 Şubat 1973’e gelindiğinde ordu ile siyasiler arasında gerginlikler yaşanmaya devam ederken Yüksek Komuta Heyeti bir bildiri yayımlamış ve genel olarak kışkırtıcı hareketlerin sona ermesi gerektiği belirtilmişti. Ayrıca basına yansıyan haberde reformların bir an önce yapılması, yurttta huzurun sağlanması ve dürüst bir seçime imkân

⁸²⁷ *Milliyet*, 29 Aralık 1972, Sayı 9035, 1,11.

⁸²⁸ *Milliyet*, 2 Ocak 1973, Sayı, 9039, 1.

⁸²⁹ *Milliyet*, 12 Ocak 1973, Sayı 9049, 1,11.

verecek kanunların hazırlanması gerektiğinden söz edilmişti. Komuta Heyetinin bildirisini okuduktan sonra bir demeç veren AP lideri Demirel, “*AP yalnız millete hesap verir*” demiş ve sorumluluklarını bildiklerini de sözlerine eklemişti. CHP Lideri Ecevit ise bildiri sonrasında şimdilik görüş bildirmek istemediğini ifade etmişti.⁸³⁰

3.2.3.3. Org. Gürler’in Yurt İçi ve Yurt Dışı Gezileri

Org. Gürler, Genelkurmay Başkanlığı döneminde yurt içi ve yurt dışı gezilere çıkarak hem ülkenin durumunu yakinen takip etmeye hem de ülkeyi yurt dışında en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştı. Org. Gürler, 30 Eylül 1972 ile 8 Ekim 1972 tarihleri arasında düzenlenen NATO Genelkurmay Başkanları toplantısına, Bakanlar Kurulu kararınca bir heyet ile birlikte katılmıştı. Bu toplantıda Norveç ile Danimarka’daki askeri birliklere ait tesislere ziyarette bulunulmuş ve bu gezide Org. Gürler Türk heyetinin şeref başkanlığını yapmıştır.⁸³¹ Türkiye’ye geri dönen Org. Gürler, 14 Ekim 1972’de Başbakan Ferit Melen ile bir toplantı gerçekleştirmiş ve görüşme sonrasında gazetecilerin sorularını yanıtlamıştı. Org. Gürler, sorulan sorulara yönelik, milletin ve memleketin yaşamış olduğu sorunlara karşı gayretle çalışan Ferit Melen’e başarılar dilediğini ifade etmişti.⁸³² 19 Ekim’de ise askeri bir uçakla “*Bulca 1*” takibatını seyretmek için Batman’a hareket eden Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Ferit Melen ve Org. Gürler, daha sonra hep birlikte Diyarbakır’a geçmişlerdi. Tatbikat sonrasında açıklamalarda bulunan Sunay, çok şerefli olan askerlik makamında geçirdiği süre boyunca TSK içerisinde gördüğü en iyi tatbikatlardan biri olduğunu belirtmişti.⁸³³

Diğer taraftan önemli yurt dışı gezilerinde bulunan Org. Gürler’in NATO 7. Güney Bölge Konferansı için yapacağı seyahatte kendisine bir heyetin eşlik etmesine Bakanlar Kurulunca karar verilmişti.⁸³⁴ Daha sonra 12 Kasım 1972’de NATO’nun 7. Güney Bölgesi toplantısına katılmak için heyet ile birlikte Roma’ya hareket eden Org. Gürler, yapılan ziyaretler sonrasında 17 Kasım günü Ankara’ya geri dönmüştü.⁸³⁵ Üç gün sonra Başbakan Ferit Melen ile görüşen Org. Gürler, açıklamalarda bulunarak NATO 7. Güney

⁸³⁰ *Milliyet*, 22 Şubat 1973, Sayı 9087, 1,9.

⁸³¹ *BCA*, 30-18-1-2/ 288-72-13, 1; *Milliyet*, 30 Eylül 1972, Sayı 8947, 1.

⁸³² *Milliyet*, 15 Ekim 1972, Sayı 8962, 1.

⁸³³ *Milliyet*, 19 Ekim 1972, Sayı 8966, 1,9; *Milliyet*, 20 Ekim 1972, Sayı 8967, 1,9; *Milliyet*, 21 Ekim 1972, Sayı 8968, 1.

⁸³⁴ *BCA*, 30-18-1-2/ 289-82-15, 1,2.

⁸³⁵ *Milliyet*, 13 Kasım 1972, Sayı 8989, 1; *Milliyet*, 18 Kasım 1972, Sayı 8994, 1,9.

Cephesi Konferansı hakkında bilgi vermişti. Ayrıca bu konferansların Güney Cephesinin meseleleriyle alakalı olduğunu ve bir yıl sonra da Türkiye'nin ev sahipliği yapacağını belirtmişti.⁸³⁶ Diğer taraftan gezilerine devam eden Org. Gürler, 25 Kasım 1972'de İstanbul'da Vali Vefa Poyraz'ı makamında ziyaret etmişti. Ziyaret sonrasında açıklamalarda bulunan Org. Gürler, eski bir asker olan Poyraz'ın akademide hocalığını yaptığını ve uzun zamandır planladığı nezaket ziyaretini şimdi gerçekleştirdiğini ifade etmişti.⁸³⁷ Bir gün önce ise Bakanlar Kurulu toplanmış ve 5 Aralık 1972'de Brüksel'de yapılacak olan 52. NATO Askeri Komitesi toplantısına Org. Gürler başkanlığında katılacak olan heyetteki kişiler kararlaştırılmıştı.⁸³⁸ 5 Aralık günü Brüksel'de çalışmalar başlamış ve Org. Gürler'de şeref başkanlığı yapmıştı. Basına yansıyan habere göre ise toplantıda 1973-1977 yılları arasındaki savunma planlarının gözden geçirileceği ve toplantıların dört gün kadar süreceği bildirilmişti.⁸³⁹ Ayrıca bu toplantılar esnasında NATO Genel Sekreteri Luns, Milliyet gazetesine bir demeç vermiş ve Orta Avrupa'daki silah indirimi görüşmeleri sırasında Türkiye'nin masaya oturmasındaki avantajlardan söz etmişti. Luns, Türkiye'nin yapacağı her türlü ikazın müttefikler tarafından dinleneceğini ve sesini duyurabileceği durumda olduğunu dile getirmişti. Brüksel'de gerçekleşen toplantıların sona ermesi üzerine Org. Gürler ve ekibi 8 Aralık 1972'de ülkeye dönmüşlerdi.⁸⁴⁰ Daha sonra kaldığı yerden yurt içi ziyaretlerine devam eden Org. Gürler, 14 Aralık'ta Anayasa Mahkemesine giderek Askeri Yargıtay Başkanı ve Anayasa Mahkemesi Başkanıyla görüşmeler yapmıştı.⁸⁴¹

1973 yılına gelindiğinde ise gezilerine devam eden Genelkurmay Başkanı Org. Gürler, NATO Güney Avrupa Başkomutanı Oramiral Colbert'in daveti üzerine Napoli'ye gitmeye karar vermişti. Bu karar üzerine Org. Gürler'e eşlik etmesi için bir heyet oluşturulmuş ve heyetin dışında eşi Mürşide Hanım'ında kendisine eşlik etmesi Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştı.⁸⁴² Napoli'ye gitmeden bir gün önce Başbakan Ferit Melen ile 45 dakika görüşen Org. Gürler, başbakana yapacağı Napoli gezisi hakkında bilgi vermiş ve bazı askeri kanunlar üzerinde durmuştu. 14 Ocak sabahı ise Güney Avrupa

⁸³⁶ *Milliyet*, 21 Kasım 1972, Sayı 8997, 1,11.

⁸³⁷ *Milliyet*, 26 Kasım 1972, Sayı 9002, 1.

⁸³⁸ *BCA*, 30-18-1-2/ 290-88-4, 1-2.

⁸³⁹ *Milliyet*, 6 Aralık 1972, Sayı 9012, 1,9.

⁸⁴⁰ *Milliyet*, 9 Aralık 1972, Sayı 9015, 1,9.

⁸⁴¹ *Milliyet*, 14 Aralık 1972, Sayı 9020, 1.

⁸⁴² *BCA*, 30-18-1-2/ 293-2-6, 1-2.

Müttefik Kuvvetleri Komutanının özel uçağı ile Napoli'ye hareket etmişti.⁸⁴³ Org. Gürler, 24 Şubat 1973'de ise kendisine eşlik eden Kuvvet Komutanlarıyla birlikte Adana'ya gitmişti. Yapılan açıklamada komutanların Adana'ya gitmelerindeki nedenin harekât, eğitim ve sıkıyönetim konularıyla ilgilenen komutanlarla görüşmek olduğu belirtilmişti.⁸⁴⁴ O dönem kamuoyunda kimin Cumhurbaşkanı olacağı konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamış ve Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'in aday olacağı konusunda çıkan haberler basına yansımıştı.

3.2.4. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Org. Faruk Gürler

3.2.4.1. Cumhurbaşkanlığı Yolunda Org. Faruk Gürler

1973 yılına girildiğinde ülke içerisinde genel bir huzursuzluk hâkim olmuş ve özellikle askerlerin büyük bir umut ile bekledikleri reform hareketleri yapılmamıştı. Diğer taraftan Türk siyasetinin iki önemli partisi olan CHP ve AP içerisinde parçalanmalar yaşanmıştı. Bu partilerde yaşanan kopmalar yeni partilerin kurulmasını sağlamış ve adeta partiden ayrılan kişiler eski partilerine karşı muhalif konumda yer almışlardı. Aynı zamanda ülke içerisindeki anarşik olaylar bitmemiş, ekonomik sıkıntılar her geçen gün artmaya devam etmiş ve sokaklardaki grevler gittikçe yayılmıştı. Kamuoyunda tartışılan bu olumsuzlukların üzerine bir de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşması ve kimin yeni cumhurbaşkanı olacağı merakla beklenir olmuştu.⁸⁴⁵ Öyle ki 19 Ocak'ta Hürriyet gazetesinde yer alan bir haberde Cumhurbaşkanlığı seçimine 53 gün kaldığı ve cumhurbaşkanının kim olacağı sorusu sorulmuştu. Ayrıca Ankara'da bazı siyasi kesimler tarafından çeşitli isimlerin ortaya atıldığı ve bu isimler üzerinde tartışmalar olduğundan söz edilmişti. Fakat kesin aday konusunda henüz bir karara varılmamış ve basında Anayasaya göre Cumhurbaşkanlığı görev süresinin dolmasından 15 gün önce yeni cumhurbaşkanının seçilmiş olması gerektiğine vurgu yapılmıştı.⁸⁴⁶ 20 Ocak 1973'de ise Cumhurbaşkanlığı için aday arandığı basına yansımış ve aynı zamanda Meclis salonlarında da bu konu ele alınmaya başlamıştı. Kulislerde dolaşan söylentilere

⁸⁴³ *Milliyet*, 14 Ocak 1973, Sayı 9051, 1,9.

⁸⁴⁴ *Milliyet*, 25 Şubat 1973, Sayı 9090, 1,9.

⁸⁴⁵ Erol Maraşlı, *Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, (Birinci Baskı), Metropol Yayınları, İstanbul 2008, 250-251.

⁸⁴⁶ *Hürriyet*, 19 Ocak 1973, Sayı 8885, 1-9.

göre İsmet İnönü'nün şansı olmadığı, Nihat Erim'in CHP'den Tekin Arıburun'un DP'den öne çıktığı, eski Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç seçeneğine ise her iki partinin de sıcak bakmadığı basına yansımıştı. Bu seçeneklerin yanı sıra adaylar arasında Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'inde ismi yer almıştı. Fakat Org. Gürler'in ordunun başından ayrılmak istemediği ve kontenjan senatörlüğüne sıcak bakmadığı yönünde de yorumlar yapılmıştı.⁸⁴⁷

Seçimler yaklaştıkça her ne kadar Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'in aday olmayacağı yönünde söylentiler çıksa da gizli bir şekilde adaylık konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Org. Gürler'in aday olması konusunda Genelkurmay İkinci Başkanı Turgut Sunalp en büyük desteği vermişti. Org. Gürler, aday olması durumunda seçilip seçilmeyeceği konusunda emin olmak istemiş ve bu konu hakkında istihbarat çalışması yapılması için Özel Harp Dairesine görev vermişti. Geniş kapsamlı bir araştırma yapılması amacıyla Meclis içinden ve dışından istihbarat toplanmaya çalışılmıştı. Elde edilen istihbarat verileri daha sonra Özel Harp Dairesi Başkanı Kemal Yamak tarafından Genelkurmay İkinci Başkanı Turgut Sunalp'e verilmişti.⁸⁴⁸ Dönemin şahitlerinden Yamak, toplanan veriler ile birlikte Org. Gürler'in alacağı oy oranının yüzde 20'yi geçmeyeceği sonucuna ulaşmıştı. Yamak, Org. Gürler'in göz göre göre yanlış değerlendirmelerle hareket ettiğini ifade etmişti.⁸⁴⁹ Ayrıca Meclis içinde ve dışında yanlış insanlarla iş birliği yapmaya çalışan Org. Gürler'e komutanlar arasından da destek vermeyenler olduğunu belirtmişti. İstihbarat bilgilerinin doğruluğu konusunda emin olmayan Sunalp, yine de kendisine ulaşan bilgileri Org. Gürler'e bildirmesi için Kemal Yamak'ı Genelkurmay Başkanlığına göndermişti. Elde edilen sonuçları öğrenen Org. Gürler, yüzde 20'lik bir kesimin kendisini desteklediğine inanmak istemiş ve *"Bu oranı ters ifade etmiş veya siz yanlış anlamış olmanız?"* diyerek tepki göstermişti. Nitekim Org. Gürler, cumhurbaşkanı seçileceğine inanmış bir şekilde 400 milletvekilinin kendisine oy vereceğini düşünmüştü.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ *Hürriyet*, 20 Ocak 1973, Sayı 8886, 1,7.

⁸⁴⁸ Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi I*, (Beşinci Baskı), Turkuvaaz Yayınları, İstanbul 2008, 159.

⁸⁴⁹ Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, (Birinci Baskı), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2006, 284.

⁸⁵⁰ Kılıç, *Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi I*, 160.

Çankaya'ya yerleşecek olan kişinin yine asker kökenli olmasını isteyen ordunun üst kademesi bir toplantı yapmıştı. Toplantıda bulunan Org. Turgut Sunalp'e göre ordu alt kesimi de hali hazırda yapılmakta olan hareketlerin bozulmasını istemediğinden Org. Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasını istemişti. Bu konu hakkında görüşler öne sürülürken Org. Gürler ile bir araya gelen Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur, kendisinin Genelkurmay Başkanı olması durumunda destek vereceğinden söz etmişti. Görüldüğü üzere Org. Batur, en kıdemli komutan olmasından ötürü kendisinin Genelkurmay Başkanlığına getirilmesinin doğru olacağını düşünmüş ve bu makamda hak talep etmişti. Fakat ordu içerisinde uzun yıllardır değişmeyen geleneklere göre bir karacının Genelkurmay Başkanı olması gerekmektedir.⁸⁵¹ 6 Şubat 1973'de Org. Gürler, Org. Batur ve Oramiral Kayacan bir araya gelmiş ve Cumhurbaşkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı makamları hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştu. Org. Batur anılarında kendisinin Genelkurmay Başkanı olmak istediğini ve Kuvvet Komutanları arasında en eski kişi olduğunu belirterek Genelkurmay Başkanı olmadığı takdirde ayrılacağını ifade etmişti. Sohbet esnasında sözü alan Org. Batur, Oramiral Kayacan ile birlikte cumhurbaşkanının yanına gidilerek Org. Gürler'in Kontenjan Senatörü seçilip seçilmeyeceğinin görüşülmesi gerektiğini öne sürmüştü. Org. Batur'un bu önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'ndan randevu alınmış ve Sunay'ın yanına gittiklerinde *"Cumhurbaşkanlığı sürenizin uzatılmasını istemiyoruz... İçinde bulunulan koşullar Silahlı Kuvvetlerin kabul edeceği, bağdaştırıcı ve birtakım aşırılıkları önleyecek güçte bir Cumhurbaşkanına ihtiyaç olduğu doğrultusundadır."* şeklinde görüşlerini belirtmişlerdi. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı için Org. Gürler'in aday olması ve desteklenmesi gerektiğini, Silahlı Kuvvetlerin ise benimseyebileceği başka bir adayın bulunmadığı ifade edilmişti. Org. Batur, bu sözler üzerine Cumhurbaşkanı Sunay'ın görüşlerini açıkladığını ve AP'nin ne kendisinin görev süresinin uzatılmasına ne de Meclis dışından bir askerin veya Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'in Cumhurbaşkanı adaylığı olmasına sıcak bakmayacağı yönünde ifadeler kullandığını belirtmişti.⁸⁵²

Nitekim 14 Şubat 1973'e gelindiğinde Org. Batur'un söylemleri doğru çıkmış ve AP lideri Süleyman Demirel'in kapısı Org. Gürler tarafından çalındığında görüşme talebi reddedilmişti. Demirel, Genelkurmay Başkanı'nın siyasi partilerle doğrudan temas

⁸⁵¹ Birand- Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 17.

⁸⁵² Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 385-386.

kurmasına karşı olduğu gibi demokratik kurallara da uygun bulmadığını belirtmişti. Aynı zamanda Demirel, orduyu siyasetin dışında tutmaya çalıştığını ve komutanlar ile ordunun bir siyasi parti olmadığını dile getirmişti. Komutanların duyurmaya çalıştıkları bir konu olduğunda ise Başbakan veya Cumhurbaşkanı vasıtasıyla söylemelerinin doğru olduğuna da değinmişti.⁸⁵³ CHP lideri Bülent Ecevit ise asker dayatması şeklinde yapılacak olan Cumhurbaşkanı seçimine Demirel ile birlikte karşı çıkmıştı. Ecevit yeniden bir Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı olmasının demokrasiye geçiş sürecini geciktirebileceğini ve askeri rejimin uzayabileceğini öne sürmüştü.⁸⁵⁴ 12 Mart'tan kalan bir alınganlık içerisinde olan Demirel, komutanların istekleri karşısında direnerek Cumhurbaşkanlığına giden kapıyı kilitlemişti. Ancak 21 Şubat'ta Org. Batur'un gayretleriyle radyoda yayımlanan bildiri üzerinden 2 gün geçmiş ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Kayacan'ın makam odasında bazı komutanlar bir araya gelmişti. Org. Gürler'in Cumhurbaşkanlığı konusu hakkında son durum tartışılırken AP senatörü Mahmut Vural'da toplantıya 50 AP vekilini temsilen katılmıştı. Vural, 50 AP Milletvekilinin Org. Gürler'i desteklediği yönünde teminat vermişti. Bu konuda imzalı bir teminat verilmemesine rağmen komutanların umutlanmasına neden olmuştu.⁸⁵⁵

22 Şubat'ta ise Sunay ile Org. Gürler bir araya gelmiş ve bu görüşme basına yansımıştı. Bazı çevrelerin çok önem verdiği bu görüşmede hangi konuların ele alındığı hakkında bir bilgi verilmemiş ancak siyasi çevreler toplantıda özellikle Cumhurbaşkanlığı seçiminin ele alındığından bahsetmişti. Çankaya Köşküne yakın isimler tarafından ise bu görüşmenin normal bir görüşme olduğu ve olağan bir konuşma yapıldığı ifade edilmişti.⁸⁵⁶ 26 Şubat'ta Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve gündem hakkında görüşmeler bittikten sonra özel konular hakkında fikir alışverişi başlamıştı. Cumhurbaşkanı Sunay uzun bir konuşma yaptıktan sonra komutanlarda söz almışlar ve çeşitli yorumlar yapmışlardı. Sözü alan Org. Batur, 12 Mart Muhtırası konusunda genel bir konuşma yapmış ve o günün koşullarını öne sürerek yeni bir cumhurbaşkanının seçilmesinin gerekliliğinden bahsetmişti. Org. Gürler ise parti liderlerinin tavırlarından ve Silahlı Kuvvetler ile liderlerin görüşleri arasındaki farklılığa vurgu yapmıştı. Toplantıda cumhurbaşkanının parti liderleri ile görüşmesi yönünde karar alınmış ve

⁸⁵³ Maraşlı, *Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, 251-252.

⁸⁵⁴ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 18.

⁸⁵⁵ Maraşlı, *Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, 255-256.

⁸⁵⁶ *Hürriyet*, 23 Şubat 1973, Sayı 8920, 1,7.

toplantı sona ermişti. O gün kendi aralarında bir araya gelen komutanlar, isteklerini ve görüşlerini yazılı bir hale getirmişlerdi. Ertesi gün ise üç Kuvvet Komutanının hazırlanan bu metni Cumhurbaşkanı Sunay'a sunmasına karar verilmişti. 27 Şubat sabahı Sunay ile bir araya gelen komutanlar görüşlerini sunmuşlar ve isteklerini belirtmişlerdi.⁸⁵⁷

Şubat ayının sonunda ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, CHP lideri Bülent Ecevit ve AP lideri Süleyman Demirel ile görüşmüştü. Toplantıda açık ve net bir şekilde konuşan Sunay, her iki lidere de komutanlarla görüşmeyi reddettiklerini hatırlatmış ve ordunun rencide edilmesinin hiç iyi olmadığından söz etmişti. Sözü alan Demirel ise bir askerin veya Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'in cumhurbaşkanı olmasının yanlış olduğunu ve ordunun siyasete katılmasına sıcak bakmadığını belirtmişti. Nedenini de açıklayan Demirel, böyle bir durumda kim Genelkurmay Başkanı olursa olsun cumhurbaşkanlığı onun hakkıymış gibi algılanacağını ve Meclis'in de şekilden ibaret kalacağını ifade etmişti. Demirel, toplantı sonunda Çankaya'dan ayrılmış ve daha sonra yaptığı parti grup toplantısında cumhurbaşkanlığının atama ile değil seçimle geleceğini söyleyerek tavrını ortaya koymuştu.⁸⁵⁸ Böylece hem AP lideri Demirel hem de CHP lideri Ecevit, Org. Gürler'in cumhurbaşkanı seçilmesine karşı olduklarını resmen ilan etmişlerdi.

3.2.4.2. Org. Gürler'in Cumhurbaşkanı Adayı Olması

1973 yılının Mart ayına gelindiğinde cumhurbaşkanlığı seçimine kısa bir süre kala kimin aday olacağı yönünde bir karar verilmemişti. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, siyasi parti liderleriyle yaptığı görüşmede partilerin parlamento dışında ortak bir aday üzerinde anlaştıkları takdirde o adayı parlamentoya sokmaya hazır olduğunu ifade etmişti. Sunay, bu ifadeleriyle cumhurbaşkanı aday konusunda parti liderlerinin ortak bir aday üzerinde anlaşmalarını beklemişti.⁸⁵⁹ Org. Gürler'in adaylığı konusundaki tartışmalar devam ederken Cüneyt Arcayürek, Hürriyet gazetesindeki bir yazısında ülkenin çelişik ortamında siyasi gelişmeleri kesin tahminlere bağlamanın zor olduğunu ve Org. Gürler'i tek aday olarak gösterebilmenin hem kendi açısından hem de siyaset açısından kolay olmadığını belirtmişti. Ayrıca Arcayürek, bir Genelkurmay Başkanı'nın TBMM'de tur

⁸⁵⁷ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 405-407.

⁸⁵⁸ *Milliyet*, 28 Şubat 1973, Sayı 9093, 1; Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 19.

⁸⁵⁹ *Hürriyet*, 2 Mart 1973, Sayı 8927, 1.

üzerine tur biçiminde gelişen bir seçim mekanizması içerisinde olmayı hiçbir zaman istemeyeceğinden de söz etmişti.⁸⁶⁰

Mart ayının ilk haftasında cumhurbaşkanlığı seçimine 10 gün kala kimin cumhurbaşkanı olacağı tartışılırken, aday olacağı düşünülen Org. Gürler ve İsmet İnönü'nün dışında eski Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İrfan Tansel'inde kulislerde ismi konuşlmaya başlanmıştır. Kamuoyunda kimlerin aday olacağı merakla beklenirken 2 Mart 1973'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Ferit Melen ve komutanlar ile bir görüşme yapmıştı. Basında ise Sunay'ın partilerden belirledikleri cumhurbaşkanı adayının ismini isteyeceği yönünde haberler yansımıştı. Toplantı sonrasında basına açıklamalarda bulunan Başbakan Ferit Melen, Sunay ve Org. Gürler ile ülkenin güvenliğini ilgilendiren bazı önemli konular hakkında görüştüklerini belirtmişti. Ayrıca gazetecilerin cumhurbaşkanlığı konusu ile ilgili sorularına cevap veren Melen, bu konuda gerekli açıklamaların bir iki güne Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kamuoyuna duyurulacağını ifade etmişti.⁸⁶¹ Dönemin şahitlerinden Org. Muhsin Batur ise 2 Mart günü Org. Gürler'in isteği üzerine iki komutan ile birlikte Cumhurbaşkanı Sunay'ın yanına gittiklerinden anılarında bahsetmişti. Ayrıca Org. Batur, Org. Gürler'in giderken kendilerine *“Lütfen alternatif isim üzerinde durmayın”* dediğini belirtmişti. Sunay, görüşme esnasında 3 komutana parti liderleriyle yaptığı görüşmeler hakkında bilgi vermiş ve aday ismi üzerinde durmamıştı. Fakat Org. Batur, konuşmalardan yola çıkarak Org. Gürler'in seçilebileceği kanısına vardığından söz etmiş ve toplantı sonunda Sunay ile baş başa görüşmüştü. Org. Batur, boş kalacak olan Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna kimin getirileceğini merak ettiği gibi en eski Kuvvet Komutanı olarak ilk önce kendisinin bu makamı hak ettiğini düşünmüştü. Bu konuda Sunay ile sohbet eden Org. Batur, yasanın değiştirilip Genelkurmay Başkanlığına Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları içerisinde de atama yapılması gerektiği önerisinde bulunmuştu. Ayrıca Org. Batur, Genelkurmay Başkanı olmadığı takdirde görevden ayrılacağını belirtmişti.⁸⁶²

Org. Gürler kendinden emin bir vaziyette cumhurbaşkanlığına seçileceğini düşünürken Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel, Org. Gürler'i seçtirmemek için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardı. Fakat bazı siyasilerin kendisini desteklediğini

⁸⁶⁰ Cüneyt Arcayürek, “Olmazlar ve Oldular”, *Hürriyet*, 2 Mart 1973, Sayı 8927, 1,9.

⁸⁶¹ *Hürriyet*, 3 Mart 1973, Sayı 8928, 1,9; *Milliyet*, 3 Mart 1973, Sayı 9096, 1,9.

⁸⁶² Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 413-414.

gören Org. Gürler, 5 Mart günü emekliliğini istemiş⁸⁶³ ve çok istediği cumhurbaşkanlığı makamı için büyük bir adım atmıştı. İstifasından bir gün önce ise dönemin basınında Org. Gürler'in birkaç gün içerisinde istifa edeceği ve Cumhurbaşkanı Sunay tarafından Kontenjan Senatörlüğüne atanacağı haberleri yansımıştı.⁸⁶⁴ Org. Gürler'in emekliye ayrılmasıyla birlikte boş kalan Genelkurmay Başkanlığı makamına kısa süreliğine Org. Semih Sancar vekalet etmişti. 6 Mart 1973'de ise Gürler'in Cumhurbaşkanı adayı olabilmesi için gerekli bir adım daha atılmış ve Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen'in istifası sonucunda boş kalan senatör koltuğuna 7 Mart'ta kürsüden yemin ederek Gürler atanmıştı. Tören sonrasında gazetecilerin sorularına yanıt veren Faruk Gürler, kendisine yöneltilen “*Cumhurbaşkanlığına adaylığınızı koyacak mısınız?*” sorusuna karşılık Org. Gürler, Cihat Alpan'a dönerek “*Adaylığımı soruyorlar, bilmem böyle bir şey var mı?*” diyerek gülümsemişti.⁸⁶⁵ Gürler, her ne kadar gazetecilerin sorularına net bir cevap vermekten kaçınmış olsa da cumhurbaşkanı adayı olabilmesi için gerekli koşullar artık sağlanmıştı.

Seçimlere 4 gün kala yeniden gazetecilere konuşan Faruk Gürler, kendisine yöneltilen cumhurbaşkanı adaylığı konusundaki sorulara “*Parlamentodaki muhterem zevat arzu ederse konur*” cevabını vermişti. Meclis Başkanı ve partilerin Senato Grup Başkanları ile Milli Birlik Grubunu ziyaret eden Gürler, her şeyin kurallara uygun bir şekilde olması gerektiğine vurgu yapmıştı. Ayrıca siyasi parti liderlerine de ziyarette bulunup bulmayacağı sorulmuş ve şans eseri rastladığı her parti lideriyle bir arkadaş olarak görüşebileceğini ifade etmişti.⁸⁶⁶ Genelkurmay Başkanlığı devir töreninde de gazetecilerin “*Cumhurbaşkanı seçilecek misiniz?*” şeklindeki sorulara “*Ya nasip*”⁸⁶⁷ diyerek cevap veren Gürler, Hürriyet gazetesine cumhurbaşkanı adayı olarak ilk beyanatını vermişti. Faruk Gürler ile röportaj yapan Hürriyet Başyazarı Ecvet Güresin ve Hürriyet Yazarı Yılmaz Çetiner, Türkiye'yi ilgilendiren önemli konular hakkında çeşitli sorular yöneltilmişlerdi. Özellikle Türkiye'nin demokratik rejiminin geleceğinden endişe duyanların olduğu yönündeki soruya cevap veren Gürler, özetle bu sorunun gereksiz olduğunu ve Türk Ordusunun 1839'dan beri demokratik rejimin ilerlemesi için

⁸⁶³ Hürriyet, 6 Mart 1973, Sayı 8931, 1.

⁸⁶⁴ Milliyet, 5 Mart 1973, Sayı 9098, 1.

⁸⁶⁵ Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 415; Hürriyet, 7 Mart 1973, Sayı 8932, 1,9; Milliyet, 8 Mart 1973, Sayı 9101, 1,9.

⁸⁶⁶ Milliyet, 9 Mart 1973, Sayı 9102, 1,9.

⁸⁶⁷ Hürriyet, 8 Mart 1973, Sayı 8933, 1.

çaba gösterdiğini ifade etmişti. Ayrıca “*Silahlı Kuvvetler Türkiye’de hür demokratik rejimin teminatıdır ve bu böyle bilinmelidir.*” diyerek bu konu hakkında çıkan söylentilere net bir cevap vermiştir. Sosyal ve ekonomik durum hakkında da konuşan Faruk Gürler, Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olduğunu ileri sürmüştü. Aynı zamanda Türkiye’nin büyük bir ekonomik potansiyele sahip olduğunu ileri süren Gürler, bu avantajlı durumun iyi değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştı. Diğer taraftan Faruk Gürler’e cumhurbaşkanlığına aday olacağını artık belli olduğunu ve adaylığını hangi sebebe dayandığı sorulmuştu. Gürler ise vatanını seven her insanın ülkesine ve milletine hizmet etmek için talip olacağını belirtmiş ve uzun yıllardır ülkesine hizmet eden bir kişi olarak bu göreve de hazır olduğunu ifade etmişti.⁸⁶⁸ Böylece verdiği röportajda açık ve net bir şekilde aday olacağını ifade etmiş ve çalışmalara başlamıştı. Seçimler yaklaşırken gazeteler yoğunlukla Gürler hakkında haberler yapmaya başlamış, devletin resmi yayın organlarından TRT gibi Anadolu Ajansı da cumhurbaşkanı adayından olumlu ve övgü dolu sözlerle bahsetmişti. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı seçimleri yolunda Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından alınan bir karar ile Silahlı Kuvvetleri kötüleyici beyan, davranış ve yazılar yasaklanmıştı. Böylece seçimler yolunda askerden izinsiz bir şeylerin yayımlanması engellenmiş ve kontrolün askerin elinde olması sağlanmıştı.⁸⁶⁹

Faruk Gürler, Kontenjan Senatörü seçildikten 2 gün sonra sivil kıyafetlerle birlikte parlamentoya gitmiş ve ilk önce kontenjan senatörlerinden Cihat Alpan ile bir araya gelmişti. Daha sonra AP Grup odasına yönelmiş ve AP Grup başkanvekilleriyle 15 dakika görüşmüştü. Tek tek siyasi partilere ziyaretlerde bulunan Gürler, AP’den sonra CHP Grubunun yanına gitmiş ve burada da 15 dakika kalmıştır. Aynı koridor üzerinde Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Grubuna da uğrayan Gürler, grup başkanvekilleriyle sıcakkanlı bir sohbet sonrasında vedalaşmış ve DP Grubu’nu ziyaret etmek için odadan ayrılmıştı. DP Grup başkanvekilleri tarafından karşılanan Faruk Gürler, 35 dakika süren en uzun görüşmesini gerçekleştirmişti. Görüşme sonunda gazetecilerin sorularına cevap veren Gürler, Millet Meclisi’nde grubu bulunan dört büyük partinin başkanvekillerini ziyaret ettiğini ve güler yüzlü karşılamalarından ötürü kendilerine teşekkür ettiğini belirtmişti.⁸⁷⁰

⁸⁶⁸ *Hürriyet*, 9 Mart 1973, Sayı 8934, 1,9.

⁸⁶⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 20.

⁸⁷⁰ *Hürriyet*, 10 Mart 1973, Sayı 8935, 1,9.

Org. Gürler yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimleri yolunda çalışmalarına hızla devam ederken Silahlı Kuvvetler komutanlarının arkasında durduklarını ve destekçisi olduklarını göstermişlerdi. Fakat bu desteğin şekli sözde ordu mensubu olduklarını ileri süren kişiler tarafından değiştirilmiş ve istenmeyen durumların yaşanmasına neden olmuştu. Öyle ki seçimlere bir iki gün kala Org. Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen AP lideri Süleyman Demirel ve CHP lideri Bülent Ecevit tehdit edilmeye başlanmıştı. Dönemin şahitlerinden gazeteci Cüneyt Arcayürek, seçime iki gün kala Demirel'in evine ziyarete gitmiş ve sohbet esnasında telefon çalmıştı. Demirel telefonla görüşürken renginin kaçtığını ve birden bağırıma başladığını ifade eden Arcayürek, Demirel'in telefondaki kişinin kimliğini öğrenmeye çalıştığını bahsetmişti. Telefondaki şahıs Yarbay Ahmet Tekçe olduğunu söylemiş fakat Demirel, daha fazla bilgi almak için kıtasını sormuş ve *“Evet buradayım. Kiminle ve kaç kişiyle istersen gel. Bekliyorum...”* diyerek telefonu kapatmıştı. Yaşananlara şahit olan Arcayürek, Demirel'in kalkıp odada bir tur attığını, kendisinin tehdit edildiğini, tehdit eden kişinin adını vermediğini ve asarız, keseriz şeklinde sözler kullandığını belirtmişti. Cüneyt Arcayürek'in *“bu neyin tehdidi?”* sorusu üzerine Demirel, *“Cumhurbaşkanı Org. Gürler olmazsa şu olur bu olur tehdidi”* şeklinde cevap vermişti.⁸⁷¹ Diğer taraftan dönemin AP Milletvekillerinden Nahit Menteşe, seçimler yaklaşırken telefonunun çaldığını ve albay rütbeli bir kişinin TSK adına konuştuğundan bahsetmişti. Oldukça sert sözler kullandığını ve daha sonra yanında tanıdığı bir paşanın telefonu alarak çok dikkatli olmaları gerektiğini söylediğini belirten Menteşe, bu seçimlerde TSK'nın adayına oy vermesi gerekliliği yönünde uyarı aldığını ifade etmişti. Süleyman Demirel gibi tehdit alan bir diğer parti lideri ise Bülent Ecevit olmuş ve Cumhurbaşkanlığı turlarının başlayacağı gün tanıdığı bir general tarafından ölümle tehdit edildiğini belirtirken, dönemin CHP Milletvekili olan Orhan Birgit, eğer Org. Gürler'e oy vermezseniz sizi alıp götüreceğiz şeklinde tehditlere maruz kaldıklarından söz etmiştir.⁸⁷²

Böyle bir ortamda Cumhurbaşkanlığı seçimine gidilmiş ve 13 Mart 1973'de yapılan birinci tur oylamalarında Meclis'in her tarafını askeri birlikler sarmıştı. Bazı milletvekillerinin tehdit edildiği yönündeki haberler üzerine koridorlar basına kapatılmış ve Harp Okulu öğrencilerinin silah kuşandığı yönünde söylentiler çıkmıştı. Org. Gürler'in

⁸⁷¹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, (İkinci Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, 466-467; Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 20-21.

⁸⁷² Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 21.

aday olmasını istemeyen AP kanadı eski bir komutan olan Tekin Arıburun’u aday gösterirken DP ise kendi başkanları Ferruh Bozbeyli’yi aday çıkarmıştı. Faruk Gürler, ise “*Cumhurbaşkanı olmaya geldim. Beni seçmeye mecbursunuz*”⁸⁷³ havası içerisinde kendinden emin bir vaziyette cumhurbaşkanı seçileceğini düşünmüş ve sabırsızlıkla birinci tur oylamasının sonucunu beklemeye başlamıştı. Oylama sonucunda mikrofonun başına geçen Meclis Başkanı, AP adayı Tekin Arıburun’un 282 oy, Faruk Gürler’in 175 oy, DP adayı Ferruh Bozbeyli’nin ise 45 oy aldığını açıklamıştı. Faruk Gürler’in istediği sonuç alınamamış ve beklenmeden diğer turlara geçilmişti.⁸⁷⁴ Ancak Gürler, yapılan diğer turlarda da amacına ulaşamamış ve büyük bir umut ile girmiş olduğu siyasi arenadan 20 Mart 1973’de ayrılmak zorunda kalmıştı.⁸⁷⁵ Gürler, cumhurbaşkanlığı adaylığından çekildikten sonra 10 günlük bir rapor almış fakat 24 Mart 1973 günü Meclis’e gelerek arkadaşlarıyla görüşmüştü. Görüşme devamında neşeli görünen Faruk Gürler, resmini çekmek isteyen gazetecilere “*Sağ olun, yok resim çekmeyin, olan olmuş, biten bitmiş, ne yapacaksınız resmi... Sağ olsunlar...*” diyerek gülümsemişti.⁸⁷⁶

Cumhurbaşkanlığı seçiminden istenilen sonuç alınamamış ve dönemin şahitlerinden Kemal Yamac’ın verdiği istihbarat bir anlamda doğru çıkmıştı. Org. Batur, Genelkurmay Başkanı olamadığından birinci tura gelmemiş ve bu durum askerler arasında fikir ayrılıklarının çıkmasına neden olmuştu. Ordu içerisinde yaşananları fark eden milletvekilleri ise Gürler’e oy vermekten vazgeçmişler ve bu durum büyük bir kriz meydana getirmişti. Daha sonra çözüm yolu bulma arayışlarına girilmiş ve askerler bu kez Cevdet Sunay’ın görev süresini uzatmak istemişlerdi. Bu çözüm yolunu denemek amacıyla Anayasa değişikliği yapılmak istenmiş ancak parlamentonun bir oyu ile reddedilmişti. Böylece yeni yollar aranmaya başlanmış ve Süleyman Demirel ile Bülent Ecevit’in ortak kararıyla Cumhurbaşkanlığı için emekli Oramiral Fahri Korutürk ismi üzerinde anlaşma sağlanmıştı. 6 Nisan 1973’e gelindiğinde ise Meclis’in seçmiş olduğu Fahri Korutürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin 6. Cumhurbaşkanı olmuştu.⁸⁷⁷ Tüm çaba ve çalışmalara rağmen başarısız olan Faruk Gürler de sivil hayatına geri dönüş yapmış ancak iki yıl gibi bir süre sonunda geçirmiş olduğu ağır hastalık nedeniyle hayatını kaybetmişti.

⁸⁷³ İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, (Birinci Baskı), Güneş Yayınları, İstanbul 1990, 233.

⁸⁷⁴ *Hürriyet*, 14 Mart 1973, Sayı 8939, 1; *Hürriyet*, 17 Mart 1973, Sayı 8942, 1.

⁸⁷⁵ Süleyman Yeşilyurt, *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, (Birinci Baskı), Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2008, 215-218; *Hürriyet*, 21 Mart 1973, Sayı 8946, 1,7.

⁸⁷⁶ *Hürriyet*, 25 Mart 1973, Sayı 8950, 1,7.

⁸⁷⁷ Kılıç, *Özel Harp Dairesi Türkiye’nin Gizli Tarihi 1*, 161.

3.3. 16. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. SEMİH SANCAR

3.3.1. Org. Semih Sancar'ın Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 16. Genelkurmay Başkanı olan Semih Sancar 1911 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Okul çağına geldiğinde askerlik mesleğine yönelen Semih, (Sancar) Harp Okuluna başlamış ve 1932'de başarılı bir şekilde mezun olmuştu. Ardından 1934'de Topçu Okulunu bitiren Semih Bey, 1939 yılına kadar çeşitli topçu birliklerinde görev almıştır.⁸⁷⁸ Kurmaylığa yükselmek isteyen Semih Sancar, Harp Akademilerine kayıt yaptırmış ve 1942'de kurmay subay olmuştu. Kurmay subay olarak hizmetlerine devam eden Sancar, Genelkurmay Karargâhında Proje Subaylığı, 3. Uçaksavar Alayında Batarya Komutanlığı, Hava Savunma Komutanlığında Karargâh Subaylığı, 9. Kolordu Motorlu Topçu Alayında Tabur komutanlığı 3. Ordu Hareket Şubesinde Amirlik ve Şube Müdürlüğü yapmıştı. Ayrıca 1953'de Kara Harp Akademisine öğretmen olarak atanmış ve 6 yıl boyunca kurmay subay yetiştirilmesinde büyük katkı sağlamıştı. 2. Kolordu Topçu Komutan Yardımcılığı da yapan Semih Sancar, ülkesine en iyi şekilde hizmet etmişti. Askerlik hayatı kadar aile hayatına da önem veren Semih Sancar, Vefika Hanım ile evlenmiş ve iki erkek çocuk sahibi olmuştur. Yabancı dil olarak Fransızca bilen Sancar, askeri eğitimler konusunda da oldukça başarılı bir yaşam sürmüştür.⁸⁷⁹

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında ordu içerisinde tasfiyeler gerçekleştiği gibi yönetimi devralan MBK genç ve dinamik bir ordu oluşturmayı amaçlamıştı. Bu doğrultuda çalışmalar yürütülmüş ve her yıl olduğu gibi 30 Ağustos 1960'da terfiler gerçekleşmişti. Birçok subay bir üst rütbeye yükselirken Albay Semih Sancar'da bu tarihte tuğgeneralliğe terfi etmişti. Yeni rütbesiyle birlikte ilk önce 4. Tümen Komutanlığı daha sonra Genelkurmay Personel Başkanlığı ve Genelkurmay Harekât Başkanlığı görevlerinde bulunmuştu. Ayrıca bu dönemde Hükümet ile Genelkurmay Başkanlığı arasında yapılan önemli toplantılara katılmış ve söz sahibi olmuştu. 30 Ağustos 1963'de ise terfi alacak olan albay ve generallerin listesi basına yansımış ve 49 albay general

⁸⁷⁸ *Milliyet*, 7 Mart 1973, Sayı 9100, 1; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 21 Mayıs 2024.

⁸⁷⁹ *Hürriyet*, 7 Mart 1973, Sayı 8932, 9, *Hürriyet*, 26 Temmuz 1974, Sayı 9438, 1, Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 21 Mayıs 2024.

olurken, tuğgeneral rütbesindeki Semih Sancar ise tümgeneralliğe yükselmişti. Semih Sancar, tümgenerallik rütbesine yükseldikten 1 yıl sonra görev yerinde de değişiklik yaşanmış ve 20 Ağustos 1964'de Harp Akademileri Komutan Vekilliğine⁸⁸⁰ getirilmiş, daha sonra ise 5. Kolordu Komutan Vekilliği ve Kara Kuvvetleri Harekât Kurmay Yürüşkanlığı vazifelerinde bulunmuştu.⁸⁸¹

27 Ağustos 1966'ya gelindiğinde Süleyman Demirel Hükümeti döneminde toplanan Yüksek Askerî Şûra'da önemli kararlar alınmış ve her yıl olduğu gibi ordu içerisindeki terfiler hakkında konuşulmuştu. Ayrıca albaylıktan tuğgeneralliğe ve tümgeneralliğe terfi eden 58 yeni general için asa yaptırılmıştı. Asaların, yapılacak olan bir törende Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural tarafından terfi eden komutanlara verilmesi kararlaştırılmıştı. Aynı zamanda tümgeneral rütbesinde görev süresini tamamlayan birçok general gibi Semih Sancar'da korgeneralliğe terfi etmişti. Yeni rütbesini alan Sancar, 1-2 gün içerisinde Konya Eğitim Kolordusu Komutanlığına tayin edilmiş ve daha sonra 9. Kolordu Komutanlığı görevine getirilmişti.⁸⁸² Korgeneral rütbesiyle 3 yıl görev yapan Semih Sancar, 30 Ağustos 1969'da orgeneralliğe terfi etmiş ve ilk olarak Jandarma Genel Komutanlığına tayin edilmişti. 27 Ağustos 1970'e gelindiğinde ise Org. Semih Sancar, Jandarma Genel Komutanlığından 2. Ordu Komutanlığına atanmıştı. Ayrıca 12 Mart 1971 tarihinden sonra ilan edilen Sıkıyönetim kararının ardından Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na tayin edilmiş ve önemli bildiriler yayımlamıştı. 2. Ordu Komutanlığı göreviyle birlikte sürdürmüş olduğu Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı görevinin ardından 17 Ağustos 1972'de Yüksek Askerî Şûra'da alınan kararla Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmış ve 28 Ağustos'ta da resmen görevine başlamıştı.

Böylece Org. Sancar, Genelkurmay Başkanlığına en yakın olan konuma yükselmeyi başarmış ve emekliliğini isteyen Genelkurmay Başkanı Org. Faruk Gürler'in yerine 6 Mart 1973' de Genelkurmay Başkanlığına tayin edilmişti. Görevine başladıktan 5 ay sonra sağlık sorunlarından ötürü Bursa Askerî Hastanesine yatan Org. Sancar, bir süre gördüğü fizik tedavi sonrasında taburcu olmuştu.⁸⁸³ Diğer taraftan Org. Semih

⁸⁸⁰ *Milliyet*, 21 Ağustos 1964, Sayı 6011, 1.

⁸⁸¹ Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 23 Mayıs 2024.

⁸⁸² *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1966, Sayı 15119, 1,7; *Milliyet*, 2 Eylül 1966, Sayı 6743, 1,7; Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 23 Mayıs 2024.

⁸⁸³ *Milliyet*, 17 Ağustos 1973, Sayı 9263, 9.

Sancar, görev süresi boyunca çeşitli yurt içi ve yurt dışı gezilerinde bulunmuş ve 1974'de Kıbrıs Meselesinin alevlendiği dönemde aktif bir rol oynamıştı. 1976 yılının ilk günlerinden itibaren Org. Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığı görevinin Mart ayında sona ereceği yönünde haberler basına yansımaya başlamıştı. Bu haberler üzerinden yaklaşık bir ay geçmesinin ardından 13 Şubat 1976'da toplanan Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 7 Mart 1976'dan itibaren geçerli olacak şekilde Org. Sancar'ın görev süresi 1 yıl uzatılmıştı.⁸⁸⁴ Görev süresinin uzatılmasının ardından faaliyetlerine devam eden Org. Sancar, özellikle yurt içi ve yurt dışı gezilerine önem vermişti.

1977 yılına gelindiğinde ise 7 Mart 1977'de sona erecek olan Genelkurmay Başkanlığı süresinin yeniden uzatılması konusunda hükümet ve diğer siyasi partilerce ortak bir kararname hazırlamıştı. Bu kararname 15 Şubat 1977'de Bakanlar Kurulu'nun gündemine alınmış ve Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığı süresi 7 Mart 1977'den itibaren bir yıl daha uzatılmıştı.⁸⁸⁵ Haziran 1977'de ise kendi başkanlığında topladığı Yüksek Askerî Şûra'da emekliye ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Namık Kemal Ersun'un yerine vekâlet edeceği kararlaştırılmıştı.⁸⁸⁶ Cumhurbaşkanı'na yazdığı yazıda bu durumu bildirmiş ve kısa süre bu makamda kalacağını düşünen Org. Sancar, sürenin uzamasıyla birlikte 5 Eylül 1977'ye kadar Kara Kuvvetleri Komutanlığı makamına vekâlet etmiştir.⁸⁸⁷ Bu süre zarfında da ülkesi için faydalı işler yapan Org. Sancar, 1978 yılına girilmesiyle birlikte emekliliğe ayrılacağı günü beklemeye başlamıştı. Mart ayının ilk günlerinden itibaren ise ordu kurumları başta olmak üzere devlet kademelerine bir dizi ziyaretlerde bulunan⁸⁸⁸ Org. Sancar, 6 Mart 1978'de yapılan bir törenle emekliye ayrılmıştı.⁸⁸⁹ Törende bazı açıklamalarda bulunan Org. Semih Sancar, Türkiye'nin tek umudunun ve güven kaynağının TSK olduğunu belirtmişti. Ayrıca ülke içindeki ve dışındaki olaylar hakkında çeşitli yorumlar yapmış ve yaşanan olayların küçümsenmeyecek boyutlara ulaştığını ifade etmişti. Genelkurmay Başkanlığını devralan

⁸⁸⁴ BCA, 30-18-1-2/ 346-105-12, 1.

⁸⁸⁵ BCA, 30-18-1-2/ 364-7-2, 1.

⁸⁸⁶ *Milliyet*, 3 Haziran 1977, Sayı 10629, 1,14.

⁸⁸⁷ *Milliyet*, 6 Eylül 1977, Sayı 10721, 1,10.

⁸⁸⁸ *Milliyet*, 1 Mart 1978, Sayı 10892, 1,12; *Hürriyet*, 3 Mart 1978, Sayı 10736, 1.

⁸⁸⁹ TSK'nın resmî sitesinde Org. Semih Sancar'ın emekliye ayrılma tarihinin 7 Mart 1978 olduğu yazmaktadır. Fakat dönemin basınında 6 Mart 1978'de emekliye ayrıldığı yer almaktadır. Bkz. *Cumhuriyet*, 7 Mart 1978, Sayı 19255, 1,9; *Milliyet*, 7 Mart 1978, Sayı 10898, 1,12; *Hürriyet*, 7 Mart 1978, Sayı 10740, 1,11.

Org. Kenan Evren ise yapılan törende hizmetlerinden ötürü Org. Semih Sancar’a Silahlı Kuvvetler adına bir tabanca armağan etmişti.⁸⁹⁰

48 yıl orduda hizmet ettikten sonra sivil hayata geçiş yapan Semih Sancar, Hürriyet gazetesine verdiği bir demeçte kimsenin kendisini politikaya çekemeyeceğinden ve her asker gibi kendisinin de emekli olacağını bildiğinden, önceden çeşitli hazırlıklar yaptığını ifade etmişti. Gazetecinin “*Politikaya girecek misiniz?*” sorusuna ise “*Onu yapamazlar. Bana öyle bir şey teklif edemezler. Yarım asırlık askere olmaz bu teklif. Şimdiye kadar politikaya giremedim, bundan sonra da olmaz.*” diyerek açık ve net bir şekilde cevabını vermişti. Emeklilik günlerini dinlenerek, kitap okuyarak ve gezerek geçireceğini belirten Org. Sancar, yöneltilen diğer sorulara da içtenlikle cevap vermiştir.⁸⁹¹ Emeklilik sonrasında sivil hayata kolaylıkla alışan Org. Semih Sancar, 1980 yılında Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil tarafından Kontenjan Senatörlüğüne seçilmiş ancak 12 Eylül Harekâtı gerçekleştiğinden yemin edememişti.⁸⁹² Kasım 1984’de yaşamış olduğu hastalık nedeniyle 25 gün boyunca Gülhane Askeri Tıp Akademisinde tedavi gören Org. Semih Sancar, 9 Aralık’ta kalp krizi geçirmiş ve 73 yaşında hayatını kaybetmişti. Bu kötü haber üzerine bazı siyasiler gibi Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Üruğ’de başsağlığı mesajları yayımlamıştı. Ayrıca Kenan Evren, Vefika Sancar’a bir mesaj göndererek Org. Sancar’ın örnek bir insan olduğunu, ülkesi için yaptığı hizmetlerden ötürü daima takdirle anılacağını ifade etmiş ve duyduğu üzüntüyü dile getirerek taziyelerini iletmiştir. Org. Üruğ, ise Vefika Hanım’a gönderdiği mesajda komutanlarının ani ve zamansız ölümünden ötürü üzgün olduğunu belirtmişti. Aynı zamanda TSK adına da baş sağlığı dileyen Üruğ, büyük asker olarak ifade ettiği Org. Semih Sancar’a Allah’tan Rahmet dilemişti.⁸⁹³ TSK’nın çeşitli kademelerinde hizmet etmiş olan Org. Sancar için Genelkurmay Karargâhı önünde askeri bir tören düzenlenmiş ve burada yaptığı hizmetler hakkında bilgi verilmişti. Törene aile yakınlarının yanı sıra Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakan Turgut Özal, bazı siyasiler ve ordu mensupları katılmıştı. Daha sonra Org. Semih Sancar’ın naaşı Maltepe Camisine

⁸⁹⁰ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1978, Sayı 19255, 1,9; *Milliyet*, 7 Mart 1978, Sayı 10898, 1,12.

⁸⁹¹ Ali Utku, “Sancar: Meselelerin Halli Kıbrıs’a Bağlı”, *Hürriyet*, 9 Mart 1978, Sayı 10742, 1,11.

⁸⁹² *Milliyet*, 10 Aralık 1984, 7.

⁸⁹³ *Hürriyet*, 10 Aralık 1984, 1,9.

götürülmüş ve kılınan cenaze namazının ardından Cebeci Şehitliği'ne götürülerek toprağa verilmişti.⁸⁹⁴

3.3.2. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Semih Sancar

Semih Sancar, Harp Okulu'ndaki öğrencilik yıllarının ardından kurmay subay olmuş ve çeşitli görevlerde hizmet etmişti. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında terfi eden subaylar arasında yer alan Sancar, tuğgeneral olmuş ve ordu içerisinde önemli mevkilere getirilmişti.⁸⁹⁵ Ayrıca Hükümet ile Genelkurmay Başkanlığı arasında düzenlenen önemli toplantılara da katılan Sancar, 5 Ocak 1962'de üst düzey komutanlarla birlikte ABD'nin yardım konusunun tartışıldığı toplantıda yer almıştı.⁸⁹⁶

Şubat 1962 tarihine gelindiğinde ülke içerisindeki olaylar farklı bir boyuta ulaşmış ve Albaylar Cuntasının darbe yapma yönündeki eğilimleri engellenmek istenmişti. Bu doğrultuda harekete geçen Başbakan İsmet İnönü ve dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, başta Talat Aydemir olmak üzere bazı subayları etkili olmayacakları yerlere atamaya karar vermişlerdi. Harp Okulu Komutanlığı'na Albay Talat Aydemir yerine Tuğg. Semih Sancar getirildiği gibi bazı önemli mevkilerde de değişiklik yapılmıştı. Bu haberi alan Albay Talat Aydemir ise kararın geri alınması yönünde Genelkurmay Başkanlığı'na ultimatoom vermiş ve bu karara şiddetle karşı çıkmıştı. Fakat Genelkurmay Başkanlığı'nın bu öneriyi reddetmesi üzerine Aydemir Harp Okulu'nu harekete geçirmeye karar vermişti.⁸⁹⁷ Diğer yandan Memduh Tağmaç atama haberini Kara Harp Okulu'nun Öğretim Kurulu Başkanı Kurmay Albay Ahmet Ziya Önde'ye bildirmiş ve okulu iyi bildiğinden ötürü Tuğg. Semih Sancar'a yardım etmesini emretmişti. Fakat Albay Önde, Harp Okulu'na gidilirken yol gösterip ve yardımcı olacakken Tuğg. Semih Sancar'ın otomobilini belli aralıklarda takip etmişti. Harp Okulu önünde Tuğg. Semih Sancar'ın öğrenciler tarafından alı konulduğunu görmesi üzerine Genelkurmay'a geri dönmüş ve yaşanan durumu bildirmişti. Dönemin şahitlerinden Dünder Seyhan ise olaydan bahsederken Tuğg. Semih Sancar'ın 16:30 civarında Harp Okulu'na geldiğini ve kendisinin öğrenciler tarafından çağırıldığından bahsetmişti.

⁸⁹⁴ *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1984, Sayı 21655, 1; *Hürriyet*, 12 Aralık 1984, Sayı 13169, 1,9.

⁸⁹⁵ *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1960, Sayı 12958, 1,5; Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 23 Mayıs 2024.

⁸⁹⁶ *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1962, Sayı 13443, 1,5; *Milliyet*, 5 Ocak 1962, Sayı 4171, 1,5.

⁸⁹⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi V*, (Birinci Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, 114-115.

Dündar, aşağıya indiğinde ise Tuğg. Semih Sancar ve Albay Mithat Ceylan'ın emir subayı ile birlikte okula içeri alınmadıklarını gördüğünü ifade etmişti. Dündar Seyhan, Tuğg. Semih Sancar'ın akademide iyi bir öğretmen olduğunu ve öğrenciler tarafından böyle karşılanmasına üzüldüğünü belirtmişti. Ayrıca Tuğg. Sancar'ın okulu bu şekilde devralmayacağına ve gelenlerin okuldan dışarıya çıkamadıklarına da şahit olduğundan bahsetmişti. Bu sırada Seyhan, Tuğg. Semih Sancar'ın mide kanaması geçirdiğini ve Albay Talat Aydemir'in müsaadesi ile serbest bırakıldığını belirtmişti.⁸⁹⁸ Dönemin bir diğer şahitlerinden olan Osman Deniz ise Tuğg. Semih Sancar'ın elinde atama belgesiyle birlikte Harp Okulu'na geldiğini ve okul muhafızları tarafından karşılandıktan sonra kalp spazmı geçirdiğinden bahsetmişti. Aynı zamanda Tuğg. Sancar'ın “*Benim suçum yok. Beni Genelkurmay Başkanı buraya gönderdi*” diyerek özür dilediğini ifade etmiştir. Talat Aydemir'in ise gelen heyete bu okulun bir komutanının olduğunu ve böyle bir dayatma ile atamanın yapılamayacağını söylediğini belirtmiştir. Daha sonra ise Deniz, Aydemir'in gelen ekibi suçlamadığını ve serbest bırakarak geri gönderdiğini dile getirmiştir.⁸⁹⁹

Talat Aydemir'in 22 Şubat'taki darbe girişimi hükümet ile Genelkurmay Başkanlığı işbirliğiyle başarısızlığa uğratılmış ve daha sonra bu girişime kalkışan subayların yerine atamalar yapılmıştı. Nitekim Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in yerine Tuğg. Semih Sancar tayin edilmişti.⁹⁰⁰ Fakat terfi ve görev yerleri değiştirilen 11 subay gibi Tuğg. Semih Sancar'ın da yaklaşık 5 ay sonra yeri değiştirilmiş ve Harp Akademileri Komutanlığı'na atanmıştı.⁹⁰¹ 30 Ağustos 1963'de ise ordu içerisindeki bazı subaylar gibi Tuğg. Semih Sancar'da terfi almış ve tümgeneralliğe yükseldiği basına yansımıştı.⁹⁰² Bu terfi üzerinden bir yıl geçtikten sonra ise Yüksek Askerî Şûra toplantısında alınan kararla Harp Akademileri Komutan Vekilliği'ne ve bu görevle birlikte 5. Kolordu Komutanlığı'na da getirilmişti.⁹⁰³ Org. Sancar, 1966 Ağustos

⁸⁹⁸ Yalta, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, 399-400.

⁸⁹⁹ Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, 74.

⁹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1962, Sayı 13493, 1,5.

⁹⁰¹ *Milliyet*, 12 Temmuz 1962, Sayı 4354, 1,7.

⁹⁰² *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1963, Sayı 14035, 1,7; *Milliyet*, 30 Ağustos 1963, Sayı 4759, 1,7.

⁹⁰³ *Milliyet*, 21 Ağustos 1964, Sayı 6011, 1; Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 2 Haziran 2024.

ayında korgeneralliğe⁹⁰⁴ terfi ederken 3 yıl sonra ise orgeneral olmuş ve ilk olarak Jandarma Genel Komutanlığı görevine getirilmişti.⁹⁰⁵

1970 yılına girildiğinde ülke içerisinde yaşanan kaos farklı boyutlara ulaşmış ve ordu bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmuştur. Ayrıca Süleyman Demirel'in oluşturduğu yeni kabine parti içerisindeki bir kısım AP'li tarafından beğenilmemiş ve parti içerisinde muhalif bir kesim meydana gelmişti. 11 Şubat 1970'de bütçe görüşmeleri esnasında 41 AP'li vekil yapılan oylamada kırmızı oy vermiş ve Süleyman Demirel'e tepki göstermişlerdi. Öyle ki cuntacı kesim ile CHP'nin muhalefeti yetmezmiş gibi bir de kendi partisi içerisindeki kişilerin tepki göstermesi Süleyman Demirel'i derinden üzmüştü. Bütçe oylama olaylarından sonra kendine gelmeye çalışan Demirel, öğrenci olaylarının yansira İstanbul'da başlayan işçi olaylarıyla uğraşmak zorunda kalmıştı. İçişleri Bakanı'nı ile Emniyet Genel Müdürünü Ankara'da makamına çağırılmıştı. Demirel, bu görüşmede İstanbul'da neler olduğunu öğrenmek istemiş ve daha sonra Jandarma Genel Komutanı Org. Semih Sancar ile birlikte İstanbul'a gitmelerini istemişti. Böylece İstanbul'dan daha iyi istihbarat alan Demirel, olayların büyüdüğünü ve önlem almada zorlanıldığını öğrenmişti. Bu durum üzerine sıkıyönetim ilan edilmiş ve olaylar önlenmeye çalışılmıştı.⁹⁰⁶

27 Ağustos 1970'de 2. Ordu Komutanlığı'na⁹⁰⁷ tayin edilen Org. Sancar, gerçekleşen 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na atanmıştı.⁹⁰⁸ Org. Semih Sancar, sıkıyönetim komutanı olduğu süre zarfında birçok bildiri yayımlamış ve Ankara halkının huzuru için önemli kararlar almıştı. 27 Nisan 1971'de göreve başlayan Org. Sancar, sıkıyönetim uygulamalarını başlatmış ve Ankara'da 01.00 ile 05.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı ilan etmişti. Aynı zamanda Ankara'nın huzurunu kaçıracığı düşünülen Ülkü Ocakları ile Dev-Genç ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları kapatılmıştı. Yapılan aramalarda ise ele geçirilen silah ve yabancı maddelere el

⁹⁰⁴ TSK'nın resmî sitesinde Org. Semih Sancar'ın korgeneralliğe 1964 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1966'da gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 28 Ağustos 1966, Sayı 6738, 1; *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1966, Sayı 15115, 1,5; *Hürriyet*, 10 Aralık 1984, Sayı 13167, 9.

⁹⁰⁵ *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1969, Sayı, 16184, 1; *Milliyet*, 26 Ağustos 1969, Sayı 7815, 1; *Milliyet*, 30 Ağustos 1969, Sayı 7819, 1; Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 23 Mayıs 2024.

⁹⁰⁶ Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, 330-332.

⁹⁰⁷ *BCA*, 30-11-1-0/ 357-35-6, 1-5; *Milliyet*, 28 Ağustos 1970, Sayı 8177, 1,9; *Hürriyet*, 26 Temmuz 1974, Sayı 9438, 1.

⁹⁰⁸ *Hürriyet*, 28 Nisan 1971, Sayı 8263, 1; *Milliyet*, 27 Nisan 1971, Sayı 8432, 1,9.

konulmuş ve çok sayıda Dev-Genç mensubu yakalanmıştı.⁹⁰⁹ 29 Nisan'da ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşen 2. Ordu Komutanı Org. Semih Sancar, genel durum hakkında bilgi almıştı. Ayrıca Org. Sancar, o gün içerisinde 8 Numaralı Sıkıyönetim bildirisini yayımlamış ve İşçi, Köylü Devrim gibi bazı gazeteler ile dergileri süresiz olarak kapatmıştı. Türk ulusunun varlığına kastedenler bazı yayın organlarının da izlenmekte olduğunu ileri süren Org. Sancar, gerekli kanuni işlemlerin yapılacağından da söz etmişti.⁹¹⁰ Ertesi gün yayımlanan 9 Numaralı Sıkıyönetim bildirisinde ise patlayıcılar ile silahların bulunduğu Hukuk ve Siyasal Bilgiler Öğrenci Yurdu kapatılmıştı. 10 Numaralı Sıkıyönetim bildirisinde de yeni alınan önlemlere değinildiği gibi özellikle yanlarında kimlik kartı bulunmayan vatandaşların şüpheli şahıs olarak görüleceği kamuoyuna duyurulmuştu.⁹¹¹ Org. Sancar tarafından 11, 12 ve 13 Numaralı Sıkıyönetim bildirileri de aynı gün yayımlanmıştı ve başta öğrencilerin sınav güvenliği olmak üzere bazı ideolojik dernek veya kuruluşların kapatılması konusu hakkında bilgilendirme yapılmıştı. Bu bildirilerde özetle üniversite ve yüksek okullarında bulunan öğrenci örgütlerinin kuruluş amaçlarından saparak tehlikeli bir hâl aldıklarını belirten Org. Sancar, 22 örgütün süresiz bir şekilde kapatıldığını ifade etmişti.⁹¹² 14 Numaralı Sıkıyönetim bildirisinde ise Ankara'da başlarında takke ve ellerinde tesbih bulunan çocuk yaştaki 18 kişinin nur ayini yaptığı tespit edilerek yakalandığı bildirilmişti. Aynı gün 15 Numaralı Sıkıyönetim bildirisi de yayımlanmış ve Org. Sancar, Ankara'nın trafik düzeni hakkında da bazı kararlar aldığını duyurmuştu.⁹¹³

Sıkıyönetim Komutanlarınca önlemler alınmaya devam ederken, Genelkurmay Başkanlığında 4 Mayıs 1971'de Sıkıyönetim uygulamaları ile ilgili bir toplantı yapılmıştı. Başbakan Nihat Erim'inde katıldığı bu toplantıda devlet erkanından bazı isimler ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı Org. Semih Sancar da yer almıştı. Toplantı sonrasında basın açıklamasında bulunan Adalet Bakanı İsmail Arar, Sıkıyönetim ilanı sonrasındaki gelişmeler hakkında genel bir değerlendirme yapıldığından bahsetmişti.⁹¹⁴ Bir gün sonra 18 Numaralı Sıkıyönetim bildirisini yayımlayan Org. Sancar, asayişin sağlanması ve huzurun temini için çalışıldığını belirtmişti. Huzuru bozan ve istenmeyen faaliyetlerde

⁹⁰⁹ *Milliyet*, 28 Nisan 1971, Sayı 8433, 1; *Hürriyet*, 29 Nisan 1971, Sayı 8264, 1,9.

⁹¹⁰ *Hürriyet*, 30 Nisan 1971, Sayı 8265, 9; *Milliyet*, 30 Nisan 1971, Sayı 8435, 1,9.

⁹¹¹ *Hürriyet*, 1 Mayıs 1971, Sayı 8266, 1,9; *Milliyet*, 1 Mayıs 1971, Sayı 8436, 1,9.

⁹¹² *Milliyet*, 2 Mayıs 1971, Sayı 8437, 1,9.

⁹¹³ *Milliyet*, 3 Mayıs 1971, Sayı 8438, 1,11.

⁹¹⁴ *Milliyet*, 5 Mayıs 1971, Sayı 8440, 1,11.

bulunan Site Öğrenci Yurdu, İlim Yayma Cemiyeti ile Ankara Asistanlar Derneği'nin de süresiz kapatıldığını bildirmişti.⁹¹⁵ 25 Mayıs 1971'de TBMM'nin yapmış olduğu birleşik oturumda 11 ildeki sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına karar verilmiş ve toplantı öncesinde konuşan Adalet Bakanı ile Hükümet Sözcüsü durumun daha da vahim olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuşlardı.⁹¹⁶ Sıkıyönetim Komutanı Org. Sancar, Temmuz ayının başlarında yayımladığı 36 Numaralı Sıkıyönetim bildirisinde iki aylık idari ve adli faaliyetler hakkında özet bir bilgilendirme yapmıştı. Ayrıca bu iki aylık süre zarfında alınan trafik ve kamu hizmetleri konusunda tedbirler alındığını da belirtmişti.⁹¹⁷ Sıkı bir denetimin yapıldığı bu dönemde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mümtaz Soysal'da gözaltına alınmıştı. Soysal, gözaltında bulunduğu sırada TRT personellerinden Sevgi Sabuncu ile evlilik kararı almış ve bu nikahın yapılabilmesi için devreye giren Org. Sancar'ın, özel izniyle çiftin nikahları kısılmıştı. Sevgi Sabuncu nikah sonrasında cezaevinden ayrılarak TRT'deki görevine geri dönmüş ve bu nikâh dönemin basınında yankı uyandırmıştı.⁹¹⁸ Temmuz ayının sonlarına yaklaştıkça sıkıyönetim kararının uzatılıp uzatılmayacağı konusu merak konusu olmuştu. 23 Temmuz 1971'de TBMM'de tartışmalara neden olan bu konu çözüme kavuşmuş ve sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına karar verilmişti.⁹¹⁹

Sıkıyönetimin uzatılmasıyla birlikte denetimlerine devam eden 2. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Org. Sancar, Ağustos ayında da bildirilerini yayımlamaya devam etmişti. 41 Numaralı Sıkıyönetim bildirisinde her türlü yürüyüş ve gösterinin yasaklandığı kamuoyuna hatırlatılmıştı. Bu yasağa rağmen zıt yönde tavır takınanlar ve Malazgirt Meydan Muharebesi'ni kutlama bahanesiyle İstanbul'dan gelerek 30 Temmuz'da Anıtkabir'e doğru yürüyüş yapmaya cesaret edenler yakalanarak tutuklanmışlardı.⁹²⁰ 22 Ağustos'ta da Org. Sancar tarafından 43 Numaralı Sıkıyönetim bildirisi yayımlanmış ve kapatılan örgütlerin daha sonra yeniden bir araya gelerek tarihi ve arkeolojik yapıtlarda faaliyetlerini yürütmeye çalıştıkları konusunda haberlerin alındığından bahsedilmişti. Org. Sancar, bu maksatla hareket eden ve gizli bir şekilde faaliyetlerini yürütmeye çalışan kişilerin vatandaşlar tarafından ihbar edilmesini istemişti.

⁹¹⁵ *Milliyet*, 6 Mayıs 1971, Sayı 8441, 1,9.

⁹¹⁶ *Milliyet*, 26 Mayıs 1971, Sayı 8460, 1,9.

⁹¹⁷ *Hürriyet*, 7 Temmuz 1971, Sayı 8333, 1,7; *Milliyet*, 7 Temmuz 1971, Sayı 8502, 1,9.

⁹¹⁸ *Milliyet*, 14 Temmuz 1971, Sayı 8509, 1,9.

⁹¹⁹ *Milliyet*, 24 Temmuz 1971, Sayı 8519, 1.

⁹²⁰ *Milliyet*, 4 Ağustos 1971, Sayı 8530, 9.

⁹²¹ Org. Sancar, 11 Eylül 1971’de başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere Başbakan Nihat Erim ve bazı yetkililer ile Genelkurmay Başkanlığı’nda bir araya gelmişti. Toplantıda ülke içerisindeki ekonomik durum ve 12 Mart 1971 Muhtırasında öne sürülen reformlar konuşulduğu gibi Org. Sancar’da sıkıyönetim hakkında bilgilendirme yapmıştı.⁹²² Org. Sancar, bu tür toplantılara iştirak etmiş ve Başbakan Erim gibi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ı da bilgilendirmişti.

Ankara’da huzurun sağlanması konusunda çalışmalar devam ederken Sıkıyönetim Komutanı Org. Semih Sancar, Aralık ayının ilk gününden itibaren 53 Numaralı sıkıyönetim bildirisini yayımlamıştı. Org. Sancar yayımladığı bu bildiriyle gece 01.00 ile 04.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağıyla alakalı bilgilendirme yapmıştı.⁹²³ 2 Aralık 1971’de ise Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç’ın başkanlığında toplanan Sıkıyönetim ve Kuvvet Komutanları bir görüşme yapmışlardı. Basına yansıyan haberde ise İstanbul Maltepe Sıkıyönetim tutukevinde yaşanan kaçış olayı hakkında görüşüldüğü ileri sürülmüştü. Ayrıca toplantıda sıkıyönetim bölgelerindeki tutum ve davranışlar ele alınmıştı.⁹²⁴ Org. Sancar, 13 Aralık 1971’de başlayan Yüksek Askerî Şûra toplantısına katılmış ve sıkıyönetim uygulamalarıyla alakalı bilgi vermişti. Aynı zamanda toplantıda Silahlı Kuvvetler ile ilgili kanun tasarısı görüşülmüştü.⁹²⁵

Org. Sancar, 1972 yılında da sıkıyönetim komutanı olarak birçok bildiri yayımlamış ve önemli kararlara imza atmıştı. Öyle ki 14 Mart 1972’de basında çıkan bir haberde *“Ankara’da sokağa çıkma yasağı 1 saat uzatıldı.”* başlığı atılmış ve Ankara’da sokağa çıkma yasakları hakkında yapılan değişiklikler 65 Numaralı Sıkıyönetim bildirisiyle kamuoyuna duyurulmuştu. Bildiride güvenlik tedbirlerinin arttırıldığı konusu üzerinde durulmuş ve kanun kaçaklarının yakalanmasının an meselesi olduğu öne sürülerek sokağa çıkma yasağının bir saat uzatıldığı belirtilmişti.⁹²⁶ 31 Mart’ta yayımlanan 70 Numaralı Sıkıyönetim bildirisiyle birlikte önemli kararlar üzerinde durulmuş ve boykot ile direniş gibi kanun dışı davranışlar sergileyenlerin bir an önce eylemlerine son vermeleri istenmişti.⁹²⁷ Mayıs ayının başlarında anarşik olaylar önü alınamaz bir boyuta ulaşmış

⁹²¹ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1971, Sayı 16900, 1,7.

⁹²² *Milliyet*, 12 Eylül 1971, Sayı 8569, 1,9.

⁹²³ *Milliyet*, 1 Aralık 1971, Sayı 8647, 1,9.

⁹²⁴ *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1971, Sayı 17000, 1,7; *Milliyet*, 3 Aralık 1971, Sayı 8649, 1,9.

⁹²⁵ *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1971, Sayı 17011, 1,7; *Milliyet*, 14 Aralık 1971, Sayı 8660, 1,9.

⁹²⁶ *Milliyet*, 14 Mart 1972, Sayı 8747, 1,9.

⁹²⁷ *Milliyet*, 1 Nisan 1972, Sayı 8765, 1,9.

hatta Jandarma Genel Komutanı Org. Kemalettin Eken evinden çıkarken suikasta uğramıştı. Dört kişinin makineli tüfeklerle saldırıya geçmesinin ardından karşılık veren nöbetçi asker ve yaver Yarbay Coşkun, Jandarma Genel Komutanı'nı korumuşlardı. O sırada olay yerine gelen polisler çatışmaya katılmışlar ve olaylar kontrol altına alınmıştı. Anarşistlerden biri ölü olarak ele geçirilirken diğer bir anarşistte yaralı olarak yakalanmıştı. Ayrıca kaçan anarşistler daha sonra yakalanmış ve yaralı olan Jandarma Genel Komutanı Org. Kemalettin Eken hastaneye kaldırılmıştı. Olaylar sonrasında bazı siyasi ve askeri kişiler Jandarma Genel Komutanı'na geçmiş olsun dileklerinde bulunmuşlardı. Genelkurmay Başkanlığı suikast sonrasında alarma geçtiğini ve izinleri kaldırdığını açıklarken Ankara Sıkıyönetim Komutanı Org. Semih Sancar ise sokağa çıkma yasağının saat 23.00'dan 05.00'a kadar uzatıldığını açıklamıştı. Aynı zamanda kritik yerlere yaklaşanlara ateş edileceği yönünde de uyarılarda bulunulmuştu.⁹²⁸ Bir gün sonra ise sabah saatlerinde komutanlar ile bir araya gelen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, öğleden sonra Sıkıyönetim Komutanlarından altısıyla bir görüşme gerçekleştirmişti. Bu görüşmenin üzerinden 4 gün geçmiş ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Org. Eken'e suikast düzenleyen anarşistlerin kimliklerini açıklamıştı.⁹²⁹ Olayların bu kadar büyümesi ve yaşanan olumsuzlukların ülke içerisine yansması hem siyasileri hem de orduyu huzursuzluğa itmişti. Ankara Sıkıyönetim Komutanı olan Org. Sancar, 11 Ağustos'ta son bildirisini yayımlamış ve 79 Numaralı Sıkıyönetim bildirisinde Ankara'da yaşanan çeşitli olaylara karışan suçluların yakalandığından bahsetmişti. Ayrıca Org. Sancar, suçluların yakalanmasında emeği geçen kolluk kuvvetlerine ve yardımları dokunan Ankaralılara teşekkür etmiştir.⁹³⁰ Sıkıyönetim Komutanlığı görevi boyunca asayişin sağlamak için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan Org. Sancar, bu görevle birlikte kamuoyunda dikkatleri de üzerine toplamıştı.

⁹²⁸ *Milliyet*, 5 Mayıs 1972, Sayı 8799, 1,11,12.

⁹²⁹ *Milliyet*, 6 Mayıs 1972, Sayı 8800, 1; *Milliyet*, 10 Mayıs 1972, Sayı 8804, 1,9.

⁹³⁰ *Milliyet*, 12 Ağustos 1972, Sayı 8898, 1,9.

3.3.3. Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

3.3.3.1. Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığına Atanması

Org. Sancar, 1970 Ağustos ayının sonu itibariyle 2. Ordu Komutanlığına atanmış ve 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında ise ikinci bir görev olarak Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na getirilmişti. Bu iki görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çabalayan Org. Sancar, 1972 Ağustos ayında Yüksek Askerî Şûra toplantısında alınan karar ile 17 Ağustos 1972'de Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştı. Org. Faruk Gürler'den görevi devalan Org. Semih Sancar, 28 Ağustos'ta resmen yeni görevine başlamıştı.⁹³¹ Bu göreve başlamadan 2 gün önce ise Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı görevini kendi yerine atanan Korg. Namık Kemal Ersun'a bırakmıştı. Org. Sancar görevden ayrılması üzerine bir mesaj yayımlamış ve Sıkıyönetim Komutanlığı süresince görevini yapabilmenin mutluluğunu yaşadığını ifade etmişti. Ayrıca Org. Sancar, görevlilere teşekkür ederken emrinde çalışan birlik ve kurumların çalışmalarından da övgüyle bahsetmişti.⁹³²

Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmasıyla birlikte Genelkurmay Başkanlığına bir adım daha yaklaşan Org. Sancar, görevi devraldığı törende bazı açıklamalarda bulunmuştu. Org. Sancar, yaptığı konuşmada hiçbir göreve aklından ve hayalinden geçerek gelmediğini söylemişti. Aynı zamanda Org. Sancar, *"Ben esasen rütbesi değil, onur üstünden gelmeyi düşünürüm."* diyerek vatanına ve milletine daha faydalı olmak istediğini belirtmişti. Genelkurmay Başkanlığına getirilen Org. Faruk Gürler ise törende kendisinin yerine Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan Org. Semih Sancar hakkında düşüncelerini dile getirmişti. Org. Gürler, Kara Kuvvetleri forsunu Org. Semih Sancar'ın göğsüne kendisi takmış ve 1923 yılından beri askerî okullarda beraber okuduklarından bahsetmişti. Aynı zamanda görevi arkadaşı Org. Semih Sancar'a devrettiğinden ötürü kıvanç duyduğunu ifade etmişti.⁹³³

Tören sonrasında resmen göreve başlayan Org. Sancar, 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda komuta kademesindeki bazı isimlerle birlikte Anıtkabir'e gitmiş ve daha

⁹³¹ *Akşam*, 17 Ağustos 1972, 1,7; *Milliyet*, 17 Ağustos 1972, Sayı 8903, 1; *Milliyet*, 29 Ağustos 1972, Sayı 8915, 1,9.

⁹³² *Milliyet*, 27 Ağustos 1972, Sayı 8913, 1,9.

⁹³³ *Hürriyet*, 29 Ağustos 1972, Sayı 8747, 1,9; *Milliyet*, 29 Ağustos 1972, Sayı 8915, 1,9.

sonra askerî hastanede yatmakta olan hastaları ziyaret etmişti.⁹³⁴ Bu ziyaretten bir gün sonra ise Başbakan Ferit Melen, Org. Semih Sancar'ı ve yeni görevlerine atanan komutanları makamlarında ziyaret ederek görevlerinde başarılar dilemişti.⁹³⁵ Org. Sancar, Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevini yürütürken Kara Harp Okulu'nun 1972-1973 ders yılının açılış törenine katılmıştı.⁹³⁶ Bu tür önemli günlerde bulunmaya çalışan Org. Sancar, Genelkurmay Başkanlığında düzenlenen toplantılara katılmış ve Kasım ayında yapılan Tayfun 72 isimli tatbikatta bulunmuştur.⁹³⁷

1973 yılına gelindiğinde ülke içerisinde kimin cumhurbaşkanı olacağı konusu gündeme gelmiş ve çeşitli isimler öne çıkmıştı. Mart ayında Melen ve komutanlarla bir araya gelen Cevdet Sunay, aynı zamanda Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Semih Sancar ile görüşmüştü. Toplantı sonrasında Çankaya'dan ayrılan komutanlar basın mensuplarına herhangi bir açıklama yapmadan uzaklaşmışlardı.⁹³⁸ 6 Mart'ta ise basında Genelkurmay Başkanı Org. Gürler'in, ordudan ayrıldığı ve yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Semih Sancar'ın vekâlet edeceği yansımıştı.⁹³⁹ Ayrıca kamuoyunda Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanı olacağı söylentileri yayılmış ve Başbakan Melen yaptığı basın açıklanmasında Org. Gürler'den boşalacak olan koltuğa İç Hizmet Kanunu'na göre en kıdemli komutanın geçeceğini ifade etmişti. Aynı zamanda Melen, bu kanun gereğince Org. Gürler'in yerine en kıdemli olan Org. Semih Sancar'ın getirilebileceği yönünde söylemlerde bulunmuştu.⁹⁴⁰ Melen'in bu açıklamasından bir gün sonra 6 Mart 1973'de Bakanlar Kurulu kararınca Org. Semih Sancar Genelkurmay Başkanlığına atanmıştı.⁹⁴¹ Boş kalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına ise Org. Eşref Akıncı getirilmiş ve 7 Mart günü Genelkurmay Başkanlığında yapılan törende devir teslim yapılmıştır.⁹⁴² Törende ilk konuşmayı Genelkurmay Personel Dairesi Başkanı yapmış ardından Genelkurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan Org. Semih Sancar ile Eşref Akıncı'nın kısa biyografileri okunmuştu. Daha sonra ise

⁹³⁴ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1972, Sayı 17269, 1,7; *Milliyet*, 31 Ağustos 1972, Sayı 8917, 1,9.

⁹³⁵ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1972, Sayı 17270, 1,7; *Milliyet*, 1 Eylül 1972, Sayı 8918, 1,9.

⁹³⁶ *Milliyet*, 3 Ekim 1972, Sayı 8950, 1,9.

⁹³⁷ *Milliyet*, 11 Kasım 1972, Sayı 9018, 1,9.

⁹³⁸ *Hürriyet*, 3 Mart 1973, Sayı 8928, 1,9.

⁹³⁹ *Hürriyet*, 6 Mart 1973, Sayı 8931, 1,9.

⁹⁴⁰ *Milliyet*, 6 Mart 1973, Sayı 9099, 1.

⁹⁴¹ *BCA*, 30-18-1-2/ 295-19-8, 1. Bkz. EK 17; *Hürriyet*, 7 Mart 1973, Sayı 8932, 1,9; *Milliyet*, 7 Mart 1973, Sayı 9100, 1.

⁹⁴² *BCA*, 30-11-1-0/ 388-14-7, 1-5; *Milliyet*, 7 Mart 1973, Sayı 9100, 1; *Hürriyet*, 7 Mart 1973, Sayı 8932, 1,9.

konuşmalarını gerçekleştiren bu iki komutan, verilen bu görevlerin nesiller boyunca kendilerine büyük şeref kazandıracağından söz etmişlerdir. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanı Org. Sancar, selefi olan Org. Faruk Gürler'in uzun yıllar daha ülkesi için başarılı hizmetler vereceğinden söz etmiş ve Kara Kuvvetleri Komutanlığını devrettiği Org. Akıncı'ya da görevinde başarılar dilemişti. Diğer taratan AP lideri Süleyman Demirel'de görevlerine yeni atanan Org. Semih Sancar'ı ve Org. Eşref Akıncı'yı telgraflar göndererek kutlamıştı.⁹⁴³

Genelkurmay Başkanlığında yapılan törenden bir gün sonra ise Silahlı Kuvvetlere hitaben bir mesaj yayımlayan Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, özetle Atatürk ilkelerinin korunması ve uygulanması için güçlü bir şekilde çalışacağından söz etmişti. Ayrıca fedakâr ve feragatli mesai arkadaşlarının kendisine yardımcı olacağına inancının tam olduğunu belirtmişti.⁹⁴⁴ Göreve başlayan Org. Sancar, 9 Mart günü gönderdiği bir telgrafla Org. Faruk Gürler'e siyasi hayatında başarılar dilemişti. Aynı zamanda Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Org. Kemalettin Eken ve Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Eşref Akıncı ile birlikte Anıtkabir'i ziyaret ederek çelenk bırakmıştı.⁹⁴⁵

3.3.3.2. Org. Semih Sancar'ın Siyasilerle Görüşmeleri

1973 yılı Mart ayı ile birlikte ülkede bir yandan ordu içerisinde önemli değişiklikler yapılmış diğer yandan cumhurbaşkanlığı seçimi ile alakalı meraklı bekleyiş kamuoyuna yansımıştı. Adaylar üzerinde çeşitli tartışmalar yaşanırken 13 Mart 1973'de cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ancak oylama sonucunda herhangi bir olumlu netice alınamamıştı.⁹⁴⁶ Nitekim diğer adaylar gibi askerler ile bazı siyasilerin cumhurbaşkanı adayı olarak desteklediği Org. Faruk Gürler de seçilememiş ve cumhurbaşkanlığı konusu yeni bir boyut kazanmıştı. Cumhurbaşkanlığı seçiminde siyasi liderler arasında arabuluculuk görevini üstlenen Genelkurmay Başkanı Org. Sancar'ın, 15 Mart'ta AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile Genelkurmay'da bir görüşme yaptığı basına yansımıştı. CHP lideri Ecevit'e Hürriyet muhabiri tarafından bu toplantı hakkında soru yöneltilmiş fakat cevapsız bırakılmıştı.

⁹⁴³ *Hürriyet*, 8 Mart 1973, Sayı 8933, 1,9; *Milliyet*, 8 Mart 1973, Sayı 9101, 1,9.

⁹⁴⁴ *Milliyet*, 9 Mart 1973, Sayı 9102, 1,9.

⁹⁴⁵ *Cumhuriyet*, 10 Mart 1973, Sayı 17455, 1; *Milliyet*, 10 Mart 1973, Sayı 9103, 1,9.

⁹⁴⁶ *Hürriyet*, 14 Mart 1973, Sayı 8939, 1,7.

Ecevit, bu konuda şimdi konuşmak istemediğini ve cumhurbaşkanlığı konusunda çözüm arayışı içerisinde olduklarını belirtmişti. AP lideri Demirel ise Genelkurmay Başkanlığına gitmediği yönde açıklamada bulunurken, telefonla bir görüşme olup olmadığı yönündeki soruları da cevapsız bırakmıştı. Bu iki önemli siyasi parti dışında Org. Sancar'ın Güven Partisi lideriyle de görüşme yaptığı yönünde de haberler basında yer almış ancak parti içerisinde güvenilir bir kişi böyle bir görüşmenin olmadığını ileri sürmüştü.⁹⁴⁷

AP lideri Süleyman Demirel her ne kadar görüşme yapmadım yönünde açıklamalarda bulunmuş olsa da Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar bir gün sonra cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda Demirel ile bir araya geldiğini ifade etmişti. Bu açıklama sonrasında gazeteciler görüşmeyi neden yalanladığını sormuş ve Demirel, “*Dün başka bir gündü bugün başka bir gün.*” diyerek cevap vermişti. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ise genel merkezde yaptığı toplantı sonrasında basın mensupları tarafından kendisine Genelkurmay Başkanı Org. Sancar ile görüşüp görüşmediği sorusu yöneltilmişti. Ecevit, Org. Sancar ile bir araya geldiğini kabullenmiş ve bu konuda fazla konuşmak istemediğini belirtmişti.⁹⁴⁸ Ayrıca Ecevit, bu görüşmede Org. Sancar'ın parlamentonun çok şahsiyetli davrandığını, artık cumhurbaşkanlığı sürecinden ellerini çekmek istediklerini ve bu konuda kendilerinden yardım beklediğini ifade etmişti.⁹⁴⁹ Org. Sancar, AP ve CHP liderlerinden sonra Cevdet Sunay ile birlikte Ferit Melen'le görüşmüştü. Toplantı sonrasında Çankaya'da bulunan Org. Sancar ve Melen ayrılmıştı. Buradan ayrılan Melen, çıkışta kendisini bekleyen ve Sunay'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı ile ilgili soruları yönelten basın mensuplarına “*Ben sizi selamlamak için durdum. Verecek bir bilgim yok.*” demiştir.⁹⁵⁰ Bir gün sonra Çankaya Köşkü'nde yeniden bir araya gelen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın, Başbakan Ferit Melen'in ve Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'ın cumhurbaşkanlığı seçim çıkmazı hakkında görüştükleri basına yansımıştı. Toplantı sonrasında Başbakan Melen, basın mensuplarının sorularına cevap vermemiş ancak her zaman ki gibi bir görüşme yapıldığını belirterek alandan ayrılmıştır.⁹⁵¹

⁹⁴⁷ *Hürriyet*, 16 Mart 1973, Sayı 8941, 1,9; *Milliyet*, 16 Mart 1973, Sayı 9109, 1,9.

⁹⁴⁸ *Milliyet*, 17 Mart 1973, Sayı 9110, 1,9; *Hürriyet*, 17 Mart 1973, Sayı 8942, 1,7.

⁹⁴⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 24-25.

⁹⁵⁰ *Hürriyet*, 19 Mart 1973, Sayı 8944, 1,9.

⁹⁵¹ *Hürriyet*, 20 Mart 1973, Sayı 8945, 1,9.

Diğer taraftan Org. Sancar'ın yapmış olduğu bu görüşmeler kamuoyunun oldukça dikkatini çekmiş ve bu temaslar hakkında Genelkurmay Genel Sekreterliği tarafından bir açıklamada yapılmıştır.⁹⁵² Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği tarafından yayımlanan bu bildiride Org. Sancar'ın partileri uyardığı yönünde çıkan haberlerin ve yorumların asılsız olduğu ifade edilmişti. Siyasilerle görüşmelerine devam eden Org. Sancar, 23 Mart 1973 tarihinde Başbakan Melen ile yeniden bir araya gelmiş ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılması konusu ele alınmıştır. Yapılan görüşme sonrasında basın mensuplarının sorularına cevap veren Başbakan Melen, Sunay'ın görev süresi konusunda bir çözüm yolu bulunabileceğini ve oluşan buhranın Meclis tarafından çözülebileceğini ifade etmişti. Genelkurmay Başkanı Org. Sancar ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Sunalp ise toplantıdan ayrıldıktan sonra Genelkurmay'a dönerek Kuvvet Komutanlarıyla bir değerlendirme yapmışlardı.⁹⁵³ Nitekim Org. Sancar gibi ordu içerisinde bulunan bazı subaylar, Org. Gürler'in adaylıktan çekilmesi üzerine eski bir asker olan ve halihazırda Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığı görevine devam etmesi gerektiğini öne sürmüşlerdi. Fakat bu formülde kabul edilmemiş ve Cevdet Sunay 28 Mart 1973'de görevinden ayrılarak tabi senatör olmuştur. Aynı zamanda cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan 11. turda da sonuç alınamamış ve cumhurbaşkanlığı konusu çıkmaza sürüklenmişti.⁹⁵⁴

30 Mart 1973'e gelindiğinde ise dönemin ünlü köşe yazarlarından Cüneyt Arcayürek, 28 Mart'tan itibaren cumhurbaşkanlığı meselesinin bazı deyimlerce dalgalanmaya bırakıldığını dile getirmiştir. Görev gereği yurt dışında olan Org. Sancar'ın ülkeye dönmesiyle çıkmaza sürüklenen bu durumun çözümünün hız kazanacağından söz eden Arcayürek, AP'nin dışarıdan aday aramaya yöneldiği yönünde söylemlerin meydana çıktığını da belirtmişti. Ayrıca Arcayürek, erken seçim konusunun da gündeme geldiğini fakat devletin başı seçilmeden böyle bir şeye kalkışmanın düşünülen pek çok şeyin geri bırakılmasına yol açacağını ifade etmiştir.⁹⁵⁵ O günlerde kamuoyunda bir

⁹⁵²Tuğg. İhsan Salcıoğlu'nun imzasını taşıyan bu bildiride; "19 Mart 1973 günü basınımızda Türk Haber Ajansı'na atfen (Genelkurmay Başkanı partileri uyardı) başlığı altında yer alan haber ve yorumların doğrulukla hiçbir ilgisi bulunmadığı tavzihen sayın kamuoyuna duyurulur." Bkz. Milliyet, 20 Mart 1973, Sayı 9113, 1,9.

⁹⁵³ Hürriyet, 24 Mart 1973, Sayı 8949, 1,7.

⁹⁵⁴ Milliyet, 29 Mart 1973, Sayı 9122, 1.

⁹⁵⁵ Cüneyt Arcayürek, "Sancar Bugün Geliyor. Çözüm İçin Hızlı Gelişme Bekleniyor", Hürriyet, 30 Mart 1973, Sayı 8955, 1,9.

yandan erken seçim konusu tartışılırken diğer yandan kimin cumhurbaşkanı olacağı yönünde çeşitli tahminler yapılmıştı. Sonunda AP ve CHP ortak kararıyla Moskova Büyük Elçisi olan Fahri Korutürk isminde anlaşma sağlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olmuştu.⁹⁵⁶ Görünen o ki eski bir asker olan Korutürk'ün tercih edilmesi askerler ile siyasiler arasında ılımlı bir havanın yaşanmasını ve her iki tarafında demokrasiyi ayakta tutmasını sağlamıştı.

25 Mayıs 1973'de Başbakan Naim Talu, Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ve Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Eşref Akıncı ile birer görüşme yapmıştı. Bu iki ayrı görüşmeden biri Başbakanlıkta Org. Sancar ile diğeri ise Kara Kuvvetleri Komutanlığında Org. Akıncı ile yapılmıştı. Görüşme sonrasında herhangi bir açıklamada bulunulmadığı basına yansımıştır.⁹⁵⁷ 1973'ün Haziran ayının ikinci haftasında yeniden Başbakan Naim Talu, Org. Sancar ile birlikte bazı bakanlar ve Kuvvet Komutanlarıyla Genelkurmay Başkanlığında bir araya gelmişti. İki saatlik süren bu toplantı sonrasında yetkililer tarafından herhangi bir açıklama yapılmamıştı.⁹⁵⁸ 14 Ekim 1973 genel seçimi yaklaşırken siyasiler meydanlarda çalışmalarını yaptıktan sonra seçim sonuçlarını merakla beklemişlerdi. Sandıklar açıldıktan sonra CHP birinci parti çıkmıştı fakat CHP tek başına çoğunluğu sağlayamadığından Milli Selamet Partisi (MSP) ile koalisyon hükümeti kurmuştu ve Ecevit ilk kez başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Ecevit o dönem haberdar olmadığı Özel Harp Daire'sinin varlığını öğrenmiş ve kendisinden destek vermesi istenmişti. Amerika yardım kuruluşu olan JUSMMAT aracılığıyla Özel Harp Dairesi'nin giderleri karşılanırken 1974'de bir aksama yaşanmıştı. Bu aksama sonrasında JUSMMAT yöneticileriyle görüşmeler yapan Özel Harp Dairesi Başkanı Kemal Yamak, paranın yanı sıra silah ve mühimmat isteğinde bulunmuştu. Ancak bu isteği kabul etmeyen Amerikalı yetkililer kullanılmış silahları verebileceklerini belirtmişlerdi. Yeni silahlar için ise verilen paranın kesileceğini ifade etmeleri üzerine Özel Harp Dairesi Başkanı Kemal Yamak paranın kesilmesini istememiş ve görüşmeler sonunda istenilen ödenek alınamamıştı.⁹⁵⁹ Bu durum üzerine Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ile görüşen Özel Harp Dairesi Başkanı Kemal Yamak, ihtiyaç duyulan bu paranın örtülü ödenekten karşılanması teklifini iletmişti. Örtülü ödenek için Başbakan Ecevit ile

⁹⁵⁶ Kılıç, *Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi 1*, 161.

⁹⁵⁷ *Milliyet*, 26 Mayıs 1973, Sayı 9180, 1,9.

⁹⁵⁸ *Milliyet*, 12 Haziran 1973, Sayı 9197, 1,9.

⁹⁵⁹ Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, 285; Kılıç, *Özel Harp Dairesi*, 162-164.

görüşmesi gereken Org. Sancar, randevu almış ve görüşmeye gitmişti. Başbakan Ecevit, yaşananları anlatırken Org. Sancar'ın görüşmek için geldiğini ve örtülü ödenekten acil bir ihtiyaç için birkaç milyon lira istediğinden söz etmişti. Ecevit o dönem örtülü ödeneği sosyal yardımlar için kullandığını belirttikten sonra bu paranın ne için kullanılacağını Org. Sancar'a sormuştu. Org. Sancar, bu soruya karşılık Ecevit'in adını dahi duymadığı Özel Harp Dairesi'nin varlığından kendisine bahsetmişti. Daha sonra yapılan ikili görüşmelerden birinde Özel Harp Dairesi'nin varlığını öğrenen Başbakan Ecevit, Org. Sancar'a “*Ne kadar iyi bir teşkilat ve ne kadar ulvi bir görev*” diyerek bu teşkilatların yaygınlaştırılması konusunda ifadeler kullanmıştı.⁹⁶⁰

Diğer taraftan 27 Mayıs 1974'de, 27 Mayıs Hürriyet ve Demokrasi Bayramını kutlamak için siyasiler ile ordu mensupları Ankara'da bir araya gelmişlerdi. Ankara'daki ilk törene Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Meclis Başkanı, Başbakan Bülent Ecevit, Muhalefet Parti liderleri, bakanlar kurulu, devlet kademesindeki bazı yetkililer ve Org. Sancar katılmıştı. Anıtkabir'deki tören esnasında konuşmalarını gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Korutürk, herkesin duyabileceği bir şekilde Org. Semih Sancar'a hitaben “*Sayın Orgeneralim, bugünkü mesajınızı çok dikkatle okudum. Sizi yürekte kutlarım.*” diyerek memnuniyetini ifade etmişti. Org. Sancar ise cumhurbaşkanına teşekkür etmiş ve saygılarını sunmuştu. Genelkurmay Başkanlığında düzenlenen törende ise Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar kutlamaları kabul etmiş ve törende bulunan Adalet Bakanı'nın bayramını kutlamıştı.⁹⁶¹ Haziran ayının ilk günlerinde Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın dördüncü kuruluş yıldönümünde Org. Sancar ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk bir araya gelmişlerdi. Törende konuşan cumhurbaşkanı, Hava Kuvvetleri mensuplarına başarılar dilerken Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “*İstikbal Göklerdedir*” umdesinin ışığı altında kurulan bu vakfın arzu edilen seviyeye ulaşmakta olduğunu gördüğünden dolayı mutluluk duyduğunu belirtmişti.⁹⁶²

Genelkurmay Başkanlığı döneminde yoğun yurt dışı ziyaretlerinde bulunan Org. Sancar, 1974 Haziran ayının başında ziyaret ettiği ABD'den geri döndükten sonra Ankara'da Başbakan Bülent Ecevit ile görüşmüştü. Org. Sancar, yapılan bu toplantıda

⁹⁶⁰ Kılıç, *Özel Harp Dairesi*, 166-167.

⁹⁶¹ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1974, Sayı 17896, 1,7.

⁹⁶² *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1974, Sayı 17901, 1,7.

gezi esnasındaki tespitlerini ve Kıbrıs meselesi dahilindeki Türk-Yunan askerî ilişkilerinden bahsetmiştir.⁹⁶³ Kıbrıs sorununun çözüme kavuşmasından sonra ise 57. NATO Genelkurmay Başkanları gezisinden dönen Org. Sancar, geziyle alakalı bilgi vermek amacıyla dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ile görüşmüştü. Toplantı sonrasında gazetecilerin sorularını yanıtlayan Org. Sancar, başbakanla ne görüştünüz sorusuna karşılık; “*Gezim hakkında izahat verdim kendilerine, hükümet Kıbrıs’la alâkalı bazı meseleler görüştü, biz de beraber bulunduk*” şeklinde cevap vermiştir.⁹⁶⁴

26 Mayıs 1975’de 27 Mayıs Hürriyet ve Demokrasi Bayramı nedeniyle demeç veren Başbakan Bülent Ecevit ile Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar önemli açıklamalarda bulunmuşlardı. Başbakan Ecevit, yayımladığı demeçte 1961 Anayasası’ndan tedirgin olanların özgürlükçü demokrasi kurallarını içlerine sindiremeyeceğinden söz etmişti. Ayrıca 27 Mayıs 1960 Darbesinin ürünü olan 1961 Anayasası ile birlikte demokrasinin sağlam temellere sahip olduğunu belirtmişti. Org. Semih Sancar ise yayımladığı mesajında devrim olarak nitelendirdiği 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin üzerinden 15 yıl geçtiğini ancak Türkiye’yi çağdaş uygarlık seviyesine çıkartacak reformların Atatürkçü yolla gerçekleşmemesinden ötürü üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda ülke içerisinde yaşanan olumsuz gelişmelerden bahseden Org. Sancar, Türkiye’nin bazı ülkelere dış baskılara maruz kaldığını ancak Türk milletinin bu tür baskılara boyun eğmeyeceğinden söz etmişti.⁹⁶⁵ 27 Mayıs günü yapılan coşkulu törende biriken vatandaşlar Bülent Ecevit’e alkışlar eşliğinde “*Halkçı Ecevit*” diye bağırırken Org. Semih Sancar’a da yoğun alkışlar yapılmıştı. Törende Süleyman Demirel’in neşesiz olduğu görülmüş ve Bülent Ecevit ile hafifçe tokalaşması dikkat çekmişti. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün törene gelmesi beklenirken Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit sohbet etmişlerdi. Basına yansıyan haberde Org. Sancar’ın bu sohbet esnasında Ecevit’e Avrupa gezisini anlattığı yer almıştır.⁹⁶⁶

20 Temmuz 1975’de Kıbrıs Barış Harekâtı’nın yıldönümü kutlamaları büyük bir coşku ile yapılırken Org. Semih Sancar, “*Bugün Ada’da soydaşlarımızın güvenliği Türk*

⁹⁶³ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1974, Sayı 17916, 1,7.

⁹⁶⁴ *Milliyet*, 27 Eylül 1974, Sayı 9663, 1,6.

⁹⁶⁵ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1975, Sayı 18255, 1,9.

⁹⁶⁶ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1975, Sayı 18256, 1,9.

Silahlı Kuvvetlerinin garantisi altındadır” diyerek yayımladığı mesajında mutluluğunu ve sevincini ifade etmiştir. Süleyman Demirel’de bu anlamlı günde Org. Sancar’a bir tebrik mesajı göndererek duygularını paylaşmış ve mesajının sonunda TSK’nın bütün mensuplarını saygıyla selamlamıştır. Bülent Ecevit ise Org. Sancar’a göndermiş olduğu mesajda TSK’yı ve Org. Semih Sancar’ı kutlamıştı. Ayrıca Kıbrıs’ın bütün bölge için bir güvenlik ve esenlik kaynağı olacağından söz etmiştir.⁹⁶⁷ Ekim ayının sonunda ise Cumhuriyetin 52. Yılı kutlamalarında sivil ve askerî erkânla bir araya gelmişlerdi. Anıtkabir’de yapılan törende cumhurbaşkanı, başbakan, genelkurmay başkanı, devlet erkanı, muhalefet parti liderleri ve bazı ordu mensupları yer almıştı. Daha sonra TBMM’de yapılan törende Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk askeri ve sivil erkanın Cumhuriyet Bayramı ile ilgili kutlamalarını kabul etmişti.⁹⁶⁸ Aralık ayında ise Kurban Bayramı dolayısıyla Başbakan Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ve siyasi parti liderleri birer mesaj yayımlamışlardı. Siyasi parti liderleri Bayram mesajlarında birlik ve beraberliği ön plana çıkartırken Genelkurmay Başkanı Org. Sancar, hangi yönden olursa olsun ülke içerisinde yaşanan aşırı faaliyetlerin dikkatle izlendiğini vurgulamıştı.⁹⁶⁹

1976 Şubat ayı ile birlikte yıllık olağan Yüksek Askerî Şûra çalışmaları Başbakan Süleyman Demirel’in başkanlığında 16 Şubat’ta başlamıştı. Bu toplantıda 1976 yılı savunma stratejisi ve TSK’nın genel ihtiyaçları ile bunların nasıl karşılanacağı konusu ele alınmıştır. Basında çıkan haberde 17 Şubat itibarıyla Yüksek Askerî Şûra toplantılarına Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar’ın başkanlık edeceği ve askerî savunma sorunlarına da çözüm aranacağı öne sürülmüştür.⁹⁷⁰ Mart ayına gelindiğinde ise Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevine Org. İrfan Özyaydınlı’nın atanmasına ilişkin kararnamenin ayarlandığı ve Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar’ın önerisi sonrasında Milli Savunma Bakanı Ferit Melen’in imzaladığı haberi basına yansımıştı. Daha sonra Cumhurbaşkanı’nın onayı için gönderildiği ve onayın ardından yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir.⁹⁷¹ 17 Mart’ta toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Kara, Deniz ve Hava Komutanlarının bulunmaması nedeniyle kamuoyunda tartışmaların

⁹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1975, Sayı 18309, 1,9.

⁹⁶⁸ *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1975, Sayı 18409, 1,9.

⁹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1975, Sayı 18453, 1,9.

⁹⁷⁰ *Milliyet*, 17 Şubat 1976, Sayı 10160, 10; *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1976, Sayı 18516, 1,9.

⁹⁷¹ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1976, Sayı 18541, 1,9.

yaşanmasına sebep olmuştu. Öyle ki normal şartlarda üç Kuvvet Komutanı'nın da bu toplantıda yer alması gerekirken Kara Kuvvetleri Komutanlığından ayrılan Eşref Akıncı, emekli olacağından dolayı Ankara dışındaki birlikleri ziyarete gittiğinden katılmamıştı. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Hilmi Fırat'ta Londra'daki davete katıldığından ötürü kurulda yer alamamıştı. Hava Kuvvetleri Komutanlığına atanan Org. İrfan Özaydın'ın ise kararnamesi henüz Başbakan Demirel tarafından imzalanmadığından katılamamıştı. Böylece Milli Güvenlik Kurulu'nda asker olarak tek oy kullanma hakkına sahip Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar olmuştur. Kuruluşundan o güne kadar böyle bir durumla karşı karşıya kalmayan Milli Güvenlik Kurulu'nun yapmış olduğu toplantıdaki yaşanan bu durum basına yansımıştı.⁹⁷²

Kuvvet Komutanlarının Milli Güvenlik Kurulu toplantısına katılmayışları siyasiler içerisinde de tartışmalar yaratmıştı. Bu konuda eleştirilerini yapan CHP Genel Sekreter Yardımcısı Hasan Esat Işık, basına verdiği bir demeçte durumu değerlendirmiştir. Işık, Kuvvet Komutanlarının Güvenlik Kurulu toplantısına katılmayışları olayında hükümeti suçlamış ve yanıltıcı üslubun Milli Güvenlik Kurulu toplantılarına da sirayet ettiğinden söz etmişti.⁹⁷³ Bu olay üzerinden kısa bir süre sonra da Başbakan ve AP lideri Süleyman Demirel, CHP lideri Bülent Ecevit'i orduya dil uzatmakla suçlamıştır. Başbakan Demirel basına verdiği bir demeçte *"CHP Genel Başkanı son beyanı ile elini okullardan ve gençlik meselelerinden çekmediği gibi bu kez dilini de orduya uzatmaktadır."* diyerek Ecevit'i eleştirmiştir. Ayrıca Demirel, ordunun her türlü siyasi tartışmanın dışında tutulmasının ülkenin yararına olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁹⁷⁴ 23 Mayıs 1976'da basına yansıyan bir haberde CHP Kocaeli Milletvekili Turan Güneş, partisinin düzenlediği bir toplantıda Genelkurmay Başkanı üzerinden iktidarı eleştirmiştir. Güneş, ülkenin 27 Mayıs ve 12 Mart öncesinden daha kötü bir ortama sürüklendiğini ileri sürmüştü. Sözlerine devam eden Güneş, sokaklarda gezen anarşinin devletin bütün sorumluluğu önünde olan 19 Mayıs törenlerinde de kendini göstermesinin ve Genelkurmay Başkanı'nın Kuvvet Komutanlarıyla mutabık olduğunu bildirmesinin de iktidar boşluğu olduğunu vurgulamıştı.⁹⁷⁵

⁹⁷² *Cumhuriyet*, 18 Mart 1976, Sayı 18546, 1,9.

⁹⁷³ *Cumhuriyet*, 19 Mart 1976, Sayı, 18547, 1,9.

⁹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1976, Sayı 18567, 1,9.

⁹⁷⁵ *Milliyet*, 23 Mayıs 1976, Sayı 10255, 10; *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1976, Sayı 18612, 1.

13 Temmuz 1976 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında son zamanlarda gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs sorunu, iç gelişmeler ve Türk- Amerikan ilişkileri ele alınmıştı. Toplantıya Başbakan Süleyman Demirel, Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ve devlet erkanından bazı isimler katılmıştı.⁹⁷⁶ Yaklaşık bir hafta sonra ise Kıbrıs Harekâtı'nın ikinci yıl dönümü kutlanmış ve Org. Sancar yayımladığı mesajda yıllardır zulüm altında olan Kıbrıslı Türklerin hayatlarını garanti altına almak için girişilen harekâtın dünyanın taktirini kazandığını ifade etmiştir.⁹⁷⁷ Ağustos ayına gelindiğinde yılda iki kez toplanan Yüksek Askerî Şûra olağanüstü toplantısı Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar başkanlığında devlet erkanından bazı isimlerle birlikte başlatılmıştı. 6 Ağustos'a kadar sürecek olan Yüksek Askerî Şûra toplantısının birinci gününde Başbakan Süleyman Demirel bir konuşma yapmış ve Şûra üyelerine başarılar dilemişti. Toplantıda generalliğe yükselecek albaylar ile generallikte yasal bekleme sürelerini doldurmuş olan general ve amirallerin durumlarının görüşüleceği basında yer almıştı.⁹⁷⁸ Yaklaşık bir ay sonra ise Hava Harp Okulu'nun 23. dönem diploma ve sancak devir teslim töreninde sivil ve askerî kesim bir araya gelmişti. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün öğrenci alayını denetlemesinin ardından devlet erkanı ve Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar eşliğinde diploma töreni yapılmıştı.⁹⁷⁹

1977 yılına gelindiğinde ülke içerisinde anarşik olayların yanı sıra seçim konusu gündeme gelmiş ve siyasiler hızlı bir şekilde çalışmalara başlamışlardı. Ayrıca Şubat ayında Bakanlar Kurulunca alınan kararla Org. Semih Sancar'ın görev süresi bir yıl daha uzatılmıştı. 19 Mayıs törenlerinde bir araya gelen askerî ve sivil erkan 19 Mayıs Stadyumundaki töreni birlikte takip etmişlerdi. Cumhuriyet gazetesine yansıyan bir haberde 19 Mayıs törenlerinin sönük geçtiği ve anarşik olayların yaşanabileceği ihtimalinden dolayı halkın tören alanlarına gitmek istemediği belirtilmişti.⁹⁸⁰ Diğer taraftan 6 Temmuz 1977'de Org. Semih Sancar, Ege Denizinde başlayan askerî tatbikatın sonrasında Başbakan Bülent Ecevit ile bir araya gelmişti. Çankaya'daki Başbakanlık konutunda yapılan görüşmede tatbikat hakkında bilgi vermiş ve görüşme sonrasında

⁹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1976, Sayı 18664, 1,9.

⁹⁷⁷ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1976, Sayı 18671, 1,9.

⁹⁷⁸ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1976, Sayı 18684, 1.

⁹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1976, Sayı 18713, 1,9.

⁹⁸⁰ *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1977, Sayı 18969, 1,11.

Başbakan Bülent Ecevit gazetecilerin sorularını yanıtlamıştı. Başbakan Ecevit, Silahlı kuvvetlerin normal bir tatbikatı olduğunu ve Genelkurmay Başkanı'nın da bu konu hakkında bilgi verdiğini ifade etmişti. Ayrıca gerekli talimatlar hükümet tarafından verilmiş ve bazı görüşlerde bulunulmuştu.⁹⁸¹ Yaklaşık iki hafta sonra ise Başbakan Bülent Ecevit Kıbrıs Barış Harekâtı'nın üçüncü yıl dönümünde açıklamalarda bulunmuş ve Org. Semih Sancar'a kutlama mesajı göndermişti. Ecevit mesajında Kıbrıs Türklerinin özgürlüğe ve tüm Kıbrıs'ın barışa kavuşmasını sağlayan TSK'nın kahraman askerleri ile komutanlarını kutlamıştı. Başbakan Ecevit'in yanı sıra Org. Semih Sancar'da üçüncü yıla özel bir kutlama mesajı yayımlanmıştı. Org. Sancar, mesajında Kıbrıs Barış Harekâtının üçüncü yılını doldurmasına rağmen Kıbrıs'ta arzulanan barışın sağlanmadığına değinmiştir. Ayrıca bu harekât ile Ada'ya huzur geldiğini ve askerî harekâtın dünyaca takdirle karşılandığını ifade etmiştir. Özetle Başbakan Ecevit ve Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, yayımladıkları mesajlarda Kıbrıs sorununun tam anlamıyla bir an önce çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁹⁸²

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın üçüncü yıldönümünün üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra Org. Semih Sancar, ülke içerisindeki bazı yayınları eleştirmiş ve bu tür yazıların TSK'yı rencide ettiğine değinmiştir. Aynı günlerde ise Başbakan Ecevit verdiği bir demeçte İkinci Milliyetçi Cephe (MC) ortaklarının TSK'ya kendi siyasi hesaplarına göre düzenlemeler yapmak istedikleri yönünde kamuoyunda bir kaygının oluştuğunu ifade etmişti. Bu kaygının hızlıca giderilerek Silahlı Kuvvetlerin tartışma alanı dışarısına çıkarılması ve MC'nin orduyu etkilememesi gerektiğini vurgulamıştı.⁹⁸³ Aralık ayının başlarında Türkiye'ye gelen NATO Başkomutanı Org. Haig, 10 Aralık 1977'de Genelkurmay Başkanlığında düzenlenen brifinge katılmış ve Org. Sancar ile görüşmeler yaptıktan sonra özel uçağıyla ülkeden ayrılmıştı.⁹⁸⁴ 1978 yılına girildiğinde ülke içerisindeki anarşik olaylar gibi kontrgerilla konusu da kamuoyunda yayılmaya başlamıştı. 1978 Ocak ayının sonlarına yakın Org. Sancar, Başbakan Bülent Ecevit'e bir mektup göndermiş ve kontrgerilla ile ilgili tartışmalarda ordu mensuplarının suçlandığından bahsederek tartışmaların son bulması için açıklama yapılmasını istemişti. Ayrıca Org. Sancar, ordu mensuplarına yöneltilen bu tür suçlamaların basına

⁹⁸¹ *Milliyet*, 7 Temmuz 1977, Sayı 10660, 1,10; *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1977, Sayı, 19017, 1.

⁹⁸² *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1977, Sayı 19030, 1,9.

⁹⁸³ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1977, Sayı 19060, 1,9.

⁹⁸⁴ *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1977, Sayı 19169, 1.

yansımasının TSK içerisinde huzursuzluğa neden olduğunu da ifade etmişti.⁹⁸⁵ Şubat ayının ortasında Başbakan Bülent Ecevit başkanlığında Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'ında katılımıyla Yüksek Askerî Şûra toplanmıştı. Yüksek Askerî Şûra toplantısı sonrasında Org. Sancar ile Başbakan Bülent Ecevit Anıtkabir'e gitmişler ve şûra üyeleri beklerken sohbet etmişlerdi. Aynı zamanda o günlerde Org. Semih Sancar'ın emekliye ayrılacağı ve görev süresinin uzatılmayacağı basına yansımıştı.⁹⁸⁶ Mart ayında ise bu haberleri doğrular nitelikte Org. Semih Sancar emekli olmuştu.

3.3.3.3. Kıbrıs Barış Harekatı'nda Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar

1964-1967 yılları arasında Kıbrıs'ta, insan kaçırma, karşılıklı taciz ve yaralama gibi istenmeyen olumsuz olaylar yaşanmıştı. Özellikle 1966-1967 yıllarında bine yakın Kıbrıslı öğrencinin eğitim amacıyla Türkiye'ye gönderilmesi ve 1964'ten beri Kıbrıs'a girmesi yasak olan Rauf Denktaş'ın gizlice adaya dönmek istemesi Rum milliyetçileri ayaklandırmıştı. 1967'de ise Boğaziçi ve Geçikkale adlı Türk köylerine karşı yapılan saldırıyla birlikte Türk Hükümeti o dönem Kıbrıs'a müdahale kararı almıştı. Fakat ABD araya girmiş ve Rum milliyetçilerinin lideri olan Georgios Grivas Kıbrıs'tan çıkarılarak bir yumuşama sağlanmıştı. Bu yumuşama uzun sürmemiş ve 1971'de Grivas'ın Kıbrıs'a geri dönmesiyle olaylar farklı bir boyuta evrilmişti.⁹⁸⁷ 1974 yılına gelindiğinde Yunanistan'da Albaylar Darbesi olmuş ve bir askerî cunta kurulmuştu. Daha sonra bu cunta ile arası açılan Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a 15 Temmuz 1974'de Nikos Sampson adlı kişi tarafından darbe yapılmıştı.⁹⁸⁸ Darbe yapıldığı haberi kamuoyunda yayılırken aynı gün içerisinde gazeteciler İstanbul Valisi Namık Kemal Şentürk'ü ziyaret eden Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'a Kıbrıs hakkında bir soru yöneltmişlerdi. Org. Sancar ise “*Ani bir durum yok, beklenen şeydi*” diyerek cevap vermiş ve Kıbrıs'taki birliğin alarında olup olmadığına ise “*Zaten devamlı alarında*” yanıtını vermişti.⁹⁸⁹

⁹⁸⁵ *Hürriyet*, 31 Ocak 1978, Sayı 10705, 1.

⁹⁸⁶ *Hürriyet*, 13 Şubat, 1978, Sayı 10715, 1; *Hürriyet*, 14 Şubat 1978, Sayı 10716, 1,11.

⁹⁸⁷ Ayşe Hür, *Çok Partili Dönem'in Öteki Tarihi- II Darbeli ve Çatışmalı Yıllar*, (Birinci Baskı), Profil Yayınları, İstanbul 2015, 83.

⁹⁸⁸ Osman Nuri Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, (Birinci Baskı), VPA Grup Basım Yayınları, İstanbul 2010, 116-117.

⁹⁸⁹ *Hürriyet*, 16 Temmuz 1974, Sayı 9428, 1,7; *Milliyet*, 16 Temmuz 1974, Sayı 9590, 1,10.

Makarios'a yapılan darbeyi haber alan Ecevit, Afyon gezisini yarıda bırakarak Ankara'ya geri dönmüştü. 16 Temmuz'da Makarios'un sağ olduğu öğrenilmiş ve bir İngiliz helikopteriyle Malta'ya kaçırılmıştı. Başbakan Ecevit ise o gün parti liderleriyle görüşerek askerî tedbirlerin alındığından ve Meclis'in Perşembe günü olağanüstü toplanacağından söz etmişti.⁹⁹⁰ Ayrıca Kıbrıs'ın diğer garantörü olan İngiltere'ye hareket etmeden önce dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'ı yanına çağırılmıştı. Ecevit, Org. Sancar'a "*Savaşa hazırlıklı olun döndüğümde Kıbrıs'a çıkarma yapacağız*" demiş ve kendisine eşlik eden bir heyet ile Londra'ya gitmişti.⁹⁹¹ Başbakan Bülent Ecevit, havaalanına iner inmez etrafını gazeteciler sarmış ve Londra adeta Kıbrıs krizinin merkezi haline gelmişti. Burada gerekli görüşmeler yapılmış ancak istenilen sonuç alınamamış ve Başbakan Ecevit 19 Temmuz gece 02.00'da Ankara'ya geri dönmüştü. Havaalanında Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar tarafından karşılanmış olan Ecevit, daha sonra Genelkurmay Başkanlığına gitmiş ve yapılması düşünülen harekât için hazırlıkların nasıl gittiği hakkında bilgi almıştı. Ayrıca Ecevit, Genelkurmay'da yapılan toplantıda İngiltere'nin öne sürülen teklifi kabul etmediğini ve bu nedenden ötürü Türkiye'nin tek başına hareket etmekten başka çaresi kalmadığını belirtmişti.⁹⁹² Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk liderliğinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda Kıbrıs'a bir müdahale kararı alınmıştı. Ancak ABD ile İngiltere askerî bir müdahaleye karşı cephe aldıklarını açıkça göstermişlerdi. Ara bulucu olarak ise Washington özel temsilcisi Joseph Sisco'yu görevlendirmişler ve Ecevit'e herhangi bir müdahale sonucunda Türkiye'nin başına neler geleceğini anlatmasını istemişlerdi. Yaşanan bu diplomatik görüşmeler sonucunda Ecevit, Sisco'ya kararlılıkla bu harekâtın gerçekleşeceğini söylemişti.⁹⁹³ Tüm hazırlıkların yapıldığı o günlerde kara, deniz ve hava birliklerinin alarma geçirildiği şeklindeki haberler basına yansımıştı. 20 Temmuz 1974'de ise Org. Semih Sancar'ın emri ile birlikler harekete geçirilmiş ve Başbakan Bülent Ecevit, "*Türk Silahlı Kuvvetleri'nin barışı sağlamak ve özürlük getirmek için Kuzey Kıbrıs'ta indirme harekâtı yaptığını*" tüm dünyaya açıklamıştı.⁹⁹⁴

⁹⁹⁰ Mehmet Ali Birand, *30 Sıcak Gün*, (Üçüncü Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1975, 13.

⁹⁹¹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 31.

⁹⁹² Birand, *30 Sıcak Gün*, 53-54.

⁹⁹³ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 32.

⁹⁹⁴ Ali Baransel, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü Yılları*, (Üçüncü Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul 2006, 46.

Kıbrıs çıkartmasının başlamasıyla birlikte Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar bir bildiri yayımlamış ve TSK'nın anlaşmalar doğrultusunda tanınan haklara dayanarak Kıbrıs'a harekât başlatıldığından söz etmişti. Ayrıca Org. Sancar, özetle Kıbrıs'ta barışı meydana getirmek ve yavru vatanda yaşayan ırkdaşların güvenliğini sağlamak amacıyla birleşik bir harekâta bulunduğu ifade etmişti. Sözlerine "... *Yüce Türk ulusu zafer haberlerinizi beklemektedir. Tarihimiz ve ulu Atamıza layık olacağınıza inancım sonsuzdur.*" diyerek son vermiştir.⁹⁹⁵ Org. Sancar'ın bu mesajının yayımlandığı esnada Hükümet ile Org. Semih Sancar'ın emriyle TSK'ya bağlı kara, deniz ve hava birlikleri 21 Temmuz sabah saatlerinde harekete geçmişlerdir. Türk askerleri tarafından Kıbrıs adasına denizden Girne civarına çıkarma, Lefkoşa civarına ise havadan indirme harekâtı yapılmış ve duruma hâkim olunmaya çalışılmıştı. TSK'nın yaptığı çıkarma harekâtı başarılı olmuş ve Türk birliklerine ateş açılması üzerine karşı koyularak bir Yunan hücumbotu batırılmıştı. 21 Temmuz'da da Hürriyet gazetesi "*Zafer, Zafer*" başlığını atmış ve askerlerimize karşı Rumların beyaz bayrak çekerek teslim olduklarından bahsetmişti.⁹⁹⁶

Diğer taraftan Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Türk Birliklerine Rumlardan ateş açılmadığı müddetçe ateş edilmemesi gerektiği yönünde emir vermişti. Ancak harekâtın başında Rum tarafının ateşle müdahalede bulunması çatışmalara neden olmuş ve Türk birlikleri Girne- Lefkoşe yolunu kontrol atında tutmuşlardı. Başarılı manevralar sonrasında Türk askeri kısa süre sonra Lefkoşe'yi ele geçirmiş ve bu durum karşısında ise 22 Temmuz 1974 tarihinde Birleşmiş Milletler devreye girerek ateşkes çağrısı yapmıştı. Hükümet ateşkes çağrısına uyduğu gibi Yunan cuntasının işbaşına getirdiği Nikos Sampson, cumhurbaşkanlığından istifa etmişti.⁹⁹⁷ Türk Hükümeti Sampson'un istifası sonrasında diplomatik ilişkilerle sorunun çözülebileceğini düşünmüş ve Cenevre'de yapılan toplantıya katılmıştı. Birinci Cenevre Konferansıyla birlikte Türk-Yunan temsilcileri arasında önemli görüşmeler yapılmış ve 30 Temmuz 1974'de karara varılarak bir metin üzerinde anlaşılmıştı.⁹⁹⁸

⁹⁹⁵ *Milliyet*, 21 Temmuz 1974, Sayı 9595, 1,10.

⁹⁹⁶ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1974, Sayı 17950, 1,7; *Hürriyet*, 21 Temmuz 1974, Sayı 9433, 1.

⁹⁹⁷ Baransel, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü Yılları*, 47; *Milliyet*, 23 Temmuz 1974, Sayı 9597, 1.

⁹⁹⁸ Hür, *Çok Partili Dönem'in Öteki Tarihi- II Darbeli ve Çatışmalı Yıllar*, 83-84; 30 Temmuz 1974'de yapılan anlaşma hakkında detaylı bilgi için Bkz. Davud Kapucu, "1974 Kıbrıs Hava Harekâtı", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2020, 4(2), 82-104.

Diğer taraftan Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Harekâtın durdurulmasının üzerinden 3-4 gün geçtikten sonra Adana'ya giderek burada İncirlik Hava Üssü'nü ziyaret etmiş ve yüksek rütbeli subaylarla bir araya gelmişti. Daha sonra 6. Kolordu'ya geçerek burada yapılan brifinge katılmıştı.⁹⁹⁹ Adana'ya geldiği gün büyük coşku ile karşılanan Org. Sancar, duygusal anlar yaşamış ve orada bulunan kalabalığa “Çok duygulandım, sağ olunuz.” diyerek duygularını ifade etmişti.¹⁰⁰⁰ Buradaki ziyaret sonrasında Mersin'e giden Org. Sancar, askerî birliklerde incelemelerde bulunmuş ve gezi sonrasında yaptığı açıklamada askerin morallerinin gayet iyi olduğundan söz etmişti.¹⁰⁰¹ 30 Temmuz 1974'de imzalanan anlaşma sonrasında Başbakan Ecevit Dışişleri Bakanı Turan Güneş'e ve Kıbrıs Barış Harekâtındaki başarıdan dolayı Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'a birer kutlama mesajı göndermişti. Başbakan Ecevit, Org. Sancar'a gönderdiği mesajda özetle yapılan askerî harekâtın kısa zaman içerisinde başarıya ulaştırılmasından ötürü kendisini ve TSK'yı yürekten kutlamıştı. Ayrıca TSK'nın Kıbrıs Barış Harekâtındaki kazandığı zaferin Cenevre'deki toplantıda güç kaynağı oluşturduğunu sözlerine eklemiş ve sonuçlanan konferansla birlikte Kıbrıs'taki Türklerin hakkını güvenceye bağlayacak bir düzenin temellerinin atıldığını ifade etmişti. Başbakan Ecevit, Dışişleri Bakanı'na gönderdiği mesajda ise genel olarak Cenevre Konferansı'nın büyük önem taşıyan birinci aşamasındaki alınan başarılı sonuçtan dolayı emeği geçenleri kutlamış ve diplomasi alanında büyük mesafe katedildiğinden söz etmişti.¹⁰⁰²

Başbakan Bülent Ecevit'in gönderdiği bu kutlama mesajlarından sonra Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'da cevap niteliğinde kendisine bir mesaj göndermiştir. Basına yansıyan bu mesajda Org. Sancar, Başbakan Ecevit'in TSK'nın Kıbrıs'ta vermiş olduğu mücadele dolayısı ile göndermiş olduğu kutlama mesajından dolayı teşekkür etmişti. Aynı zamanda Org. Sancar, TSK tarafından Kıbrıs'ta verilen mücadelenin meyvelerinin Cenevre'de yapılan konferansta alınmasından ötürü mutlu olduklarını ve ordunun yeni görevleri eksiksiz yerine getireceğini ifade etmişti.¹⁰⁰³ Bir gün sonra bir mesaj daha yayımlayan Org. Semih Sancar, Türk Ordusu'nun Kıbrıs'ta

⁹⁹⁹ *Milliyet*, 28 Temmuz 1974, Sayı 9602, 5.

¹⁰⁰⁰ Çoban Yurtçu, “Orgeneral Semih Sancar'ın Gözyaşları ve Rum Esirleri”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1974, Sayı 17959, 1,7.

¹⁰⁰¹ *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1974, Sayı 17959, 1,7.

¹⁰⁰² *Milliyet*, 1 Ağustos 1974, Sayı 9606, 1,10.

¹⁰⁰³ *Milliyet*, 2 Ağustos 1974, Sayı 9607, 10.

henüz görevinin bitmediğini, bundan sonraki günlerde de barışın sağlanması ve yurttaşların bekası için nöbete devam edileceğinden söz etmişti. Devam eden mesajında TSK'ya seslenen Org. Sancar, silah arkadaşlarının büyük başarılarından dolayı mutluluk duyduğunu sözlerine eklemişti.¹⁰⁰⁴ 3 Ağustos'ta Kıbrıs'tan dönen komutanlardan bilgi almak için Genelkurmay'a giden Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs'taki son durum hakkında görüşme yapmıştı. Genelkurmay'da yapılan toplantıya başta Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Kuvvet Komutanları ve bazı yüksek rütbeli komutanlarda katılmışlardı. Toplantı sonrasında açıklamalarda bulunan Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanı'ndan, Kuvvet Komutanlarından ve sahadan gelen Kara Kuvvetleri Komutanı'ndan Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaçları konusunda bilgi almıştı.¹⁰⁰⁵

7 Ağustos günü Yunan tarafı Türkiye'nin Cenevre Antlaşması'na uymadığını ve ihlal ettiğini öne sürmüştü. Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş ise Yunanistan'ı sert bir şekilde suçlamış ve Türk köylerine yapılan işgallerin devam ettiğini dile getirmişti. Gelişmeler bu şekilde ilerlerken 8 Ağustos 1974'de İkinci Cenevre Konferansı toplanmış ve bu konferansa liderlerde katılmıştı. Konferansta Yunan tarafı Türk Askerlerini geri göndermek ve eski düzene geri dönülmesini savunmuş olsa da Türk yetkililer bu durumu kabul etmemişti. Cenevre'de yaşanan görüş ayrılıkları ve etrafı sarılmış Türk köylerinin çaresizliğinin oluşturduğu huzursuzluk acil bir çözümün gelmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştı.¹⁰⁰⁶ Cenevre'deki görüşmelerden umut kesildikten sonra önceden belirlenmiş olan parola ile harekete geçilmesi kararlaştırılmıştı. Bu doğrultuda Dışişleri Bakanı Turan Güneş özel telefon hattından Başbakan Ecevit'i arayarak "*Ayşe artık tatile çıkabilir.*" parolasını söylemiş ve 14 Ağustos 1974'de İkinci Barış Harekâtı başlatılmıştı. Org. Semih Sancar'ın emriyle Türk kuvvetleri harekete geçmiş ve Türk savaş uçakları tarafından Rum mevzileri vurulmuştu. Yapılan operasyonda birçok silah ve gereç Türk birliklerinin eline geçtiği gibi düşman birliklerinin arasında mahsur kalmış Kıbrıslı Türklerde kurtarılmıştı. 16 Ağustos 1974'e gelindiğinde ise Türk birlikleri tarafından Rumların elinde bulunan birden fazla bölge ele geçirilmişti. Aynı gün akşam saat

¹⁰⁰⁴ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1974, Sayı 17936, 1,7; *Milliyet*, 3 Ağustos 1974, Sayı 9608, 1,10.

¹⁰⁰⁵ *Milliyet*, 4 Ağustos 1974, Sayı 9609, 1,10; *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1974, Sayı 17937, 1,7.

¹⁰⁰⁶ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 34-35; Birand, *30 Sıcak Gün*, 221-222.

19.00'dan itibaren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla ateşkes ilan edilmiş ve adanın %38'i güvenli bir bölge haline getirilmişti.¹⁰⁰⁷

İkinci Barış Harekâtının da sona ermesiyle birlikte Başbakan Ecevit, komutanları üstün başarılarından dolayı kutlamıştı. Genelkurmay Başkanı Org. Sancar ise gazetecilerin “*Zafer hakkında bir açıklamanız olacak mı?*” sorusuna karşılık “*Zafer Milletindir.*” cevabını vermişti. Ayrıca TSK'nın Kıbrıs'ta giriştiği iki harekât sırasında 250 kadar şehit ve 550 yaralı verildiğini açıklarken 700 kadar da esir alındığını belirtmişti.¹⁰⁰⁸ Kıbrıs Barış Harekâtındaki bu başarı ülke genelinde coşku ile karşılanmış ve işçisinden öğrencisine, sağcısından solcusuna herkesin o dönem birlik beraberlik içerisinde olmasını sağlamıştı. Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar ise Kıbrıs'taki yaşanan başarıyla alakalı bazı gazetelere açıklamalarda bulunmuş ve TSK'nın da güçlü yapısından söz etmişti.

3.3.3.4. Org. Semih Sancar'ın Yurt İçi Gezileri

Org. Semih Sancar, Genelkurmay Başkanlığı makamına tayin edildikten sonra yurt içi ve yurt dışı olmak üzere bazı ziyaretlerde bulunmuştu. 4 Haziran 1973'de yeni Cumhurbaşkanı olan Fahri Korutürk ilk gezisine Genelkurmay Başkanı Org. Sancar ve bazı devlet yetkilileriyle birlikte çıkmış ve sırasıyla Elâzığ, Bingöl, Siirt, Batman, Diyarbakır, İskenderun, Antakya Kahramanmaraş, Gaziantep, Adana ve Mersin illerini ziyaret etmiştir. Korutürk ve Org. Sancar ilk olarak gittikleri Elazığ'da bir grup halk topluluğu tarafından gösterilerle karşılanmışlardı. Daha sonra 8. Ordu Komutanının evinde verilen öğle yemeğine katılan Korutürk ve Org. Sancar, öğleden sonra Keban Barajını gezmişlerdir.¹⁰⁰⁹ 6 Haziran günü ise Diyarbakır'a giden Fahri Korutürk, Org. Semih Sancar ve beraberindekiler havaalanında törenle karşılanmışlardı. Tören sonrasında il hakkında sorunları dinleyen Korutürk aynı zamanda Org. Sancar ve beraberindekilerle 30 Ağustos Zafer Anıtını da hizmete açmış, bir gece Diyarbakır'da kaldıktan sonra İskenderun ve Antakya'ya hareket etmişlerdir.¹⁰¹⁰ İskenderun'da da törenlerle karşılanan Korutürk, Demir-Çelik tesislerinde 180 metre yüksekliğindeki

¹⁰⁰⁷ Kapucu, “1974 Kıbrıs Hava Harekâtı”, 97-99.

¹⁰⁰⁸ *Milliyet*, 18 Ağustos 1974, Sayı 9623, 3.

¹⁰⁰⁹ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1973, Sayı 17542 1,7; *Milliyet*, 5 Haziran 1973, Sayı 9190, 1,9.

¹⁰¹⁰ *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1973, Sayı 17544, 1,7; *Milliyet*, 7 Haziran 1973, Sayı 9192, 1,9.

Sinter betonarme bacasının temelini atmıştır. Akşama doğru da Org. Sancar ve yanındakilerle birlikte Antakya'ya geçmiştir. Burada da yetkililer ve bir halk topluluğu tarafından karşılanan Korutürk, şehrin ileri gelenleriyle bir araya gelmiştir.¹⁰¹¹ Daha sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Org. Sancar ve bazı yetkililer Kahramanmaraş'a ve son olarak Mersin ile Adana'ya giderek Güneydoğu bölgesindeki beş günlük gezilerini tamamlamışlardır.¹⁰¹²

Org. Sancar, gerçekleştirilen Güneydoğu bölgesi gezisinin ardından Temmuz ayının ilk haftasında yeniden Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yapmış olduğu ikinci yurt içi gezisine de katılmıştı. Korutürk, Org. Sancar ve bazı yetkililerle birlikte ilk olarak Van'a gitmişler ve burada çok kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmışlardır. Valilik tarafından düzenlenen brifinge katıldıktan sonra il ile alakalı sorunları dinlemiş ve öğleden sonra şehirden ayrılmışlardır.¹⁰¹³ Van'dan sonra askerî bir uçakla ayrılan cumhurbaşkanı Ağrı'ya gitmiş ve törenle karşılanmıştır. Burada gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında Cumhurbaşkanı Korutürk ile gezisine devam Org. Sancar, şehirde bazı incelemeler yapmıştır.¹⁰¹⁴ Daha sonra Cumhurbaşkanı Korutürk kendisine eşlik edenlerle beraber Kars'a giderek burada gerekli ziyaretleri yapmışlardır.¹⁰¹⁵ Doğu ziyaretlerine Org. Sancar ile birlikte devam eden Korutürk, babasının ve dedesinin memleketi olan Erzincan'a gitmiştir. Burada büyük bir sevgi gösterisiyle karşılanan Cumhurbaşkanı Korutürk'e şehrin altın anahtarı verilmiştir. 7 Temmuz 1973'de ise Korutürk, Org. Sancar ve beraberindekilerin doğu gezileri sona ermiştir.¹⁰¹⁶ 30 Temmuz 1973'e gelindiğinde ise Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Org. Sancar ve bazı yetkililerle birlikte doğu gezisinin ardından 2 günlük Trakya gezisine çıkmıştır. 30 Temmuz'da Edirne ile Kırklareli'nde incelemeler yapan Korutürk ve beraberindekiler, 31 Temmuz'da ise Kapıkule, İpsala, Keşan ve Tekirdağ'da incelemelerine devam etmişlerdir. Bu ziyaretlerin ardından İstanbul'a dönmüş ve ziyaret edilen iller hakkında gerekli değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁰¹⁷

¹⁰¹¹ *Milliyet*, 8 Haziran 1973, Sayı 9193, 1,9.

¹⁰¹² *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1973, Sayı 17546, 1,7; *Milliyet*, 9 Haziran 1973, Sayı 9194, 1,9; *Milliyet*, 10 Haziran 1973, Sayı 9195, 1,9.

¹⁰¹³ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1973, Sayı 17570, 1,7; *Milliyet*, 3 Temmuz 1973, Sayı 9218, 1,9.

¹⁰¹⁴ *Milliyet*, 4 Temmuz 1973, Sayı 9219, 1,11.

¹⁰¹⁵ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz, 1973, Sayı 17572, 1; *Milliyet*, 5 Temmuz 1973, Sayı 9220, 1,11.

¹⁰¹⁶ *Milliyet*, 7 Temmuz 1973, Sayı 9221, 1; Vasfiye Özkoçak, "Doğu'dan gelen Cumhurbaşkanı, Batı'ya Boğaz Köprüsü'nden Geçti.", *Milliyet*, 8 Temmuz 1973, Sayı 9223, 1.

¹⁰¹⁷ *Milliyet*, 31 Temmuz 1973, Sayı 9246, 1,11; *Milliyet* 2 Ağustos 1973, Sayı 9248, 1,9.

Org. Sancar, gezilerine devam ederken Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile birlikte 1974'ün ilk gezisine 17 Haziran 1974'de Ege bölgesinde çıkmıştır. Bu gezide Cumhurbaşkanı Korutürk'e eşlik edecek olan Genelkurmay Başkanı Org. Sancar ve bazı yetkililer 21 Haziran'a kadar sürecek olan bu geziye ilk olarak Balıkesir'den başlamışlardır. Daha sonra sırasıyla Akçay, Burhaniye, Ayvalık, Çanakkale, Gökçeada, Bozcaada, Ecebat, Gelibolu, Erdek ve Bandırmayı ziyaret etmişlerdir.¹⁰¹⁸ Balıkesir'de askerî kıtaları denetleyen Korutürk ve yanındakiler daha sonra ilin sorunları hakkında yetkililerden bilgi almışlardır. Geceyi Akçay'da geçiren Korutürk ve yanındaki yetkililer, sabah saatlerinde Burhaniye üzerinden Ayvalık'a geçmişlerdir.¹⁰¹⁹ Burada Genelkurmay Başkanı Org. Sancar ve yanındaki yetkililerle Ege Denizi'ndeki tatbikatı izleyen Korutürk, başarılı tatbikat sonrasında geceyi Çanakkale'de geçirmiş ve gemiyle Erdek'e geçmişlerdir.¹⁰²⁰ Daha sonra Gelibolu yarımadasındaki abideleri gezen Korutürk, Çanakkale şehitler anıtına çelenk koymuş ve gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Bandırmayı ziyaret etmiştir.¹⁰²¹ Ege Bölgesi gezisini tamamlayan Cumhurbaşkanı Korutürk, daha sonra Ankara'ya dönmüş ve Deniz ile Hava Kuvvetlerinin ortaklaşa gerçekleştirdikleri tatbikatla ilgili Org. Sancar'a mesaj göndermiştir. Mesajında donanmanın yenilendiğini ve modern silahlarla birlikte yeni cihazlar eklenerek daha çok güçlendiğini ifade etmiştir.¹⁰²²

Org. Sancar, 1975 yılında da yurt içi ziyaretlerde bulunmuş ve bazı denetlemeler yapmıştı. Örneğin 1975 Nisan ve Mayıs ayları içerisinde İstanbul'a giden Org. Sancar, 1. Ordu Komutanlığı, 1. Hava Taktik Kuvvetleri Komutanlığı ve Kuzey Deniz Saha Komutanlığını ziyaret etmişti. Org. Sancar, 1. Ordu Komutanlığı'ndaki brifinge katılmış ve 3 saatlik toplantı sonrasında gazetecilere bazı açıklamalarda bulunmuştu. Org. Sancar, TSK'nın NATO içerisindeki öneminden bahsettiği gibi 1. Ordu personelini planlı, disiplinli ve yüksek moral içerisinde gördüğü için mutlu olduğunu ifade etmişti.¹⁰²³ Kuzey Deniz Saha Komutanlığı'ndaki ziyareti sonrasında da bazı açıklamalarda bulunan Org. Sancar, özetle Kıbrıs Barış Harekâtında üstün vazifeler yapmış olan komutanlığın

¹⁰¹⁸ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1974, Sayı 17916, 1,7; *Milliyet*, 17 Haziran 1974, Sayı 9561, 1,10.

¹⁰¹⁹ *Milliyet*, 18 Haziran 1974, Sayı 9562, 1,8; *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1974, Sayı 17917, 1,7.

¹⁰²⁰ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1974, Sayı 17918, 1,7; *Milliyet*, 19 Haziran 1974, Sayı 9563, 1,7.

¹⁰²¹ *Milliyet*, 21 Haziran 1974, Sayı 9565, 1,10.

¹⁰²² *Milliyet*, 22 Haziran 1974, Sayı 9566, 1.

¹⁰²³ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1975, Sayı 18218, 1,9; *Milliyet*, 20 Nisan 1975, Sayı 9862, 1,10.

başka görevlerde de başarılı olacağından emin olduğunu belirtmişti.¹⁰²⁴ İstanbul'daki denetlemeler sonrasında Ankara'ya dönerken bir demeç veren Org. Sancar, karşılaşılan son olaylar hakkında konuşmuş ve vatani koruyabilmek için millî savaş sanayisi başta olmak üzere tüm çabanın harcanacağını sözlerine eklemişti.¹⁰²⁵ Mayıs ayının başlarında Balıkesir ve İzmir'e giderek denetlemelerde bulunan Org. Sancar, İzmir'de yaptığı bir açıklamada Amerikan yardımının tek taraflı olmadığından bahsetmişti. Sözlerine devam eden genelkurmay başkanı sürekli değişim halinde olan dünyada siyasi ve askerî koşullarda hazırlıklı olunmak gerektiğine vurgu yapmıştır.¹⁰²⁶ Aynı hafta içerisinde Org. Sancar ve Kuvvet Komutanları, TSK'nın yapmış olduğu Gelibolu tatbikatını takip etmişler ve gerekli incelemelerde bulunmuşlardı. 5 saat süren bu tatbikat sonrasında açıklamalarda bulunan Genelkurmay Başkanı Org. Sancar, *"Ordumuz, vatani ve milletimizi her türlü saldırıya karşı korumaya hazırdır."* demiştir.¹⁰²⁷ 25 Haziran 1975'de Erzurum'da denetlemelerde bulunan Org. Semih Sancar, önceki gün Sarıkamış'taki askerî birliklere hitaben bir konuşma yapmıştı. Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'nin dört bir tarafında Atatürk ilkelerinin savunucusu ve koruyucusu olduğunu belirtmişti. Ayrıca her rütbedeki komutanlara hitaben konuşan Org. Sancar, harp sanatını en üst seviyede, her türlü güçlüğü katlanarak eğitim vermeye çalışanlara teşekkür etmişti.¹⁰²⁸

Org. Sancar, 1976 yılı içerisinde de yurt içi gezilerine devam etmiş ve Nisan ayı içerisinde İzmir'e giderek kendisine eşlik eden bir heyet ile İstihkâm Er Eğitim Merkezi ve Bornova'da bulunan Topçu Tugay Komutanlığını ziyaret etmişti. Denetlemelerden önce karargâh içerisinde düzenlenen brifinge katılan Org. Sancar, sonrasında askerî birlikleri ziyaret etmiş ve açıklamalarda bulunmuştu. Org. Semih Sancar, Türkiye'nin coğrafi yapısı ve stratejik konumundan bahsettikten sonra Ege Ordusu'nun önemine değinmiştir. Ayrıca *"Türk Silahlı Kuvvetlerinin güçlü bulunması, barışsever her milletin arzusu olmalıdır"* vurgusu yapmıştır.¹⁰²⁹ 2 Haziran'da Kuvvet Komutanlarıyla birlikte İzmir'e giderek yeniden denetlemelerde bulunan Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, 4-5 Haziran 1976 tarihleri arasında Gediz-76 tatbikatını izlemişti. Bu tatbikat

¹⁰²⁴ *Milliyet*, 22 Nisan 1975, Sayı 9864, 1; *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1975, Sayı 188220, 1,9.

¹⁰²⁵ *Milliyet*, 23 Nisan 1975, Sayı 9865, 1,10.

¹⁰²⁶ *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1975, Sayı 18232, 1; *Milliyet*, 4 Mayıs 1975, Sayı 9876, 1,10.

¹⁰²⁷ *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1975, Sayı 18234, 9; *Milliyet*, 7 Mayıs 1975, Sayı 9879, 10.

¹⁰²⁸ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1975, Sayı 18285, 1,9.

¹⁰²⁹ *Milliyet*, 22 Nisan 1976, Sayı 10224, 1,10.

sonrasında açıklamalarda bulunan Org. Sancar, “Başarılarımız dostlarımıza güven, düşmanlarımıza endişe kaynağı olmaya devam edecektir.” diyerek tatbikatın olumlu neticeler verdiğini belirtmiştir.¹⁰³⁰ Org. Sancar, yaptığı gezilerde her ne kadar askerî konulardaki görüşlerini öne çıkarmış olsa da 15 Haziran’da İstanbul’daki askerî denetlemeler sonrasında ülkedeki olaylar hakkında da görüşlerini ve düşüncelerini ifade etmişti.¹⁰³¹

Org. Semih Sancar, TSK’nın her alanda gelişmesi ve güçlenmesi için çaba harcamıştı. Bu doğrultuda 1976 Haziran ayı içerisinde Deniz Kuvvetleri’nin de güçlenmesi adına Tayfun ve Volkan adında iki hücumbotu yapımı için çalışmalara başlanmıştı.¹⁰³² 5 Temmuz’da ise Marmara, Ege ve Akdeniz’in bir kısmını kapsayan ve o dönemlerde cumhuriyet tarihinin en kapsamlı tatbikatı olan Deniz Kurdu-76 isimli tatbikat başlamıştı. Bu tatbikat, başta Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Kuvvet Komutanları ve bazı önemli yetkililer tarafından izlenmiştir. Org. Sancar, tatbikatın ilk günü sonrasında açıklamalarda bulunmuş ve özetle Deniz Kuvvetleri’nin büyük bir bölümünün katıldığı tatbikatta gösterilen başarıya değinmişti. Ayrıca bir gün sonra tatbikatın bir bölümünü daha takip eden ve açıklamalarda bulunan Org. Sancar, TSK’nın her zamankinden daha da dikkatli olduğunu söyleyerek 7 Temmuz’da Ankara’ya dönmüştü.¹⁰³³

Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, görev süresi boyunca TSK’nın savaş gücünün daha da artması ve düşman devletlerine karşı her daim hazır bir ordunun bulunması için yoğun bir çaba harcamıştı. Öyle ki 1977 Ocak ayında Batı Anadolu ve Trakya bölgelerine yaptığı denetlemeler sonrasındaki bir açıklamada ordunun savaş gücünün sanayi ile daha da geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştı. Ayrıca TSK’nın bir siyasi parti, grup veya zümrenin yanındaymış gibi gösterilmesine karşı olduğunu ve ordunun iç politika dışında kalması gerektiğini belirtmişti.¹⁰³⁴ Org. Sancar 7 Mart 1977 tarihinden itibaren görev süresinin uzatılmasıyla birlikte yurt içi faaliyetlerine devam etmişti. 1977 Nisan ayı içerisinde İstanbul ve İzmir’de çeşitli denetlemelerde bulunan

¹⁰³⁰ *Milliyet*, 3 Haziran 1976, Sayı 10266, 1,10; *Milliyet*, 4 Haziran 1976, Sayı 10267, 1.

¹⁰³¹ *Milliyet*, 15 Haziran 1976, Sayı 10278, 1,10.

¹⁰³² *Milliyet*, 1 Temmuz 1976, Sayı 10294, 1,10.

¹⁰³³ *Milliyet*, 6 Temmuz 1976, Sayı 10299, 1,10; *Milliyet*, 7 Temmuz 1976, Sayı 10300, 1,10; *Milliyet*, 8 Temmuz 1976, Sayı 10301, 1,10.

¹⁰³⁴ *Milliyet*, 16 Ocak 1977, Sayı 10488, 1,12.

Org. Sancar, bu faaliyetler sonrasında basına açıklamalar yapmıştı. İstanbul'da 1. Ordu Karargâhı'ndaki brifinge katılan Org. Sancar, özetle ülke içerisindeki bazı muhtelif olayların boyutunun arttığına ve yasa dışı faaliyetlerin izalesinin büyük önem taşıdığına değinmişti.¹⁰³⁵ Daha sonra Ankara'ya dönen Org. Sancar, kısa süre sonra İzmir'e giderek burada kara, hava ve deniz birliklerini denetlemişti. Denetlemeler sonrasında katıldığı brifingde açıklamalarda bulunmuş ve burada da vatanın her türlü iç tehlikelere karşı korunmasının kutsal bir görev olduğunu belirtmişti. Ayrıca Atatürk'ün İlkelerinin korunmasının geleceğin korunmasında etkili olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştı.¹⁰³⁶ Org. Sancar, İzmir denetlemelerinin üzerinden kısa bir süre sonra Erzincan'da yapılan bir tatbikat sonrasında yazılı bir açıklamada bulunmuştu. Org. Sancar, ülke içerisindeki siyasal ve toplumsal olaylar hakkında görüşlerini kamuoyu ile paylaşmaktan çekinmemiş ve anarşinin karşısında olduğunu açıkça belli etmişti.¹⁰³⁷ Org. Semih Sancar yapmış olduğu yurt içi gezileriyle birlikte Anadolu'nun adeta nabzını yoklamaya çalıştığı gibi ordu içerisindeki asayiş ve düzeni yakından takip etmek istemiştir. Nitekim yapmış olduğu bu geziler, onun ülke içerisinde meydana gelen sorunlardan ve ordu içerisindeki eksikliklerden yakinen bilgi sahibi olmasını sağlamıştır.

3.3.3.5. Org. Semih Sancar'ın Yurt Dışı Gezileri

Org. Semih Sancar, Genelkurmay Başkanlığı makamındayken yurt içi gezilerinin yanı sıra yurt dışı gezilerine de katılmıştır. Göreve atandıktan kısa bir süre sonra yurt dışı gezisine çıkan Org. Sancar, 24. CENTO Genelkurmay Başkanları toplantısı için ABD'ye gitmiştir. 27-28 Mart tarihleri arasında Washington'da yapılacak olan bu toplantıda Org. Sancar'a eşlik edecek heyet belirlenmiş ve Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır. Heyette ordu içerisinde de önem isimler bulunduğu gibi daha öncelerden alışagelmış bir şekilde Org. Sancar'ın eşi Vefika Hanım'da kendisine eşlik etmiştir.¹⁰³⁸ Org. Sancar, Amerika'daki toplantı sonrasında 30 Mart 1973'de özel bir uçakla yanında Pakistan Genelkurmay Başkanı ile beraber Türkiye'ye geri dönmüştür.¹⁰³⁹

¹⁰³⁵ *Cumhuriyet* 3 Nisan 1977, Sayı 18922, 1; *Milliyet*, 3 Nisan 1977, Sayı 10565, 1; *Hürriyet*, 5 Nisan 1977, Sayı 1977, 1,9; *Milliyet*, 5 Nisan 1977, Sayı 10567, 1,10.

¹⁰³⁶ *Milliyet*, 13 Nisan 1977, Sayı 10575, 1,14; *Milliyet*, 14 Nisan 1977, Sayı 10576, 14.

¹⁰³⁷ *Milliyet*, 28 Nisan 1977, Sayı 10590, 1,14.

¹⁰³⁸ *BCA*, 30-18-1-2/ 297-26-18, 1-2; *Hürriyet*, 25 Mart 1973, Sayı 8950, 1; *Milliyet*, 26 Mart 1973, Sayı 9119, 1.

¹⁰³⁹ *Hürriyet*, 31 Mart 1973, Sayı 8956, 1,7.

Org. Sancar, ABD'den geri döndükten bir gün sonra İstanbul gezisine çıkmış ve Kuzey Deniz Saha Komutanlığı'ndaki toplantıda eski Cumhurbaşkanı Sunay tarafından kendisine Altın Şeref Madalyası takılmıştı. Cevdet Sunay, madalyayı taktıktan sonra hayırlı olsun diyerek tebrik etmiş ve tören sonrasında Org. Sancar ve bazı isimlerle yemek yemiştir. Org. Sancar, bir gün sonra ise İkinci İnönü Zaferi'nin yıldönümü sebebiyle kamuoyuna ve Silahlı Kuvvetleri'ne bir kutlama mesajı yayımlamıştı. Org. Sancar, yayımladığı bu mesajında İnönü Zaferlerinin harp tarihi için önemli olduğunu, bugünü sevinçle, mutlulukla ve övünçle kutladığını ifade etmiş, ayrıca bu zaferi her defasında kutlamaktan gurur duyduğunu ve nesiller boyunca saygıyla anılacağından bahsetmişti.¹⁰⁴⁰

Yurt dışı gezilerine devam eden Org. Sancar, 27-29 Nisan 1973 tarihleri arasında Yunanistan'ın Atina şehrinde yapılacak olan Hava İkaz ve Kontrol Uçağının denemelerini izlemek üzere kendisine eşlik eden bir heyetle yola çıkmıştır. 25 Nisan 1973'de Bakanlar Kurulunca belirlenen bu heyet içerisinde Emir Subayları dahil olmak üzere Özel Kalem Müdürü ve bazı önemli isimler yer almıştır.¹⁰⁴¹ Bakanlar Kurulu'nun aynı gün aldığı bir diğer kararda ise Brüksel'de yapılacak olan NATO 53. Askerî Komite Toplantısı ile SHAPEX-73 tatbikatı için Org. Semih Sancar ve beraberinde bir heyetin katılması kararlaştırılmıştı. Bu seyahatte kendisine eşi Vefika Hanım, Emir Subayı, Kuvvet Komutanları ile eşleri ve Genelkurmay Başkanlığına bağlı üst düzey subaylar eşlik etmiştir. SHAPEX-73 tatbikatı için 6 Mayıs 1973'de yola çıkan Org. Sancar ve beraberindeki heyet uçakla Brüksel'e gitmiştir. Bir hafta sürecek olan NATO tatbikatı süresince Org. Sancar ve Kuvvet Komutanları Türkiye'de olmadıklarından Genelkurmay Başkanlığına 1. Ordu Komutanı Org. Faik Türün vekalet etmiştir.¹⁰⁴² NATO tatbikatı sonrasında ise ülkeye dönen Org. Sancar, çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir.

Diğer taraftan Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Bakanlar Kurulu'nun 7 Eylül 1973 tarihli kararıyla 29 Eylül-3 Ekim 1973 tarihleri arasında görevlendirilen yetkililerle birlikte Güney Kore'nin Silahlı Kuvvetlerinin 25. Kuruluş törenlerine katılmak için Türkiye'den ayrılmıştı. Güney Kore'den sonra Japonya'ya hareket eden

¹⁰⁴⁰ *Milliyet*, 1 Nisan 1973, Sayı 9125, 1,9.

¹⁰⁴¹ *BCA*, 30-18-1-2/ 298-34-9, 1,2.

¹⁰⁴² *BCA*, 30-18-1-2/ 298-34-8, 1,2.

Org. Sancar, 4-8 Ekim tarihleri arasında ise burada bulunmuştur.¹⁰⁴³ 1974 yılında da yurt dışı gezilerine devam eden Org. Sancar, 15 Ocak 1974 tarihli Bakanlar Kurulu'nun kararıyla belirlenen bir heyet ile birlikte İran Genelkurmay Başkanı'nın davetine icabet etmiştir.¹⁰⁴⁴ Org. Sancar, İran ziyaretinin üzerinden yaklaşık iki ay geçtikten sonra Pakistan Genelkurmay Başkanı'nın resmî davetlisi olarak 4-9 Mart 1974 tarihleri arasında Pakistan'da bulunmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 28 Şubat 1974'de aldığı kararla bu yolculukta kendisine eşlik edecek olan heyet belirlenmiş ve cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır.¹⁰⁴⁵ 5 Mart günü Pakistan Genelkurmay Başkanı, Org. Sancar için verdiği bir yemekte Kıbrıs'taki sorunlara değinmiş ve Türkiye'yi bu konuda destekleyeceğini açıklamıştı.¹⁰⁴⁶ Org. Sancar, Nisan ayına gelindiğinde Tahran'da düzenlenen 25. CENTO Askerî toplantısına katılmış ve Türkiye'yi temsil etmiştir. 7-12 Nisan tarihlerinde yapılmış olan bu toplantıda kendisine eşinin ve bazı komutanlar ile subayların eşlik etmesi Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştı.¹⁰⁴⁷ Bu ziyaret üzerinden yaklaşık bir ay sonra Org. Semih Sancar, NATO Askerî Komitesi'nin 56. Toplantısı ve SHAPEX-74 tatbikatı için kendisine eşlik eden bir heyetle Brüksel'e gitmiştir.¹⁰⁴⁸

Org. Sancar, Haziran ayında ise ABD Genelkurmay Başkanı'nın davetlisi olarak 4-15 Haziran tarihlerinde önemli bir seyahate çıkmış ve ülkeyi temsilen Amerika'da bulunmuştur. Yapılan bu yurt dışı ziyarette de diğer ziyaretler gibi Org. Sancar'a 3 Haziran 1974 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca bir heyet eşlik etmiştir.¹⁰⁴⁹ Temmuz ayının başında yurt dışı ziyaretlerine devam eden Org. Sancar, NATO Güney Bölgesi Komutanı Oramiral M. Jonston'ın resmî davetiyle İtalya'ya gitmiştir. 8-13 Temmuz tarihleri arasında gerçekleşen bu ziyarette Org. Sancar'a eşlik etmesi için Bakanlar Kurulu kararıyla bir heyet görevlendirilmişti.¹⁰⁵⁰ Temmuz ayının sonunda ise giderek alevlenen Kıbrıs meselesi dünyanın gündeminde yer almış ve o süreç sona erdiğinde Org. Sancar, Türkiye'yi NATO düzeyindeki bir yurt dışı görevde temsil etmiştir. Öyle ki 6

¹⁰⁴³ BCA, 30-18-1-2/ 305-74-16, 1. Org. Sancar'a eşlik eden heyete daha sonra Bakanlar Kurulu kararıyla Genelkurmay Başkanlığı Sağlık Dairesi Başkanı Tümğ. Saim Bostancıoğlu da katılmıştır. Bkz. BCA, 30-18-1-2/ 305-80-17, 1.

¹⁰⁴⁴ BCA, 30-18-1-2/ 310-4-2, 1-2.

¹⁰⁴⁵ BCA, 30-18-1-2/ 311-10-11, 1.

¹⁰⁴⁶ *Milliyet*, 6 Mart 1974, Sayı 9458, 1.

¹⁰⁴⁷ BCA, 30-18-1-2/ 313-21-9, 1-2.

¹⁰⁴⁸ BCA, 30-18-1-2/ 314-31-11, 1.

¹⁰⁴⁹ BCA, 30-18-1-2/ 316-39-5, 1-2.

¹⁰⁵⁰ BCA, 30-18-1-2/ 317-47-17, 1-2.

Eylül 1974’de Bakanlar Kurulu’nun aldığı karar ile 14-23 Eylül tarihleri arasında sürececek olan yurt dışı gezisinde Org. Sancar’a eşlik etmesi için bir heyet görevlendirilmişti. Org. Sancar, bu heyetle birlikte 10 gün boyunca NATO Genelkurmay Başkanları 57. Askerî Komite Gezisine katılmıştır.¹⁰⁵¹ Org. Sancar, Kasım ayına gelindiğinde hükümeti temsilen 9 Aralık 1974’de 58. NATO Askerî Komite toplantısı için Brüksel’e gitmiştir. 7 Aralık’ta başlanacak olan seyahat 12 Aralık 1974’de sona ermiş ve bu süre zarfında Org. Sancar’a eşi Vefika Hanım ile birlikte bazı yetkililer eşlik etmiştir.¹⁰⁵²

Org. Sancar, 1975 yılı içerisinde de önemli yurt dışı geziler yapmış ve Türkiye’yi en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştı. Örneğin Alman Genelkurmay Başkanı’nın davet etmesi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenen bir heyet ile 6-13 Temmuz 1975 tarihleri arasında Almanya’yı ziyaret etmişti.¹⁰⁵³ Ziyaretinde Bonn’da Genelkurmay Başkanı Amiral Zimmerman ve Almanya Savunma Bakanı Leber ile bir görüşme yapmıştı. Bu görüşme sonrasında basına yansıyan bir haberde Almanya’nın Türkiye’ye tank ve uçak yedek parçaları vereceği belirtilmişti. Ayrıca Org. Sancar Minster’de Zırhlı Okulun Leopard-2 tanklarıyla düzenlenen tatbikatı izlemişti.¹⁰⁵⁴ Org. Sancar, Ekim ayının ilk haftasında da Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Emin Alpkaya ve bazı yetkililerle birlikte Brüksel’e gitmişti. Burada NATO 59. Askerî Komite Toplantısına katılan Org. Sancar, aynı zamanda SHAPEX-75 Tatbikatına da katılmıştı.¹⁰⁵⁵ Bu tatbikat üzerinden yaklaşık 1 ay geçtikten sonra Org. Semih Sancar ve Bakanlar Kurulunun görevlendirdiği yetkililer, NATO Güney Bölgesi Başkomutanı Stanafeld Turner ile görüşmek üzere 10-15 Kasım 1975 tarihlerinde Napoli’ye gitmişlerdi.¹⁰⁵⁶ Daha sonra Ekim ayında 59. NATO Askerî Komitesi Toplantısı’na katılan Org. Sancar, 20 Ekim 1975’de Bakanlar Kurulu kararıyla kendisine eşlik eden heyetle birlikte 6-14 Aralık 1975 tarihleri arasında Brüksel’deki 60. NATO Askerî Toplantısı’na iştirak etmişti.¹⁰⁵⁷

Org. Sancar, Brüksel ziyaretinin ardından ülkeye geri dönmüş ve 5-9 Ocak 1976 tarihlerinde Irak Genelkurmay Başkanı tarafından davet edilmişti. Bu davet konusu Bakanlar Kurulu tarafından 25 Aralık 1975’de gündeme alınmış ve hükümeti temsilen

¹⁰⁵¹ BCA, 30-18-1-2/ 320-60-17, 1-3.

¹⁰⁵² BCA, 30-18-1-2/ 322-71-2, 1-3.

¹⁰⁵³ BCA, 30-18-1-2/ 336-49-2, 1-5.

¹⁰⁵⁴ *Milliyet*, 7 Temmuz 1975, Sayı 9940, 1,10; *Milliyet*, 8 Temmuz 1975, Sayı 9941, 1,10.

¹⁰⁵⁵ *Milliyet*, 11 Ekim 1975, Sayı 10034, 1,7.

¹⁰⁵⁶ BCA, 30-18-1-2/ 342-85-20, 1.

¹⁰⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/ 343-88-10, 1-3.

Org. Sancar ile kendisine eşlik edecek olan bir heyet belirlenerek resmi ziyaret gerçekleşmişti.¹⁰⁵⁸ 1976 Şubat itibarıyla Org. Sancar'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı konusu gündeme gelmiş ve Bakanlar Kurulu Kararıyla 7 Mart 1976 tarihinden itibaren görev süresi 1 yıl uzatılmıştı.¹⁰⁵⁹ Görev süresi uzatılan Org. Sancar, Bakanlar Kurulunun 31 Mart 1976 tarihli kararıyla kendisine eşlik eden eşi Vefika Hanım ve belirlenen bir heyetle 7-8 Nisan 1976 tarihleri arasında 27. CENTO Askerî Komite toplantısına katılmıştır. Londra'ya seyahat eden Org. Sancar, yapılan toplantı sonrasında Türkiye'ye dönmüş ve ülkede yaşanan siyasi sorunlar karşısında açıkça tavrını ortaya koymuştur. Org. Sancar, özetle yaşanan son olayların ülke adına son derece üzücü olduğunu ve oluşan huzursuzluğun millî birlik içerisinde çözülmesinin faydalı olacağına değinmiştir.¹⁰⁶⁰ 1976 Mayıs ayı başlarında da Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Hilmi Fırat ve bazı yetkililer ile birlikte NATO 61. Askerî Komitesi toplantısına katılan Org. Sancar, 9 Mayıs'ta ülkeye geri dönmüştü. Bu toplantıda 19-20 Mayıs tarihlerinde Norveç'in başkentinde yapılacak olan NATO Bakanlar Konseyi hakkında görüşülmüş ve konseyde sunulacak bir rapor hazırlanmıştı.¹⁰⁶¹

16 Eylül 1976 tarihine gelindiğinde ise Bakanlar Kurulu Org. Sancar'ın 17 Eylül - 3 Ekim tarihleri arasında yapacağı Brüksel, Amerika ve Kanada gezisi için toplanmıştı. Org. Sancar'ın yapacağı bu gezi ve toplantılarda kendisine eşlik etmesi için ise bazı komutanlar görevlendirilmişti.¹⁰⁶² Bu tarihlerde ABD'deki NATO Genelkurmay Başkanları'nın yıllık toplantısına katılan Org. Sancar, 3 Ekim'de Ankara'ya geri dönmüştü. Basına açıklamalarda bulunan Org. Sancar, yurt dışında olduğu süre zarfında yurt içindeki olayları da yakından takip ettiğini ve TSK'nın bugün olduğu gibi geleceğinde teminatı olduğunu ifade etmişti.¹⁰⁶³ 1976 Aralık ayında ise 63. NATO Askerî Komite Toplantısına katılan Org. Sancar, 4-9 Aralık 1976 tarihleri arasında Brüksel'e kendisine eşlik eden bir heyet ile gitmişti. NATO Askerî Toplantısı sonrasında ise 12-17 Aralık 1976 tarihlerinde gerçekleşen VERİTAS Tatbikatını izlemiştir.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁸ BCA, 30-18-1-2/ 344-96-5, 1-3; *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1976, Sayı 18473, 1.

¹⁰⁵⁹ *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1976, Sayı 18514, 1,9.

¹⁰⁶⁰ BCA, 30-18-1-2/ 352-131-19, 1-3; *Milliyet*, 12 Nisan 1976, Sayı 10214, 1,12.

¹⁰⁶¹ *Milliyet*, 10 Mayıs 1976, Sayı 10242, 10.

¹⁰⁶² BCA, 30-18-1-2/ 358-161-7, 1-2.

¹⁰⁶³ *Milliyet*, 4 Ekim 1976, Sayı 10387, 1,10.

¹⁰⁶⁴ BCA, 30-18-1-2/ 363-184-3, 1-3.

Org. Sancar, 1977 yılı içerisinde de yurt dışı gezilerine devam etmiş ve 12-16 Mayıs tarihleri arasında Brüksel’de yapılan 64. NATO Askerî Komitesi toplantısı ile SHAPEX-77 tatbikatına katılmıştı. Bakanlar Kurulu’nun kararıyla kendisine eşlik edecek olan heyet belirlenmiş ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından onaylanmıştı.¹⁰⁶⁵ NATO toplantısı sonrasında Ankara’ya dönen Org. Sancar, bir açıklamada bulunarak ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosunun ittifak anlayışıyla bağdaşmadığından söz etmiş ve Brüksel’deki toplantıda bu sorunlardan bahsedildiğini ifade etmişti.¹⁰⁶⁶ Eylül ayında ise Genelkurmay Başkanı Org. Sancar, hükümeti temsilen kendisine eşlik eden bir heyet ile birlikte 13-17 Eylül 1977 tarihleri arasında ABD Kara Kuvvetleri Komutanı’nın resmî davetlisi olarak Amerika’ya gitmişti.¹⁰⁶⁷ Yaklaşık bir ay sonra ise ortak silah fabrikası kurma girişimi doğrultusunda Almanya Genelkurmay Başkanı’nı Türkiye’ye davet etmişti. 25 Ekim 1977’de Türkiye’ye gelen General Herald, bazı ziyaretlerde bulunmuş, Ankara yakınlarındaki bir tatbikatı seyretmiş ve Org. Sancar ile görüştüktan sonra Almanya’ya geri dönmüştü.¹⁰⁶⁸ Bu ziyaretin üzerinden kısa bir süre sonra İtalya Genelkurmay Başkanının davetlisi olarak İtalya’ya giden Org. Sancar, 15-20 Kasım 1977 tarihleri arasında ziyaretlerde bulunmuştu. Kendisine bu gezi esnasında Bakanlar Kurulunun 10 Kasım 1977 tarihli kararı ile Kurmay Albay Orhan Kilercioğlu ve Albay Saim Karabiber’den oluşan bir heyet eşlik etmişti.¹⁰⁶⁹ Bakanlar Kurulu’nun 10 Kasım 1977 tarihinde bir araya geldiği toplantıda aynı zamanda 3-8 Aralık 1977’de Brüksel’de yapılacak olan 66. NATO Askerî toplantısına katılacak heyet belirlenmişti.¹⁰⁷⁰ Bu tarihler arasında Brüksel’de olan Org. Sancar, 8 Aralık 1977’de ülkeye dönerken uçağı arızalanmış ve Brüksel’e geri dönmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁷¹ Bir gün sonra Belçika üzerinden Türk Hava Yollarına ait uçakla Türkiye’ye dönmüş, aynı gün içerisinde NATO Kuvvetleri Başkomutanı Haig, Ankara’ya ani bir ziyarette bulunmuştu. Basındaki haberde General Haig’in Ankara’ya gelmesindeki sebebin kesilen Amerikan yardımlarının sonuçlarının tespit edilmek olduğu öne sürülmüştü. Ayrıca General Haig’in bu ziyaretinde Genelkurmay Başkanı Org. Sancar, ile yüksek düzeyde

¹⁰⁶⁵ BCA, 30-18-1-2/ 366-33-9, 1.

¹⁰⁶⁶ *Milliyet*, 20 Mayıs 1977, Sayı 10612, 1,14.

¹⁰⁶⁷ BCA, 30-18-1-2/ 369-76-6, 1.

¹⁰⁶⁸ *Milliyet*, 26 Ekim 1977, Sayı 10769, 12.

¹⁰⁶⁹ BCA, 30-18-1-2/ 368-64-11, 1.

¹⁰⁷⁰ BCA, 30-18-1-2/ 368-64-12, 1.

¹⁰⁷¹ *Milliyet*, 9 Aralık 1977, Sayı 10810, 12.

görüşmeler yapacağı da basına yansımıştı.¹⁰⁷² Gözüktüğü üzere Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, yapmış olduğu yurt dışı gezilerle birlikte ülkesini en iyi şekilde temsil etmeye çabalamış ve ülke adına dış politikada önemli bir rol oynamıştır.

3.4. 17. GENELKURMAY BAŞKANI ORG. AHMET KENAN EVREN

3.4.1. Org. Kenan Evren'in Hayatı ve Kurmay Subaylık Yılları

Türkiye Cumhuriyeti tarihi içerisinde derin izler bırakan Genelkurmay Başkanları arasında yer alan Ahmet Kenan Evren, 1917 yılında Manisa'nın Kula ilçesindeki Bey Mahallesi'nde eski adıyla Taş Mahallede bulunan bir evde dünyaya gelmişti.¹⁰⁷³ Şemsi, Ragıp ve Nazire adlarında kardeşleri olan Kenan'ın (Evren) babasının ismi Hayrullah, annesinin ismi ise Naciye'dir. Kula'da ikamet ettikleri sırada kaldıkları evin sahibi olan Fatime Burşukoğlu, Kenan Evren ve ailesi hakkındaki anılarını Tercüman gazetesine verdiği bir röportajda anlatmıştır. Fatime Hanım, Kenan'ı, (Evren) annesini ve babasını tanıdığını belirtmiştir. Diğer taraftan Kenan'ın (Evren) dedesi zamanında Proştiva müftülüğü yapmış ve daha sonra Proştiva'dan Üsküp'e göç etmiştir. Bu durumdan bahseden Kenan Evren, babasının okumak için Türkiye'ye geldiğini o sırada halasının evlendiğini ve Türkiye'ye yerleştiğini belirtmişti. Ayrıca Balkan Harbi çıkınca babasının ve halasının Türkiye'de kaldığını ve 1930 yılında emekli olan babasının daha sonra Yugoslavya'ya dönmediğinden söz etmişti.¹⁰⁷⁴

Kenan'ın (Evren) babası Hayrullah Bey, Alaşehir'de tanınmış bir isim olduğu gibi hoşgörülü babacan davranışlarından ötürü herkesin Hayrullah Efendi Amcası olarak görülmüştür. Dönemin şahitlerinin atlattıklarına göre dini yönden de vazifelerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan Hayrullah Bey, iyi bir hattat olarak birçok caminin duvarlarını süsleyen yazılarıyla sanatını sergilemişti. Fakat Hayrullah Bey'in gerçek mesleği bu olmadığı gibi 1880'de kurulan Duyun-u Umumiye'de çalışmaya başlamıştı. Kenan Evren, örnek bir kişiliğe sahip olan babasının emekli olduktan sonra iki yıl kadar

¹⁰⁷² *Milliyet*, 10 Aralık 1977, Sayı 10811, 1,12.

¹⁰⁷³ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ ET: 29 Haziran 2024; *Vecizeler Kenan Evren*, (Haz: Ferit Ragıp Tuncor), Size Dergisi Yayınları, İstanbul 1983, 8; Mete Akyol, "Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken", *Milliyet*, 10 Kasım 1982, Sayı, 12581, 6.

¹⁰⁷⁴ Ali Gümüş, "183 Ahmet Kenan'dan Cumhurbaşkanı Evren'e", *Tercüman*, 9 Kasım 1982, Sayı 7459, 6.

emekli maaşı alamadığını ve o günlerde aileye annesi Naciye Hanım'ın dikiş nakış işleri yaparak destek olduğunu da verdiği röportajda ifade etmişti.¹⁰⁷⁵ Kenan Evren, anılarında ilkokula 1924'de Muğla'da başladığını, birinci ve ikinci sınıfta Arap harflerini kullanarak okuma yazma öğrenmeye çalıştığından bahsetmişti. Alaşehir'de ikinci ve üçüncü sınıfları okurken oturdukları ev hakkında da bilgi veren Evren, evlerinin tekke olarak kullanıldığını belirtmişti. Ayrıca bir tek büyük odası bulunan, elektriği olmayan bu evde ailesi ile birlikte yaşamaya çalıştığından söz eden Evren, bu tarz bir evde oturmalarının sebebini Yunan ordusunun çekilirken Alaşehir'e de büyük zaiyat vermesine bağlamıştır. Evren, ilkökul döneminde öğretmenlerinin kendisini çok sevdiğini ve bu nedenden ötürü de abisine eğitimine devam ettirmeleri konusunda sık sık telkinlerde bulunduklarından söz etmişti.¹⁰⁷⁶

Kenan, (Evren) ilkökul dönemi sonrasında ortaokula kayıt olmak için Manisa'ya gitmiş fakat bir yaş küçük olmasından ötürü okula kayıt olma konusunda sıkıntı çekmişti. Daha sonra okul katibinin araya girip okul müdürünü ikna etmesiyle birlikte Kenan (Evren) 1929'da ortaokula başlamıştı. Eğer okul kaydı yapılmamış olsaydı büyük sıkıntılar yaşayacağından söz eden Evren, babasının maaşının kendilerine zor yettiğini ve bu nedenden ötürü paralı olarak okumasının mümkün olmadığından da bahsetmişti. Evinden uzak bir yerde eğitim alan Kenan, (Evren) aynı zamanda sportif faaliyetlerle de yakından ilgilendiği gibi bir ara resim yapmaya da merak salmıştı. 1930'da İzmir'de Kubilay'ın şehit olmasından etkilenen Kenan, (Evren) ilk portre resminde Kubilay'ı çizmişti. Kenan Evren anılarında bu tür faaliyetlerin dışında son sınıfa geldiğinde roman okuma merakının başladığını ve bu okuma merakının kendisinin lise birde sınıfta kalmasına neden olduğundan bahsetmiştir. Orta okulu 1932'de bitirdikten sonra parasız yatılı bir öğrenci olan Kenan, (Evren) diğer öğrenciler gibi ailesi tarafından Balıkesir Lisesine gönderilmişti.¹⁰⁷⁷

Kenan'ı (Evren) Balıkesir lisesine gönderme kararı alındıktan sonra yaz ayında on arkadaşıyla birlikte asker olmaya karar vermişler ve müracaatlarını yapmışlardı. Kenan Evren anılarında askerlik mesleğine askerlik hocası olan bir kurmay yüzbaşının teşvik

¹⁰⁷⁵ Mete Akyol, "Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken", *Milliyet*, 11 Kasım 1982, Sayı, 12582, 6.

¹⁰⁷⁶ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1 (Birinci Baskı)*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, 26-29.

¹⁰⁷⁷ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 31-33; Mete Akyol, "Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken", *Milliyet*, 12 Kasım 1982, Sayı, 12583, 3.

ettiğini ifade etmiştir. Kenan Evren o güne kadar subay olma fikrinin aklına bile gelmediğinden bahsetmiş ve ailesinde veya sülalesinde hiç asker mesleğine mensup hiç kimsenin olmadığından da söz etmişti. Asker olma isteğinin bu şekilde ortaya çıktığını belirten Kenan Evren müracaat sonucunu beklerken abisinin karşı çıktığını ve bu nedenden ötürü o sene Askerî Liseye gidemediğini ifade etmişti. Daha sonra Balıkesir lisesine başlayan Kenan, (Evren) kendilerine eğitim veren hocalarının acemi olduğunu bu nedenden dolayı verilen eğitimi almakta zorlandıklarından söz etmişti. O dönem roman okumaya kendini veren Kenan, (Evren) yıl sonunda 4 dersteki başarısızlık sonucunda sınıfta kalmıştı. Matematik öğretmeni Naci Alev'in kendisine bir not az vermesinin tüm hayatını değiştirdiğini sözlerine eklemişti.¹⁰⁷⁸ Sınıfta kaldıktan sonra bu durumu ailesi ile paylaşan Kenan, (Evren) ailesinin önerileri doğrultusunda eğitimini tamamlamak için İstanbul'a gitmişti. Kadıköy lisesine başlayan Kenan, (Evren) o dönem Soyadı Kanunu'nun çıktığını ve abisinin soyisim önerileri arasında yer alan Evren soyismini tercih ettiklerini belirtmişti. İstanbul'da eğitimine devam eden Evren, lisesinin bitişğinde olan Fenerbahçe stadyumuna sıklıkla gitmiş ve arkadaşlarıyla birlikte Fenerbahçe'yi desteklemiştir. Evren, daha sonra okulunun Haydarpaşa'ya taşınacağı yönündeki haberi almış ve arkadaşlarıyla birlikte okulun yeni yerini görmek için Haydarpaşa Askerî Tıbbiye binasına gitmişlerdir. O dönem babasına yük olmak istemeyen Evren, kısa süre içerisinde eğitimini tamamlayıp maddi yönden ailesine yardım etmek istemişti. Ayrıca Kadıköy'de Askerî Lise öğrencilerini ve Harbiyelileri gördükçe askerlik mesleğini yeniden düşünmeye başlamış ve bir arkadaşıyla birlikte Askerî Okula girmeye karar vermişti. Bu düşüncesini babasıyla da paylaşan Evren, ortaokul zamanında mâni olunan bu kararı kabul ettirmiş ve Maltepe Askerî Lisesine başlamıştı.¹⁰⁷⁹

Askerî lise döneminde birçok anı biriktiren Evren, ilk gün giyindiği üniformanın vücudunun bir parçası olduğunu belirtmiş ve lise dönemini başarılı bir şekilde geçirmişti. Askerî lise sonrasında 1936'da Harp Okuluna başlamış olan Evren, buradaki eğitim sonrasında 30 Ağustos 1938'de asteğmen olarak mezun olmuştu. Evren daha sonra topçu sınıfına ayrılmış ve Halıcıoğlu Topçu okuluna gitmişti. Genç bir asteğmen olarak okula başlayan Evren, okulda geçen bir buçuk yıllık süre içerisinde aldığı maaşla ailesine destek

¹⁰⁷⁸ Mete Akyol, "Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken", *Milliyet*, 13 Kasım 1982, Sayı, 12584, 3; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 34-35.

¹⁰⁷⁹ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ ET: 30 Haziran 2024; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 36-41.

olmuş ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda harcamalar yapmıştı.¹⁰⁸⁰ 1940'da topçu okulundan başarıyla mezun olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada Malkara Topçu taburunda görevlendirilmişti. 30 Ağustos 1942'de üsteğmen olan Evren, kurmay subay olmak için sınavlara girmeyi planlamış ancak annesinin ve babasının ısrarı üzerine Alaşehir'de tanınmış bir ailenin kızı olan Sakine Hanım ile 1944'de evlenmişti.¹⁰⁸¹ Bu evlilikten daha sonra üç kızı olan Evren 1945 Kasım ayında İzmir'de Harp Akademisi sınavlarına girmişti. Sınav sonuçlarını beklerken Erzurum'a tayin kararı çıkmış ve Evren Uçaksavar 7. Batarya Takım Komutanlığında göreve başlamıştı. O günlerde Harp Akademisini kazandığını öğrenmiş ve 15 Nisan 1946'da Erzurum'da staj yapmıştı. Staj sonunda eşi ile birlikte Ankara'ya gitmiş fakat akademinin İstanbul'a taşınacağı ve eğitimine İstanbul Yıldız'da başlayacağı yönünde haber almıştı. Üç yıllık akademi eğitimi sonrasında 1949'da Harp Akademisini bitirmiş ve kurmay subay olarak çeşitli görevlerde bulunduğu gibi Genelkurmay Eğitim Şubesi Kısım Amirliği de yapmıştı.¹⁰⁸²

Evren, 1952 yılına gelindiğinde Haziran ayının ortasında geçici olarak Eğitim Şubede göreve başlamış ve 30 Ağustos 1952'de kurmay binbaşı rütbesine terfi etmişti. Dört yıl boyunca bu şubede çeşitli görevlerde bulunmuş ve ülkesine en iyi şekilde hizmet etmeye çalışmıştı.¹⁰⁸³ 1957 Ağustos ayının ortalarında 1. Ordu Harekât Başkan Yardımcısı görevine tayin edilen Binbaşı Evren, 30 Ağustos 1957'de kurmay yarbay rütbesine terfi etmiş ve Aralık ayında ise Harp Akademileri'nde öğretim üyeliğine başlamıştı. Daha sonra Kore'ye tayini çıkan Evren, 9. Kore Türk Tugayı'nda Harekât ve Eğitim Şube Müdürlüğü daha sonrada Kurmay Başkanlığı görevlerinde bulunmuştu.¹⁰⁸⁴ Bir yıl kadar Kore'de görev yapan ve daha sonra Türkiye'ye geri dönen Evren, Ankara'daki Ordu Donatım Kurmay Başkanlığına tayin edilmişti. Bu görevi yürütürken 1960 Mart ayında kurmay yarbaylıktan kurmay albaylığa terfi etmiş, yaklaşık bir ay

¹⁰⁸⁰ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 52-54; Cumhuriyet, 2 Mart 1978, Sayı 19250, 9.

¹⁰⁸¹ <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan-evren/> ET: 30 Haziran 2024; Cumhuriyet, 2 Mart 1978, Sayı 19250, 9.

¹⁰⁸² TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Kenan Evren, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr) , ET: 30 Haziran 2024; Vecizeler Kenan Evren, 14-15; Evren, *Kenan Evren'in Anıları, Cilt 1*, 81-84.

¹⁰⁸³ *Milliyet*, 27 Ağustos 1952, Sayı 827, 1,7.

¹⁰⁸⁴ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 106-112; *Milliyet*, 30 Ağustos 1957, Sayı 2621, 5; Türkiye Cumhuriyeti'nin 82. Yılı, *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005 Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, 233.

sonrada alt ve orta rütbeli subaylar tarafından 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleşmişti. MBK'nin ülke yönetimini ele almasından sonra albaylık rütbesine sahip olan Evren, Konya'daki 2. Ordu Harekât Başkanlığına tayin edilmiş ve 10 Eylül 1960'da göreve resmen başlamıştı. Bu görevde yaklaşık bir yıl hizmet ettikten sonra Muş'ta bulunan 227. Piyade Alayı Komutanlığına tayin edildiği haberini alan Evren, yeni görevine başlamıştı. 12 Eylül 1962'de ise Erzurum'da bulunan 9. Kolordu Kurmay Başkanlığına tayin edilmiş ve burada görev yapmıştı.¹⁰⁸⁵

30 Ağustos 1964'de tuğgeneralliğe terfi etmiş olan Evren, yeni rütbesiyle birlikte Kara Kuvvetleri Okullar Daire Başkanlığı görevinde bulunmuştu.¹⁰⁸⁶ Tuğgeneral rütbesinden 1967 Ağustos ayında tümgeneral rütbesine yükselen Evren, Isparta'da Tümen Komutanlığı daha sonra 1968'de Konya 2. Ordu Kurmay Başkanlığı görevine atanmış ve 4 Eylül 1968'de göreve başlamıştı.¹⁰⁸⁷ Tümgenerallik rütbesinin üzerinden 3 yıl geçtikten sonra bir üst rütbe olan korgeneralliğe yükselmiş ve açıklanan terfiler sonrasında görev yerleri belirlenmişti. Evren korgenerallik rütbesi sonrası Trabzon 11. Kolordu Komutanlığına atanmıştı. 1972 Ağustos ayında ise Evren'in yeni görev yeri belirlenmiş ve Ankara'da Kara Kuvvetleri Denetleme Kurul Başkanlığına tayin olmuştu. Böylece Trabzon'dan Ankara'ya gelmiş ve göreve başlamıştı. Denetleme Kurul Başkanlığı görevini bir yıl yürüten Korg. Evren, ailesi ile birlikte tatil yaparken Ağustos 1973'de Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı görevine getirildiğini öğrenmiş ve yeni vazifesini üstlenmişti.¹⁰⁸⁸

1974 yılı Ağustos ayı içerisinde ise Yüksek Askerî Şûra toplantısı yapılmış ve ordu kademesindeki terfiler hakkında görüşülmüştü. Toplantıda bazı subaylar gibi Korg. Evren'in de bir üst rütbeye terfi etmesine karar verilmiş ve orgeneral rütbesine yükselmiştir. Bu rütbeyle birlikte Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı görevine devam ederken 1975 Ağustos ayında Genelkurmay İkinci Başkanı olmuştu. 24 Ağustos 1976 tarihine gelindiğinde ise Org. Evren, Ege Ordu Komutanlığına atanmış ve yapılan devir

¹⁰⁸⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 123-130; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Kenan Evren, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 6 Temmuz 2024.

¹⁰⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin 82. Yılı, *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005 Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, 233, Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 138.

¹⁰⁸⁷ *Vecizeler Kenan Evren*, 15; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 138-140.

¹⁰⁸⁸ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 147,156,160; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Kenan Evren, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 6 Temmuz 2024.

teslim töreni sonrasında resmî olarak göreve başlamıştı.¹⁰⁸⁹ 1977 Eylül ayında Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan Org. Evren, resmî tören sonrasında yeni görevinin başına geçmişti. Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevini yaklaşık 6 ay kadar yürütmüş ve 7 Mart 1978’de Türkiye Cumhuriyeti’nin 17. Genelkurmay Başkanı olmuştu. Bu görev süresi içerisinde önemli olaylarda yer alan Org. Evren, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrasında devlet başkanlığı ile birlikte Genelkurmay Başkanlığını 1 Temmuz 1983’e kadar yürütmüştür. 7 Kasım 1982’de yapılan referandum sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti’nin 7. Cumhurbaşkanı olmuş ve 7 yıl boyunca bu makamda hizmet vermişti.

9 Kasım 1989 tarihinde görev süresi sonra eren Kenan Evren, artık sivil bir vatandaş olarak Marmaris’e yerleşmiş ve burada belli bir süre ikamet etmişti. Bu süre zarfında anılarını kaleme alan Kenan Evren, ileriki dönemlerde yaşadığı sağlık sorunları ve yaşlılığı nedeniyle zor zamanlar geçirmişti. 2010 yılına gelindiğinde Türkiye’de referandum yapılmış ve 1982 Anayasasında değişiklikler yapılmıştı. En önemli değişiklik ise 12 Eylül 1980 Askerî Darbesini gerçekleştiren komutanların yargılanmasını engelleyen 15. Maddenin kaldırılması olmuştu. Bu maddenin kaldırılmasıyla birlikte o dönem hayatta olan Kenan Evren ile eski Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya mahkeme karşısına çıkarılmıştı. Kenan Evren rahatsızlığı nedeniyle video konferans yöntemiyle savunmasını yapmıştı. 18 Haziran 2014’de ise dava sonuçlanmış ve Kenan Evren ağırlaştırılmış müebbet ile orgenerallik rütbesinin erliğe düşürülmesi cezasına çarptırılmıştı.¹⁰⁹⁰ Fakat Şubat 2015’den beri bilinci kapalı olan Kenan Evren, 9 Mayıs 2015’de tedavi gördüğü Gülhane Askerî Tıp Akademisi’nde yapılan müdahalelere rağmen kurtarılamamış ve 98 yaşında hayatını kaybetmişti. Böylece Yargıtay sürecindeki dava düşmüş ve kararlar uygulanamamıştır. Evren’in ölüm haberi 10 Mayıs 2015’de basına yansımış ve Cumhuriyet gazetesi diktatörün ölümü başlığını atmıştı.¹⁰⁹¹ Aynı zamanda o dönem Kenan Evren için devlet töreni yapılıp yapılmaması konusu kamuoyunda tartışmalar yaratmıştı. Fakat Hükümet tarafı darbe mağduru olan kesimin itirazlarına rağmen 7. Cumhurbaşkanı sıfatı nedeniyle Ankara’da bir tören yapılmasına karar vermişti. Dönemin siyasi parti liderlerinden CHP Genel Başkanı Kemal

¹⁰⁸⁹ *Vecizeler Kenan Evren*, 15; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Kenan Evren, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 6 Temmuz 2024.

¹⁰⁹⁰ Ercan Karakoç, “EVREN, Ahmet Kenan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek 1, Ankara 2020, 429.

¹⁰⁹¹ *Sözcü*, 10 Mayıs 2015, Sayı 2875, 1,14; *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 2015, Sayı 32722, 1.

Kılıçdaroğlu, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Lideri Devlet Bahçeli törene katılmayacakları yönünde açıklamalarda bulunmuşlardı.¹⁰⁹² Genelkurmay'da yapılan törene iktidar ve muhalefetin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Sarayından da kimse iştirak etmemişti. Cenazeye eski Genelkurmay Başkanlarından Işık Koşaner ve Hilmi Özkök katılırken bazı emekli komutanlar ile spor camiasından isimlerde yerlerini almışlardı. Kenan Evren, Ahmet Hamdi Akseki Camisinde kılınan cenaze namazı sonrasında ise Devlet Mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰⁹³

3.4.1.1. Genelkurmay Başkanlığına Giden Süreçte Org. Kenan Evren

1954 genel seçimi sonrasında Başbakan Menderes'in sert tutumları ve antidemokratik tavırları her kesimde olduğu gibi ordu içerisinde de huzursuzluğa neden olmuştu. Ülkenin bu durumuna karşı harekete geçen alt rütbeli subaylar, 27 Mayıs 1960 tarihinde ülke yönetimine el koymuşlardı. O dönem Albay rütbesinde bulunan Kenan Evren, darbeden 5 yıl önce Suphi Kahraman ile birlikte 10 günlük bir dış görev için Paris'e gitmişti. Dönemin şahitlerinden olan Suphi Kahraman, bu görev süresi içerisinde kendisi gibi alt rütbeli olan Binbaşı Evren'e darbe planından bahsettiğini ifade etmişti. Ancak darbe sonrasında ise Albay Evren'in arkadaşlarına kendisinin ve bazı arkadaşlarının bu işin dışında bırakıldığı yönünde sitem etmişti. Daha sonra Cemal Madanoğlu'nun karşısına çıkan Albay Evren, Ordu Donatım Kurmay Başkanı olarak emrinde olduğunu bildirmişti. Madanoğlu ise Albay Evren'in omzuna vurmuş ve “*çok yaşa aslanım*” diyerek göndermiştir.¹⁰⁹⁴ Sinan Onuş, “*Parola: İnkılap 27 Mayıs'ı Yapanlar Anlatıyor*” adlı kitabında Albay Kenan Evren'in de müdahalede bulunan subaylar arasında olmak istediğinden bahsetmiştir. Kenan Evren anılarında bu durumdan söz etmediği gibi darbe öncesinde ülkede giderek artan anarşik olayların büyüdüğünü ve yaşananları üzüntüyle takip ettiğini ifade etmişti. Bu olaylar karşısında her an bir müdahale olacağını düşünmeye başlayan Albay Kenan Evren, darbe haberini 27 Mayıs sabahı saat 04.00'da komşusunun haber verdiğini belirtmişti. Radyo'yu açan Albay

¹⁰⁹² *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 2015, Sayı 32723, 1,10.

¹⁰⁹³ *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 2015, Sayı 32725, 1,10.

¹⁰⁹⁴ Sinan Onuş, *Parola: İnkılap 27 Mayıs'ı Yapanlar Anlatıyor*, (Birinci Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, 184.

Evren, ordunun bu müdahalesini öğrendikten sonra sevinmiş ancak darbenin liderinin kim olduğunu bilmediğinden söz etmişti.¹⁰⁹⁵

Albay Evren, radyodan duyduğu müdahale haberi üzerine üniformasını giyinmiş ve kendisine bir haberin gelmesini beklemişti. Kendisine bir vazifenin verileceğini düşünen Albay Kenan Evren, kendisini almaya gelen bir arabayla Harp Okuluna gitmişti. Yol boyunca karşılaştığı Harp Okulu öğrencilerinin kendisine el işareti yaptığını ve selamladıklarını düşünen Albay Evren, bu işaretlerin sonradan parola olduğunu öğrenmişti. Ayrıca evlerin balkonlarından kendisine tezahürat yapıldığını ancak kendisi bu işin içinde olmadığından durumu değişik karşıladığını belirtmiştir. Okula geldiğinde ise okul komutanının henüz gelmediğini ve belli bir süre sonra okulu Kurmay Başkanı olarak kendisinin komuta ettiğinden bahsetmiştir. Okul etrafındaki yolları kontrol etmeye başladığından ve o gün okul personelinin hepsini getirttiğinden söz eden Albay Evren, darbenin ülkeye ne gibi bir etki yapacağı konusunu da düşünmüştü. Albay Evren TSK'nın ülkeyi geriye götürmeyeceğine inandığını ve radyoda da belirtildiği üzere yönetimin 1 yıl sonra sivil hükümete bırakıldığını ifade etmişti.¹⁰⁹⁶

Albay Kenan Evren, alt ve orta rütbeli subayların gerçekleştirmiş olduğu 27 Mayıs 1960 Darbesini desteklemiş ancak ordu içerisindeki hiyerarşik duruma uyulmadığından benimsememiştir. MBK'nın kurulmasından sonra tüm subaylar A, B ve C şeklinde sınıflandırılmış ve Albay Evren, A kategorisi içerisinde yer almıştı. Bu kategoride yer aldıktan sonra Konya'da bulunan ve darbe öncesinde tuğgenerallerin görev yaptığı 2. Ordu Harekât Eğitim Başkanlığına atanmıştı.¹⁰⁹⁷ 1961'de ise Muş'ta bulunan 227. Alay Komutanlığına atanmış olan Albay Evren, o günlerde Ankara'da Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in liderliğini yaptığı grubun kısırdandığı yönünde duyumlar almıştı. Albay Evren, anılarında Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'deki Darbe Girişiminde bulunduğu günlerde Ankara'da olmadığından kendisinin şanslı olduğunu da ifade etmişti. Çünkü o dönem Org. Evren'in albay olduğunu ve Talat Aydemir'i destekleyen arkadaşlarının da bulunduğunu göz önüne alırsak belki de kendisi de bu cunta içerisinde yer alabileceğini düşünmüş olabilir. Aydemir'in ikinci girişiminde Erzurum 9. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunurken darbe girişimi haberini aldıklarını ve

¹⁰⁹⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 123.

¹⁰⁹⁶ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ ET: 10 Temmuz 2024.

¹⁰⁹⁷ Karakoç, "EVREN, Ahmet Kenan, 427.

gerekli emirler doğrultusunda Ankara’da yaşanan harekâtı desteklemediklerini duyurmuşlardı. ¹⁰⁹⁸ Ankara’da yaşanan son olayın üzerinden bir yıl geçmiş ve Albay Kenan Evren, 30 Ağustos 1964’de tuğgeneralliğe terfi etmişti. ¹⁰⁹⁹ Tuğg. Evren albaylık rütbesindeyken bulunduğu Kara Kuvvetleri Okullar Daire Başkanlığı görevini tuğgeneral rütbesiyle belli bir süre daha yürütmüştü. Bunun nedeni ise 27 Mayıs 1960 Darbesinin ardından orduda yapılan tasfiye sonrasında birçok generalin emekliye ayrılması ve Kara Kuvvetleri Daire Başkanlıklarına albayların atanmasına karar verilmiş olmasıydı. Daha sonra bu durum yeniden eskiye çevrilmiş ve makamlara tuğgeneraller atanmıştı. Bundan dolayı albay rütbesinden tuğgeneralliğe terfi eden Kenan Evren bir süre daha aynı görevde kalmıştır. ¹¹⁰⁰ Tuğg. Evren yeni rütbesiyle bu görevde üç yıl daha hizmet ettikten sonra Ağustos 1967’de tümgeneralliğe yükselmiş ¹¹⁰¹ ve Tümen Komutanı olarak Isparta’ya gitmişti. Burada yaşadığı bir olaydan bahseden Tümğ. Evren, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla ordu evinde düzenlenen resepsiyonda valinin, belediye başkanının, tugay komutanının ve kendisinin bulunduğu şeref masasında AP İl Başkanı’na yer vermemişti. Tümğ. Evren, CHP İl Başkanıyla aynı masada oturmasını sağladığı AP İl Başkanıyla arasında bir soğukluğun başlamasına neden olmuş ve bu durum böyle devam etmişti. Tümğ. Evren şahit olduğu bu tür olaylardan rahatsız olduğunu, Türkiye’nin bu durumdan kurtarılması ve parti teşkilatlarının yöneticiler üzerindeki baskılarına engel olunması gerektiğini de savunmuştur. ¹¹⁰²

1968 yılında görev yeri değişen Tümğ. Kenan Evren 4 Eylül’de Konya 2. Ordu Kurmay Başkanlığına tayin edilmiş ve o dönemlerde ülke içerisinde devam eden anarşik olaylar dikkatinden kaçmamıştı. 12 Mart 1971 Muhtırası öncesinde yaşanan bu olumsuzluklar karşısında TSK’nın sessiz kalamayacağını düşünen Tümğ. Evren, ordu içerisinde gruplaşmaların başladığından da söz etmişti. Tümğ. Evren, 2. Ordu’da komutanı olan Org. Faruk Gürler’in kendisini sevdiğini ve bazı zamanlarda yapılan sohbetlerde içini döktüğünü de dile getirmişti. Hatta bu sohbetlerin birinde orduda çok

¹⁰⁹⁸ Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 129-131.

¹⁰⁹⁹ TSK’nın resmi sitesinde Org. Kenan Evren’in tuğgeneralliğe 1963 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak yapılan terfi işlemi Ağustos 1964’te gerçekleşmiştir. Bkz. *Milliyet*, 29 Ağustos 1964, Sayı, 6019, 1,7; *Cumhuriyet*, 2 Mart 1978, Sayı 19250, 9, Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 136.

¹¹⁰⁰ Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 136.

¹¹⁰¹ TSK’nın resmi sitesinde Org. Kenan Evren’in tümgeneralliğe 1966 yılında terfi ettiği yazmaktadır. Ancak dönemin basınında yapılan terfi işleminin Ağustos 1967’de gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Milliyet*, 28 Ağustos 1967, Sayı 7098, 7.

¹¹⁰² Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 139.

sevilen Org. Faruk Gürler'e isimsiz mektuplar geldiğine ve yapılacak bir darbede başa geçirilmek istendiğinin yazılı olduğuna şahit olmuştu. Tümğ. Evren, Org. Faruk Gürler'e zaman zaman bu tür telkinlerde bulunulduğunu ancak Org. Gürler'in karşı çıkarak “*Ben Genelkurmay Başkanlığı yaparım. Cumhurbaşkanlığı yapamam.*” dediğinden bahsetmişti. Diğer taraftan Tümğ. Evren, Org. Gürler'in kendisinin çalışma düzenini beğendiğini ve bu durumdan memnuniyet duyduğuna da belirtmişti.¹¹⁰³ 1970 yılının Ağustos ayına gelindiğinde her yıl olduğu gibi Yüksek Askerî Şûra toplantısı yapılmış ve 30 Ağustos 1970'de Tümğ. Evren, bir üst rütbe olan korgeneralliğe terfi etmişti.¹¹⁰⁴

Korg. Evren yeni rütbesiyle birlikte Trabzon'a tayin edilmiş ve burada 11. Kolordu Komutanlığı yapmıştır. Buradaki görev süresi boyunca ülke içerisinde yaşanan anarşik olaylardan haberdar olan Korg. Evren, anılarında o dönem üniversitelerde düzgün eğitim görülemediğinden ve üniversitelerin sık sık kapatıldığından bahsetmiştir. 1971 Mart'ının ilk haftasında Ankara'da yaşanan olayların önü alınamaz bir hale gelmesi ordu içerisindeki huzursuzluğun artmasına neden olmuştu. Korg. Evren, 9 Mart 1971'de Ordu Komutanı'nın emriyle Ankara'ya çağırılmış ve 10 Mart günü Genelkurmay'da yapılan toplantıya katılmıştır. Toplantıda ülke içerisindeki olayların boyutunun arttığı, yaşananların bir iç savaşa dönüşebileceği, bu durumda TSK'nın bölünebileceği ve çok fazla kan döküleceği konuları üzerinde durulmuştu. Korg. Evren, bir kısım komutanın müdahale kararı aldığını bazılarının ise biraz daha beklenip Meclis'e ve hükümete muhtıra verilmesinin uygun olacağı şekilde önerilerde bulunduklarını belirtmiştir. Toplantı sonrasında başkent dışından gelen komutanların görev yerlerine dönmeleri istenmiş ve 12 Mart 1971'de Muhtıra verilmiştir.¹¹⁰⁵

1972 Ağustos ayına gelindiğinde Korg. Kenan Evren'in görev yeri değişmiş ve Kara Kuvvetleri Denetleme Kurul Başkanlığına tayin edilmişti. Bu görevin ardından Ağustos 1973'te Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığına atanmış¹¹⁰⁶ ve görev süresi boyunca Kıbrıs'ta önemli gelişmeler yaşanmıştı. Öyle ki Kıbrıs'ta darbe olmuş ve Rumlar, Kıbrıs'ta bulunan Türklere karşı saldırılara başlamışlardı. Kıbrıs'ta yaşananları

¹¹⁰³ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 146.

¹¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1970, Sayı 16556, 1,7; *Milliyet*, 29 Ağustos 1970, Sayı 8178, 1.

¹¹⁰⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 151-152.

¹¹⁰⁶ Org. Kenan Evren, yazmış olduğu anısında 1973 yılında Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığına atandığını ifade etmiştir. Ancak dönemin Sabah gazetesinde bu atamanın 1974 Ağustos ayında gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. *Sabah*, 30 Ağustos 1974, Sayı 886, 1.

yakından takip eden Korg. Evren, o dönem Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Eşref Akıncı'nın kendisini çağırdığını ve hükümet ile Genelkurmay Başkanı'nın Kıbrıs konusunda önemli bir görüşme yaptıklarından bahsetmişti. Ayrıca Korg. Evren'e Kıbrıs için bir müdahale kararının doğduğunu ve gerekli hazırlıkların yapılması hususunda emir aldığını ifade etmiştir. Bu emir üzerine Korg. Evren, karargâh başkanlarını toplamış ve TSK'nın Kıbrıs'a bir müdahalede bulunacağı hakkında bilgi vermişti. Daha sonra planlar doğrultusunda hareket edilmiş ve 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a çıkartma yapılmıştı.¹¹⁰⁷ Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra Ağustos ayında Yüksek Askerî Şûra toplanmış ve Korg. Evren, orgenerallik rütbesine terfi etmişti. 1975 Ağustos ayında Genelkurmay İkinci Başkanlığına atanan Org. Evren, Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'ın altında 3 kez görev yapmıştır. Yeni görevi gereği bakanlıklarla sık sık görüşen Org. Evren, hükümete TSK'nın ihtiyaçları konusunda brifingler de vermiştir.¹¹⁰⁸ Sadece yurt içinde değil yurt dışında da brifinglere katılan Org. Evren, 26 Mayıs 1976'da Sovyetler Birliğine gitmişti. Burada gerekli askerî incelemelerde bulunmuş ve sonra askerî elektronik sanayii konusunda brifinglere katılmıştı.¹¹⁰⁹ Sovyetler Birliği gezisinin ardından ülkeye geri dönen Org. Evren, yaklaşık üç ay sonra yapılacak olan terfileri beklemeye başlamış ve Ege Orduları Komutanlığına getirileceği yönünde haber almıştı.

1976 Ağustos ayına gelindiğinde TSK içerisinde terfiler konusu tartışılmaya başlanmış ve Başbakan Demirel, bir kuvvet komutanının yerine korgeneral rütbesine sahip birinin atanmasını istemişti. Fakat orgeneral rütbesinde biri varken korgeneral olan birinin bu göreve getirilmesi ordunun geleneklerine aykırı olduğundan kabul edilmemiş ve generaller mahkemeye başvurmuşlardı. Ancak mahkeme kararı bozmuş ve o sırada terfi bekleyen komutanlar emekli olurken, emekliliğini bekleyenler ise terfi etmişti.¹¹¹⁰ Böylece Ağustos 1976'da yapılan Yüksek Askerî Şûra toplantısında Ege Orduları Komutanı Org. Turgut Sunalp emekliye ayrılmış ve yerine 30 Ağustos 1976 tarihinden itibaren Org. Evren atanmıştı.¹¹¹¹ Org. Evren, bu görevi yürüttüğü günlerde anarşik olaylar ülke genelinde devam etmiş ve ordu içerisindeki huzursuzluklarda artmıştı. 1 Haziran 1977'ye gelindiğinde ise Yüksek Askerî Şûra toplanmış ve önemli bir karar

¹¹⁰⁷ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ ET: 12 Temmuz 2024; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 160-164.

¹¹⁰⁸ *Milliyet*, 13 Ağustos 1974, Sayı 9618, 8; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 169.

¹¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1976, Sayı 18616, 1,9.

¹¹¹⁰ Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 47.

¹¹¹¹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 174; *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1976, Sayı 18691, 1,9.

alınarak Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Namık Kemal Ersun emekliye ayrılmıştı. Toplantı sonrasında Org. Ersun'un emekliye ayrılma nedeni hakkında herhangi bir açıklamada bulunulmadığı gibi sadece emekli olduğu ve yerine 1. Ordu Komutanı Org. Adnan Ersöz'ün vekâlet edeceği bildirilmişti. Normal şartlarda 30 Ağustos 1977'de emekli olacakken 3 ay öncesinden emekliye ayrılması o dönem kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve bu olay basına da yansımıştı.¹¹¹²

Org. Ersun'un emekliye ayrılması sonrasında Kara Kuvvetleri Komutanlığına kimin atanacağı kamuoyunda merakla beklenmişti. Aynı yılın Ağustos ayında bu makama kimin atanacağı yönünde belirsizlik yaşanırken Başbakan Süleyman Demirel, Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında bazı açıklamalarda bulunmuştu. Demirel, Kara Kuvvetleri Komutanlığı konusunu Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile görüşmek için İstanbul'a gideceğinden söz etmişti.¹¹¹³ 19 Ağustos 1977'de İstanbul'a giden Başbakan Demirel, cumhurbaşkanıyla görüşmüş ve görüşme sonrasında Kara Kuvvetleri Komutanı'nın atanması konusunda bir açıklama yapmıştır. Başbakan Demirel, ilk kez bir Kara Kuvvetleri Komutanı'nın atanmadığını belirtirken, kuvvet komutanının atanmasında herhangi bir siyasi mahiyet olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca bu atamanın Genelkurmay Başkanı'nın teklifi, Milli Savuma Bakanı ile Başbakan'ın imzası ve Cumhurbaşkanı Korutürk'ün onayıyla yapılacağını da hatırlatmıştır.¹¹¹⁴

23 Ağustos'ta bir açıklama yapan Milli Savunma Bakanı Sadettin Bilgiç, Genelkurmay Başkanı'nın Kara Kuvvetleri Komutanlığı dahil tüm atamalar için önerdiği isimlerin Başbakan tarafından imzalandığını ve Cumhurbaşkanı Korutürk'ün onayına gönderildiğini söylemiştir.¹¹¹⁵ O dönem kıdem sırasına göre Kara Kuvvetleri Komutanı olabilecek üç aday öne çıkmıştı. En kuvvetli isim olan 1. Ordu Komutanı Org. Adnan Ersöz, ikinci isim 2. Ordu Komutanı Org. Şükrü Olcay ve son olarak 3. Ordu Komutanı Org. Ali Fethi Esener idi. Bu üç aday içerisinde Başbakan Demirel, kendisiyle iyi anlaşabileceğini düşündüğü ve ileride Genelkurmay Başkanı olmasını arzuladığı Org. Ali Fethi Esener'i, Kara Kuvvetleri Komutanlığı makamında görmek istediğini Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bildirmişti. Fakat Korutürk, orduda bir hiyerarşinin

¹¹¹² *Milliyet*, 2 Haziran 1977, Sayı 10625, 1,14.

¹¹¹³ *Milliyet*, 19 Ağustos 1977, Sayı 10703, 7.

¹¹¹⁴ *Milliyet*, 20 Ağustos 1977, Sayı 10704, 1,10.

¹¹¹⁵ *Milliyet*, 24 Ağustos 1977, Sayı 10708, 1,10.

olduğunu ve bu durumun bozulamayacağını belirterek Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile ilgili kararnameyi iki kez reddetti.¹¹¹⁶ Başbakan Süleyman Demirel ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk arasındaki çekişme 30 Ağustos'a kadar sürmüş, hatta Başbakan Demirel, kendi isteği olmadığı takdirde istifa edeceğini dahi ifade etmişti. Fakat Cumhurbaşkanı Korutürk bu durumdan etkilenmemiş ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı için öne çıkan üç komutan da atanmadan emekli olmuşlardı. Böylece bu üç komutanın emekli olması Ege Orduları Komutanı Org. Kenan Evren'in önünü açmış ve ordu içerisinde en kıdemli komutan olmasından ötürü Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştı.¹¹¹⁷

3.4.2. Org. Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanlığı Dönemi

3.4.2.1. Org. Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanı Olması

1977 Ağustos ayı içerisinde ülke adına önemli bir karar alınmış ve ileride Genelkurmay Başkanlığına da getirilecek olan Kara Kuvvetleri Komutanı'nın ataması yapılmıştı. Bu atama yapılırken Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile Başbakan Demirel arasında ciddi boyutta yaşanan anlaşmazlıklar, kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştı. Fakat sonunda ordunun geleneksel teamülleri bozulmamış ve emekli olan generaller sonrasında en kıdemli olan Org. Evren, 5 Eylül'de yapılan resmî bir törenle Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevine başlamıştı. Kara Kuvvetleri Komutanlığında düzenlenen bu törende öncelikle Org. Evren'in komutanlık forsu göklere çekilmiş ardından Genelkurmay Başkanı Org. Sancar, bir konuşma yapmıştı. Org. Sancar, Org. Kenan Evren'in bu göreve getirilmesinden dolayı duyduğu mutluluğu ifade etmiş ve önemli bir atamanın gerçekleştiğinden bahsetmişti. Org. Sancar'dan sonra mikrofonun başına geçen Org. Evren, öncelikle kendisini bu göreve getiren devlet büyüklerine teşekkür etmiş ve Kara Kuvvetleri'nin en modern silah ve teçhizatlar ile donatılması için çaba gösterileceğinden söz etmişti. Ayrıca geçmişte olduğu gibi Atatürk ilkelerinin koruyucusu olunacağını, eğitim, disiplin ve moralin üst seviyeye çıkarılacağını sözlerine eklemişti.¹¹¹⁸

¹¹¹⁶ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 64; *Milliyet*, 25 Ağustos 1977, Sayı 10709, 1,10; *Milliyet*, 26 Ağustos 1977, Sayı 10710, 1,10.

¹¹¹⁷ *BCA*, 30-11-1-0/ 454-53-18, 1-3; *Milliyet*, 6 Eylül 1977, Sayı 20721, 1,10; <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan-evren/> ET: 10 Temmuz 2024.

¹¹¹⁸ *Milliyet*, 6 Eylül 1977, Sayı 20721, 1,10.

Org. Evren, anılarında yapılan bu devir teslim töreninde bir hususa dikkat çekmiş ve Milli Savunma Bakanı Saadettin Bilgiç'in Ankara'da olduğu halde törene katılmadığından bahsetmiştir. Aynı zamanda Bilgiç'in katılmadığı gibi kendisini de tebrik etmediğini ifade eden Org. Evren, Milli Savunma Bakanı'nın bu atamayı istemediği için bu tavrı takındığını da düşünmüştür. Org. Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı olduktan sonra kıdem olarak diğer komutanlardan önde olduğundan aslanlı kapıya kendisini bir adım daha yakın hissetmişti. Öyle ki Org. Semih Sancar'ın görev süresi uzatılmadığı takdirde karacılığın da kendisine verdiği avantajla birlikte Genelkurmay Başkanlığına atanacağını düşünmüştü. Yeni göreviyle birlikte ülke içerisinde yavaş yavaş tanınmaya başlayan Org. Evren, göreve başlar başlamaz Kara Kuvvetleri Komutanlığı içerisindeki problemleri çözmek için harekete geçmişti. Nitekim zaman zaman zaman brifingler almış ve birlikleri yakından takip ederek sorunları yerinde görmeye çalışmıştı. Yaptığı bu ziyaretlerde her ne kadar TSK'yı ilgilendiren sorunları fark etmişse de aynı zamanda vatandaşların da İkinci MC Hükümeti'nden rahatsız oldukları dikkatini çekmişti. Ayrıca ülke içerisinde yaşanan anarşik olayların ve partiler ile parti liderleri arasında yaşanan tartışmaların boyutunun da arttığını hissetmişti.¹¹¹⁹

1 Ocak 1978 tarihine gelindiğinde Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni yıl dolayısıyla bir mesaj yayımlamış ve o dönem yaşanan hükümet bunalımının soğukkanlılıkla karşılanmasını istemişti. Daha sonra hükümeti kurma görevi CHP lideri Bülent Ecevit'e verilmiş ve 5 Ocak 1978'de Ecevit'in kurmuş olduğu hükümet onaylanmıştı.¹¹²⁰ Org. Evren anılarında Bülent Ecevit Hükümeti'nin hızlı ve gayretli bir şekilde göreve başladığını belirtmişti. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı yönünde de tahminde bulunmuş ve Ecevit'in bu süreyi uzatmayacağını düşünmüştü. 13 Ocak'ta ise Org. Evren'i ziyarete giden Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Hilmi Fırat, hükümet üyeleri ile yaptığı konuşmada Org. Evren'in Genelkurmay Başkanlığına getirileceğini öğrenmişti. Oramiral Fırat, bu konuşulanlardan Org. Evren'i de haberdar etmiş ve gerekli bilgilendirmeyi yapmıştı. Bu haberi aldıktan sonra yanına Genelkurmay Özel Kalem Müdürü'nün geldiğini ifade eden Org. Evren, Özel Kalem Müdüründen Genelkurmay Başkanı ile Cumhurbaşkanı'nın görüşüğünü ve bu görüşmede Fahri Korutürk'ün Org. Sancar'ın devam etmesi yönünde sözler

¹¹¹⁹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 179.

¹¹²⁰ Turgut Yılmaz Güven, *Demirel'li Yıllar 1964-11 Eylül 1980*, Emel Matbaacılık, Ankara, 131.

söylediğinden bahsetmişti. Org. Evren ise Özel Kalem Müdürüne dönerek özetle bu tür dalavereli işlerle ilgilenmediğini, mukadderatı kimsenin değiştiremeyeceğini ve ülke için kim hayırlı ise onun olmasını istediğini söylemişti.¹¹²¹

Org. Evren, Meclis'ten güven oyu olan Bülent Ecevit'i 18 Ocak 1978'de kendisine eşlik eden Hava Kuvvetleri Komutanı ve Genelkurmay İkinci Başkanıyla birlikte ziyaret etmişti. Org. Evren, bu ziyarette Bülent Ecevit'in kendilerini çok sıcak kanlı karşıladığından söz etmiş ve bu görüşmeden iki gün sonra ise İçişleri Bakanı'nın kendisini ziyarete geldiğinden bahsetmişti. İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı bu görüşmede Org. Evren'in Mart ayında Genelkurmay Başkanlığına getirileceği yönündeki kanaatini öne sürmüştü.¹¹²² 1978 Şubat ayının ilk haftasında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk başkanlığında Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan yardımcıları, Devlet bakanları, Genelkurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Kenan Evren'in içerisinde bulunduğu kuvvet komutanlarının katılımıyla Milli Güvenlik Kurulu toplanmıştı. Bu toplantıda ülke içerisindeki anarşik olaylar konuşulduğu gibi Kıbrıs konusundaki gelişmelerde ele alınmıştı.¹¹²³ Şubat ayının ortasına gelindiğinde Yüksek Askerî Şûra'nın olağan toplantısı başlamış ve üç gün sürecek toplantıda önemli konular üzerinde durulmuştur.¹¹²⁴

Org. Evren, 19 Şubat 1978'de İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı'nın daveti üzerine evine gitmiş ve bir görüşme yapmıştı. Org. Evren bu görüşmede Özaydınlı'nın kendisine Mart ayında kesin Genelkurmay Başkanı olacağını söylediğini ve Milli Savunma Bakanı ile bir görüşme yapması yönünde tavsiyede bulunduğunu aktarmıştı. Org. Evren, tavsiye sonrasında Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ile Millî Savunma Bakanlığında bir görüşme yapmış ve Işık'ında Özaydınlı ile aynı şeyleri söylediğini ifade etmişti. Ayrıca Bakan Işık, Org. Semih Sancar'ın bu değişimi istemeyip olumsuz bir harekette bulunabileceği ihtimaline karşı Org. Evren'den temkinli olmasını istemişti. Ancak Org. Evren, Org. Sancar'ın böyle bir şey yapmayacağını yapsa dahi destek bulamayacağını ifade etmiş ve Org. Faruk Gürler'in hadisesini örnek olarak vermişti. Bu görüşmeden bir gün sonra ise Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı telefon etmiş ve Org. Evren'e

¹¹²¹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 185.

¹¹²² Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 185.

¹¹²³ *Milliyet*, 2 Şubat 1978, Sayı 10865, 1,12; *Milliyet*, 3 Şubat 1978, Sayı 10866, 1,12.

¹¹²⁴ *Milliyet*, 12 Şubat 1978, Sayı 10875, 1; *Milliyet*, 13 Şubat 1978, Sayı 10876, 1,12.

Genelkurmay Başkanlığına tayin kararnamesinin imzaya gönderildiğini bildirmiştir.¹¹²⁵ 24 Şubat 1978'de Bakanlar Kurulu kararınca Org. Sancar'dan boşalacak olan Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Evren'in atanmasının teklif edildiği belge onaylanması için Cumhurbaşkanlığına gönderilmiş ve Org. Kenan Evren'in ataması yapılmıştır.¹¹²⁶

Diğer taraftan Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanı olacağı ve Org. Evren'in 7 Mart'ta göreve başlayacağı yönünde haberler basına yansımıştır.¹¹²⁷ Ayrıca Org. Semih Sancar, kendisinin yerine atanacak olan Org. Kenan Evren ile birlikte İzmir'e giderek birliklere veda etmiş ve yeni Genelkurmay Başkanı'nı tanıtmıştır. Daha sonra Kuvvet Komutanlarıyla birlikte İstanbul'a dönmüş ve 6 Mart günü ise Ankara'daki törene katılmıştır.¹¹²⁸ Genelkurmay Başkanlığı'nda düzenlenen törenle birlikte Org. Semih Sancar emekliye ayrılmış ve aynı törende Genelkurmay Başkanlığı görevini Kenan Evren'e devretmiştir. Törende öncelikle emekliye ayrılan Org. Semih Sancar açıklamalarda bulunmuş ve ardından Genelkurmay Başkanı olan Org. Evren bir konuşma yapmıştır. Org. Evren, öncelikle Atatürk ilkelerine el uzattırmayacağını belirtmiş ve Türk Milletinin bölünmezliğini korumak ve kollamanın öneminden de bahsetmiştir.¹¹²⁹ Böylece 6 Mart 1978'de görev süresi dolan Org. Semih Sancar'ın yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Kenan Evren atanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 17. Genelkurmay Başkanı olmuştur.

3.4.2.2. Org. Kenan Evren'in Yurt İçi Gezileri

Org. Kenan Evren, Genelkurmay Başkanlığı görevine atandıktan kısa bir süre sonra yurt içinde gezilere çıkarak askerî ve siyasi ziyaretlerde bulunmuştu. Org. Kenan Evren, Genelkurmay Başkanlığına atandıktan sonra ilk görüşmesini Başbakan Bülent Ecevit ile yapmıştı. Bu görüşmede Ecevit, Org. Evren'e yeni görevinde başarılar dilemiş ve tebrik etmişti.¹¹³⁰ Org. Evren, 9 Mart'ta ise Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile bir saat kadar görüşme yapmış ve bu görüşmede Korutürk, bazı önerilerde bulunarak başarılar dilemişti.

¹¹²⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 186-187.

¹¹²⁶ BCA, 30-18-1-2/ 369-82-16, 1. Bkz. EK 20.

¹¹²⁷ *Cumhuriyet*, 2 Mart 1978, Sayı 19250, 1,9; *Hürriyet*, 2 Mart 1978, Sayı 10735, 1,11.

¹¹²⁸ *Hürriyet*, 3 Mart 1978, Sayı 10736, 1.

¹¹²⁹ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1978, Sayı 19255, 1,9; *Hürriyet*, 7 Mart 1978, Sayı 10740, 1,11.

¹¹³⁰ *Hürriyet*, 8 Mart 1978, Sayı 10741, 1.

Genelkurmay Başkanlığı makamının iyi korunması gerektiğinden söz eden cumhurbaşkanı aynı zamanda basın ile ilgili görüşmelerde de dikkat etmesi gerektiğinden bahsetmişti. Org. Evren ise bu tavsiyeler karşısında Silahlı Kuvvetlerin birlik ve beraberliğini koruyacağını, bu göreve layık olmaya çalışacağını belirtmişti.¹¹³¹ 21 Mart'ta Başbakan Ecevit ile Ankara'da yeniden bir araya gelen Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, bu toplantıda Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaçları, dış politika ve asayiş konuları hakkında görüşmeler yapmıştı. Toplantı sonrasında basına açıklamalarda bulunan başbakan, özetle Genelkurmay Başkanı ve komutanlarla yaptığı toplantıların sık sık olması gerektiğini vurgulamıştı. Başbakan Ecevit, dış politika ile ulusal güvenliğin birbirinden ayrılmaz bir parça olduğunu ve dış politikanın temel hatlarını daima göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade etmişti.¹¹³²

Org. Kenan Evren, Genelkurmay Başkanlığı öncesinde yurt içinde düzenlenen bazı tatbikatlara katıldığı gibi Genelkurmay Başkanlığı döneminde de bu katılımları devam ettirmişti. Öyle ki Eylül 1978'de Diyarbakır bölgesinde yapılan bir tatbikata iştirak etmiş ederek Kuvvet Komutanlarıyla birlikte izlemişti. Org. Evren anılarında tatbikat için gittiği Cizre'nin sokaklarında çirkin sloganlara denk geldiğini ve kendisini karşılamaya gelen belediye başkanını bu konuda ciddi manada uyardığını ifade etmişti.¹¹³³ 1978 yılının son aylarında ülke içerisinde yaşanan anarşi ve terör olaylarını takip eden Org. Kenan Evren, olay yerlerini inceleyen subaylardan bilgi almıştır. Aralık 1978'de ise gelen raporları inceleyen Org. Evren, bazı illerde sıkıyönetim kararı alınması konusunda uyarıda bulunmuştu. Org. Evren, 1979 yılının başında ise Ankara'da Bülent Ecevit başkanlığında yapılan Sıkıyönetim Eşgüdüm toplantısına katılmış ve toplantıda sıkıyönetim uygulaması ile ilgili alınan hedefler üzerinde durulmuştu.¹¹³⁴

Diğer taraftan Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, 1979 Şubat ayı içerisinde Doğu illerinde incelemelerde bulunmak için Ankara'dan ayrılmıştı. Kendisine eşlik eden komutanlar ile birlikte özel bir uçakla Trabzon'a da gitmiş ve buradaki brifinge katıldıktan sonra Ankara'ya dönmüştü.¹¹³⁵ Org. Evren, Nisan ayının ikinci haftasında da Kuvvet Komutanlarıyla birlikte Ankara'dan ayrılmış ve Deniz Kuvvetleri

¹¹³¹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 193.

¹¹³² *Hürriyet*, 22 Mart 1978, Sayı 10755, 1,11.

¹¹³³ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 222.

¹¹³⁴ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1979, Sayı 19557, 1,9.

¹¹³⁵ *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1979, Sayı 19595, 1.

Komutanlığınca yapılacak olan füze atışlarını seyretmek için Antalya'ya gitmişti. Org. Evren'in Antalya'daki ziyaretlerinin ardından 11 Nisan'da tekrar Ankara'ya döneceği basına yansımıştı.¹¹³⁶ 25 Nisan 1979'da Ankara'da Silahlı Kuvvetler Sanayii Ürünleri Sergisine katılan Org. Evren, burada önemli açıklamalarda bulunmuş ve özetle devletler arasındaki silahlanma yarışının sürüp gittiğinden bahsetmişti. Ayrıca yakın tarihten örnek veren Org. Evren, TSK'nın savunma ihtiyacını kendi olanaklarıyla sağlama zaruretinin olduğunu ifade etmiştir.¹¹³⁷ Ağustos ayının ilk haftası İstanbul'da olan Org. Evren, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 7 Ağustos günü Florya Deniz Köşküne çağırılmış ve o günlerde ordu içerisinde yapılacak olan atamalar konusunda bir görüşme yapılmıştı. Bu görüşme basına yansımış ve Org. Evren'in cumhurbaşkanına Yüksek Askerî Şûra çalışmaları hakkında bilgi verdiği belirtilmişti.¹¹³⁸

Org. Evren, Ağustos ayının sonuna doğru yurt içindeki gezilerine devam etmiş ve 21 Ağustos 1979'da kendisine eşlik eden Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin ile birlikte Diyarbakır'a gitmiştir. Org. Evren'in Diyarbakır-Urfa yöresinde sıkıyönetim konusunda incelemeler yapacağı Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliğinden kamuoyuna duyurulmuştur. Org. Evren, Diyarbakır'da konu ile ilgili bir brifinge katılmış ve ardından bölgede bulunan ilgililerden sıkıyönetim uygulamaları hakkında bilgi almıştı.¹¹³⁹ Bu kısa süren gezi sonrası Ankara'ya dönen Org. Evren 26 Ağustos Türk Silahlı Kuvvetleri Günü dolayısı ile yapılan törenlere katılmış ve daha sonra kendisine eşlik eden bir heyet ile birlikte Anıtkabir'i ziyaret etmiştir.¹¹⁴⁰ Org. Evren, 31 Ağustos'ta ise Deniz Harp Okulu'nun 206. ve Hava Harp Okulu'nun 25. Dönem mezunlarının diploma törenlerine katılmak için İstanbul'a gitmişti. Devlet erkânının da katıldığı törende mezunların diploma ve kılıç kuşanma törenleri izlenmişti. Hava Harp Okulundaki tören sonrasında Heybeliada'daki törene geçen sivil ve askerî erkân buradaki organizasyon sonunda bölgeden ayrılmışlardır.¹¹⁴¹

Aralık 1979'a gelindiğinde ülke içerisinde artan anarşi ve terör önü alınamaz bir hal almıştı. Özellikle bu yaşananlardan rahatsızlık duyan Org. Evren ve üst düzey

¹¹³⁶ *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1979, Sayı 19645, 7.

¹¹³⁷ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1979, Sayı 19665, 1,11.

¹¹³⁸ *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1979, Sayı 19769, 1,11.

¹¹³⁹ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1979, Sayı 19783, 1,11.

¹¹⁴⁰ *Milliyet*, 27 Ağustos 1979, Sayı 11432, 1,12; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1979, Sayı 19786, 1,11.

¹¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1979, Sayı 19791, 1.

komutanlar, 21 Aralık'ta İstanbul 1. Ordu Karargahında bir toplantı yapmışlardı. Toplantıda hükümete karşı müdahale kararı alınmış ve sonra Gölcük'e uğrayan Org. Evren, burada bulunan komutanların fikirlerini almıştı. 22 Aralık günü ise Eskişehir'e gitmiş ve orada bulunan Taktik Hava Kuvvet Komutanı'nın da fikrini aldıktan sonra aynı gün Ankara'ya dönmüştü. Üç gün sonra Kuvvet Komutanlarıyla birlikte Diyarbakır'a giden Org. Evren, daha öncesinde Diyarbakır'a gelmelerini istediği komutanlar ile ülkedeki sorunlar konusunda görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmeler neticesinde komutanlar ile ortak bir karar alınmış ve uyarı mektubu verilmişti.¹¹⁴² 3 Ocak 1980'de Cumhurbaşkanı ile Ankara'da bir görüşme yapan Org. Evren, 7 Ocak günü Kuvvet Komutanlarıyla birlikte Başbakan Süleyman Demirel ile de bir araya gelmişti. Yapılan bu görüşmelerde ülkenin kötüye giden genel durumu ele alınmış ve sıkıyönetim ile verilen uyarı mektubu hakkında da görüşülmüştü.¹¹⁴³ Diğer taraftan Şubat ayında ülkede yaşanan olumsuzluklar devam etmiş, Org. Evren ise her yıl kış aylarında Erzurum'da yapılan kış tatbikatını izlemek için Kuvvet Komutanlarıyla birlikte Erzurum'a gitmişti. Burada bazı parlamenterler ile tatbikatı izlemiş ve 14 Şubat'ta ordu evinde verilen bir yemekte ülkede yaşanan anarşik olayların sıkıyönetime rağmen neden bastırılmadığıyla ilgili sorulara cevap vermişti. Org. Evren, kendilerinin dış düşmanlarla değil, iç düşmanlarla uğraştıklarını ifade etmiş ve kan dökmek istemediklerini belirtmiştir.¹¹⁴⁴ Bu tatbikat sonrasında Ankara'ya dönen Org. Evren, Mayıs ayında yurt dışı gezisine gitmiş, dönüşte ise İstanbul'da bir toplantı yapmış ve 24 Mayıs'ta komutanların müdahale yapılması konusundaki düşüncelerini öğrenmişti. Bu toplantıdan 4 gün sonra ise Çorum'da olaylar patlak vermiş ve ülkedeki kötü durum daha da vahim bir hal almıştı.¹¹⁴⁵ Org. Evren, 8 Temmuz 1980'de kendisine eşlik eden Kuvvet Komutanlarıyla birlikte olayların yaşanmaya devam ettiği günlerde Çorum'a gitmiş ve askerî birlikleri denetlemişti. Çorum'daki incelemeler sonrasında Amasya, Samsun ve Ordu'ya da geçen Org. Evren, 9 Temmuz günü Karadeniz denetlemesini bitirip komutanlarla birlikte Ankara'ya dönmüştür.¹¹⁴⁶

¹¹⁴² Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 103-104.

¹¹⁴³ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 342-344.

¹¹⁴⁴ *Milliyet*, 15 Şubat 1980, Sayı 11600, 1,7; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 361-362.

¹¹⁴⁵ Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 170, 172.

¹¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1980, Sayı 20100, 1,9; *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1980, Sayı 20101, 1,9.

Org. Evren, Temmuz ayının ortasında Kuvvet Komutanlarıyla birlikte Güneydoğu bölgesinde yaşanan anarşi ve terör olaylarını yakından görmek üzere Ankara'dan ayrılmışlardı. Org. Evren, 17 Temmuz günü Van'a aynı gün içerisinde Yüksekova, Şemdinli, Hakkari'ye giderek birlikleri ziyaret etmiş ve bölgedeki komutanlardan olaylar hakkında bilgi almıştı. Bir gün sonra ise Ağrı, Kars ve Erzurum'a hareket eden Org. Evren, aynı gün içerisinde çeşitli denetlemeler yapmış ve komutanlar ile görüşmüştü. 19 Temmuz'da Elâzığ, Tunceli ve Diyarbakır garnizonlarındaki birlikleri denetleyen Org. Evren, 20 Temmuz'da Siverek'e daha sonra da Kayseri'ye geçmişti. Kayseri'de Kıbrıs Barış Harekâtının altıncı yıldönümü törenine katılmış ve Hava İndirme Tugayı'nda şehit düşen askerler için yapılan anıtın açılışında bulunmuştu.¹¹⁴⁷ Eylül ayına gelindiğinde ise ülkedeki gidişat önü alınamaz bir hal almış ve Org. Evren liderliğindeki komutanlar 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koymuşlardı. Org. Evren, 12 Eylül sonrasında Genelkurmay Başkanlığı, MGK Başkanlığı ve Devlet Başkanlığını bir arada yürütmüştü. Bu üç önemli görev ile birlikte yurt içi gezilerine devam eden Org. Kenan Evren, 29 Eylül 1980'de NATO tatbikatını izlemek için İstanbul'a gitmişti. Kendisine MGK'nın üyeleri de eşlik etmiş ve bu tatbikatın karşı taarruz bölümünü izledikten sonra tekrar Ankara'ya geri dönmüşlerdi.¹¹⁴⁸

2 Ekim 1980'de başka bir tatbikatı izlemek için Van'a giden Org. Evren, öncelikle valilik önünde halka hitaben bir konuşma gerçekleştirmişti. Bu konuşmada ülkenin 12 Eylül öncesindeki kötü haline değinen Org. Evren, adeta bir siyasetçi gibi vaatlerde bulunmuş ve özetle halkı özlem duyduğu hakiki demokrasiye ulaştırmak amacıyla çalışacaklardan söz etmişti.¹¹⁴⁹ 13 Ekim 1980'de kendisine eşlik eden MGK üyeleriyle birlikte yeni bir yurt içi gezisine çıkan Org. Kenan Evren, Ankara'dan Diyarbakır'a giderek “*Fazıl Bilge-80*” tatbikatını izlemiş ve Diyarbakır halkına hitaben bir konuşma yapmıştır.¹¹⁵⁰ 17 Kasım 1980'de MGK üyeleriyle birlikte İzmir'e giden Org. Evren, 12 Eylül'den beri anarşi ve terör konusunda yapılan mücadeleleri ele alan bir brifinge katılmıştı. Ayrıca İzmir garnizonunda bulunan subay ve astsubaylara yönelik bir konuşma yapmıştı. Konuşmada 12 Eylül öncesi durum karşısında bir müdahalede bulunulmasaydı neler olabileceğine değinen Org. Kenan Evren, partilerin görevlerini yapmaması

¹¹⁴⁷ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 465.

¹¹⁴⁸ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1980, Sayı 20177, 1; *Milliyet*, 29 Eylül 1980, Sayı 11824, 1,10.

¹¹⁴⁹ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1980, Sayı 20184, 1,7.

¹¹⁵⁰ *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1980, Sayı 20193, 1; *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1980, Sayı 20195, 1,9.

konusundaki olumsuzluktan da söz etmişti. Bir gün sonra İzmir'den İstanbul'a geçen Org. Kenan Evren, 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığına uğramıştı. Buralarda da subay ve astsubaylara hitaben konuşan Org. Evren, İzmir'deki açıklamalarının bir benzerini yapmıştı. Aynı gün İstanbul'dan Çorlu'ya geçmiş ve burada da dinleyenleri etkileyici açıklamalarda bulunmuştu.¹¹⁵¹

Org. Kenan Evren, 1981 yılında da aldığı bir karar ile yurt içi gezilerine çıkmış ilk olarak 15 Ocak 1981'de Konya'ya gitmiştir. MGK üyeleriyle birlikte gittiği Konya'da kalabalık eşliğinde karşılanmış ve halka hitaben bir konuşma gerçekleştirmişti. Org. Evren özetle 12 Eylül sonrasında anarşi ve terör mücadelelerinde büyük oranda mesafe katettiklerini belirtmiştir. Ayrıca yaptıkları ve yapmakta oldukları işlerden bahseden Org. Evren, Konya'daki ziyareti sonrasında 16 Ocak günü Adana'ya hareket etmiştir. Adana'da da kendisini bekleyen kalabalığa konuşma yapan Org. Evren, sendikaların yolsuzlukları konusuna değinmiş ve bir gün sonra Antakya'ya geçmiştir. Burada da halka hitap eden Org. Evren, aynı gün yoğun bir tempo içerisinde Kahramanmaraş ile Gaziantep'te de bazı açıklamalarda bulunmuş ve Ankara'ya geri dönmüştü.¹¹⁵² Org. Evren, 1981 Mart ayının sonunda Ege gezisine çıkmış ve ilk olarak İzmir'e uğramıştı. Burada büyük bir kalabalığa konuşma yapan Org. Evren, 1979'da temelini atmış olduğu İzmir Maltepe Lisesi'nin inşaatı ile birlikte TARIŞ Genel Müdürlüğü ve Liman Başmüdürlüğü tarafından düzenlenen brifinglere katılmıştır. Daha sonra Manisa'ya geçen Org. Evren, 12 Eylül müdahalesi ile birlikte anarşi ve terörün %90 kökünün kazındığından bahsetmişti. Manisa'daki konuşmasından sonra Alaşehir'e geçmiş ve burada özellikle MGK içerisinde bir anlaşmazlığın olduğu yönünde çıkan yalan haberlerin tamamen gerçek dışı olduğunu belirtmiştir. Org. Evren, konuşmasından sonra Alaşehir'de eğitim gördüğü ilkokulu görmek istemiş ve 30 yıl önce konut haline gelen ilkokula ziyarette bulunmuştu. Daha sonra sokaklarda kendisini bayraklarla karşılayan çocuklar "Ya ya ya şa şa şa Evren Paşa çok yaşa" tezahüratları ile mahalleden uğurlamışlardı. Org. Evren, Alaşehir gezisinin ardından İzmir'e geri gitmiş ve sonrasında Ankara'ya dönmüştür.¹¹⁵³

¹¹⁵¹ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 2*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, 151-152.

¹¹⁵² Baskın Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları* (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2006, 75-79; *Milliyet*, 16 Ocak 1981, Sayı 11930, 1,6; *Milliyet*, 19 Ocak 1981, Sayı 11933, 1,7.

¹¹⁵³ *Milliyet*, 28 Mart 1981, Sayı 11999, 1,6; *Milliyet*, 29 Mart 1981, Sayı 12000, 1,7.

Org. Evren, bazen bir siyasi lider gibi il il gezilerine devam ederken bazen de Genelkurmay Başkanlığı'nın vermiş olduğu yetki ile ordu tatbikatlarını takip etmiş ve sık sık denetlemeler yapmıştı. Öyle ki 30 Nisan 1981'de ordunun plan tatbikatları doğrultusunda gezilere çıkmış ve bu gezilerde vatandaşlara da hitap etme imkânı bulmuştu. Erzincan'da halka hitap eden Org. Evren, öncelikle işçi vatandaşların durumunu ele almış ve daha sonra işkenceler konusu ile idam meselesi üzerinde durmuştur. Org. Evren, 12 Haziran'da Amasya'da yaptığı bir konuşmada ise terör karşısındaki başarılarına gölge düşürmek istediklerini bu nedenle yurt içinde işkence yapıyorlar şeklinde asılsız söylemlerde bulunduklarını ifade etmişti.¹¹⁵⁴ Org. Evren 23 Temmuz'da Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yılında düzenlenecek olan programa katılmak üzere Erzurum'a gitmişti. Erzurum'da program gereği atışlı tatbikatı izlemiş ve hem de bu durumdan istifade kendini görmeye gelen halka hitaben geniş çaplı bir konuşma yapmıştı. 24 Temmuz'da ise Trabzon'a geçen Org. Kenan Evren, burada da geniş bir halk kitlesine karşı açıklamalarda bulunmuştu. Org. Evren, özetle ülke genelinde kendisini dinlemeye gelen kalabalığın 12 Eylül sonrasında ulaşmak istedikleri hedefe doğru ilerlerken kendilerine çalışma azmi ve güç verdiklerinden bahsetmişti.¹¹⁵⁵

Org. Kenan Evren, 4 Eylül 1981'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş temelleri açısından önemli bir yere sahip olan Sivas'a gitmişti. Sivas Kongresi'nin yıl dönümü dolayısıyla katıldığı törende büyük bir kalabalık halk kitlesine hitap eden Org. Kenan Evren, günün anlam ve önemi hakkında bir konuşma gerçekleştirmişti. Ayrıca Org. Evren, 12 Eylül öncesi ülkede yaşanan ekonomik sorunlara değinmiş ve alınan önlemler sonucunda ülke ekonomisinin iyiye gittiğinden söz etmişti. Bu durumdan rahatsız olanların bulunduğunu ifade eden Org. Evren, bu kişilere aldırış etmediklerini belirtmişti.¹¹⁵⁶ 9 Eylül günü ise İzmir'in kurtuluşunun 59. yıldönümü için İzmir'e gitmiş olan Org. Evren, Hükümet Konağı önünden halka seslenmiştir. Yapmış olduğu açıklamaların birinde Türk ulusunun kurtuluş günlerini kutlarken düşmanlıklarını tazelemek için değil, o günlere bir daha düşmemek için kutladığını ifade etmiştir. Ayrıca Org. Evren, kutlamalar için bir araya gelmiş olan halkın, muhteşem ve coşkulu olması karşısında gurur duyduğunu ifade ederken, 5 yıl önce Ege Ordu Komutanı olduğu

¹¹⁵⁴ Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 86-87,91.

¹¹⁵⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 2*, 360-363.

¹¹⁵⁶ *Milliyet*, 5 Eylül 1981, Sayı 12158, 1,12.

dönemdeki kutlamalardan utanç duyduğunu belirtmiştir. Bunun nedenini açıklayan Org. Evren, o günlerde yapılan kutlama töreninin sanki İzmir'in kurtuluşu değil de bütün partilerin kendilerini sergiledikleri bir alana dönüştüğünden söz etmişti. Hatta o törende bazılarının elinde Türk bayrağı olmadığını ve kimisinin sağ elini kaldırdığını kimisinin de sol ellerini kaldırarak protokol önünden geçtiğinden bahsetmişti.¹¹⁵⁷

Org. Evren, 1982 yılıyla birlikte çeşitli tatbikatlara katılmak ve halk ile iç içe olmak adına yurt içi gezilerine devam etmişti. 8 Şubat 1982'de "Kış-82" tatbikatına katılmak amacıyla MGK üyeleriyle birlikte Erzurum'a giden Org. Evren, öncelikle 9. Kolordu Karargâhı önünde bekleyen kalabalık halk kitlesine hitaben bir konuşma yapmıştı. Org. Evren, demokrasiyi sağlam temeller üzerine kurmak için adım adım ilerlediklerinden bahsetmiş ve gerek Erzurum'da gerekse Sarıkamış'ta bir aydır süren tatbikatı yerinde görmek için geldiklerini ifade etmiştir. Akşam saatlerinde Laleli mevkiindeki tatbikatı izleyen komutanlar, bir gün sonra Sarıkamış'a giderek oradaki tatbikatı da yerinde takip etmişlerdi.¹¹⁵⁸ Org. Evren, 17 Nisan 1982'de Balıkesir'e gitmiş ve burada vatandaşlara önemli açıklamalar yapmıştı. Org. Evren, vatandaşlara parlamenter sisteme geçerken ve geçtikten sonra dikkatli olmaları gerektiğinden bahsetmişti. Org. Evren, birçok vatandaşa MGK'nın gitmesi halinde ülke eski haline döner korkusu ve tereddütü olduğunu belirtmişti. Fakat vatandaşın korkmaması gerektiğine değinen Org. Evren, bu toprakların sahipsiz olmadığını ve ülkeyi tekrar aynı duruma getireceklere karşı koruyacak güçlerin olduğunu ifade etmiştir. 24 Haziran günü Zonguldak'ta özellikle maden işçilerinin kendisini dinlemeye geldiğini belirten Org. Evren, şehirleri ziyaret etmesinin faydalı olduğunu ve şehirlerin kısa sürede temizlendiğini öne sürmüştür. Ayrıca Org. Evren, yapmış olduğu bu gezilerin, bazıları tarafından seçim propagandasına benzetildiğini ancak kendisinin seçilmeye ihtiyacı olmadığını ve sağlıklı olduğu sürece görevini yapacağını ifade etmişti.¹¹⁵⁹

25 Ekim 1982 tarihine gelindiğinde Org. Kenan Evren, hazırlanmış olan 1982 Anayasa taslağını kamuoyuna tanıtmak amacıyla bazı illere geziler düzenlemişti. İlk olarak Trabzon'a giden Org. Evren, halktan sandıkta evet oyu vermelerini istemiş ve milletin rahat etmesi için eski siyasetçilere yasak konulduğunu belirtmişti. Ayrıca Org.

¹¹⁵⁷ *Milliyet*, 10 Eylül 1981, Sayı 12163, 1,8.

¹¹⁵⁸ *Milliyet*, 9 Şubat 1982, Sayı 12312, 8.

¹¹⁵⁹ Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 119, 122.

Evren, ülkenin geçmişteki acı deneyimlerinin göz önünde bulundurularak yeni Anayasa'nın hazırlandığını dile getirmişti. Anayasaya “hayır” kampanyası açanlara karşı ise ağır bir dille eleştiride bulunan Org. Evren, Trabzon'dan sonra Erzurum'a geçmiştir. Burada bulunan kalabalık halk kitlesine de önemli açıklamalara bulunan Org. Evren, yeni Anayasa'da her türlü hak ve hürriyete yer verildiğini belirtmişti. Org. Evren, Erzurumlulara din derslerini zorunlu hale getirdiklerini anlatmış ve Anayasaya hayır diyenlere inanılmaması gerektiği yönünde uyarılar yapmıştı.¹¹⁶⁰ Org. Evren bu tanıtım sürecinde Diyarbakır'a da gitmiş ve orada 12 Eylül öncesinde toplumdaki birçok sıkıntıya yol açan disiplinsizliklere değinmiş ve yeni Anayasa konusunda önemli açıklamalarda bulunmuştu. Bu ziyaretten sonra Kayseri, Adana, Antalya, İzmir, Kocaeli, Edirne İstanbul ve Eskişehir'e geçen Org. Evren, büyük bir heyecanla yeni anayasayı tanıtmıştı.¹¹⁶¹

Org. Evren, yoğun geçen bu tanıtım yolculuğunun sonucunu sandıktan çıkan %91 gibi büyük bir oy oranıyla almış ve 7. Cumhurbaşkanı sıfatıyla bazı illere geziler yapmıştı. 20 Kasım 1982'de Samsun'da halka hitaben bir konuşma gerçekleştiren Evren, özetle artık yeni bir devrin başladığını ve bu dönemin demokratik parlamenter sisteme adım atılan geçiş dönemi olduğunu belirtmişti. Ayrıca kavga devrinin bittiğine ve herkesin farklı görüşlere hoş görülmesi gerektiğine değinmiştir.¹¹⁶² Cumhurbaşkanı Kenan Evren 27 Kasım 1982'de Kars'a gitmiş ve burada halka hitaben yapmış olduğu bir konuşmada 12 Eylül öncesinde Kars'tan göç edenlerin olduğunu fakat şimdi bu durumun durduğunu belirtmişti. Sözlerine devam eden Evren, Anayasa oylamasında % 97,5 oy oranıyla Kars'ın birinci sırayı aldığını ve Kars'ın tarih boyunca vatanına bağlı bir il olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁶³ Evren, 1983 Mart ayında yeniden tatbikat izlemek için yurt içi gezilerine çıkmış ve 12 Mart 1983'de Adıyaman'a gitmişti. Adıyaman'da coşkulu bir şekilde karşılanan Cumhurbaşkanı Kenan Evren, halka hitaben bir konuşma yapmış ve MGK ile başbakan adına vatandaşlara teşekkür etmişti. Konuşmasında ülkelerdeki kalkınmadan söz eden Evren, bazı ülkelerin özel sektöre önem verdiğini ve bu durumun da rekabeti arttırarak gelişmeyi hızlandırdığını ifade etmişti.¹¹⁶⁴

¹¹⁶⁰ *Milliyet*, 26 Ekim 1982, Sayı 12566, 1; *Milliyet*, 27 Ekim 1982, Sayı 12567, 1.

¹¹⁶¹ Detaylı bilgi için bkz. Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 137-144.

¹¹⁶² *Milliyet*, 21 Kasım 1982, Sayı 12592, 3,9.

¹¹⁶³ *Milliyet*, 28 Kasım 1982, Sayı 12599, 1,11.

¹¹⁶⁴ Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 155-156.

Kenan Evren, 9 Nisan 1983’de MGK üyeleri ile birlikte Aydın’a gitmiş ve burada toplanan kalabalık halk kitlesine bazı açıklamalarda bulunmuştu. Evren, Aydın Belediye Binasının balkonundan seslenerek ülke olarak kamu görevlilerinin görevlerini tam anlamıyla yerine getirmemelerinden ötürü vatandaşın idareye karşı güveninin sarsıldığından bahsetmişti. Vatandaşlar arasında siyasi görüşlerden dolayı dil, ırk, din, mezhep ayrılığının yapılmaması gerektiğinden bahseden Evren, ülkedeki bütün vatandaşların eşit olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştı.¹¹⁶⁵ Bir gün sonra ise Denizli’den vatandaşlara seslenen Kenan Evren, genel olarak siyasal sorunlar üzerinde durmuş ve 1983’de yapılacak olan genel seçimde “*Bizans oyunlarına izin vermeyeceğiz*” diyerek uyarılarda bulunmuştu. Daha sonra aynı gün Uşak’ta bir konuşma gerçekleştiren Evren, yaptığı konuşmada özetle gençlerin dikkatli olması gerektiğinden bahsetmiş ve memleket meselelerinin okullara sokulmaması gerektiğini belirtmişti. Kenan Evren, buradaki konuşmasının ardından MGK üyeleriyle birlikte Afyon’a oradan da Ankara’ya geçmiştir.¹¹⁶⁶ 30 Nisan 1983 tarihinde Erzincan’da halka hitaben konuşma yapan Evren, ne söylendiyse zamanında yapıldığını ve şimdi de seçime gidildiğini belirtmişti. Kenan Evren, buradaki konuşmasında kamuoyuna seçimin 6 Kasım’da yapılacağını duyurmuştu. Ayrıca bu seçim yolunda mantar gibi partiler kurulduğunu ifade etmiş ve “*Doğru dürüst güçlü partiler kursunlar*” şeklinde de uyarılarda bulunmuştu.¹¹⁶⁷

Kenan Evren, 7 Mayıs günü Çankırı’da önemli bir konuşma gerçekleştirmiş ve Siyasi Partiler Kanunu’na göre eskilerin devamı niteliğinde partiler kurulamadığı halde eski il başkanlarının toplantılara katılmaları Evren’in canını sıkıyordu. Konuşmasında eğer eskiler bir parti kurma düşüncesine sahipse izin verilmeyeceğini ve milletin bir kez daha o kötü günlere dönmemesi için önlemler alacağından bahsetmişti.¹¹⁶⁸ Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1 Haziran 1983’de Çorum’da konuşmuş ve Büyük Türkiye Partisi’nin (BTP) kapatılış nedenlerini açıklamıştı. Geçmişte feshedilen bir partinin yöneticilerinin yakınlarının BTP’de yer aldığını dile getiren Evren, bunu yapanların sonuçlarına katlanacağından söz etmişti. Ayrıca çeşitli uyarılarda bulunan Evren, MGK’nın her türlü sert tedbirleri almaya kararlı olduğunu belirtmiş ve hatta daha sert

¹¹⁶⁵ *Milliyet*, 10 Nisan 1983, Sayı 12732, 1,8.

¹¹⁶⁶ *Milliyet*, 11 Nisan 1983, Sayı 12733, 1,7.

¹¹⁶⁷ *Milliyet*, 30 Nisan 1983, Sayı 12752, 1,8.

¹¹⁶⁸ Oran, *Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları*, 160-161.

tedbirler almaya mecbur edilmemesi konusunda da ciddi anlamda uyarmıştı. ¹¹⁶⁹ 17 Haziran'da Karadeniz gezisine çıkan Cumhurbaşkanı Sinop'ta bazı açıklamalarda bulunmuş ve Genelkurmay Başkanlığını bırakacağını ifade etmişti. Evren, "*Zamanı geldi, ilelebet burada kalamam. Arkamdan gelen insanlar var*" diyerek konuşmasını gerçekleştirmişti. Ayrıca Evren, bu zamana kadar kimsenin kendi isteğiyle çekilmediğini belirtmiş ve gördüğü büyük ilginin devam ettiğini öne sürmüştü. ¹¹⁷⁰

19 Haziran 1983'de Sinop'tan Giresun'a geçen Cumhurbaşkanı Kenan Evren, halka hitaben yaptığı konuşmada güçlü partilerin seçime girmesini ve fazla partinin değil, hizmet edecek partilerin olmasını istemişti. ¹¹⁷¹ 24 Haziran günü ise Mardin'de konuşan Evren, oy kullanacak vatandaşların akıllarını iyi kullanmaları gerektiğini ve milletçe okuryazar olmanın önemine değinmişti. İki gün sonra ise Hakkâri'de yapmış olduğu bir konuşmada Türk olmak konusunda bazı ifadeler kullanan Evren, Atatürk'ün "*Ne mutlu Türküm diyebilen herkes Türktür*" sözünü söyleyerek konuşmasına ara vermişti. Daha sonra ülkede yaşanan uyuşturucu madde ve silah kaçakçılığı, vatandaşa oy için baskı yapılması gibi suçlar karşısında verilen cezalar hakkında bilgi vermişti. Ayrıca Hakkâri ve Kızılay Devlet Hastanelerinde denetlemelerde bulunan Kenan Evren, helikopterle Van'a geçmişti. Buradaki bazı kurumlarda da denetlemeler yapmış ve daha sonra şehirden ayrılmıştı. ¹¹⁷² Görüldüğü üzere Org. Evren, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra ne ordudan ne de halktan kopmamış, sürekli halkla iç içe olarak onları hem bilgilendirmiş hem de nabız yoklayarak bağları sıkı tutmaya çalışmıştır. Bu durumda Org. Evren'in kişisel yapısı, devam eden askeri yönetim ve Cumhurbaşkanlığı sıfatını taşıması da etkili olmuştur.

3.4.2.3.Org. Kenan Evren'in Yurt Dışı Gezileri

1978 Mart ayının ilk haftasında Genelkurmay Başkanlığına atanmış olan Org. Kenan Evren, orduyu hem yurt içinde hem de yurt dışında başarılı bir şekilde temsil etmişti. Kısa bir süre sonra yurt dışı gezilerine çıkan Org. Evren, Bakanlar Kurulunun 31 Mart 1978'de aldığı bir karar ile 3-9 Nisan 1978 tarihleri arasında yapılacak olan 29.

¹¹⁶⁹ *Milliyet*, 2 Haziran 1983, Sayı 12787, 1.

¹¹⁷⁰ *Milliyet*, 18 Haziran 1983, Sayı 12803, 1,7.

¹¹⁷¹ *Milliyet*, 20 Haziran 1983, Sayı 12805, 1.

¹¹⁷² Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 167-168; *Milliyet*, 27 Haziran 1983, Sayı 12812, 1,6.

CENTO toplantısına kedisine eşlik eden bir heyet ile katılmıştı.¹¹⁷³ 25 Nisan'da ise SSCB'nin Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Baş Yardımcısı Mareşal Ogarkov, 7 kişilik bir heyet ile Türkiye'ye gelmişti. Genelkurmay Başkanı Org. Evren, Ogarkov'un içerisinde bulunduğu heyeti havaalanında karşılamıştı. Öğlenden sonra ise Milli Savuma Bakanı ve Genelkurmay Başkanıyla bir görüşme yapan Ogarkov, 26 Nisan'da Başbakan Bülent Ecevit ile bir araya gelmişti.¹¹⁷⁴ Mareşal Ogarkov, aynı gün Kara Harp Okulunu da ziyaret etmiş ve bazı incelemelerde bulunmuştu. Aynı zamanda öğrencilerin spor müsabakalarını izleyen Ogarkov, okul müzesini gezmiş ve alınan kupaları görmüştü. Kara Harp Okulu'nun spora vermiş olduğu önemi gören Ogarkov, spor alanındaki başarılarından dolayı Kara Harp Okulunu tebrik etmiştir. İstanbul'da da bazı ziyaretlerde bulunan Mareşal Ogarkov, 29 Nisan günü SSCB'ye geri dönmüştür.¹¹⁷⁵

Org. Kenan Evren, 10-18 Mayıs tarihleri arasında geçecek olan SHAPEX-78 tatbikatı ve 67. NATO Askeri Komite toplantısı için 10 Nisan'da Brüksel'e gitmişti. Kendisine Bakanlar Kurulu kararınca isimleri belirlenen bir heyet eşlik etmiş ve daha sonra Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu da NATO toplantısına katılmıştı. Org. Evren, Genelkurmay Başkanı olarak katılmış olduğu ilk Askeri Komite toplantısı öncesinde NATO Genel Sekreteri Luns'u ve Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı Org. Haig'i ziyaret etmişti. Org. Evren, görüşmede TSK'nın zor bir süreçten geçtiğini, ABD'nin Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle uyguladığı ambargo sonrasında TSK'nın yavaş yavaş savaş gücünü kaybettiğini ve bu durum karşında ambargonun kaldırılması gerektiğinden söz etmişti. Org. Evren'in bu sözleri karşısında Org. Haig ve Genel Sekreter Luns, ambargonun kaldırılması konusunda çalışacaklarını ifade etmişlerdi. 19 Mayıs 1978'de Türkiye'ye geri dönen Org. Evren, anılarında ülkede yaşanan olayların giderek arttığından bahsetmişti.¹¹⁷⁶ 26 Ağustos 1978'e gelindiğinde Genelkurmay Başkanlığında Başbakan Bülent Ecevit'inde katıldığı ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alacak olan savunma ihtiyaçlarının belirlendiği bir brifing verilmişti. Brifingde Libya ile ilişkiler konusunda da bir değerlendirme yapılmış ve Başbakan Ecevit, Genelkurmay Başkanı Org. Evren'in 31 Ağustos günü Libya'ya gideceğini

¹¹⁷³ BCA, 30-18-1-2/ 371-109-20, 1.

¹¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1978, Sayı 19305, 1,9; *Milliyet*, 26 Nisan 1978, Sayı 10949, 1.

¹¹⁷⁵ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1978, Sayı 19306, 1,9; *Milliyet*, 28 Nisan 1978, Sayı 10951, 1,12.

¹¹⁷⁶ BCA, 30-18-1-2/ 372-133-6, 1; *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1978, Sayı 19320, 5; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 208.

açıklamıştı. Libya ziyaretinin her iki ülkenin ilişkileri açısından önemli olduğunu belirten Ecevit, Genelkurmay Başkanı'nın bu ziyaretinin çok büyük bir önem taşıdığını ifade etmişti. Org. Evren ise Libya gezisine çıkmadan önce Anadolu Ajansına özel bir demeç vermiş ve özetle bu ziyaretin dost ülkeler arasında samimi boyutlar kazandıracağını belirtmişti. Ayrıca iki ülkenin ilişkileri açısından katkılarda bulunacağını ve Libyalı öğrencilerin Deniz Harp Okulu'nda okuduğunu, Kara ve Hava Harp Okulları'nda da Libyalı öğrencilerin eğitim alması konusunda görüşmeler yapacağından söz etmişti.¹¹⁷⁷ Org. Evren, 31 Ağustos 1978'de kendisine eşlik eden bir heyet ile birlikte Libya'ya gitmiş ve burada önemli görüşmeler yaptığı gibi Libya Devrimi'nin 9. yıldönümü törenlerine de katılmıştı. Devlet Başkanı Albay Muhammed Kaddafi ile de bir görüşme yapan Org. Evren, 4 Eylül 1978'de Türkiye'ye geri dönmüştü. Org. Evren ile görüşme yapan Kaddafi, 2 gün sonra Paris'te yayımlanan bir dergiye açıklamalar yapmıştı. Kaddafi, Org. Evren ile çok uzun bir görüşme yaptığını bu görüşmeden büyük mutluluk ve gurur duyduğunu belirtmişti.¹¹⁷⁸

Diğer taraftan Org. Evren, Eylül ayının son günlerine doğru kendisine eşlik eden Yarbay Cevat Erten'le birlikte 68. NATO Askeri Komite toplantısı ile Genelkurmay Başkanları gezisi için Norveç ve Danimarka'ya gitmişti. Org. Evren bu gezide askerî birlik ve kuruluşlardaki brifinglere katılmıştı. Org. Evren, bu brifinglerde en küçük rütbeye sahip subayların dahi İngilizceyi rahatlıkla konuşup anlamalarının dikkatini çektiğini belirtmişti.¹¹⁷⁹ Yurt dışı gezilerini sürdüren Org. Evren, 27 Kasım- 6 Aralık tarihleri arasında yapılacak olan Veritas tatbikatı için kendisine eşlik eden bir heyet ile İtalya'ya gitmişti. Bu tatbikat sonrasında ise 6 Aralık 1978'de Brüksel'e geçmiş ve NATO 69. Askerî Komite toplantısına katılmıştır.¹¹⁸⁰ 1979 yılına gelindiğinde de yurt dışı gezilerine devam eden Org. Evren, 13 Nisan'da Irak Genelkurmay Başkanı'nın çağrısı üzerine Irak'a gitmişti. 13-17 Nisan tarihleri arasında gerçekleştirilen bu gezide hükümeti temsilen kendisine bir heyet de eşlik etmişti. Irak'a yapılan bu geziyle birlikte Irak- Türkiye arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinde durulacağı yönündeki haberler basına yansımıştı. Ayrıca iki ülkenin Silahlı Kuvvetleri arasındaki ilişkilerin

¹¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1978, Sayı 19428, 1; *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1978, Sayı 19432, 1,9.

¹¹⁷⁸ *BCA*, 30-18-1-2/ 375-172-17, 1; *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1978, Sayı 19437, 1,9; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 220-221.

¹¹⁷⁹ *BCA*, 30-18-1-2/ 376-181-15, 1; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 225.

¹¹⁸⁰ *BCA*, 30-18-1-2/ 376-194-18, 1; *Milliyet*, 28 Kasım 1978, Sayı 11160, 14.

güçlendirilmesi konusu ele alınmıştı. Org. Evren Irak'ta yaptığı temaslardan sonra ülkeye geri dönmüştü.¹¹⁸¹ Haziran ayının ikinci haftasında ABD ve Kanada Genelkurmay Başkanlarının daveti üzerine hükümeti temsilen bir heyet ile birlikte davete icabet eden Org. Evren, 6-24 Haziran tarihleri arasında önemli incelemelerde bulunmuştu.¹¹⁸² Pentagon'da törenle karşılanan Org. Evren'e ABD Genelkurmay Başkanı tarafından madalya verilmiş ve ardından Genelkurmay Başkanlığındaki brifinge katılmıştı. Daha sonra ABD Milli Savunma Bakanı Brow ile bir görüşme yapmış ve görüşmede U-2 uçaklarının Türkiye üzerinden uçuşu konusu gündeme gelmiştir. Org. Evren'in böyle bir durumun mümkün olmayacağını ifade etmesi üzerine Brow, sert bir tepki göstermişti. Org. Evren, anılarında bir haftalık ABD gezisinde birçok bölgedeki askeri birliği ziyaret ettiğini ve gördüğü modern silah, malzeme ve imkanlara Türkiye'nin sahip olmamasına üzüldüğünü belirtmişti. Daha sonra Kanada'ya geçen Org. Evren, Kanada Genelkurmay Başkanı tarafından karşılanmış ve iyi bir şekilde ağırlanmıştı. Burada da brifinge katılan ve daha sonra bazı askeri birlikler ile turistik yerleri gezen Org. Evren, şehirlerin ABD'ye göre daha temiz olduğunu ifade etmiştir. Ziyaret sonrasında Türkiye'ye dönen Org. Evren, Yeşilköy hava alanında gazetecilere gezi hakkında bilgi vermişti.¹¹⁸³

Org. Evren, 15 Eylül 1979'da NATO Genelkurmay Başkanlarının Askerî Komite gezisine katılmak için kendisine eşlik eden bir heyet ile Brüksel'e gitmiş ve 15-22 Eylül tarihleri arasında bazı önemli temaslarda bulunmuştur. 71. NATO komite toplantısından sonra ülkeye geri dönen Org. Evren, havaalanında gazetecilere toplantının çok olumlu geçtiğini söylemiş olsa da bunun dışında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.¹¹⁸⁴ Org. Evren, 1979 yılının Aralık ayında 72. NATO Askerî Komite toplantısı için Brüksel'e gitmişti. 8-12 Aralık tarihleri arasında yapılan bu gezide kendisine hükümeti temsilen bir heyet eşlik etmiş ve yapılan ziyaretler sonrasında Türkiye'ye geri dönmüştü.¹¹⁸⁵ 1980 Mart ayına gelindiğinde İngiltere Genelkurmay Başkanı'nın daveti üzerine 3 Mart günü Londra'ya giden Org. Evren, bazı temaslarda bulunmuştu. Kendisine bu gezi sırasında hükümeti temsilen bir heyet eşlik etmiş ve Londra gezisi sonrasında Norveç Genelkurmay

¹¹⁸¹ BCA, 30-18-1-2/ 378-223-18, 1; *Milliyet*, 13 Nisan 1998, Sayı 11297, 1,7; *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1979, Sayı 19653, 1.

¹¹⁸² BCA, 30-18-1-2/ 380-241-5, 1.

¹¹⁸³ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 268-270, Gezi hakkında gazetecilere verilen beyan için bkz. *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1979, Sayı 19725, 1,11.

¹¹⁸⁴ BCA, 30-18-1-2/ 382-272-17, 1; *Milliyet*, 23 Eylül 1979, Sayı 11459, 12.

¹¹⁸⁵ BCA, 30-18-1-2/ 381-269-19, 1.

Başkanı'nın daveti üzerine Norveç'e geçmiştir.¹¹⁸⁶ Burada iki gün kalan Org. Evren, yapmış olduğu temaslarda Türkiye'deki anarşik olayların konuşulduğuna şahit olmuştu. Ayrıca Norveç'te NATO Çevik Kuvvet tatbikatını izleyen Org. Evren, kendisine gösterilen ilgiden memnun olduğunu belirtmiş ve 3 Mart'ta başlamış olan yurt dışı gezilerini 12 Mart'ta Türkiye'ye dönerek tamamlamıştı.¹¹⁸⁷ 7 Mayıs 1980'de SHAPEX-80 ve NATO Askerî Komite toplantısı için eşi Sekine Hanım ve hükümeti temsilen bir heyet ile birlikte Brüksel'e giden Org. Evren, önemli görüşmeler yapmıştı. Yapılan tatbikata katılan Org. Evren, 12 Mayıs günü Askerî Komite toplantısına katılmış ve 13 Mayıs 1980'de Türkiye'ye geri dönmüştü. Havaalanında basın mensuplarına yapmış olduğu gezi hakkında bilgi veren Org. Evren, yurt dışında bulunduğu süre zarfında kendisine cumhurbaşkanlığı seçiminin neden bir sonuca ulaşmadığı hususunda sorular sorduklarını belirtmişti. Verecek bir cevap bulamadığını dile getiren Org. Evren, kendisine bu konuda soru soran dostlarına şaka maksatlı *"Herhalde Cumhurbaşkanlığına layık bir kimse bulamıyorlar ki seçemiyorlar veya o kadar çok aday var ki bir tanesini bulup seçemiyorlar..."* şeklinde ifadeler kullandığından bahsetmişti.¹¹⁸⁸

18 Mayıs 1980'e gelindiğinde Org. Kenan Evren, Hollanda'da bulunan eşinin felç olduğu yönünde kötü bir haber almıştı. Bu haber üzerine sabah saatlerinde yapılan 19 Mayıs törenlerine katılmış ve gece yarısı kendisine eşlik eden bir heyet ile Hollanda'ya hareket etmişti. 20 Mayıs günü Lahey'de bulunan hastaneye geçen Org. Evren, eşini ziyaret etmiş ve 23 Mayıs günü Türkiye'ye geri dönmüştü.¹¹⁸⁹ Org. Evren, 8 Haziran günü Fransa Genelkurmay Başkanı'nın daveti üzerine kendisine eşlik eden bir heyet ile Paris'e gitmişti. Fransa Genelkurmay Başkanı Org. Merry ve bazı yetkililer tarafından havaalanında karşılanan Org. Evren, Paris'te incelemelere başlamıştı. Askerî birlikleri ve tesisleri gezen Org. Evren, daha sonra Deniz birliklerini görmek amacıyla Marsilya'ya geçmişti. Deniz birliklerini ve tesislerini inceleyen Org. Evren, anılarında bazı tesisleri

¹¹⁸⁶ BCA, 30-18-1-2/ 389-45-1, 1-4; *Hürriyet*, 4 Mart 1980, Sayı 11457, 1.

¹¹⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet arşivinde yer alan belgeye göre Org. Evren'in İngiltere ve Norveç gezisini 3-16 Mart tarihleri arasında yapacağı yer almaktadır. Ancak bu gezi dönemin başında ve Kenan Evren'in kendi anısında belirttiği üzere 3 Mart'ta başlamış ve 12 Mart günü sona ermiştir. Bkz. Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 393; *Milliyet*, 14 Mart 1980, Sayı 11627, 1,10.

¹¹⁸⁸ BCA, 30-18-1-2/ 393-72-1, 1-4; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 433.

¹¹⁸⁹ BCA, 30-18-1-2/ 396-94-1, 1-4; Cumhurbaşkanlığı Devlet arşivinde yer alan belgeye göre Org. Evren'in Hollanda gezisini 19-25 Mayıs tarihleri arasında yapacağı yer almaktadır. Ancak bu gezi dönemin başında ve Kenan Evren'in kendi anısında belirttiği üzere 19 Mayıs'ta başlamış ve 23 Mayıs günü sona ermiştir. Bkz. Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 435; *Milliyet*, 24 Mayıs 1980, Sayı 11698, 10.

oldukça beğendiğini belirtmişti. 13 Haziran'da Fransa'daki incelemeler bitmiş ve Org. Evren Hollanda'ya geçmişti. Hastanede yatmakta olan eşini alarak 14 Haziran günü Türkiye'ye dönmüştü.¹¹⁹⁰

Org. Evren, 12 Eylül 1980'deki Askerî Darbe sonrasında uzun bir süre ülke içerisindeki sorunlarla ilgilenmiş, 12 Eylül sonrasındaki ilk yurt dışı gezisine 1981 yılının Kasım ayında çıkmıştı. Devlet Başkanı Org. Evren, kızı Miray Evren ve kendisine eşlik eden bir heyet ile birlikte Pakistan İslam Cumhuriyeti Devlet Başkanı Ziya Ül Hak'ın davetlisi olarak 22 Kasım'da Pakistan'a gitmişti. İslamabad havaalanına inen Org. Evren'i ellerinde Türk ve Pakistan bayrakları olan öğrenciler karşılamıştı. Büyük bir karşılama töreninden sonra adına verilen akşam yemeğine katılmıştı. Yemek öncesinde kendisine Ziya Ül Hak tarafından Pakistan'ın en büyük nişanı takılmıştı. Org. Evren, resmî görüşmelere 23 Kasım'da başlamış ve devlet erkanı başta olmak üzere birçok yetkiliyle bir araya gelmişti. 24 Kasım günü ise Kuzey Pakistan'da Afganistan sınırına giden Org. Evren, burada bulunan mültecileri görmüş ve Kızılay'ın vermiş olduğu yardımları teslim etmişti. 25-26 Kasım tarihlerinde de önemli incelemeler gerçekleştiren Org. Evren, 27 Kasım günü Türkiye'ye geri dönmüştü.¹¹⁹¹

1982 yılı ile birlikte yurt dışı gezilerine devam eden Devlet Başkanı Org. Evren, Kuveyt Emirinin davetlisi olarak kendisine eşlik eden bir heyet ile birlikte 20 Mart 1982'de Kuveyt'e gitmişti. Kuveyt'te 21 pare top atışıyla karşılanan Org. Evren, gün içerisinde resmî görüşmelere başlamıştı. 20-22 Mart tarihleri arasındaki bu ziyarette Kuveyt'e su verip petrol alma konusu ve Türkiye'de sağlık tesisleri kurulması için kredi alınması yönünde görüşüleceği basında yer almıştı.¹¹⁹² Org. Evren'in Kuveyt'te yaptığı görüşmeler sonrasında Türkiye ile Kuveyt arasında bir çerçeve anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre yılda iki kez toplanacak olan bir Türk-Kuveyt Karma Ekonomik Komisyonu oluşturulmuştur. Ayrıca Turizm, gemi işletmeciliği ve balıkçılık konusunda da iş birliği yapılacağı belirtilmişti. Org. Evren, Kuveyt Emirinin davetlisi olarak gittiği Kuveyt'ten, yapmış olduğu görüşmelerden sonra 22 Mart'ta Türkiye'ye geri dönmüştür.

¹¹⁹⁰ BCA, 30-18-1-2/ 396-97-4, 1-4; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 442-444.

¹¹⁹¹ BCA, 30-18-1-2/ 437-385-7, 1-9; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 459-465; *Milliyet*, 28 Kasım 1981, Sayı 12239, 1,9.

¹¹⁹² BCA, 30-18-1-2/ 447-445-10, 1-6; *Milliyet*, 21 Mart 1982, Sayı 12352, 1,9.

¹¹⁹³ 5 Nisan’da yeni bir yurt dışı gezisine çıkan Devlet Başkanı Org. Kenan Evren, sabah saatlerinde kendisine eşlik eden bir heyetle birlikte Bükreş’e gitmişti. ¹¹⁹⁴ Bükreş’te askeri bir tören ile karşılanan Org. Evren, ikamet edeceği yere doğru giderken halkın diğer yurt dışı gezilerinde gördüğü gibi coşkulu olmadığını fark etmişti. Bu durumu araştırdığında halkın mevcut yönetimden şikayetçi olduğunu öğrenmişti. İki lider arasındaki görüşmeler öğlen yemeği sonrasında başlamış ve yarıda kalan görüşmelere 6 Nisan günü devam edilmişti. Ayrıca o gün Romanya Cumhurbaşkanı Nikolay Çavuşesku ile bazı ağır sanayi tesislerini, demir çelik ve motor fabrikasını gezen Org. Evren, ikili ticari ilişkilerin daha da ilerlemesi konusunda da görüşmeler yapmıştır. 7 Nisan’da da Broşova’daki sanayi tesislerinden araç üretimi yapan fabrikaları da ziyaret eden Org. Evren, akşam saatlerinde yemek yemiş ve bir gün sonra Ordu Müzesini gezmişti. Ardından, hazırlanmış olan Türk-Romen Ekonomik İş Birliği Programı ile taşımacılıkla ilgili olan Ro-Ro Anlaşması yapılan bir merasimle iki lider tarafından imzalanmış ve bu tören sonrasında kutlama yapılmıştı. Tören sonunda havaalanına hareket eden Org. Evren, aynı gün içerisinde Türkiye’ye geri dönmüştü. ¹¹⁹⁵

Org. Kenan Evren, Eylül ayında Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurulu Başkanı’nın daveti üzerine kendisine eşlik eden bir heyet ile 20 Eylül’de Belgrat’a gitmişti. ¹¹⁹⁶ Burada askeri bir törenle Cumhurbaşkanlığı Kurulu Başkanı Peter Stamboliç ve yetkililer tarafından karşılanmıştı. Daha sonra bir yemek yenilmiş ve Org. Kenan Evren, görüşmelere başlamıştı. Org. Evren, görüşmelerde daha çok Yugoslavya’da bulunan Türk asıllı vatandaşlara sunulan eşit haklardan söz etmiş ve duyulan memnuniyet dile getirilmişti. Ayrıca Terör konusunda iş birliği yapılması ve Kıbrıs konusu ele alınmıştı. 21 Eylül günü ise Yugoslavya Başbakanı Bayan Milka Planinç, Org. Evren’i misafir kaldığı Beyaz Saray’da ziyaret etmişti. Aynı gün Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği bir park alanında ağaç dikimine katılan Org. Evren, sonrasında Belgrad’da bulunan elektronik fabrikasını gezmiştir. 22 Eylül günü Üsküp’e geçen Devlet Başkanı Org. Evren, burada Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Başkanlık Divanı Başkanı ve bazı yetkililer tarafından karşılanmıştı. Burada da bazı görüşmeler yapan Org.

¹¹⁹³ Özer Yelçe, “Türk-Kuveyt Çerçeve Anlaşması Bugün İmzalanıyor”, *Milliyet*, 22 Mart 1982, Sayı 12353, 1,8; *Milliyet*, 23 Mart 1982, Sayı 12353, 1,8.

¹¹⁹⁴ *BCA*, 30-18-1-2/ 448-452-10, 1-7.

¹¹⁹⁵ Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 3*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, 136-138; *Milliyet*, 8 Nisan 1982, Sayı 12370, 1; *Milliyet*, 9 Nisan 1982, Sayı 12371, 1,12.

¹¹⁹⁶ *BCA*, 30-18-1-2/ 460-534-2, 1-9.

Evren, daha sonra tren ile Manastıra geçerek tarihi ve kültürel yerleri gezmişti. Manastır gezisi sonrasında Üsküp'e geri dönen Org. Evren, bir gün sonra yola çıkarak Türkiye'ye dönmüştü.¹¹⁹⁷

1982 Aralık ayı içerisinde Uzakdoğu ülkeleri gezisine çıkan Org. Evren, ilk olarak 12 Aralık 1982'de kendisine eşlik eden bir heyet ile birlikte Çin Halk Cumhuriyeti'ne hareket etmişti. Fakat yakıt ikmali dolayısı ile öncelikle Pakistan'a iniş yapılmış ve Org. Evren'i karşılamaya Pakistan Genelkurmay Başkanı İkbâl Han ve bazı yetkililer gelmişti. Bir gün sonra ise yola devam eden Org. Evren, saat 16.00'da Pekin'e gitmişti. Havaalanından Devlet Misafirhanesine geçen Org. Evren, akşam Halk Kongresi Sarayında kendisi için düzenlenen törene katılmıştı. Törende Çin Devlet Konseyi Başkanı Zhao Ziyang ve Çin devlet erkanından bazı isimler yer almıştı. Tören sonra karşılıklı tanışmalar yapılmış ve akşam yemeği yenilmişti. 14 Aralık'ta resmî görüşmelere başlanmış ve Org. Evren, Zhao Ziyang'a Türkiye'nin jeopolitik konumu ile 12 Eylül sonrasında yapılan gelişmeler hakkında bilgi vermişti. Ayrıca ikili ilişkilerden söz eden Org. Evren, bu ilişkilerin devamlı ilerleme kaydetmesinden ötürü mutlu olduğunu da belirtmişti. Aynı gün içerisinde Çin Seddini de gezen Org. Evren, 15 Aralık'ta Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Çin Komünist Partisi Politbüro Sürekli Komitesi Başkanı Deng Hsiaoping ile de görüşmüştü.¹¹⁹⁸ Org. Evren, 16 Aralık'ta ise Çin'in Şanghay kentine geçmiş ve kendisini karşılayan yetkililerle birlikte öncelikle sanayi sergisini gezmişti. Ardından yetenekli çocuklar için açılan okulu ziyaret etmiş ve Şanghay Belediye Başkanı'nın verdiği yemek sonrasında Çin gezisini tamamlamıştı.¹¹⁹⁹

Çin'deki gezisini tamamlamış olan Org. Evren 17 Aralık günü Endonezya'ya geçmiş ve burada Devlet Başkanı Suharto tarafından 21 pare top atışının yapıldığı büyük bir askeri tören ile karşılanmıştı. Havaalanından sonra Hürriyet Sarayına geçilmiş ve burada görüşülmüştü. Fakat asıl resmi görüşmeler 18 Aralık sabahı Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Suharto ile yapılmış ve bu görüşmede ikili ilişkiler ele alındığı gibi bazı önemli konulara da değinilmişti. Org. Evren, 19 Aralık sabahı ise aynı geliş merasiminde olduğu gibi askeri bir tören ile uğurlanmıştı. Bali havaalanına inen Org. Evren, güzel bir

¹¹⁹⁷ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 3*, 257-260.

¹¹⁹⁸ Kenan Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 4*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, 43-48.

¹¹⁹⁹ Orhan Duru, "Cumhurbaşkanı Bugün Endonezya'ya Geçiyor", *Milliyet*, 17 Aralık 1982, Sayı 12618, 1,9.

resmî tören ile karşılanmış ve burada da önemli görüşmeler yapmıştı. 20 Aralık günü ise Güney Kore'ye giden Org. Evren, çok büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Kendisini karşılamaya Kore Cumhurbaşkanı ve bazı yetkililer gelmişti. Düzenlenen törende 500 kişiye yakın genç, koro halinde “*Hoş gelişler ola Mustafa Kemal Paşa...*” marşını söylemişler ve bu durum Org. Evren'e büyük bir sürpriz olmuştu.¹²⁰⁰ Kalabalıklar eşliğinde otele doğru ilerleyen Org. Evren, ulusal mezarlıkta “Meçhul Asker” anıtına bir çelenk koymuş ve ardından Cumhurbaşkanı arasında görüşmeler yapılmıştı. Aynı gün iki ülkenin Dışişleri Bakanları “*Türk ve Kore Kültür Anlaşmasını*” imzalamışlardı. Pusan'a geçen Org. Evren ise Türk şehitliğini ziyaret etmiş ve bu ziyaretin ardından iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Ortadoğu ülkelerindeki Türk müteahhitlerle Koreliler arasında oluşan rekabetin giderilmesi ele alınmıştı.¹²⁰¹

Uzakdoğu ülkelerini gezmeye devam eden Org. Evren, 23 Aralık günü Bangladeş'e hareket etmiş ve aynı gün saat 14.00'da Başkent Dakka'ya ulaşılmıştı. Bangladeş Cumhurbaşkanı Çavduri, eşi ve bazı yetkililer tarafından karşılanan Org. Evren, 21 pare top atışı sonrasında kendisi için ayrılan misafirhaneye geçmiştir. Akşam saatlerinde Çavduri'nin resmi yemeğine katılan Org. Evren, yemek sonrasında kendisi için düzenlenen folklor gösterini izlemişti. Bir gün sonra ise öğlene kadar resmî görüşmeler yapılmış ve görüşmelerde karşılıklı ilişkiler ile uluslararası meseleler üzerinde fikir alışverişinde bulunulmuştu. Aynı zamanda ekonomik durumlar ele alınmış ve resmi görüşmeler bittikten sonra öğlen yemeğine geçilmişti. Yemek sonrasında Dakka'ya belli bir uzaklıkta olan Atatürk Lisesi'ne giden Org. Evren, buradaki merasim ve konuşmalardan sonra okulu gezmişti. Buradaki ziyaretin ardından Dakka'ya geri dönen Org. Evren'in, 12 Aralıktan beri devam eden Uzakdoğu gezisi sona ermişti. 25 Aralık günü Bangladeş Cumhurbaşkanı Çavduri, yine bir tören ile Org. Evren'i uğurlamıştı. O gün Karaçi'ye hareket eden Org. Evren, geceyi burada geçirmiş ve 26 Aralık günü 14 günlük gezisini tamamlayarak Ankara'ya dönmüştü.¹²⁰² 1983 yılına girildiğinde ise Devlet Başkanı Org. Kenan Evren, Genelkurmay Başkanlığından emekli olduğu 1

¹²⁰⁰ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 4*, 50-54.

¹²⁰¹ *Milliyet*, 21 Aralık 1982, Sayı 12622, 1,9.

¹²⁰² Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 4*, 57-62, *Milliyet*, 27 Aralık 1982, Sayı 12628, 1,4.

Temmuz 1983 tarihine kadar yurt içi gezilerine devam etmiş ancak yurt dışı gezilerine çıkmamıştır.

3.4.2.4. 12 Eylül 1980 Öncesinde Türkiye’de Genel Durum

3.4.2.4.1. 1973-1978 Yılları Arasında Kurulan Koalisyon Hükümetleri

Türkiye’de 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra 14 Ekim 1973’te ve 5 Haziran 1977’de olmak üzere iki önemli genel seçim yapılmıştı. Bu seçimler sonucunda ülkede yedi hükümet kurulmuş ancak her iki seçimde de hiçbir parti parlamentoda istenilen çoğunluğa ulaşamamıştı. Böylece hükümet kurma konusunda ciddi manada sorunlar yaşanmış hatta kurulan koalisyon ve azınlık hükümetleri fazla uzun ömürlü olmamıştı. Öyle ki 1970’li yıllar ülke içerisinde ekonomik sorunların meydana getirdiği olumsuzlukların, günden güne artan terörün, siyasi istikrarsızlığın ve ordudaki huzursuzluğun yaşandığı yıllar olmuştur.¹²⁰³

14 Ekim 1973’deki genel seçim sonucunda ortaya ülkenin kaderini belirleyecek olan farklı bir siyasi manzara çıkmıştı. Dönemin iki önemli partisinden biri olan CHP oyların %33,3 olarak yaklaşık on üç yıl sonra birinci parti çıkarken AP %29,8 oy oranıyla ikinci parti olmuştu. DP %11,9, MSP % 11,8, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) %5,3, MHP %3,4, Türkiye Birlik Partisi (TBP) %1,1 ve son olarak eski Genelkurmay Başkanı Cemal Tural’ın partisi olan MP ise %0,6 oy almıştı.¹²⁰⁴ Ortaya çıkan sonuçlar neticesinde hiçbir parti tek başına iktidar olamazken, hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Bülent Ecevit’e verilmişti. Bülent Ecevit, koalisyon hükümetini kurabilmek için sırasıyla AP, DP ve MSP ile görüşmelere başlamıştı. Ancak bu görüşmeler neticesinde bir sonuca varılamamış ve hükümeti kurma görevi AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’e verilmişti. Demirel’de yaptığı girişimler neticesinde olumlu bir sonuca ulaşamamış ve bu süreçte ülkeyi Naim Talu hükümeti yönetmiştir.¹²⁰⁵

Ülke içerisinde yaşanan bu belirsizlik ikinci kez Bülent Ecevit’e verilen hükümeti kurma göreviyle sonuçlanmıştı. Ecevit, MSP lideri Necmettin Erbakan ile bir görüşme

¹²⁰³ İnce, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, 191-192.

¹²⁰⁴ Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, (Birinci Baskı), Orion Kitapevi, Ankara 2010, 185.

¹²⁰⁵ Murat Karataş, “Türkiye’nin 1970’li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5(10, 2022, 396. DOI: 10.32953/abad.1139936.

gerçekleştirmiş ve görüşmeler sonunda CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Normal şartlarda MSP, AP ile bir koalisyon yapmak istemiş ancak askerin getirdiği bir haber neticesinde kararlarını değiştirmişlerdi.¹²⁰⁶ 26 Ocak 1974’de ise Bülent Ecevit, Naim Talu’dan görevi teslim almış ve yeni hükümet görevine başlamıştı. Bülent Ecevit, bu koalisyon hükümetinin uzun ömürlü olamayacağını bilmesine rağmen muhtıra kalıntılarının bu hükümet ile tamamen ortadan kalktığını ve askerin, hükümetlerin icraatlarına müdahale etmeyeceğini düşünmüştü.¹²⁰⁷ Yeni kurulmuş olan CHP-MSP koalisyon hükümetinin ortakları arasındaki ilişkiler ilk aylarda gayet iyi bir şekilde ilerlerken Mayıs ayında ortaya çıkan Af Kanunu, iki parti arasında ciddi pürüzlerin yaşanmasına neden olmuştu. Daha sonra hiç beklenmedik anda çıkan Kıbrıs meselesi ise olaylara farklı bir boyut kazandırmıştı. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Koalisyon hükümeti yetkilileri ve Genelkurmay Başkanı’nın ortak kararıyla Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleşmişti. Başarılı bir şekilde sonuçlanan operasyon sonrasında artan petrol fiyatları neticesinde ülke içerisinde ekonomik krizin ilk işaretleri kendisini göstermiş ve bunun etkisi halka büyük oranda yansımıştı. Krizin etkisiyle benzin, tüp, şeker ve yağ bulunamaz olmuş, halk sokaklarda kuyruklar oluşturmuştu. Kıbrıs meselesinden sonra iç meselelere geri dönmüş ve ekonomik kriz ile Kıbrıs sorunu koalisyon hükümetinin arasını açmıştı. Diğer taraftan ülke içerisinde tansiyon giderek artmaya başlamış ve sokaklarda yaşanan cepheleşme Meclis içerisine de yansımıştı. Tüm bu yaşananlar ile birlikte Bülent Ecevit’in Kıbrıs’taki zaferinden dolayı erken seçime gidilerek tek başına iktidar olacağı düşüncesi, CHP-MSP koalisyon hükümetinin sonlanmasına neden olmuş ve Türkiye için yeni bir dönem başlamıştı.¹²⁰⁸

1975 yılına gelindiğinde anarşik olaylar ülke genelinde yayılmaya başlamış ve 16 Şubat 1975’de Malatya’da meydana gelen bir olayda CHP İl Merkezi ile yerel gazetelerin yönetim merkezleri saldırıya uğramıştı. Bu saldırıda 29 kişi yaralanmış ve birçok kişi de göz altına alınmıştı. Tokat’taki olaylarda ise “*Komünist Ecevit, Başbuğ Türkeş*” şeklinde sloganlar atılmış ve 23-28 Şubat tarihleri arasında Erzincan’da CHP İl Merkezi ile bazı

¹²⁰⁶ MSP Genel Sekreteri Oğuzhan Asiltürk, bazı dürüst ve vatansever generallerin kendilerini ziyaret ettiklerini ve Demirel’in MSP aleyhinde konuştuğu yönünde haber verdiklerini belirtmişti. Ayrıca Asiltürk, Demirel’in bu tavrını bazı generallerden öğrendikten sonra büyük bir sürprizle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bu nedenden ötürü de AP’ye karşı tavırlarının değiştiğini ve CHP ile koalisyonu kabul ettiklerinden söz etmişti. Bkz. Birand- Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 27.

¹²⁰⁷ Yeşilyurt, *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, 229.

¹²⁰⁸ Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 37.

iş yerlerine zarar verilmişti.¹²⁰⁹ Bir taraftan ülke içerisinde yayılan anarşik olaylar diğer taraftan CHP-MSP koalisyonunun dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan belirsizlik, ülkenin günden güne kaosa sürüklenmesindeki etmenlerden olmuştu. Bu süreçte siyasi partiler arasında yeniden görüşmeler başlamış ancak herhangi bir sonuca ulaşılamamıştı. Ortaya çıkan bu durum üzerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, kontenjan senatörü olan Sadi Irmak'ı görevlendirmiş fakat Irmak'ın Meclis'ten güven oyu alamaması üzerine görev, ikinci parti konumunda olan AP'ye verilmişti. Fakat yeni hükümet kurulana kadar ülkeyi güven oyu alamamış bir hükümet yönetmişti. 31 Mart 1975'e gelindiğinde ise AP, MSP, MHP, CGP ve DP'den ayrılan Saadettin Bilgiç ile 9 arkadaşının desteğiyle Türk siyasi hayatında I. MC Hükümeti kurulmuştu.¹²¹⁰ Görüldüğü üzere kurulan koalisyon hükümeti aslında o dönemin hem siyasetteki istikrarsızlığı hem de ülkedeki bölünmüşlüğü bariz bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Ayrıca siyasilerin tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri ve bu süreçten faydalandıkları da göze çarpmaktadır. O dönem MHP Yönetim Kurulu Üyesi olan Taha Akyol, MC'nin kuruluş mantığındaki yanıltan bahsetmiş ve ileriki yıllarda gazeteci Mehmet Ali Birand'a verdiği röportajda kurulan bu koalisyonla ülkedeki tansiyonun yatıştırılmasının amaçlanmadığını belirtmişti. MC'nin kuruluş amacının Bülent Ecevit ile yükselen sol kesimin hızını kesmek ve önlerinde bir baraj oluşturmak olduğunu ifade eden Akyol, MC'nin tek hatasının bir cephe olması olduğunu da sözlerine eklemiştir. Sağ partiler MC'nin kurulmasıyla birlikte sol kesimin ülkeyi komünizme yönlendirmesini engellemek istemişler ve yönetimin sağ partilerde kalmasını amaçlamışlardır. MC Hükümeti, Meclis içerisindeki çoğunluğu sağladıktan sonra sokaklardaki çoğunluğu da elde etmek için çalışmalar yapılmıştır.

MC Hükümeti'nin yönetimi ele almasıyla birlikte sağ kesim daha da etkin olurken sol kesim savunma konuma geçmişti. Ayrıca o dönem sokaklardaki gençlerin olaylar çıkarmaya başlaması ve hatta üniversiteli bir gencin bıçaklanarak öldürülmesi tansiyonun daha da yükselmesine neden olmuştu. Üniversitelerdeki olaylar büyürken, bir taraftan ülkücüler diğer taraftan devrimciler kendilerini savundukları bahanesiyle birbirlerine karşı sert müdahalelerde bulunmuşlardı. Özellikle ODTÜ'de ülkücüler ile devrimcilerin mücadelelerinin yaşanması, ülke genelinde büyük yankı uyandırmıştı.¹²¹¹ Ayrıca I. MC

¹²⁰⁹ Alatl, *Müdahale*, 157.

¹²¹⁰ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, 195.

¹²¹¹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 38,41.

Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan siyasiler arasındaki kutuplaşma, Meclis dışına da etkili bir şekilde yansımıştı. Dönemin şahitlerinden Gıyaseddin Karaca, ülkenin o dönemki durumundan bahsederken resmen sağcılar, solcular, milliyetçiler, komünistler şeklinde ikiye bölündüğünü ifade etmişti.¹²¹²

Diğer taraftan CHP lideri Bülent Ecevit, MC Hükümetine karşı cephe almış ve yaptığı mitinglerde hükümetin politikalarını eleştirmeye başlamıştı. Bülent Ecevit yaptığı mitinglerde ülkücüler tarafından saldırılara uğradığı gibi 21 Haziran 1975'de Gerede'de yaşananlar olayların büyümesine neden olmuştu. CHP lideri miting için Gerede'ye giderken yolda gençlerin taşlı müdahalesine maruz kalmıştı. Ayrıca camide toplanan bir kısım kalabalığın miting anında da saldırılarda bulunması ülkedeki cepheleşmenin giderek arttığını açıkça göstermişti. CHP lideri Bülent Ecevit, sağ kesimin bu olumsuz davranışlarına karşı 28 Haziran günü İstanbul'da MC'nin politikalarını eleştireceği bir miting yapacağını kamuoyuna duyurmuştu. Miting günü büyük bir kalabalık Taksim Meydanı'nı doldurmuş ve Ecevit, yaptığı konuşmada MC'nin şiddet olaylarını kışkırttığından bahsetmişti. Ayrıca devlet kurumlarına kendi taraftarı olan kişileri yerleştirdiğini ve vatandaşları dini ve etnik temellerde böldüğünü ifade etmişti.¹²¹³

1975'de CHP lideri Bülent Ecevit'e saldırılar devam ettiği gibi Kırıkkale, Antalya, Ankara, Iğdır, Elâzığ, Bayburt, Osmaniye gibi birçok ilde de CHP'lilere yönelik silahlı gruplar tarafından müdahalelerde bulunulmuş ve ölenler ile yaralananlar olmuştu. 1976 yılında da bu tür olaylar yaşanmış ve özellikle 19 Mayıs 1976 tarihinde Ankara'daki stadyumda yapılan törenlerde ülkücüler çeşitli sloganlar atmışlardı. Ülkücüler stadyumda bulunan kısa etekli kızlara yönelik “*Milli Kıyafet, Bu Ne Rezalet*” diyerek slogan atmışlar ve bu durum üzerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk alanı terk etmiştir.¹²¹⁴ Aynı yılın Ağustos ayında Ege Orduları Komutanlığına atanan Org. Evren ise bu yıl içerisinde yaşadığı bir olaydan anılarında bahsetmişti. Org. Evren, İzmir'in kurtuluş törenlerinin resmi geçit ile başladığını ve sırasıyla askerî birlikler ile öğrencilerin geçişiyle normal bir şekilde ilerlediğini ifade etmişti. Fakat öğrencilerin ardından siyasi partilerin gençlik kollarının geçiş yaptığını ve ardından ellerinde Türk bayrağı olmayan slogan atan bir

¹²¹² Barutçu, *Gıyaseddin Karaca Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, 245.

¹²¹³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 1992, 434-435.

¹²¹⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, (Üçüncü Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 2004, 244.

grubun ilerlediğini, bu durumdan rahatsız olduğunu belirtmişti. Bu şekilde çirkin olayların daha önceleri de yaşandığını öğrenen Org. Evren, kurtuluş törenlerinin belediyeler tarafından değil valilikler tarafından yapılması için üst makamlara bir öneride bulunmuş ancak bu öneri itibar görmemişti. Org. Evren, anılarında 1976 yılı içerisinde anarşik olayların Ankara, İstanbul ve Adana’da yaşandığı gibi olmasa da İzmir’de de meydana geldiğinden söz etmişti. İzmir’in caddelerinden geçerken slogan yazılmamış boş duvar görmenin zor olduğunu belirten Org. Evren, üniversitelerde öğrenci olaylarının yaşandığını hatta silahlı olaylarında ara sıra meydana geldiğinden bahsetmişti. Org. Evren anılarında bu nedenlerden dolayı daima hazır kıta beklettiğini de belirtmiştir.¹²¹⁵

O dönem içerisinde yaşanan bu olumsuzluklar ülke genelinde huzuru kaçırdığı gibi 1976 yılındaki fiyat artışları, enflasyonu %20-30'lara çıkarmıştı. Ayrıca MC Hükümeti döneminde halkın can ve mal güvenliği tehdit altında olmuştu. Böyle bir ortamda 1977 yılına girilmiş ve günden güne sorunlar devam etmişti.¹²¹⁶ 1977 yılında enflasyon daha da yükselmiş, döviz kıtlığı yaşanmaya başlamış ve Bulgaristan o dönem parasını alamadığından ülkeye gönderdiği elektriğin bir kısmını kesmişti. Bulgaristan gibi Irak'ta parasını alamadığından petrolü kesmiş ve ülkede benzin kuyrukları oluşmaya başlamıştı. Diğer taraftan da kırsaldan kente göç yaşanmış ve sorunlar ülkenin peşini bırakmamıştı. Sol kesim kurtuluş yolu olarak CHP'yi görmüş ve o günlerde MC Hükümeti içerisinde de huzursuzluklar yaşanmaya başlamıştı. MSP, sokaktaki ülkücülerin sergilediği anarşik olaylardan rahatsızlığını MHP'ye dile getirirken, MHP'de MSP'den rahatsızlığını yeşil komünist diyerek ifade etmişti. Her iki partinin de birbirleri aleyhinde konuşması MC Hükümeti'nin içerisinde ayrışmaların başlamasına neden olmuştu. Öyle ki MC adı 1975 yılında koalisyonda bulunan partiler üzerinde anlaştığı bir milliyetçilik anlayışını devam ettirememeye durumuna gelmiş ve 5 Nisan 1977'de erken seçim kararı almışlardı.¹²¹⁷

1977 Nisan ayında alınan erken seçim kararıyla birlikte partiler seçim çalışmalarına hız vermişlerdi. CHP lideri Bülent Ecevit'e 1977 yılı içerisinde de saldırılar gerçekleşmiş ve kamuoyuna yansımıştı. 26 Nisan akşamı Niksar'da bir açık hava toplantısı yapan Bülent Ecevit silahlı saldırıya uğramış ve bu saldırıda 4 kişi yaralanırken 2 kişi de göz

¹²¹⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 175-176.

¹²¹⁶ Hikmet Özdemir, "1960-1980 Siyasal Tarih", (Haz: Sina Akşin), *Yakınçağ Türkiye Tarihi I*, Milliyet Yayınları, İstanbul 2006, 275.

¹²¹⁷ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 49-50; Resmi Gazete, *Millet Meclisi Genel Seçimlerinin Yenilenmesine İlişkin Millet Meclisi Kararı*, 5 Nisan 1977, Sayı 15900, Karar No: 644, 1.

altına alınmıştı. Ayrıca aynı gün Osmancık'ta CHP İlçe binası karşıt görüşlü gruplar tarafından tahrip edilmiş ve yaşanan saldırıda 65 yaşındaki bir kadın heyecandan hayatını kaybetmişti.¹²¹⁸

Ecevit, bu olaydan bir gün sonra Gümüşhane Şiran'da yeniden silahlı bir grup tarafından saldırıya uğramıştı. Silahlı saldırganlar CHP konvoyunu kurşunlamışlar ve taşlı sopalarla tahrip etmişlerdi. Saldırıda birçok kişi yaralandığı gibi 32 kişi de göz altına alınmıştı. Dönemin şahitlerinden Ertuğrul Alatlı, Bülent Ecevit'in 28 Nisan'da Erzincan gezisinde ülkü ocaklarına mensup kişiler tarafından silahlı saldırıya uğradığından söz etmişti. Altı kişinin yaralandığı bu saldırıda 30 kadar iş yeri zarar görmüş ve yakalanan saldırganlardan bazıları göz altına alınırken bazıları da tutuklanarak ceza evine gönderilmişti.¹²¹⁹ Bu olaylara sessiz kalmayan Genelkurmay Başkanı Org. Semih Sancar, Erzincan'da yapılan bir tatbikat sonrasında açıklamalarda bulunmuş ve anarşi hangi taraftan gelirse gelsin hedefine ulaşamayacağını belirtmişti.¹²²⁰

Seçimler öncesinde çalışmalar yürütülürken bir başka olayda 1 Mayıs günü Taksim'de meydana gelmişti. DİSK o gün ülkede yaşanan anarşik olaylara rağmen tüm sol gruplara haber vermiş ve büyük bir gövde gösterisi yapmak istemişti. Bu haber üzerine ülkede gerilim artmış ve o gün bir olay çıkacağı herkes tarafından tahmin edilmişti. Öyle ki sağ basın o gün için olay çıkacağı yönünde de yazılar yazmıştı. 1 Mayıs günü gayet normal bir şekilde başlayan törende gruplar yerlerini almış ve DİSK Başkanı Kemal Türkler'in konuşması esnasında ateş açılmaya başlanmıştı. Silah sesleri ortamda bir panik havası yaratmış ve bir yandan kalabalık kaçışırken diğer yandan kolluk kuvvetleri panzerlerle kalabalığın üzerine hareket etmişti. Taksim Meydanı'ndaki bu facia sonrasında 36 kişi hayatını kaybederken çoğu kişide yaralanmıştı.¹²²¹ AP lideri Süleyman Demirel Taksim Meydanı'nda gerçekleşen bu olayı bir facia olarak ifade etmiş ve bu facianın yaşanmasında CHP'yi suçlu olarak görmüştü.¹²²² Yaşanan bu olay dünya kamuoyunda yer almış ve ülkenin durumunun giderek kötüye gittiğinin bir kanıtı olmuştu.

¹²¹⁸ *Milliyet*, 27 Nisan 1977, Sayı 10589, 1,14.

¹²¹⁹ Alatlı, *Müdahale*, 181; *Milliyet*, 28 Nisan 1977, Sayı 10590, 1,14.

¹²²⁰ *Milliyet*, 28 Nisan 1977, Sayı 10590, 1,14.

¹²²¹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, 246.

¹²²² Güven, *Demirel'li Yıllar 1964-11 Eylül 1980*, 118.

5 Haziran 1977 genel seçimine bu ortam içerisinde girilmiş ve katılımın yüksek olduğu bu seçimde CHP %41,38 oy oranıyla birinci parti olmuştu. Ardından %36,87 ile AP ikinci parti olurken MC Hükümetini oluşturan diğer partilerden MHP % 6,41, MSP %8,56 ve CGP ise %1,87 oy oranıyla seçimi tamamlamıştı. Böylece Başbakan Süleyman Demirel'in 13 Haziran 1977'de istifasını vermesiyle I. MC dönemi sona ermişti.¹²²³ 1977 Genel seçimi sonucunda yeni bir dönem başlamış ve Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, sandıktan birinci parti olarak çıkan CHP lideri Bülent Ecevit'e hükümeti kurma görevini vermişti. Ancak Ecevit, MSP ve MHP ile arası bozuk olduğundan bir koalisyon oluşturamayacağını düşünmüş, AP ise bu koalisyona yanaşmamıştı. Ecevit, bu durum karşısında geriye tek seçenek olan azınlık hükümeti kurma çabası içerisine girmişti. Fakat bu seçenekten de başarısızlıkla ayrılan Ecevit, sandıktan birinci parti çıkmasına rağmen hükümeti kuramamıştı. Böylece hükümeti kurma görevi ikinci parti olan AP'ye verilmiş ve Süleyman Demirel liderliğinde MSP ile MHP ortaklığıyla 21 Temmuz 1977'de II. MC Hükümeti kurulmuştu.¹²²⁴

II. MC Hükümeti döneminde de ülke içerisindeki ekonomik durumun ve oluşan cepheleşmenin boyutlarında artış yaşanmıştı. Sağcı ve solcu kesim daha da aktif olmaya başlamış ve bu durum ülke geneline yayılmıştı. Öyle ki her iki grup birbirlerini gördükleri yerlerde çatışmalar yaşanmış ve ülkenin huzuru ciddi derecede kaçmıştı. Bu olumsuz durumun siyasiler gibi ordu mensupları da farkına varmıştı. O dönem Kara Kuvvetleri Komutanı olan Org. Kenan Evren, yaptığı gezilerde vatandaşların II. MC Hükümeti'nden memnun olmadığı yönünde bir izlenim aldığını belirtmişti. Ayrıca MSP ile MHP'nin bakanlıklara kendi adamlarını yerleştirdiklerini ve bu kişilerden bazılarının bakanlıklarda silahlarla dolaştığını ifade etmişti. Bu silahlı kişilerin tarafsız memurları tehdit ettiği yönünde duyumların da kulağına geldiğini belirten Org. Evren, Süleyman Demirel'in sırf koalisyon bozulmasın diye bu tür çirkin olaylara göz yumduğunu da öne sürmüştü.¹²²⁵

Ülkede yaşanan huzursuzluğun temel nedenlerinden birisi olan ekonominin kötü gidişatını o dönem II. MC Hükümeti'nin açıkladığı zam oranları net bir şekilde ortaya koymuştu. 8 Eylül 1977'de açıklanan zam paketinde %144 oranla kâğıt, %100 oranla

¹²²³ Karataş, "Türkiye'nin 1970'li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri", 409.

¹²²⁴ Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, (Birinci Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, 111.

¹²²⁵ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 180.

PTT, %90 oranla akaryakıt, %70 THY, %69 çimento ve bunun gibi bazı ürünlerin fiyatlarında fahiş oranda artış yaşanmıştı. Bununla birlikte ciddi anlamda kalkınma hızında düşme, yüksek enflasyon ve kredi kaynaklarındaki daralma ülkenin ekonomik yapısını ortaya çıkarmıştı. Ülkede yaşanan siyasi krizler, cepheleşmeler ve bunun üzerine birde ekonomik sorunlar eklenince huzursuzluğun boyutu giderek artmıştı. II. MC Hükümeti'nin uygulamaya çalıştığı politikaların başarısızlığı, sağ-sol olaylarındaki yaşanan artış, CHP'nin sürdürmüş olduğu muhalefet ve AP'nin iç sorunları bu koalisyon birlikteliğinin sonlanmasına neden olmuştu.¹²²⁶ Özellikle AP içerisinde bazı milletvekillerinin ayrılacağı yönünde çıkan söylentiler CHP lideri Ecevit'i harekete geçirmişti. MC'nin yeniden tekrarlanması rahatsız olan 11 AP'li vekil, CHP lideri Bülent Ecevit ile anlaşma sağlamış ve CHP'nin iktidara gelmesinin yolu açılmıştı. Böylece 31 Aralık 1977'de Süleyman Demirel Hükümeti düşürülmüş ve Cumhurbaşkanı Korutürk yeniden hükümeti kurma görevini Ecevit'e vermişti.¹²²⁷

3.4.2.4.2. 1978-1980 Yılları Arasında Yaşanan Anarşik Olaylar ve Ülkedeki Genel Durum

1978 yılına gelindiğinde II. MC Hükümeti düşürülmüş ve CHP lideri Bülent Ecevit, hükümeti kurmak için çalışmalara başlamıştı. Bülent Ecevit, kuracağı hükümet yapısı ile ilk hedefinin ülkede can ve mal güvenliğini sağlamak olduğunu belirtmişti. AP'den kopan 11 milletvekili içerisinde bazılarının kurulacak olan yeni hükümette bakanlık görevi teklif edilmişti. Güneş Motel'de partilerinden ayrılmaya hazırlanan 11 milletvekili ile pazarlıklar yapılmış ve bakanlık teklifine kayıtsız kalamayan vekillerden bazıları istifa etmişti. Görüldüğü üzere bir anda partilerinden istifa ederek başka partiye geçen vekillerin davalarından vazgeçerek makam ve mevkiye önem verdikleri söylemek mümkündür. 5 Ocak 1978'de 11'lerin bazılarının bulunduğu hükümet listesi Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından onaylanmıştı. 17 Ocak 1978'de ise Meclis'ten güven oyu alan Bülent Ecevit Hükümeti resmen kurulmuş, yapılan bu pazarlıklar ise bazı kesimlerce hoşnutsuzlukla karşılanmış ve hükümete Güneş Motel Hükümeti de denilmiştir. Ecevit liderliğinde göreve başlayan yeni hükümet, ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için harekete geçmişti. Ancak yaşanan anarşik olaylar o kadar

¹²²⁶ Karataş, "Türkiye'nin 1970'li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri", 413.

¹²²⁷ Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, 112.

hızlı yayılım göstermişti ki İstanbul'da bir polis memuru kimlik sorduğu dört terörist tarafından şehit edilmişti. Antalya'da bir işçi, Konya'da ise bir öğrenci silahlı saldırı sonucu öldürülmüştü. İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Kars, Kayseri, İzmir gibi Türkiye'nin dört bir yanında devam eden anarşik olaylar 1978 Ocak ayında birçok kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştu.¹²²⁸

Geçmiş dönemlerden beri Türkiye'de yaşanan anarşik olaylara sessiz kalmayan ordunun başına Mart ayında Org. Kenan Evren atanmış ve Ecevit, ülke adına önemli bir karara imza atmıştı. Göreve başlayan Org. Evren, karargahdaki subaylara yönelik prensiplerini belirten bir konuşma gerçekleştirmişti. Daha sonra bu konuşmanın da içeriğinin yer aldığı bir metin TSK'da yayımlanmıştı. Org. Evren yaptığı bu konuşmada TSK içerisindeki savurganlıklardan vazgeçilmesi ve komutanlara hediye alınmaması konusunda bir açıklama yapmıştı. Ayrıca kokteyl şeklinde bir ziyafetin verilmesine de karşı olan Org. Evren, yurt içi yurt dışı ziyaretlerde görevlendirilen personel miktarında da tasarrufa gidilmesi konusunda önemli emirler vermişti. Ülkenin ekonomisinin durumunun da farkında olan Org. Evren, atmış olduğu bu adımlarla hem TSK içerisinde yapılan gereksiz harcamaları önlemiş hem de ordu içerisinde yanlış giden bazı geleneklerin değişmesini sağlamıştı.¹²²⁹

Orduda bu tür değişimler yapılırken, ülkede artan ekonomik kriz, terör ve anarşi Ecevit Hükümetine zor günler yaşatmıştı. Özellikle sağ ile sol grupların arasında yaşanan çatışmalar sonucunda meydana gelen cinayetlerin zamanla tanınmış isimlere yönelmesi toplumda ciddi anlamda korku yaratmıştı. Terörün her geçen gün artması ve buna engel olunulamaması da ülkede yaşanan kaosu daha da büyümesine neden olmuştu.¹²³⁰ Diğer taraftan üniversitelerdeki sağcı ya da solcu öğrencilerin dersleri işgal ederek karşıt grupların eğitime engel olmaya çalışmaları yaşanan çatışmaların şiddetini artırmıştı. 16 Mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan bir olayda sol görüşe sahip öğrenci grubu üzerine bomba atılmış ve daha sonra otomatik tüfeklerle ateş açılmıştı. Bu durum üzerine öğrenciler paniğe kapılmış ve kolluk kuvvetleri bombayı atan kişiyi yakalamak üzere harekete geçmişti. Fakat dönemin şahitlerinden olan polis memuru Yahya Gergin, bombayı atan kişinin kaçtığı yöne hareket ederken Komiser Muavini Reşat Altay'ın

¹²²⁸ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Birinci Baskı), Ankara 1981, 31-33.

¹²²⁹ Evren, Kenan Evren'in Anıları Cilt 1, 192-193; Milliyet, 8 Nisan 1978, Sayı 10930, 1,12.

¹²³⁰ İnce, Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül, 202-203.

kendilerini engellediğinden söz etmişti. O gün yapılan bu katliamda 7 kişi ölmüş 40 kişi ise yaralanmıştı.¹²³¹ 23 Mart günü ise yine İstanbul Ümraniye’de kurşuna dizilmiş 5 kişinin cesedi bulunmuş ve bu kişilerin solcular tarafından öldürüldüğü öne sürülmüştü. Öldürülen beş kişinin cenaze töreni sonrasında da olaylar yaşanmış ve cenazeden dönenlere Üsküdar’da ateş açılması üzerine bir öğrenci yaralanmıştı. Bu olayla birlikte çeşitli tutuklamalar başlamış ve beş kişinin ölümüne neden olan suçlular yakalanmıştı.¹²³²

Ülkenin durumunu kötüye götüren bir başka terör olayı ise Nisan ayı ortasında Ankara Emek postanesinden 4 ayrı eve içerisinde bomba bulunan paketlerin gönderilmesiyle yaşanmıştı. Bu paketlerden ilki 17 Nisan 1978’de önceden AP milletvekili olan daha sonra ise Malatya Belediye Başkanı seçilen Hamit Fendoğlu’nun evine gönderilmişti. Paketin açılması Fendoğlu’nun, gelininin ve torununun ölümüne neden olmuştu. Sinsice düzenlenen bu terör olayından sonra Hamit Fendoğlu’nu solcular öldürdü yönünde tartışmalar yaşanmaya başlamış ve bu durum halkın alevlenmesine neden olmuştu.¹²³³ Camilerden çıkan halk ortamı daha da gerginleştirmiş ve aleviler ile solculara ait olduğu düşünülen 500 kadar dükkân zarar görmüştü. Ayrıca 15 kadar ev yakılmış ve kamuoyunda paniği arttırmak için şehir şebekesine zehir katıldığı yönünde haberler yayılmıştı. Aynı saatlerde bir diğer pakette Kahramanmaraş Pazarcık ilçesinde ikamet eden CHP milletvekili adayı Memiş Özdal’a gönderilmişti. Fakat Özdal gelen paketten şüphelenmiş ve paketi geri gönderdiği postanede patlama meydana gelmişti. Bu kez öldürülmek istenilen Memiş Özdal kurtulmuş ancak postane memuru hayatını kaybetmişti. Adana ile Adıyaman’a gönderilen diğer iki paket ise şans eseri fark edilmiş ve el konulmuştu. Yaşanan bu olayında etkisiyle birlikte Alevi-Sünni, çatışmaları farklı bir boyuta evrilmişti.¹²³⁴

Yaşanan bu olaylar ülkenin bölünmesine neden olmuştu. Öyle ki her mesleğin kendi derneği kurulmuş bir tarafta solcular diğer tarafta sağcılar yer almıştı. Öğretmenler, öğrenciler, polisler kendi aralarında gruplaşmışlar ve ülke baştan aşağıya saflara ayrılmıştı. Hatta TSK içerisinde dahi gruplaşmalar olmuş ve Harp Okulu’nda iki

¹²³¹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 70-71.

¹²³² Alatlı, *Müdahale*, 285.

¹²³³ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, 210-212.

¹²³⁴ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, 223-224, Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 72.

üsteğmen bir jandarmayı vurmuştu. Org. Evren, ordu içerisinde de bir bozulmanın yaşanmaya başladığını ve bu anarşik olayların yanında Kürtçülük olaylarının da başladığını belirtmişti. Kürtçülük olaylarının büyüdüğüne değinen Org. Evren, o bölgede yaşayanların Güneydoğu Anadolu bölgesini neredeyse bir Kürt devleti haline getirmek istediklerinden söz etmişti.¹²³⁵ Ayrıca terör olaylarının boyutunun giderek arttığını belirten Org. Evren, anılarında o bölgede bulunan subayların karşılaştığı üzücü olayları Genelkurmay'a raporlar halinde bildirdiklerinden bahsetmişti. Doğu'da görev yapan bir subay tarafından gönderilen raporların birinde Sivas-Erzincan arasında otobüsle yaptığı yolculukta radyo yayınlarının dahi Türkçe yapılmadığı ve Kürtçe band çaldığı belirtilmişti. Ayrıca bu subay otobüste önünde oturan iki kişinin Türkçe konuşmadıklarını ve Doğu'da bir Kürt devleti kurulacağı yönünde konuştuklarını ifade etmişti.¹²³⁶ Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'inde dikkatlice takip ettiği bu konu Haziran 1978'de Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemine getirilmiş ve Başbakan Bülent Ecevit başkanlığındaki kurulda ele alınmıştı. Org. Evren, Doğu'da hızlı bir şekilde yayılım gösteren bu sorun hakkındaki gelişmelerden bahsetmiş ve önlem alınmasının gerekliliğinden söz etmişti. Aynı zamanda toplantıda ülke genelindeki anarşik olaylar da görüşülmüş ve askeri üyeler tarafından gerekli önlemler alınması konusunda çeşitli tavsiyelerin öne sürüldüğü basına yansımıştı.¹²³⁷

Milli Güvenlik Kurulu'ndaki toplantıda anarşik olayların nasıl engellenebileceği hususunda ordunun da görüşlerine yer verilmiş, ancak ordunun uyarılarına rağmen tam anlamıyla bir önlem alınamamıştı. Nitekim Eylül ayı içerisinde Sivas'ta meydana gelen Alevi-Sünni çatışması anarşik olayların daha da büyüyerek kaldığı yerden devam ettiğinin bir göstergesi olmuştu.¹²³⁸ 1978'de Sivas'ta Ramazan ayı içerisinde mezhep ayrılıkları konusunda öne çıkan propagandalar gündemden düşürülmemiş hatta evlerde, camilerde ve toplumun her köşesinde giderek yaygınlaşmıştı. Sivas'ta Ramazan ayı boyunca oruç tutulmuyor şeklindeki söylemler ve Aleviler ile CHP'lilere yönelik atılan sloganlar ortamı iyice germişti. Diğer taraftan Sivas'a bazı illerden ve köylerden huzuru kaçıracak kişiler getirilmişti. Bu kişiler Ülkü Ocakları yatakhanelerine yerleştirilmiş ve

¹²³⁵ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 78-79.

¹²³⁶ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 196-197.

¹²³⁷ *Milliyet*, 27 Haziran 1978, Sayı 11011, 1,12; *Milliyet*, 29 Haziran 1978, Sayı 11013, 1,14.

¹²³⁸ *Devrimci Yol Savunması 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Der: O. Tayfun Mater), Simge Yayınevi, Ankara 1989, 245-246.

gruplar halinde gezerek toplum içerisinde gövde gösterisinde bulunmuşlardı. Tüm bu yaşananlar üzerine 3 Eylül 1978 tarihinde önceden planı yapılmış olan bazı olaylar patlak vermişti. Kışkırtıcı söylemler üzerine çoğunluğu 13-15 yaşındaki çocuklardan oluşan gruplar harekete geçmişti. Önceden belirlenen mahallere yönelen 80-100 kişilik bu gruplar evlere ve dükkanlara saldırmışlardı. Silahlarla Alevilerin yaşadığı Alibaba Mahallesi'ne ateş açan gözü dönmüş gruplar, CHP'li vatandaşlarında dükkanlarına büyük zararlar vermişlerdi.¹²³⁹

Sivas'ta yaşanan bu anarşik olayda 1000'den fazla işyerin ve binanın tahrip edildiği ve 5 ölü ile 92 yaralının olduğu basına yansımıştı. Ayrıca bu olayın pazar yerinde başladığı ve ilk başta sağ-sol kavgası olduğu sonradan mezhep çatışmasına dönüştüğü gündeme gelmişti. Olay kendilerinin ülkücü olduğunu iddia eden bazı kişilerin yaşlı bir adam ile küçük bir çocuğa saldırmasıyla başlamış ve giderek büyüyen kargaşada olay yerinden ayrılan saldırganlar pazar tezgahlarını da tahrip etmişlerdi. Daha sonra saldırganlar "*Aleviler camiye saldırıyor*" söylentilerini yayarak halkı tahrik etmişlerdir. Olayları yatıştırmakta kolluk kuvvetleri yetersiz kalmış ve çevre illerden yardımcı ekipler gönderilmişti. Ayrıca sokağa çıkma yasağı konulmuş ve İçişleri Bakanı kamuoyuna bir açıklamada bulunmuştu. Bakan açıklamalarında Sivas'taki olayın çocuk kavgası ile başladığını ve olaylar esnasında iki kadının ölmesi üzerine olayların daha da genişlediğini ifade etmişti.¹²⁴⁰

Sivas'ta meydana gelen çatışmalar 7 Eylül'e kadar devam etmiş, çevre illerden gelenlerin de olaylara müdahil olmasıyla çatışmalar ciddi boyutlara ulaşmıştı. Diğer taraftan Ülkücüler, Sivas'ta yaşanan bu olayların kendileriyle alakalı olmadığını ve bu durumun Ülkücüleri hedef alan bir provokasyon olduğunu ileri sürmüşlerdir. Olaylar sonucunda 9 kişinin hayatını kaybettiği ve 92 kişinin yaralandığı belirtilmiştir. Hükümet yetkilileri meydana gelen bu olayları önlemek istemiş olsalar da kendi iç sorunları nedeniyle gerekli tedbirleri alamamışlardı. Bir taraftan bazı bakanlarının yolsuzluk iddiaları diğer yandan ülkenin her tarafına yayılan anarşinin günden güne artışı yaşaması hükümet yetkilerini çıkmaza sürüklemişti. Askerler ise sıkıyönetim ilan edilmemesinden

¹²³⁹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, 249.

¹²⁴⁰ *Milliyet*, 4 Eylül 1978, Sayı 11080, 1,9.

ötürü bu tür olaylara müdahale edemediklerini ve elleri kolları bağlı beklediklerini ifade etmişlerdi.¹²⁴¹

1978 Ekim ayına gelindiğinde Sivas'taki olayların olumsuz etkisi unutulmamışken 9 Ekim 1978'de Ankara Bahçelievler'de yaşanan olay ülkenin huzurunu yeniden kaçırmıştı.¹²⁴² Olay gece saat 22.00'da başlamış ve TİP'e mensup farklı üniversitelerde okuyan 5 öğrencinin evine Haluk Kırıcı, Kürşat Poyraz, Ercüment Gedikli ve Mahmut Korkmaz'dan oluşan 4 kişi zorla girmişti. Yaşanan arbede sonucunda gruptaki kişiler öğrencilerin elini bağlamış ve yüzüstü yatırmışlardı. O sırada eve TİP'e mensup iki öğrenci daha gelmiş ve onlara da aynı muamele yapılmıştı. Zorla alı konulan bu öğrencilere eter koklatılmış ve kendinden geçmeleri sağlanmıştı. Kendinden geçen gençlerden birini boğarak diğer üçünü ise silahla öldürmüşlerdi. Silah seslerinin çevreden duyulması üzerine tedirginlik yaşayan saldırganlar üç öğrenciyi de alarak evden ayrılmışlardı.¹²⁴³ Fakat bu gençlerden birini tekrar eve getirmiş ve silahla ateş etmişlerdi. Öldüğünü zanneden katiller diğer iki genci alarak evden uzaklaşmışlardı. Dönemin basınında ise iki öğrencinin öldürülüp cesetlerinin de Eskişehir yolu üzerinde yol kenarına atıldığı yer almıştı. Ayrıca olayın yaşandığı apartmandaki komşulardan bazıları gece silah sesi duymadıklarını belirtirken ismini vermek istemeyen bir görgü tanığı saat 02.30'da silah seslerini duyduğunu ve polise haber verdiğini ifade etmiştir.¹²⁴⁴

Diğer taraftan olaylar esnasında karşı apartmanda oturan polis memuru Tuncay Özkul silah seslerini duyup balkona çıkmıştı. Olayların yaşandığı binadan bir kişinin kaçtığını gören Özkul kendi apartmanında oturan diğer polis memuruna haber vermiş ve onu da yanına alarak karşı apartmana gitmişti. Eve giren polis memurları etrafın kan gölüne döndüğünü ve ölü olarak zannedilen Serdar Alten'in yaşadığını fark etmişlerdi. Yaralı olan Alten, hemen hastaneye kaldırılmış ve ifadesi alındıktan birkaç gün sonra hayatını kaybetmişti.¹²⁴⁵ Olayın tek görgü tanığı olan Alten, vermiş olduğu ifade de ülkücüler tarafından zor kullanılarak 34 PD plakalı arabaya bindirildiğini belirtmiş ve

¹²⁴¹ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul 1984, 63; Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, 229-230.

¹²⁴² Yapılan araştırmalar sonucunda Bahçelievler Katliamı konusunda kesin bir sonuca varılamamış ancak önceden bu olayı planlayanın Abdullah Çatlı olduğu ileri sürülmüştür. Bu plan ise Haluk Kırıcı, Duran Demirkıran, Ömer Özcan ve Ercüment Gedikli, tarafından uygulanmıştır. Bkz. Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, 143.

¹²⁴³ Gündeş, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, 143-145.

¹²⁴⁴ *Milliyet*, 10 Ekim 1978, Sayı 11114, 1,8.

¹²⁴⁵ Jan Devletoğlu, *İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri*, Doğan Kitap, İstanbul 2010, 91.

başından geçenleri anlatmıştı. Polis araç ile ilgili gerekli araştırmaları yapmış ve 34 PD plakalı aracın aslında 06 PD 137 olduğunu tespit etmişti. Ayrıca aracın sahibinin Ülkücü Mustafa Mit olduğu ve örgütün ihtiyaçları doğrultusunda üzerine alındığı belirlenmişti. Daha sonraki araştırmalarda ise aracın sürekli Muhsin Yazıcıoğlu ile Abdullah Çatlı'nın emrinde olduğu öne sürülmüştü. Olayın baş sorumlusu olarak görülen Çatlı, 8 Kasım 1978'de yakalanmış ancak yaptığı savuma sonrasında yetkilileri inandırmış ve kısa bir süre sonra Gayrettepe'den serbest bırakılmıştı.¹²⁴⁶ Bu olayla ilgili detaylı bir araştırma yapılmış ve görgü tanıkları dinlendikten sonra suçlunun Bahçelievler'de tanınmış Ülkücülerden olan Duran Demirkıran olduğu ortaya çıkmıştır. 18 Aralık 1978'de Demirkıran gözaltına alınmış ve Bahçelievler Katliamı faili meçhul olmaktan kurtulmuştur.¹²⁴⁷

Yaşanan bu olaylarla birlikte sol kesimin sürdürmüş olduğu tahrik edici davranışlar geniş çaplı ve gittikçe tehlikeli olmaya başlayan bir potansiyele ulaşmıştı. Sağ kesimde ise kendisini temsil eden örgütlerin cinayetleri işleme sıklığında artışlar yaşanmıştı. Tüm bu yaşananların farkında olan Genelkurmay Başkanı Org. Evren'e göre ise Kasım ayı ile birlikte ülkede değişen bir şeyin olmadığı ve iktidarın olayları çözebileceğinden emin bir vaziyette hareket ettiğini belirtmişti. Muhalefetin de yaşanan olaylardan rahatsızlık duymadığını ve hatta yaşananlardan memnun olduğundan söz etmişti. Org. Evren, Atatürk'ün 40'inci ölüm yıldönümü dolayısıyla TSK mensuplarına bir mesaj yayımlamış ve bu mesajda rejimi yıkmaya çalışanlara da uyarı vermişti. Org. Evren özetle Atatürk ilkelerini değiştirmek ve hatta yıkmak isteyenlerin bulunduğunu belirtmişti. Ayrıca bazı sapıkların Atatürk'ün heykellerine ve resimlerine saldırdıklarından söz eden Org. Evren, yaşananlardan üzüntü duyduğunu ifade etmişti. Sözlerine devam eden Org. Evren, TSK'nın tüm olumsuzlukları hassasiyetle izlediğini ve gerektiğinde bu gibi davranışları yok etmenin kararlığı içerisinde olduğunu vurgulamıştı.¹²⁴⁸ Org. Evren'in bu mesajıyla birlikte ordu adeta duyduğu rahatsızlığı açıkça beyan etmeye başlamış ve gerekli uyarıda bulunmuştu.

Org. Evren'in Atatürk'ün vefatı dolayısıyla paylaştığı bu uyarı mesajında olayların az da olsa sakinleyeceği beklenirken Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta büyük bir olay

¹²⁴⁶ Gündes, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, 145-146.

¹²⁴⁷ Alatl, *Müdahale*, 312.

¹²⁴⁸ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 229; *Milliyet*, 11 Kasım 1978, Sayı 11146, 1,14.

yaşanmıştı. Uzun süredir mezhep kavgalarının körüklenmekte olduğu Kahramanmaraş'ta, yılın ilk başlarında sağ bir örgütün varlığı ortaya atılmıştı. Hatta bir evde bombalar bulunmuş ve daha sonra sağcı gruplar tarafından solcuların bulunduğu bir kahveye ateş açılmıştı. Kahvede bulunan solcu bir alevi dede hayatını kaybetmiş ve bu olay Kahramanmaraş'taki düşmanlığın temeli oluşturmuştu. Aralık ayında Çiçek Sineması'nda Kırım Türklerinin Sovyetlere karşı mücadelesini konu alan "*Güneş Ne Zaman Doğacak*" adlı film oynatılırken olaylar patlak vermişti. Öyle ki filmin her seansını dolduran Ülkücüler, 19 Aralık günü saat 21.00'da da film seyretmeye gitmişlerdi. Fakat filmin ilk arası verildiğinde büyük bir patlama olmuş ve sağın kalesi olarak görünen Kahramanmaraş'ta tarihe geçecek büyük olaylar yaşanmıştı.¹²⁴⁹ Film esnasında sıkça "*Milliyetçi Türkiye, Müslüman Türkiye*" şeklinde sloganlar atılırken, patlama sonrasında Mustafa Özdemir isimli vatandaş önceden planladığı gibi yanındaki 20-25 kişilik grupla birlikte halkı galeyana getirmişti.¹²⁵⁰ Hatta bu bombanın solcular tarafından atıldığı ileri sürülmüş ve halk tahrikler eşliğinde CHP İl Başkanlığı ile PTT'ye saldırmışlardı. Kahramanmaraş'ta oluşan gergin hava bir gün sonra Alevi vatandaşların bulunduğu bir kahvehanenin bombalanması ve iki öğretmenin hayatını kaybetmesiyle daha da alevlenmişti. 22 Aralık günü ise öğretmenler için cenaze töreni yapılmak istenmiş ve tören sonrasında camiye götürülmüştü. Tam da o anda camiden çıkan ve oldukça gergin olan sağcı kesim, "*Alevilerin cenaze namazı kılınmaz.*", "*Komünistlerin cenaze namazı kılınmaz*", şeklinde sloganlar atmaya başlamıştı. Bu durum halkın galeyana gelmesine neden olmuş ve yaşanan olayda üç kişi hayatını kaybetmişti. Ayrıca olay neticesinde cenaze namazı kılınamayan iki öğretmenin ve olaylar esnasında ölen üç sağcının 23 Aralık'ta cenaze törenleri yapılması için harekete geçilmişti. Yeniden bir olay yaşanmaması için ise CHP İl Başkanlığı ve bazı kesimler yetkililere önlemler alınması gerektiği yönünde müracaatta bulunmuşlardı. Yetkililer ise gerekli önlemlerin alındığını ve endişe edilecek bir durumun olmadığını belirtmişlerdi.¹²⁵¹

23 Aralık 1978'e gelindiğinde yetkililerin umduğu gibi olmamış olaylar daha da şiddetlenmiş ve belediye hoparlörlerinden "*Kızılar iki kardeşimizi şehit ettiler. Allah için hat boyunca buluşalım.*" şeklinde halkı galeyana getirecek anonslar yapılmıştı. Ayrıca

¹²⁴⁹ Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 79-80.

¹²⁵⁰ *Devrimci Yol Savunması 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, 260.

¹²⁵¹ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, 241-243.

camilerden “*İntikam ve kana kan*” vaazları verilmiş ve kısa bir süre sonra çeşitli sloganlarla birlikte yüzleri maskeli kişiler Alevilerin mahallelerine saldırılar gerçekleştirmişlerdi. Evler yakılmaya ve Alevilerin bulunduğu her yer tahrip edilmeye başlanmıştı. Saldırıları esnasında sağ kesimden de 11 Sünni vatandaşın öldürüldüğü haberleri yayılmaya başlayınca olaylar önu alınamaz bir hal almıştı.¹²⁵² Yaşanan bu olaylar karşısında şehirde bulunan güvenlik güçleri yetersiz kalmış ve Kayseri ile Gaziantep’ten takviye kuvvet istenmişti. Fakat bu istekte geç kalınmış olması hayatını kaybeden kişilerin sayısının artmasına neden olmuştu. Yaşananlar karşısında Başbakan Ecevit, muhalefeti suçlarken, muhalefet parti liderlerinden Süleyman Demirel ise “*Artık Yeter*” demenin zamanı geldiğini belirtmişti. MHP lideri Alparslan Türkeş’te yaşananlar karşısında suçu Başbakan Ecevit’e atmış ve “*Ecevit’in konuşmaları sebebiyle olayların çıktığını*” ileri sürmüştü.¹²⁵³ Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’te olaylarla birlikte basına bir demeç vermiş ve özetle son yıllarda yaşanan olaylar karşısında Türk devletinin seyirci kalmayacağını belirtmişti.¹²⁵⁴

Yaşanan vahşeti yakından takip etmek amacıyla İçişleri Bakanı İrfan Özyaydınlı ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun Paşa Kahramanmaraş’a gitmişlerdi. Fakat olay yerlerine müdahalede bulunmalarına ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine rağmen katliamlara engel olunamamıştı. Celasun Paşa, Kahramanmaraş’tan geri döndükten sonra Genelkurmay Başkanı Org. Evren’e rapor vermiş ve olayların tahmin edilemeyecek kadar büyük olduğundan bahsetmişti. Öyle ki Sedat Celasun, saldırganların 5-6 aylık çocukların bacaklarından tutup ikiye ayırdıklarından ve vatandaşların genç, yaşlı, kadın, erkek demeden vahşice katledildiklerini belirtmişti. Ayrıca Celasun Paşa raporunda bu olayların büyümesine neden olan kişilerin sağ kesimde bulunan gericiler ile muhtemelen sağcı ülkücüler olduğunu ifade ederken, sol kesimde ise aşırı sol militanların etkilerinin olduğunu açıklamıştı.¹²⁵⁵ Her geçen gün olaylar büyüdüğü gibi hayatını kaybeden vatandaşlarında sayısında artış yaşanmıştı. Basına yansıyan haberlerde 24 Aralık itibarıyla ölü sayısının 76’ya çıktığı belirtilirken, iktidar ile muhalefet birbirlerini suçlayıcı açıklamalarda bulunmaya devam etmişlerdi.¹²⁵⁶

¹²⁵² Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 83.

¹²⁵³ Alatl, *Müdahale*, 316.

¹²⁵⁴ *Milliyet*, 23 Aralık 1978, Sayı 11185, 1.8.

¹²⁵⁵ Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 230-233.

¹²⁵⁶ *Milliyet*, 25 Aralık 1978, Sayı 11187, 1.

25 Aralık 1978’de ise Başbakan Ecevit başkanlığında acil bir şekilde Bakanlar Kurulu toplanmış ve sıkıyönetimin ilan edilmesi gerektiği konusunda karar alınmıştı. Daha sonra 26 Aralık’ta TBMM’nin onayına sunulmuş ve kabul edilmesiyle birlikte Kahramanmaraş’ın da içerisinde yer aldığı toplam 13 ilde¹²⁵⁷ 26 Aralık 1978’de sıkıyönetim ilan edilmişti.¹²⁵⁸ Dönemin şahitlerinden Gıyaseddin Karaca, Meclis’te sıkıyönetim kararının alındığı gün sert tartışmaların yaşandığını ve İçişleri Bakanı İrfan Özaydın’ya istifa et çağrılar yapıldığını belirtmişti. Ayrıca Karaca, hükümetin sıkıyönetim kararı almada geç kaldığını ve bu yüzden birçok vatandaşın hayatını kaybettiğini de ifade etmişti.¹²⁵⁹ Genelkurmay Başkanı Org. Evren ise sıkıyönetim ilan edilmeden önce Genelkurmay Başkanlığında sıkıyönetim komutanlarının kim olacağı konusunda karar aldıklarından bahsetmişti. Ayrıca Org. Evren, Kuvvet Komutanlarıyla yaptığı görüşmede Diyarbakır’ın sıkıyönetim illeri arasına alınması yönünde karar aldıklarını ifade etmişti. Bu kararı Başbakan Bülent Ecevit’e bildirmiş ancak Ecevit, Diyarbakır’ın da dahil edilmesiyle muhalif milletvekillerinin arasına Diyarbakır vekillerinin de ekleneceğini ve bu şekilde sıkıyönetim kararının Meclis’ten geçirilmesinin zorlaşacağını vurgulamıştı.¹²⁶⁰

19-26 Aralık 1978 tarihleri arasında Kahramanmaraş’ta yaşanan olaylar zorda olsa bastırılmış ancak 109 kişinin hayatını kaybetmesine¹²⁶¹ ve birçok kişinin yaralanmasına neden olmuştu. Ayrıca 500 ev ve işyeri tahrip edilmiş, insanlar olayların etkisini uzun bir süre üzerlerinden atamamışlardı.¹²⁶² Olaylar dış basında da yer almış ve büyük yankı uyandırmıştı. Ülke de ise yaşananlar iç savaş olarak görülmüş ve bu durum başka bölgelere de yansımıştı.

1978 yılı içerisinde çeşitli önlemler alınmasına rağmen 1979 yılında anarşik olaylar kaldığı yerden devam etmişti. O dönem Türkiye’yi sadece anarşik olayların etkisi değil kötü olan bir ekonominin oluşturduğu zorluklarda yıpratmıştı. Şehirlerde elektrik kesintileri sık sık yaşanmaya başlamış, gaz, petrol hatta en basit ürün dahi bulunamaz

¹²⁵⁷ Sıkıyönetim ilan edilen iller: Kahramanmaraş, İstanbul, Adana, Ankara, Bingöl, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Malatya, Gaziantep, Kars ve Urfa’dır. Bkz. İba, *Ordu Devlet Siyaset*, 255.

¹²⁵⁸ Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 235; *Milliyet*, 27 Aralık 1978, Sayı 11189, 1.

¹²⁵⁹ Barutçu, *Gıyaseddin Karaca Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, 306-307.

¹²⁶⁰ Evren, *Kenan Evren’in Anıları Cilt 1*, 235.

¹²⁶¹ Kahramanmaraş’ta yaşanan olaylar sonucunda hayatını kaybeden kişi sayısı için farklı rakamlar ileri sürülmüştür. 107,111, 109, gibi sayılar öne çıkmaktadır. Bkz. *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, 52; Alatlı, *Müdahale*, 321.

¹²⁶² *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, 52.

olmuştu. Hemen her şey zamlanmış ve enflasyon %70'lere kadar ulaşmıştı.¹²⁶³ Diğer taraftan 1979 yılı içerisinde anarşik olaylar sadece şehir bazında sınırlı kalmamış, birçok gazeteci, yazar, öğretmen, devlet görevlisi ve akademisyen suikastlara kurban gitmişti. Öyle ki 1 Şubat 1979'da terör Milliyet'in baş yazarı ve Ecevit'e en yakın isim olarak da anılan Abdi İpekçi'yi seçmişti. İpekçi arabasıyla evine doğru giderken suikast düzenlenmiş ve hayatını kaybetmişti. O dönem sadece İpekçi değil Doç. Dr. Orhan Yavuz, Dr. Bedrettin Cömert, Prof. Dr. Bedrettin Karafakıoğlu, Dr. Necdet Bulut, Ali İhsan Özgül, Prof. Ümit Doğanay, eski Başbakan Nihat Erim ve sayamadığımız birçok isim terörün kurbanı olmuştu.¹²⁶⁴ Terör her bölgede yayılmaya devam ederken Urfa'da militanlar kendilerini göstermek için en büyük eylemlerini yapmışlardı. Bu eylemde AP Urfa Milletvekili Celal Bucak'a suikast düzenlenmiş fakat amaç sadece Bucak'ı öldürmek değil bölgede bulunan aşiretlere de göz dağı vermek istenmişti. Sabaha kadar süren saldırıda 5 kişi ölmüş, 11 kişi ise yaralı bir şekilde kurtulmuştu. Bu baskın sonrasında Hilvan'da bir cenaze töreni düzenlenmiş ve militanlar gövde gösterisinde bulunmuşlardı. Bu olaylar üzerine AP lideri Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile Başbakan Bülent Ecevit'e mektup yazmış ve iktidarın yaşanan olaylar karşısında duyarsız olduğunu ifade etmişti. Başbakan Ecevit ise olayların Demirel zamanında başladığını vurgulayarak cevabını geciktirmemişti. Ordu ise bu yaşananlardan ve Demirel'in tavrından rahatsız olmuştu. Diğer taraftan suikast düzenlenen Celal Bucak çaresiz kalmış ve Genelkurmay Başkanı Org. Evren ile görüşerek yardım istemiştir.¹²⁶⁵ Diğer taraftan 1979'da anarşi ve terör olaylardan sivil kesimde nasibini almıştı. İstanbul'da iki kuyumcuyu soyan silahlı beş kişi yüklü miktarda altın alarak kaçmışlardı. Yine bir soygun olayı da Mardin'de gerçekleşmiş ve silahlı üç kişiden biri öldürülürken diğer ikisi yaralanmıştı. Ayrıca aynı yıl içerisinde parti başkanlarından vurulanlar olmuş ve 1979 yılı içerisinde çıkan olaylarda da birçok kişi hayatını kaybetmişti.¹²⁶⁶

1980 yılında da hiç ara vermeden aynen devam eden anarşi ve terör olayları, şiddetini daha da arttırmıştı. Sağ-sol iki gruba ayrılan saldırganların ülkenin çeşitli yerlerinde olaylar çıkarması her kesim insanın huzurunu kaçırmıştı. Alevi- Sünni

¹²⁶³ Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 89-92.

¹²⁶⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, 251; Suikastlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Balbay, *12 Eylül Sol- Kırım-78'liler*, 74-82.

¹²⁶⁵ Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 98.

¹²⁶⁶ *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, 75.

çatışmaları bu dönem de de etkili olmuş ve özellikle mezhepsel anlamda heterojen bir yapıya sahip olan iller arasındaki Çorum'da da kutuplaşma daha fazla hissedilmişti. Özellikle 27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın evinin önünde suikasta kurban gitmesi olaylara farklı bir boyut kazandırmıştı.¹²⁶⁷ Sazak'ın ölümü üzerine yaklaşık 100 MHP'li genç protesto başlatmış ve bu hareketin devamında sol görüşe sahip olan vatandaşların evleri ile işyerleri tahrip edilmişti. Çorum olaylarında da Kahramanmaraş'ta olduğu gibi provoke eden haberler yayılmaya başlamış ve özellikle Alevilerin, Sünnilerin oturdukları bölgeleri kurşunladıkları yönündeki söylemler olayları alevlendirmişti. Aleviler kendileri üzerine gelen MHP'lileri ve kolluk kuvvetlerini engellemeye çalışmışlardı. 29 Mayıs gecesinde yaşanan bu mücadelede 2 polis memuru şehit olurken bir polis memuru da yaralı bir şekilde kurtulmuştu.¹²⁶⁸

28-30 Mayıs tarihleri arasında yaşanan olaylarda çoğu cadde ve sokak Ülkücüler tarafından ele geçirilmişti. 30 Mayıs günü sokağa çıkma yasağı ilan edildiği gibi Vali ve emniyet müdürü görevden alınmıştı. Ankara'dan gelen heyet ile birlikte mahalle girişlerine barikatlar koyan Aleviler ikna edilmiş ve barikatlar kaldırılmıştı. Her ne kadar olaylar yatıştırılmış gibi görünmüş olsa da içten içe gerginlik 20 Haziran 1980'e kadar devam etmiştir. Olaylar azda olsa yatıştırılmış ve 33 vatandaşın hayatını kaybettiği açıklanmıştı. Temmuz ayının başına gelindiğinde ise bir Cuma günü Alevi vatandaşların Alaaddin Cami'sini bombaladıkları yönünde söylemler Çorum'da yeniden bir hareketlilik yaşanmasına neden olmuştu. Nitekim bu haberin TRT'de kısa aralıklarla verilmesi halkın galeyana gelmesine ivme kazandırmıştı. Alışıldık söylemlerin her tara yayılmasıyla birlikte birçok ev ve iş yerleri ateşe verilmişti. Olaylar karşısında yeniden sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve önlemler alınmaya çalışılmıştı. Çorum olayları bittiğinde 57 kişi hayatını kaybetmiş, birçok kişi yaralanmış ve şehrin bazı bölgeleri harabeye dönmüştü.¹²⁶⁹ Genelkurmay Başkanı Org. Evren ise Çorum olaylarında güvenlik güçlerinin Sünni taraftarları koruduğunu ve Alevilere yapılan saldırılarda başlangıçta seyirci kaldığını öne sürmüştür.¹²⁷⁰ Görüldüğü üzere ülkede yaşanan olaylar hem halkın korku hem de bıkkınlık duymasına neden olmuş ve halk bir kurtuluş yolu

¹²⁶⁷ Aysel Özdemir Çolak, *İşgal Edilmiş Devlet, 12 Eylül ve 28 Şubat'a Giden Süreç*, (Birinci Baskı), Kopernik Yayınevi, İstanbul 2020, 146.

¹²⁶⁸ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, 172.

¹²⁶⁹ Çolak, *İşgal Edilmiş Devlet, 12 Eylül ve 28 Şubat'a Giden Süreç*, 148-151; Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, 216.

¹²⁷⁰ Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 173.

arayışı içerisine girmiştir. 12 Eylül'den sonra bazı kesimler tarafından özellikle sırf askerî bir müdahalede bulunulması için bu şartların oluşturulduğu öne sürülmüş olsa da dönemin hükümetinin gerçek anlamda olayları durdurucu hamleler yapmadıkları görülmüştür. Her ne kadar siyasiler, askerlerin darbe yapmak için kasıtlı olarak olaylara müdahalede bulunmadıklarını iddia etmiş olsalar da askerler, kendilerine gerekli olan yetkilerin verilmediğini öne sürmüşlerdir. Bu durum günümüzde halen daha tartışmalara neden olduğu gibi böyle bir ortamın oluşturulmasında ülkenin iç ve dış tehlikelere karşı koruyucusu olan TSK'nın etkisi olduğunu ileri sürmek doğru olmaz. Çünkü ülkenin kalkınmasından sorumlu olan siyasi kesimin yürüttüğü yanlış politikalar ile Atatürk İlke ve İnkılaplarına uygun bir şekilde yani demokratik düzende hareket edilmemesinin meydana getirdiği durum bu yolda kabul edilemez en büyük etmendir.

3.4.3. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi ve Org. Kenan Evren

3.4.3.1. Uyarı Mektubunun Verilmesi

Ülke genelinde artarak devam eden şiddet eylemleri ile Bahçelievler, Sivas, Kahramanmaraş gibi bölgelerde yaşanan kanlı olaylar ve vatandaşları zor durumda bırakan kötü bir ekonomi adeta huzuru kaçırmıştı. Tüm bu yaşananlar sivil kesimi etkilediği gibi ordu içerisinde de bir rahatsızlığın oluşmasına neden olmuştu. Öyle ki 1978 Aralık ayının sonunda Genelkurmay Başkanı Org. Evren'in evinde bir araya gelen Kuvvet Komutanları, memleketin acı durumu karşısında üzüntü duyduklarını birbirlerine karşı dile getirmişlerdi.¹²⁷¹ 1979'a gelindiğinde ülkedeki hayat pahalılığı ve terör olayları halkı umutsuzluğa itmişti. Özellikle 13 ilde alınan sıkıyönetim kararı olayların yatışmasında istenilen faydayı vermemiş, siyasiler ise ülkeyi kötü durumdan kurtarmak yerine birbirleriyle söz yarışına girmişlerdi. Bu durum yaşanırken Genelkurmay Başkanı Org. Evren'de 1979'un başından itibaren birliklere yaptığı ziyaretleri ve komutanlar ile görüşmelerinin sıklığını arttırmıştı. Aslında ordunun üst kesimindeki izlenimde bu şekilde olmuş özellikle ülkedeki kutuplaşma orduyu etkilemişti. 3 Mart 1979'da Kış-79 tatbikatı sonrasında verilen yemekte bazı askerî ve siyasi erkan bir araya gelmişti. Yemekte ülke sorunları ele alınırken Başbakan Ecevit, Evren'in sıkıyönetim komutanları

¹²⁷¹ Alatlı, *Müdahale*, 331.

hakkında AP lideri Demirel tarafından yapılan eleştirilere cevap vermesine değinerek “*Genelkurmay Başkanını konuşmaya muhalefet zorluyor*” demişti. Süleyman Demirel ise “*Ordunun gölgesinde iktidar olunmaz*” şeklinde cevap vermişti. Konuşmalar devam ederken bir ara söz alan Org. Evren, tatbikatın başarılı geçmesine değinmiş ve “*İç ve dış güçler adeta el ele çalışıyorlar. Şunu çok iyi bilmenizi isterim ki, bu vatani kimse bölemez. İsteyen tecrübe etsin.*” diyerek sözlerini tamamlamıştı. Yemekte bulunan siviller şaşkınlık yaşarken Org. Evren aslında ilk uyarısını yapmıştı. Ancak yapılan bu uyarı o günün heyecanına ve yemekte içilen içkilere verilmişti.¹²⁷²

Org. Evren ise anılarında bu yemekte sadece Türk milletini bölmeye çalışanlara karşı tepki gösterdiğini, “*Cesetlerimizin üzerinden geçmeden bu vatan bölünemez*” dediğini ve sonrasında söylenen Harbiye Marşı ile yemeğin sonlandığını belirtmişti. Diğer taraftan Org. Evren, Mart ayında gelen zamlarla birlikte yüksek fiyat artışlarının yaşandığını ve 792 terör olayı sonucunda 57 kişinin hayatını kaybettiğini, birçok kişinin de yaralandığından söz etmişti.¹²⁷³ Nisan ayının sonuna gelindiğinde DİSK, Taksim’de 1 Mayıs kutlamaları yapacağını açıklamıştı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı ise bu kutlamalara izin vermemiş ve o gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Bu karar üzerine Başbakan Bülent Ecevit, Org. Evren ile görüşmüş ve kararın daha büyük olaylar yaşanmasına neden olabileceğini öne sürerek sıkıyönetim komutanının verdiği emri geri aldirtmak istemişti. Fakat Org. Evren, herhangi bir sorun olmayacağını olsa dahi gerekli cezaların verileceğini ve ayrıca sıkıyönetim komutanının verdiği emri geri aldirmanın da mümkün olmadığını Başbakan Ecevit’e bildirmişti. 1 Mayıs günü sıkıyönetim kararına uymayan 300’e yakın kişi olayların çıkmasına neden olmuş ve çoğu kişi göz altına alınmıştı. Org. Evren anılarında o günlerde kendisine vatandaşlar tarafından imzasız veya yanlış isimli gönderilen mektupların sayısında artışlar yaşandığını ve mektuplarda çoğunlukla şahsına küfürler edildiğini belirtmişti. Ayrıca Org. Evren böyle zamanlarda mektupların her daim geldiğini, fakat kendisi bir müdahalede bulunmayı düşünmediğini ve yaşananların atlatılabileceğine inandığını ifade etmişti.¹²⁷⁴

Diğer taraftan Ağustos 1979’a gelindiğinde orduyu kontrolde tutma zorlaşmış, alt kademelerin huzursuzluğu daha da artmış ve komutanlarda sabırsızlıklar yaşamaya

¹²⁷² Birand, 12 Eylül: Saat 04.00, 106-109.

¹²⁷³ Evren, Kenan Evren’in Anıları Cilt 1, 250-251.

¹²⁷⁴ Evren, Zorlu Yıllarım- 1, 64-66.

başlamıştı. Ayrıca ekonomik durumun giderek kötüleşmesi ve öğrencilerin yapmış olduğu eylemlerde artışlar yaşanması karşısında seçimlere kadar sakin olunması gerektiğini düşünen Org. Evren, Zafer Bayramı dolayısıyla müdahale düşüncesinin aklında olduğunu yayımlamış olduğu bir mesajda ifade etmek istemişti. Özellikle Org. Evren, sivillere yönelik yayımladığı mesajında özetle Atatürk'ün hediye ettiği cumhuriyeti daima koruyup kollamak gerektiğini, milletin ve cumhuriyetin yılmaz bekçisi olduğunu belirtmişti. Ayrıca İç Hizmet Kanununun verdiği yetkiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin koruyup ve kollanacağından da söz etmişti.¹²⁷⁵ Aslında Org. Evren verdiği mesajla ülke içerisindeki durumun böyle devam etmesi halinde Silahlı Kuvvetlerin yönetimi eline alacağını açıklamaya çalışmıştı. Kuvvet Komutanlarıyla da sık sık görüşüp ülkenin durumunu ele alan Org. Evren, Eylül ayında da Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Haydar Saltık'a bir görev vermişti. Org. Saltık'tan güvendiği iki kurmay subay ile birlikte bir kurul oluşturmasını ve ülkenin bu kötü durumu karşısında bir müdahalede bulunmanın mı ? yoksa ilgililere ikaz etmenin mi ? faydalı olacağı yönünde rapor vermelerini istemişti. Org. Evren'in isteği doğrultusunda oluşturulan kurul kısa süre içerisinde raporlarını hazırlamaya başlamıştı. Teslim edilen ilk iki raporda ülkenin günden güne iç savaşa sürüklendiği ve mevcut durumunun giderek kötüleştiğine yer verilmişti.¹²⁷⁶

Org. Evren, her yıl olduğu gibi Aralık ayında NATO toplantısına katılmak için Brüksel'e gitmeye hazırlanmıştı. Fakat gitmeden önce tüm orgeneraller ile korgenerallerin bulunduğu ülkenin durumunun konuşulacağı bir toplantı yapacağını bildirmişti. 21 Aralık günü Brüksel'den dönen Org. Evren, Selimiye'de komutanlarla birlikte bir toplantı yapmış ve toplantıda çeşitli görüşler ortaya atılmıştı. Bazı komutanlar ülkede kötü ekonomiyi, anarşiyi ve terörü gerekçe göstererek bir an önce darbe yapılmasını öne sürmüşlerdi. Fakat Org. Evren, anılarında komutanlar gibi düşünmediğini ve 27 Mayıs'taki gibi bir müdahalede bulunmanın uygun olmayacağını belirtmişti. Sonunda ortak bir karar alınmış ve ülkedeki gidişat karşısında uyarı mektubu hazırlanmaya başlanmıştı. Org. Evren 26 Aralık günü Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve Genelkurmay İkinci Başkanı ile birlikte yeniden bir toplantı yapmıştı. Bu toplantıda hazırlanan mektup tekrar gözden geçirilmiş ve mektubun 12 Mart

¹²⁷⁵ Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 43.

¹²⁷⁶ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 283-284,296.

Muhtırasından farklı olarak doğrudan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verilmesi kararlaştırılmıştı.¹²⁷⁷

Yapılan toplantılar sonucunda siyasetçilere bir şans daha verilmiş ve 27 Aralık 1979'da Cumhurbaşkanı Korutürk'ü ziyarete giden Org. Evren mektubu kendisine teslim etmişti. Komutanlar bu sefer 12 Mart Muhtırasından farklı olarak verdikleri mektupla doğrudan hükümeti muhatap almak yerine devlet otoritesi oluşturma konusunda partileri göreve çağırmıştı. Bu çağrıda da Cumhurbaşkanı Korutürk aracı olarak kullanılmış ve mektupta özellikle ülkede yaşanan anarşi, terör ve bölücülüğe demokratik rejim içerisinde Atatürkçü bir görüşle partilerin çareler araması gerektiği öne sürülmüştür. Ayrıca Org. Evren, anayasal kuruluşlar ile siyasi partilerin bir kez daha uyarılmasının komutanlarca belirtildiğini ve TSK'nın bu görüşlere sahip olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷⁸ Korutürk mektubu aldıktan birkaç gün sonra Başbakan Süleyman Demirel'e ve CHP lideri Bülent Ecevit'e mektubun birer kopyasını vermişti. Ecevit bu uyarı mektubunu ılımlı karşılarken, Demirel ise mektubun muhatabının hükümeti olamayacağı yönünde bir ifade de bulunmuştu.¹²⁷⁹

3.4.3.2. Askerî Darbe Fikrinin Doğması ve Harekâtın Ertelenmesi

12 Eylül'e giden süreçte askerler arasında müdahale fikri 1978 yılı itibariyle oluşmaya başlamıştı. Fakat müdahale düşüncesi 1979'da kesinlik kazanmış ve Selimiye'deki toplantıda müdahalenin ne zaman yapılması gerektiği tartışılmıştı. Bazı komutanlar ülkenin kötü durumunu öne sürerek derhal bir müdahalede bulunmanın gerekliliğinden söz etmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren ise anılarında bahsettiği üzere 27 Mayıs ile 12 Mart müdahalelerine şahit olmuş ve böyle bir kararı ağır bularak müdahale taraftarı olmadığını ifade etmişti. Çünkü Org. Evren, bir uyarı yapılsa belki siyasilerin toparlanabileceğini düşünmüştür. Yaşanan bu tartışmalar sonucunda ortak bir karar alınmış ve biraz daha beklemenin daha uygun olacağı yönünde anlaşmaya varılmıştı.¹²⁸⁰ Böylece yapılması düşünülen askerî darbe fikri ertelenmiş ve siyasilere yönelik bir uyarı mektubunun verilmesi kararlaştırılmıştı.

¹²⁷⁷ Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 103-104; Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 103-105.

¹²⁷⁸ Elif Aktaş, *12 Eylül Askerî Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 152-153.

¹²⁷⁹ Hürriyet, 3 Ocak 1980, Sayı 11396, 1,6; Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, 115.

¹²⁸⁰ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 428.

Org. Evren'in bizzat Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e teslim ettiği uyarı mektubundan sonra Türkiye'de bir şaşkınlık yaşanmıştı. Çünkü komutanlar tarafından verilen bu mektubun muhatabı konusunda belirsizlikler öne çıkmış ve 27 Mayıs ile 12 Mart gibi bir parti veya eğilim hedef alınmamıştı. Org. Evren, anılarında mektubun hükümetin değişmesi veya bir krizin oluşması için verilmediğinden söz ederken, mektubun amacının hükümet dahilinde bütün partilerin ve Anayasal kuruluşların dikkatini çekmek olduğunu da ifade etmişti.¹²⁸¹ Mart ayına girildiğinde ülke içerisindeki ekonomik bunalım ve anarşi olayları daha da artmıştı. Hükümeti devralan Süleyman Demirel ise çeşitli politikalar çerçevesinde ortaya çıkan ekonomik bozulmayı düzeltmeye çalışmıştı. Ancak Başbakan Demirel'in hayata geçirmeye çalıştığı politikalarda istenilen sonuca ulaştırmamıştı. Ekonomik sorunların ve anarşik olayların yaşandığı günlerde bir sorun daha gündeme gelmişti. Nisan ayında görev süresi dolacak olan Fahri Korutürk'ün yerine kimin cumhurbaşkanı olacağı tartışmaları başlamış ve AP ile CHP adaylarını belirlemekte zorlanmışlardı. O dönemde ülkede bir ayaklanmanın yaşanacağından korkan Org. Kenan Evren, her şeye karşı hazırlıklı olmak istemiş ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Haydar Saltık'ın başında bulunduğu çalışma grubunun raporlarını dikkate almıştı. Özellikle raporların birinde yer alan ülkedeki kutuplaşmanın ordu içerisine de yansıdığı haberi Org. Evren'i daha da tedirgin etmişti.¹²⁸²

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 7 Nisan'da görev süresi dolmuş fakat cumhurbaşkanlığı problemi henüz daha çözülememişti. Partiler bir aday üzerinde anlaşamamış ve bir türlü yeterli çoğunluk elde edilememişti. Ülkede diğer sorunlar gibi bu sorun da kamuoyunun ve askerlerin dikkatini çekerek rahatsız olmalarına neden olmuştu. 20 Nisan günü Adana'ya giden Org. Evren, Nevzat Bölügiray ile bir araya gelmiş ve orada müdahale kararını açıklamıştı. Bölügiray'ın fikirlerini alan Org. Evren, bir de müdahale sonrasında hemen gitmeyeceklerini ve 4-5 yıl iş başında kalacaklarını belirtmişti. Bölügiray, Org. Evren'in bu ifadeleri sonrasında müdahale fikrinin daha önceden verildiğini anlamıştı. Org. Evren, Bölügiray'ın yanından ayrılmadan önce müdahale gününü belirlediklerinde kendisine de haber vereceklerini ve o güne kadar kimsenin bu durumdan haberi olmaması gerektiğini söylemişti.¹²⁸³ Diğer taraftan Org.

¹²⁸¹ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, 154.

¹²⁸² Birand- Bilâ- Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 108-111.

¹²⁸³ Nevzat Bölügiray, *Sokaktaki Asker*, (Üçüncü Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul 2001, 342-343.

Evren, Nisan ayı içerisinde Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay İkinci Başkanıyla yaptığı toplantılarda uyarı mektubuna rağmen hiçbir düzelmenin olmadığı ve mektup verilmemiş gibi davranıldığını gündeme getirmişti. Ayrıca komutanlar bu durum karşısında ikinci bir uyarı mektubunun verilip verilmemesi üzerinde fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Fakat ikinci bir mektup verilmesiyle ülke içerisindeki tansiyonun artacağı ve bunun bir işe yaramayacağı düşünülmüş, bu yüzden de vazgeçilmişti. İkinci bir uyarıya gerek kalmadığına karar veren komutanlar, müdahale gününün tespiti için çalışmalara başlamışlardı.¹²⁸⁴

Org. Evren, müdahale gününün çalışmaları sürerken askerleri rahatsız eden cumhurbaşkanlığı seçimi hakkında Millî Savunma Bakanı ile görüşmüştü. Org. Evren bu görüşmede Bakan İhsan Birincioğlu'na cumhurbaşkanlığı seçiminin bir an evvel yapılması konusunda ısrar etmiş ve bu durumun başbakana bildirilmesini istemişti. Bakan Birincioğlu aldığı bu haberi Başbakana bildirmiş ve Demirel, 5 Mayıs 1980'de Org. Evren ile bir görüşme yapmıştı. Fakat Demirel görüşme esnasında cumhurbaşkanlığı seçimi dışındaki farklı konulara değinmişti. Demirel, Güneydoğu'daki terörün neden önlenemediğini sorgulamış ve orada bulunan sıkıyönetim komutanının değişmesi gerektiğinden söz etmişti. Ayrıca Özel Harp Dairesi'nin de terörle mücadelede kullanılmasını isteyen Başbakan Demirel, her iki isteği konusunda da Org. Evren'den olumsuz cevap almıştı. Toplantı sonlanmak üzereyken Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren sözü almış ve cumhurbaşkanlığı seçimi sorununun halledilmesi gerektiğini belirtmişti. Başbakan Demirel, sorunun kısa süre içerisinde halledeceğini öne sürerken ortam iyice gerilmiş ve toplantı sona ermişti.¹²⁸⁵

Org. Evren, yapmış olduğu toplantıdan sinirli bir şekilde ayrılmış ve Genelkurmay Başkanlığına dönmüştü. Demirel'in komutanları değiştirme isteği karşısında oldukça sinirlenen Org. Evren, Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Saltık'ı çağırarak ve harekete geçilmesi yönünde emir vermişti. Org. Evren, radyo bildirisi dahil olmak üzere müdahale için gerekli olan tüm hazırlıkların yapılmasını istemiş ve daha sonra Brüksel'deki NATO toplantısına gitmişti.¹²⁸⁶ 13 Mayıs günü Brüksel'den dönen Org. Evren, havaalanında etrafını saran basın mensuplarına halen cumhurbaşkanının seçilememesi hususunda bir

¹²⁸⁴ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 430.

¹²⁸⁵ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, 393-394.

¹²⁸⁶ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 113-114.

açıklamada bulunmuştu. Bu konu hakkındaki rahatsızlığını dile getiren Org. Evren, cumhurbaşkanının seçilmesi için zamanın gelip geçtiğini de belirtmişti.¹²⁸⁷ Org. Evren, bu açıklamalar sonrasında bazı milletvekilleri tarafından Meclis kürsüsünde eleştirilmişti. Haziran ayının başında ise Fransa Genelkurmay Başkanı'nın daveti üzerine Fransa'ya hareket edecek olan Org. Evren, gitmeden önce Silahlı Kuvvetlere verilecek olan harekât emrinin hazırlanmasını istemişti. 4 Haziran günü Genelkurmay İkinci Başkanı hazırlanmış olan harekât emrini Org. Evren'e takdim etmiş ve yapılacak olan harekâta "*Bayrak Harekâtı*" ismi verilmişti. Yapılacak olan harekâtın tetkiklerini yapan Org. Evren, harekâtın bel kemiğini İstanbul'un oluşturacağına karar vermişti. Bunun için İstanbul'a hareket eden Org. Evren, orada bulunan İstanbul Sıkıyönetim Komutanı ile 1. Ordu Komutanı Org. Necdet Üruğ'un da fikirlerini almış ve Bayrak Harekâtı emri üzerinde küçük değişiklikler yapılmıştı.¹²⁸⁸

12 Eylül'e adım adım yaklaşıırken 17 Haziran'da Org. Evren liderliğinde Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve Genelkurmay İkinci Başkanı bir araya gelmişlerdi. Harekât emrini gözden geçirmeye başlayan komutanlar, 18-19 ve 20 Haziran günleri bir araya gelerek Bayrak Harekâtı için son hazırlıkları yapmışlardı. Sonraki süreçte ise 27-30 Haziran tarihleri arasında J Başkanlıklarını¹²⁸⁹ harekât hakkında bildirmişlerdi. 1 Temmuz günü Org. Evren'in odasında yeniden bir araya gelen komutanlar, 11 veya 12 Temmuz gününü harekât günü olarak belirlemişlerdi. Fakat 8 Temmuz'da Org. Evren'in evinde toplanan komutanlar, son durum hakkında önemli bir toplantı yapmışlardı. Toplantıda CHP tarafından hükümeti düşürmek amacıyla 3 Temmuz'da verilen güven oylamasında AP'nin lehine çıkan karar ele alınmıştı. Org. Evren, güven oyu almış bir partiyi düşürmenin, Demirel'in CHP ile ordunun birleşerek iktidarı elde etmek amacıyla olduğu sözlerini doğrulayacağını öne sürmüştü. Ayrıca Ağustos ayındaki Yüksek Askerî Şûra'da terfilerin bir sorun oluşturacağını ve 8-10 Temmuz arasında IMF ile Paris'te yapılacak olan borç erteleme görüşmelerinin ileri bir tarihe atılması yönündeki nedenlerden dolayı harekâtın Eylül ayına ertelenmesi kararlaştırılarak harekât emri özel kuryelerle toplatılmıştı.¹²⁹⁰

¹²⁸⁷ *Hürriyet*, 14 Mayıs 1980, Sayı 11578, 1.

¹²⁸⁸ Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 173.

¹²⁸⁹ J Başkanlığı yedi birimden oluşur ve bu birimlerin başına korgeneral rütbesine sahip kişiler getirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, 243.

¹²⁹⁰ İba, *Ordu Devlet Siyaset*, 249-250,254.

3.4.3.3. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin Gerçekleşmesi

Komutanlar tarafından Temmuz ayında yapılan toplantıda harekâtın bazı nedenlerden dolayı Eylül'e ertelenmesine karar verilmiş ve bu şekilde Ağustos ayına girilmişti. Ağustos ayında gerçekleşen Yüksek Askerî Şûra toplantısında ordu içerisindeki terfiler ve emekliler belirlenmişti. Komuta kademesinde bulunan Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülend Ulusu emekliye ayrılırken Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya'nın görev süresi bir yıl daha uzatılmıştı. Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin'in ise görev süresi zaten Mart ayında uzatılmış olduğundan kuvvet komutanları arasından sadece Oramiral Ulusu değişmişti. Oramiral Ulusu'nun yerine Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in de önerdiği ve sorun çıkarmayacak bir isim olan Oramiral Nejat Tümer getirilmişti. Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Haydar Saltık'ında görev süresi dolmuş ve Ege Ordu Komutanlığına atanmıştı. Yerine ise Korg. Necdet Öztörün getirilmiş ve böylece harekâta sorun çıkarmayacak kişiler önemli makamlara atanmışlardı.¹²⁹¹

Terfi kararlarının kamuoyuna bildirilmesi sonrasında Genelkurmayda yeniden bir araya gelen komutanlar, önemli bir görüşme yapmışlardı. Görüşmede müdahale esnasında ve sonrasında yapılacaklar ele alınmıştı. Komutanlar merak ettikleri sorular üzerinde tartışırken, harekâtın tarihi, nasıl yapılacağı, kimin devlet başkanı olacağı, generallerden hangilerine görev verileceği ve siyasilerin nerelerde tutulacağı yönündeki konular üzerinde durulmuştu.¹²⁹² Komutanlar, önce müdahalenin 5 Eylül'de yapılması konusunda anlaşmışlar fakat daha sonra Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nın yeni göreve başlamış olması ve hazırlıkların yetişmeme ihtimaline karşı yapılacak olan askerî müdahale 12 Eylül Cuma gününe ertelenmişti.¹²⁹³ Org. Evren ile komutanlar Cuma gününü uğurlu bir gün olduğu için ve sonrasında gelen iki günün tatil olmasından ötürü seçmişlerdi. Öyle ki tatil olan Cumartesi ve Pazar günlerinde bir süreliğine durdurulacak olan banka işleri, hava seferleri gibi konularda zorluk çekmeyeceklerini düşünmüşlerdi. Harekâtın 12 Eylül 1980'de Cuma sabahı 03.00'da TSK'nın İç Hizmetler Kanunu'nun 35. Maddesine dayanarak fiilen başlamasına karar verilmişti.¹²⁹⁴ Harekât kararının

¹²⁹¹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 518-519.

¹²⁹² Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 125; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 522.

¹²⁹³ Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 209.

¹²⁹⁴ Ersal Yavi, *İhtilâlcî Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2005, 499.

hızlanmasında 6 Eylül günü Konya’da yapılan MSP mitingi etkili olmuştu. İsrail’in Kudüs’ü işgal etmesinin protesto edildiği bu mitingde şeriat gösterileri yapılmaya, İstiklal Marşına karşı tepki gösterilmeye ve gerilla kılığında sloganlar atanlar kamuoyunun gerginleşmesine neden olmuştu. Ayrıca işsizlerin yaptıkları grevlerle hükümetin ekonomik kararlarını protesto etmeleri ve yaşanan terör olaylarının boyutlarının artması huzuru iyice kaçırmıştı. Aynı zamanda ülkede her geçen gün yaşanan soygun, gasp ve anarşik olaylar önü alınamaz bir hal almıştı. Kurtuluş yolu olarak ise TSK görülmüş ve komutanlar müdahaleye günler kala tüm hazırlıkları tamamlamışlardı. Harekâtın hazırlıkları gizli bir şekilde yürütülmüş ve müdahale için geri sayım başlamıştı.¹²⁹⁵

7 Eylül günü Org. Evren’in evinde son bir kez daha toplanan komutanlar beş saatlik bir toplantı içerisinde harekâtın planlarını tekrardan gözden geçirmişlerdi. Bir gün sonra da Diyarbakır’da bulunan 2. Ordu Komutanı kendilerine ulaşan müdahale emri üzerine tüm kolordu komutanlarını bir araya toplamış ve harekât gününde neler yapılacağı hakkında bilgi vermişti. Ayrıca Edirne sınır kapısını kapatmakla görevli olan birlikler harekete geçirilmişti.¹²⁹⁶ 11 Eylül gününde ise bir yandan Bakanlar Kurulu toplantısı yapılıyor diğer yandan da Genelkurmay Başkanlığı’nda yoğun hareketlilik yaşanıyordu. Devletin bazı kurumlarında müdahale söylentileri yayılmaya başlamış ve hatta Başbakan Süleyman Demirel bu söylentileri duymuştu. Müdahale söylentilerinin doğruluğunu araştıran Demirel, cumhurbaşkanı seçilememesi üzerine vekil olarak görevlendirilen İhsan Sabri Çağlayangil ile Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren’in görüşme yapacağını öğrenmişti. Demirel, Çağlayangil’i aramış ve Org. Evren’in nabzını yoklamasını istemişti. Görüşme sonunda Org. Evren’in tavırlarından bir şey sezemeyen Çağlayangil, Demirel’i aramış ve bu konu hakkında bilgi vermişti. Belirsizlikler yaşanmaya devam etmiş ve ordu kapalı bir kutu gibi müdahale saatini beklemeye başlamıştı. Fakat saat 18.00’e doğru TRT Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu ve yardımcıları, belli bir süre sonra ise PTT genel müdürü Genelkurmay Başkanlığına çağırılmıştı. O gün içerisinde darbe yapılacağını ilk olarak bu iki sivil öğrenmişti.¹²⁹⁷

Müdahalenin yapılacağı saat yaklaşırken hazırlıklar neredeyse tamamlanmış ve iletişim araçlarına resmen el konulmuştu. Diğer taraftan Genelkurmay Başkanı Org.

¹²⁹⁵ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 126-128.

¹²⁹⁶ Birand, *12 Eylül: Saat 04.00*, 263-264.

¹²⁹⁷ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 133-135.

Evren, emir subayına dinleneceğini söylemiş ve saat 24.00'da odasına geçmişti. Fakat müdahale saatinden yaklaşık 1-2 saat önce emir subayı tarafından uyandırılmıştı. Emir subayı, Bülent Ecevit'in aradığını ve evinin çevresinde askeri birlikler gördüğünü bunun sebebini soracağını belirtmişti. Bu durum üzerine Ecevit'e bir askeri girişimin yapıldığı haberi verilmişti. Ayrıca o anda Özel Kalem Müdürü odaya girmiş ve Ankara Balgat'taki Amerikalılar muharebe birliğinden aradıklarını söylemişti. Etrafta tankların olduğu yönünde bilgi veren Amerikalılar herhangi bir tatbikat mı yapıldığını merak etmişlerdi. Org. Evren'in emri üzerine müdahalenin başlamasına kısa bir süre kala Amerikalılara yönetime el konulduğu bildirilmişti.¹²⁹⁸ Gece saat 03.00'da Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in emriyle bütün yurttaki Bayrak Harekâtı resmen başlamıştı. Böylece saat 03.00'da İçişleri Bakanlığı, 03.10'da Emniyet Genel Müdürlüğü, 03.12'de Polis Koleji ve Polis Telsiz istasyonu, 03.15'de ise Polis Radyosu hiçbir zorlukla karşılaşmadan ele geçirilmişti. 03.45'de de tüm Silahlı Kuvvetler alarma geçirilerek başlamış olan bu harekâttan yararlanmak isteyen komşu ülkelere karşı sınırlarda ayrıca bir önlem daha alınmıştı. Aynı saatlerde TRT ve radyo istasyonları kontrol altına alınmış, bir tek Trabzon ile irtibat kurulmaya çalışılmıştı.¹²⁹⁹ Diğer taraftan harekâtın başarısı için siyasetler gözetim altına alınmak istenmiş ve bu konuda bazı kişiler görevlendirilmişti. Org. Evren, liderlerin nazikçe ve hatta evlerine tanıdık birileriyle birlikte gidilerek alınmasını istemişti. Bu emre uyularak Süleyman Demirel için Nahit Menteşe, Bülent Ecevit için emekli Org. İrfan Özyaydın'ın gönderilmesi kararlaştırılmıştı. MSP lideri Necmettin Erbakan ile MHP lideri Alparslan Türkeş'inde alınması için bir grup asker gönderilmişti. Böylece AP, CHP ve MSP'nin parti başkanları göz altına alınmış ancak MHP lideri Alparslan Türkeş'e ulaşılamamıştı. Türkeş, müdahalenin yapılacağını 10 Eylül'de Doktor Binbaşı Selim Kaptanoğlu'ndan öğrenmiş ve iki günlüğüne durumu değerlendirmek amacıyla akrabasının evinde kalmıştır. Türkeş'in alınamaması üzerine oldukça sinirlenen Org. Evren, derhal bulunması için emir vermişti. Türkeş, darbeden 3 gün sonra yaptığı değerlendirmeler ve askerlerin çağrıları sonucunda kendi isteğiyle teslim olmuş, böylece siyasi liderlerin hepsi göz altına alınmıştı.¹³⁰⁰

¹²⁹⁸ Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, 437-438.

¹²⁹⁹ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, 546.

¹³⁰⁰ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 138-140.

Diğer taraftan yayınlanacak olan bildiri için tüm hazırlıklar yapılmış ve bir aksilik olmaması için önlemler alınmıştı. Cuma sabahı saat 03.59'da TRT Ankara Radyosu'nda ilk önce Harbiye Marşı çalınmış ve akabinde Org. Kenan Evren imzalı 1 numaralı bildiri okunarak askerî darbe kamuoyuna duyurulmuştu. Bildiriye, “*Yüce Türk Milleti*” diye başlanmış¹³⁰¹ ve özetle Atatürk'ün emanet ettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin son yıllarda iç ve dış düşmanların tahrikiyle varlığına, bağımsızlığına ve rejimine yönelik kalkışılan fikri ve fiziki saldırılar içerisinde bulunduğu belirtilmişti. Ayrıca ülke içerisinde işleyemez hale gelen devlet organları, siyasi partilerin sonuca varılamayan çekişmeleri ve bunun neticesinde devleti bir arada tutacak birlik ve beraberlik sağlanamaması öne sürülmüştü. Atatürkçülük yerine diğer sapık fikirleri benimseyen ilkokuldan üniversiteye kadar ki eğitim kuruluşları, siyasi partiler, işçi kuruluşları, yargı organları ve iç güvenlik teşkilatı ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmişti. “*Aziz Türk Milleti!*” şeklinde devam eden bu bildiride ülkeyi iç savaşa sürükleyen bu ortam içerisinde TSK İç Hizmet Kanunu'nun vermiş olduğu yetkiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak amacıyla ülke yönetimine el koymuştu. Parlamento ile hükümet feshedilmiş ve ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştu. Ayrıca yapılan bu harekâtın amacı açık ve net bir şekilde ifade edilerek bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmişti.¹³⁰²

Org. Kenan Evren, öğlen saat 13.00'da Genelkurmay ve MGK Başkanı sıfatıyla radyo ve televizyonda kendi sesiyle ilk konuşmasını gerçekleştirmişti. Org. Evren, yapmış olduğu bu konuşmada müdahalenin gerekçesini ve ne yapmak istedikleri hakkında bilgi vermişti. Ayrıca ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı sadece siyasi partileri ve liderleri değil tüm anayasal kurumları sorumlu tuttuğunu ifade etmişti. Silahlı Kuvvetlerin müdahaleye mecbur bırakıldığını ileri süren Org. Evren, sistemin işleyemez hale geldiğini de belirtmiştir.¹³⁰³ 12 Eylül 1980 tarihiyle birlikte askerî darbe gerçekleşmiş ve böylece askerler tarafından ülke yönetimine el konulmuştur.

¹³⁰¹ Barutçu, *Gıyaseddin Karaca Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, 345.

¹³⁰² Resmi Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103, 6; İba, *Devlet Ordu Siyaseti*, 258-259.

¹³⁰³ Org. Kenan Evren'in 12 Eylül 1980 tarihindeki saat 13.00'da yapmış olduğu konuşmanın detayı için bkz. Davut Dursun, *12 Eylül Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2005, 98-101.

3.4.4. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi Sonrası Türkiye’de Genel Durum

3.4.4.1. Bayrak Harekâtı’ndan Referanduma Türkiye

12 Eylül 1980 tarihinde emir-komuta zinciri içerisinde cumhuriyet döneminin ikinci klasik darbesi gerçekleşmiş ve askerler yeniden ülke yönetimine el koymuştu. Parti liderleri dahil olmak üzere tüm siyasiler harekâtın başlamasıyla birlikte göz altına alınmaya başlamıştı. 12 Eylül bildirisi okunmaya başlamış ve bu bildiride müdahalenin amacı, neden yapıldığı gibi merak edilen soruların cevapları yer almıştı. 1 Numaralı bildiriyle birlikte hükümet feshedilmiş, Meclis kapatılmış, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, sıkıyönetim ile can güvenliğinden ötürü sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve son olarak yurt dışına çıkış yasaklanmıştı. Halk 12 Eylül sabahına radyoda çalan “*Yine de şahlaniyor kolbaşının kıratı*” türküsüyle uyanmıştı. Ayrıca radyoda bazı marşlara da yer verilmiş ve vatandaşlar bir kez daha askerî müdahalenin yapıldığını öğrenmişlerdi.¹³⁰⁴

Müdahale sonrasında siyasilere ne olacağı merakla beklenmiş hatta Org. Evren’e idam edilmeleri yönünde bazı mektuplar dahi gelmişti. Fakat komutanlar liderleri asmak yerine 12 Eylül sabahı Ecevit ile Demirel Hamza Koydaki askerî bir kampa sürgüne gönderilmişlerdi. Komutanlar tarafından Demirel ile Ecevit’in Hamzakoy’da rahat ettirilmesi konusunda her şey yapılmıştı. MSP lideri Necmettin Erbakan, Büyükaada’ya götürülerek orada tutulmuştu. MHP lideri Alparslan Türkeş ise akrabasının evinde üç gün boyunca saklanmıştı. Halk, askerler tarafından yönetime el konulmasına oldukça sevinmişti. Öyle ki vatandaşlar ülkede yaşanan anarşik olaylardan ve ekonominin kötü gidişatından bıkmıştı. Halk 12 Eylül Askerî Darbesini kurtarıcı olarak görmüş ve sorunların çözümünün ordudan geçtiğine inanmıştı. 12 Eylül Askerî Darbesinin lider kadrosunda yer alan beş komutan kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ismini vermişlerdi.¹³⁰⁵ MGK içerisinde Org. Kenan Evren Başkan, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri

¹³⁰⁴ İlter Sağırsoy, *Alo, Ben Kenan Evren*, (Birinci Baskı), Yurt Kitap Yayınları, Ankara 1989, 18.

¹³⁰⁵ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 141-143.

Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celasun'da üye sıfatıyla yer almıştı. Org. Haydar Saltık ise MGK'nın Genel Sekreteri olmuştu.¹³⁰⁶

Göreve başlayan MGK en önemli sorunlardan biri olan anarşi ve terörün hızlıca çözüme kavuşması için harekete geçmişti. Org. Evren, bu doğrultuda sıkıyönetim komutanlarının bütün yetkilerini kullanmalarını istemiş ve 2 Numaralı bildiriye yayımlayarak halkı bilgilendirmişti. Org. Evren, özetle ülkedeki asayişin, huzurun, can ve mal güvenliğinin sağlanması hususunda sıkıyönetim komutanlarının her türlü yetkiye sahip olduklarını ifade etmişti. Ayrıca sıkıyönetim komutanlarının yetkilerinin en kısa zamanda genişletileceğinden de bahsetmişti.¹³⁰⁷ Kısa süre sonra Org. Evren'inde bahsettiği üzere 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve sıkıyönetim komutanlarına anarşi ile terörün önüne geçilebilmesi adına geniş yetkiler verilmiştir. Yetkilerin genişletilmesiyle birlikte birçok operasyon yapılmış ve anarşik olaylara karışanlar tutuklanmıştı.¹³⁰⁸ 12 Eylül müdahalesi sonrasında siyasi partiler ile sendikalar üzerinde önemli yapısal ve işlevsel değişiklikler meydana gelmiştir. MGK Başkanı Org. Evren'in liderliğinde yayımlanmış olan 7 Numaralı bildiride siyasi parti faaliyetlerinin yasaklandığı, DİSK, MİSK ve bunlara bağlı olan sendikaların da faaliyetlerinin durdurulduğu yer almıştı.¹³⁰⁹ Komutanlara göre sendikalar ve bu gibi kuruluşlar 12 Eylül öncesinde kanunsuz eylemler düzenlemişlerdi. Yeniden bu tür eylemlere kalkışmalarını engellemek isteyen komutanlar, bu tür kuruluşların faaliyetlerini durdurarak önlem almak istemişlerdi. Ayrıca 12 Eylül öncesinde kanunsuz faaliyetlerde bulunan sendika ve kuruluşlarda görev yapan yöneticiler de göz altına alınmışlardı.¹³¹⁰

Ülke içerisindeki sorunlar üzerinde çalışmalar yürütülürken MGK yetkilileri henüz bir başbakan bulamamışlardı. Komutanlar, Org. Evren'in başbakan olması yönünde teklifte bulunmuşlar fakat Org. Evren, Genelkurmay Başkanlığını, MGK Başkanlığını ve Devlet Başkanlığını aynı anda yürüttüğünden bu fikre olumlu bakmamıştı. Org. Evren'in teklifi kabul etmemesi üzerine yeni bir isim arayışına girilmiş ve Org. Evren'in aklındaki isim olan Emin Paksüt'e başbakanlık teklif edilmişti. Fakat Paksüt, bu teklifi

¹³⁰⁶ Şentürk, *Darbeler ve Muhtıralara Karşı Demokratik Mücadele Yöntemleri*, 81; Milliyet, 19 Eylül 1980, Sayı 11814, 1.

¹³⁰⁷ Resmî Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi'nin İki Numaralı Bildirisi*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103, 7; Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 2*, 11.

¹³⁰⁸ Detaylı bilgi için bkz. *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, 206-207.

¹³⁰⁹ Resmî Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi'nin Yedi Numaralı Bildirisi*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103, 10.

¹³¹⁰ Evren, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 2*, 13.

kabul etmemiş ve böyle bir görevi en iyi yerine getirebilecek kişinin Org. Evren olduğunu belirtmiştir. Bu durum üzerine yeni bir isim olan ve Atatürkçü olarak bilinen Turhan Feyzioğlu ile görüşmeler yapılmıştı. O sırada Feyzioğlu'na sıcak bakmayan isimlerin arasında 24 Ocak Ekonomik kararlarını bizzat askerlere anlatan Turgut Özal da yer almıştı. Süleyman Demirel döneminde Başbakanlık ve Devlet Teşkilatlandırma Müsteşarlığı yapmış olan Özal, ekonominin başına getirilmek istenmişti. Fakat Özal, Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olmak istediğini belirtmiş ve MGK'nın Genel Sekreteri olan Org. Haydar Saltık ile görüşerek dört parti lideri hapisteyken beşinci partinin lideri olan Feyzioğlu'nun başbakan yapılmasının yanlış olacağını ifade etmiştir. Bu durum üzerine Feyzioğlu'ndan vazgeçilmiş ve yeni bir başbakan arayışına girilmişti. Nitekim Feyzioğlu'ndan netice alınamayınca Feyzioğlu'nun önerisi üzerine Bülent Ulusu düşünölmeye başlanmıştı.¹³¹¹ Komutanlar bu defa asker kökenli birinin tercih edilmesi konusunda anlaşmışlar ve en uygun isim olarak emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Bülent Ulusu üzerinde karar kılmışlardı. Böylece yeni başbakan bulunmuş ve bir an önce kabinenin kurulması için çalışmalar başlatılmıştı. Başbakan Ulusu liderliğinde 21 Eylül 1980'de yeni hükümet kurulmuş ve MGK'dan güven oyu alarak çalışmalara başlamıştı.¹³¹² Org. Evren ise Devlet Başkanı ve Genelkurmay Başkanı sıfatlarıyla görevine devam etmişti. Tüm yasama yetkileri üzerinde bulunan MGK, Ulusu Hükümeti'ne güven oyu vermesine rağmen sıkça yürütmenin alanına müdahalede bulunmuştur. Ayrıca 25 Eylül 1980'de mahali idarelerdeki seçilmişlere de müdahalede bulunulmuş ve belediye başkanları görevden alınmıştı. Bazı belediye başkanları ise tutuklanarak cezai işlem uygulanmıştır. O dönem aynı zamanda siyasi faaliyetler yasaklanmıştı. MGK, AP ile CHP hakkında herhangi bir kovuşturma yapmamasına rağmen CHP lideri Bülent Ecevit ile AP lideri Süleyman Demirel, bir aylık Hamzakoy'daki sürgünden sonra Ankara'daki evlerinde göz hapsinde tutulmuşlardı. Fakat MHP ve MSP hakkında soruşturma açılmış ve liderleri hakkında önemli kararlar alınmıştı. Öyle ki MGK'nın 8 Ekim 1980 tarihli birleşiminde dava yoluna gidilmesine karar verilmiş ve daha sonra Alparslan Türkeş ile Necmettin Erbakan tutuklanarak Dil ve İstihbarat Okulu'na götürölmüşlerdi.¹³¹³

¹³¹¹ Aktaş, *12 Eylül Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, 186-187.

¹³¹² Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 144-147; *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1980, Sayı 20172, 1; *Milliyet*, 22 Eylül 1980, Sayı 11817, 1.

¹³¹³ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, 289-291.

Diğer taraftan 1980 Ekim ayının ilk günlerinde Van’da bir önemli bir demeç veren Org. Evren, Türkiye’de demokrasinin ve siyasal partilerin yanlış anlaşıldığından bahsetmişti. Ayrıca “*Devleti yıllarca idare etmek niyetinde değiliz*” şeklinde bir ifade kullanan Org. Evren, daha fazla beklenseydi iç savaşa gidileceğinden de söz etmiş ve bu nedenden dolayı müdahale ettikleri yönünde bir beyanda bulunmuştu.¹³¹⁴ 15 Ocak 1981’e gelindiğinde ise Org. Evren, Konya’da yaptığı bir açıklamada siyasal partilerin kapatılacağı yönünde sinyaller vermeye başlamıştı. MGK 1981 yılının Ocak ile Haziran ayı arasındaki 6 aylık süre zarfında meydana gelen siyasal canlılığı fark etmiş ve bu durumun ülkenin huzurunu etkileyeceğini düşünerek 52 no’lu bir karar yayımlamıştı. Karara göre siyasilerin ortamı 12 Eylül öncesine çekmeye çalıştıkları öne sürülmüş ve bu kişileri övmek amacıyla yapılan yayınlar, demeçler ve de siyasal mahiyet taşıyan toplantılar yasaklanmıştı.¹³¹⁵

MGK’nın almış olduğu bu karara tepki gösteren CHP lideri Bülent Ecevit, genel başkanlıktan istifa etmişti. Bülent Ecevit, yıllar sonra verdiği bir röportajda siyasetle ilgilenmemesi gereken kişiler tarafından genel başkanlıktan ayrılmak zorunda olduğunu kabul edemediği için ve kendisine genel başkanlık sıfatı üzerinden verilen yasakları dinlememek için istifa ettiğini açıklamıştı. Bu istifa CHP içerisinde tepki yaratmış olmasına rağmen Ecevit, bir dergi üzerinden 12 Eylül’ü gerçekleştiren Org. Evren liderliğindeki komutanlara karşı muhalefet yapmaya çalışmıştı. Bu muhalefet nedeniyle de üç kez yargılanan Bülent Ecevit, hapsede girmişti. Süleyman Demirel ise 12 Eylül’e karşı muhalefetini gizliden gizliye yapmaya çalışmış hatta Org. Evren, Demirel’in bu tür faaliyet yapmasını “*Saman altından su yürütüyor*” şeklinde ifade etmiştir. Org. Evren liderliğindeki MGK siyasilerin tüm uyarılara rağmen siyasal faaliyetleri sürdürmeye çalışmalarına karşı harekete geçmişti. Böylece 16 Ekim 1981’de Türkiye partisiz bir sürece girmiş ve 2533 Sayılı Kanun ile 11 Eylül günü faaliyette olan bütün siyasal partiler kapatılmıştı.¹³¹⁶

Siyasal partilerin kapatılmasıyla birlikte ülkede yeni bir dönem başlamış ve Genekurmay Başkanı Org. Evren’in devlet başkanlığı görevi içerisinde birçok değişiklik

¹³¹⁴ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1980, Sayı 20184,1.

¹³¹⁵ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, 292-294.

¹³¹⁶ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, 152-156; Resmî Gazete, *Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun*, 16 Ekim 1981, Sayı 17486, Kanun No: 2533, 1-2.

yapılmıştı. Ülkeyi adeta MGK'da bulunan beş komutan yönetmeye çalışmış, hatta kurulan hükümete dahi gerekli direktifler onlar tarafından verilmişti. Sıkıyönetim komutanları eskiden bağlı oldukları başbakanlıktan alınmış ve Genelkurmay Başkanlığına bağlanmıştı. Güvenlik amacıyla her türlü önlemi alan MGK tüm yurttaki sıkıyönetim ilan etmişti. Sivillere güven duymakta zorluk çeken askerler, devletin kurumlarına dahi askerleri yerleştirmişler ve ülkenin her köşesinde kilit noktalara hâkim olmuşlardı. Mart 1981'de anarşi ve terör olaylarında yaşanan büyük azalma ile 12 Eylül'ü gerçekleştirenler başarı sağlamışlardı. Üstelik MGK'nın bu başarısı dönemin basınına da yansımış ve Hürriyet gazetesi o dönem "*Altı ayın bilançosu, Terörün Beli Kırıldı*" manşetini atmıştı. Milliyet gazetesinde ise MGK'nın altı aylık başarısı gözler önüne serilmiş ve yıllardır artan ekmek fiyatlarının düşmeye başladığı, yaşanan anarşik olayların yok denecek kadar azaldığı ve vergi reformunun gerçekleştirildiğine vurgu yapılmıştı.¹³¹⁷ Diğer taraftan ülkenin her alanında değişiklikler yapılmış özellikle son yıllarda 1 Mayıs Bayramı'nın komünistlerin bayramı haline geldiğini ve kanlı olayların yaşandığını ifade eden Org. Evren, bu bayramın kaldırılması konusundaki düşüncesini konseyde bulunan arkadaşlarıyla paylaşmıştı. 27 Mayıs Bayramı içinde aynı düşüncelere sahip olan komutanlar, Org. Evren'in bu düşüncesini olumlu karşılamışlar ve daha sonra kanun hazırlanarak 1 Mayıs ile 27 Mayıs Bayramları kaldırılmıştı.¹³¹⁸

12 Eylül ile birlikte ülkede sadece siyasete de değil, basına, sanata, kitaplara ve yazarlara da çeşitli kısıtlamalar getirilmişti. Bazı yazarlar örgüt kurdukları gerekçesiyle tutuklanmışlar ve hâkim karşısına çıkarılmışlardı. Üniversiteler ve okullar hakkında da önemli gelişmeler yaşanmış, birçok öğretmen ve üniversite hocasının görevlerine son verilmişti. Ayrıca üniversitelerdeki anarşik olaylara karıştığı iddia edilen öğrenciler göz altına alınmış ve sıkı bir denetim içerisinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuştu. Org. Evren, üniversitelerin terör yuvası haline geldiğini ve bu durum karşısında bazı önlemlerin alınması gerekliliğinden söz etmişti. 12 Eylül'ün amacının halk tarafından daha iyi anlaşılması konusunda da çalışmalar yürütülmüş ve konferanslar yapılmıştı. Ülkedeki anarşi ve terör olaylarına karışanlar her geçen gün yakalanmış ve mahkeme karşısına çıkarılmışlardı. Suçluların bazıları idama giderken bazıları da yeni açılan hapisanelere gönderilmişlerdi. Cezaevi sürecinde tam bir askeri disiplin uygulanmış,

¹³¹⁷ Hürriyet, 12 Mart 1981, Sayı 11825, 1; Milliyet, 12 Mart 1981, Sayı 11983, 1,7.

¹³¹⁸ Evren, *Zorlu Yıllarım*- 1, 305.

hatta yeni bir düzen ile sağ ve sol görüşlü mahkumlar aynı kovuşa yerleştirilmişlerdi.¹³¹⁹ 12 Eylül müdahalesinden sonra ülke içerisindeki anarşik olaylar yavaş yavaş azalmaya başlamış olsa da MGK, sorunun temeline inerek kesin çözüme ulaşmak istemişti. Yaşanan bu anarşik olayların kökeninde siyasetin ve 1961 Anayasasının etkisinin olduğunu düşünen komutanlar, özellikle 1961 Anayasasının değiştirilmesi hususunda çalışmalar başlatmışlardı.

3.4.4.2. Org. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı Oluşu ve Demokrasiye Geri Dönüş

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrasında yurtiçi gezilerine çıkan Org. Evren, Konya'da kendisini dinlemeye gelen vatandaşlara önemli açıklamalarda bulunmuş ve Kurucu Meclis'in 30 Ağustos- 29 Ekim tarihleri arasında kurulacağından bahsetmişti. Ayrıca Kurucu Meclis'in kurulmasıyla MGK'nın dışarıda kalmayacağını ve bir senato görevi göreceğini de ifade etmişti. Org. Evren, Kurucu Meclis'in içerisine memleketi bu hale sürükleyen partilerden kimsenin alınmayacağını ve bozukluklar düzeldikten sonra gideceklerini belirtmişti.¹³²⁰ Org. Evren, Konya'da yapmış olduğu bu açıklamalar sonrasında Kurucu Meclis'in kurulacağını kamuoyuna duyurmuş ve harekete geçilmesi için emir vermişti. Org. Evren'in isteği üzerine çalışmalar başlatılarak, 29 Haziran 1981'de Kurucu Meclis'in kurulması hakkındaki 2485 Sayılı Kanun kabul edilmiş ve bir gün sonra Resmî Gazetede yayımlanmıştı.¹³²¹ Kanuna göre, Kurucu Meclis'in MGK ile birlikte Danışma Meclisi'nden oluşacağı kararlaştırılmış ve ilk olarak anayasayı hazırlama görevi verilmişti. Anayasa'nın referanduma götürüleceği, kabul edilmesi halinde ise partiler ve seçim kanunlarının yapılmasına başlanacağı ifade edilmişti.

Yasama organı haline gelen MGK, Kurucu Meclis Kanunu ile birlikte müdahaleye yol açan nedenleri göz önüne almış ve 1961 Anayasasının bu yolda büyük etkileri olduğuna inandığı için yeni bir anayasanın gerekliliği üzerinde durmuştu. 1961 Anayasasını değiştirme kararı alan MGK, ilk olarak 29 Haziran 1981'de çıkardığı Kurucu Meclis Kanunu ile sivilin yer aldığı Danışma Meclisini oluşturmuştu. Danışma Meclisi

¹³¹⁹ Birand-Bilâ-Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, 163-168,183.

¹³²⁰ Aktaş, *12 Eylül Askerî Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, 196; *Milliyet*, 16 Ocak 1981, Sayı 11930, 6.

¹³²¹ Resmî Gazete, *Kurucu Meclis Hakkında Kanun*, Sayı 17386, Kanun No: 2385, 29 Haziran 1981.

23 Ekim 1981’de en yaşlı üye olan Sadi Irmak başkanlığında toplanmış ve amaçları doğrultusunda çalışmalara başlamıştı.¹³²² Meclis, yeni bir Anayasanın oluşturulması için harekete geçmiş ve bu anayasanın oluşumunda en belirleyici rolü MGK’nın Başkanı Org. Evren ile diğer dört komutan üstlenmişti. Danışma Meclisi, yeni Anayasa taslağını hazırlama görevini Orhan Aldıkaçtı’ya vermiş ve 15 kişilik komisyonun çalışmaları sonucunda taslak 17 Temmuz 1982’de tamamlanmıştı. Tamamlanan tasarı dönemin basınına da yansımış ve özellikle cumhurbaşkanı yetkilerinin arttırılmasına değinilmişti. 23 Eylül 1982 tarihine gelindiğinde ise Anayasa Tasarısı, Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş ve Org. Evren yeni anayasayı halka tanıtmaya başlamıştı.¹³²³

Org. Evren, yeni Anayasa’nın tanıtımı konusunda büyük çaba harcamış ve gittiği illerde ülkenin 12 Eylül öncesi duruma nasıl geldiği konusunda açıklamalarda bulunmuştu. Ayrıca ülkede yaşanan anarşik olayların askeri yönetimin yapmış olduğu faaliyetler ile azaldığını ve huzurun bu şekilde sağlandığını ifade etmişti. Org. Evren, çıktığı yurt içi gezilerde Anayasayı tanıtmış ve yapılacak olan referandumda vatandaşlardan sandık başına giderek “evet” oyu vermelerini istemiştir. Ayrıca Org. Evren, 12 Eylül’den sonra hazırlanan bu Anayasaya karşı çıkanların 12 Eylül’ünde karşısında olduklarından söz etmiş ve “*Bizim meselemiz milletin meselesidir*” diyerek halkın yanında olduğunu belirtmiştir.¹³²⁴ 19 Ekim 1982’de ise MGK tarafından son şekli verilen ve 12 Eylül yönetim anlayışına göre düzenlenmiş olan Anayasa taslağı, kamuoyuna açıklanmıştı.¹³²⁵ Halk oyuna sunulacak olan Anayasaya geçici maddeler konulmuş ve eski siyasi parti yöneticilerinden bazılarına on yıl süreyle siyaset yasaklanmıştı. Ayrıca bu Anayasanın kabul edilmesiyle birlikte milletvekili sayısının 450’den 400 indirileceği ve seçimlerin beş yılda bir yapılacağı kabul edilmiş olacaktı. Diğer taraftan yeni Anayasanın geçici maddeleri doğrultusunda 7 Kasım’da yapılacak olan referandumda Anayasa’nın kabul edilmesiyle birlikte Org. Kenan Evren’in de cumhurbaşkanı seçileceği belirtilmişti.¹³²⁶

¹³²² Evren, *Zorlu Yıllarım- 1*, 362-364; Güven, *Demirel’li Yıllar 1964-11 Eylül 1980*, 102; Aktaş, *12 Eylül Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, 197.

¹³²³ Şükrü Kartepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, (Üçüncü Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 1999, 251-252; *Milliyet*, 18 Temmuz 1982, Sayı 12471, 1; *Milliyet*, 24 Eylül 1982, Sayı 12537, 1.

¹³²⁴ *Milliyet*, 2 Ekim 1982, Sayı 12542, 1,11.

¹³²⁵ Eyüp Toprak, “1982 Anayasası’nın Hazırlanma Süreci”, *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 2020, 180.

¹³²⁶ *Milliyet*, 20 Ekim 1982, Sayı 12560, 1,12,

Yeni Anayasa halka en iyi şekilde tanıtılmaya çalışılmış ve basında da 1982 Anayasası'nın tam metni yayımlanmıştı. Örneğin Milliyet gazetesinin 21 Ekim 1982 tarihinde çıkarılan ek baskısında 1982 Anayasası'nın tam metni açık bir şekilde kamuoyuna sunulmuştu.¹³²⁷ İl il gezerek Anayasayı tanıtmaya devam eden Org. Evren, 25 Ekim günü Trabzon'a daha sonra sırasıyla Erzurum, Diyarbakır, Kayseri, Adana, Antalya, İzmir, Kocaeli, Edirne, İstanbul ve Eskişehir'e gitmişti. Org. Evren, gezilere çıkmadan önce televizyon ile radyoda Anayasayı tanıtmaya amaçlı ilk konuşmasını yapmış ve aynı şekilde 5 Kasım'da çıktığı televizyon programında da bu süreci sona erdirmişti. Org. Evren, çıktığı ve gezdiği yerlerde Anayasanın önemine değindiği gibi hazırlanmış olan 1982 Anayasasına kendisinin de kefil olduğunu açıkça beyan etmiş ve 12 Eylül öncesine işaret ederek halkın “evet” demesini istemiştir.¹³²⁸

7 Kasım 1982'de sandık başına giden halk ülke yönetiminde büyük değişimlerin yaşanmasına neden olan 1982 Anayasası'nın kabulü için oy kullanmışlardı. Sonuçlar açıklandığında %91,37 gibi büyük bir oranla “evet” oyu kullanan halk, %8,63 oranla ise “hayır” oyu kullanmıştı. Halkın vermiş olduğu bu karar ile birlikte 1982 Anayasası kabul edilmişti.¹³²⁹ Fakat Anayasa halk oylaması sonrası bir anda yürürlüğe girmemiş ve zamanla gerekli olan yasal düzenlemeler tamamlanınca uygulamaya konmuştu. Ayrıca bu seçim sonucuyla birlikte Org. Kenan Evren, Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı olmuştu.¹³³⁰ Kenan Evren, cumhurbaşkanı seçildikten beş gün sonra kamuoyuna radyo ve televizyondan bazı açıklamalarda bulunmuştu. Evren, halkın hasta yatağından kalkarak, kucağına çocuğunu alarak, hiçbir bahane bulmadan sandığa gittiğini ve % 91 gibi bir oy oranıyla Anayasa'ya evet dediğini belirterek tebrik etmiştir.¹³³¹ Demokrasiye geçiş yolunda önemli bir adım tamamlanmış ve sıra MGK'nın yaptıklarını devam ettirecek iktidar ile muhalefetin oluşturulmasına gelmişti. 1983 yılı Mart ayı ile birlikte siyasi partiler yasa tasarısı MGK'ye verilmiş ve Anayasa Komisyonu seçim

¹³²⁷ Milliyet, 21 Ekim 1982, Sayı 12561, Bkz. gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarih=1982.10.21, ET: 25 Temmuz 2024.

¹³²⁸ Milliyet, 22 Ekim 1982, Sayı 12562, 1; Milliyet, 24 Ekim 1982, Sayı 12564, 1; Milliyet, 25 Ekim 1982, Sayı 12565, 1,8; Milliyet, 6 Kasım 1982, Sayı 12577, 1,7.

¹³²⁹ Kartepe, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, 252, Toprak, “1982 Anayasası'nın Hazırlanma Süreci”, 180.

¹³³⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin 82. Yılı, *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005 Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, 233; Milliyet, 8 Kasım 1982, Sayı 12579, 1.

¹³³¹ Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 145.

tasarısı üzerinde çalışmalara başlamıştı.¹³³² Dönemin şahitlerinden olan gazeteci Hasan Cemal, partiler yasasının çıkmasının ardından seçimlere yaklaşıldığını ve seçimlerle birlikte biraz daha rahat nefes alınacağından bahsetmişti. Ayrıca seçimle gelen parlamento ile birlikte düzene ulaşmanın daha iyi olacağını vurgulamıştı.¹³³³

22 Nisan 1983'e gelindiğinde Siyasal Partiler Kanunu kabul edilmiş ve 24 Nisan 1983'te yürürlüğe girerek artık siyasi parti kurma, teşkilatlandırma gibi faaliyetlere girişilmesine izin verilmişti. Dönemin basında ise siyasi hayatın başladığı ve yeni kurulan siyasi partilerin MGK tarafından inceleneceği kamuoyuna duyurulmuştu.¹³³⁴ Yeni partilerin kuruluş sürecinde çeşitli çalışmalar yapıldığı gibi, Kenan Evren'de siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasından sonra yasaklı olan eski siyasi liderleri eleştirmeye devam etmişti. Diğer taraftan Kenan Evren, seçimin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağını ve usulünce kurulan siyasi partilerinde MGK onayı ile birlikte seçimlere katılabileceğini kamuoyuna açıklamıştı. Bu süreç içerisinde birçok siyasi parti ve siyasetçi MGK'nın onayından geçememiş ve vetoya uğramıştı.¹³³⁵ Fakat 16 Mayıs 1983 tarihine gelindiğinde MGK'dan onay alan siyasi partiler ardı ardına kurulmaya başlamıştı. 1983 genel seçimine Evren ile askerlerin destekleriyle Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Necdet Calp'ın Halkçı Partisi (HP) ve Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) katılmıştı. Partiler kurulduktan sonra siyasi liderler seçim çalışmalarına başlamışlar ve demokrasiye geçiş sürecinde kıran kırana bir yarış içerisinde olmuşlardı.¹³³⁶

Türkiye'de Temmuz ayı bir yandan partilerin seçim hazırlıklarını yaptıkları diğer yandan Cumhurbaşkanlığını, MGK Başkanlığını ve Genelkurmay Başkanlığını aynı ayda yürüten Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanlığından emekli olduğu ay olmuştu. Mart 1978'den beri görevde bulunduğu Genelkurmay Başkanlığı makamından ayrılma kararı alan Org. Evren, 1 Temmuz 1983 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştı.¹³³⁷ 1 Temmuz 1983'de yapılan bir tören ile Genelkurmay Başkanlığı

¹³³² *Cumhuriyet*, 5 Mart 1983, Sayı 21019, 1,11; *Milliyet*, 5 Mart 1983, Sayı 12696, 1,9,

¹³³³ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü*, (İkinci Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, 262.

¹³³⁴ Resmî Gazete, *Siyasi Partiler Kanunu*, 24 Nisan 1983, Sayı 18027, Kanun No: 2820, 1-28; *Milliyet*, 25 Nisan 1983, Sayı 12747, 1,6,7,8.

¹³³⁵ Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, 366-369.

¹³³⁶ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya Gelenler Gidenler*, (Dördüncü Baskı), Detay Yayıncılık, İstanbul 2007, 226-227; Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, 224-226.

¹³³⁷ *BCA*, 30-11-1-0/ 580-31-11, 1-4.

görevini Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin'e devretmiş olan Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 49 yıldır taşımış olduğu askerî üniformayı artık üzerinden çıkarmıştı. Tören esnasında duygu dolu anlar yaşayan Kenan Evren, Genelkurmay Başkanlığı forsunu ve Türk Şeref Madalyasını Org. Ersin'e takmıştır. Kenan Evren bu tören ile birlikte resmen sivil hayata dönmüş ve cumhurbaşkanlığı görevini yürütmeye devam etmiştir.¹³³⁸ Kenan Evren, normal şartlarda 7 Mart 1982'de sona erecek olan Genelkurmay Başkanlığından ayrılmasının mümkün olmadığından bahsetmiş ve Temmuz 1983'de ayrılmasının nedeni açıklamıştı. Evren, o dönem ülkenin içinde bulunduğu durumun böyle bir değişikliğe el vermediğini ve belli bir süre daha görevde kalması gerektiğini düşünerek karar aldığını ifade etmişti. Ayrıca sırf 12 Eylül müdahalesinden dolayı görevde kaldığını belirten Evren, öyle bir durum olmasaydı Genelkurmay Başkanlığı makamında kalmayı tercih etmeyeceğini de belirtmişti. Adapazarı'nda yaptığı bir konuşmada ise kendisinin bu makamlara çok akıllı olduğu için değil sadece yaşanan hadiselerin onu bu makamlara getirdiğinden bahsetmişti.¹³³⁹

Sivil hayata geçiş yapan Kenan Evren, Kasım ayında yapılacak olan seçimlerin sonucunu merakla beklemiş ve hazırlıklarda bulunan partileri yakından takip etmişti. Bu süreçte Evren'in MDP'yi destekleyici söylemleri ve özellikle katıldığı televizyon programındaki ANAP'ın aleyhindeki ifadeleri kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştı. Nitekim Evren'in MDP'yi destekleyici tavırları Kasım ayındaki seçim sonuçlarına olumsuz bir şekilde yansımıştı. 6 Kasım 1983'de yapılan genel seçim ile halk sandık başına gitmiş ve seçim sonuçları açıklandığında umulmayan bir netice ile karşılaşmıştı. Yüzde 92 katılımın gerçekleştiği seçimlerde ANAP % 45,2 oy oranıyla birinci parti, HP % 30,5 oranla ikinci parti olurken Kenan Evren ile MGK'nın desteklemeye çalıştığı MDP ise % 23,3 oy oranıyla üçüncü parti olmuştu. Cumhurbaşkanı Evren, seçim sonucunda ANAP lideri Turgut Özal'ı tebrik etmiş ve hükümeti kurma görevini vermişti. 6 Kasım 1983 seçimi ile birlikte Türkiye yeniden demokrasiye adım atmış ve 13 Aralık 1983'de Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in, Özal'ın kabinesine onay vermesiyle 3 yıllık askerî yönetim sona ermiştir.¹³⁴⁰ Yeni kabinenin kurulmasıyla birlikte sivilleşme şeklen

¹³³⁸ *Milliyet*, 2 Temmuz 1983, Sayı 12817, 1,8,9.

¹³³⁹ Oran, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları*, 169-170.

¹³⁴⁰ Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, 229; *Milliyet*, 14 Aralık 1983, 1.

başlamış ve 1982 referandumu ile cumhurbaşkanlığı makamına seçilen Kenan Evren 9 Kasım 1989 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. ¹³⁴¹

¹³⁴¹ *Milliyet*, 10 Kasım 1989, 1,11,12; TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Kenan Evren, [Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](http://www.tsk.tr), ET: 20 Temmuz 2024.

SONUÇ

Türkler, ilk çağlardan itibaren askerî teşkilata önem vermişler ve dünyanın çeşitli bölgelerinde başarılı mücadelelerle hakimiyet kurmuşlardı. Çocuklarını küçük yaşlardan itibaren savaşçı olarak yetiştiren Türkler, zamanla gelişen devlet teşkilatlanması doğrultusunda düzenli ordu yapısına geçiş yapmış ve bu yapı günümüze kadar başarıyla ulaşmıştır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte de düzenli ordu sistemi uygulamasına devam edildiği gibi devşirme usulüyle de asker yetiştirilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte ise asker yetiştirme usullerinde değişiklikler yapılmış ve kurulan yeni ocaklarda iyi bir eğitim verilmişti.

Kuruluş yıllarında birçok başarı elde eden Osmanlı Devleti, özellikle kara ordusunun gücüyle çoğu bölgeye hâkim olmuş ve ordunun devlet üzerindeki önemi açıkça ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti giderek güçlenmiş olsa da XVII. yüzyılda yaptığı uzun soluklu savaşlar sonuncunda yenilgiler yaşanmaya başlanmış ve bu durumu düzeltmek için ilk önce askerî daha sonra ise birçok yönden Avrupa'yı örnek almaya çalışmıştı. Osmanlı Devleti'nin önce askerî alanda ıslahatlara başlamasının nedeni ise Batı karşısında hissedilir anlamdaki ilk yenilgiyi askerî alanda yaşamış olmasıydı. Yenileşme için çabalar harcayan Osmanlı Devleti, tam anlamıyla istediği düzeye ulaşamamasına rağmen vaz geçmemiş ve II. Mahmut döneminde tekrar ıslahat çalışmalarına girişerek modernleşme yönünde önemli adımlar atmıştı. Bu doğrultuda ordu içerisinde ciddi anlamda değişiklikler yapılmış ve Avrupai tarzda subay yetiştirmek için Harp Okulu açılmıştı. Okulun açılmasıyla birlikte modern anlamda eğitim verilmesi için çaba gösterilmiş ve bu doğrultuda Avrupa'dan uzman öğretmenler getirilmişti. Askerî alanda yenilikler yapılmaya devam ederken, okulun komutanlığına atanan her paşa kendi döneminde okulun modernleşmesi için büyük çaba göstermişti. Ayrıca bu modernleşme sürecinde yeni bir adım atılmış ve 1845'te Erkân-ı Harbiye sınıflarının kurulmasıyla subaylar içerisinde artık kurmay sınıfı da oluşturulmuştu.

Kurmay sınıfının oluşturulmasıyla beraber Harp Okulu'nda yeni bir dönem başlamış ve 1848 yılından itibaren kurmay subaylar mezun olmaya başlamıştı. Aynı yıl içerisinde Türk ordusunda ilk Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi göreve getirilmiş ve modernleşme anlamında büyük bir adım atılmıştı. II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ise geçmiş dönemlerde subay yetiştirme konusunda destek alınan Prusya ve Fransa'dan

yardımlar kesilmişti. Osmanlı Devleti, yapılan 1877-1878 harbinde başarısızlığa uğramış ve çözüm yolunun orduyu ıslah etmekten geçtiğine karar vermişti. Böylelikle ordunun ıslahı için bu defa Almanların kapısı çalınmış ve bazı uzmanlar getirilmişti. Uzmanların raporları doğrultusunda orduda çeşitli yenilikler yapıldığı gibi Erkân-ı Harbiye'nin teşkilat yapısında da önemli değişimler yaşanmıştı.

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte yeni bir döneme adım atılmış ve iç sorunlarla uğraşılmaya devam edilmişti. Ayrıca bu dönemde de Erkân-ı Harbiye'de değişiklikler yapılmış ve modernleşme yolunda adımlar atılmıştı. Ancak Balkan Savaşlarındaki mağlubiyet ordunun yeniden ıslah edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bu doğrultuda tekrar Almanlardan yardım alınmıştı. Alman askerî heyetinin göreve başlamasıyla birlikte başta Erkân-ı Harbiye olmak üzere ordu teşkilatında değişiklikler meydana gelmişti. I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti üzerinde Alman etkisi devam etmiş, fakat savaş Osmanlı için mağlubiyetle sonuçlanmış, ağır şartlar içeren bir mütareke imzalamış ve adeta yok oluşa sürüklenmişti. Osmanlı'nın bu durumu çeşitli kurmay subayların gözünden kaçmamış ve mücadelenin devam etmesi gerektiği düşünülmüştü. Millî Mücadele dönemi için hazırlıklar yapılırken Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine getirilmiş olan Cevat ve Fevzi Paşalar I. Dünya Savaşı'ndan ders çıkararak Erkân-ı Harbiye'de çeşitli değişiklikler yapmışlardı. Bahsi geçen değişiklikler yapılırken Anadolu insanı ise Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde kurtuluş mücadelesine başlamıştı.

Millî Mücadele döneminde millî irade hâkim kılınmış ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştı. Artık milletin tek temsilcisi olan Ankara Hükümeti tarafından ayrı bir Genelkurmay Başkanlığı oluşturulmuş ve kabine içerisine dahil edilmiştir. Böylece yeni devletin ilk Genelkurmay Başkanlığı kurulmuş ve başına Albay İsmet İnönü getirilmişti. Savaş döneminde büyük katkılar sağlayan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâlet'inde şubeler oluşturulmuş ve kurtuluş mücadelesine büyük katkılar sağlamıştı. Verilen mücadeleyle birlikte zafer kazanılmış ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle yeni bir dönem başlamıştı. Hayatın her alanında inkılaplar yapılmış ve özellikle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılarak yerine yüksek bir makam olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuştu. Böylece Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti yeni dönemde hükümete karşı sorumlu olmuş ve yeniden teşkilatlanmıştı. Atatürk döneminde önemli değişikliklere uğrayan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin adında da değişiklik yapılmış ve Genelkurmay ismi kullanılmıştı. Ayrıca kurmay subay eğitimine

önem verilmiş ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde de yenilikler yapılarak ismi Harp Akademilerine çevrilmişti. Zamanla Genelkurmay Başkanlığı teşkilatı giderek büyümeye başlamış ve Hava ile Deniz Akademileri kurulmuştu.

II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Genelkurmay Başkanlığının teşkilat yapısında değişiklik yapılmış ve uzun yıllardır İstanbul'da yer alan Askerî okullar İç Anadolu'ya taşınmıştı. Ancak savaşın sona ermesiyle birlikte Harp Akademileri daha iyi eğitim vereceği düşünülen İstanbul'daki eski binasına geri dönmüştü. 1948 yılı ile birlikte Harp Akademilerinde uzmanlaşmaya önem verilmiş ve bu doğrultuda ABD sistemine geçilmişti. 1950 yılı itibariyle ise ülke içerisinde iktidar değişmiş ve Genelkurmay Başkanı da dahil olmak üzere önemli kademelerde değişiklikler yapılmıştı. 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen darbeyle birlikte hükümet düşürülmüş ve dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun görevden alınmıştı. 15 Ekim 1961'de ise genel seçim yapılmış ve hükümet sivillere devredilmişti. Ayrıca Millî Savunma Bakanlığına bağlanmış olan Genelkurmay Başkanlığı, yeniden Başbakanlığa bağlanmış ve teşkilat yapısında değişiklikler olmuştu. Diğer taraftan 1969 yılında Harp Akademileri için modern binalar yapılmak istenilmiş ve İstanbul Ayazağa'da yeni binanın temeli atılmıştı.

Genelkurmay Başkanlığı tarafından iyi ve kaliteli bir eğitim verilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmüş, çeşitli seminerler ve konferanslar düzenlenmişti. Ayrıca Harp Akademileri Günü kutlanmaya başlanmış ve eski subaylar ile öğrenciler bir araya getirilerek bir tartışma ve kaynaşma ortamı oluşturulmuştu. Yeni binasına taşınmış olan Harp Akademilerine hem yurt içinden hem de yurt dışından sık sık ziyaretler gerçekleşmiş ve çalışmalar yakından takip edilmişti. Bu durumun yanı sıra eğitimde yenilikler yapılmış ve derslerin yüzdeleri değiştirilmişti. Genelkurmay Başkanlığı himayesinde bulunan Harp Akademileri günden güne gelişmeye devam etmiş ve kurmay subayların sayıları artmıştı. Fakat 12 Eylül 1980'de TSK'nın gerçekleştirdiği darbeyle ülkede birçok kurumda değişiklikler meydana gelmiş ve aynı zamanda bu durumdan Harp Akademileri de etkilenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Genelkurmay Başkanlığı kurumunda bahsi geçen değişim ve dönüşümler yaşanırken çalışmanın konusu olan 1960 ile 1980 yılları arasında sekiz tane genelkurmay başkanı atanmıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesi'ne giden süreçte Genelkurmay Başkanı olan Org. Rüştü Erdelhun'un bu makama getirilme süreci dönemin kamuoyunda oldukça dikkat çekmiştir.

Org. Erdelhun, DP iktidarı ile iyi ilişkiler kuran ve özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın güvenini kazanmasından ötürü dönemin öne çıkan generallerinden birisi olmuştur. İktidara yakınlığıyla bilinen Org. Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı makamına getirilmesi için yoğun çaba gösterilmiş ve 1 Ağustos 1958'de yaklaşık 20 günlük sembolik bir Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevinden sonra Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır. İktidar partisinin ve özellikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Org. Erdelhun üzerindeki ısrarı TSK içerisinde pek hoş karşılanmamıştır. Genelkurmay Başkanlığı döneminde alt rütbeli subayların bir araya gelerek oluşturdukları cuntalardan habersiz olan Org. Erdelhun, kendi emri altında bulunan bazı subaylarla ve Kara Kuvvetleri Komutanı olan Org. Cemal Gürsel ile de iyi ilişkiler kuramamıştır.

Emekli olması beklenen Org. Erdelhun, o dönem ordudan istediği desteği alamamış olmasına rağmen iktidar tarafından oldukça sevilen bir general olmuş ve bu destek sonucunda görev süresi uzatılmıştır. Diğer taraftan Org. Erdelhun, iktidar tarafından destek gördüğü gibi iktidarı da önemli ölçüde desteklemiştir. Hatta dönemin şahitlerinden Mehmet Şükran Özkaya, Davut Paşa Kışlasında yapılan bir tatbikat sonrasında Org. Erdelhun'un subaylara bir konuşma yaptığını ve iktidar partisinin icraatlarından bahsettiğini öne sürmüştür. 1960 Mayıs'ında iktidar partisine orduda kıpırdanmalar yaşandığı yönünde istihbarat gelmiş olmasına rağmen Org. Erdelhun, herhangi bir olumsuzluğun olmadığını iddia etmiştir. Ancak geçte olsa ordudaki huzursuzluğu fark eden Org. Erdelhun, 27 Mayıs Darbesi'nden bir gün önce Genelkurmay Başkanlığında rütbeli subayları bir araya toplamış ve önemli bir konuşma yapmıştı. Toplantıda bir yandan askerlerin siyasete müdahalesi konusunda analizler yaparken diğer yandan ordunun siyasete karışmaması gerektiğinden söz etmiştir. Fakat Org. Erdelhun toplantıda yapmış olduğu açıklamalarla iktidar partisiyle yakın ilişkileri olan bir genelkurmay başkanı olarak hem kendisiyle çelişmiş hem de sözlerinin hiçbir etkisi olmamış ve darbeciler gece harekete geçerek 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştirmişlerdir.

Org. Erdelhun'un iktidar yanlı siyaseti ve özellikle ordu içerisinde yaşanan huzursuzluğun farkında olmayışı 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Ayrıca genelkurmay başkanlığına geliş sürecinde dahi iktidar yanlısı davranışları, bu davranışlarını mesai arkadaşlarına yansıtması ve de ordunun iktidar partisi altında değersiz kılınmasına göz yumması çoğu subay tarafından kabul edilememiştir. Böylece antidemokratik tavırlar sergilediği iddia edilen bir iktidara karşı

27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleşmiş ve iktidarın bir üyesi olarak gözükten Org. Mustafa Rüştü Erdelhun ordu tarafından tam anlamıyla benimsenmemiştir.

27 Mayıs 1960 Darbesinde 3. Ordu'nun başında bulunan ve sevilen bir komutan olan Org. Ragıp Gümüşpala, darbe sonrasında yaklaşık 2 ay gibi kısa bir süre Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüştür. Darbeye giden süreçte alt rütbeli subaylar tarafından 3.Ordu Komutanı Org. Gümüşpala'nın desteğı alınmak istenmiş ve darbeye günler kala cuntaya katılan Tümğ. Cemal Madanoğlu bu konuda devreye girmiştir. Darbe'nin yapıldığı gece yönetime el konulduğu Org. Ragıp Gümüşpala'ya bildirilmiş fakat Org. Gümüşpala ilk başlarda bu duruma temkinli yaklaşmıştır. Org. Gümüşpala'nın temkinli davranması Tümğ. Madanoğlu'nu tedirgin etmiş ve darbeye karşı tavır sergileyeceğini düşündüğünden dolayı endişelenmiştir. Fakat Org. Gümüşpala ile kurulan iletişimde darbenin başında Org. Cemal Gürsel'in olduğu belirtilmiş ve verilen bu bilgi Org. Gümüşpala'nın müdahaleyi olumlu karşılamasında etkili olmuştur. Darbeden sonra ise tutuklanan Org. Rüştü Erdelhun'un görevinden alınması üzerine kısa bir süre boş kalan Genelkurmay Başkanlığına 27 Mayıs 1960 Darbesindeki desteğinin de etkisiyle Org. Ragıp Gümüşpala atanmıştır.

Org. Gümüşpala görev süresi boyunca ordunun ihtiyaçları ve gelişimi için çaba göstermiş ve bizzat yapılmakta olan askeri binaları ziyaret etmiştir. Ayrıca yurt içi ve yurt dışı toplantılara katılan Org. Gümüşpala, iyi ilişkiler kurarak orduyu en iyi şekilde temsil etmiştir. O dönemde MBK tarafında ordunun gençleştirilmesi hususunda önemli toplantılar yapılmış ve üst rütbeli subayların bazılarının emekliye sevk edilmesi kararı verilmişti. Bu tasfiye içerisinde Org. Gümüşpala'da yer almış ve kısa süren Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekliye ayrılmak zorunda kalmıştı. 27 Mayıs Darbesine karşı zorluk göstermeyen fakat pekte sempatik davranmayan Org. Gümüşpala emekli olduktan sonra siyasete atılmak için çalışmalara başlamıştır. İlk başlarda siyasete atılması durumunda İsmet İnönü'nün yanında yer alacağını belirtmiş fakat daha sora kararını değiştirerek yeni bir parti olan AP'yi kurmuştur. Siyasette de başarılı bir süreç izleyen Ragıp Gümüşpala, yapmış olduğu yurt içi gezilerinde halk tarafından yoğun ilgi görmüş, her zaman birlik ve beraberliği öne çıkarmıştır. Halk tarafından DP'nin devamı olarak gözükten AP, 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçim sonrasında ilk koalisyon hükümetinde yer almıştır. 17 Kasım 1963'te yapılan yerel seçimlerde ise büyük başarı elde eden Gümüşpala'nın partisi, birinci parti olmuştur. Orduda olduğu kadar siyasette de başarılı

bir süreç geçiren Ragıp Gümüşpala, 1964’de İstanbul mitingi öncesinde dinlenmekte olduğu otelde kalp krizi geçirmiş ve hayatını kaybetmiştir.

1960’lı yılların önemli generallerinden biri olan Org. Cevdet Sunay, Org. Ragıp Gümüşpala’nın emekliye sevk edilmesinin ardından Genelkurmay Başkanlığı makamına getirilmiş ve dönemin önemli olayları içerisinde yer almıştır. 15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimden sonra hükümet kurma çalışmalarında yaşanan zorluk orduda fark edilmiş ve bu durum huzursuzluğa neden olmuştu. Bu huzursuzluk ordudaki bazı subayların yeniden bir müdahale kararı almasını sağlamıştı. Genelkurmay Başkanı olan Org. Cevdet Sunay ise böyle bir durumun yaşanmaması için o dönem elinden geleni yapmış ve bu fikre sahip olan subayları vazgeçirmeye çalışmıştır. Org. Sunay, genelkurmay başkanlığı görevi süresince ordunun her kademesine hâkim olmaya çalıştığı gibi ülkenin huzurlu olması için de çaba göstermiştir. Ayrıca o dönemde Org. Cevdet Sunay’ın, Cemal Gürsel ve özellikle İsmet İnönü yanlı tavrılar sergilemesi dikkat çekmiştir. 21 Ekim Protokolünün imzalanmasından sonra generaller ile yapmış olduğu toplantıda Cemal Gürsel’in cumhurbaşkanı, İsmet İnönü’nün ise başbakan olması hususunda ki önerisi bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Daha sonra yapılan Çankaya Protokolüyle birlikte Cemal Gürsel cumhurbaşkanı olmuş ve hükümeti kurma görevi ise seçimden en yüksek oy alan İsmet İnönü’ye verilmiştir. Fakat bu durumdan memnun olmayan bazı genç subaylar, hareketlenmeye başlamış ve yaşananların farkında olan Org. Sunay, komutanlara yönelik yaptığı açıklamalarda kötümser bir durumun olmadığını belirtmiştir.

Org. Cevdet Sunay, 1962 yılında yapmış olduğu toplantılarla bazı subayların nabzını ölçmeye çalışmış ve İsmet İnönü’ye destek verilmesi gerektiğini yeniden dile getirmiştir. Ayrıca Org. Cevdet Sunay o dönem ordu ile siyasiler arasındaki huzursuzluğu yatıştırmaya çabalarken AP Milletvekili Nuri Beşer’in subay aileleri hakkındaki çirkin konuşması ordu çevresinde büyük tepki çekmiştir. Hükümet yetkilileri ve Org. Cevdet Sunay her ne kadar kamuoyundaki durumu yatıştırmaya çalışmış olsa da işler daha da kötüye gitmişti. Bu olaylar sonrasında hiyerarşik bir müdahalenin yapılması gerektiğini savunan subaylar, 9 Şubat Protokolünü imzalamışlar ve darbenin yapılması gerektiğine karar vermişlerdi. İsmet İnönü yapılan bu protokolü haber alınca Genelkurmay Başkanı Org. Sunay ile iletişime geçmiş ve darbeci subayların cezalandırılması gerektiğini bildirmiştir. O dönem Org. Sunay orduya hâkim olma çabaları içerisinde olduğu gibi

darbeci subayları Ankara'ya çağırarak 9 Şubat Protokolüne karşı olduğunu ve Talat Aydemir grubunun tasfiye edilmesi gerektiğini alt rütbeli subaylara söylemiştir. Fakat Albay Talat Aydemir anılarında Org. Sunay'ın kendileriyle yapmış olduğu toplantıda kimsenin ceza almayacağını ve İsmet İnönü'nün ölmesi veya çekilmesinden sonra müdahalenin yapılabileceğini ifade ettiğini söylemiştir. Görüldüğü üzere Albay Talat Aydemir, Org. Sunay'ın kendilerinin destekçisi olduğunu iddia ederek darbenin yapılmasını ordunun en üst makamında bulunan Org. Sunay'ında desteklediğini belirtmiştir. Fakat Org. Sunay, İsmet İnönü yanlı tavırlarıyla bu darbe fikrinin karşısında yer almış ve demokrasinin sürdürülmesi için elinden geleni yapmıştır. Ayrıca 22 Şubat 1962 ile 21 Mayıs 1963'deki Albay Talat Aydemir'in darbe girişimlerinin karşısında olmuş ve ordunun hiyerarşik çerçevede hareket etmesi için çaba göstermiştir. 22 Şubat darbe girişiminde yapmış olduğu açıklamalarla ordunun, Cumhuriyetin koruyucusu olduğunu, demokrasiyi iç ve dış tehlikelere karşı savunacağını ifade etmiştir. 21 Mayıs 1963'de Albay Talat Aydemir'in yeniden kalkıştığı darbe girişiminde de demokrasinin yanında tavır sergileyen Org. Sunay, İsmet İnönü'ye ve Cemal Gürsel'e bağlılığını göstermiştir. Hatta İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker ile yapmış olduğu telefon görüşmesinde Paşanın rahat olmasını istemiş ve bu işi halledeceğini dile getirmiştir. 21 Mayıs 1963 darbe girişiminin gecesinde bazı tebliğler yayımlayan Org. Sunay, bu girişimde etkin olan, yolunu saptırmış Harbiyelilere uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca TSK'nin bu girişimin karşısında olduğunu belirten Org. Sunay, kendisinin de demokrasiden yana olduğunu açıkça belli etmiştir. Görüldüğü üzere Org. Cevdet Sunay, Albay Talat Aydemir liderliğinde yapılan darbe girişimlerinde demokrasinin savunucusu olmuş ve ordunun hiyerarşik düzeninin bozulmaması için elinden geleni yapmıştır. Ordudaki başarısını Cumhurbaşkanı olduktan sonra da devam ettiren Cevdet Sunay, Türkiye'nin önemli devlet adamlarından biri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli simalarından bir başkası Org. Cemal Tural, ordu içerisinde sevildiği kadar bazı kesimler tarafından da sert bir komutan olarak ifade edilmiştir. Org. Cemal Tural, Genelkurmay Başkanı olmadan önce birçok önemli mevkide görev almış ve özellikle 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra getirildiği İstanbul Örfi İdare Komutanlığı görevinde demokrasiyi ön planda tutarak, DP'yi yeniden canlandırmaya çalışanlara ve komünizm taraftarlarına karşı mücadele vermiştir. 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimlerinde de demokrasinin yanında olduğunu gösteren Org.

Tural, İsmet İnönü'nün yanında yer almış ve o dönemde de Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına atanmıştı. Kara Kuvvetleri komutanlığı döneminde de ön plana çıkan Org. Tural, AP'nin genel af konusundaki çalışmalarından rahatsız olmuş ve AP Hükümetine bir mektup yazmıştır. Bu mektup meselesi dönemin kamuoyuna yansımış ve hatta bu konu Meclis'in gündeminde tartışmalara neden olmuştu. Daha sonra Genelkurmay Başkanlığına gelen Org. Cemal Tural, bu görev süresince ordu içerisinde de dikkatleri üzerine çekmiş ve bazı siyasetçilere ziyaretlerde bulunmuştu.

Org. Tural, Genelkurmay Başkanlığına atandıktan sonra orduda denetimlerine devam etmiş ve yapmış olduğu gezilerde TSK'nın Anayasanın çizdiği yolda ilerlemesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuştur. Birçok yurt içi ve yurt dışı ziyaretlerde bulunan Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde en çok dikkat çeken olay adeta bir siyasetçi gibi kurumlara geziler yapması olmuştur. Org. Tural'ın, bu kurum ziyaretleri, bazı siyasetçiler tarafından tepki almış ve dönemin basınında oldukça fazla yankı uyandırmıştır. Hatta bu durumdan ötürü Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a şikâyetle bulunulmuş ve Org. Tural'ın hiyerarşik düzendeki yetkilerini aştığı ifade edilmiştir. Ayrıca orduyu siyasete karıştırmaması hususunda eleştiriler almış ve basında, AP Hükümeti ile ters düştüğünden ötürü görev süresi uzatılmadan emekliye sevk edileceği şeklinde tartışmalar başlamıştı. Gelişmeler bu tartışmaları doğrular nitelikte olmuş, Org. Cemal Tural'ın görev süresi uzatılmamış ve emekliye ayrılmıştı. Daha sonra kamuoyunda görev süresinin uzatılmamasındaki nedenler tartışılmaya başlanmıştı. Org. Tural'ın askerî üniformasının vermiş olduğu öz güvenle hareket etmesi ve bir siyasi lider gibi sivil kurumlara ziyarette bulunması, emekliye ayrılmasındaki en önemli nedenlerden biri olmuştur. Çünkü emekli olduktan kısa bir süre sonra siyasete girmiş ve eşi ile birlikte MP'den çalışmalarına devam etmiştir. Bu da iddia edildiği gibi Org. Tural'ın siyasete olan ilgisinin bir kanıtı olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 14. Genelkurmay Başkanı olan Org. Memduh Tağmaç, 12 Mart 1971 Muhtırasında önemli role sahip olduğu gibi ordu içerisinde de iyi ilişkiler kuran bir komutan olmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra ordunun gençleştirilmesi hususunda yapılan tasfiyeden sonra Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı Vekilliğine, kısa bir süre sonra ise Harp Akademilerinde hocası olan Org. Cevdet Sunay'ın da küçük bir desteğiyle Genelkurmay İkinci Başkanlığına atanmıştı. O dönemde ordu ile iyi ilişkiler yürüten Org. Memduh Tağmaç, orduda hiyerarşinin önemini bilen ve bu doğrultuda

hareket eden bir komutan olmuştur. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimlerinde Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'ın en büyük yardımcılarında olan Org. Memduh Tağmaç, bu yıllarda demokrasinin yanında yer almış ve 20-21 Mayıs darbe girişimi yargılamalarında önemli tanıklar arasında yer almıştır. Ayrıca sadece askerî alanda değil siyasi ve sosyal alanda da birçok faaliyete dahil olan Org. Memduh Tağmaç, verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmiştir.

Genelkurmay Başkanlığı döneminde Yüksek Askerî Şûra toplantılarında oldukça etkin olan Org. Tağmaç, cumhurbaşkanı ve başbakanın katıldığı kritik toplantılarda da fikrine önem verilen bir komutan olmuştur. Görev süresi içerisinde yapmış olduğu yurt içi ve yurt dışı ziyaretlerde de aktif bir rol oynayan Org. Tağmaç, devleti en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştır. Genelkurmay Başkanlığı görevindeyken subayların siyasi kaynaklı toplumsal olaylara karışmalarına karşı olan Org. Tağmaç, bu konuda ciddi anlamda uyarılarda bulunmuştur. Özellikle ordunun Mustafa Kemal Atatürk'ün yolunda ilerlemesi ve politikanın dışında kalması için çaba göstermiştir. 12 Mart 1971 Muhtırasından önce hükümet tarafından eski DP'li siyasilere siyasi hakların geri verilmesiyle ilgili hazırlanan anayasa tasarısından rahatsız olmuş ve tepkisini ortaya koyarak bu kararın ordu içerisinde huzursuzluğa neden olduğunu belirtmiştir. O dönem ülkede yaşanan toplumsal olayların şiddetinin artması ve yaşananların meydana getirdiği huzursuzluk orduya da yansımıştır. Ordudaki gizli örgütlenmeler ve ülkede yaşanan toplumsal olaylar karşısında bir an evvel harekete geçilmesi gerektiğini düşünen Kuvvet Komutanlarından Org. Faruk Gürler ile Org. Muhsin Batur da dönem içerisinde devrimci birer lider olarak lanse edilmişlerdir. Ülkede yaşananların farkında olan Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç ise dönemin şahitlerinden Celil Gürkan'ın anlattığı üzere ordu içerisinde lider olmaya çalışanların yanlış yaptığını ve bazı politikacıların ise milletyetsever hisleri olmadan parti çıkarları doğrultusunda hareket ettiği yönünde sözler söylediğini belirtmiştir. Görüldüğü üzere Org. Tağmaç, ülkede yaşananlardan ve siyasetçilerin tavırlarından haberdar bir şekilde olayları takip etmiştir. Her ne kadar Org. Gürler ile Org. Batur olayların bir darbe ile çözülebileceğine inanmış olsalar da Org. Tağmaç onların aksi yönünde yani sorunların bir darbe ile çözülemeyeceğini düşünmüştür. Fakat 12 Mart 1971 tarihine yaklaştıkça fikirleri yavaş yavaş değişmeye başlayan Org. Tağmaç, 1971 yılının ilk gününde yayımlamış olduğu yeni yıl mesajında bunun sinyallerini vermiş ve ülkedeki olaylar karşısında ordunun huzursuzluk duyduğunu

ifade etmiştir. O günlerde yayımlamış olduğu mesajlarda sert uyarılarda bulunan Org. Tağmaç, Genelkurmay Başkanlığı döneminin ilk yıllarında ordu ile hükümet arasında köprü görevi görmeye çalışırken özellikle 1971 yılında ülkedeki sorunların çözüm yolunun ordudan geçtiğini düşünmüş ve müdahale fikrine sıcak bakmıştır.

12 Mart 1971 Muhtırası yaklaştıkça Genelkurmay Başkanlığında yapılan toplantılar sıklaştığı gibi Org. Tağmaç, ülkenin durumunu 27 Mayıs öncesine benzeterek orduyu ön plana çıkarmış ve vermiş olduğu demeçlerle her an askerî bir müdahale beklenir olmuştur. Diğer yandan ordudaki huzursuzluğun boyutunun artmasına rağmen Org. Tağmaç, rejimin halen daha devam etmesi gerektiğini savunmuştur. 11 Mart'ta Genelkurmayda düzenlenen toplantıda ise Org. Batur, ordunun artık durdurulamayacağını belirtirken Org. Tağmaç, Süleyman Demirel'in düşürülmesi ile sorunların çözüme kavuşacağını öne sürmüştür. Ordu'nun huzursuzluğu ve müdahale isteği konusunda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile de iletişim halinde olan Org. Tağmaç, son dakikaya kadar demokrasiyi korumak amacıyla hareket etmiştir. Fakat dönemin Kuvvet Komutanları dahil olmak üzere orduda bulunan bazı alt rütbeli subayların baskısı karşısında daha fazla dayanamamış ve Genelkurmay Başkanı sıfatıyla muhtırayı imzalamıştır. Askerler bu kez 27 Mayıs'ta olduğu gibi doğrudan müdahale etmek yerine ikaz yolunu tercih etmişlerdir. Muhtıranın verilmesiyle birlikte hükümet istifa ettirilmiş ve bu durum ülkede birçok kuruluş tarafından desteklenmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'da kamuoyuyla paylaşmış olduğu mesajda Org. Tağmaç'ın ve üç Kuvvet Komutanı'nın vermiş olduğu muhtırayı olumlu karşılamıştır. Hatta bu muhtırayla birlikte devletin sonunun karanlığa gitmekten kurtulduğunu ifade ederek komutanlara destek vermiştir. İsmet İnönü ise muhtıranın yayımlandığı ilk günlerde pek olumlu demeçler vermemiş ve bu durum Org. Tağmaç başta olmak üzere orduda bulunan subayları rahatsız etmiştir. İnönü'yü karşısına almak istemeyen Org. Tağmaç, harekete geçmiş ve aracı olarak CHP Milletvekili Sadi Koçaş'ı devreye sokmuştur. Org. Tağmaç, Koçaş'tan İsmet İnönü'nün kendilerine destek vermesi yönündeki isteğini dile getirmesini ve Meclisin açık kalacağını iletmesini söylemiştir. Görünen o ki Org. Tağmaç'ın, Koçaş aracılığıyla göndermiş olduğu mesaj yerine ulaşmış ve İsmet İnönü 1 gün sonra vermiş olduğu demeçte TSK'yi desteklediğini açıklamıştır. Daha sonra yeni bir hükümet kurulmuş ve ülkenin buhran dolu günlerinin düzeltilmesi amacıyla çalışmalara başlanmıştır.

12 Mart 1971 Muhtırasının verilmesinde önemli bir role sahip olan ve orduda sevilip, sayılan komutanlar arasında yer alan Org. Faruk Gürler, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra yavaş yavaş etkin olmaya başlamıştı. Özellikle 22 Şubat 1962'de yapılmış olan darbe girişiminden önce 9 Şubat Protokolüne imza atmış ve yapılacak olan müdahale fikrinin destekçisi olduğu görülmüştür. Fakat dönemin şahitlerinden Osman Deniz'in bahsettiği üzere atılan imzalardan sonra sohbet ederken Gürler'in toplantıya geç katıldığını ve erken gelmiş olsaydı bu karara itiraz edeceğini söylediğini belirtmiştir. Deniz'in bahsettiği bu olay doğru olarak kabul edilebilir çünkü Faruk Gürler, Osman Deniz'e düşünülen bu müdahaleyi Genelkurmay Başkanı'nın desteklemediğini ve bu yüzden vazgeçilmesi gerektiğini öne sürerek açıkça tavrını ortaya koymuştur. O dönem yaşananlara bakıldığında Faruk Gürler'in üstlerinin desteklemediği bir müdahalenin yanında yer almayacağını ve hiyerarşiye önem verdiğini söylemek mümkündür. Fakat Kara Kuvvetleri Komutanlığına atandıktan sonra bulunduğu makamında etkisiyle daha bir öz güvenli davranan Org. Gürler, ülkedeki sorunların ordu ile çözülebileceği kanısına daha yatkın olmuştur. 12 Mart 1971 Muhtırasından önce yaşanan toplumsal olaylar karşısında basına yönelik sessizliğini korumuş olsa da ordunun hükümetin yanında olduğu yönündeki sorulara karşı tepkisini gizlemeyerek ordunun hükümetin veya başbakanın yanında olmadığını, devletin ve milletin yanında yer aldığını açıkça ifade etmiştir. Ayrıca 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra komutanların istemiş olduğu reformların yapılması konusunda oldukça ısrarcı olmuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Genelkurmay Başkanlığı makamının Cumhurbaşkanlığına açılan bir kapı olarak görülmesi o dönem Org. Faruk Gürler'in ilgisini çekmediği gibi asıl hedefinin Genelkurmay Başkanlığı olduğunu dönemin şahitlerinden Celil Gürkan ile yapmış olduğu bir sohbette ifade etmiştir. Org. Gürler, 1972'nin Ağustos ayında hedefi olan Aslanlı Kapının lideri olduktan sonra siyasilere sık sık görüşmeler yapmış ve bu dönemde de reformlar konusunu gündemine almıştı. Ayrıca o dönem İsmet İnönü'ye karşı ordunun duymuş olduğu saygı ve hürmet ön plana çıkmıştır. Yeni yıl resepsiyonunda bir araya gelen Org. Gürler ile İsmet İnönü arasında geçen diyalogda, Org. Gürler'in "*Merak etmeyin paşam, başımız ağrırsa size yine geliriz...*" sözü bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Genelkurmay Başkanlığı döneminde yapmış olduğu yurt içi ve yurt dışı ziyaretlerle orduyu ve ülkeyi en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan Kara Kuvvetleri Komutanlığı döneminde her ne

kadar hedefinin Genelkurmay Başkanlığı olduğu kendisine yakın olan isimlerden duyulmuş olsa da 1973’de Cumhurbaşkanlığı seçimine katılma kararı almıştır. Ordudan aldığı desteğin aynısını milletvekillerinden de göreceğini düşünmüş ve bu düşünceyle aday olmuştur. Orduda her ne kadar siyasete atılma konusunda bir isteği olduğunu belli etmemiş olsa da 12 Mart 1971 Muhtırası yolundaki ve Genelkurmay Başkanlığındaki sahip olduğu liderlik vasfı nedeniyle devlet başkanlığını düşünmesi olağan karşılanabilir. Ordudan aldığı destek ile Cumhurbaşkanı olacağını düşünmesi ve milletvekillerinden beklediği desteği alamaması bu yolda hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Böylece ordu içerisinde sağlamış olduğu başarıyı siyasette yakalayamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 16. Genelkurmay Başkanı olan Org. Semih Sancar, 1970’li yılların dikkat çekici simalarından biri olmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra önemli kademelerde görev almış ve orduda sözü geçen bir komutan olarak anılmıştır. Albay Talat Aydemir’in 22 Şubat 1962 tarihindeki darbe girişiminde Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay’ın ve hükümetin yanında yer alarak demokrasinin savunucusu olan Semih Sancar, olaylar yaşanırken Albay Talat Aydemir’in yerine Harp Okulu Komutanlığına atanmıştı. Fakat teslim almak için gittiği Harp Okulunda darbeciler tarafından esir alınmış ve rahatsızlanmasından ötürü tarafından serbest bırakılmıştı. Semih Sancar, bu dönemde de Org. Cevdet Sunay’ın güvendiği isimlerden biri olmuş ve orduda önemli görevlere tayin olmuştur. Kurmuş olduğu iyi ilişkileri 12 Mart Muhtırasından sonra da sürdüren Org. Semih Sancar, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına getirilmiş ve başkentin asayişini sağlama görevi o dönemde kendisine bırakılmıştır. Bu görevdeyken birçok bildiri yayımlayarak çeşitli önlemler almış ve halkın huzurunu sağlama konusunda her daim çalışmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığına atandıktan sonra da millete daha faydalı olmayı amaçlayan Org. Semih Sancar, Genelkurmay Başkanı olduktan sonra da Mustafa Kemal Atatürk’ün hedefleri doğrultusunda görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çabalamıştır. 1973’de yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde de siyasiler arasında arabuluculuk görevini üstlenen Org. Sancar, ülkedeki kaosu ortanın düzeltilmesi için yoğun mesai harcamıştır.

Genelkurmay Başkanlığı görevi zarfında birçok yurt içi ve yurt dışı ziyaretlerde de bulunan Org. Semih Sancar, önemli toplantılara katıldığı gibi ordunun ihtiyaçlarını tespit etme amacıyla da bazı denetimler yapmıştır. Ordu’nun hazır bulunuşluğuna da önem veren Org. Sancar, bazı tatbikatlara katılarak görüşlerini ve düşüncelerini yetkililere

belirtmiştir. Diğer taraftan Org. Semih Sancar'ın Kıbrıs Barış Harekâtındaki liderliği ve savaş anındaki stratejisi, harekâtın başarıya ulaşmasında büyük önem arz etmiştir. Ayrıca yayımlanmış olduğu bildirilerle orduyu motive ettiği gibi halkı da harekâtın durumu hakkında bilgilendirmiştir. Org. Sancar, harekâtın başarıyla sonuçlanmasının ardından da birçok siyasetçi tarafından tebrik mesajı almış ve başarılı liderliği ön plana çıkmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanları arasında önemli bir sima olan Org. Ahmet Kenan Evren, genelkurmay başkanlığı öncesinde orduda sevilen, sesiz sakin bir subay olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen görevleri hakkıyla yerine getiren Kenan Evren, 27 Mayıs 1960 Darbesini gerçekleştiren subaylar arasında yer almamış ancak darbe öncesindeki anarşik olaylardan etkilenmiş ve üzüntüyle karşılaşmıştır. 27 Mayıs Darbesini gece komşusunun kapısını çalmasıyla öğrenen Evren, 27 Mayıs'ı desteklemiş olmasına rağmen hiyerarşik düzene uyulmadığından tam anlamıyla benimsememiştir. 27 Mayıs Darbesinden sonra önemli görevlere atanan Evren, Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihindeki darbe girişimini gerçekleştirdiği dönemde Erzurum 9. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Hiyerarşiye önem veren Evren, Aydemir'in darbe girişiminde bulunduğunu öğrendikten sonra Genelkurmay Başkanlığından gelen emirleri uygulamış ve darbe girişimini desteklemediğini kamuoyuna duyurmuştur. Kenan Evren ordudaki hiyerarşiye önem verdiği gibi, devlet kademelerindeki sivil yöneticilerin parti teşkilatları tarafından kontrol altına alınmasına da karşı çıkan bir komutan olmuştur.

12 Mart 1971 Muhtırasından önce de meydana gelen anarşik olaylardan rahatsız olan Kenan Evren, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta Org. Gürler'in kendisini sevdiğini belirten Kenan Evren, 10 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanlığındaki toplantıya da katılmış ve toplantıdaki komutanlarının ülkedeki olaylar hakkındaki düşüncelerini de dinlemiştir. O dönem komutanların kendi aralarında iki ayrı fikir etrafında gruplara ayrıldığına şahit olan Evren, toplantıdan sonra görev yerine dönmüş ve komutanlarının ne karar vereceklerini beklemeye başlamıştır. 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra ise farklı görevlerde hizmet eden Kenan Evren, 1974'de Kıbrıs Barış Harekâtını da yakinen takip etmiş ve dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Eşref Akıncı ile önemli görüşmeler yapmıştır. Evren'in ordudaki başarısı onu o dönemde de ön plana çıkardığı gibi önemli mevkilerde de görev

yapmasını sağlamıştır. Orgeneral olduktan sonra Ege Orduları Komutanlığına atanmış ve bu süre zarfı içerisinde de görevini en iyi şekilde icra etmeye çabalamıştır.

Ege Orduları Komutanlığını yürüttüğü dönemde emekliliğini bekleyen Org. Evren bir anda kendisini, Kara Kuvvetleri Komutanlığına kimin getirileceği yönündeki tartışmaların içerisinde bulmuştur. Dönemin başbakanı ve cumhurbaşkanının üç aday üzerinde anlaşmazlık yaşaması ve bu üç adayın emekliliklerinin gelmesinden ötürü öne çıkan Org. Kenan Evren, ordudaki hiyerarşiye göre Kara Kuvvetleri Komutanı olmuştur. Bu görev süresi içerisinde siyasilerle de iyi ilişkiler kurmaya çalışan Org. Evren, 5 Ocak 1978’de hükümeti kuran Bülent Ecevit hakkında da yorum yapmış ve gayretli bir siyasetçi olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Org. Evren anılarında Meclis’ten güven oyu alan Ecevit’i ziyaret ettiğinde kendilerini sıcakkanlı karşıladığına da değinmiştir. Org. Evren, ordu içerisinde sözü geçen ve sert bir komutan olarak anılmış olsa da Bülent Ecevit onun Genelkurmay Başkanı olmadan sesiz, sakın, görevinde biri olduğunu belirtmiştir. Genelkurmay Başkanlığı döneminde ülkeyi yurt dışına yaptığı ziyaretlerde en iyi şekilde temsil eden Org. Evren, yurt içerisindeki gezilerde de ordunun ihtiyaçlarına ve düzenine önem vermiştir.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesinden önce ülkede yoğun bir şekilde yaşanan anarşik olayları yakinen takip eden Org. Evren, hükümetin yaşananlara karşı caydırıcı müdahalelerde bulunmadığını ve siyasilerin birbirleriyle söz dalaşına girdiğini belirtmiştir. Darbe öncesinde kamuoyuna birçok demeç veren Org. Evren, iç ve dış güçlerden bahsederek vatanın kimse tarafından bölünmez olduğuna değinerek siyasilere uyarılarda bulunmuştur. Ülkedeki olayların boyutlarının artmasıyla yaşanılmaz bir hale geldiğini öne süren Org. Evren, aynı zamanda ordu içerisinde de huzursuzluğun meydana geldiğine değinmiştir. Ayrıca sıkça Atatürk’ün emanet ettiği cumhuriyeti koruyup kollayacağını ve yaşanan anarşik olaylar karşısında duracağını açıkça belli etmiştir. Yaşanılan anarşik olaylar yetmezmiş gibi bir de siyasetçiler arasında kimin cumhurbaşkanı olacağı yönündeki bunalım ve ülkede her an çıkabilecek olan ayaklanma korkusu durumu daha da vahim bir hale getirmiştir. Partilerin bir aday üzerinde anlaşamaması ve diğer sorunların boyutunun artması kamuoyunu rahatsız ettiği gibi ordunun da fazlasıyla huzurunu kaçırmıştı. O dönemlerde Süleyman Demirel’in ordudaki komutanların değiştirilmesi konusundaki isteği ve cumhurbaşkanlığı krizini kısa sürede çözeceği yönündeki sözüne rağmen bir şeyler yapmaması ordu ile iktidar arasındaki

ilişkiyi çıkmaza sürüklemiştir. Hatta Org. Evren, siyasilerin bu yönlü tavırları karşısında ülkenin kaos dolu günlerden kurtulamayacağını düşünmüş ve hiyerarşik bir müdahale ile ülkenin huzura kavuşmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi çıkış yolu olarak görülmüş ve yönetime el konulmuştur. Böylece hükümet feshedilmiş, Meclis kapatılmış, sıkıyönetim ilan edilmiş ve siyasi yasaklar getirilmiştir. 3 yıl devam edecek olan askerî yönetim dönemi başlamıştır.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra Org. Evren ve yanında yer alan dört komutan ile birlikte MGK kurulmuş ve 12 Eylül'de TSK'nın müdahalesine yol açan nedenler ele alınmıştır. Aşırı özgürlükçü olarak nitelendirilen 1961 Anayasası'nın darbeye etki eden faktörlerden birisi olduğunu düşünen komutanlar, yeni bir anayasa hazırlığı içerisine girmişler ve oluşturulan Danışma Meclisi ile bu süreç başlamıştır. Anayasa'nın bizzat ülke genelinde tanıtılması için çalışmalar yürüten Org. Evren, il il dolaşarak bu konuda büyük emek sarf etmiştir. 7 Kasım 1982'de yapılan referandum ile birlikte 1982 Anayasası kabul edilmiş ve Org. Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur. Böylece demokrasiye geçiş yolunda önemli bir adım atılmış ve 1 Temmuz 1983'de uzun yıllar hizmet ettiği Genelkurmay Başkanlığından emekli olmuştur. Daha sonra ise siyasi partiler yeniden kurulmuş ve 6 Kasım 1983'deki genel seçim sonucunda demokrasiye geri dönmüştür. Görüldüğü üzere 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin yapılmasıyla ülkedeki kaosu ortam yatıştırılmış ve belki de ülkede çıkacak olan ayaklanma meydana gelmeden engellenmiştir. Ama halen daha darbenin şartları oluştu mu yoksa oluşturuldu mu tartışmaları devam etmektedir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden 1960-1980 yılları sivil-asker ilişkileri açısından en yoğun ve en hareketli dönemi kapsamaktadır. 2 darbe, 2 darbe girişimi, 1 muhtıra ve 8 genelkurmay başkanını barındıran 20 yıllık süreçte ordu, ülke siyasetinde aktif bir rol oynamıştır. Kurumun en yetkili makamını teşkil eden genelkurmay başkanları da genel itibarıyla siyasete ve ülke meselelerine müdahil olmuşlar, zaman zaman bir siyasetçi gibi davranmışlar, hatta bazıları genelkurmay başkanlığı görevinden sonra siyasete atılmayı tercih etmişlerdir. TSK'nın görevinin ise ülkeyi sadece korumak ve savunmakla sınırlı olmadığına inanılmıştır. Konunun tarihsel kökenlerine inildiğinde iki etkenle karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisi kurtarıcı ve kurucu kadronun asker kökenli olmasıdır. Yani Millî Mücadele'nin beyin takımı ile Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun asker kökenli olmaları, askerlerin zihninde her zaman için devleti sahiplenme ve koruyup

kollama düşüncesinin yerleşmesine yol açmıştır. İkincisi ise darbelere de meşruiyet kazandırdığı düşünülüp, gerekçe olarak gösterilen TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi ve bu maddede geçen “...*Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumak*” ifadeleridir. Bu iki noktadan hareketle 1960-1980 yılları arasında TSK ve kurumun başı olan Genelkurmay Başkanlarının ülke siyasetinde aktif rol aldıkları, demokrasi ve Cumhuriyet’in tehlikeye girdiği yerlerde uyarılar yapmaktan sakınmadıkları, bu da yetersiz kalırsa direkt devreye girmeyi kendilerinin bir hakkı olarak addettikleri görülmektedir. Bununla birlikte askerin görevi ülkeyi korumak olup, yetki alınının dışında kalan siyasetten uzak durması gerekmektedir. Çünkü yetkin demokrasilerde darbelere yer yoktur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, H. 09-05-1313/130-94.

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Kararlar Daire Başkanlığı

BCA, 30-18-1-2 /111-52-18.

BCA, 30-18-1-2/119-41-19.

BCA, 30-18-1-2/122-46-7.

BCA, 30-18-1-2/136-47-6.

BCA, 30-18-1-2/140-79-18.

BCA, 30-18-1-2/149-41-10.

BCA, 30-18-1-2/150-51-7.

BCA, 30-18-1-2/152-62-5.

BCA, 30-18-1-2/151-67-9.

BCA, 30-18-1-2/150-45-7.

BCA, 30-18-1-2/451-474-10.

BCA, 30-18-1-2/176-14-11.

BCA, 30-18-1-2/193-17-10.

BCA, 30-18-1-2/204-22-04.

BCA, 30-18-1-2/376-184-8.

BCA, 30-18-1-2/166-41-14.

BCA, 30-18-1-2/196-37-12.

BCA, 30-18-1-2/196-42-7.

BCA, 30-18-1-2/197-46-13.

BCA, 30-18-1-2/198-62-8.

BCA, 30-18-1-2/213-85- 10.

BCA, 30-18-1-2/216-15-4.

BCA, 30-18-1-2/229-5-20.

BCA, 30-18-1-2/231-16- 20.

BCA, 30-18-1-2/198-62-12.

BCA, 30-18-1-2/286-62-5.

BCA, 30-18-1-2/231-17-1.

BCA, 30-18-1-2/ 240-65-12.

BCA, 30-18-1-2/ 240-69-17.

BCA, 30-18-1-2/ 242-77-19.

BCA, 30-18-1-2/ 243-82-18.

BCA, 30-18-1-2/ 248-25-6.

BCA, 30-18-1-2/ 249-28-10.

BCA, 30-18-1-2/ 277-9-10.

BCA, 30-18-1-2/ 286-62-6.

BCA, 30-18-1-2/ 288-72-13.

BCA, 30-18-1-2/ 289-82-15.

BCA, 30-18-1-2/ 290-88-4.

BCA, 30-18-1-2/ 293-2-6.

BCA, 30-18-1-2/ 346-105-12.

BCA, 30-18-1-2/ 364-7-2.

BCA, 30-18-1-2/ 295-19-8.

BCA, 30-18-1-2/ 297-26-18.

BCA, 30-18-1-2/ 298-34-9.

BCA, 30-18-1-2/ 298-34-8.

BCA, 30-18-1-2/ 305-74-16.

BCA, 30-18-1-2/ 305-80-17.

BCA, 30-18-1-2/ 310-4-2.

BCA, 30-18-1-2/ 311-10-11.

BCA, 30-18-1-2/ 313-21-9.

BCA, 30-18-1-2/ 314-31-11.

BCA, 30-18-1-2/ 316-39-5.

BCA, 30-18-1-2/ 317-47-17.

BCA, 30-18-1-2/ 320-60-17.

BCA, 30-18-1-2/ 322-71-2.

BCA, 30-18-1-2/ 336-49-2.

BCA, 30-18-1-2/ 342-85-20.

BCA, 30-18-1-2/ 343-88-10.

BCA, 30-18-1-2/ 344-96-5.

BCA, 30-18-1-2/ 352-131-19.

BCA, 30-18-1-2/ 358-161-7.

BCA, 30-18-1-2/ 363-184-3.

BCA, 30-18-1-2/ 366-33-9.

BCA, 30-18-1-2/ 369-76-6.

BCA, 30-18-1-2/ 368-64-11.

BCA, 30-18-1-2/ 368-64-12.

BCA, 30-18-1-2/ 369-82-16.

BCA, 30-18-1-2/ 371-109-20.

BCA, 30-18-1-2/ 372-133-6.

BCA, 30-18-1-2/ 375-172-17.

BCA, 30-18-1-2/ 376-181-15.

BCA, 30-18-1-2/ 376-194-18

BCA, 30-18-1-2/ 378-223-18.

BCA, 30-18-1-2/ 380-241-5

BCA, 30-18-1-2/ 382-272-17.

BCA, 30-18-1-2/ 381-269-19.

BCA, 30-18-1-2/ 389-45-1.

BCA, 30-18-1-2/ 393-72-1.

BCA, 30-18-1-2/ 396-94-1.

BCA, 30-18-1-2/ 396-97-4.

BCA, 30-18-1-2/ 437-385-7.

BCA, 30-18-1-2/ 447-445-10.

BCA, 30-18-1-2/ 448-452-10.

BCA, 30-18-1-2/ 460-534-2.

BCA, Yassıada Mahkemesi Kararları

BCA, 10-9-0-0/119-375-2.

BCA, 10-9-0-0/128-402-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/ 254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/254-780-2.

BCA, 10-9-0-0/128-402-2.

BCA, 10-9-0-0/128-402-2.

BCA, 10-9-0-0/128-402-2.

BCA, Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı

BCA, 30-11-1-0/165-2-8.

BCA, 30-11-1-0/307-30-14.

BCA, 30-11-1-0/165-2-9.

BCA, 30-11-1-0 /177-24-4.

BCA, 30-11-1-0/187-39-17.

BCA, 30-11-1-0/199-18-19.

BCA, 30-11-1-0/206-18-13.

BCA, 30-11-1-0/228-45-6.

BCA, 30-11-1-0/238-16-13.

BCA, 30-11-1-0/298-13-3.

BCA, 30-11-1-0/200-23-16.

BCA, 30-11-1-0/253-34-9.

BCA, 30-11-1-0/300-25-15.

BCA, 30-11-1-0/553-60-16.

BCA, 30-11-1-0/268-5-16.

BCA, 30-11-1-0/298-15-9.

BCA, 30-11-1-0/347-36- 2.

BCA, 30-11-1-0/287-24-1.

BCA, 30-11-1-0/342-11-15.

BCA, 30-11-1-0/ 362-13-4.

BCA, 30-11-1-0/ 362-13-7.

BCA, 30-11-1-0/ 342-11-15.

BCA, 30-11-1-0/ 357-35-6.

BCA, 30-11-1-0/ 388-14-7.

BCA, 30-11-1-0/ 454-53-18.

BCA, 30-11-1-0/ 580-31-11.

BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü

BCA, 30-1-0-0/125-801-4.

BCA, 30-1-0-0/40-236-21.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

44203- 209760- 48.

44874- 216232- 42.

44874- 216232- 43.

Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

ATASE, 110-9-1-15/ 79- 0- 75.

RESMÎ YAYINLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

TBMMZC, 02 Mayıs 1920, Cilt 1, Devre I, İçtima 9.

TBMMZC, 03 Mayıs 1920, Cilt 1, Devre I, İçtima 10.

TBMMZC, 01 Kasım 1957, Cilt 1, Devre XI, İçtima 1.

TBMMZC, 20 Şubat 1962, Cilt 13, Devre I, İçtima 1.

TBMMZC, 2 Ocak 1964, Cilt 24, Dönem 1.

TBMMZC, 5 Mayıs 1964, Cilt 30, Dönem 1.

TBMMZC, 6 Mayıs 1964, Cilt 30, Dönem 1.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 15 Mart 1966, Cilt 35, Dönem 1, Toplantı 5.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14 Ocak 1966, Cilt 2, Dönem 2, Birleşim 35.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 9 Nisan 1969, Cilt 35, Dönem 2, Birleşim 77.

GAZETELER

Akşam

Akşam, 29 Mart 1966.

Akşam, 10 Eylül 1972.

Akşam, 10 Şubat 1969.

Akşam, 11 Şubat, 1969.

Akşam, 12 Mart 1969.

Akşam, 12 Şubat 1966.

Akşam, 13 Ağustos 1972.

Akşam, 13 Ağustos 1972.

Akşam, 13 Ocak 1966.

Akşam, 14 Temmuz 1972.

Akşam, 15 Mart 1966.

Akşam, 16 Mart 1966.

Akşam, 17 Ağustos 1972.

Akşam, 17 Ağustos 1972.

Akşam, 17 Ağustos 1972.

Akşam, 18 Ağustos 1972.

Akşam, 18 Ağustos 1972.

Akşam, 18 Ağustos 1972.

Akşam, 18 Ağustos 1972.

Akşam, 18 Ağustos 1972.

Akşam, 18 Ağustos 1972.

Akşam, 20 Ağustos 1972.

Akşam, 23 Şubat 1969.

Akşam, 27 Şubat 1969.

Akşam, 28 Akşam 1969.

Akşam, 29 Mart 1966.

Akşam, 3 Haziran 1960.

Akşam, 3 Şubat 1966.

Akşam, 30 Ağustos 1972.

Akşam, 7 Ağustos 1972.

Akşam, 8 Şubat 1969.

Akşam, 9 Ağustos 1972.

Cumhuriyet

Cumhuriyet 12 Ağustos 1971, Sayı 16889.

Cumhuriyet, 29 Ağustos 1957, Sayı 11885.

Cumhuriyet 12 Eylül 1971, Sayı 16919.

Cumhuriyet 3 Nisan 1977, Sayı 18922.

Cumhuriyet, 04 Ağustos 1960, Sayı 12932.

Cumhuriyet, 1 Ağustos 1971, Sayı 16878.

Cumhuriyet, 1 Aralık 1966, Sayı 15209.

Cumhuriyet, 1 Ekim 1961, Sayı 13.347.

Cumhuriyet, 1 Eylül 1972, Sayı 17270.

Cumhuriyet, 1 Eylül 1976, Sayı 18713.

Cumhuriyet, 1 Eylül 1979, Sayı 19791.

Cumhuriyet, 1 Ocak 1971, Sayı 16679.

Cumhuriyet, 1 Şubat 1962, Sayı 13470.

Cumhuriyet, 1 Şubat 1970, Sayı 16350.

Cumhuriyet, 1 Şubat 1971, Sayı 16710.

Cumhuriyet, 10 Ağustos 1976, Sayı 18691.

Cumhuriyet, 10 Aralık 1984, Sayı 21655.

Cumhuriyet, 10 Eylül 1969, Sayı 16208.

Cumhuriyet, 10 Haziran 1964, Sayı 14315.

Cumhuriyet, 10 Mart 1973, Sayı 17455.

Cumhuriyet, 10 Mayıs 1966, Sayı 15004.

Cumhuriyet, 10 Mayıs 2015, Sayı 32722.

Cumhuriyet, 10 Nisan 1966, Sayı 14974.

Cumhuriyet, 10 Şubat 1974, Sayı 17789.

Cumhuriyet, 10 Temmuz 1980, Sayı 20101.

Cumhuriyet, 11 Aralık 1977, Sayı 19169.

Cumhuriyet, 11 Haziran 1962, Sayı 13595.

Cumhuriyet, 11 Mart 1971, Sayı 16745.

Cumhuriyet, 11 Mayıs 1978, Sayı 19320.

Cumhuriyet, 11 Mayıs 2015, Sayı 32723.

Cumhuriyet, 12 Ağustos 1966, Sayı 15098.

Cumhuriyet, 12 Aralık 1970, Sayı 16659.

Cumhuriyet, 12 Ekim 1980, Sayı 20193.

Cumhuriyet, 12 Haziran 1966, Sayı 15037.

Cumhuriyet, 12 Mart 1969, Sayı 16026.

Cumhuriyet, 12 Mart 1969, Sayı 16026.

Cumhuriyet, 12 Mart 1969, Sayı 16026.

Cumhuriyet, 12 Mart 1969, Sayı 16026.

Cumhuriyet, 12 Mart 1969, Sayı 16026.

Cumhuriyet, 13 Aralık 1975, Sayı 18453.

Cumhuriyet, 13 Mart 1969, Sayı 16027.

Cumhuriyet, 13 Mart 1971, Sayı 16747.

Cumhuriyet, 13 Mart 1976, Sayı 18541.

Cumhuriyet, 13 Mayıs 2015, Sayı 32725.

Cumhuriyet, 13 Şubat 1966, Sayı 14921.

Cumhuriyet, 13 Şubat 1966, Sayı 14921.

Cumhuriyet, 14 Aralık 1971, Sayı 17011.

Cumhuriyet, 14 Ekim 1980, Sayı 20195.

Cumhuriyet, 14 Eylül 1962, Sayı 13690.

Cumhuriyet, 14 Mart 1971, Sayı 16748.

Cumhuriyet, 14 Nisan 1963, Sayı 13900.

Cumhuriyet, 14 Nisan 1979, Sayı 19653.

Cumhuriyet, 14 Temmuz 1976, Sayı 18664.

Cumhuriyet, 15 Ekim 1960, Sayı 13004.

Cumhuriyet, 15 Eylül 1969, Sayı 16213.

Cumhuriyet, 15 Mart 1966, Sayı 14951.

Cumhuriyet, 15 Şubat 1976, Sayı 18514.

Cumhuriyet, 15 Şubat 1979, Sayı 19595.

Cumhuriyet, 16 Haziran 1970, Sayı 16482.

Cumhuriyet, 16 Mart 1966, Sayı 14952.

Cumhuriyet, 17 Ağustos 1969, Sayı 16184.

Cumhuriyet, 17 Ağustos 1969, Sayı, 16184.

Cumhuriyet, 17 Haziran 1960, Sayı 12884.

Cumhuriyet, 17 Haziran 1974, Sayı 17916.

Cumhuriyet, 17 Haziran 1974, Sayı 17916.

Cumhuriyet, 17 Mart 1966, Sayı 14953.

Cumhuriyet, 17 Ocak 1958, Sayı 12026.

Cumhuriyet, 17 Ocak 1970, Sayı 16335.

Cumhuriyet, 17 Şubat 1976, Sayı 18516.

Cumhuriyet, 18 Ağustos 1969, Sayı 16185.

Cumhuriyet, 18 Haziran 1974, Sayı 17917.

Cumhuriyet, 18 Mart 1966, Sayı 14954.

Cumhuriyet, 18 Mart 1969, Sayı 13032.

Cumhuriyet, 18 Mart 1976, Sayı 18546.

Cumhuriyet, 19 Ağustos 1977, Sayı 19060.

Cumhuriyet, 19 Haziran 1974, Sayı 17918.

Cumhuriyet, 19 Mart 1976, Sayı, 18547.

Cumhuriyet, 19 Ocak 1969, Sayı 15977.

Cumhuriyet, 2 Ağustos 1958, Sayı 12.218.

Cumhuriyet, 2 Ağustos 1958, Sayı 12.218.

Cumhuriyet, 2 Eylül 1966, Sayı 15119.

Cumhuriyet, 2 Haziran 1974, Sayı 17901.

Cumhuriyet, 2 Mart 1978, Sayı 19250.

Cumhuriyet, 2 Mart 1978, Sayı 19250.

Cumhuriyet, 2 Mart 1978, Sayı 19250.

Cumhuriyet, 2 Mayıs 1969, Sayı 16077.

Cumhuriyet, 2 Şubat 1962, Sayı 13471.

Cumhuriyet, 2 Şubat 1970, Sayı 16351.

Cumhuriyet, 20 Ağustos 1969, Sayı 16187.

Cumhuriyet, 20 Haziran 1970, Sayı 16486.

Cumhuriyet, 20 Mayıs 1963, Sayı 13933.

Cumhuriyet, 20 Mayıs 1977, Sayı 18969.

Cumhuriyet, 20 Nisan 1975, Sayı 18218.

Cumhuriyet, 20 Temmuz 1970, Sayı 16516.

Cumhuriyet, 20 Temmuz 1975, Sayı 18309.

Cumhuriyet, 20 Temmuz 1977, Sayı 19030.

Cumhuriyet, 21 Eylül 1980, Sayı 20172.

Cumhuriyet, 21 Mart 1969, Sayı 16035.

Cumhuriyet, 21 Mayıs 1963, Sayı 13934.

Cumhuriyet, 21 Ocak 1969, Sayı 15959.

Cumhuriyet, 21 Temmuz 1964, Sayı 14356.

Cumhuriyet, 21 Temmuz 1974, Sayı 17950.

Cumhuriyet, 21 Temmuz 1976, Sayı 18671.

Cumhuriyet, 22 Ağustos 1979, Sayı 19783.

Cumhuriyet, 22 Haziran 1966, Sayı 15047.

Cumhuriyet, 22 Mayıs 1963, Sayı 13935.

Cumhuriyet, 22 Nisan 1975, Sayı 188220.

Cumhuriyet, 22 Şubat 1970, Sayı 16368.

Cumhuriyet, 22 Şubat 1970, Sayı 16368.

Cumhuriyet, 23 Ağustos 1958, Sayı 12.239.

Cumhuriyet, 23 Ağustos 1971, Sayı 16900.

Cumhuriyet, 23 Haziran 1966, Sayı 15048.

Cumhuriyet, 23 Haziran 1973, Sayı 17560.

Cumhuriyet, 23 Mayıs 1966, Sayı 15017.

Cumhuriyet, 23 Mayıs 1976, Sayı 18612.

Cumhuriyet, 23 Ocak 1971, Sayı 16701.

Cumhuriyet, 23 Şubat 1970, Sayı 16369.

Cumhuriyet, 23 Temmuz 1966, Sayı 15078.

Cumhuriyet, 24 Nisan 1969, Sayı 16069.

Cumhuriyet, 24 Şubat 1962, Sayı 13493.

Cumhuriyet, 24 Şubat 1962, Sayı 13493.

Cumhuriyet, 25 Ekim 1961, Sayı, 13371.

Cumhuriyet, 25 Ekim 1961, Sayı, 13371.

Cumhuriyet, 25 Haziran 1979, Sayı 19725.

Cumhuriyet, 25 Temmuz 1961, Sayı 13279.

Cumhuriyet, 26 Eylül 1980, Sayı 20177.

Cumhuriyet, 26 Haziran 1975, Sayı 18285.

Cumhuriyet, 26 Nisan 1978, Sayı 19305.

Cumhuriyet, 26 Nisan 1979, Sayı 19665.

Cumhuriyet, 26 Ocak 1969, Sayı 15984.

Cumhuriyet, 26 Temmuz 1960, Sayı 12923.

Cumhuriyet, 27 Ağustos 1970, Sayı 16554.

Cumhuriyet, 27 Ağustos 1978, Sayı 19428.

Cumhuriyet, 27 Ağustos 1979, Sayı 19786.

Cumhuriyet, 27 Haziran 1960, Sayı 12894.

Cumhuriyet, 27 Mart 1960, Sayı 16401.

Cumhuriyet, 27 Mart 1963, Sayı 13882.

Cumhuriyet, 27 Mayıs 1975, Sayı 18255.
Cumhuriyet, 27 Mayıs 1976, Sayı 18616.
Cumhuriyet, 27 Nisan 1978, Sayı 19306.
Cumhuriyet, 27 Ocak 1960, Sayı 12756.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1966, Sayı 15114.
Cumhuriyet, 28 Ağustos 1970, Sayı 16555.
Cumhuriyet, 28 Eylül 1971, Sayı 16936.
Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960, Sayı 12867.
Cumhuriyet, 28 Mayıs 1974, Sayı 17896.
Cumhuriyet, 28 Mayıs 1975, Sayı 18256.
Cumhuriyet, 28 Şubat 1961, Sayı 13137.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1949, Sayı 8998.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1962, Sayı 13674.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1965, Sayı 14755.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1966, Sayı 15115.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1969, Sayı 16196.
Cumhuriyet, 29 Ağustos 1970, Sayı 16556.
Cumhuriyet, 29 Eylül 1966, Sayı 15146.
Cumhuriyet, 29 Eylül 1971, Sayı 16937.
Cumhuriyet, 29 Eylül 1971, Sayı 16937.
Cumhuriyet, 29 Mart 1966, Sayı 14965.
Cumhuriyet, 29 Mayıs 1982, Sayı 20769.
Cumhuriyet, 29 Nisan 1966, Sayı 14993.
Cumhuriyet, 3 Ağustos 1974, Sayı 17936.
Cumhuriyet, 3 Ağustos 1976, Sayı 18684.

Cumhuriyet, 3 Aralık 1971, Sayı 17000.

Cumhuriyet, 3 Ekim 1980, Sayı 20184.

Cumhuriyet, 3 Ekim 1980, Sayı 20184.

Cumhuriyet, 3 Mart 1970, Sayı 16377.

Cumhuriyet, 3 Şubat 1967, Sayı 15271.

Cumhuriyet, 3 Temmuz 1973, Sayı 17570.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1959, Sayı 12606.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1960, Sayı 12958.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1960, Sayı 12958.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1960, Sayı 12958.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1963, Sayı 14035.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1966, Sayı 15116.

Cumhuriyet, 30 Ağustos 1968, Sayı 15837.

Cumhuriyet, 30 Ekim 1975, Sayı 18409.

Cumhuriyet, 30 Ocak 1961, Sayı 13108.

Cumhuriyet, 30 Temmuz 1974, Sayı 17959.

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1958, Sayı 12247.

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1966, Sayı 15117.

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1971, Sayı 16908.

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1972, Sayı 17269.

Cumhuriyet, 31 Ağustos 1978, Sayı 19432.

Cumhuriyet, 4 Ağustos 1960, Sayı 12932.

Cumhuriyet, 4 Ağustos 1974, Sayı 17937.

Cumhuriyet, 4 Haziran 1963, Sayı 13948.

Cumhuriyet, 4 Mart 1961, Sayı 13141.

Cumhuriyet, 4 Mart 1970, Sayı 16378.

Cumhuriyet, 4 Mart 1971, Sayı 16738.

Cumhuriyet, 4 Mayıs 1975, Sayı 18232.

Cumhuriyet, 4 Şubat 1970, Sayı 16353.

Cumhuriyet, 4 Temmuz 1963, Sayı 13978.

Cumhuriyet, 5 Haziran 1960, Sayı 12875.

Cumhuriyet, 5 Haziran 1960, Sayı 12875.

Cumhuriyet, 5 Haziran 1973, Sayı 17542.

Cumhuriyet, 5 Mart 1983, Sayı 21019.

Cumhuriyet, 5 Ocak 1962, Sayı 13443.

Cumhuriyet, 5 Ocak 1976, Sayı 18473.

Cumhuriyet, 5 Şubat 1969, Sayı 15994.

Cumhuriyet, 5 Temmuz, 1973, Sayı 17572.

Cumhuriyet, 6 Mart 1970, Sayı 16380.

Cumhuriyet, 6 Mayıs 1975, Sayı 18234.

Cumhuriyet, 6 Şubat 1962, Sayı 13475.

Cumhuriyet, 6 Şubat 1969, Sayı 15995.

Cumhuriyet, 6 Temmuz 1966, Sayı 15061.

Cumhuriyet, 7 Eylül 1978, Sayı 19437.

Cumhuriyet, 7 Haziran 1964, Sayı 14312.

Cumhuriyet, 7 Haziran 1973, Sayı 17544.

Cumhuriyet, 7 Mart 1978, Sayı 19255.

Cumhuriyet, 7 Mart 1978, Sayı 19255.

Cumhuriyet, 7 Mart 1978, Sayı 19255.

Cumhuriyet, 7 Şubat 1969, Sayı 15996.

Cumhuriyet, 7 Şubat 1969, Sayı 15996.

Cumhuriyet, 7 Temmuz 1977, Sayı, 19017.

Cumhuriyet, 8 Ağustos 1979, Sayı 19769.

Cumhuriyet, 8 Nisan 1966, Sayı 14972.

Cumhuriyet, 8 Nisan 1976, Sayı 18567.

Cumhuriyet, 8 Ocak 1979, Sayı 19557.

Cumhuriyet, 9 Haziran 1973, Sayı 17546.

Cumhuriyet, 9 Mart 1970, Sayı 16383.

Cumhuriyet, 9 Nisan 1979, Sayı 19645.

Cumhuriyet, 9 Temmuz 1980, Sayı 20100.

Demokrat Erzurum

Demokrat Erzurum, 31 Ağustos 1959, Sayı 2880.

Günaydın

Günaydın, 24 Mayıs 1982.

Hürriyet

Hürriyet, 1 Mayıs 1971, Sayı 8266.

Hürriyet, 1 Şubat 1962, Sayı 4943.

Hürriyet, 10 Aralık 1984, Sayı 13167.

Hürriyet, 10 Aralık 1984.

Hürriyet, 10 Mart 1973, Sayı 8935.

Hürriyet, 12 Aralık 1984, Sayı 13169.

Hürriyet, 12 Mart 1981, Sayı 11825

Hürriyet, 12 Şubat 1966, Sayı 6390.

Hürriyet, 13 Şubat, 1978, Sayı 10715.

Hürriyet, 14 Mart 1973, Sayı 8939.

- Hürriyet, 14 Mart 1973, Sayı 8939.
- Hürriyet, 14 Mayıs 1980, Sayı 11528.
- Hürriyet, 14 Şubat 1978, Sayı 10716.
- Hürriyet, 15 Mart 1966, Sayı 6421.
- Hürriyet, 16 Ekim 1961, Sayı 4835.
- Hürriyet, 16 Eylül 1961, Sayı 4805.
- Hürriyet, 16 Mart 1966, Sayı 6422.
- Hürriyet, 16 Mart 1973, Sayı 8941.
- Hürriyet, 16 Temmuz 1974, Sayı 9428.
- Hürriyet, 17 Mart 1973, Sayı 8942.
- Hürriyet, 17 Mart 1973, Sayı 8942.
- Hürriyet, 19 Aralık 1981, Sayı 12102.
- Hürriyet, 19 Mart 1973, Sayı 8944.
- Hürriyet, 19 Ocak 1973, Sayı 8885.
- Hürriyet, 2 Mart 1973, Sayı 8927.
- Hürriyet, 2 Mart 1973, Sayı 8927.
- Hürriyet, 2 Mart 1978, Sayı 10735.
- Hürriyet, 2 Nisan 1978, Sayı 10766.
- Hürriyet, 20 Mart 1973, Sayı 8945.
- Hürriyet, 20 Ocak 1973, Sayı 8886.
- Hürriyet, 20 Ocak 1973, Sayı 8886.
- Hürriyet, 21 Mart 1973, Sayı 8946.
- Hürriyet, 21 Mayıs 1960, Sayı 4333.
- Hürriyet, 21 Temmuz 1974, Sayı 9433.
- Hürriyet, 22 Mart 1978, Sayı 10755.

Hürriyet, 23 Şubat 1973, Sayı 8920.

Hürriyet, 24 Ağustos 1975, Sayı 9827.

Hürriyet, 24 Mart 1973, Sayı 8949.

Hürriyet, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257.

Hürriyet, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257.

Hürriyet, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257.

Hürriyet, 24 Mayıs 1982, Sayı 12257.

Hürriyet, 25 Mart 1966, Sayı 6431.

Hürriyet, 25 Mart 1973, Sayı 8950.

Hürriyet, 25 Mart 1973, Sayı 8950.

Hürriyet, 26 Ağustos 1961, Sayı 4794.

Hürriyet, 26 Ağustos 1975, Sayı 9829.

Hürriyet, 26 Mart 1966, Sayı 6432.

Hürriyet, 26 Temmuz 1974, Sayı 9438.

Hürriyet, 26 Temmuz 1974, Sayı 9438.

Hürriyet, 28 Nisan 1971, Sayı 8263.

Hürriyet, 29 Ağustos 1972, Sayı 8747.

Hürriyet, 29 Ağustos 1972, Sayı 8747.

Hürriyet, 29 Nisan 1971, Sayı 8264.

Hürriyet, 3 Mart 1973, Sayı 8928.

Hürriyet, 3 Mart 1973, Sayı 8928.

Hürriyet, 3 Mart 1978, Sayı 10736.

Hürriyet, 3 Mart 1978, Sayı 10736.

Hürriyet, 3 Ocak 1980, Sayı 11396.

Hürriyet, 3 Şubat 1966, Sayı 6381.

Hürriyet, 3 Şubat 1966, Sayı 6381.

Hürriyet, 30 Nisan 1971, Sayı 8265.

Hürriyet, 31 Mart 1973, Sayı 8956.

Hürriyet, 31 Ocak 1978, Sayı 10705.

Hürriyet, 4 Mart 1980, Sayı 11457.

Hürriyet, 5 Nisan 1977, Sayı 1977.

Hürriyet, 6 Haziran 1964, Sayı 5781.

Hürriyet, 6 Mart 1973, Sayı 8931.

Hürriyet, 6 Mart 1973, Sayı 8931.

Hürriyet, 6 Mart 1973, Sayı 8931.

Hürriyet, 7 Mart 1973, Sayı 8932.

Hürriyet, 7 Mart 1973, Sayı 8932.

Hürriyet, 7 Mart 1973, Sayı 8932.

Hürriyet, 7 Mart 1973, Sayı 8932.

Hürriyet, 7 Mart 1978, Sayı 10740.

Hürriyet, 7 Mart 1978, Sayı 10740.

Hürriyet, 7 Temmuz 1971, Sayı 8333.

Hürriyet, 8 Mart 1973, Sayı 8933.

Hürriyet, 8 Mart 1973, Sayı 8933.

Hürriyet, 8 Mart 1978, Sayı 10741.

Hürriyet, 9 Haziran 1964, Sayı 5784.

Hürriyet, 9 Mart 1973, Sayı 8934.

Hürriyet, 9 Temmuz 1961, Sayı 4736.

Millî Gazete

Millî Gazete, 19 Aralık 1981, Sayı 7139.

Milliyet

Milliyet 18 Kasım 1964, Sayı 7000.

Milliyet 19 Kasım 1964, Sayı 7001.

Milliyet 2 Ağustos 1973, Sayı 9248.

Milliyet 20 Kasım 1964, Sayı 7002.

Milliyet 27 Mart 1971, Sayı 8401.

Milliyet, 1 Ağustos 1974, Sayı 9606.

Milliyet, 1 Aralık 1971, Sayı 8647.

Milliyet, 1 Eylül 1972, Sayı 8918.

Milliyet, 1 Eylül 1972, Sayı 8918.

Milliyet, 1 Mart 1978, Sayı 10892.

Milliyet, 1 Mayıs 1971, Sayı 8436.

Milliyet, 1 Mayıs 1971, Sayı 8436.

Milliyet, 1 Nisan 1972, Sayı 8765.

Milliyet, 1 Nisan 1973, Sayı 9125.

Milliyet, 1 Şubat 1962, Sayı 4198.

Milliyet, 1 Temmuz 1971, Sayı 8496.

Milliyet, 1 Temmuz 1976, Sayı 10294.

Milliyet, 10 Aralık 1977, Sayı 10811.

Milliyet, 10 Aralık 1977, Sayı 10811.

Milliyet, 10 Aralık 1984.

Milliyet, 10 Ekim 1978, Sayı 11114.

Milliyet, 10 Eylül 1981, Sayı 12163.

Milliyet, 10 Haziran 1973, Sayı 9195.

Milliyet, 10 Kasım 1989.

Milliyet, 10 Mart 1973, Sayı 9103.
 Milliyet, 10 Mayıs 1972, Sayı 8804.
 Milliyet, 10 Mayıs 1976, Sayı 10242.
 Milliyet, 10 Nisan 1983, Sayı 12732.
 Milliyet, 11 Ekim 1965, Sayı 6422.
 Milliyet, 11 Haziran 1963, Sayı 4679.
 Milliyet, 11 Haziran 1973, Sayı 9196.
 Milliyet, 11 Kasım 1972, Sayı 9018.
 Milliyet, 11 Kasım 1978, Sayı 11146.
 Milliyet, 11 Mart 1971, Sayı 8395.
 Milliyet, 11 Nisan 1983, Sayı 12733.
 Milliyet, 11 Şubat 1966, Sayı 6543.
 Milliyet, 12 Ağustos 1972, Sayı 8898.
 Milliyet, 12 Aralık 1972, Sayı 9018.
 Milliyet, 12 Eylül 1971, Sayı 8569.
 Milliyet, 12 Haziran 1963, Sayı 4680.
 Milliyet, 12 Haziran 1970, Sayı 8100.
 Milliyet, 12 Haziran 1973, Sayı 9197.
 Milliyet, 12 Mart 1969, Sayı 7648.
 Milliyet, 12 Mart 1969, Sayı 7648.
 Milliyet, 12 Mart 1969, Sayı 7648.
 Milliyet, 12 Mart 1978, Sayı 10903.
 Milliyet, 12 Mart 1981, Sayı 11983.
 Milliyet, 12 Nisan 1976, Sayı 10214.
 Milliyet, 12 Ocak 1973, Sayı 9049.

Milliyet, 12 Şubat 1978, Sayı 10875.
 Milliyet, 12 Temmuz 1962, Sayı 4354.
 Milliyet, 12 Temmuz 1962, Sayı 4354.
 Milliyet, 12 Temmuz, 1966, Sayı 6691.
 Milliyet, 13 Ağustos 1974, Sayı 9618.
 Milliyet, 13 Kasım 1972, Sayı 8989.
 Milliyet, 13 Mart 1969, Sayı 7649.
 Milliyet, 13 Mart 1969, Sayı 7649.
 Milliyet, 13 Mart 1971, Sayı 8387.
 Milliyet, 13 Mart 1971, Sayı 8387.
 Milliyet, 13 Nisan 1977, Sayı 10575.
 Milliyet, 13 Nisan 1998, Sayı 11297.
 Milliyet, 13 Ocak 1968, Sayı 7232.
 Milliyet, 13 Ocak 1969, Sayı 7593.
 Milliyet, 13 Şubat 1978, Sayı 10876.
 Milliyet, 14 Aralık 1971, Sayı 8660.
 Milliyet, 14 Aralık 1972, Sayı 9020.
 Milliyet, 14 Aralık 1983.
 Milliyet, 14 Mart 1972, Sayı 8747.
 Milliyet, 14 Mart 1980, Sayı 11627.
 Milliyet, 14 Nisan 1963, Sayı 4627.
 Milliyet, 14 Nisan 1977, Sayı 10576.
 Milliyet, 14 Ocak 1961, Sayı 3822.
 Milliyet, 14 Ocak 1973, Sayı 9051.
 Milliyet, 14 Temmuz 1971, Sayı 8509.

Milliyet, 15 Ekim 1972, Sayı 8962.
 Milliyet, 15 Eylül 1972, Sayı 8932.
 Milliyet, 15 Haziran 1976, Sayı 10278.
 Milliyet, 15 Mart 1971, Sayı 8339.
 Milliyet, 15 Mayıs 1969, Sayı 7712.
 Milliyet, 15 Nisan 1961, Sayı 3910.
 Milliyet, 15 Şubat 1980, Sayı 11600.
 Milliyet, 16 Ekim 1973, Sayı 9323.
 Milliyet, 16 Mart 1971, Sayı 8340.
 Milliyet, 16 Mart 1973, Sayı 9109.
 Milliyet, 16 Mayıs 1969, Sayı 7713.
 Milliyet, 16 Ocak 1977, Sayı 10488.
 Milliyet, 16 Ocak 1981, Sayı 11930
 Milliyet, 16 Ocak 1981, Sayı 11930.
 Milliyet, 16 Temmuz 1973, Sayı 9231.
 Milliyet, 16 Temmuz 1974, Sayı 9590.
 Milliyet, 17 Ağustos 1972, Sayı 8903.
 Milliyet, 17 Ağustos 1973, Sayı 9263.
 Milliyet, 17 Haziran 1974, Sayı 9561.
 Milliyet, 17 Kasım 1964, Sayı 6999.
 Milliyet, 17 Mart 1971, Sayı 8391.
 Milliyet, 17 Mart 1973, Sayı 9110.
 Milliyet, 17 Şubat 1976, Sayı 10160.
 Milliyet, 18 Ağustos 1968, Sayı 7447.
 Milliyet, 18 Ağustos 1968, Sayı 7447.

Milliyet, 18 Ağustos 1974, Sayı 9623.

Milliyet, 18 Aralık 1969, Sayı 7927.

Milliyet, 18 Aralık 1981, Sayı 12259.

Milliyet, 18 Eylül 1972, Sayı 8935.

Milliyet, 18 Haziran 1960, Sayı 3615.

Milliyet, 18 Haziran 1971, Sayı 8483.

Milliyet, 18 Haziran 1974, Sayı 9562.

Milliyet, 18 Haziran 1983, Sayı 12803.

Milliyet, 18 Kasım 1972, Sayı 8994.

Milliyet, 18 Mart 1969, Sayı 7454.

Milliyet, 18 Mart 1971, Sayı 8392.

Milliyet, 18 Temmuz 1982, Sayı 12471.

Milliyet, 19 Ağustos 1977, Sayı 10703.

Milliyet, 19 Aralık 1969, Sayı 7928.

Milliyet, 19 Ekim 1972, Sayı 8966.

Milliyet, 19 Eylül 1972, Sayı 8935.

Milliyet, 19 Haziran 1970, Sayı 8107.

Milliyet, 19 Haziran 1974, Sayı 9563.

Milliyet, 19 Ocak 1981, Sayı 11933.

Milliyet, 2 Ağustos 1974, Sayı 9607.

Milliyet, 2 Ekim 1982, Sayı 12542.

Milliyet, 2 Eylül 1972, Sayı 8919.

Milliyet, 2 Haziran 1977, Sayı 10625.

Milliyet, 2 Haziran 1983, Sayı 12787.

Milliyet, 2 Mayıs 1971, Sayı 8437.

Milliyet, 2 Ocak 1973, Sayı, 9039.
 Milliyet, 2 Şubat 1978, Sayı 10865.
 Milliyet, 2 Temmuz 1983, Sayı 12817.
 Milliyet, 20 Ağustos 1972, Sayı 8906.
 Milliyet, 20 Ağustos 1977, Sayı 10704.
 Milliyet, 20 Ekim 1972, Sayı 8967.
 Milliyet, 20 Ekim 1982, Sayı 12560.
 Milliyet, 20 Eylül 1969, Sayı 7840.
 Milliyet, 20 Eylül 1972, Sayı 8937.
 Milliyet, 20 Haziran 1983, Sayı 12805.
 Milliyet, 20 Mart 1971, Sayı 8394.
 Milliyet, 20 Mart 1973, Sayı 9113.
 Milliyet, 20 Mayıs 1977, Sayı 10612.
 Milliyet, 20 Nisan 1966, Sayı 6608.
 Milliyet, 20 Nisan 1975, Sayı 9862.
 Milliyet, 21 Ağustos 1964, Sayı 6011.
 Milliyet, 21 Aralık 1969, Sayı 7930.
 Milliyet, 21 Aralık 1982, Sayı 12622.
 Milliyet, 21 Ekim 1972, Sayı 8968.
 Milliyet, 21 Ekim 1982, Sayı 12561.
 Milliyet, 21 Eylül 1972, Sayı 8938.
 Milliyet, 21 Haziran 1974, Sayı 9565.
 Milliyet, 21 Kasım 1972, Sayı 8997.
 Milliyet, 21 Kasım 1982, Sayı 12592.
 Milliyet, 21 Mart 1968, Sayı 7297.

Milliyet, 21 Mart 1982, Sayı 12352.
 Milliyet, 21 Mayıs 1963, Sayı 4661.
 Milliyet, 21 Mayıs 1963, Sayı 4661.
 Milliyet, 21 Temmuz 1964, Sayı 5080.
 Milliyet, 21 Temmuz 1974, Sayı 9595.
 Milliyet, 22 Ekim 1982, Sayı 12562.
 Milliyet, 22 Eylül 1980, Sayı 11817.
 Milliyet, 22 Haziran 1974, Sayı 9566.
 Milliyet, 22 Mart 1971, Sayı 8396.
 Milliyet, 22 Mayıs 1963, Sayı 4662.
 Milliyet, 22 Mayıs 1963, Sayı 4665.
 Milliyet, 22 Nisan 1975, Sayı 9864.
 Milliyet, 22 Nisan 1976, Sayı 10224.
 Milliyet, 22 Ocak 1970, Sayı 7962.
 Milliyet, 22 Ocak 1970, Sayı 7962.
 Milliyet, 22 Şubat 1973, Sayı 9087.
 Milliyet, 23 Aralık 1978, Sayı 11185.
 Milliyet, 23 Eylül 1969, Sayı 7843.
 Milliyet, 23 Eylül 1979, Sayı 11459.
 Milliyet, 23 Kasım 1972, Sayı 8999.
 Milliyet, 23 Mart 1982, Sayı 12353.
 Milliyet, 23 Mayıs 1976, Sayı 10255.
 Milliyet, 23 Mayıs 1982, Sayı 12415.
 Milliyet, 23 Nisan 1966, Sayı 6611.
 Milliyet, 23 Nisan 1975, Sayı 9865.

Milliyet, 23 Temmuz 1974, Sayı 9597.

Milliyet, 24 Ağustos 1968, Sayı 7453.

Milliyet, 24 Ağustos 1968, Sayı 7453.

Milliyet, 24 Ağustos 1969, Sayı 7813.

Milliyet, 24 Ağustos 1975, Sayı 9988.

Milliyet, 24 Ağustos 1977, Sayı 10708.

Milliyet, 24 Ekim 1982, Sayı 12564.

Milliyet, 24 Eylül 1969, Sayı 7844.

Milliyet, 24 Eylül 1982, Sayı 12537.

Milliyet, 24 Mayıs 1973, Sayı 9178.

Milliyet, 24 Temmuz 1971, Sayı 8519.

Milliyet, 25 Ağustos 1972, Sayı 8911.

Milliyet, 25 Ağustos 1977, Sayı 10709.

Milliyet, 25 Aralık 1978, Sayı 11187.

Milliyet, 25 Ekim 1961, Sayı 4099.

Milliyet, 25 Ekim 1982, Sayı 12565.

Milliyet, 25 Mart 1961, Sayı 3889.

Milliyet, 25 Nisan 1983, Sayı 12747.

Milliyet, 25 Şubat 1973, Sayı 9090.

Milliyet, 26 Ağustos 1969, Sayı 7815.

Milliyet, 26 Ağustos 1969, Sayı 7815.

Milliyet, 26 Ağustos 1977, Sayı 10710.

Milliyet, 26 Ekim 1972, Sayı 8973.

Milliyet, 26 Ekim 1977, Sayı 10769.

Milliyet, 26 Ekim 1982, Sayı 12566.

Milliyet, 26 Kasım 1972, Sayı 9002.
 Milliyet, 26 Mart 1973, Sayı 9119.
 Milliyet, 26 Mayıs 1971, Sayı 8460.
 Milliyet, 26 Mayıs 1973, Sayı 9180.
 Milliyet, 26 Nisan 1978, Sayı 10949.
 Milliyet, 27 Ağustos 1952, Sayı 827.
 Milliyet, 27 Ağustos 1952, Sayı 827.
 Milliyet, 27 Ağustos 1972, Sayı 8913.
 Milliyet, 27 Ağustos 1979, Sayı 11432.
 Milliyet, 27 Aralık 1978, Sayı 11189.
 Milliyet, 27 Aralık 1982, Sayı 12628.
 Milliyet, 27 Ekim 1982, Sayı 12567.
 Milliyet, 27 Eylül 1974, Sayı 9663, 1,6.
 Milliyet, 27 Haziran 1978, Sayı 11011.
 Milliyet, 27 Nisan 1963, Sayı 4640.
 Milliyet, 27 Nisan 1971, Sayı 8432.
 Milliyet, 27 Nisan 1977, Sayı 10589.
 Milliyet, 28 Ağustos 1954, Sayı 1545.
 Milliyet, 28 Ağustos 1954, Sayı 1545.
 Milliyet, 28 Ağustos 1966, Sayı 6738.
 Milliyet, 28 Ağustos 1966, Sayı 6738.
 Milliyet, 28 Ağustos 1967, Sayı 7098.
 Milliyet, 28 Ağustos 1970, Sayı 8177.
 Milliyet, 28 Ağustos 1970, Sayı 8177.
 Milliyet, 28 Ekim 1972, Sayı 8975.

Milliyet, 28 Kasım 1972, Sayı 9004.
 Milliyet, 28 Kasım 1978, Sayı 11160.
 Milliyet, 28 Kasım 1981, Sayı 12239.
 Milliyet, 28 Kasım 1982, Sayı 12599.
 Milliyet, 28 Mart 1966, Sayı 6588.
 Milliyet, 28 Mart 1966, Sayı 6588.
 Milliyet, 28 Mart 1966, Sayı 6588.
 Milliyet, 28 Mart 1981, Sayı 11999.
 Milliyet, 28 Nisan 1971, Sayı 8433.
 Milliyet, 28 Nisan 1977, Sayı 10590.
 Milliyet, 28 Nisan 1977, Sayı 10590.
 Milliyet, 28 Nisan 1978, Sayı 10951.
 Milliyet, 28 Şubat 1961, Sayı 3867.
 Milliyet, 28 Şubat 1973, Sayı 9093.
 Milliyet, 28 Temmuz 1974, Sayı 9602.
 Milliyet, 29 Ağustos 1957, Sayı 2620.
 Milliyet, 29 Ağustos 1962, Sayı 4402.
 Milliyet, 29 Ağustos 1964, Sayı, 6019.
 Milliyet, 29 Ağustos 1965, Sayı 6379.
 Milliyet, 29 Ağustos 1969, Sayı 7818.
 Milliyet, 29 Ağustos 1970, Sayı 8178.
 Milliyet, 29 Ağustos 1972, Sayı 8915.
 Milliyet, 29 Ağustos 1972, Sayı 8915.
 Milliyet, 29 Aralık 1970, Sayı 8316.
 Milliyet, 29 Aralık 1972, Sayı 9035.

Milliyet, 29 Eylül 1980, Sayı 11824.
 Milliyet, 29 Haziran 1978, Sayı 11013.
 Milliyet, 29 Mart 1973, Sayı 9122.
 Milliyet, 29 Mart 1981, Sayı 12000.
 Milliyet, 3 Ağustos 1974, Sayı 9608.
 Milliyet, 3 Aralık 1971, Sayı 8649.
 Milliyet, 3 Ekim 1972, Sayı 8950.
 Milliyet, 3 Haziran 1976, Sayı 10266.
 Milliyet, 3 Haziran 1977, Sayı 10629.
 Milliyet, 3 Mart 1973, Sayı 9096.
 Milliyet, 3 Mayıs 1971, Sayı 8438.
 Milliyet, 3 Nisan 1977, Sayı 10565.
 Milliyet, 3 Şubat 1966, Sayı 6535.
 Milliyet, 3 Şubat 1978, Sayı 10866.
 Milliyet, 3 Temmuz 1973, Sayı 9218.
 Milliyet, 30 Ağustos 1957, Sayı 2621.
 Milliyet, 30 Ağustos 1958, Sayı 2981.
 Milliyet, 30 Ağustos 1960, Sayı 1547.
 Milliyet, 30 Ağustos 1963, Sayı 4759.
 Milliyet, 30 Ağustos 1968, Sayı 7459.
 Milliyet, 30 Ağustos 1968, Sayı 7459.
 Milliyet, 30 Ağustos 1969, Sayı 7819.
 Milliyet, 30 Ağustos 1972, Sayı 8916.
 Milliyet, 30 Eylül 1972, Sayı 8947.
 Milliyet, 30 Haziran 1966, Sayı 6679.

Milliyet, 30 Nisan 1971, Sayı 8435.
 Milliyet, 30 Nisan 1983, Sayı 12752.
 Milliyet, 30 Ocak 1961, Sayı 3838.
 Milliyet, 31 Ağustos 1972, Sayı 8917.
 Milliyet, 31 Mart 1978, Sayı 10922.
 Milliyet, 31 Temmuz 1973, Sayı 9246.
 Milliyet, 4 Ağustos 1960, 3634.
 Milliyet, 4 Ağustos 1960, Sayı 3662.
 Milliyet, 4 Ağustos 1960, Sayı 3662.
 Milliyet, 4 Ağustos 1971, Sayı 8530.
 Milliyet, 4 Ağustos 1974, Sayı 9609.
 Milliyet, 4 Ekim 1976, Sayı 10387.
 Milliyet, 4 Eylül 1972, Sayı 8921.
 Milliyet, 4 Eylül 1978, Sayı 11080.
 Milliyet, 4 Haziran 1976, Sayı 10267.
 Milliyet, 4 Mart 1961, Sayı 3871.
 Milliyet, 4 Mayıs 1975, Sayı 9876.
 Milliyet, 4 Temmuz 1963, Sayı 4702.
 Milliyet, 4 Temmuz 1973, Sayı 9219.
 Milliyet, 5 Aralık 1965, Sayı 6477.
 Milliyet, 5 Ekim 1962, Sayı 4439.
 Milliyet, 5 Eylül 1981, Sayı 12158.
 Milliyet, 5 Haziran 1973, Sayı 9190.
 Milliyet, 5 Mart 1967, Sayı 6925.
 Milliyet, 5 Mart 1973, Sayı 9098.

Milliyet, 5 Mart 1983, Sayı 12696.
 Milliyet, 5 Mayıs 1961, Sayı 3931.
 Milliyet, 5 Mayıs 1971, Sayı 8440.
 Milliyet, 5 Mayıs 1971, Sayı 8440.
 Milliyet, 5 Mayıs 1972, Sayı 8799.
 Milliyet, 5 Nisan 1977, Sayı 10567.
 Milliyet, 5 Ocak 1962, Sayı 4171.
 Milliyet, 5 Şubat 1969, Sayı 7616.
 Milliyet, 5 Temmuz 1973, Sayı 9220.
 Milliyet, 6 Aralık 1972, Sayı 9012.
 Milliyet, 6 Eylül 1960, Sayı 3695.
 Milliyet, 6 Eylül 1977, Sayı 10721.
 Milliyet, 6 Eylül 1977, Sayı 20721.
 Milliyet, 6 Kasım 1982, Sayı 12577.
 Milliyet, 6 Mart 1973, Sayı 9099.
 Milliyet, 6 Mart 1973, Sayı 9099.
 Milliyet, 6 Mart 1974, Sayı 9458.
 Milliyet, 6 Mayıs 1971, Sayı 8441.
 Milliyet, 6 Mayıs 1972, Sayı 8800.
 Milliyet, 6 Şubat 1970, Sayı 7977.
 Milliyet, 6 Şubat 1971, Sayı 8355.
 Milliyet, 6 Temmuz 1976, Sayı 10299.
 Milliyet, 7 Eylül 1973, Sayı 9284.
 Milliyet, 7 Haziran 1973, Sayı 9192.
 Milliyet, 7 Mart 1964, Sayı 4947.

Milliyet, 7 Mart 1973, Sayı 9100.
 Milliyet, 7 Mart 1973, Sayı 9100.
 Milliyet, 7 Mart 1973, Sayı 9100.
 Milliyet, 7 Mart 1978, Sayı 10898.
 Milliyet, 7 Mart 1978, Sayı 10898.
 Milliyet, 7 Mayıs 1975, Sayı 9879.
 Milliyet, 7 Şubat 1969, Sayı 7618.
 Milliyet, 7 Temmuz 1971, Sayı 8502.
 Milliyet, 7 Temmuz 1971, Sayı 8502.
 Milliyet, 7 Temmuz 1973, Sayı 9221.
 Milliyet, 7 Temmuz 1976, Sayı 10300.
 Milliyet, 7 Temmuz 1977, Sayı 10660.
 Milliyet, 8 Haziran 1973, Sayı 9193.
 Milliyet, 8 Kasım 1960, Sayı 3758.
 Milliyet, 8 Kasım 1965, Sayı 6450.
 Milliyet, 8 Kasım 1982, Sayı 12579.
 Milliyet, 8 Mart 1964, Sayı 4948.
 Milliyet, 8 Mart 1973, Sayı 9101.
 Milliyet, 8 Mart 1973, Sayı 9101.
 Milliyet, 8 Nisan 1978, Sayı 10930.
 Milliyet, 8 Nisan 1982, Sayı 12370.
 Milliyet, 8 Temmuz 1976, Sayı 10301.
 Milliyet, 9 Aralık 1972, Sayı 9015.
 Milliyet, 9 Aralık 1977, Sayı 10810.
 Milliyet, 9 Haziran 1961, Sayı 3962.

Milliyet, 9 Haziran 1973, Sayı 9194.

Milliyet, 9 Mart 1973, Sayı 9102.

Milliyet, 9 Mart 1973, Sayı 9102.

Milliyet, 9 Nisan 1961, Sayı 3904.

Milliyet, 9 Nisan 1982, Sayı 12371.

Milliyet, 9 Şubat 1982, Sayı 12312.

Sabah

Sabah, 11 Şubat 1971, Sayı 2047.

Sabah, 13 Mart 1971, Sayı 2077.

Sabah, 15 Mart 1971, Sayı 2079.

Sabah, 18 Haziran 1971, Sayı 2454.

Sözcü, 10 Mayıs 2015, Sayı 2875.

Tercüman

Tercüman, 17 Ocak 1958, Sayı 941.

Tercüman, 19 Nisan 1960, Sayı 1747.

Tercüman, 2 Mayıs 1960, Sayı 1761.

Tercüman, 21 Nisan 1960, Sayı 1749.

Tercüman, 27 Mayıs 1988, Sayı 9432.

Tercüman, 29 Nisan 1960, Sayı 1757.

Tercüman, 3 Haziran 1960, Sayı 1793.

Tercüman, 30 Nisan 1960, Sayı 1759.

Tercüman, 8 Nisan 1960, Sayı 1736.

Ulus

Ulus, 03 Ağustos 1960, Sayı 13263.

Ulus, 04, Ağustos 1960, Sayı 13264.

Ulus, 05 Ağustos 1960, Sayı 13265.

Ulus, 17 Haziran 1960, Sayı 13216.

Ulus, 25 Temmuz, 1960, Sayı 13254.

Ulus, 26 Temmuz, 1960, Sayı 13253.

Ulus, 27 Haziran 1960, Sayı 13226.

Ulus, 7 Haziran 1960, Sayı 13210.

Zafer

Zafer, 29 Temmuz 1958.

Yazarlı Gazeteler

Akyol, Mete, “Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken”, *Milliyet*, 10 Kasım 1982, Sayı, 12581.

Akyol, Mete, “Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken”, *Milliyet*, 11 Kasım 1982, Sayı, 12582.

Akyol, Mete, “Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken”, *Milliyet*, 12 Kasım 1982, Sayı, 12583.

Akyol, Mete, “Ahmet Kenan, Kenan Evren Olurken”, *Milliyet*, 13 Kasım 1982, Sayı, 12584.

Aldoğan, Yazgülü, “22 Şubat Hareketi”, *Hürriyet*, 25 Mayıs 1986, Sayı 13693.

Arcayürek, Cüneyt, “Dört Yıldızlar Cevdet Sunay Babam da Askerdi”, *Hürriyet*, 14 Haziran 1964, Sayı 5789.

Arcayürek, Cüneyt, “Gümüşpala’nın Hayatı”, *Hürriyet*, 7 Haziran 1964, Sayı 5782.

Arcayürek, Cüneyt, “Olmazlar ve Oldular”, *Hürriyet*, 2 Mart 1973, Sayı 8927.

Arcayürek, Cüneyt, “*Sancar Bugün Geliyor. Çözüm İçin Hızlı Gelişme Bekleniyor*”, *Hürriyet*, 30 Mart 1973, Sayı 8955.

Çölaşan, Emin, “Turgut Alpagut Anlatıyor”, *Hürriyet*, 18 Mayıs 1986, Sayı 13686.

Dallı, Erol, “Harp Akademileri Diploma Töreninde Org. Gürsel’in Hitabesi”, *Cumhuriyet*, 03 Ağustos 1960, Sayı 12931.

Duru, Orhan, “Cumhurbaşkanı Bugün Endonezya’ya Geçiyor”, *Milliyet*, 17 Aralık 1982, Sayı 12618.

Gümüş, Ali, “183 Ahmet Kenan’dan Cumhurbaşkanı Evren’e”, *Tercüman*, 9 Kasım 1982 Sayı 7459.

Güner, Dinçer, “Bayan Tural Konuştu: Politikaya Atılmamam Söz Konusudur”, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1969, Sayı 16196.

Gürtuna, Ümit, “Durum 27 Mayıs Öncesi Gibi”, *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1971, Sayı 16716.

İpekçi, Abdi, “Sosyal Gerçekleri Tanımadıkça”, *Milliyet*, 19 Haziran 1970, Sayı 8107.

Karakuş, Emin, “Harbiyelilerin Yürüyüşü”, *Hürriyet*, 31 Mayıs 1960, Sayı 4344.

Özkoçak, Vasfiye, “Doğu’dan gelen Cumhurbaşkanı, Batı’ya Boğaz Köprüsü’nden Geçti.”, *Milliyet*, 8 Temmuz 1973, Sayı 9223.

“Sadi Koçuş 12 Mart’ı Anlatıyor”, *Milliyet* 12 Mart 1978, Sayı 10903.

“Sadi Koçuş 12 Mart’ı Anlatıyor”, *Milliyet* 13 Mart 1978, Sayı 10904.

“Sadi Koçuş 12 Mart’ı Anlatıyor”, *Milliyet* 14 Mart 1978, Sayı 10905.

“Sadi Koçuş 12 Mart’ı Anlatıyor”, *Milliyet* 15 Mart 1978, Sayı 10906.

San, Haluk, “Sporcu Asker Cemal Tural”, *Milliyet*, 19 Mart 1966, Sayı 6579.

Türkmen, Faik, “Türkiye’nin Beşinci Devlet Başkanı” *Akşam*, 29 Mart 1966.

Utku, Ali, “Sancar: Meselelerin Halli Kıbrıs’a Bağlı”, *Hürriyet*, 9 Mart 1978, Sayı 10742.

Yelçe, Özer, “Türk-Kuveyt Çerçeve Anlaşması Bugün İmzalanıyor”, *Milliyet*, 22 Mart 1982, Sayı 12353.

Yurtçu, Çoban, “Orgeneral Semih Sancar’ın Gözyaşları ve Rum Esirleri”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1974, Sayı 17959.

DERGİLER

Akis

Akis, 5 Haziran, 1960, Cilt XVIII, Sayı 302.

Akis, 10 Ağustos 1960, Cilt XVIII, Sayı 312.

Akis, 24 Ekim 1960, Cilt XIX, Sayı 324.

Akis, 20 Mart 1961, Cilt XX, Sayı 351.

Akis, 3 Nisan 1961, Cilt XXI, Sayı 353.

Akis, 7 Ağustos 1961, Cilt XXII, Sayı 371.

Akis, 8 Haziran 1963, Cilt XXVII, Sayı 467.

Akis, 9 Temmuz 1966, Cilt XXXVI, Sayı 629.

Ant

Ant, 28 Ocak 1969, Sayı 109.

RESMÎ GAZETELER

Resmî Gazete, *Şeriyeye ve Efkâf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umumiye Vekâletinin İlgasına Dair Kanun*, 6 Mart 1924, Sayı 63, Kanun No: 429.

Resmî Gazete, *Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun*, 13 Haziran 1944, Sayı 5729, Kanun No: 4580.

Resmî Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Kanunu*, 20 Temmuz 1961, Sayı 10859, Kanun No: 334.

Resmî Gazete, *Harp Akademileri Kanunu*, 15 Ağustos 1971, Sayı 13927, Kanun No: 1467.

Resmî Gazete, *Bakanlar Kurulu Kararı*, 8 Haziran 1950, Sayı 7527, Kanun No: 11308.

Resmî Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu*, 17 Haziran 1949, Sayı 7235, Kanun No: 5434.

Resmî Gazete, *TBMM Kararı*, 19 Nisan 1960, Sayı 2247, Karar No: 2247.

Resmî Gazete, *Yüksek Adalet Divanı'nın Muhakeme Usulüne Ait Geçici Kanun*, 18 Haziran 1960, Sayı 10529, Kanun No. 3.

Resmî Gazete, *Yüksek Adalet Divanınca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında Millî Birlik Komitesi Kararı*, 16 Eylül 1961, Sayı 10908, Kanun No: 75.

Resmî Gazete, *5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa Ek Geçici Kanun*, 05 Ağustos 1960, Sayı 10570, Kanun No: 42.

Resmî Gazete, *1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun*, 14 Haziran 1960, Sayı 10525, Kanun No: 1.

Resmî Gazete, *Yüksek Seçim Kurulu Kararları*, 30 Eylül 1961, Sayı 10920.

Resmî Gazete, *Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu*, 10 Ağustos 1967, Sayı 12670, Kanun No: 926.

Resmî Gazete, *Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Dair Kanun*, 07 Ağustos 1970, Sayı 13572, Kanun No: 1324.

Resmî Gazete, *Kurucu Meclis Hakkında Kanun*, 29 Haziran 1981, Sayı 17386, Kanun No: 2385.

Resmî Gazete, *Siyasi Partiler Kanunu*, 24 Nisan 1983, Sayı 18027, Kanun No: 2820.

Resmî Gazete, *Kararnameler*, 24 Ağustos 1972, Sayı 14286, Karar No: 7/4866.

Resmî Gazete, *Millet Meclisi Genel Seçimlerinin Yenilenmesine İlişkin Millet Meclisi Kararı*, 5 Nisan 1977, Sayı 15900, Karar No: 644.

Resmî Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103.

Resmî Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi'nin İki Numaralı Bildirisi*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103.

Resmî Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi'nin Yedi Numaralı Bildirisi*, 12 Eylül 1980, Sayı 17103.

Resmî Gazete, *Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun*, 16 Ekim 1981, Sayı 17486, Kanun No: 2533.

ARAŞTIRMA ESERLER

12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Birinci Baskı), Ankara 1981.

Adalet Partisi, Doğu Matbaası, Ankara.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 1992.

- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1981.
- Akar, Atilla, *Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi*, (İkinci Baskı), Profil Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Akbaş, Rahmi, *Mareşal Fevzi Çakmak*, Dorlion Yayınevi, Eskişehir 2021.
- Akın, Rıdvan, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, (Birinci Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- Alatlı, Ertuğrul, *Belgeleriyle 09 Mart 1971 "Antiparlamentarist- Baasçı" Darbe Girişimi*, (Birinci Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2002.
- Alatlı, Ertuğrul, *Müdahale*, Alfa Yayınları, (Birinci Baskı), İstanbul 2002.
- Altuğ, Kurtul, *Genelkurmay'ın Işıkları Yanıyordu*, (Birinci Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul 2007.
- Altuğ, Kurtul, *Genelkurmay'ın Işıkları Söndü*, (Birinci Baskı), İsim Yayınları, Ankara 2010.
- Arcayürek, Cüneyt, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, (Birinci Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1984.
- Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya Gelenler Gidenler*, (Dördüncü Baskı), Detay Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, (İkinci Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- Arcayürek, Cüneyt, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, (Üçüncü Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- Aydemir, Albay Talat, *Hatıratım*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Aydın, Suavi- Taşkın, Yüksek *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, (Üçüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Aytekin, Mehmet Emin, *İhtilâl Çıkmazı*, Dünya Yayınevi, İstanbul 1967.
- Baransel, Ali, *Bıçak Sirtında Çankaya Köşkü Yılları*, (Üçüncü Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul 2006.

- Barutçu, İrem, *Gıyaseddin Karaca Darbeden Darbeye Siyasi Anılar*, Destek Yayınları, İstanbul 2023.
- Batur, Muhsin, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- Birand, Mehmet Ali – DüNDAR, Can – ÇAPLI, BÜLENT, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Can Yayınları, İstanbul 2016.
- Birand, Mehmet Ali - DÜNDAR, Can – ÇAPLI, BÜLENT, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğusu*, (On altıncı Baskı) Doğan Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Birand, Mehmet Ali- BİLÂ, Hikmet-Akar, Rıdvan, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, (Beşinci Baskı), Doğan Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Birand, Mehmet Ali, *12 Eylül: Saat 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul 1984.
- Birand, Mehmet Ali, *30 Sıcak Gün*, (Üçüncü Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1975.
- Bölügiray, Nevzat, *Sokaktaki Asker*, (Üçüncü Baskı), Tekin Yayınevi, İstanbul 2001.
- Burçak, Rıfki Salim, *Türkiye'de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1994.
- Cemal, Hasan, *Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü*, (İkinci Baskı), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.
- Çağlayangil, İhsan Sabri, *Anılarım*, (Birinci Baskı), Güneş Yayınları, İstanbul 1990.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, (Üçüncü Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 2004.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, (İkinci Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 2000.
- Çaylak, Adem, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, (Birinci Baskı), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- Çelikoğlu, Adnan, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası* (Üçüncü Baskı), (Haz: Ergin Konuksever), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021.
- Çolak, Aysel Özdemir, *İşgal Edilmiş Devlet, 12 Eylül ve 28 Şubat'a Giden Süreç*, (Birinci Baskı), Kopernik Yayınevi, İstanbul 2020.

- Demir, Yeşim, *Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri ve Demokrasi Sürecine Olan Etkisi*, (Birinci Baskı), Andaç Yayınları, Ankara 2017.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi İdeolojisi ve Politika*, (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Deniz, Osman, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, (İkinci Baskı), (Haz: Yasemin Bradley), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Devletoğlu, Jan, *İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri*, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- Devrimci Yol Savunması 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, (Der: O. Tayfun Mater), Simga Yayınevi, Ankara 1989.
- Dursun, Davut, *12 Eylül Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2005.
- Dursun, Davut, *12 Mart Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, (Birinci Baskı), Şehir Yayınları, İstanbul 2003.
- Elevli, Kurmay Binbaşı Avni, *Hürriyet İçin 27 Mayıs 1960 Devrimi*, Yeni Desen Yayınevi, Ankara 1960.
- Erdoğan, Dilşen İnce, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Darbeler*, (İkinci Baskı), "Talat Aydemir'in Başarısız Darbe Girişimlerinin Ulusal Basına Yansımaları", (Ed. Cevdet Kırpık- Can Deveci- Tekin Aycan Taşçı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023.
- Erim, Nihat, *12 Mart Anıları*, (Birinci Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Erol, Ömer Lütfü, *Asker-Devrim Darbe I. Cilt*, (Birinci Baskı), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 1*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 2*, (Birinci Baskı), Milliyet, Yayınları, İstanbul 1991.
- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 3*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1991.

- Evren, Kenan, *Kenan Evren'in Anıları Cilt 4*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1991.
- Evren, Kenan, *Zorlu Yıllarım- 1*, (Birinci Baskı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.
- Moltke, Feldmareşal Helmuth Von, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev: Hayrullah Örs), Remzi Kitapevi, Ankara 1993.
- Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan- Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Güler, Ali, *Türk'ün Tarihi Asya'nın Efendileri*, Halk Kitapevi, İstanbul 2021.
- Güler, Ali, *Türk'ün Tarihi Kartalın Pençesinde*, Halk Kitapevi, İstanbul 2021.
- Güler, Filiz Demirci, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, (Birinci Baskı), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003.
- Gündeş, Osman Nuri, *İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı*, (Birinci Baskı), VPA Grup Basım Yayınları, İstanbul 2010.
- Gürkan, Ahmet, *50. Yıl Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler, Başbakanlar 27 Mayıs-12 Mart*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1973.
- Gürkan, Celil, *12 Mart'a Beş Kala*, (İkinci Baskı), Tekin Yayınevi, Ankara 1986.
- Gürsoy, İdris, *Darbenin Şahitleri 1997 1980 1971 1960*, (Birinci Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.
- Gürsoy, Nilüfer, *27 Mayıs Darbesi ve Bizler*, (Birinci Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Güven, Turgut Yılmaz, *Demirel'li Yıllar 1964-11 Eylül 1980*, Emel Matbaacılık, Ankara 2005.
- Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991.
- Hün, İhsan, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmay'ın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, Genelkurmay Basımevi, İstanbul 1952.
- Hür, Ayşe, *Çok Partili Dönem'in Öteki Tarihi- II Darbeli ve Çatışmalı Yıllar*, (Birinci Baskı), Profil Yayınları, İstanbul 2015.

- Ilıcak, Nazlı, *12 Mart Cuntaları Demokrasi'nin Sırtındaki Hançer*, (İkinci Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- İba, Şaban, *Ordu Devlet Siyaset*, (Birinci Baskı), Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul 1998.
- İnal, Mustafa, *Askerî İsyanlar Darbeler ve Ara Dönemin Perde Arkası 3. Cilt*, (Birinci Baskı), Ensar Yayınları, İstanbul 2022.
- İnce, Müslüm, *Darbeler ve Demokrasi Öncesi- Sonrası Ve Sonuçlarıyla 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül*, (Birinci Baskı), Ozan Yayıncılık, İstanbul 2016.
- İpekçi Abdi- Coşar, Ömer Sami, *İhtilalin İçyüzü*, (Birinci Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- İsen, Can Kaya, *22 Şubat-21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, (Birinci Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010.
- İskora, Muharrem Mazlum, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965 (İkinci Baskı)*, Genelkurmay Basımevi, Cilt: 1, Ankara 1966.
- İskora, Muharrem Mazlum, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)*, Harp Akademisi Matbaası, Ankara 1944.
- Kartepe, Şükrü, *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, (Üçüncü Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Karatamu, Selâhattin, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt VI. Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.
- Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, (Yedinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Kılıç, Ecevit, *Özel Harp Dairesi Türkiye'nin Gizli Tarihi 1*, (Beşinci Baskı), Turkuvaz Yayınları, İstanbul 2008.
- Kış, Salih, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa(1883-1895)*, Palet Yayınları, Konya 2017.
- Koçak, Cemil, *Darbeler Tarihi 27 Mayıs 22 Şubat 21 Mayıs ve 12 Mart*, (Üçüncü Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

- Koçaş, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar 4. Cilt*, (Birinci Baskı), May Yayınevi, İstanbul 1977.
- Koçaş, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar Cilt 1*, (Birinci Baskı), Cem-May Yayınları, İstanbul 1977.
- Komsuoğlu, Ayşegül, *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, (Birinci Baskı), Bengi Yayınları, İstanbul 2008.
- Kukul, M. Halistin, *Darbelerde Harbiyeli Olmak*, (Birinci Baskı), Pankuş Yayınları, Ankara 2021.
- Kurtcephe, İsrail-Balcıoğlu Mustafa, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991.
- Küçük, Kurmay Albay Sami Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı, (Birinci Baskı) Mikado Yayınları, İstanbul 2008.
- Maraşlı, Erol, *Balans Ayarları Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar*, (Birinci Baskı), Metropol Yayınları, İstanbul 2008.
- Binbaşı Abdürrauf'un Harp Günlükleri Osmanlı Genelkurmayı Alman Komutanların Emrinde, (Haz: Mesut Uyar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
- Naskali, Emine Gürsoy, *İstanbul-Ankara Olayları Davası -1-*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2008.
- Odabaş, Levent, "Ragıp Gümüşpala", (Haz: Mete Kaan Kaynar), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Onuş, Sinan, *Parola: İnkılap 27 Mayıs'ı Yapanlar Anlatıyor*, (Birinci Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.
- Oran, Baskın, *Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları* (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Öksüz, Mehmet, *Muhtıradan İşkenceye*, (Birinci Baskı), Nisan Yayınları, İstanbul 1974.
- Örtülü, Erdoğan, *Üç İhtilalin Hikayesi 13 Kasım-22 Şubat-21 Mayıs*, (Üçüncü Baskı), Milli Ülkü Yayınevi, Konya 1974.

- Öymen, Örsan, *Bir İhtilal Daha Var.. 1908-1980*, (Beşinci Baskı) Milliyet Yayınları, İstanbul 1987.
- Özçelik, M. Hakan - Güneş, Mustafa, *Bir 27 Mayıs Tahlili Silahlı Kuvvetler Birliği 1960-1963*, (Birinci Baskı), Sokak Yayınları, İstanbul 2018.
- Özdağ, Ümit *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali (İkinci Baskı)*, Boyut Yayınları, İstanbul 2004.
- Özdemir, Hikmet, “1960-1980 Siyasal Tarih”, (Haz: Sina Akşin), *Yakınçağ Türkiye Tarihi I*, Milliyet Yayınları, İstanbul 2006.
- Özgüldür, Yavuz, *Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhün 27 Mayıs'tan Yassıadaya Siyasetçi-Asker Ekseninde İlginç Bir Portre (Birinci Baskı)*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul 2018.
- Özkaya, Mehmet Şükran, *Adım Adım 27 Mayıs*, (Birinci Baskı), İleri Yayınları, İstanbul 2005.
- Öztürk, Osman Metin, *Ordu ve Politika, (İkinci Baskı)*, Gündoğan Yayınevi, Ankara 2000.
- Ruscuklu, Bülent, *Demokrat Parti'den 12 Eylül'e*, (Birinci Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2008.
- Sağırsoy, İlter, *Alo, Ben Kenan Evren*, (Birinci Baskı), Yurt Kitap Yayınları, Ankara 1989.
- Salep, Mustafa, *Türkiye'de Demokrasi'nin Sancılı Yılları 1960-1971*, (Birinci Baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara 2020.
- Seyhan, Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.
- Soysüren, Ali Haydar, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetler*, (Birinci Baskı), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.
- Sunay, Cengiz, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*, (Birinci Baskı), Orion Kitapevi, Ankara 2010.
- Şentürk, Hulusi, *Darbelere ve Muhtıralara Karşı Demokratik Mücadele Yöntemleri*, (Birinci Baskı), Okutan Yayınları, İstanbul 2007.

TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Cilt 2, Ankara 2010.

Türkiye’de Beş Yıl Liman Von Sanders, (Haz: Resul Bozyel), Kesit Yayınevi, İstanbul 2006.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi V*, (Birinci Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.

Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 82. Yılı, *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005 Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2005.

Uğur, Fatih- Gürlek, Mustafa, *50 Yıllık Sır Genelkurmay Başkanı Erdelhun’un 27 Mayıs Cuntasını Deşifre Eden Günlükleri (İkinci Baskı)*, Zaman Kitap, İstanbul 2012.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Ünal, Tahsin, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2001.

Üskül, Zafer, *Siyaset ve Asker*, (İkinci Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 1997.

Vecizeler Kenan Evren, (Haz: Ferit Ragıp Tuncor), Size Dergisi Yayınları, İstanbul 1983.

Yalta, Bahtiyar, *Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs 1960-22 Şubat 1962- 21 Mayıs 1963*, (Birinci Baskı), (Haz: Erhan Çifci), Kronik Yayınları, İstanbul 2020.

Yamak, Kemal, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, (Birinci Baskı), Doğan Kitap, İstanbul 2006.

Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları İstanbul-Ankara Olayları Davası, TBMM Yayınevi, Ankara 1960.

Yavi, Ersal, *İhtilâlcı Subaylar*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2005.

Yeşilyurt, Süleyman, *İhtilâlcı ve Muhtıracı Paşalar*, (Birinci Baskı), Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2008.

Yurdabak, Turgut, *Harp Akademilerinin 127. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar 1975*, Harp Akademileri Komutanlığı, Ankara 1975.

Yurdabak, Turgut, *Harp Akademilerinin 132. Yılı 1848 Şeref Dolu Yıllar 1980*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1980.

Yıldız, Ahmet, *İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler*, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001.

Yürük, Hüseyin, *27 Mayıs Darbe, Esaret ve Ölüm*, (Birinci Baskı), Okul Yayınları, İstanbul 2004.

Çöker, Fahri “Kara Harp Okulu”, (Ed.: Ali Güler-Suat Akgül), *Türk Tarihinde Harbiye*, (ss.56-63), Kara Harp Okulu Yayınevi, Ankara 1999.

Özcan, Abdülkadir “Harbiye”, (Ed.: Ali Güler-Suat Akgül), *Türk Tarihinde Harbiye*, (ss.152-158), Kara Harp Okulu Yayınevi, Ankara, 1999.

Ünal, Tahsin “Harp Okulu Tarihi (1834-1964) ve Mustafa Kemal”, (Ed: Ali Güler-Suat Akgül), *Türk Tarihinde Harbiye*, (ss.166-176), Kara Harp Okulu Yayınevi, Ankara 1999.

MAKALELER

Akandere, Osman, “Cemal Tural 1905-1981”, *Atatürk Ansiklopedisi*.

Aktaş, Elif, “27 Mayıs Sürecinde Ankara Olaylarından İki Kesit: 29 Nisan ve 555K” *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 2020, 219-241.
<https://doi.org/10.31463/aicusbed.776497>.

Aydın, Mithat, “II. Meşrutiyet’in İlanı ve İngiltere”, *Belgi Dergisi*, (1), 2011, 15-20.

Beydilli, Kemal, “MOLTKE, Helmuth von (1800-1891)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, Ankara 2020, 267-268.

Beydilli, Kemal, “MÜHENDİSHÂNE-İ BERRÎ HÜMÂYUN”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, Ankara 2020, 515-516.

Çelik, Yüksel, “SERASKER”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, Ankara 2009, 547-549.

Ekincikli, Mustafa-Şahin, Alpaslan, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan İhtilal Örgütleri ve Dokuz Subay Olayı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 70, 2018, 39-54.

Erdem, Şerafettin Can, “Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(242), 2019, 157-182

- Fedayi, Cemal, “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961-1971” *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (57), 123-150.
- Kapucu, Davud, “1974 Kıbrıs Hava Harekâtı”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2020, 4(2), 82-104.
- Karagöz, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (6), 1995, 195-210.
- Karakoç, Ercan, “EVREN, Ahmet Kenan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek 1, Ankara 2020, 427-430.
- Karataş, Murat, “Türkiye’nin 1970’li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 2022, 387-422.
<https://doi.org/10.32953/abad.1139936>.
- Özcan, Abdülkadir, “Abdülkerim Nâdir Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, Ankara 1988, 253-254.
- Özgüldür, Yavuz, “Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (5), 2007.
- Savaş, Gökhan, “Osmanlı Devleti’nde Askerî Eğitim Alanındaki Gelişmeler (19. Yüzyıl)”, *Harp Tarihi Dergisi*, 7, 2023, 99-140.
- Seydi, Süleyman, “II. Dünya Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, Ankara 2020, 631-634.
- Simit, Muhammed Enes, “Kapatılış Sürecinde Enderun-ı Hümayun ve Enderun Mektebi”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2019, 318-353, <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.513896>.
- Terzi, Mustafa Zeki, “GULÂM”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, Ankara 1996, 178-180.
- Toprak, Eyüp, “1982 Anayasası’nın Hazırlanma Süreci”, *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 2020, 177-185.
- Tunç, Bilal, “Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasa’sının Yeri ve Önemi” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17 (67), 2020, 657-692.

Türkmen, Zekeriya, “Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Harbiye Mektebinde Eğitim-Öğretim Sistemi ve Müfredatına Dair Bir Değerlendirme”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt III, 1561-1590.

Zengin, Ersoy, “Binbaşı Ragıp Gümüşpala’nın Tunceli Raporu (1936-1937)”, *Belgi Dergisi*, 2 (20), 2020, 2553-2578.

TEZLER

Aktaş, Elif, *12 Eylül Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Börklüoğlu, Levent, *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi (1960-1965)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2010.

Güder, Suat, *10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un Hayatı ve Genelkurmay Başkanlığı Döneminde Demokrat Parti-Ordu İlişkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

Tansoy, Zafer, *II. Abdülhamid Dönemi Stratejik Savunma Yöntemi: Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye Dairesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2022.

SÖZLÜK

Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî* (Latin Harfleriyle) (Altıncı Baskı), (Haz Gündoğdu Raşit – Niyazi Adıgüzel- Ebul Faruk Önal), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Mustafa Rüştü Erdelhun, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=RustuErdelhun>, Erişim Tarihi (ET): 10 Ocak 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ragıp Gümüşpala, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=RagipGumuspa>, ET: 10 Şubat 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Cevdet Sunay,

<https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CevdetSuna>, ET: 25 Şubat 2024.

https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cevdet_sunay/ ET: 28 Şubat 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Cemal Tural,

<https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CemalTural>, ET: 15 Mart 2024.

Güneri Cıvaoğlu, “Ben Komutan Görevden Aldım”,

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/guneri-civaoglu/ben-komutan-gorevden-aldim-1160103> , ET: 18 Mart 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Memduh Tağmaç, [Türk Silahlı Kuvvetleri](#)

[Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](#), ET: 24 Mart 2024.

<https://www.milliyet.com.tr/gundem/org-tagmac-otomobil-teklifini-reddetti-261006>,

ET: 27 Mart 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ömer Faruk Gürler, [Türk Silahlı Kuvvetleri](#)

[Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](#), ET: 24 Nisan 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Semih Sancar, [Türk Silahlı Kuvvetleri](#)

[Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](#), ET: 21 Mayıs 2024.

https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/kenan_evren/ ET: 6 Temmuz 2024.

TSK, Genelkurmay Başkanları, Org. Ahmet Kenan Evren, [Türk Silahlı Kuvvetleri](#)

[Genelkurmay Başkanlığı \(www.tsk.tr\)](#) , ET: 30 Haziran 2024.

EKLER

EK 1.

T.C.

Büyük Elçilgi

No. 305/I83

İlişik:4

Tokyo, 25 Ağustos 1953

Öz: Korg. Rüştü Erdelhün'e takılan
madalya h.

Dışişleri Vekâletine

DİŞİŞLERİ VEKÂLETİ
D. B. Ş:
Kayıt No. 140-996
Tarih: 1.3. Eylül 1953

İki sene müddetle Uzak Doğu Birleşmiş Milletler Komutanlığı nezdindeki Türk Temsil ve İrtibat Heyeti Başkanlığı ödevini şayanı takdir bir şekilde ifa ettikten sonra , bu defa yurttan yeni bir vazife-ye tayini dolayısıyla Tokyo'dan ayrılan Korg. Rüştü Erdelhün'e , hareketinden mukaddem , Başkomutanlık karargâhında cereyan eden parlak bir merasimle , Orgeneral Mark W. Clark tarafından , Amerika Cumhurbaşkanınca tevcih olunan " Legion of Merit " nişanının " Commander " rütbesini taşıyan bir madalya takılmış ve bu münasebetle Korgeneralimiz , buradaki vazifesi sırasında gösterdiği fevkalâde işbirliği ve mümtaz komutanlık vasıflarından dolayı Başkomutan tarafından hararetle övülerek tebrik edilmiştir .

Bu konu ile ilgili olarak ahiren Temsil Heyeti Başkanlığımızdan alınan 30 Temmuz 1953 tarihli yazı örneği ile bunun eklerini teşkil eden bahis mevzuu nişana ait berat tercümesinin , Orgeneral Mark W. Clark tarafından mezkûr merasim sırasında okunan mesaj sureti ve tercümesiyle birlikte , manzuru devletleri olmak üzere , leffen takdim kılındığını saygı ile arz ederim .

Daire : I.

Kayıt No. 986-141

Tarih: 5-9-1953

Büyük Elçi y.
Başkâtip

26.07.2024 tarih ve 33073425 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Org. Rüştü Erdelhün'a Tokyo'dan Ayrılırken Verilen Nişana Ait Belge.

(Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 547/ 44874- 216232- 43.)

EK 2.

T. C.
BASVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

10673

KARARNAME

Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un
Erkânıharbiyei Umumiye Reisliğine tayini; Millî Müdafaa Vekâletinin
20 / 8 / 1958 tarihli ve 4031.1-63- sayılı yazısı üzerine, 5398
sayılı kanunun 3 üncü maddesine tevfiken, İcra Vekilleri Heyetince
20 / 8 / 1958 tarihinde kararlaştırılmıştır. REİSİCUMHUR

C. Başbay

Ekl

150 43 12
098 18 01

Dosya No:

111-18

998

Koordinasyon Vekili

Başvekil

Devlet Vekili

Devlet Vekili

Devlet Vekili

Adliye Vekili

Millî Müdafaa Vekili

Dahiliye Vekili

Harbiye Vekili

Maliye Vekili

Masarif Vekili

Nafia Vekili

Ticaret Vekili

Sih. ve İc. Mua. Vekili

Güm. ve İn. Vekili

Ziraat Vekili

Münakalat Vekili

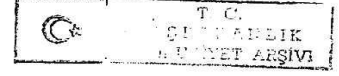
Çalışma Vekili

Sanayi Vekili

Bas.-Yay. ve Turz. Vekili

İmar ve İskân Vekili

EK 3.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
11837

KARARNAME

Etil

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Orgeneral Rüştü Erdelhun
(330-b-10) ün yaş haddinin bir yıl müddetle uzatılması; Millî Müdafaa
Vekâletinin 25/6/1959 tarihli ve 4113-21-59 sayılı yazısı üzerine, 5434
sayılı kanunun 40 ıncı maddesine 7333 sayılı kanunla eklenen F fıkrasına
göre, İcra Vekilleri Heyetince 3 / 7 / 1959 tarihinde kararlaştırılmış-
tır.

REİSİCUMHUR

2. *[Signature]*

030 18 01 152 35 2

Dosya No:
91-13
812

Başvekil
Devlet Vekili
Devlet Vekili ve
Devlet Vekili ve
Devlet Vekili
Bas-Yay. ve Turz. V. V. Munkalat V. V.
Adliye Vekili
Millî Müdafaa Vekili
Dahiliye Vekili ve
Hariciye V. V.
Maarif Vekili
Nafia Vekili ve
Maarif V. V.
Ticaret Vekili
Sih. ve İç. Mus. Vekili
Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili
Munkalat Vekili
Çalışma Vekili
Sanayi Vekili
Bas.-Yay. ve Turz. Vekili
İmar ve İskân Vekili
Koordinasyon Vekili ve
Sanayi V. V.

Org. Mustafa Rüştü Erdelhun'un Görev Süresinin Bir Yıl Daha Uzatılmasına Dair
Belge.

(BCA, 30-18-1-2/152-35-2.)

EK 4.

21 Mayıs 1960 Harbiye'nin Sessiz Yürüyüşünü Gösteren Fotoğraf.

(BCA, 10-9-0-0/128-402-2, 80.)

EK 5.

Org. Mustafa Rüşti Erdelhun'un Tutuklandıktan Sonra Tabancasının İncelenmesi.

(Akşam, 3 Haziran 1960)

EK 6.

27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrasında Caddelerdeki Pankartlardan Bir Tanesi.

(Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960)

EK 7.

Ordumuzda yeni ve mühim tâyinler

Org. Özdilek Millî Savunma Bakanlığına, Org. Gümüşpala Genelkurmay Başkanlığına, Org. Sunay, Kara Kuvvetleri Kumandanlığına tâyin edildiler.

Ankara, 4 (Cumhuriyet - Teleks)
— Ordu ileri kademelerinde yapılan tâyinlere ait kararnameleler peyderpey çıkmaktadır.

Devlet ve hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in uhdesinde bulunan Millî Savunma Bakanlığına İstanbul Örfî İdare Kumandanı ve Birinci Ordu Kumandanı Orgeneral Fahri Özdilek, Genelkurmay Başkanlığına Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Kara Kuvvetleri Kumandanlığına İkinci Başkan Orgeneral Cevdet Sunay, Birinci Ordu Kumandanlığına Korgeneral Muzaffer Alankuş, Üçüncü Ordu Kumandanlığına Korgeneral Celâl — Arkası Sa. 5, Sü. 8 de —

Org. Ragıp Gümüşpala'nın Genelkurmay Başkanlığına Atanması.

(Cumhuriyet, 5 Haziran 1960)

EK 8.

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Yedeksubay Okulundaki diinkü diploma töreninde, okulu başarı ile bitiren bir asteğmeni tebrik ediyor. (Haberî Üçüncü Sayfamızdadır.)

Org. Ragıp Gümüşpala'nın Yedek Subaylara Diploma Dağıtması.

(Ulus, 17 Haziran 1960)

EK 9.

Org. Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığına Atama Haberi.

(Cumhuriyet, 4 Ağustos 1960)

EK 10.

Albay Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962'deki Darbe Girişimi Sonrası Açıklamalar.

(Cumhuriyet, 23 Şubat 1962)

EK 11.

T. C.
B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 6095

K A R A R N A M E

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural (P.341-12)'ın, Genelkurmay Başkanlığına atanması; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 110 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 15/3 /1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Eki

[Signature]
CUMHURBAŞKANI V.

080 18 01 02 153 12/11

Dosya No :

465

Başbakan <i>S. Demirel</i>	Devlet Bakanı <i>A. Balyazı</i>	Devlet Bakanı <i>Kur'an</i>	Devlet Bakanı <i>Amman</i>
Devlet Bakanı <i>[Signature]</i>	Adalet Bakanı <i>[Signature]</i>	Millî Savunma Bakanı <i>[Signature]</i>	İçişleri Bakanı <i>[Signature]</i>
Maliye Bakanı <i>[Signature]</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>[Signature]</i>	Bayındırlık Bakanı <i>[Signature]</i>	Ticaret Bakanı <i>[Signature]</i>
Güm. ve Tekel. Bakanı <i>[Signature]</i>	Tarım Bakanı <i>[Signature]</i>	Ulaştırma Bakanı <i>[Signature]</i>	Çalışma Bakanı <i>[Signature]</i>
Enerji ve Tabii Kay. Bakanı <i>[Signature]</i>	Turizm ve Tanıtma Bakanı <i>[Signature]</i>	İmar ve İskân Bakanı <i>[Signature]</i>	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı <i>[Signature]</i>
			Sanayi Bakanı <i>[Signature]</i>
			Köy İşleri Bakanı <i>[Signature]</i>

Org. Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına Atama Belgesi.

(BCA, 30-18-1-2/193-17-11)

EK 12.

Org. Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Başkanlığına Atama Haberi.

(Cumhuriyet, 18 Mart 1969)

12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Basına Yansıyan Bir Haber.

(Cumhuriyet, 13 Mart 1971)

EK 14.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

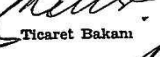
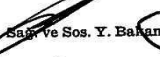
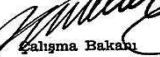
KARARNAME

Sayı : 7/ 4866

Bk1

Genelkurmay Başkanlığına, 29 Ağustos 1972 tarihinden geçerli olmak üzere, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler (Top.931-13)in atanmasının, 31/7/1970 tarih ve 1324 sayılı Kanunun 8. inci maddesine göre: teklifi; Bakanlar Kurulunun 19/8/1972 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

 Başbakan
 Devlet Bakanı
 Devlet Bakanı
 Devlet Bakanı
 Devlet Bakanı
 Adalet Bakanı
 Millî Savunma Bakanı
 İçişleri Bakanı
 Dışişleri Bakanı
 Maliye Bakanı
 Millî Eğitim Bakanı
 Bayındırlık Bakanı
 Ticaret Bakanı
 San. ve Sos. Y. Bakanı
 Güm. ve Tek. Bakanı
 Tarım Bakanı
 Ulaştırma Bakanı
 Çalışma Bakanı
 Sanayi ve Tek. Bakanı
 En. ve Tab. Kay. Bakanı
 Turizm ve Tan. Bakanı
 İmar ve İskân Bakanı
 Köy İşleri Bakanı
 Orman Bakanı
 Genç. ve Spor Bakanı

Dosya No:

111-3

1483

030 13 01 02 286 62 6

Org. Ömer Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığına Atama Belgesi.

(BCA, 30-18-1-2/ 286-62-6)

EK 15.

Org. Ömer Faruk Gürler'in Harp Okulunda Diploma Dağıttığına Dair Bir Fotoğraf.

(Milliyet, 2 Eylül 1972)

Org. Faruk Gürler'in Emekliye Ayrıldığına Dair Bir Haber.

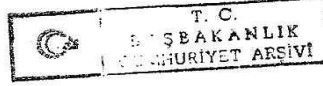
(*Hürriyet*, 8 Mart 1973)

EK 17.

T. C.
B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

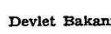
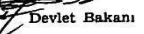
Sayı: 7/ 5991

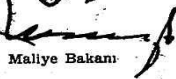

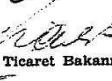
Orgeneral Faruk Gürler'in isteği üzerine emekliye ayrılmasıyla boşalan Genelkurmay Başkanlığına, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Semih Sancar (Top.932-8)'ın atanmasının, 31/7/1970 tarih ve 1324 sayılı Kanunun 8 inci maddesine göre Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına arz ve teklif edilmesi; Bakanlar Kurulunun 6/3/1973 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

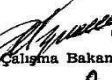
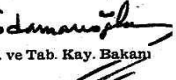

CUMHURBAŞKANI

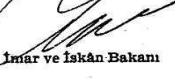
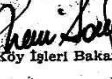
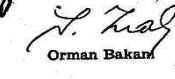
Eki

 Başbakan
 Devlet Bakanı
 Devlet Bakanı
 Devlet Bakanı
 Devlet Bakanı

 Adalet Bakanı
 Millî Savunma Bakanı
 İçişleri Bakanı
 Dışişleri Bakanı
 Maliye Bakanı

 Millî Eğitim Bakanı
 Bayındırlık Bakanı
 Ticaret Bakanı
 İşg. ve Sos. Y. Bakanı
 Güm. ve Tekel Bakanı

 Tarım Bakanı
 Orman Bakanı
 Çalışma Bakanı
 Sanayi ve Tek. Bakanı
 En. ve Tab. Kay. Bakanı

 Turizm ve Tan. Bakanı
 İmar ve İskân Bakanı
 Köy İşleri Bakanı
 Orman Bakanı
 Genç. ve Spor Bakanı

Dosya No:

111-3

463

03 0 18 01 02 295 19 8

Org. Semih Sancar'ın Genelkurmay Başkanlığına Atama Belgesi.

(BCA, 30-18-1-2/ 295-19-8)

Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Bülent Ecevit Org. Semih Sancar'ı kutluyor.

(*Hürriyet*, 21 Temmuz 1974)

EK 20.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı : 7/14636

926 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanununun 66 ncı maddesi uyarınca 6 Mart 1978 tarihinde görev ve rütbe bekleme süresi sona ermesi nedeni ile emekli olacak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih SANCAR (932-Top-8)'dan boşalan Genelkurmay Başkanlığına 7 Mart 1978 tarihinden geçerli olmak üzere Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Kenan EVREN (938-Top-50)'in atanması teklifinin, 926 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanununun 49 ncü maddesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı yüksek katına arzı, Bakanlar Kurulunca 24/ 2 / 1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Ekl

CUMHURBAŞKANI
Tahsin Y. Erüncük

Başbakan	Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Devlet Bakanı ve Başbakan Yard.	Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Devlet Bakanı	Adalet Bakanı	Milli Sav. Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Maliye Bakanı	Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Güm. ve Tek. Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Gıda T. ve H. Bakanı	Çalışma Bakanı	Sanayi ve T. Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
İşletmeler Bakanı	Enerji ve T. K. Bakanı	Turizm ve Tan. Bakanı	İmar ve İskan Bakanı	Köyş. ve Koop. B.
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı	Sosyal G. v. Bakanı	Kültür Bakanı	Yerel Yönetim Bakanı
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

Dosya No : 126-1
520

Org. Ahmet Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanlığına Atama Belgesi.

(BCA, 30-18-1-2/ 369-82-16)

EK 21.

Hürriyet 13 Eylül 1980 Cumartesi
TÜRKİYE GÜVENLİK KONSEYİ BAŞKANLIĞI
GÜNLÜK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE
Kurucusu: NEDAT SAKARYA (1898-1958)
FİYAT: 10 LİRA

Terörün sonucu: Yönetim Milli Güvenlik Konseyinde

Atatürk yolunda devam

Orgeneral Evren demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını, anayasa, seçim ve partiler yasalarının değiştirileceğini, seçime gidileceğini açıkladı
Konsey ve G. Kurmay Başkanı Org. Evren kısa zamanda Bakanlar Kurulu kurulacağını açıkladı

Hükümet ve Parlamento feshedildi, parti faaliyetleri durduruldu, parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Liderler ve parlamenterler suçlanmayacak, ancak daha önce işledikleri suçlar kovuşturulacak
Yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş en sert şekilde kırılacak

DISK ve MİSK'e bağlı sendikalar faaliyetten men edildi. Dernekler kapatıldı
Bankalar ikinci bir emre kadar tatile girdi
Bu hafta spor karşılaşması yapılmayacak

Demirel, Ecevit ve Erbakan gözetim altında

Türkeş kayıp

Org. Nurettin Ersoy (solda) Org. Tahsin Sahinkaya, Ömerhal Nefet Tamer ve Org. Sadık Çelikkaya Anıtkabirde bir süre konuşuyor.

1980 Güvenlik Konseyi Anıtkabirde silahtan alırken. Üstte solda: İsmailoğlu, Konsey Başkanı Org. Kenan Evren (sağ başta) diğer Konsey üyeleri

• Dünya bizi konuşuyor 3. sayfada
• İlk bildiriler 8. sayfada
• 12-13 Eylül 1980 10. uncu sayfada

Yazın 9. Sayfada

12 Eylül 1980 Askerî Darbe Sonrasında Basına Yansıyan Bir Haber.

(Hürriyet, 13 Eylül 1980)

[illegible]

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Doğan İPEK
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	